

D O C U M E N T A

CALENDARE
ȘI ALMANAHURI ROMÂNEȘTI
DIN BUCOVINA (1811-1918)

Contribuția lor la propășirea cultural-națională
a românilor bucovineni

Vasile I. Schipor

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași

D O C U M E N T A

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI

2016

Vasile I. Schipor (născut în 1953) este CS III dr. la Institutul „Bucovina” al Academiei Române, secretar de redacție al periodicului „Analele Bucovinei” (din 1994); a publicat numeroase studii și articole în diverse periodice românești, din țară și de peste hotare, precum și în volume colective. Contribuțiile sale referitoare la istoria culturii românești din Bucovina sunt reunite parțial în volumul de autor *Bucovina istorică. Studii și documente* (București, Editura Academiei Române, 2007, 642 p. + 40 planșe cu facsimile și reproduceri după lucrări de artă) și în mai multe lucrări îngrijite, publicate în colaborare: Mihai Horodnic, *Izvorul primăverii* (Rădăuți, 2004); Filimon Rusu, *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor* (București, 2009); Dimitrie Onciul, *Scrisori istorice despre Bucovina și Transilvania și studii lexicografice* (București, 2010); „*Revista Bucovinei*”, *București, 1916; Cernăuți-Timișoara, 1942-1945. Bibliografie* (Suceava, 2015).

Referenți științifici:

Conf.univ.dr. Ana-Maria MINUȚ, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
CS I Andi MIHALACHE, Institutul „A. D. Xenopol” Iași

Redactor: Tamara BOTEZ

Coperta: Manuela OBOROCEANU

Tehnoredactor: Florentina CRUCERESCU

Foto copertă: Cernăuți, *Enzenberg Hauptstrasse* [Promenadă], ilustrată poștală serială, cu numărul 4785, editată în limba germană de Firma L.&P. (4 septembrie 1904).

Sursa: wiener.werkstaette-postkarten.com

ISBN 978-606-714-265-5

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016

700109 – Iași, str. Pinului, nr. 1A. tel./fax: (0232) 314947

<http://www.editura.uaic.ro> e-mail: editura@uaic.ro

CALENDARE ȘI ALMANAHURI ROMÂNEȘTI DIN BUCOVINA (1811-1918)

Contribuția lor la propășirea cultural-națională
a românilor bucovineni

Cuvânt-înainte de Mihai-Ștefan Ceaușu

Vasile I. Schipor

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI

2016

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SCHIPOR, VASILE

**Calendare și almanahuri românești din Bucovina (1811-1918):
contribuția lor la propășirea cultural-națională a românilor bucovineni /**
Vasile I. Schipor; cuv. înainte de Mihai-Ștefan Ceașu. - Iași: Editura
Universității „Al. I. Cuza”, 2016

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-714-265-5

I. Ceașu, Mihai-Ștefan (pref.)

050.9(498.6)“1811/1918”

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE (<i>Mihai-Ștefan Ceaușu</i>).....	7
INTRODUCERE.....	11
I. CALENDARE ȘI ALMANAHURI ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC	31
I. 1. Calendarul și almanahul în spațiul românesc până la 1918.....	31
I. 2. Stimularea gustului pentru lectură, difuzarea literaturii naționale și consolidarea conștiinței unității culturale a românilor de pretutindeni	52
I. 3. Mirajul modernității și asumarea unui program clar: „a întări în popor conștiința națională, a cultiva sentimentele morale și a înmulți cunoștințele utile”	81
I. 4. Pledoaria pentru viața practică, educația poporului și emanciparea țării	109
I. 5. Un calendar de la Iași – mărturie a aspirațiilor societății românești din Principate la mijlocul secolului al XIX-lea și de emancipare a limbii române. Studiu de caz	132
I. 6. O strălucită expresie a conștiinței unității culturale a românilor din toate provinciile noastre istorice. Studiu de caz	157
II. CALENDARE ȘI ALMANAHURI ROMÂNEȘTI DIN BUCOVINA (1811-1918).....	215
II. 1. Calendare și almanahuri românești din Bucovina. Origine, influențe și evoluție	215
II. 2. Rolul cultural al calendarelor și al almanahurilor din Bucovina de până la Unire.....	246
II. 3. Interesul pentru folclor în paginile calendarelor românești din Bucovina de până la 1918.....	276
II. 4. Contribuția scriitorilor din celelalte provincii românești, prezenți în paginile calendarelor bucovinene, la promovarea identității naționale	302
II. 5. „Pentru o lectură sănătoasă și statornică la poporul nostru”. Cabinetele de lectură	321
II. 6. „Dorul de a-și cultiva spiritul cu știință românească”. Pentru o centrală a cabinetelor noastre de lectură	341
II. 7. Instrucțiunea femeilor. „Sfânta datorință de a forma și ánima și sufletul tinerelor mlădițe” ale națiunii	371
II. 8. Calendarul și ziarul românesc din Bucovina la mijlocul secolului al XIX-lea	407

III. CALENDARE ȘI ALMANAHURI ROMÂNEȘTI DIN BUCOVINA (1811-1918).	
PROSOPOGRAFII	457
III. 1. „Calendariu pentru Bucovina pe anul 1841..., carele este an de rând cu 365 [de] zile...”	457
III. 2. „Călindariu pe anul ordinaru 1882”. Redactat de Ion I. Bumbac	460
III. 3. „Călindariul pe anul bisect 1888. Redigeat de societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și musică bisericească în seminariul archidieceșan din Cernăuți»”	462
III. 4. „Călindariul poporului bucovinean pe anul ordinar 1910”	465
III. 5. „Calendarul copiilor pe anul 1913”	468
III. 6. „Calendarul societății pentru cultura și literatura română din Bucovina pe anul 1914”	472
III. 7. „Calendarul poporului pe anul ordinar 1915”	481
III. 8. „Almanach jubilar «Academia Ortodoxă» 1884-1909”	486
III. 9. „Almanach literar pe anul 1903”	493
IV. REDACTORI ȘI COLABORATORI AI CALENDARELOR ȘI AI ALMANAHURILOR ROMÂNEȘTI DIN BUCOVINA (PÂNĂ LA 1918).....	557
IV. 1. Redactori și colaboratori ai calendarelor românești din Bucovina, 1811-1873	557
IV. 2. Redactori și colaboratori ai calendarelor românești din Bucovina, 1874-1895	571
IV. 3. Redactori și colaboratori ai calendarelor și ai almanahurilor românești din Bucovina, 1896-1918.....	613
IV. 4. Alți colaboratori ai calendarelor și ai almanahurilor românești din Bucovina, 1875-1918	650
IV. 5. Colaboratoare din România în paginile calendarelor și almanahurilor românești din Bucovina, 1886-1918	670
CALENDARUL ȘI ALMANAHUL ROMÂNESC DIN BUCOVINA DUPĂ 1918.	
O PRIVIRE GENERALĂ	713
CONCLUZII.....	725
ABSTRACT	731
BIBLIOGRAFIE.....	743
ABREVIERI.....	769
INDICE DE NUME.....	771

CUVÂNT-ÎNAINTE

Cercetarea evoluției istorice a Bucovinei, sub stăpânirea habsburgică, a preocupat și preocupă azi, la fel de mult ca și ieri, pe istoricii români, germani, evrei sau ucraineni. Dovadă vizibilă în acest sens sunt numeroasele studii elaborate de-a lungul timpului, ce acoperă o bogată și variată plajă tematică, pe care regretatul bibliograf german Erich Beck le-a repertorizat cu acribie, în urma unui efort exemplar, menit a suplini munca unui institut, în cadrul a patru volume bibliografice monumentale. Unele dintre acestea urmăresc să contureze imaginea complexă a universului cultural al acestei provincii multi-etnice, aflate la granița răsăriteană a Monarhiei de Habsburg, din perspectiva evoluției școlii, literaturii, presei, teatrului sau a muzicii. Istoria culturii în spațiul bucovinean, ca element esențial în devenirea individului și a colectivității, a fost analizată atât din perspectiva contribuției aduse de români, germani, ucraineni etc. la dezvoltarea culturală a propriei naționalități, cât și a aportului la îmbogățirea patrimoniului cultural provincial.

Pe aceste ultime coordonate se înscrie și prezenta carte elaborată de domnul Vasile I. Schipor, reputat cercetător științific la Institutul „Bucovina” al Academiei Române din Rădăuți, care s-a impus în peisajul istoriografic românesc contemporan grație unor contribuții temeinic documentate, ce permit o aprofundare clară și echilibrată a istoriei vieții culturale bucovinene, din perspectiva devenirii istorice a calendarelor și almanahurilor românești din Bucovina habsburgică, cât și a locului și a rolului lor cultural-național. Întocmită inițial ca teză de doctorat, pe care a susținut-o cu succes în anul 2014, în cadrul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași al Academiei Române, cartea de față prezintă cititorilor interesați o imagine fidelă a vieții culturale românești din spațiul multiethnic al Bucovinei, în secolele XIX-XX.

În ansamblu, analiza este făcută prin prisma a două componente, esențiale în construcția lucrării, *calendarul* și *almanahul*, în cadrul cărora, dincolo de aspectele practice, dedicate vieții cotidiene, sunt reliefate contribuțiile aduse la propagarea culturii și a conștiinței naționale în rândul românilor bucovineni, dar și la întărirea unității culturale panromânești. Cronologic, cercetarea întreprinsă are drept punct de plecare anul 1811, ce reprezintă momentul apariției primului calendar românesc în Bucovina, aflată sub stăpânire habsburgică, și se încheie în 1918, odată cu înglobarea provinciei în cadrul statului român, existând și scurte incursiuni științifice și dincolo de acest an.

Pentru atingerea scopului propus, de a reliefa „sine ira et studio” evoluția istorică a vieții culturale din Bucovina, lucrarea este susținută de o docu-

mentație amplă, ce are la bază parcurgerea unei vaste bibliografii, însumând principalele studii și lucrări de specialitate românești și străine. Literaturii de specialitate studiate i s-au adăugat informațiile rezultate din investigarea minuțioasă a numeroase volume editate, a unor valoroase instrumente de lucru, a memorialisticii și a corespondenței unor personalități culturale bucovinene și nu numai, care au fost publicate de-a lungul timpului, precum și a celor mai importante periodice ale vremii. Întreaga documentație adunată printr-un efort îndelungat și susținut din multitudinea de surse edite consultate a fost coroborată și completată cu informații noi, inedite, rezultate din cercetarea asiduă a unor importante fonduri și colecții aflate în fondurile documentare din arhivele, bibliotecile și muzeele din Rădăuți, Suceava, Iași sau București.

Volumul, judicios alcătuit, debutează în manieră clasică, cu o introducere în care autorul îl acomodează pe cititor cu o serie de chestiuni generale, legate de motivațiile abordării temei, istoriografia problemei, metodologia adoptată și obiectivele urmărite în demersul său științific. Apoi, pe parcursul celor patru capitole ale acestei importante contribuții științifice, aflate într-o înlănțuire logică, dl Vasile I. Schipor, utilizând cu relevanță bogatul material documentar adunat, o realizează o profundă și completă analiză științifică a evoluției vieții culturale bucovinene, oglindită prin prisma calendarelor și almanahurilor publicate de-a lungul timpului, relevându-i realizările și neîmplinirile, precum și virtuțile educaționale și naționale.

Mai întâi, într-un consistent capitol, pentru o mai bună percepere a contextului general, este efectuată o amplă și detaliată analiză a ansamblului evoluției istorice a calendarului și almanahului, ca gen, în întreg spațiul românesc, pornind de la origini și până la 1918, stabilind în acest cadru etapele importante, precum și momentele semnificative ce au marcat această evoluție.

Odată angajat pe această direcție, autorul a fost interesat, în cel de-al doilea capitol, să întreprindă o reconstituire detaliată și veridică a evoluției periodicelor bucovinene, pornind de la primul calendar în limba română, tipărit în 1811, în Cernăuți, de Vasile Țintilă, continuat din 1841 de „Calendar pentru Bucovina”, devenit, după 1849, „Calendariu pentru ducatul Bucovinei”, care, sub redacția preoților Porfiriu Dimitrovici, Teoctist Blajevici și, mai ales, a lui Samoil Andrievici Morariu, dezvoltă și o importantă parte culturală, parte ce va fi dezvoltată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui următor, mai ales, de „Calendarul” Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina, „Almanahul” Societății „Academia Ortodoxă” și „Calendarul poporului bucovinean”. În cadrul aceluiași capitol, autorul reușește, apoi, să realizeze o pertinentă analiză asupra modului în care publicațiile periodice ale timpului au oglindit câteva din preocupările societății românești bucovinene din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și din primele decenii ale celui următor, ce au avut în vedere înființarea și multiplicarea cabinetelor de

lectură la scara întregii provincii sau problema rolului și a locului femeii în societate și, mai ales, a educației și a instrucției tineretului bucovinean.

În continuarea demersului său, realizat însă într-un alt registru, în cadrul celui de-al treilea capitol, analiza prosopografică a calendarelor și almanahurilor românești bucovinene îi oferă autorului prilejul nuanțării în profunzime a câtorva repere ce au în vedere descrierea bibliografică, prezentarea părții calendaristice și, mai ales, descrierea detaliată a fragmentelor culturale vizând șapte calendare și două almanahuri, socotite a fi reprezentative pentru tema studiată.

În fine, într-un ultim capitol, autorul reușește să contureze, cu acribie și meticulozitate, pe baza fișelor biobibliografice, imaginea veridică a vieții și activității celor care au fost redactorii și colaboratorii celor două tipuri de periodice românești bucovinene, de-a lungul a trei intervale cronologice, ce acoperă întregul segment de timp studiat, respectiv perioada 1811-1873 sau a începuturilor, cea a dezvoltării, cuprinsă între 1874 și 1895, și, în fine, cea a înfloririi, situată între anii 1896 și 1918. Tot aici, autorul întreprinde o interesantă și complexă privire retrospectivă, cu rol comparativ, privitoare la situația calendarelor și almanahurilor românești bucovinene după unirea din 1918.

Toate acestea recomandă cartea semnată de domnul Vasile I. Schipor atât specialiștilor în domeniu, cât și publicului iubitor de istorie, drept o incitantă și instructivă lucrare științifică, lucrare care, prin sugestiile, observațiile și concluziile formulate, aduce o sumă de argumente și idei noi, pertinente, deosebit de utile descifrării acelor interogații ce revin mereu în mentalul societății românești actuale, privitoare la devenirea istorică a vieții culturale românești din Bucovina, în timpul stăpânirii habsburgice.

Dr. Mihai-Ștefan Ceașu, cercetător științific gr. I,
Institutul „A. D. Xenopol” Iași al Academiei Române

INTRODUCERE

Deși au o tradiție de peste 250 de ani, calendarele românești au fost insuficient cercetate.

Importanța lor, mai ales sub raport cultural, a fost sesizată de mult.

Într-un articol, *Calendarele*, publicat la București, în 1909, scriitorul Emil Gârleanu afirma că la noi „calendarele au avut un mare rost cultural”:

„Întotdeauna deschidem cu înduioșare cărțile vechi peste foile cărora – foi ticsite cu slove trunchiate parcă – au lunecat încet ochii strămoșilor noștri. Dar din nicio carte nu se împrăștie atâta căldură ca din calendarele începutului literaturii noastre. Calendarele au avut un mare rost cultural la noi: ele au fost abecedarele de pe cari mulți au deprins să citească; ele au fost ca niște soli de pace ce se scoborau, în casele sărace ca și în cele bogate, odată cu sărbătorile Crăciunului; calendarele au fost cărțile în care s-au turnat în tipar cele dintâi începuturi ale marilor noștri scriitori. Și pe foile acestor cărți găsim, ici colo, picăturile de ceară căzute din lumânările care ajutau cititorului să isprăvească, în nopți de veghere, cutare nuvelă a lui Alecsandri.

Bătrânii țineau calendarele lângă cartea lor de rugăciune și-n vreme ce aceasta din urmă primea numai mărturisirea tăcută a credinții lor nestrămutate, calendarul era și un fel de tănuitor al sufletelor: pe foile lor, mâna tremurătoare însemna cutare împrejurare tristă sau veselă din viață [...]. Nașterile, morțile, petrecerile, ploile, cutremurele, năvălirile lăcustelor, secetile, toate se însemnau, să rămâie acolo, pe marginea cărții care venea mai adeseori supt mână. Și cât de bine se poate urmări din aceste *agenda* sufletele celor de demult! [...] Rari sunt acei cari au cercetat aceste cărți, și mai rar aceia cari au căutat să facă o apropiere între calendarele trecute și aceste[a] de astăzi”¹.

¹ E[mil] G[ârleanu], *Calendarele*, în „Calendar literar și artistic...”, București, Editura Librăriei Socec și Co., 1909, p. 5-6. Articolul, integral, se afla la p. 5-8. În *Cuvânt înainte*, p. 3-4, celălalt redactor al calendarului, Mihail Dragomirescu, precizează „însușirile” prin care publicația se deosebește de „alte lucrări similare”: 1) „O bogată materie literară, la care au colaborat, cu prea puține excepțiuni, toți scriitorii cari, cu excepțiunea lui Caragiale, și-au câștigat o mai mare sau mai mică vază de zece ani încoace. Niciodată în țară la noi o lucrare de acest fel n-a cuprins sub aceeași copertă mai mulți și mai deosebiți scriitori. Inovațiunea de a se da, adată cu articolul, fotografia și biografia fiecărui scriitor, n-a avut în vedere, precum se face de obicei, reclama [...], ci gândul ca să dăm date biografice autentice, atât de folositoare, pentru istoricul literar ce se va ocupa cu mișcarea culturală a timpului de față. Și am fi fost fericiți dacă, pe lângă marea majoritate a scriitorilor ce au vrut să se strângă laolaltă, în acest calendar am fi avut și chipurile, biografiile și condeii minorității ce s-a ținut departe de această lucrare, care, astfel concepută, nu putea fi decât folositoare neamului”; 2) „O mare

Istoricul Nicolae Iorga atrage atenția, în 1915, asupra faptului că „nu-și poate închipi cineva cât de mult se poate face pentru omul cu puțină lumină prin calendare, căci ele i se impun prin latura lor practică, pentru a-l lumina”².

Mihail Sadoveanu evocă, în 1919, lecturile sale din „Calendarul pentru toți românii”, tipărit de N. D. Popescu în perioada 1874-1906, și subliniază rostul acestui tip de periodice în lumea târgurilor și satelor noastre: „Așa cum era, acest calendar însă răspundea destul de bine nevoilor intelectuale ale funcționării și cărțurilor mici. Era calendarul popular, nu însă pentru țărănime, căci de această obijduită pătură nu se interesa nimeni atunci. Pentru târgoveți, astăzi, se tipăresc felurite almanahuri și calendare. Poporul satelor numai e încă în suferință. Micile publicații de acest fel, ieșite din sentimente bune, însă cu mijloace prea sărace, n-au putut răspunde nici pe departe nevoilor mulțimii. La alte popoare, la unguri, de pildă, calendarul mulțimilor de la țară era o operă bine îngrijită, bine ilustrată, un almanah care răspundea tuturor nevoilor vieții și sufletului țăranului. Statul avea grijă de tipărirea și răspândirea lui. Era o carte prin excelență a țăranimii. Era o publicație anuală, care se aduna și forma bibliotecă. Era o enciclopedie, magazin de literatură, album de ilustrații. Un așa calendar, tipărit regulat, extrem de bine îngrijit, este cel mai puternic mijloc de ridicare a maselor. La noi e încă în perioada ideilor neîmplinite”³.

Același Mihail Sadoveanu, într-un alt articol, evocând colaborarea sa la „Cumpăna”, București, 1909-1910, face referiri interesante la „programul artistic” al periodicului, prin apropiere de rostul principal al calendarului, mai ales în perioada sa de înflorire, în viața societății românești din toate provinciile noastre istorice: „Era o biată gazetă, pentru nevoile celor mulți, care-i învăța să cetească, să cugete la ceva mai bun și să se simtă oameni. Găsea un om în ea.

colecțiune de reproduceri după picture mai nouă, între cari și un tablou încă necunoscut al lui Grigorescu, cât și mai cu seamă după tablouri mai vechi ale altora. Acestea, în cea mai mare parte, sunt datorit[ă] lui Carol Satmary și reprezintă un mare interes istoric prin faptul că ne dă, cu înfățișările cele mai veridice, priveliști, figure și particularități din viața românească de acum 40-50 de ani, un timp atât de apropiat și totuși atât de depărtat din pricina marilor și neașteptatelor prefaceri ale vieții noastre!”; 3) „Dacă mai adăugăm că în acest calendar se mai găsesc câteva articole – pe lângă cele biografice – ce pot fi privite ca izvoare de informațiune, de prima mână, asupra muzeelor, asupra începuturilor muzicii, asupra arsenalului armatei etc., am zis în general tot ceea ce poate recomanda această publicațiune cititorilor. E o carte care poate interesa nu numai ziua de azi, ci și cea de mâine” (p. 3-4).

² N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 399. Ediția reproduce textul lucrării publicate în două volume, București, Editura „Casa școalelor”, 1915.

³ Mihail Sadoveanu, *Calendarul*, în „Însemnări literare”, Iași, anul I, nr. 43, 23 noiembrie 1919, p. 16-17. Vezi și *Opere*, 19, *Publicistică 1904-1935*, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 169-171.

pentru un leu și douăzeci de bani abonament pe an, «calendarul», explicațiile evangheliilor duminicale, câteva rânduri de istorie pe înțelesul lui, apoi o chestie importantă potrivită cu împrejurările și viața lui, un articol care-i tălmăcea «legile țării», acele legi pe care trebuie omul de la țară să le cunoască; apoi «sfaturi de gospodărie», nu cursuri didactice, ci mai mult pilde, știri despre lucruri de folos, aflate ici-acolo, asupra lucrării pământului, creșterii vitelor ș. a. Mai adăogeam un răvaș doftoricesc, o glumă, o povestire – adică un «foleton literar» –, «prețurile târgurilor» și, în sfârșit, știri din țară, din celelalte ținuturi românești și din toată lumea”⁴.

Intuind contribuția importantă a calendarelor și a almanahurilor în cadrul culturii românești, la recomandarea istoricului bucovinean Dimitrie Onciul, fondată pe propunerile lui Ioan Bianu și ale lui I. Al. Brătescu-Voinești, Academia Română instituie un premiu special pentru o lucrare de sinteză privind „istoria calendarelor românești”, pe care îl oferă, fără niciun rezultat, timp de cinci ani (8 iunie 1921-31 decembrie 1925)⁵.

Recunoscându-le rolul cultural, Sextil Pușcariu, în studiul *Calendare și almanahuri*, îndeamnă la cercetarea bogatului fond calendaristic existent în țară: „Tabloul schițat în cele precedente este foarte necomplet. El va îndemna poate pe vreun cercetător mai tânăr să studieze singura colecție bogată de calendare și almanahuri pe care o avem, cea de la Academia Română, spre a urmări importantul rol cultural pe care l-a avut acest fel de publicație periodică la noi și a desgropa din volumele uitate multe pagini de literatură care ar merita să fie reînviată”⁶.

Multe calendare și almanahuri sunt cercetate atent la elaborarea unor opere capitale: *Istoria literaturii române*, II, *De la Școala Ardeleană la „Junimea”*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968; *Istoria literaturii române*, III, *Epoca marilor clasici*, București, Editura Academiei ..., 1973; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979.

Cercetări contemporane conduc la realizări notabile în calendaristica românească, umplând un gol în cultura noastră. Mircea Tomescu tipărește *Calendarele românești 1733-1830. Studiu și bibliografie*, București, 1957, 154 p., care se impune ca un instrument de lucru necesar, deschizând un drum nou în cercetarea calendarelor noastre. „Calendarele – precizează aici Mircea Tomescu – constituie una din cele mai frumoase pagini din istoria culturii românești. Mai bine de un secol, ele au fost singurele publicații periodice care formau

⁴ Conf. Într-o chestie culturală, în „Cumpăna”, București, anul II, nr. 18, 15 aprilie 1910, p. 54-61. Articolul retipărit în *Opere*, 19, *Publicistică 1904-1935*, p. 59.

⁵ „Analele Academiei Române”, Seria a II-a, tom. XLI, Partea administrativă și Dezbaterile, 1920-21, p. 136-392.

⁶ Sextil Pușcariu, *Calendare și almanahuri*, în „Almanahul Graficei Române”, Craiova, Editura „Scrisului românesc”, 1927, p. 12.

hrana spirituală a vechii societăți românești. Atât la orașe, cât și la sate, calendarele erau așteptate cu nerăbdare, iar conținutul lor era împărțit și celor care nu știau carte de câte un știutor al buchilor, care, în timpul lungilor seri de iarnă, la obișnuitele șezători, citea din îngălbenitele pagini slovele dragi și celor care nu le cunoșteau”⁷.

În spiritul epocii, cercetătorul calendarului românesc din această perioadă are convingerea că acest periodic „a deschis porțile unor noi orizonturi culturii noastre” și a contribuit, în bună măsură, la educarea „noii clase sociale care începe să se contureze la începutul secolului al XVIII-ea” în provinciile locuite de români: „Calendarele au deschis porțile unor noi orizonturi culturii noastre, au adus în câmpul preocupărilor ei elementele științifice și literare și au format, în bună măsură, tribuna de educare a noii clase sociale care începe să se contureze la începutul secolului al XVIII-lea în Transilvania și ceva mai târziu în Principate. Pentru cine ar vrea, deci, să cunoască fenomenele sociale ale acestei epoci, în toată complexitatea lor, cunoașterea cuprinsului acestor calendare este necesară”⁸.

După o „caracterizare și scurtă istorie a calendarelor”, ca introducere, p. 5-8, lucrarea cuprinde capitolele: I. *Începutul calendarelor în limba română*, p. 9-19; II. *Calendarul popular*, p. 20-55; III. *Calendarul literar-istoric*, p. 56-83; IV. *Calendare de perete și calendare bisericești*, p. 84-86; V. *Rolul calendarelor în cultura românească*, p. 87-99 („Calendarele sunt primele publicații care vestesc zorii unei noi orientări în cultura românească”⁹); VI. *Repertoriul bibliografic al calendarelor românești (1733-1830)*, p. 100-126 (sunt repertoriate aici 58 de calendare, autorul transcrie titlul complet al acestora, precizează formatul, numărul de pagini, locul de apariție, anul, numele celui care a întocmit calendarul și reproduce cuprinsul fiecărui calendar repertoriat, oferind totodată diverse informații bibliografice, inclusiv depozitul în care se află calendarul respectiv și cota). Pentru ca lucrarea să fie „un instrument de informare pentru viitoare cercetări”, după descrierea celor 58 de calendare, Mircea Tomescu include un corp de anexe: VII. *Tabele* (cronologic, toponimic), p. 127-129; câteva rezumate ale lucrării (în limba rusă și în limba franceză), p. 130-138; *Indice analitic*, p. 140-152.

Lucrarea este ilustrată cu reproduceri în facsimil după diverse calendare: coperti cu diverse chenare realizate artistic, pagini ilustrate cu frontispicii, steme și însemnări, copii-manuscris după unele calendare, gravuri, vignete, inițiale lucrute artistic.

Elena Dunăreanu publică, în 1970, la Sibiu, *Calendarele românești, sibiene (1793-1970)*, volum cuprinzând 340 de pagini. Lucrarea face parte din programul

⁷ Mircea Tomescu, *Prefață* la volumul *Calendarele românești 1733-1830. Studiu și bibliografie*, București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1957, p. 3.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 87.

Serviciului de informare bibliografică al Bibliotecii „Astra” din Sibiu, care își propune ca „pe parcursul a câțiva ani să realizeze bibliografia publicațiilor periodice apărute la Sibiu în limbile română, germană și maghiară”. În *Cuvânt-înainte*, p. 5-7, autoarea lucrării afirmă că „între diferitele publicații periodice, calendarele reprezintă una din cele mai interesante și importante categorii de acest gen”: „În Sibiu, până în anul 1853, data apariției «Telegrafului român», ele au înlocuit presa timp de șase decenii. Și mai mult chiar, literatura originală din Principatele Române a fost răspândită și dincoace de Carpați prin intermediul lor. [...] Cele 28 de calendare găsite de noi și prezentate în lucrarea de față au fost destinate, la începutul lor, puținilor știutori de carte, mai ales de la sate, ca apoi aria preocupărilor lor să se extindă asupra unui cerc tot mai larg de cititori, în așa fel încât, în 1863, Visarion Roman, redactorul «Amicului poporului», să ajungă să vorbească despre «însetarea cea mare a poporului nostru țieran după scrieri populare» și să constate că marea trecere a calendarelor «ne înmăresce datoria de a stăruii ca întreprinderea să devină cât mai folositoare». Astfel, an de an, numărul calendarelor crește, ele fiind adresate – prin chiar denumirea lor – plugarilor, sătenilor, cooperatoților, ostașilor, orășenilor ș.a.m.d. Cei care au îngrijit apariția acestor publicații au îmbinat, în general, în mod fericit materialele care au alcătuit calendarele. Ei au tipărit literatură scrisă în toate provinciile locuite de români, prefațând unitatea națională prin cea culturală”¹⁰.

Aria de cercetare a Elenei Dunăreanu cuprinde numai calendarele editate și tipărite sau doar tipărite, la Sibiu. Sunt investigate, în acest sens, colecțiile Bibliotecii „Astra” din Sibiu, ale Bibliotecii Muzeului Brukenthal, ale Bibliotecii Mitropoliei, ale Arhivelor Statului Sibiu, dar și colecțiile Bibliotecii Academiei Române.

Ordinea așezării materialelor este cea alfabetică. Fiecare colecție de calendare beneficiază de o descriere generală, căreia îi urmează descrierea fiecărui an în parte, realizată după normele în vigoare. După descrierea fiecărui an urmează prezentarea conținutului calendarului, care se face, cu puține excepții, selectiv. Pe lângă cele 28 de calendare identificate de Elena Dunăreanu și prezentate aici, p. 9-277, lucrarea mai cuprinde un *Indice cronologic*, p. 281-300, un *Indice de nume*, p. 302-331, un *Indice de edituri și tipografii*, p. 335-336, o listă a *Colecțiilor de calendare existente la Biblioteca „Astra”*, p. 337, și o *Bibliografie*, p. 338.

„Trecând peste o seamă de mari greutăți” (lipsa unor lucrări de această factură, colecții incomplete în toate bibliotecile cercetate, dificultatea transcrierii textelor scrise cu alfabet cirilic), lucrarea Elenei Dunăreanu *Calendarele românești, sibiene (1793-1970)*, un instrument de lucru util cercetării în domeniu, este bogat ilustrată cu facsimile după coperta unor calendare sibiene, unele

¹⁰ Elena Dunăreanu, *Calendarele românești, sibiene (1793-1970)*, Sibiu, Biblioteca „Astra”, 1970, p. 5-6.

împodobite cu admirabile chenare, lucrate artistic, adevărate documente de epocă, reprezentând scene din viața de familie, munca la câmp, viața în societate, țărani, păstori, muncitori, desene alegorice, umoristice și caricaturi. Reproduse pe coli de hârtie de lux, nenumerotate, acestea sunt realizate în condiții grafice dintre cele mai îngrijite, sporind valoarea lucrării.

În cadrul aceleiași program promovată de Serviciul de informare bibliografică al Bibliotecii „Astra” din Sibiu, Elena Dunăreanu cercetează și almanahurile editate și tipărite la Sibiu în lucrarea *Almanahuri, anale, anuare sibiene*, Sibiu, Biblioteca „Astra”, 1971, 142 de pagini. Publicațiile periodice bibliografiate „vin să întregească prin conținutul lor peisajul publicațiilor periodice românești sibiene. Ele nu conțin materiale valoroase din punct de vedere literar, însă sunt pline de date – statistice, economice etc. – cu privire la situația școlilor și a diferitelor societăți sau instituții sibiene”¹¹. Sunt repertoriate aici, în ordinea alfabetică a titlurilor, trei almanahuri, șase anale și 23 de anuare. Lucrarea reproduce integral prefețele almanahurilor, ale analelor și ale anuarelor atunci când acestea cuprind date referitoare la viața publicațiilor respective, iar la sfârșit include câteva repere informative: *Indice cronologic*, p. 119-132; *Indice de nume*, p. 133-142; *Indice de edituri și tipografii*, p. 143-145.

În 1981, Georgeta Răduică și Nicolin Răduică editează *Calendarare și almanahuri românești, 1731-1918. Dicționar bibliografic* (CARDB), lucrare monumentală, rod al unei munci impresionante de câteva decenii. Autorii prezintă circa 450 de colecții de calendare și almanahuri, cu un total de 2 192 de volume, dintre care circa 1 700 „de visu”, iar celelalte menționate de alte izvoare. După cum precizează autorii într-un *Argumentum*, p. 13-25, „din punct de vedere bibliografic, informația depășește cantitatea de 50 000 titluri de articole și creații literare și științifice (majoritatea adnotate). Materiei parcurse i se adaugă peste 200 de referințe și interferențe bibliografice”. Pentru realizarea lucrării, sunt studiate colecțiile foarte vechi din Biblioteca Academiei Române, cele din fondurile bibliotecilor publice bucureștene și din marile centre culturale din țară, din bibliotecile unor comunități, din diverse arhive și muzee, precum și din fonduri particulare. Sunt cercetate, totodată, unele biblioteci de peste hotare, prin investigație directă (Budapesta, Graz, Innsbruck, Salzburg, Viena) și prin corespondență (Atena, Belgrad, Moscova, Paris, Sofia, Varșovia). Motivați de „plăcerea incursiunii culturale” și învingând „greutăți dictate de însuși obiectul cercetării”, Georgeta și Nicolin Răduică cercetează calendarele și almanahurile românești din perioada 1731-1918, rolul lor în epocă („adevărate instrumente de educare patriotică, de înălțare spirituală, de mobilizare a tuturor energiilor pentru realizarea unității naționale în cadrul adevăratelor fruntării ale poporului român”), „contribuția multor întreprinzători” în editarea, redactarea și tipărirea lor („personalități proeminente ale culturii

¹¹ *Eadem, Almanahuri, anale, anuare sibiene*, Sibiu, Biblioteca „Astra”, 1971, p. 5-6.

românești, dar și modești cărturari proveniți din cele mai diferite straturi sociale: scriitori, învățători, gazetari, tipografi, editori, preoți etc.): „Animați de aceleași sentimente față de spiritualitatea românească, ei și-au înscris numele în istoria tiparului nostru, oferind epocii și posterității lor un înalt exemplu de conduită civică. [...] Circulând pe întregul teritoriu al țării noastre, pe întregul teritoriu al vechii Dacii [...], publicând materiale ale cărturarilor de pe toate meleagurile patriei, calendarele și almanahurile au contribuit substanțial la făurirea marii comuniuni spirituale a tuturor românilor”¹².

Lucrarea *Calendare și almanahuri românești, 1731-1918* este o lucrare retrospectivă, de mari proporții și de interes național, fiind alcătuită după metoda monografico-descriptivă, având la bază criteriul limbii și criteriul teritorial. „Ponderea fundamentală” a cărții o formează calendarele și almanahurile publicate în limba română, indiferent de locul de apariție. Pentru „completarea informației” sunt prezentate calendarele și almanahurile apărute în limbi străine pe teritoriul țării, dar și în alte țări (editate fie de autori români, fie în colaborare cu autori străini).

Referindu-se la aria lor de răspândire, „în ordinea cantității de calendare și almanahuri tipărite”, autorii acestui valoros dicționar bibliografic prezintă date statistice ce conturează o imagine sugestivă privind acoperirea teritoriului locuit de români: Muntenia – 869 de calendare și almanahuri (Brăila, București,

¹² Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Calendare și almanahuri românești, 1731-1918. Dicționar bibliografic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 17. „Cronologia calendarelor și almanahurilor – scriu autorii în *Argumentum* – consemnează contribuția multor întreprinzători, între care se cuvine să-i amintim pe: Petcu Șoanul, Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai, Mihail și Policarp Strilbițchi, Ion Țintilă, Ion Gherasim Gorjan, Anton Pannn, Ion Heliade Rădulescu, Gheorghe Asachi, Paul Iorgovici, Ion Theodorovici, Ștefan Neagoe, Zaharia Carcalechi, Mihail Kogălniceanu, Dimitrie Bolintineanu, C. A. Rosetti, V. A. Urechia, I. L. Caragiale, Vladimir Blaremburg, Theodor Codrescu, Ion Ionescu de la Brad, Teodor Burada, George Barițiu, Visarion Roman, Simeon Manguuca, Moise Bota, Mircea Vasile Stănescu, Iosif Vulcan, N. T. Orășanu, Gh. Dem. Rădulescu, Emil Gârleanu, Mihail Dragomirescu, Liviu Rebreanu, Nicolae Iorga, Spiru Haret, Ermil Borcia, I. C. Fundescu, N. D. Popescu, Gheorghe și Simion Teodorescu-Kirileanu, Mihail Lupescu, George Cătană, Ion Iovița, Petre Danilescu, Anton Bacalbașa, George Filip, George Albert Tacid, Al. Ionescu, Dim. C. Ionescu, G. Ionescu, Ștefan Demetriu, C. Petrescu-Conduratu, Francisc Göbl și fiii săi (Carol, Iosif, Gustav și Ștefan), T. V. Socec și fiii săi (Ioan și Emil), Honoriu C. Warta, Gh. Ioanid, Th. Ioanițiu, Șt. Rasidescu, C. N. Rădulescu, Petre Ispirescu, S. Filtsch, W. Krafft, Luigi Cazzavillan ș. a. [...] Principalele repere care au polarizat atenția și munca în marele proces de culturalizare a maselor au fost demonstrarea latinității limbii și a poporului român, continuității acestuia pe teritoriul Daciei, lupta pentru conservarea limbii, a portului și dansurilor naționale, pentru păstrarea tradițiilor, obiceiurilor și datinilor strămoșești, pentru strângerea și publicarea folclorului din toate provinciile românești” (p. 17, 18).

Buzău, Câmpulung Muscel, Moroeni-Dâmbovița, Mușetești-Argeș, Ploiești, Pitești, Sinaia, Slatina, Vălenii de Munte); Transilvania – 710 (Aiud, Baia Mare, Bistrița, Blaj, Brașov, Cluj-Napoca, Deva, Făgăraș, Gherla, Năsăud, Orăștie, Sibiu, Sighișoara, Șimleu Silvaniei, Târgu-Mureș, Zam-Hunedoara, Zlatna); Moldova – 217 (Bacău, Baia, Bârlad, Botoșani, Fălticeni, Focșani, Galați, Iași, Piatra Neamț, Răducăneni-Huși, Roman, Smulți-Covurlui); Bucovina – 102 (Câmpulung Moldovenesc, Cernăuți, Suceava); Crișana – 89 (Arad, Oradea); Banat – 45 (Caransebeș, Lugoj, Oravița, Reșița, Sănnicolau Mare, Timișoara); Oltenia – 44 (Craiova, Râmnicu Vâlcea, Târgu Jiu, Turnu Severin); Dobrogea – 8 (Constanța, Tulcea); Peste hotare – 108 (Budapesta, Cleveland-Ohio, Detroit, Liov, Michigan, New York, Paris, Szegzárd-Ungaria, Viena, Youngstown). Și tabloul repartizării după limba de apariție este interesant: în limba română: 1 716 (circa 40% în scriere chirilică și etimologizantă, 14 volume bilingve și trilingve; centre mai importante: București, Sibiu, Iași, Brașov); în dialect: 4 (aromân și istroromân; București, Constanța); – în limbi străine: 476. Dintre acestea din urmă: în limba germană: 182 (Brașov, București, Sibiu, Sighișoara; circa 90% în gotică); în limba maghiară: 131 (Aiud, Baia Mare, Brașov, București, Cluj-Napoca, Deva, Timișoara, Târgu-Mureș, Zam-Hunedoara); în limba latină: 106 (București, Cluj, Iași, Oradea); în limba franceză: 35 (București, Cluj); în limba bulgară: 8 (Brăila); în limba greacă: 4 (București, Constanța); în limba idiș și ebraică: [36] (București, Iași); în limba armeană: 1 (București); în limba albaneză: 1 (Constanța). Prezintă interes și statistica privind frecvențele medii de apariție a calendarelor și almanahurilor românești din perioada 1731-1918: 1731-1797: circa 1-2 pe an; 1800-1830: 2-3 pe an; 1831-1835: 5-7 pe an; 1836-1851: 12-18 pe an; 1852-1874: circa 20 pe an; 1875-1884: circa 27 pe an; 1885-1898: circa 35 pe an; 1899-1908: circa 40 pe an; 1909-1913: circa 55 pe an; 1914-1916: circa 40 pe an; 1917-1918: circa 25 pe an¹³.

Pentru a oferi cercetătorilor „viziunea de ansamblu a colecției respective”, toate calendarele și almanahurile sunt așezate în ordine alfabetică, pe colecții, ținându-se seama de titlul celui dintâi, p. 27-663. În cadrul unei colecții, volumele urmează ordinea cronologică. Materia bibliografică este sistematizată în șase capitole, corespunzând unor simboluri grafice: partea calendaristică (inclusiv informațiile de ordin administrativ), proză, poezie, partituri, iconografie, diverse (table de materii, erate, indexuri, hărți, tabele, statistici, facsimile, liste bibliografice etc.). Pentru a-i asigura valoarea unui instrument de lucru util, lucrarea este completată de indici: *Nume de persoane, inițiale, pseudonime* (indice selectiv), p. 667-740; *Indice geografic*, p. 741-762; *Indice tematic* (selectiv), p. 743-787; *Indice cronologic*, p. 788-792. *Bibliografia*, p. 793, cuprinzând numai sursele principale și câteva rezumate în principalele

¹³ *Ibidem*, p. 13-14.

limbi de circulație internațională (engleză, franceză, germană, spaniolă și rusă) rotunjesc sumarul.

Lucrarea *Calendare și almanahuri românești, 1731-1918. Dicționar bibliografic*, „unică în felul ei”, valorifică „un tezaur de veche cultură, care de mult se cerea adus în circuitul informațional”, fiind indispensabilă în activitatea de informare științifică și de cercetare: „Lucrarea de față, oferind o imagine a vieții și activității poporului nostru, ajută la valorifierea culturii și istoriei românești pe aproape două secole, se plasează în seria izvoarelor bibliografice de informare științifică cu valoare permanentă, de mare utilitate în sectorul de cercetare”¹⁴.

Potrivit aprecierii lui Mircea Zaciu, „cartea invită cercetătorii la continuarea investigațiilor, pe de o parte pentru completarea informației din volum [...], pe de altă parte pentru extinderea cercetării bibliografice a fondului de cărți și periodice publicate după 1918. [...] Tipărită la 250 de ani de la atestarea primelor calendare românești, cartea Georgetei și a lui Nicolin Răduică este o sărbătoare a tiparului nostru, sărbătoare care ne împlinește și mai mult existența pe drumul afirmării culturii naționale”¹⁵.

Elisabeta Faiciuc, în lucrarea sa *Dicționar de calendare și almanahuri românești* (DCAR), Partea I, Cluj-Napoca, [Editura] Presa Universitară Clujeană, 2011, 336 p., identifică „un fond bogat de calendare și almanahuri” în biblioteca Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”. Prin corespondență cu bibliotecile transilvănene și prin cercetare de teren, prin verificarea informațiilor și prin studierea materialului obținut, cercetătoarea clujeană obține un material „foarte bogat însumând 325 de titluri în 1 798 de volume, dintre care noi 210, în 821 de volume, iar restul completări la datele din CARDB” (1981). Calendarele antologate sunt clasificate după următoarele criterii: limbă, loc de apariție, tematică, adresabilitate.

La fel ca în CARDB, tematica publicațiilor repertoriate în DCAR este vastă, cuprinzând informații despre agricultură, meserii, probleme militare, financiare, școlare, comerț, târguri importante, fluctuația prețurilor, meteorologie, modă, rituri și religii, sărbători, literatură originală inedită sau retipărită etc. Mulți dintre scriitorii români, dintre istorici, învățători, gazetari, creatori populari semnează în calendare și almanahuri diferite texte, iar pentru amuzament se publică anecdote, glume, snoave și parodii de „o mare savoare”. Iconografia calendarelor este „abundentă și variată”, constând în reproduceri de opere ale unor renumiți artiști plastici, imagini din diferite locuri, scene din războaie, chipuri de personalități din țară și din străinătate, caricaturi, momente etnografice, hărți, facsimile. În materialele publicate (versuri și proză, articole, studii, cronici) sunt puse în circulație idei privitoare la istoria și cultura noastră, evenimente istorice (Unirea Principatelor, Războiul de

¹⁴ *Ibidem*, p. 22.

¹⁵ Mircea Zaciu, *Cuvânt-înainte*, p. 11. Întregul articol se află la p. 5-11.

Independență), mari probleme ale epocii: latinitatea limbii și a poporului român, continuitatea în vatra etnogenezei noastre, cultivarea limbii și conservarea portului național, a datinilor și a tradițiilor, culegerea folclorului, lupta pentru drepturi democratice.

Elisabeta Faiciuc adoptă concepțiile, metodologia și formele de prezentare stabilite de soții Georgeta și Nicolin Răduică în lucrarea lor din 1981, fapt ce asigură „unitatea lucrărilor și ușurința includerii lor într-o ediție viitoare”, și include în lucrare noi „repere informative”: *Indice al localităților de apariție a calendarelor și almanahurilor, Indice al bibliotecilor de depozitare*. Totodată, indicele tematic este detaliat pe domenii, teme, subteme, cu adnotări diverse. Și această lucrare cuprinde un *Indice cronologic*.

În lucrarea sa *Dicționar de calendare și almanahuri românești* (DCAR), Elisabeta Faiciuc fixează ca punct de reper pentru istoria calendarului românesc anul 1600 și nu 1731, anul primei ediții din calendarul în limba română al lui Petcu Șoanul. Autoarea include în dicționarul său și câteva calendare scrise în limbile maghiară și germană și publicate la Sibiu, în perioada 1602-1607, descoperite de G. Nussbächer în arhivele brașovene. Rectificările pe care le operează Elisabeta Faiciuc se fac, sistematic, până la 1918. Pentru perioada următoare, 1919-1952, cercetătoarea de la Cluj „a reperat și înregistrat în același spațiu transilvănean” circa 1 800 de colecții, în aproximativ 6 000 de volume. Acestea vor constitui obiectul părții a doua a lucrării.

Continuarea activității de cercetare a calendarelor și a almanahurilor românești învederează importanța acestor periodice pentru patrimoniul cultural național, în general, pentru cercetarea științifică, în particular: „Parte importantă a vieții sociale, culturale și literare a unui popor, calendarele și almanahurile sunt indispensabile cercetărilor din variate domenii: istorie, lingvistică, istorie literară, economie, sociologie etc., prin materialul inedit, enciclopedic, de o reală valoare documentară, ceea ce impune înregistrarea lor exhaustivă. Contribuțiile de acest gen marchează, așadar, o nouă etapă în realizarea bibliografiei naționale retrospective”¹⁶.

Prezentând preocupările științifice consacrate calendarelor și almanahurilor românești, menționăm, în cele ce urmează, și contribuțiile mai importante consacrate calendarelor și almanahurilor românești din Bucovina, publicate de-a lungul timpului în periodice ori în volum.

Leonidas Bodnărescu, în lucrarea sa *Autorii români bucovineni. Repertoriu...*, Cernăuți, Editura proprie - Societatea Tipografică Bucovineană, 1903, 91 p., o raritate astăzi în literatura noastră istoriografică, prezintă date și

¹⁶ Vezi și recenziile Elenei Comșulea (în „Dacoromania”, serie nouă, Cluj-Napoca, anul XVIII, nr. 2, 2013, p. 183-184) la: Elisabeta Faiciuc, *Dicționar de calendare și almanahuri* (DCAR), Partea I, Cluj-Napoca. Presa Universitară Clujeană, 2011. 336 p.

informații referitoare la câteva calendare românești din Bucovina, citate frecvent în marile lucrări ale domeniului¹⁷.

În partea literară a „Calendarului Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina pe anul 1914”, istoricul Ion I. Nistor publică studiul *Din istoria calendarului nostru*, p. 56-64. „Calendarul – scrie aici istoricul bucovinean – trece cu drept cuvânt de cea mai veche și mai răspândită publicațiune periodică românească în Bucovina. El înlocuia înainte vreme gazetele și revistele de astăzi, despre care nici nu se pomenia încă pe atunci. Pe lângă partea calendaristică, alcătuitoarea calendarului grijiau și de una literară, pe care, în limbajul acelor vremuri, o numiau «alegate de petrecere». În ele ni s-au păstrat cele mai vechi încercări literare ale românilor bucovineni. Aceste încercări împrumută calendarelor noastre vechi o netăgăduită însemnătate literar-istorică”¹⁸.

În succintul său excurs istoriografic, Ion I. Nistor face referire la perioada 1811-1914 din istoria calendarului românesc din Bucovina, prezentând în ordine cronologică numai calendarele românești, cu informații bibliografice valoroase, pentru care studiul este frecvent citat în literatura de specialitate: perioada de apariție, redactori și colaboratori, structură, principalele scrieri publicate, de-a lungul timpului, în partea literară a calendarelor bucovinene, contribuții importante la istoria, istoria literară și literatura Bucovinei, precum și la „propășirea culturală a neamului nostru”.

Întocmind „într-un veșmânt nou și primenit” „Calendarul Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina”, care continuă, astfel, „frumoasa operă de luminare și de propășire”, istoricul bucovinean subliniază rostul periodicului, care aspiră „să devie un simbol de unire și înfrățire sufletească”: „Călăuziți de cele mai bune și mai frumoase intențiuni, trimitem calendarul acesta ca dar de Anul Nou în casa fiecărui cărturar român din Bucovina, ca să-i rămână în cursul anului întreg sfătuitor bun și cu priință în toate împrejurările și nevoile vieții. Pentru orele sale de recreație am întocmit și o parte literară, în care am primit numai ceea ce, după socotința noastră, ar putea contribui la luminarea minții și la edificarea sufletească. Pe lângă sfaturi și îndemnuri pentru cei ce au nevoie de ele, aducem și bucăți alese, în versuri și în proză, reproduceri și lucrări originale, toate izvorâte din gândul bun și din sufletul frunțașilor gândirii și simțirii românești. Totodată, am atins și toate chestiunile de actualitate de la noi din Bucovina, precum sunt chestia bisericească și cea școlară. [...] Calendarul acesta e menit atât pentru popor cât

¹⁷ Leonidas Bodnărescul, *Autorii români bucovineni. Repertoriu...*, Cernăuți, Editura proprie – Societatea Tipografică Bucovineană, 1903, p. 81, 82 (în continuare, ARB).

¹⁸ I. Nistor, *Din istoria calendarului nostru*, în „Calendarului Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina pe anul 1914”, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, [1913], p. 56.

și pentru intelectuali, tinde deci să devie un simbol de unire și înfrățire sufletească între toate păturile neamului românesc din Bucovina”¹⁹.

La Cernăuți, în 1926, profesorul Constantin Loghin observă și el „rolul însemnat” îndeplinit de calendar „în viața fiecărui popor”, dar mai ales „rolul covârșitor” pe care acesta l-a avut în spațiul lumii românești: „Calendarul a jucat un rol însemnat în viața fiecărui popor. Rolul acesta a fost la noi covârșitor, întrucât calendarul a apărut într-o vreme, când poporul numai cu greu putea pune mâna pe o carte românească. [...] Aceste cărți, câteodată, au alcătuit prima și singura lectură pentru atâți cetitori”²⁰. În lucrarea *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775-1918 (în legătură cu evoluția culturală și politică)*, Constantin Loghin consacră un capitol distinct calendarului românesc, făcând referire, din păcate, numai la „Calendariul pentru Bucovina” din perioada sa de început²¹.

Într-un studiu publicat în 1927, profesorul Liviu Marian, menționând „cel mai vechi [calendar] din câte cunoaștem până acum”, cel alcătuit „prin oste-neala dascălului Petru Șoanul de la Brașov”, în anul 1733, afirmă că am avut calendare și înainte de această dată, dar acestea „n-au fost originale românești și nici tipărite” și că „vechimea calendarelor noastre, cel puțin în Ardeal, ar putea merge până la 1560-1569”²². „Însemnătatea acestor calendare pentru dezvoltarea culturii noastre naționale – scrie Liviu Marian – nu rezultă numai din faptul că [acestea] fac parte din numărul redus de cărți populare, menite a răspândi lumina în păturile cele mai largi ale poporului, ci, mai cu seamă, din felul cum au fost întocmite. Calendarul, alcătuit la început numai de clerici, era socotit ca un fel de carte sfântă și, ca atare, căuta să fie religios, moral, folositor întru toate sufletului cititorului. Născut mai întâi dintr-o trebuință practică, imediată a bisericii, aceea de a aduce la cunoștință norodului drept credincios datele serbătorilor bisericești pe anul următor, calendarul devine cu timpul o anexă a cărților sfinte, vorbind credincioșilor despre istoria religiei creștine și a bisericii ortodoxe, despre viețile și faptele sfinților ș. a., trecând apoi, pe nesimțite, la nevoile și trebuințele de toate zilele ale creștinului, pe care caută să-l lumineze și să-l îndrumeze pe calea cea bună cu sfaturi înțelepte, cunoștinți folositoare și povestiri moralizatoare [...], [oferind] o statornică, bună și îndestulătoare hrană sufletească pentru cărturarii noștri de pe atunci”²³.

¹⁹ *Ibidem*, p. 63-64.

²⁰ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775-1918 (în legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Tipografia Mitrop[olitul] Silvestru, 1926, p. 22 (în continuare, ILRB).

²¹ Cap. IV. *Literatura calendarului*, p. 23-34.

²² Liviu Marian, *Din istoria calendaristicii noastre*, în vol. *Contribuțiuni la istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea*, Chișinău, Tipografia Eparhială „Cartea românească”, 1927, p. 43.

²³ *Ibidem* p. 43-44.

Și Liviu Marian, la fel ca profesorul Constantin Loghin, prezintă „Calendarul[l] pe anul de la nașterea Mântuitorului nostru Is. Hr. 1811, care este un an de obște de 365 zile, întru care se află arătarea vremilor, prin acele patru timpuri ale anului, răsăritul și apusul soarelui”, întocmit de „eșitul cleric Vasile Țintilă”, urmat de alte două tomuri ale acestuia, tipărite la Cernăuți, în 1812 și 1814.

Anunțând „un studiu special” consacrat calendaristicii bucovinene, care, din nefericire, a rămas doar în stadiul de proiect, profesorul Liviu Marian analizează satira *Calendarul vechi cătră cel nou*, tipărită în „Calendar pentru Bucovina pe anul 1848 de la nașterea Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, carele este an bisect de 366 de zile”, alcătuit de Samoil Andrievici, paroh în Ceahor, Cernăuți, la Ioann E[c]khar[d]t, tipograf în Bucovina, [1847], satiră ce arată „cum trebu[i]e să fie alcătuit un calendar, ca să fie pe placul tuturor”²⁴. Concluzia desprinsă aici de Liviu Marian trebuie reținută pentru justețea sa: „Cu toată naivitatea ei ca fond și stângăcia ei ca formă, satira aceasta originală merită să fie relevată, întrucât, ca vechime, trebuie pusă între primele încercări de acest gen în literatura noastră”²⁵.

Din perioada interbelică datează și alte două contribuții bucovinene în domeniu: Claudiu Isopescu, *Contribuții la istoria calendarului*, în „«Codrul Cosminului» Buletinul Institutului de Istorie și Limbă”, Cernăuți, IV, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1927, p. 387-397; Teodor Balan, *Vasile Țintilă*, în „Revista arhivelor”. Arhivistică, cronologie, diplomatică, heraldică, genealogie, instituțiuni miniaturistică, paleografie, sigilografie. Publicată de prof. Aurelian Sacerdoțeanu, Omagiu profesorului Constantin Moisil, fost director general al Arhivelor Statului, București, 1939, p. 185-206.

Teodor Balan este singurul istoric care ar fi văzut „cel mai vechi calendar românesc” din Bucovina în arhiva preotului Eusebie Procopovici din Mămăiești: „Calendarul pe anul de la naștere mântuitorului nostru I. Hs. 1809, Cernăuți, s-au tipărit în tipografia a lui Petru Ekart”, „primul calendar românesc de perete”, tipărit pe foi volante²⁶, dar și „calendarul veșnic”, tipărit în 1814, singurul exemplar păstrat încă în preajma anului 1919, după care a făcut „o copie scriptică și fotografică”: „Calendarul în care să află toate sărbătorile cele mari a bisericii răsăritului alcătuit cu ajutorul lui D[u]mnezeu după mâna lui Damaschin de un iubitoriu de aceasta știință, nu pe un an, o sută, sau o mie de ani, ci din început și pân în sfârșitul lumii, numai iubitorii să știe ce slova a pashaliei slujește pe anul acela ce vrea să caute. Mai la urmă s-au adaus și Paștile catolicești pe 86 de ani înainte, Cernăuți, la 1 ianuarie 1814, s-au făcut prin Vasile Țintila, eșitul cleric”.

²⁴ *Ibidem*, p. 46-50.

²⁵ *Ibidem*, p. 47.

²⁶ Mircea Tomescu, *op. cit.*, p. 84-85.

Studiul lui Teodor Balan oferă informații valoroase pentru perioada de început a calendarului românesc din Bucovina și, mai cu seamă, referitoare la viața și activitatea „ieșitului cleric” Vasile Țintilă, „iubitoriu de științele matematicești”, învățător harnic și „un dibaci alcătuitor de calendare”. Influențat de calendarele germane, el tipărește la Cernăuți, cu scriere chirilică și gotică, începând cu anul 1811, primele calendare din Bucovina. „Vasile Țintilă – afirmă Teodor Balan – a apărut într-un timp când interesul pentru scrisul românesc încă nu se trezise. Valoarea operei sale trebuie socotită după timpul când a fost creată și după munca [de atunci] care a fost depusă. Până la Țintilă nu se tipărise în Bucovina nicio carte românească, afară de traducerea românească a legilor austriace. Țintilă este cel dintâi care tipărește calendare românești și în urmă s-a supus grelei munci de a alcătui un calendar veșnic. [...] Țintilă este așadar primul român bucovinean care, într-un timp foarte neprielnic, a deschis drumul scrisului românesc în de curând înstrăinata Bucovină”²⁷.

Preocupările consacrate calendarelor și almanahurilor din Bucovina din perioada 1944-1989 sunt mai puține. Dintre acestea, pentru valoarea lor de instrumente de lucru folositoare cercetării, menționăm două:

Erick Prokopowitsch publică *Die Entwicklung des Pressewesens in der Bukowina* [*Dezvoltarea presei din Bucovina*], Wien, Verlag der Typographischen Anstalt, 1962. În acest index al cotidieneilor, al hebdomadarelor, al revistelor, precum și al celorlalte periodice apărute în limba germană aici, în perioada 1808-1940, autorul înregistrează un număr de 200 de cotidiene, hebdomadare și reviste, 16 anuare și 11 calendare. Pe lângă acestea, Erick Prokopowitsch menționează și 48 de periodice românești (ziare și reviste) din perioada 1882-1940, 72 de periodice ucrainene, 3 periodice de limbă polonă și 26 de periodice israelite²⁸. Erick Prokopowitsch, în mod inexplicabil, nu face nici măcar o singură mențiune referitoare la calendarele și almanahurile românești din Bucovina, deși recunoaște, cu privire la „Deutscher Kalender für die Bukowina” [„Calendarul german pentru Bucovina”], Cernăuți, 1902-1914, 1916, 1921-1930, 1931-1938 și „Katolisch-deutscher Volks- und Hauskalender für die Bukowina” [„Calendarul catolic-german și de casă pentru Bucovina”], Cernăuți, 1934-1940, că „paginile lor conțineau multe informații valoroase despre Bucovina și despre populația ei”²⁹.

Cu aproape patru decenii mai târziu, la Suceava, Ioan V. Cocuz publică *Presa românească în Bucovina, 1809-1944*, un instrument de lucru folositor, apărut, mai întâi în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, p. 3-116. Acest

²⁷ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 191-192.

²⁸ Erick Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Pressewesens in der Bukowina* [*Dezvoltarea presei din Bucovina*], Wien, Verlag der Typographischen Anstalt, 1962. p. 14-21, 21-27, 27-28, 28-31.

²⁹ *Ibidem*. p. 60.

repertoriu bibliografic cuprinde două părți: I. *Bucovina – scurtă privire istorică*, p. 3-13; II. *Privire generală asupra presei românești din Bucovina*, p. 14-99. Sunt repertoriate aici, după criteriul cronologic, 349 de periodice românești. Lucrarea mai cuprinde: *Note bibliografice*, p. 101-108; *Anexă*, p. 109-116. Anexa lucrării este un reper informativ ce prezintă periodicele în ordine cronologică, locul de apariție și perioada (anul) de apariție.

Propunând ca an de apariție a celui mai vechi calendar românesc din Bucovina anul 1809, Ioan V. Cocuz descrie calendarele românești din Bucovina, oferind uneori informații bogate³⁰, cum este cazul „Calendarului pentru Bucovina” (1841-1873). În acest repertoriu bibliografic de la Suceava sunt înregistrate, cu unele omisiuni, și almanahurile românești³¹. În colaborare cu Matei Hulubei, Ioan V. Cocuz tipărește lucrarea, în 1991, și în extras, păstrând aceeași structură³².

Dintre preocupările speciale consacrate calendarelor și almanahurilor românești din Bucovina, apărute după evenimentele din 1989, menționăm câteva articole și studii: George Muntean, *Tradiția almanahurilor și calendarelor bucovinene*, în „Calendarul creștin-ortodox al românilor bucovineni pe anii 1992-1993”, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 118-124; Vasile I. Schipor, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți-București: *Probleme ale cultivării limbii române în calendarele românești din Bucovina (1809-1918)*, anul I, nr. 2 [iulie-decembrie], 1994, p. 311-319; *Calendarele și răspândirea literaturii în spațiul etno-cultural românesc*, anul III, nr. 1 (5) [ianuarie-iunie], 1996, p. 53-70; *Prozatori români în calendarele bucovinene din perioada 1811-1918*, anul III, nr. 2 (6) [iulie-decembrie], 1996, p. 333-347.

Toate aceste cercetări pun în lumină imensul material încă insuficient cercetat și reliefează un aspect evident: calendarele românești sunt un adevărat tezaur pentru cercetarea științifică din diverse domenii, „de la viața cotidiană într-o epocă dată, la arheologie, demografie, istorie, politică, lingvistică, sociologie, istoria artelor, arta militară, modă, agricultură, transporturi, credințe și superstiții, morală, folclor, biblioteconomie, astronomie și astrologie, arhitectură și obiceiuri etc., almanahurile și calendarele fiind adevărate biblioteci concentrate sau, *sui-generis*, bănci de date ale existenței umane”³³.

Lucrarea de față, *Calendare și almanahuri românești din Bucovina (1811-1918)*. *Contribuția lor la propășirea cultural-națională a românilor bucovineni* valorifică o activitate de cercetare științifică circumscrisă programului de

³⁰ Ioan V. Cocuz, *Presa românească în Bucovina, 1809-1944*, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, XVI, 1989, p. 16-20, 29, 30, 34, 39, 50, 56, 62, 66, 67, 73, 77, 78, 79, 81, 82, 88, 90, 94, 95, 96, 99.

³¹ *Ibidem*, p. 55, 63, 82, 83, 85, 99.

³² Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina, 1809-1944*, [Bacău], I. P. Bacău, 1991, 118 p.

³³ George Muntean, *op. cit.*, p. 120.

activitate al Institutului „Bucovina” al Academiei Române, încadrându-se în direcțiile principale de cercetare ale acestuia.

Pe baza cercetării bibliografiei românești a calendarului și a materialului dintr-un număr important de calendare și almanahuri-titlu, cu interes pentru literatură, existente în colecții particulare și biblioteci din Rădăuți (Fondul documentar german al Centrului pentru Studiarea Problemelor Bucovinei, devenit Institutul „Bucovina” al Academiei Române, în 2007; Fondul documentar „Dr. Ștefan Bucevski” de la Biblioteca Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina), Suceava (Fondul „Leca Morariu” de la Complexul Muzeal „Bucovina”, Fondul documentar „Bucovina” de la Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, Fondul documentar de la Casa Memorială „Simeon Florea Marian”, Serviciul Județean al Arhivelor Naționale), Iași (Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu”, Biblioteca Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Serviciul Județean al Arhivelor Naționale) și București (Biblioteca Academiei Române), cercetarea noastră prezintă un istoric al acestui gen de publicații periodice, în relație cu „schimbarea dispoziției sufletești a românilor” din Bucovina, programul asumat, redactori și colaboratori, problematica studiilor și articolelor publicate, de-a lungul vremii, în paginile acestora, difuzarea literaturii originale, deschiderea față de literatura universală și patrimoniul simbolic european al epocii, precum și rolul pe care l-au avut calendarele și almanahurile românești din Bucovina, într-un context cultural mai larg, până târziu, în preajma anului 1918, dar și într-o viguroasă tradiție locală, continuată cu strălucire în perioada interbelică a veacului trecut și redescoperită de către românii din regiunea Cernăuți după evenimentele din 1989.

Lucrarea are patru capitole.

Capitolul I, *Calendarare și almanahuri în spațiul românesc*, este consacrat prezentării calendarului și almanahului în spațiul românesc până la 1918. Sunt evidențiate aici principalele perioade din istoricul genului, programul general al calendarului românesc, care își propune statornic să întărească în popor conștiința națională, să cultive sentimentele morale și să înmulțească, în armonie cu mersul vremii, cunoștințele utile. Totodată sunt urmărite aici, în cele cinci subcapitole, „constantele” calendaristicii noastre de până la 1918: pledoaria pentru viața practică, educația poporului și emanciparea țării, promovarea limbii române, stimularea gustului pentru lectură, cultivarea și difuzarea literaturii române, culegerea folclorului românesc, păstrarea portului național, a tradițiilor și a obiceiurilor strămoșești, păstrarea credinței, prin cultivarea virtuților, într-o pedagogie a coexistenței pașnice, consolidarea unității sufletești și culturale a românilor de pretutindeni.

Două dintre subcapitolele sunt studii de caz, ilustrând aspirațiile societății românești din Principatele Române de la mijlocul secolului al XIX-lea și dorința de emancipare a limbii române, precum și procesul de consolidare a

conștiinței culturale a românilor din toate provinciile noastre istorice în deceniul al nouălea al acestui secol.

Capitolul al II-lea, *Calendare și almanahuri românești din Bucovina (1811-1918)*, abordează mai multe aspecte: originea și evoluția calendarului românesc din acest spațiu cultural, influențele exercitate asupra sa, rolul cultural al calendarelor și a almanahurilor românești din Bucovina până la Unire, interesul pentru folclor manifestat în paginile acestor periodice anuale, prezența scriitorilor din celelalte provincii românești și contribuția lor la promovarea și consolidarea identității naționale. Tot aici, lucrarea prezintă cabinetele de lectură, ca forme moderne de asociativitate, preocupările pentru instituționalizarea unei centrale a cabinetelor de lectură din Bucovina, în deceniul al doilea din secolul al XX-lea, modul în care calendarul și almanahul românesc reflectă problema feminismului. Reține, de asemenea, atenția în cadrul acestui capitol un studiu de caz ilustrativ: calendarul și ziarul românesc din Bucovina la mijlocul secolului al XIX-lea (1848-1850).

Capitolul al III-lea, *Calendare și almanahuri românești din Bucovina (1811-1918). Prosopografii*, reunește un număr de nouă descrieri bibliografice: 1) „Calendarul pentru Bucovina pe anul 1841...”, carele este an de rând cu 365 [de] zile”; 2) „Căilindariu pe anul ordinaru 1882”. Redactat de Ion I. Bumbac; 3) „Căilindariul pe anul bisect 1888. Redigat de Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și musică bisericească în Seminariul Archidieceșan din Cernăuți»”; 4) „Căilindariul poporului bucovinean pe anul ordinar 1910”; 5) „Calendarul copiilor pe anul 1913”; 6) „Calendarul Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina pe anul 1914”; 7) „Calendarul poporului pe anul ordinar 1915”; 8) „Almanach jubilar «Academia ortodoxă» 1884-1909”; 9) „Almanach literar pe anul 1903”.

Capitolul al IV-lea, *Redactori și colaboratori ai calendarelor și almanahurilor românești din Bucovina (până la 1918)*, cuprinde patru subcapitole. Un subcapitol distinct este consacrat unor colaboratori din România și din celelalte provincii istorice ale vremii ai calendarelor și ai almanahurilor din Bucovina, în perioada 1841-1918. Prin fișierele biobibliografice întocmite, ilustrând bogate lecturi și relecturi critice, aducem la zi informația bibliografică, acoperind lacune, corectând mai cu seamă date și erori biobibliografice, apropiind discursul de perspective noi de înțelegere a istoriei culturii din Bucovina, perspective despovărate de stereotipuri și clișee, dincolo de un veac de interpretări ce au omis frecvent toposul multicultural, confluențele și dialogul competitiv între culturi, în acest spațiu marcat dramatic de istorie în secolul al XX-lea.

Fișierele noastre respectă formatul impus, mai cu seamă după anul 1980, de exigențele lucrărilor de specialitate: dicționare biobibliografice, enciclopedii, lexicoane. Ordinea în care sunt consemnați redactorii și colaboratorii calendarelor și ai almanahurilor românești din Bucovina (1811-1918) este, în principal, cea cronologică. Cu toate inconvenientele, organizarea subcapitolelor

ilustrează, totodată, principalele etape din evoluția acestor periodice românești: perioada începuturilor (1811-1873), perioada dezvoltării calendarului românesc din Bucovina (1874-1895), cea de înflorire a speciei (1896-1918), precum și caracteristici ale discursului (limbă, program, structură / format, selecția materialelor, publicitate etc.).

Cele patru mari capitole ale lucrării sunt urmate de un subcapitol distinct: *Calendarul și almanahul românesc din Bucovina după 1918. O privire generală*, necesar, în opinia noastră, pentru a încadra tema de care ne ocupăm aici în istoria literară, dar și într-un capitol de istorie a culturii românești reprezentativ pentru ceea ce Alexandru Dima, membru corespondent al Academiei Române (din 1964), numește „localismul creator”, concept care exprimă capacitatea provinciei (provinciilor) de a crea valori culturale, de a genera cultură.

Lucrarea noastră *Calendare și almanahuri românești din Bucovina (1811-1918). Contribuția lor la propășirea cultural-națională a românilor bucovineni* prezintă, în continuare, *Concluzii, Bibliografie*, un rezumat în limba engleză și un *Indice de nume*. În corpul iconografic, distribuit, sub formă de planșe, la sfârșitul capitolelor I, II și IV, sunt incluse reproduceri diverse: gravuri, litografii, desene, fotografii, precum și excerpte din calendarele și almanahurile bucovinene cercetate: coperti exterioare, pagini de gardă, facsimile diferite (studii, articole, poezie, proză, folclor, materiale publicitare) și pagini cu frontispicii. Reproductorile de la sfârșitul capitolului IV ilustrează, sub raport tematic și stilistic, unitatea în diversitate a discursului publicitar din Belle Époque (1884-1914), Bucovina situându-se, și din acest punct de vedere, împreună cu celelalte provincii istorice românești, într-un spațiu al europenității, în care circulă idei, motive și sugestii pentru forme proprii de exprimare. Toate acestea ilustrează, totodată, într-o selecție limitată de economia lucrării, importanța calendarelor și almanahurilor românești din Bucovina acestei perioade pentru varii discipline: istorie, istorie literară, istoria limbii române, etnografie, folcloristică etc. și, credem noi, își vor găsi în viitor, pe deplin, forme noi de valorificare: album, cronică în cuvinte și imagini etc.

În cercetarea noastră am recurs la o diversitate de metode științifice.

Observația, ca metodă „primă și fundamentală” de cunoaștere a unui material considerabil, acoperind masiv circa opt decenii (1841-1918), ne-a ajutat în operația de selecție și de inițiere a interpretării, furnizându-ne rezultate încurajatoare, mai ales în asociere cu metoda comparativ-istorică. În folosirea observației, am căutat să respectăm caracteristicile principale ale metodei, așa cum au fost definite acestea de către Alan Bryman: 1) privirea realității de cercetat ca pe o succesiune de „evenimente sau acțiuni normale”, din perspectiva „subiectului studiat” (privirea „prin ochii celui alt”); 2) urmărirea detaliilor, pentru a înțelege mai ușor „contextul particular” și a obține indicii pentru „alte secvențe ale „realității” de cercetat; 3) plasarea evenimentelor în contextul lor social și istoric pentru a obține un spor de înțelegere („contextualitatea”); 4)

privirea vieții sociale din universul căreia am colectat datele și informațiile pentru interpretare ca pe un proces ce presupune „o serie interconectată” de evenimente³⁴.

Analiza inductivă ne-a ajutat să accedem la raționamentul inductiv. Pornind de la analiza fenomenelor în parte, am urmărit, astfel, să ajungem la elementele comune, definatorii pentru diverse subiecte ale cercetării, iar metoda istorică ne-a ajutat să realizăm evoluția concepțiilor, mai ales în asociere cu analiza cantitativă și calitativă. Complementar, recursul la sinteză ne-a condus la stabilirea legăturilor dintre elementele dobândite în procesul de cercetare.

Metoda studiului de caz ne-a „mijlocit” „confruntarea directă” cu diverse situații din perioade istorice diferite, iar cea a prosopografiei, ca metodă istorică, ne-a sprijinit în demersul de a reliefa categorii specifice ale realității unor epoci, de obicei discursul elitelor sociale (preoți, profesori, scriitori, publiciști).

În mai multe cazuri, în analiza aspectului formal al unor texte, am recurs la metoda stilistică, la critica filologică și critica textuală. Astfel, în măsura în care rigorile temei ne-au îngăduit, am căutat să surprindem limba calendarelor în funcția sa artistică și, totodată, în forma de document al epocii³⁵.

Pe tot parcursul documentării și, ulterior, în interpretarea bogatului material obținut, ne-am călăuzit după un principiu vechi al cunoașterii istorice: analiza critică a surselor din bibliografia domeniului principal de cercetare, dar și a domeniilor învecinate, analiză izvorâtă și dintr-o nevoie organică de a ne apropia de orizonturi noi de înțelegere și de interpretare a faptelor istorice.

³⁴ Valentina Marienescu, *Metode de studiu în comunicare*, București, Editura Niculescu, 2005, *passim*.

³⁵ Pentru problematica metodologiei cercetării științifice, vezi, între altele, și: Jerzy Topolsky, *Metodologia istoriei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987; Petru Iluț, *Abordarea calitativă a socioumanului*, Iași, Editura Polirom, 1997; Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, București, Editura All Educațional, 2000; Septimiu Chelcea, *Metode cantitative și calitative*, București, Editura Economică, 2001; Septimiu Chelcea, *Metodologia cercetării sociologice*, București, Editura Economică, 2001; Constantin Enăchescu, *Tratat de teorie cercetării științifice*, Iași, Editura Polirom, 2005; Ioan Cerghit, *Metode de învățământ*, Iași, Editura Polirom, 2006; Mihaela Șt. Rădulescu, *Metodologia cercetării științifice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2007.

I.

CALENDARE ȘI ALMANAHURI ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

I. 1. Calendarul și almanahul în spațiul românesc până la 1918

„...Noi credem că datoria fiecărui român cu simțimânte românești este de a căuta mijloace să răspândească frumoasele arte în popor, să facă a se înrădăcina în deprinderile lui astfel încât să fie o parte întregitoare din educațiunea lui. Acest scop se atinge prin publicațiuni, prin tratate speciale, în fine, prin foi periodice menite a dezvolta gustul estetic asupra tuturor genurilor de cultură a spiritului omenesc”¹.

Potrivit cercetărilor întreprinse până în prezent, calendarele, ca și almanahurile, sunt publicații periodice cu o vechime apreciabilă. Cunoscute devreme de greci, arabi și chinezi, acestea au avut, la început, în cuprinsul lor o parte pur calendaristică, una astrologică și o alta instructiv-distractivă. Abia în pragul vieții moderne, diversificându-și conținutul, aceste periodice includ în tematica lor texte literare și materiale științifice tot mai variate.

În lumea europeană, asemenea publicații au apărut, mai ales în secolul al XV-lea, după descoperirea tiparului de către germanul Johann Gutenberg și răspândirea acestuia. În funcție de materialele pe care le tipăresc, acestea au un profil restrâns. Sunt menționate calendarele mistice, cele cu conținut practic (în secolul al XV-lea) și calendarele cuprinzând informații istorice (începând cu secolul al XVI-lea). Astfel de calendare și almanahuri, cu importanță documentară, apar în Germania (1447; cel din 1475, compus de Regiomontanus, la solicitarea lui Matei Corvin²), Franța (1493), Anglia (1644; cel dintâi almanah propriu-zis ar fi apărut aici încă în 1380, la Oxford, ulterior copiei unui almanah conceput în secolele XII-XIII de Petrus de Dacia), Italia (1596), în lumea slavă (1587)³, devenind, treptat, „publicații de instruire prin lectură în

¹ M. Eminescu, *Almanahul muzical pe anul 1877 de D. Teodor Burada*, în *Opere*, IX, *Publicistică, 1870-1877*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, p. 304.

² Mircea Zăciu, *Cuvânt-înainte la volumul Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, Calendare și almanahuri românești 1731-1918. Dicționar bibliografic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 6.

³ Mircea Tomescu, *Calendarele românești, 1733-1830. Studii și bibliografie*, București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1957, p. 5-8; Claudiu Isopescu, *Contribuții la istoria calendarului*, în „Codrul Cosminului”, Cernăuți, IV, 1927, p. 387-397; Emanoil

toate țările europene”⁴. Cu un profil tot mai diversificat, acestea dobândesc audiență sporită în rândul cititorilor și circulă în spațiul european pe anumite direcții / coridoare culturale. Unele sunt editate și de scriitori renumiți (Friedrich Schiller). Scriitori precum Goethe și Bürger își publică aici creații literare semnificative, sporindu-le prestigiul⁵.

În spațiul etno-cultural românesc au circulat, până la tipărirea calendarelor românești, cunoscute până în prezent (1731), calendare străine, redactate în limbile latină, germană, italiană, franceză, greacă, polonă, maghiară, în original, în traduceri și copii, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea⁶. Dintre acestea este frecvent menționat *Foletul novel – Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu* (1693-1704), tradus de Ion Românul (Ion Frâncu) din limba italiană⁷.

Circulația acestor calendare la noi era sigur limitată, ele completând lectura unor cititori, puțini ca număr (domni cu habitudini culturale, sftetnici de curte cu preocupări cărturărești, precum stolnicul Constantin Cantacuzino, poate chiar clerici de rang înalt).

Cu toate încercările, relativ timpurii (sfârșitul secolului al XVI-lea)⁸, de tipărire a unor calendare în limba română, calendarul românesc apare abia în prima jumătate a veacului al XVIII-lea. Una dintre cauzele acestei întâzieri ar fi, după profesorul I. G. Sbiera – cel dintâi titular al Catedrei de literatură română de la Universitatea din Cernăuți, înființată în 1875 – „credința culturală falsă”⁹, alimentată vreme îndelungată de „ideea că numai scrierile bisericesti conțin adevărul și știința, că numai ele sunt folositoare, trebuie înmulțite și răspândite cât mai mult”¹⁰. Acest „curent autoritar și staționar, aceste vederi împăienjenite se lățiră pretutindenea printre români, se înrădăcinară adânc în inimile lor și avură pentru ei consecințe grave și funeste”¹¹. Eroarea a paralizat activitatea literară, printre „lumeni”. Monopolul bisericesc asupra tiparului,

Bacaloglu, *Despre calendariu. Discursului de recepțiune în Academia Română și Răspunsului d-lui Ion Ghica*, București, Tipografia Academiei Române, 1880.

⁴ Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, Editura Științifică, 1968.

⁵ Mircea Zăciu, *loc. cit.*, p. 6.

⁶ Mircea Tomescu, *Calendarele românești...*, p. 9-12.

⁷ Al. Odobescu, *Foletul novei (Foletul novel și calendarele lui Constantin Brâncoveanu)* în „Revista română”, București, I, 1861, p. 657; Claudiu Isopescu, *art. cit.*, p. 394; N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, București, 1929, p. 180-183; Emil Vârtosu, *Foletul Novel, Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, București, 1942.

⁸ I. G. Sbiera, *Scrieri de prevestiri. Călimăristica*, în *Mișcări culturale și literare la românii din stânga Dunării în răstimpul de la 1504-1714*, Tipografia lui R. Eckhardt, 1897, p. 268-269.

⁹ *Ibidem*, p. 150.

¹⁰ *Ibidem*, p. 151.

¹¹ *Ibidem*.

împrejurările sociale și politice, favorabile întreținerii neștiinței de carte în popor, prioritatea problemelor de conducere a statului la români, grija pentru conservarea și apărarea lui au întârziat „schimbarea dispoziției sufletești a românilor, ivirea unor curenți intelectuali cu impulsuri puternice pentru scuturarea credinței culturale false”¹². Efortul de „schimbare a dispoziției sufletești a românilor” este însă anevoios. Început în Transilvania și extins apoi în celelalte provincii românești, el acoperă un secol de frământări culturale, încheindu-se în preajma anului 1848.

Cel dintâi calendar românesc tipărit este „calendari acum întâi rumânescu alcătuitu de pe cel sârbesc”, scos la Brașov, în 1731, 1733 și 1737. Ediția din 1731 apare „prin osteneala dascălului Petcu Șoanul” și este consemnată de Radu Tempea (cca 1691-1742), martor al evenimentului, în cronica sa ecleziastică¹³: „1731. Au început a face typografie Petcu Șoanul, dascalul, lucru care el nu văzuse nicăiri și au typărit niște calendare, în care au pus niște lucruri a zodiilor, cine când să va naște cum va fi, care izvod l-au luat de la pop[a] Statie, ce acelea gâciturii besereca pravoslavnică nu le priméște”¹⁴. Dascălul Petcu Șoanul, despre care aflăm, tot din cronica lui Radu Tempea¹⁵, că „s-au pristăvit” la 31 mai 1741, a avut ca model pentru întocmirea acestui calendar un „izvod” al părintelui Eustatie Grid. Imprimat în tipografia proprie din Șcheii Brașovului, cu caractere chirilice, „Calendarul” lui Petcu Șoanul circulă și în mai multe manuscrise românești, precum și într-unul grecesc, difuzând, pe lângă informațiile astrologice și cronologice, câteva îndrumări practice. Ediția din 1733 este singura păstrată în bibliotecile noastre. Anul 1731

¹² *Ibidem*, p. 153.

¹³ Radu Tempea, *Istoria beserecei Șcheilor Brașovului...*, Brașov, Tipografia Ciurcu & Comp., 1899, p. 100. Cf. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tom II: 1716-1808, București, 1910, p. 48.

¹⁴ *Istoriia beserecei Șcheilor Brașovului. Manuscript de la Radu Témpe, publicată cu cheltuiala bisericeii Sf. Nicolae din Brașov Șcheii de Sterie Stinghe*, Brașov, Tipografia Ciurcu & Comp., 1899, p. 100. Vezi și Radu Tempea, *Istoria sfintei beserece a Șcheilor Brașovului*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice de nume, glosar, note de Octavian Șchiau și Livia Bot, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 132.

¹⁵ Cronica lui Radu Tempea este importantă pentru cunoașterea epocii. Ea a fost subliniată, printre alții, de Candid Mușlea, în studiul *O dinastie de preoți și protopopi Radu Tempea. Șase generații de preoți și protopopi din aceeași familie* (1939), precum și de autorii ediției din 1969: „Istoria lui Radu Tempea este un izvor de fapte și întâmplări care ne pun în contact cu societatea românească activă a Brașovului, cu aspirațiile ei, văzute prin prisma unui reprezentant al clerului ortodox, aspirații și acțiuni care conțin germenii conflictelor de mai târziu ale dezvoltării societății românești din Transilvania. Ea este un exemplu pentru cronicarii brașoveni ce au urmat și este mai cu seamă o dovadă a continuității culturii românești transilvănene, în legătură cu care istoriile culturii și literaturii românești sugerau un gol pentru această vreme, sărind la mișcarea de răsunet a Școlii Ardelene” (Octavian Șchiau și Livia Bot, *op. cit.*, p. 47).

marchează, în același timp, și începutul presei românești, în vremea când „Ardealul, cu tradiția lui culturală religioasă atât de strălucită, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea trece printr-o criză culturală acută ...”¹⁶. În Moldova, primul calendar românesc a apărut la Iași în 1785. „Calendariu pe 112 ani”, editat de frații Mihail și Policarp Strilbițchi, cu scop practic și cultural declarat¹⁷, este superior prin conținut și realizare grafică celui de la Brașov. Dintre maximele compilate în capitolul *Alesă socoteală dela oareș'care greci și rămleni*, cea dintâi, „de toată frumusețea”¹⁸, este cunoscută. O reproducem și noi, dar din alt motiv: „Silește-te să înfrumusețezi cu învățătură inima ta, că iaste o comoară pe care nimene de la tine nu o poate fura. De ești mare și puternică, fără învățătură și neștiindă nimic, te vei asemăna unui chipă cioplită, stândă într-o casă de marmură. Că cine pe învățătură nu o socotește acela este un glubavă, că cel învățat cunoaște pre cel neînvățat”¹⁹. Acest elogiu al înțelepciunii și, în același timp, îndemn la instruire prin lectură a putut fi cunoscut, prin circulația calendarului, în original sau în copii, mai ales la răsărit de Carpați, îndemnând la meditație, aprinzând imaginația, trezind ambiții culturale, înrăurind „schimbarea dispoziției sufletești” la românii de aici și dezvoltându-le gustul estetic²⁰.

Cronologic, al treilea calendar românesc apare la Sibiu, în 1792. Acest „Calendariu...” sibian are cea mai lungă apariție – 119 ani (1792-1911). Deosebit de importante sunt direcțiile în care se orientează încă de la început: ridicarea nivelului de cultură „a[l] țăranilor români – cetitorii de căpetenie ai calendarului”, „creșterea printre români a gustului pentru cetit”²¹, dezvoltarea conștiinței naționale a românilor ardeleni, unitatea noastră etnică și culturală. Cu timpul, acest calendar capătă un caracter enciclopedic, literatura fiind reprezentată în paginile sale prin toate genurile. Tot aici menționăm „Calendariu pe anul de la nașterea lui Hristos 1794”, alcătuit de Paul Iorgovici și tipărit la Viena, „spre întrebuițarea norodului slaveno-sărbesc și rumănesc...”²², important doar ca publicație concepută după modelul almanahurilor occidentale²².

¹⁶ Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Chișinău, Editura Hyperion, 1992, p. 637.

¹⁷ *Predoslovie către cetitoriu*, în „Calendariu pe 112 ani”, Iași, 1785. 1 v-2 r.

¹⁸ *Ibidem*, f. 11 r-12 v.

¹⁹ *Ibidem*, f. 11 r.

²⁰ Vasile I. Schipor, *Probleme ale cultivării limbii române în calendarele românești din Bucovina (1809-1918)*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți-București, anul I, nr. 2 [iulie-decembrie] 1994, p. 311.

²¹ *O sută de ani*, în „Calendariu pe anul de la Hristos 1892”, Sibiu, Tipografia lui W. Kratft, p. 31-32; *Rămas bun!*, în „Calendariu pe anul... 1911”, p. 31-33.

²² Georgeta Antonescu, *Paul Iorgovici*, în *Istoria literaturii române*, II, *De la Școala Ardeleană la Junimea*, București, Editura Academiei..., 1968, p. 104; Mircea Tomescu, *Calendarele românești...*, p. 63-65.

Cel dintâi calendar românesc din Muntenia este „Calendariu” de la București, apărut în [1794] și 1795 („a dooa oară tipărit”), o traducere după un calendar unguresc necunoscut. Acesta nu este un calendar propriu-zis²³, ci, de fapt, un prognosticon²⁴.

Cu aceste dintâi calendare se încheie epoca veche a calendarului românesc, lipsit de originalitate, epocă dominată, mai ales, de calendarul popular. Cu veacul al XIX-lea, începe o altă perioadă, de înflorire a calendarului, care se va întinde până la Marea Unire din 1918.

Ideile Școlii Ardelene și activitatea cărturarilor acesteia exercită și asupra calendarului o influență binefăcătoare. Tabloul proteic al epocii de la confluența celor două secole este surprins splendid de Nicolae Iorga: „Prin neapărata frecventare a centrelor de cultură, prin educația latină, prin relațiile cu o biserică de lumină, o puternică invazie de cunoștințe, de idei se produse însă și cugetarea românească de peste munți fu revoluționată de dânsa. Din nou, cu mai multă cunoștință de cauză, într-un timp mai frământat de idei, într-o epocă de neastâmpăr, de prefacere totală a lumii vechi, de redeșteptare a conștiinței naționale la toate popoarele europene, vechile afirmații de romanitate se înfățișară. [...] Curentul acesta, însuflețit de idei mai luminoase decât oricare, îndreptat spre ideale mai înalte, susținut de straturi mai adânci din poporul românesc, această mișcare regeneratoare dură mai mult decât toate celelalte, fiindcă, de la început, zguduise mai puternic decât dânsese”²⁵. Într-un astfel de climat, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior alcătuiesc un „Calendariu...”, „întocmit pe gradurile și clima Țării Ungurești și a Principialului Ardealului, Țării Românești și a Moldovei”, care apare la Buda, între anii 1806 și 1821. Ei tipăresc în acest calendar, pentru prima oară, o parte din opera lor istorică, spre a demonstra originea latină a poporului român, continuitatea lui pe teritoriul locuit de strămoșii daci și spre a dezvolta conștiința de neam la toți românii. În calendarul pe 1806-1807, Samuil Micu publică primele capitole din *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor*²⁶. Gheorghe Șincai tipărește un fragment amplu din *Hronica românilor și a mai multor neamuri* în calendarul pe anul 1808-1809²⁷. Petru Maior traduce din izvoare latine diferite *Istorii și învățături*, tipărite în 1810-1811²⁸. În calendarele din 1810 și 1811 sunt incluse „istorii și învățături din scriptorii cei profani sau mirenești a[i] românilor”, cu rol educativ explicit, într-o pedagogie meliorativă, de coloratură populară: „Pentru

²³ Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 201.

²⁴ Mircea Tomescu, *op. cit.*, p. 33-34 și 103; I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, tom II, p. 374.

²⁵ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. I, ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 10.

²⁶ I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, tom II, p. 475-476; Ov. Densușianu, *Literatura română modernă*, vol. I, ed. a III-a, București, Editura „Universala”, 1929, p. 10-70.

²⁷ I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, tom II, p. 525.

²⁸ I. Bianu, N. Hodoș și D. Simionescu, *op. cit.*, tom III, p. 21-22 și 30-31.

bărbăție”; „Cele grele se fac ușoare cu răbdare”; „Uită-te la năcazurile altora, ca mai cu liniște să porți ale tale”; „Măniia e nebunie curată”; „A se măniia cel ce pedepsește tocma nu se cuvine”; „Nice pe vrăjmași nu se cade să ne mănem”; „Măniia nu se poate învinge pe sine”; „Pre lingari să nu-i ascultăm”; „Nemica nu e mai dulce viței omenești decât fiii”; „Pre fii, pentru folosul Patriei se cade a-i învăța bine”; „A se învăța bine fiii din pruncie, foarte folosește pe toată viața”; „Cei ce înveță tinerimea foarte de mare folos sunt publicului [obștei, societății]”; „Școlarul să fie mulțamitoriu cătră învățătoriu”; „Învățătoriu nici să aibă greșele, nici să le sufere”. Aceste „istorii și învățături” ori „didahii pentru creșterea fiilor”, cum sunt numite în „Calendarul” pe anul 1816, alternează cu versuri despre cucerirea Daciei de către Traian și / ori cu texte ocazionale. În „Calendarul” din 1812, după partea calendaristică obișnuită, se publică „Învățătură cum se cade să ne purtăm în societate cu oamenii”. Pe lângă informații de interes mai larg (poștă, târguri, prezentate în ordinea alfabetică a localităților din Ungaria, Transilvania, Banat și Bucovina, tabele privind economia casei, tabele monetare, liste de cărți ce „se află la sălașul autorului”, Petru Maior, spre vânzare, date astronomice și meteorologice („Cărindariul țăranilor sau a[l] oamenilor proști”), cum întâlnim în edițiile din 1813, 1814, 1816, 1819, calendarul publică anecdote și povestiri. Acest calendar, cu un conținut bogat și divers, se impune la noi ca model, fiind preluat și de alte calendare, mai ales din Transilvania, Banat și Bucovina. Calendarul învățaților ardeleni a avut o mare circulație în spațiul românesc, ca, de altfel, și almanahul și calendarele editate de Zaharia Carcalechi²⁹, servind, ca și alte scrieri de seamă ardelenesti

²⁹ Editorul și publicistul Zaharia Carcalechi (1784, Brașov-1856, București) este fiul negustorului Gheorghe-Constantin Carcalechi, aromân stabilit la Brașov, și al Mariei Ciurcu, rudă cu filologul și traducătorul Dimitrie Eustatievici (1730-1796). După ucenicia la o școală de comerț din Buda, ajunge editor („ferlegher”) al Tipografiei Universității, îngrijindu-se de procurarea manuscriselor și desfacerea tipăriturilor. Începând din 1818, tipărește traduceri din Eufrosin Poteca, D. Darvari, precum și tălmăcirile lui Al. Beldiman din S. Gessner și Voltaire, pe care le și prefațează. Tot el publică însemnările de călătorie ale lui Dinicu Golescu (1826). La Buda, întocmește și imprimă, în 1826, manualul *Povățitorul tinerimei cătră adevărata și dreapta cetire*, pe care îl trimite lui Gheorghe Lazăr spre difuzare. În 1834, se stabilește la București, unde i se încredințează conducerea Tipografiei Statului. Aici editează ziarul „Cantor de avis și comers” (1837-1855), devenit, în 1843, „Vestitorul românesc”, publicație oficială și buletin oficial totodată al Țării Românești. Din 1836 până în 1853, tipărește „Almanahul statului din Principatul a toată Țara Românească”. Recunoscut pentru abilitatea cu care a slujit toate stăpânirile, devine pitar, în 1845, apoi serdar (1853). Zaharia Carcalechi continuă „cu un orizont cultural mai restrâns, dar cu mai mult spirit practic” preocupările Școlii Ardelene de emancipare a poporului prin intermediul cărții. Prin „Biblioteca românească”, „cea mai veche revistă literară românească” (I. Lupaș, 1921), proiect gândit în 1817, dar pus în practică în 1821, 1829-1830 și 1834, el face educație națională, publicând *Izvorul cărților*, o încercare de bibliografie, în care sunt enumerate

din această perioadă, drept manual pentru învățarea limbii române dincoace de munți: „Pe când uitasem că suntem români și că avem și noi o limbă, pe când ne lipsea și cărți și tipografie; pe când toată lumea se aruncase în dasii și perispomeni ca babele în căței și motani, căci la școala publică se învăța numai grecește; când, în sfârșit, literatura română era la darea sufletului, câțiva boieri, ruginiți în românism, neputându-se deprinde cu frumoasele ziceri: parigorisesc, catadicsesc ș.c.l., toate în -esc, create de diecii vistieriei, pentru că atunci între ei se plodea geniul, ședea triști și jăleau pierderea limbii, uitându-se cu dor spre Buda sau Brașov, de unde le veneau pe tot anul calendare cu povești la sfârșit. [...] Tatăl meu era unul dintre românii aceștia. Nu ieșea nici un calendar care să nu-l aibă el întâi ...”³⁰. „Calendariul” alcătuit și editat de Zaharia Carcalechi, „ferlegherul cărților românești” din Crăiasca Tipografie a Universității din Buda, apare în 1817-1818 și 1825. Imprimat cu caractere chirilice și nepaginat, acesta publică, în afară de partea calendaristică, cronologie, genealogie („genealogia împăraților și crailor din Europa”, dar și a domnitorilor din țările românești), poșta și târguri la români, precum și o parte literar-culturală. Aici calendarul apare „cu toate ceale de lipsă, cu istorii foarte frumoase”, într-o adevărată „carte de mână împreună cu calendariul”, cum este ediția din 1825, cuprinzând istorioare, povești, fabule, pilde și punând în evidență o meșteșugită pedagogie a lecturii. Doctorul Al. Theodori semnează, în „Calendariul” pe anul 1825, un studiu de anatomie, *Scurtă arătare despre om și despre întocmirile lui*. Tot în acest an apare aici *Înștiințare pentru Biblioteca românească către românii din prințipurile Valahiei și Moldaviei* și o traducere din Marmontel: *Adelaida sau păstorita alpecească*. Nu lipsește „însămnarea cărților ce se află de vândut în Crăiasca Tipografie”. În efervescența creată de nevoia periodicelor, Zaharia

cărțile apărute în Țara Românească, Moldova și Ardeal, precum și numele celor care susțineau opera de luminare a nației. Zaharia Carcalechi acordă un loc aparte „folositoarelor învățături” și lucrării de îndreptare a moravurilor, publicând totodată traduceri și observații asupra limbii române. Articolul-program, intitulat *Cătră cetitori* (1829), este o pledoarie pentru cultură. În articolul *Despre literatură* (1834), el încearcă o definire a literaturii, ca produs „al minții și al învățaturii unei nații” (vezi, printre altele, *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979, p. 170-171 (în continuare, DLRO); I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești, 1790-1990*, ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 66 (în continuare, DPLR); Acad. Dan Berindei (coordonator), *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 351; Eugen Simion (coordonator general), *Dicționarul general al literaturii române*, vol. II (C-D), București, Editura Univers Enciclopedic, 2004, p. 93 (în continuare, DGLR).

³⁰ C. Negruzzi, *Cum am învățat românește*, în *Opere 1. Păcatele tinerețelor*, ediție critică, cu studiu introductiv, comentarii și variante de Liviu Leonte, București, Editura Minerva, 1974, p. 9.

Carcalechi beneficiază de colaborarea cu Damaschin T. Bojâncă³¹, redactorul „Bibliotecii românești”, pe care îl numește „preaînvățatul și învăpăiatul de

³¹ Istoricul și publicistul Damaschin T. Bojâncă (1802-1869) este fiul preotului Matei Bojâncă (Popovici) și al Floricăi, descendenți ai unor olteni stabiliți în Banat. Învață carte la Oravița sau la Vârșeț, apoi la Gimnaziul Piarist din Timișoara. O vreme, studiază la Seminarul Teologic din Vârșeț, după care urmează filosofia la Seghedin (1822-1823), dreptul la Oradea (1824-1826) și Pesta (1826-1829), unde își face practica juridică și promovează examenele de avocat. În 1830, colaborează alături de Moise Nicoară, la „Calendar românesc”, editat de Ștefan P. Niagoe (Buda). În anii 1829 și 1830 este redactorul publicației lui Zaharia Carcalechi „Bibliotecă românească” și corector la Tipografia Universității din Buda pentru lucrările românești. În 1833, răspunde la apelul lui Gheorghe Asachi și vine la Iași, unde funcționează ca jurist pe lângă Logofeția Dreptății. În 1834, se căsătorește cu o bucovineancă dintr-o familie de vază, Casandra Goian. În perioadele 1833-1839 și 1840-1841 este rector al Seminarului de la Socola, apoi profesor la Academia Mihăileană (1841-1847), predând cursuri de drept. În 1860-1861, este ministru al Dreptății. Activitatea desfășurată în Moldova este răsplătită prin acordarea unor ranguri: paharnic (1835), ban (1841), agă (1848). Activitatea de istoric și publicist a lui Damaschin T. Bojâncă se înscrie pe linia preocupărilor culturale, educative și științifice ale Școlii Ardelene. Este un mare admirator al lui Petru Maior, căruia îi editează, împreună cu Iordachi Mălinescu, la Buda, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (1834). Este autor al unei lucrări polemice în sprijinul ideii romanității și continuității românilor (1828). Interesul său pentru istorie, dorința de instruire și culturalizare a poporului se oglindesc în activitatea publicistică desfășurată la „Bibliotecă românească”. Aici îi apar câteva lucrări consacrate domnitorilor Dimitrie Cantemir (1829), Radu Șerban (1829) și Mihai Viteazul (1830), fiind cel dintâi istoriograf român care evidențiază însemnătatea unirii înfăptuite în anul 1600. Mărturisirea sa din *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul* și îndemnul adresat contemporanilor la sfârșitul lucrării trebuie reținute: „Această istorie, precum spre mare lauda nației s-au însemnat aci, așa și spre deschis exemplu să fie mărișilor boieri de Țara Românească și Moldova. Cetească tot insul aceasta cu mângâiere, văzând ce au fost strămoșii lui. Însă caute și cerce și pre aceea cauză care au inecat aceste țări frumoase în moliciune, în întunec și neactivitate. Alunge dară cei putincioși răotatea din sânul patriei sale și cetind istoriile strămoșilor sei, fără dormitare să privighieze de a pleca pe calea virtuței, dreptății și a vitejiei strămoșești”. Pentru el, cunoașterea istoriei este un factor de educație națională și, de aceea, încearcă să-și extindă preocupările spre cuprinderea istoriei antice și universale, urmărind nu numai istoria statelor, ci și viața lor culturală. De numele său se leagă și începuturile preocupărilor pentru folclorul românesc în Banat (Ion Taloș, 1964). El este autorul unei lucrări cu caracter pedagogic, *Diregătoriul bunei-creștere spre îndreptarea multor părinți și bun folosul tinerimei române* (1830). După Damaschin T. Bojâncă, scopul educației este „buna norocire” (fericirea) a omului. Cultura îl face pe om mai bun și îl înfrumusețează, îi cultivă judecata, îndepărtând superstițiile și ignoranța – izvorul viciilor și nedreptăților. Oamenii trebuie educați indiferent de starea lor socială, iar în educația lor trebuie să se țină seama atât de factorii endogeni (ereditate, particularități de vârstă, temperament), cât și de cei exogeni (influența mediului în care trăiesc). Lipsa cărților

luminarea neamului nostru”. Bogata lor activitatea culturală stimulează și dincoace de Carpați preocupări, înrăurind interesul pentru lectură, dispoziții sufletești, gustul estetic, proiecte proprii de afirmare, printr-un efort de înțelegere și adaptare la spiritul vremii. La Buda (1836, 1837) și București, Zaharia Carcalechi întocmește și publică, ulterior, „Almanahul Statului din Prințipatul a toată Țara Românească”, ce apare, cu intermitențe până în 1858. Tipărit în limba română, cu litere chirilice și în scriere de tranziție, având titlul scris cu litere latine (1858), dar și în limba franceză, almanahul cuprinde informații bogate: organizare administrativă, informații militare, bisericești, școlare (școli particulare, manuale, programe de învățământ), culturale (biblioteci, muzee, mișcarea muzicală, presă, societăți culturale), viața economică (târguri, produse de piață), astronomie și meteorologie, divertisment (bâlciuri, vacanțe, călătorii, sărbători și ceremonii de la Curte), evenimente politice interne și externe. Alături de acestea se tipăresc articole de evocare a trecutului românilor, o istorie a lui Radu Șerban și o cronologie a domnitorilor Țării Românești de la 1290 la 1834. De mare interes documentar și artistic este iconografia acestui almanah, în care se tipăresc steme ale județelor țării, hărți, portrete ale marilor dregători și demnitari ai vremii, unele dintre acestea fiind semnate de nume de prestigiu: Anton Chladek, Constantin Lecca, Carol Popp de Szathmáry, Ioan G. Venrich.

În ciuda opreliștilor, cărțile românești circulă din provincie în provincie. O arie largă de răspândire și o mai intensă circulație cunosc tipăriturile destinate lecturii. Un rol important îl au și copiile făcute după unele calendare de către dascăli, mici slujbași, funcționari, care ajung departe, în Banat, Gorj, Muntenia, Moldova, Bucovina, hrănind spiritul național. În discursul de recepție *Mișcări literare la românii din Bucovina*, rostit la Academia Română, I. G. Sbiera subliniază efectul produs de lectura unor astfel de publicații: „Se găseau ici colo bărbați împinși de bunul lor geniu și ațâțați neconținut de mișcările și producțiunile literare ale confrăților lor din Ardeal, Moldova și Muntenia. Acestea întrețineau în pieptul lor focul sacru al naționalismului și dorul nestins de a se manifesta și ei în mod propriu național; îl nutreau pe ascuns, dar nu cutezau să iasă cu el la lumina mare!”³² La începutul unui veac și jumătate de înstrăinare, în colțul Țării de Sus al Moldovei, devenit Bucovina,

din școlile publice ale vremii îl determină pe acest harnic pedagog iluminist să alcătuiască manuale și cursuri, cele mai multe rămase în manuscris (vezi, printre altele: Ioana Petrescu, *Damaschin T. Bojâncă*, în *Istoria literaturii române*, vol. II, *De la Școala Ardeleană la Junimea*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 119-122; DLRO, 1979, p. 111-112; Eugen Simion (coordonator general), DGLR, vol. I (A-B), 2004, p. 587-588).

³² I. G. Sbiera, *Mișcări literare la românii din Bucovina*, Discurs..., Oradea-Mare, 1890, p. 6.

într-o vreme de „secetă culturală”³³, „eșitul cleric” Vasile Țintilă, învățător și dascăl în Tereblecea, „un iubitoriu de științele matematicești”, tipărește la Cernăuți, începând cu anul 1811 (anul 1809, avansat în unele lucrări, rămâne, deocamdată, ipotetic³⁴), primele calendare românești din Bucovina³⁵. El este primul român bucovinean care, ca autor al celui dintâi calendar original de aici, într-un timp neprielnic, redeschide drumul scrisului românesc în această provincie. Lui i se atribuie toate calendarele românești apărute aici până în 1824. O mențiune specială merită calendarul pe anul 1814, care cuprinde și o parte destinată lecturii sau „alegate de plăcere”³⁶. Până acum nu se cunoaște conținutul acestei părți literare.

În linii mari, în următoarele decenii ale secolului al XIX-lea, începe o epocă nouă a calendarului românesc original, de impunere în peisajul publicisticii și de înflorire a sa.

Materialul literar cercetat din calendarele de până la 1947 de pe întreg spațiul etno-cultural românesc reprezintă o adevărată istorie a culturii în miniatură, evidențind perioade diferite, uneori greu de delimitat cronologic. Și aici, „renașterea noastră literară coincide cu redeşeptarea conștiinței naționale”³⁷, prin valorificarea „zestrei sufletești autohtone, nediferențiată încă, sănătoasă și vitală, însă”, care „nu arăta prin nimic a fi necorespunzătoare creației”³⁸.

Mai toți alcătuitoarii calendarelor noastre cred în funcția socială a artei și se consideră „luminătorii poporului” până târziu după anul 1918. În dinamismul său, această perioadă angajează o diversitate de temperamente în afirmarea individualității naționale și dobândirea unei conștiințe estetice evidente, cu

³³ I. Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina 1774-1857. Discurs...*, București, Librăriile Socec et Co., C. Sfetea și Pavel Suru, 1916.

³⁴ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*. vol. I (1774-1862), *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 215, 342-343 (în continuare DIB).

³⁵ Leonidas Bodnărescul, ARB, 1903, p. 81-82; Liviu Marian, *op. cit.*, p. 45; Nico-Cotlarciuc, *Istoricul literaturii românilor din Bucovina (1775-1906)*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1906, p. 6; Constantin Loghin, ILRB, p. 23-24; Mircea Tomescu, *op. cit.*, p. 84-85; I. Nistor, *Din istoria calendarului nostru*, în „Calendarul Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina”, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1914, p. 56; Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 216; D. Vatamaniuc, *Eminescu și literatura bucovineană la 1860-1870*, în „Septentrion”, Foaia Societății pentru Cultură și Literatură în Bucovina, [Rădăuți], anul II, nr. 4-5 aprilie 1991, p. 1 și 3.

³⁶ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. 81 (în continuare, IB).

³⁷ Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, București, Editura Eminescu, 1985, p. 10.

³⁸ I. Negoitescu, *Istoria literaturii române*, volumul I (1800-1945), București, Editura Minerva, 1991, p. 12.

toate formele „kitschului” literar și cu toată cantitatea pseudo-literaturii favorite³⁹. Alcătuiesc acum calendare și almanahuri Anton Pann, Zaharia Carcalechi, Ion Heliade Rădulescu, Mihail Kogălniceanu, Dimitrie Bolintineanu, Gheorghe Asachi, Alexandru Zanne, Pantazi Ghica, George Barițiu, C. A. Rosetti, V. A. Urechia, Theodor Codrescu, T. T. Burada, Vladimir Blaremburg, Visarion Roman, Th. Ballassan, N. T. Orășanu, Iosif Vulcan, Simeon Manguica, I. L. Caragiale, A. Bacalbașa, Sebastian Bornemisa, N. D. Popescu, P. Dimitrovici, Samoil Morariu-Andrievici, Miron M. Călinescu, Calistrat Coca, Ion I. Bumbac, I. C. Fundescu, Gr. Musculeanu. O. C. Tăslăuanu, Petre Ispirescu, Gh. Dem. Teodorescu, N. Iorga, Spiru Haret, I. Simionescu, George Cătană, Emil Gârleanu, M. Dragomirescu, Ion I. Nistor, L. Rebreanu, Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, Cezar Petrescu ș. a. Alături de personalități ale vieții culturale și literare, remarcăm „cărțurari modești proveniți din cele mai diverse straturi sociale”⁴⁰: preoți, învățători, funcționari, publiciști, editori, tipografi. Ei dau strălucire calendarului nostru în cea mai rodnică perioadă a sa, 1840-1918, când se înregistrează o frecvență sporită a calendarelor, o diversificarea și „specializarea” acestora, iar, în unele cazuri, dobândirea unui caracter de enciclopedie a vieții sociale și culturale.

Calendarele au, în această perioadă, alături de revistele literare, un rol important în răspândirea literaturii originale din provinciile românești, bucurându-se de mare trecere⁴¹, prefațând unitatea națională prin cea sufletească și culturală a românilor⁴², până la 1918, apoi consolidând-o permanent, deschizându-i, deseori, noi orizonturi spre valorile europene și universale. La temelie calendarului românesc original se află ideile Școlii Ardelene și programul „Daciei literare” pentru realizarea unei literaturi naționale în conținut și formă, „expresie a cugetării și sensibilității românești”⁴³, cu infuzii permanente, din varii direcții, care, însă, nu i-au modificat profilul. „Posteritatea lungă” a «Daciei literare»⁴⁴ este evidentă în paginile calendarului românesc. În același timp, reține atenția fenomenul de *transculturatie*⁴⁵, prin care s-a asigurat „sincro-

³⁹ Mircea Zăciu, *loc. cit.*, p. 10.

⁴⁰ Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 17.

⁴¹ Elena Dunăreanu, *op. cit.*, p. 5.

⁴² Vasile I. Schipor, *Pagini din viața culturală a Bucovinei istorice*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți-București, anul II, nr. 1 (3) [ianuarie-iunie] 1995, p. 73-98.

⁴³ Maria Platon, „Dacia literară”. *Destinul unei reviste. Viața unei epoci literare*, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 216.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 198.

⁴⁵ Gh. Platon, *Universitatea din Iași, simbol al spiritualității românești*, în „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza», Iași, serie nouă, secțiunea III, istorie, t. XXXI, p. IX; Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească, Contribuții de sociologie istorică privind cultura modernă românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 35 și urm.

nizarea și uniformizarea preocupărilor și idealurilor spirituale⁴⁶ ale românilor de pe întregul spațiu etno-cultural.

Epoca nouă, a calendarului românesc original, însoțit deseori de almanah, mai rar album și anuar, se definește prin consistență și diversitate. Producția calendaristică din intervalul 1840-1940, în funcție de profil și de evoluția ideilor culturale, evidențiază grupări și „vârste” aflate în relație cu evoluția vieții românești din toate provinciile istorice, în general, și cu evoluția fenomenului cultural-literar, în subsidiar:

1. *Calendarul din preajma anului 1848*. Conceput ca mijloc de largă și eficientă educare a unui public divers, acesta tinde să devină „o enciclopedie de cunoștințe aplicate la un obiect concret și un barometru al necesităților și aspirațiilor sociale și, mai ales, culturale ale perioadei premergătoare Revoluției de la 1848”, prefigurând un „program practic și direcția concretă de educație a poporului”⁴⁷. Originea latină a limbii și a poporului român, originea comună a românilor din toate provinciile, continuitatea neîntreruptă în spațiul carpatodanubiano-nistreano-pontic, viziunea în care tratează noțiuni fundamentale (independență, suveranitate), interesul pentru literatura națională și cea universală îi definesc profilul și rolul în epocă. Este reprezentat, mai ales, de „Almanachu literaru pe anul 1839”, București, editat de I. Heliade Rădulescu; „Calendar pentru poporul românesc...”, Iași, 1842-1846, însoțit de „Almanah de învățătură și petrecere”, publicate de M. Kogălniceanu. Calendarul este editat în continuare de G. Asachi (1847-1869) și fiul acestuia Alexandru G. Asachi (1870-1876); „Almanahul Statului din Prințipatul a toată Țara Românească...”, Buda, 1836-1858, întocmit de Zaharia Carcalechi; „Calendariu...”, Iași, 1851-1858, redactat de T. Codrescu și D. Gusti; „Calendariu pentru poporul românesc...”, Brașov, 1852-1865, realizat de G. Barițiu; „Calendar istoricu și litteraru...”, București, 1859-1861, autori – D. Bolintineanu, Al. Zanne și P. Ghica.

2. *Calendarul epocii de înflorire deplină a genului* acoperă a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii din acest secol, cu prelungiri în câteva regiuni reunite cu Țara până la 1940. Axat pe direcții culturale, științifice și literare specifice, acesta se orientează frecvent și constant spre operele care „au sădit în sufletul românilor dragostea pentru literatura națională”⁴⁸, urmărind dezvoltarea acesteia și promovarea unor scriitori mai puțin cunoscuți, dintre care unii vor deveni creatori autentici. Alcătuite cu seriozitate și competență, având o grafică excelentă, o iconografie de real interes, multe publică biografii și biobibliografii ale unor scriitori și artiști, studii și evocări istorice, literatură, folclor, cugetări, maxime, umor, articole de politică culturală. Câteva calendare și almanahuri sunt în revuistica noastră „publicații privilegiate”, prin faptul că

⁴⁶ Mihai Iacobescu, DIB, p. 350.

⁴⁷ Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 434.

⁴⁸ *Precevântare*, în „Almanahul Societăți Scriitorilor Români”. București, 1912, p. 1.

au tipărit, pentru prima oară, capodopere⁴⁹. O mențiune aparte merită calendarele care, prin scop și profil, s-au constituit într-o „veritabilă universitate populară pentru săteni”⁵⁰, urmărind emanciparea conștiinței țăranilor, fiind o vreme „abecedare”, de pe care mulți au învățat să citească, și adevărate enciclopedii populare ale vieții practice. Cu o valoare documentară excepțională sunt calendarele cu profil enciclopedic, adevărate „biblioteci omogene și consecutive în tendința de a fi un stimulent al mișcării artistice și literare”⁵¹ din contemporaneitatea lor. Aparțin acestei noi „vârste” a calendarului românesc: „Calendar pentru toți...”, București, 1862-1884; „Calendar pentru toți românii...”, București, 1874-1906 (N. D. Popescu); „Calendarul «Curierului». Foaia intereselor generale”, Iași, 1874-1892 (Th. Balassan și Al. Macedonski); „Calendarul revistei «Lumea ilustrată»...”, București, 1894-1935 (în ediții populare și de lux); „Album literar”, București, I, 1886, II, 1889; „Calendarul ilustrat bucureșcian...”, București, 1889-1894; „Calendarul Ligei pentru unitatea culturală a tuturor românilor...”, București, Vălenii de Munte, 1894-1934 (V. A. Urechia și N. Iorga; cu interes deosebit pentru problemele românilor din provinciile aflate sub dominație străină); „Almanach tipografic”, București, 1897-1899, 1901-1904; „Almanahul ziarului «Universul»...”, București, 1899-1918; „Almanahul ilustrat al ziarului «Adevărul»”, București, 1898-1902, 1909-1917; „Almanach du high-life”, București, 1886-1914, redactat de Claymoor [Mișu Văcărescu]; „Almanahul Societății academice socială-literare «România Jună»”, Viena, I, 1883, II, 1888; „Calendarul «Dacia». Literar și artistic...”, Iași, 1898 (îngrijit de I. L. Caragiale, care publică aici, pentru prima oară, schițe și momente); „Calendarul dorul olteanului...”, Craiova, 1887 (document prețios al cântecelor vremii); „Calendarul «Minervei»...”, București, 1899-1926; „Calendarul «Neamului românesc»...”, Vălenii de Munte (1909-1916), Iași (1917-1918); „Anuarul general al presei române”, București, 1907-1914 (extrem de important pentru istoria presei din România); „Calendarul gospodarilor săteni...”, Bârlad, Baia, București, Fălticeni, Vălenii de Munte, 1904-1916; „Calendar literar și artistic...”, București, 1909 (M. Dragomirescu și E. Gârleanu); „Almanahul Societății Scriitorilor Români”, București, 1912 și 1913; „Almanahul scriitorilor de la noi”, Orăștie, 1912; „Calendarul de la Blaj...”, Blaj, 1913-1948; „Calendarul «Glasul Bucovinei»...”, Cernăuți, 1919-1940; „Calendarul «Voința Banatului»...”, Timișoara, 1929-1945.

3. *Calendarul românilor din provinciile înstrăinate* se impune, în primul rând, prin valoarea de document al rezistenței de aici în fața pericolului de deznaționalizare și de realizare, în condiții deseori vitrege, a unității culturale – premisă necesară unirii politice. Îi conturează profilul distinct idei generoase:

⁴⁹ Mihai Eminescu, *Luceafărul*, în „Almanahul Societății academice socială-literare «România Jună»”, Viena, I, 1883, p. 39-58.

⁵⁰ Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 312.

⁵¹ *Ibidem*, p. 364.

originea latină a limbii și a poporului român, unitatea și continuitatea viețuirii în spațiul etnogenezei noastre, interesul pentru istoria neamului, promovarea limbii literare, efortul de înlocuire a alfabetului chirilic cu cel latin, păstrarea portului, a tradițiilor românești, luminarea poporului și dezvoltarea conștiinței naționale, emanciparea socială și culturală a românilor. Literatura și evocările istorice ocupă în aceste calendare un spațiu vast. Continuând vechi tradiții culturale, mereu în legătură cu mișcarea cultural-literară din Țară și în climatul unor confluente stimulative, autorii calendarelor de aici valorifică potențialul cultural al românilor din provinciile înstrăinate, publicând în același timp folclor și literatură aparținând unor scriitori din toate ținuturile locuite de români. Prin apariții îndelungate, consecvență, tenacitate și clarviziune, aceste calendare au menținut trează ideea unirii românilor din toate provinciile istorice, au consolidat-o continuu prin mijloace proprii, adecvate.

Din această categorie se disting: „Calendariu...”, Sibiu, 1792-1911; „Calendariu pentru Bucovina...”, Cernăuți, 1841-1873 (P. Dimitrovici, S. Morariu-Andrievici); „Amicul poporului. Calendariu”, Sibiu, 1861-1941, primul calendar din Ardeal cu alfabet latin; „Diorile [Zorile] Bihorului...”, Oradea, 1854; „Fenice. Almanacū beletristicū...”, Oradea Mare, 1867; „Calendariu... Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina”, Cernăuți, 1874-1885, 1914 (Mihai-Miron Călinescu, Ion I. Bumbac, Calistrat Coca, Ion I. Nistor); „Calendariu...”, Arad, 1880-1948; „Călindarul poporului...”, Sibiu, 1886-1917; „Călindariul poporului bucovinean...”, Cernăuți, 1888-1913 (S. Morariu-Andrievici și E. Nesciuc); „Calendarul «Românului»...”, Caransebeș, 1889-1949; „Calendarul «Poporului român»...”, Budapesta, 1903-1918; „Calendarul «Unirii»...”, Blaj, 1897-1912; „Calendarul Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria...”, Arad, 1913-1918; „Calendarul «Asociațiunii»...”, Sibiu, 1912-1948⁵².

⁵² După evenimentele din 1989, românii din comunitățile „de centură” redescoperă calendarul și „almanahul cultural-literar”. Fenomenul merită consemnat. La Cernăuți, apare „Calendarul creștin-ortodox al românilor bucovineni”, redactat de Dumitru Covalciuc, în colaborare cu protoiereul Adrian Acostăchioaiei (cu trei apariții, I: 1992-1993; II: 1994-1995; III: 1996-1997). Coordonat de George Muntean, acesta se tipărește la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, sub egida Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți. Tot aici, în 1994, apar „Calendarul poporului” (întocmit și tipărit de Dumitru Covalciuc) și Almanahul Societății pentru cultură românească „Mihai Eminescu”. Un loc distinct îl ocupă, însă, „«Țara Fagilor», almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni”, tipărit, la Târgu-Mureș, începând din 1992, sub egida Societății Culturale „Arboroasa”. „Cel mai popular periodic” al românilor din regiunea Cernăuți publică studii și articole de larg interes, sub semnături cu autoritate în lumea științifică, în secțiuni distincte: *File de istorie, Documentar, A treia etnie din Ucraina, Oameni și locuri / Personalități bucovinene*. O secțiune de rezistență în istoria acestui almanah bucovinean, *Golgota neamului românesc*, se constituie într-o adevărată arhivă a calvarului românilor bucovineni din veacul trecut, cuprinzând anchete de istorie orală, însemnări, amintiri, povestiri,

4. *Calendarul românilor sud-dunăreni* este reprezentat de „Album macedo-român”, București, 1880 (sub direcția lui V. A. Urechia); „Almanach macedo-român”, Constanța și București, 1900-1903; „Căilindari lu rumeri din Istria...”, București, 1905 (în dialect istroromân); „«Grai bun». Calendar armânescu...”, București, 1909-1912 (în dialect aromân). Acestea urmăresc păstrarea individualității etnice, cultivarea tradițiilor proprii, întărirea sentimentului originii romane a limbii și a poporului român. Publică versuri și proză, studii și evocări istorice, studii de artă și pedagogie, de lingvistică, material folcloric și etnografic. Emanciparea culturală a românilor sud-dunăreni este concepută din perspectiva realizării unui program de promovare a științei, culturii și literaturii proprii. Surprinde, prin actualitate, ideea programatică de cultivare a frăției între popoarele din Balcani, bazată pe respectul drepturilor fiecăruia și, în mod deosebit, a dreptului de a fi liber și independent. În paginile „Albumului macedo-român” se publică opinii ale unor prestigioși oameni de cultură din Occident și materiale ale unor colaboratori reprezentativi pentru tendințele și spiritul culturii românești. Ar mai fi de reținut efortul pentru realizarea – în manieră europeană, am zice astăzi – a obiectivelor Societății de cultură macedo-română și, mai ales, implicarea mai hotărâtă a statului român, cândva, în obținerea unor drepturi fundamentale pentru românii din afara granițelor impuse de istorie.

5. *Calendarul diasporei românești* cuprinde puține și modeste realizări: „Calendarul ziarului «Românul»...”, Cleveland (Ohio), 1909-1910; „Calendarul național al ziarului «America»...”, Cleveland, 1912-1916; „Calendarul ziarului «Românul american»...”, Detroit (Michigan), 1914; „Calendarul «înstrăinatului»“, New York, 1918; „Calendarul ziarului «Libertatea»”, Chicago (Illinois), (din care am putut vedea un singur exemplar, cel din 1920). Scris cu dor de țară și dragoste de neam, comunicând tristețea exodului, determinat de împrejurări istorice vitrege, bogat ilustrat, acesta își realizează un profil distinct prin problematica predilectă: originea românilor, păstrarea spiritului românesc, a purității limbii între românii deșărați, a tradițiilor și credinței strămoșești, neuitarea istoriei neamului, interesul viu pentru viața politică și culturală din Țară. Interesul pentru literatură și folclor este scăzut. De menționat, cu rezervă, publicarea

evocări, texte din folclorul deportării. În paginile sale se publică tabele cu persoanele și familiile românești deportate și persecutate din Bucovina, exterminate în Gulagul sovietic ori refugiate în România, în 1940-1941, 1944-1953, toate reconstituind, prin cele peste 20 de tomuri de până acum, dimensiunea tragediei românilor sub ocupația sovietică și, în același timp, învederând înaltul civism prin care bucovinenii din regiunea Cernăuți își cultivă memoria colectivă, inaugurând totodată o direcție nouă în cercetarea istorică. Tot aici includem și „«Apă vie». Almanahul tuturor românilor”, care apare la Timișoara, începând din 1998, sub egida Uniunii „Fundatia Augusta”, împlinind un proiect mai vechi al unor ziarști din Banatul istoric, sub redacția lui Adrian-Dinu Rachieru.

unei variante din Bucovina a baladei *Miorîța*⁵³ și a câteva poezii de A. Mureșanu, G. Coșbuc, O. Goga, Șt. O. Iosif. Din creația eminesciană, doar *Doina*⁵⁴.

6. *Calendarul cu profil predominant folcloric*, tinzând uneori spre specializare, publică basme, povești, anecdote, legende, balade, cântece, doine, colinde, zicători, proverbe din tezaurul regional, dar și de pe întreg spațiul românesc, literatură istorică, proză (schite, povestiri, nuvele, evocări), informații culturale și științifice, studii și documente istorice, de etnografie și folclor, unele semnate de folcloriști de seamă. În paginile acestor calendare, dar nu numai, se publică material folcloric, etnografic, articole și studii semnate de Al. Odobescu, V. Alecsandri, P. Ispirescu, S. T. Kirileanu, S. Fl. Marian, G. Dem. Teodorescu, C. Rădulescu-Codin, Jan Urban Jarnic, N. I. Dumitrașcu, At. M. Marienescu, A. Gorovei, M. Lupescu, D. Furtună, Al. Vasiliu, Elena Niculiță Voronca, P. Danilescu, G. Cătană, Leca Morariu, Octavia Lupu-Morariu, T. Pamfile, Valerian Dugan-Opaț, N. Bălan, N. Grămadă, Axentie Bilețchi-Oprișeni, Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, Petru Iroaie. Calendarul cu profil predominant folcloric este reprezentat de „Calendarulu basmeloru [și al] cânturiloru populare...”, București, 1874-1877 (N. D. Popescu); „Calendar pentru basme, balade, cântece populare, tradițiuni, povești, păcălituri, ghicitori...”, București, 1877; „Calendarul basmelor și legendelor populare române...”, București, 1875-1895, (N. D. Popescu); „Calendarul «Bibliotecii folcloristice»...”, Craiova, 1910-1913 (P. Danilescu); „Calendarul revistei de limbă, literatură și artă populară «Ion Creangă»...”, Bârlad, 1911-1914 (T. Pamfile și M. Lupescu); „Calendarul revistei de muzică, artă națională și folclor «Izvoarașul»...”, Bistrița-Mehedinți, 1919-1940 (alcătuit de Gh. N. Dumitrescu-Bistrița).

Creații cunoscute, aparținând lui V. Cârlova, D. Bolintineanu, I. H. Rădulescu, Gr. Alexandrescu, A. Mureșeanu, C. Negruzzi, Vasile Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, I. Slavici, G. Coșbuc, O. Goga, Al. Vlahuță, Al. Macedonski, I. Al. Brătescu-Voinești, I. Agârbiceanu, Al. Mateevici, Barbu Șt. Delavrancea, D. Zamfirescu, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, G. Galaction, Mihai Teliman, A. Cotruș au câștigat enorm, în beneficiul literaturii naționale, prin difuzare în paginile calendarelor și a almanahurilor de pe întreg spațiul cultural românesc.

Preferința autorilor de calendare se manifestă, de timpuriu, pentru poezie. Alături de *Ruinele Târgoviștei*⁵⁵, *Marșul oștirii române*⁵⁶, de V. Cârlova, *O noapte pe ruinele Târgoviștei*⁵⁷, de I. Heliade Rădulescu, *Visul lui Ștefan cel Mare*, *Muma lui Ștefan cel Mare*, *Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare*⁵⁸, de D.

⁵³ „Calendarul ziarului «Românul»...”, Cleveland, II. 1910, p. 30-40.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 113-114.

⁵⁵ „Calendariu...”, Arad, XI, 1890, p. 50-51.

⁵⁶ *Ibidem*, XIII, 1891, p. 66-67.

⁵⁷ „Calendarul «Minervei»...”, București, V, 1903, p. 66-69.

⁵⁸ *Ibidem*, VI, 1904, p. 54-55.

Bolintineanu; *Resunetul*⁵⁹, de Andrei Mureșeanu; *Balcanul și Carpatul*⁶⁰, *Sergentul, Căpitanul Romano*⁶¹, *Hora de la Plevna*⁶², de Vasile Alecsandri; *O scrisoare de la Muselim-selo*⁶³, *Pașa-Hassan*⁶⁴, de G. Coșbuc; *Horia*⁶⁵, de A. Cotruș; *Limba românească*⁶⁶, de G. Sion; *Cântecul gintei latine*⁶⁷, de V. Alecsandri, sunt difuzate în medii diferite și circulă în sub-câmpuri culturale românești distincte: *De ce nu-mi vii...*⁶⁸, *Kamadeva*⁶⁹, *De câte ori, iubito...*, *Crăiasa din povești*, *Atât de fragedă, Revedere*⁷⁰, *Glossă*⁷¹, *Și dacă...*⁷², *Dorința*⁷³, *Freamăt de codru*⁷⁴, *Mai am un singur dor*⁷⁵, *Doina*⁷⁶, *Somnoroase păsărele*⁷⁷, *Ce te legeni*⁷⁸, *Stelele-n cer*⁷⁹, *Rugăciune*⁸⁰, de Mihai Eminescu; *Numai una*⁸¹, *Vara*⁸², de G. Coșbuc, *Oltul*⁸³, *Rugăciune*⁸⁴, de O. Goga; *Noaptea de martie*⁸⁵, de Al. Macedonski.

De mare trecere în literatura calendarului se bucură fabulele: *Toporul și pădurea*⁸⁶, *Șoarecele și pisica*⁸⁶, *Câinele și cățelul*⁸⁷, *Lupul moralist*⁸⁸, *Vulpea*

⁵⁹ „Calendaru pe 532 ani...”, Focșani, 1861, p. 81-83.

⁶⁰ „Amicul poporului. Calendariu...”, Sibiu, XVIII, 1879, p. 107-108.

⁶¹ *Ibidem*, XIX, 1879, p. 105-107.

⁶² *Ibidem*, XXI, 1881, p. 117-118.

⁶³ „Calendariu...”, Sibiu, LV, 1906, p. 158-160.

⁶⁴ *Ibidem*, LVIII, 1909, p. 169-171.

⁶⁵ „Calendarul Agru-lui...”, Cluj, IV, 1938, p. 114.

⁶⁶ „Calendaru pe 532 ani...”, Focșani, 1861, p. 91-94.

⁶⁷ „Amicul poporului. Calendariu...”, Sibiu, XIX, 1879, p. 105.

⁶⁸ „Almanachului Societății academice socialu-literare «România Jună»...”, Viena, II, 1888, p. 43-44.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 45-46.

⁷⁰ „Amicul poporului. Calendariu...”, Sibiu, XXVI, 1886, p. 89-91.

⁷¹ „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1930”, Cernăuți, XI, p. 105-107.

⁷² „Amicul poporului. Calendariu...”, Sibiu, XXVIII, 1888, p. 93-94.

⁷³ *Ibidem*, XXXI, 1891, p. 94-95.

⁷⁴ „Calendariu...”, Arad, V, 1885, p. 69-72.

⁷⁵ *Ibidem*, XI, 1890, p. 50-51.

⁷⁶ *Ibidem*, XII, 1891, p. 66-67.

⁷⁷ „Calendar pentru toți românii...”, București, XIX, 1894, p. 125.

⁷⁸ „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1930”, Cernăuți, XI, p. 50.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 72-73.

⁸⁰ „Calendarul de la Bixad”, 1940, p. 99.

⁸¹ „Calendarul Basarabiei pe anul 1927”, Chișinău, 1927, p. 80.

⁸² „Calendarul «Lumea ilustrată» pe anul 1921”, București, 1921, p. 39-40 și 43.

⁸³ „Calendariu...”, Sibiu, LIV, 1905, p. 162.

⁸⁴ „Calendarul ilustrat bucureșcian...”, București, II, 1890, p. 48-50.

⁸⁵ „Calendarul Agru-lui...”, Cluj, VI, 1940, p. 124-125.

⁸⁶ „Amicul poporului. Calendariu...”, XIV, 1874, p. 125-126.

⁸⁷ *Ibidem*, XXIX, 1889, p. 105-106

⁸⁸ „Calendariu...”, Sibiu, LI, 1902, p. 153-155.

*liberală*⁸⁹, de Gr. Alexandrescu; *Măceșul și florile*⁹⁰, de I. Heliade Rădulescu; *Trecătorii și cățeii*⁹¹, de A. Donici; *Comoara*⁹², de A. Pann; *Broasca și boul*⁹³, *Iepurele și broasca țestoasă*⁹⁴, de G. Asachi; *Ion, popa și Grivei*⁹⁵, *Domnia leului*⁹⁶, *Dulăii*⁹⁷, de V. Militaru.

Este de reținut, de asemenea, frecvența sonetului. Circulă, prin intermediul calendarului, sonete ale lui G. Asachi, D. Gusti, Radu D. Rosetti, G. Tutoveanu, D. Teleor, Șt. O. Iosif, O. Goga, Tr. Demetrescu, Al. Vlahuță, H. Lecca, M. Codreanu, G. Voevidca, N. Roșca, E. Ar. Zaharia, P. Rezuș. Lista, evident, lacunară, este și aici sugestivă în ce privește, în general, literatura calendarului. Alături de sonetiști reputați, sunt difuzați autori minori, pe gustul „consumatorilor” acestui gen de „bunuri simbolice”, și, în funcție de profil, mai rar, tineri dornici de afirmare.

Există, desigur, în partea literară a calendarelor noastre destulă poezie ocazională, mediocră, versificații stângace care n-au putut decât dăuna gustului estetic. Dar există și poezii care se detașează de „producția” anostă prin fluiditatea discursului, uneori cuceritor, prin prospețime imagistică, sinceritatea confesiunii și preocupări pentru adâncirea ideilor poetice. Pe unii autori istoria literară i-a expediat în trecut, alții s-au bucurat de apreciere în spațiul vreunei provincii și în epocă, rămânând uitați în câteva antologii regionale. Iată o listă de asemenea creații literare și nume, evident incompletă: *Doină de leagăn*⁹⁸, *Frângurele*⁹⁹, de I. U. Soricu; *Cântec*¹⁰⁰, *Amintiri*¹⁰¹, de C. Miu-Lerca; *Zi de treier în pustă*¹⁰², *Primăvara*¹⁰³, *Tovar*¹⁰⁴, *Icoană din pustă*¹⁰⁵, de Romul Fabian; *Zori de iarnă*¹⁰⁶, *Cântec*¹⁰⁷, *Zori*¹⁰⁸, de Gr. Popiți; *Cimitir*¹⁰⁹, de D. Grozdan; *Floare de cireș*¹¹⁰, de

⁸⁹ „Calendariu pentru poporul românesc...”, Brașov, I, 1852, p. 11-12.

⁹⁰ *Ibidem*, X, 1861, p. 73-78.

⁹¹ „Calendar pentru poporul românesc...”, Iași, XI, 1852, p. 102-103.

⁹² „Amicul poporului. Calendariu...”, XXVI, 1886, p. 92-93.

⁹³ „Calendarul Asociațiunii...”, I, 1912, p. 140.

⁹⁴ „Calendar pentru poporul românesc...”, Iași, XVIII, 1858, p. 132-133.

⁹⁵ „Calendarul «Voința Banatului»...”, Timișoara, II, 1930, p. 56-60; „Calendarul sătenilor...”, Fălțiceni, XXIII, 1933, p. 38.

⁹⁶ „Calendarul sătenilor...”, Fălțiceni, XXIII, 1933, p. 38.

⁹⁷ *Ibidem*, Piatra-Neamț, XXVI, 1936, p. 92-93.

⁹⁸ „Amicul poporului. Calendar...”, LX, 1920, p. 111.

⁹⁹ „Dacia Traiană. Calendar...”, 1931, p. 76.

¹⁰⁰ „Calendarul «Voința Banatului» pe anul 1935”, Timișoara, p. 35.

¹⁰¹ *Ibidem*, 1937, p. 33.

¹⁰² *Ibidem*, 1936, p. 47.

¹⁰³ *Ibidem*, 1937, p. 81.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 1938, p. 161.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, 1936, p. 82.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 1937, p. 73.

Ilie Marin; *Inima*¹¹¹, de Volbură-Poiană; *Peșteră și stâncă*¹¹², de H. Petra-Petrescu; *Toamnă*¹¹³, de Aurel Pop; *Pastel*¹¹⁴, de P. I. Gârleanu; *Cântec de primăvară*¹¹⁵, de L. Giușcă Speranția; *Paharul blestemat*¹¹⁶, de G. Rotică; *Pastel de iarnă*¹¹⁷, de G. Voevidca; *Atâtea visuri...*¹¹⁸, de Mia Cerna; *Toamnă*¹¹⁹, de Tr. Chelariu; *Peisaj ideal*¹²⁰, de N. Roșca; *Certitudine*¹²¹, de I. Vesper; *Zi moartă*¹²², de G. Coca; *Seară vărătică*¹²³, de G. Drumur; *Toamnă, Amurg*¹²⁴, de A. Putneanu; *Tinerete rustică*¹²⁵, *Flăcău arborosean*¹²⁶, de E. Ar. Zaharia, *Beșug ceresc*¹²⁷, de G. Chlopina; *Întoarce umbra gândului*¹²⁸, de A. Munte; *Autumnală*¹²⁹, de A. Bolohan.

Calendarul, alături de poezie, manifestă interes constant pentru proză. Prioritatea prozei scurte este explicabilă, având în vedere scopul acestui periodic și tipul de „consumator” căruia i se adresează. Prin intermediul calendarelor circulă schița *Bunicul*¹³⁰, de B. Delavrancea; *Puiul*¹³¹, *Conu Alecu*¹³², de I. Al. Brătescu-Voinești; *Noi și vechi*¹³³, de I. A. Bassarabescu; *Moartea lui Dule*¹³⁴, de M. Teliman; *Așa se mănâncă în sat la noi*¹³⁵, de I. E. Torouțiu, *Sobieskii și*

¹⁰⁸ *Ibidem*, 1938, p. 141.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 77.

¹¹⁰ „Amicul poporului. Calendar...”, 1931, p. 68.

¹¹¹ *Ibidem*, 1924, p. 84.

¹¹² *Ibidem*, 1933, p. 94.

¹¹³ „Calendarul Agru-lui pe anul... 1935”, Oradea, I, p. 50.

¹¹⁴ *Ibidem*, 1938, p. 71.

¹¹⁵ „Calendarul nostru pe anul... 1938”, Lugoj, XVII, p. 45.

¹¹⁶ „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1924”, Cernăuți, V, p. 19.

¹¹⁷ *Ibidem*, VI, 1925, p. 108.

¹¹⁸ *Ibidem*, IX, 1928, p. 62.

¹¹⁹ *Ibidem*, XIII, 1932, p. 59.

¹²⁰ *Ibidem*, XIV, 1933, p. 51.

¹²¹ *Ibidem*, p. 52.

¹²² *Ibidem*, p. 55.

¹²³ *Ibidem*, p. 56.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 59.

¹²⁵ *Ibidem*, XV, 1934, p. 58.

¹²⁶ *Ibidem*, XIX, 1938, p. 140.

¹²⁷ *Ibidem*, XVI, 1935, p. 89.

¹²⁸ *Ibidem*, XVII, 1936, p. 172.

¹²⁹ *Ibidem*, XIX, 1938, p. 170.

¹³⁰ „Călimariul poporului bucovinean...”, Cernăuți, XIII, 1900, p. 107-110.

¹³¹ „Calendar...”, Arad, 1930, p. 97-102.

¹³² „Amicul poporului. Calendar...”, Sibiu, XLVIII, 1908, p. 103-106.

¹³³ „Calendar literar și artistic pe 1909”, București, p. 107-111.

¹³⁴ „Calendarul «Minervei»...”, București, VI, 1904, p. 227-233.

¹³⁵ „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1920”, II, p. 106.

românii¹³⁶, de C. Negruzzi, povestirea *Emigranții la Brazilia*¹³⁷, de M. Sadoveanu; nuvela *Popa Tanda*¹³⁸, de I. Slavici; *Hagi Tudose*¹³⁹, de B. Delavrancea; *Frica*¹⁴⁰, de D. Zamfirescu; *La vulturi*¹⁴¹, de G. Galaction. Pe lângă acestea, un spațiu mai restrâns îl ocupă scrisorile, însemnările, amintirile, notele de călătorie: *Păcală și Tândală, Istoria unei plăcinte*¹⁴², de C. Negruzzi; *O scrisoare din Italia*¹⁴³, I. L. Caragiale¹⁴⁴, de I. Slavici; *Drumuri cirebire (Carnet istro-român)*¹⁴⁵, *Pe Bistrița*¹⁴⁶, de L. Morariu; *Din Bucovina*¹⁴⁷, de G. Codreanu [George Tofan].

Multe calendare publică schițe biobibliografice, studii, note și articole. Materialul bogat înregistrat aici evidențiază, pe durata a opt decenii, procesul formării unei conștiințe estetice, pe de o parte, și preocuparea continuă de a educa gustul estetic al cititorilor cărora li se adresează, de a le deschide noi orizonturi culturale, pe de altă parte. Sunt prezenți cititorilor D. Cantemir, P. Maior, G. Asachi, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Gh. Lazăr, S. Bărnuțiu, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, G. Coșbuc, O. Goga, A. Vlahuță, B. Delavrancea, D. Zamfirescu, M. Sadoveanu, Al. Macedonski, P. Cerna, I. C. Săvescu, Șt. Petică, N. Iorga, P. Istrati, G. Popovici (T. Robeanu), I. A. Bassarabescu, M. Dragomirescu, I. Minulescu, M. Codreanu, G. Tutoveanu, E. Gârleanu, Vissarion Roman, Horia Petra-Petrescu, C. Morariu, G. Bogdan-Duică, I. E. Torouțiu. Materialele publicate sunt semnate de nume prestigioase, uneori de tineri, care se impun și pe această cale: N. Iorga, Ion I. Nistor, R. Căndea, L. Morariu, C. Morariu, V. Gherasim, V. Grecu, Al. Dima, Tr. Chelariu, V. Morariu, G. Todică, N. Grămadă, M. Streinul, E. D. Fagure, Gh. Antonovici.

Un număr important de calendare manifestă interes pentru literatura universală. Câteva se remarcă în mod deosebit: „Calendar pentru poporul românesc...”, Iași, 1847-1876; „Anuarul ziarului «Patria»”, Craiova, 1906, 1911-1916; „Calendarul povestirii. Ideea europeană”, București, 1923. Palierul gustului estetic se structurează prin materialul selectat și pus în circulație timp de un secol, prin preferința pentru valorile clasice, prin receptivitate timpurie față de moderni, cu toată „literatura de consum” difuzată frecvent¹⁴⁸. Valorile universale sunt răspândite prin texte, nu toate strict literare, din Homer,

¹³⁶ „Calendar pentru poporul românesc...”, Iași, IV, 1845, p. 22-29.

¹³⁷ „Calendarul revistei «Ramuri»...”, Craiova, 1908, p. 120-130.

¹³⁸ „Calendarul...”, Arad, XXII, 1901, p. 94-113.

¹³⁹ „Amicul poporului. Calendar...”, XXXVII, 1897, p. 35-55.

¹⁴⁰ „Almanachulu Societății... «România Jună»”, II, 1888, p. 232-253.

¹⁴¹ „Calendarul...”, Sibiu, LXIII, 1914, p. 168-178.

¹⁴² *Ibidem*, XCIX, 1891, p. 49-60.

¹⁴³ „Almanachulu Societății... «România Jună»”, I, 1883, p. 165-189.

¹⁴⁴ „Calendarul «Minervei»...”, XV, 1913, p. 81-82, 84-90.

¹⁴⁵ „Calendarul «Glasul Bucovinei»...”, IX, 1928, p. 77-79.

¹⁴⁶ *Ibidem*, XII, 1931, p. 150-158.

¹⁴⁷ „Calendarul revistei «Ramuri»...”, 1908, p. 151-157.

¹⁴⁸ Mircea Zăciu, *op. cit.*, p. 9-10.

Horățiu, Socrate, Euripide, Lucrețiu, Seneca, Plutarh, Ovidiu, Cicero, Herodot, Aristotel, Tucide, Confucius, Molière, Boccaccio, la Rochfoucauld, Montesquieu, J. J. Rousseau, Voltaire, Lessing, Goethe, Fr. Schiller, Cervantes, V. Hugo, H. de Balzac, A. Pușkin, L. Tolstoi, I. Turgheniev, M. Gorki, A. P. Cehov, F. M. Dostoievski, A. Daudet, Th. Gautier, Al. Dumas, S. Petöfi, A. France, E. Zola, M. Twain, Stendhal, P. Mérimée; G. Leopardi, A. de Musset, Lenau, Byron, H. Heine, Guy de Maupassant, H. Sienkiewicz, E. Kipling, E. A. Poe, Ch. Baudelaire, J. Moréas, P. Verlaine, A. Samain, José Maria de Hérédia, E. M. Rilke, H. Ibsen, A. Strindberg, Fr. Grillparzer, O. Wilde, Fr. Nietzsche, B. Bjørnstjerne ș. a.

Aidoma lui Franklin, Goethe, Bürger, Schiller, la noi M. Kogălniceanu, G. Asachi, I. Heliade Rădulescu, G. Barițiu, D. Bolintineanu, I. L. Caragiale, Al. Macedonski, M. Dragomirescu, E. Gârleanu, N. Iorga au fost inițiatorii și animatorii unor calendare și almanahuri, dar și autorii unei literaturi scrise special pentru ele („Kalendergeschichte”). Receptarea timpurie a unor opere a fost favorizată și de circulația calendarelor și almanahurilor în care s-au tipărit. Există, se știe, și „scriitori de almanah”, cultivând un gen de literatură scrisă exclusiv pe gustul cititorului mediu al calendarelor, sub presiunea cererii de pe piața acestui tip de „bunuri simbolice”: Nicolae T. Orășanu (1833-1890), Nicolae D. Popescu (1843-1921), Dumitru Marinescu-Marion (1860-1909), Theodor Dimitrie Speranția (1856-1929).

Pe lângă „publicațiile privilegiate”, în care s-au tipărit pentru prima oară capodopere, există calendare și almanahuri care au răspândit primele creații ale unor scriitori. „Almanachul literar pe anul 1839” de la București, editat de I. H. Rădulescu, publică, pentru prima dată, poezia *Melancolia* a lui C. Negruzzi, care semnează cu pseudonimul Karlu Nervil (p. 82-83). *Moș Ion Roată și Unirea*, de I. Creangă, apare mai întâi în „Album macedo-român”, București, 1880, p. 26-27 și este retipărită ulterior în „Convorbiri literare”, Iași, XVIII, 1885, p. 456-459. *Moș Ion Roată și Cuza Vodă*, cu titlul *Anecdota*, datată Iași 13 noiembrie 1882, se tipărește pentru prima dată în „Almanachul Societății academice social-literare «România Jună»”, Viena, I, 1883, p. 29-35. Tot aici, dar în partea a doua, din 1888 (p. 13-39), apare, pentru prima oară, actul I din drama lui V. Alecsandri *Ovidiu* (după cum se știe, la început, drama a fost scrisă și reprezentată în IV acte; tot în patru acte a fost publicată în „Convorbiri literare”, XIX, aprilie-iunie 1885; în vederea unei noi reprezentări, cu prilejul deschiderii stagiunii Teatrului Național din București, la 26 septembrie 1887, poetul a scris și al cincilea act, care, în dramă, în forma din 1887, apare ca actul I). I. L. Caragiale, în „Calendarul «Dacia». Literar și artistic...”, pe care îl tipărește la Iași, în 1898, sub titlul *Reminiscențe*, publică, pentru prima oară, schițe și momente (p. 117-119). *Anecdota [Cetățeanul Ghiță Calup]* apare în „Calendarul «Claponului»”. Almanah hazliu și popular pe anul de la Mahomet 1295, de la Christos 1878”, București, 1877, redactat și scris în cea mai mare parte de I. L. Caragiale. Satirele politice și sociale sunt și aici, ca și în opera marelui clasic, de mare

forță și rafinament. Rubrica *Gogoși*, p. 65-87, cuprinde satire sociale. Subiectul uneia din acestea va fi reluat în comedia *Noapte furtunoasă*, citită, la „Junimea”, în ședința din 12 noiembrie 1878 și reprezentată pe scena Teatrului Național din București, la 18 ianuarie 1879. Alexandru Macedonski publică *Apolog*, poezie ce va fi inclusă, ulterior, în volumul *Excelsior*, 1895, în „Album literar”, București, I, 1886, p. 32, text datat 19 martie 1885.

Pentru literatura din Bucovina istorică, din acest punct de vedere, trebuie menționat „Calendariu pentru Bucovina...”, Cernăuți, 1858, în care apare mai întâi scrierea lui Iraclie Porumbescu, *Colnicul tătarilor de lângă Tărășeni* („Calendar pentru poporul românesc...”, Iași, XVI, 1857, p. 64-84, reproduce *Desmormântarea domnitorilor Moldovei, în catacombele Monastirii Putna* din „Gazeta de Moldavia”, unde apăruse în 1856).

Importanța calendarelor în procesul de răspândire a literaturii în spațiul etno-cultural românesc, ca parte integrantă a procesului de emanciparea cultural-națională a românilor, este de netăgăduit. Scrierile lui C. Negruzzi, I. Creangă, I. Slavici, B. Delavrancea, Al. Vlahuță, I. Al. Brătescu-Voinești, I. A. Basarabescu, I. Agârbiceanu, M. Sadoveanu, difuzate prin intermediul calendarelor și almanahurilor și reprezentând „literatura venerabilă” a unui popor risipit vreme îndelungată în jurul Carpaților, au avut un rol dintre cele mai importante. Și din acest contact cu „puterea spirituală” a celorlalte provincii românești a izvorât o nouă fază de renaștere a societății din provinciile înstrăinate, deschizând calea spre o „dezvoltare armonică a organismului românesc”. În cadrul acestui proces, calendarul și almanahul au reprezentat „unul din lucrurile mici, dar cu efecte însemnate”¹⁴⁹, menit a face educație națională cititorilor. Cercetarea întregului material din toate calendarele apărute la noi (românești, germane, maghiare, poloneze, ucrainene, armenesi, israelite) va aduce, cu siguranță, date noi, interesante, spre a putea oferi o imagine mai cuprinzătoare a contribuției acestor periodice la dezvoltarea culturii în spațiul lumii românești.

I. 2. Stimularea gustului pentru lectură, difuzarea literaturii naționale și consolidarea conștiinței unității culturale a românilor de pretutindeni

Calendarele și almanahurile românești îndeplinesc un rol important în procesul de răspândire a literaturii naționale în spațiul tuturor provinciilor noastre istorice. Până la 1918, timp de aproape un secol, pe lângă rostul lor principal, acela de a-l apropia pe omul lumii românești de viața practică din

¹⁴⁹ C. Damian, *Literatura calendaristică*, în „Libertatea”, Giurgiu, anul II, nr. 8, 6 ianuarie 1908, p. 1. Vezi și Vasile I. Schipor, *Literatura venerabilă în calendarele din Bucovina de până la Unire*, în „«Apă vie». Almanahul tuturor românilor”, Timișoara, Editura „Augusta”, 1999, p. 89-97.

universul modernității, acest gen de periodice difuzează literatură beletristică și științifică: versuri și proză, evocări istorice, anecdote, snoave, povești, basme, balade, legende, proverbe și zicători, articole și studii științifice, ilustrate uneori cu o bogată și variată iconografie: gravuri, litografii, stampe, alegorii, reproduceri după lucrări de artă renumite ale unor artiști plastici români și străini, desene, fotografii, portrete ale domnitorilor, ierarhilor, scriitorilor și artiștilor români, categorii socio-profesionale și tipuri umane din provinciile românești (militari, medici, farmaciști, profesori, învățători, funcționari, preoți, călugări, ostași, țărani, păstori, meseriași, pescari, vânzători ambulanți), ilustrate cu portul național românesc și cu cel al altor naționalități, case, biserici și mănăstiri, edificii publice, monumente istorice și realizări deosebite ale epocii – Podul de la Cernavodă „Carol I”, Ateneul Român –, serbări naționale, evenimente memorabile – Revoluția de la 1821 / „Zavera”, Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor (1859), Serbarea Națională de la Putna, din 15/27 august 1871; Războiul pentru Independență 1877-1878, Expoziția Cooperatorilor Români, București, 1894¹⁵⁰; Serbarea de la Putna, din 3/16 iulie 1904; Expoziția Generală Română, din 1906; Serbările de la Cotroceni, din 1907; Serbările de la Cernăuți, organizate în 1908 cu ocazia aniversării a 500 de ani de la înființarea orașului; Serbările culturale de la Blaj, organizate în perioada 15-17 august 1911 de către Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român („Astra”), Războiul pentru Reîntregirea Neamului (1916-1918) –, peisaje pitorești din provinciile noastre istorice, traduceri din literatura universală, îndemnând la lectură, ca formă de instruire și autoinstruire ori de *loisir*, stimulând plăcerea de a citi și favorizând, treptat, gustul estetic, contribuind la formarea și consolidarea unității sufletești și culturale a românilor de pretutindeni, a conștiinței și a mândriei lor naționale.

Prezentarea noastră se face în ordinea alfabetică a titlului acestor periodice românești (albume, almanahuri, anuare și calendare). În cazul schimbărilor de titlu, am luat în considerare titlul din primul an de apariție, menționând însă, în notă, de fiecare dată, modificările intervenite pe parcurs.

„Album literar”, editat de Societatea studenților universitari «Unirea», București, 1886 și 1889, se impune prin grijă deosebită în selecția textelor¹⁵¹. Aici se tipărește: Mihai Eminescu, *Nu mă înțelegi*, versuri 1879, (I, 1886, p. 9-10); W. Shakespeare, *Romeo și Julieta*, fragment, în traducerea lui Alexandru Macedonski (p. 30-32); Julia Hasdeu, *À Hébé.*, Paris, 20 mai 1886, în limba franceză (II, 1889, p. 3-4).

¹⁵⁰ Sub denumirea „Expoziția cooperabilor din țară” și organizată exclusiv cu produse meșteșugărești autohtone, aceasta este inaugurată la 18 septembrie 1883.

¹⁵¹ De format 22×14 cm și, respectiv, 24×16 cm, având 32 de pagini, în 1886, și 31 de pagini, în 1889, „Album literar” este imprimat la Tipografia Curții Regale „F. Göbl Fiii” (1886) și la Stabilimentul Grafic „Socec & Teclu”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 29-30.

„Album macedo-român”, București, 1880, organ al Societății de cultură macedo-română, dorind să fie „un real simbol de pace, de adevărată înfrățire, prin reciproca respectare a drepturilor neprescriptibile ale fiecăruia” din popoarele Peninsulei Balcanice¹⁵² și dedicat mitropolitului primat al României, C. Miclescu, publică, sub direcția lui V. A. Urechiă, studii și evocări istorice, versuri, proză, etnografie și folclor, articole de artă, pedagogie, lingvistică. Iconografia bogată este reprezentată de schițe, crochiuri, desene, portrete (domnitori, tipuri de macedoneni), case, vederi și peisaje, semnate de Sava Henția, G. Mirela Demetrescu, Marietta Panaiteanu, Em. P. Bardasare, P. Verussi, C. D. Stahi, T. Aman, Carol Popp de Szathmáry, Th. Mayerhofer. În paginile albumului apar: I. Creangă, *Anecdota*, povestirea cunoscută sub titlul *Moș Ion Roată și Unirea* (p. 26-27); I. Ionescu de la Brad, *Păstorii din Tesalia*. București, 11 ian. 1880, prezentare etnografică (p. 54-55); Gh. Dem. Teodorescu, *Patruzeci de mucenici*, studiu etnografic (p. 135-137); A. D. Xenopol, *Istoria și politica*, articol referitor la relațiile dintre istorie și politică în viața popoarelor (p. 143); V. Alecsandri, *Miorița*, baladă populară (p. 91, 94).

„Almanahul administrativ ilustrat”, București, 1905-1906, întocmit de Iulian Cucu și editat de revista „Administrația publică”¹⁵³, publică: N. Gane, *Andrei Florea Curcanul*, nuvelă (p. 198, 200, 202, 204, 206 și 208).

„Almanahul comercial”, București, 1886, editat de Oficiul de publicitate „România” și redactat de G. A. Tacid¹⁵⁴, publică: *Ziarele din Capitală*, scurtă bibliografie alfabetică (I, 1886, p. 73-74); I. Creangă, *Moș Ion Roată*, anecdota, reproducere după „Almanahul Societății academice «România Jună»”, Viena, I, 1883 (p. 112-117); Petre Ispirescu, *Avocatul gonit din rai*, snoavă (p. 135-137).

„Almanah de învățătură și petrecere”, Iași, 1842-1846, 1847-1876, editat de Mihail Kogălniceanu (1842-1846), Gheorghe Asachi (1847-1869) și Alexandru Gh. Asachi (1870-1876), apare împreună cu „Calendar pentru poporul românesc” (vezi „Calendar pentru poporul românesc”).

„Almanacul folositor”, București, 1903-1906, sub egida Editurii și Librăriei „Ignatz Herz”, cu mențiunea „pentru industriași, meseriași, arhitecți, ingineri,

¹⁵² De format 35×25 cm, cu VIII + 144 p. + 1 f. + 22 p., „Album macedo-român” este tipărit la Stabilimentul pentru Artele Grafice „Socec, Sander și Teclu”. Periodicul are și un supliment muzical, intitulat „Album macedo-român. Muzică”, tipărit la Imprimeria și litografia „Jos. Eberle et c-ie” din Viena. Vezi și I. Hangiu, DPLR, 1996, p. 24; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 30-37.

¹⁵³ De format 19×13 cm, cu 244 p., în 1905, respectiv 236 p., în 1906, „Almanahul administrativ ilustrat” este imprimat la Institutul de Arte Grafice „Eminescu”. Almanahul este ilustrat cu peste o sută de portrete ale unor primari, prefecți și oameni politici ai vremii. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 48-49.

¹⁵⁴ De format 23×16 cm, având 200 p. + 65 file cu anunțuri și reclame, „Almanahul comercial” este imprimat la Tipo-litografia „Dor. P. Cucu”. Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 53.

electrotehnicieni, fotografi, chimiști, farmaciști”¹⁵⁵, publică: Sofia Nădejde, *Apele*, studiu folcloric (I, 1903, p. 127-129); Mark Twain, *Povestea californianului* (IV, 1906, p. 49-53); Maxim Gorki, *Celcaș*, nuvelă, traducere de Lia Măgură [Lia Hârsu] (p. 59-78).

„Almanahul «Gazetei țăranilor»...”, Mușetești-Argeș, 1895, editată de C. Dobrescu-Argeș¹⁵⁶, difuzează sfaturi gospodărești și medicale, curiozități științifice, evocări istorice, cugetări, proverbe. Publică, între altele: M. Eminescu, *De ce nu-mi vii?*, versuri (p. 58-59).

„Almanahul «Hygiea»”, București, 1902-1911, întocmit de farmacistul A. Scurtu, cu girul științific al profesorilor universitari dr. I. Felix (1905), dr. Gh. Marinescu (1906), dr. N. I. Angelescu (1907), dr. Gh. Udrișchi (1908), dr. N. Athanasescu (1909) și dr. Al. Obregia (1910)¹⁵⁷. Publică în paginile sale cronologie, informații referitoare la învățământul farmaceutic, tratamente complexe, comentarii științifice asupra proprietăților curative ale diferitelor substanțe naturale, un dicționar medico-terapeutic, măsuri economice și sociale de ameliorare a sănătății populației, noutăți în domeniul descoperirilor științifice. Este bogat ilustrat cu portrete ale unor personalități ale medicinei, chimiei și farmaciei. Publică între altele: Dr. C. Istrati, [*Românul, ca om de știință*], articol în care susține încurajarea elementelor capabile, existența de licee puține ca număr, dar cu elevi de elită, mai multe școli practice și ateliere variate (II, 1903, p. 35-50); dr. V. Babeș, [*Prefață*], pledoarie pentru „regenerarea sanitară a țăranului” (III, 1904, p. 43-49); prof. dr. Șt. Minovici, *Cuvinte pentru farmacistul român*, discurs rostit în adunarea Asociației Generale farmaceutice din România, la 15 nov. 1903, prin care solicită sprijinul statului pentru încurajarea farmaciștilor profesioniști și înlăturarea concesionarilor speculanți (p. 50-70); Aurel Scurtu, *Prof. dr. Gh. Marinescu*. București, ian. 1907, medalion (VI, 1907, p. 9-19); [Aurel Scurtu], *Adresele... medicilor, farmaciștilor, veterinarilor, chimiștilor, dentiștilor și droghiștilor din România* (p. 345-383); [Aurel Scurtu],

¹⁵⁵ De format 24×16 cm, având 160 de pagini (1903) și 9 f. + 80 p. + 8 f. cu reclame + 2 anexe, „Almanacul folositor”, ilustrat numai cu litografiile calendaristice, publică în anexă articolul *Femeia după proverbele popoarelor răsăritene*, însoțit de 39 de proverbe, după prospectul publicației „Foaia nouă. Revistă ilustrată” (1905). Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 58-59.

¹⁵⁶ De format 15×10 cm, având 1 f. + 64 p., „Almanahul «Gazetei țăranilor»...” este imprimat la Tipografia „Gazetei țăranilor”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 59.

¹⁵⁷ De format 16×11 cm, având 1 f. + VIII + 268 p. + 1 pl. + 8 foi cu reclame, în 1902; VIII + 328 p. + 2 pl. + 10 f. reclame, în 1904, XXXII + 383 p. + 1 pl. + 16 f. cu reclame, în 1907; XXII + 1 f. + 297 p. + 1 pl. + 23 f. reclame, în 1911, „Almanahul «Hygiea»” apare cu subtitlul *Farmacie-Chimie-Medicină* (până în 1903), iar din 1904 cu subtitlul *Special pentru medici, chimiști, naturaliști și farmaciști*, fiind imprimat la Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”. În 1911, apare cu titlul „Almanahul științific «Hygiea»”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 59-65.

Stațiunile balneare și climaterice din țară (VII, 1908, p. 237-262); *Societăți și reviste științifice* (p. 282-284); [Dr. I. Wiegenfeld], *Bolile de gură și dinții* (VIII, 1909, p. 43-118).

„Almanachul ilustrat”, București, 1909, editat de G. A. Tacid¹⁵⁸, consacrat aproape în întregime figurii luminoase a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, (re)publică „anecdota autentică” a lui I. Creangă *Moș Ion Roată și Cuza-Vodă* (p. 77-81). Unele materiale reprezintă o satiră la adresa regelui Carol I: Ion Catina, *O potriveală*, București, nov. 1908, pamflet, la împlinirea a 42 de ani de domnie a lui Carol I.

„Almanahul ilustrat al ziarului «Adevărul»”, București, 1898-1917, cu o întrerupere în perioada 1903-1908, apare sub auspiciul ziarelor „Adevărul” și „Dimineața”, propunându-și să publice articole de cultură generală și de divertisment și, uneori, de a aborda „toate evenimentele anului”¹⁵⁹. În paginile sale literatura ocupă un loc remarcabil. Ilustrația are valoare documentară, în paginile almanahului fiind tipărite figuri de monarhi, oameni politici, militari, medici, istorici, scriitori și artiști români și din alte țări ale Europei, ierarhi, muncitori, soldați, chipuri de moldoveni, caricaturi, stampe în culori, figuri alegorice, vederi din țară, monumente și scene de la diverse evenimente. Aici se publică: Gh. Asachi, *Anacreontică*, versuri (I, 1898, p. 6); Jean Bart, *Moartea pilotului*, nuvelă (IV, 1901, p. 59-62); *Bjørnson și românii din Transilvania*, articol referitor la simpatia scriitorului norvegian față de poporul român, exprimată în câteva din marile reviste europene (VII, 1909, p. 107-108); Charles Baudelaire, *Mulțimea*, proză, traducere de Al. T. Stamatiad (IX, 1911, p. 127); *Jean Moréas*, biobibliografie (p. 135-136); *Triumful aviației în România*, articol închinat lui Aurel Vlaicu (p. 151-153); *Moartea lui Cârțan*, articol închinat țaranului patriot și prieten al ziarului „Adevărul” (X, 1912, p. 89-91); *Semicentenarul Universității din Iași*, articol consacrat evenimentului din 25 septembrie 1911, când este dezvelită statuia lui M. Kogălniceanu (p. 152-153); *Monumentul lui Eminescu* inaugurat la 9 oct. 1911 la Galați (p. 159); Cincinat Pavelescu, *Cristos a înviat!*, versuri (p. 58-59); V. Demetrius, *Citiți!*, versuri (p. 86-87); Alexandru T. Stamatiad, *Liniște*, versuri (p. 119); *Petre Liciu*, medalion (XI, 1913, p. 54-55); *Caragiale*, medalion (p. 55-56); *Monumentul lui Cuza-Vodă*, articol care consemnează

¹⁵⁸ De format 20×13 cm, având 117 p. + 12 f. + 22 f. reclame. „Almanachul ilustrat” este imprimat la Tipografia „Bukarester Tagblatt”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 65.

¹⁵⁹ De format 19×13 cm, în 1898; 28×19 cm, în 1899; 23×16 cm, în 1900; 19×12 cm, în 1917, având un număr variabil de pagini: 88 p., în 1898; 144 p., în 1899; IV + 144 p. + 10 pl. colorate, în 1900; 192 p., în 1910; 157 p., în 1911; 174 p., în 1913 și 1915; 182 p., în 1917, „Almanahul ilustrat al ziarului «Adevărul»” este imprimat la Editura Sălei de Depeși a ziarului „Adevărul” (1898), la Tipografia „Adevărul” (1899-1902) și la Atelierele ziarului „Adevărul”, dotate cu „tipografie, zincografie, fotografie și legătorie” (din 1903). Vezi și I. Hangiu, *op. cit.*, p. 28; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 66-76.

dezvelirea monumentului, eveniment petrecut la 27 mai 1912 în Piața Unirii din Iași (p. 60); Mark Twain, *Conversație telefonică*, schiță satirică, fără precizarea traducătorului (p. 70-71); *Un monument al lui Costache Negri*, articol referitor la inaugurarea monumentului de la Galați, 17 iunie 1912, precum și la cuvântările lui Duiliu Zamfirescu și Nicolae Iorga ținute aici (p. 85-86); *Centenarul lui Grigore Alexandrescu*, articol consacrat poetului român, sărbătorit de Societatea Scriitorilor Români, în 21 ianuarie 1913 (XII, 1914, p. 69-70); Ion Pribeagu [Isac Lazarovici], *Romanța argintului*, versuri, reproducere din volumul *Vârfuri de spadă* (XIV, 1916, p. 145); Ion Pribeagu, *Sărbătoare*, versuri (XV, 1917, p. 69-70); Victor Eftimiu, *Cocorii*, versuri (p. 117-118).

„Almanachul învățătorilor și învățătoarelor din România”, Buzău (1901) și Focșani (1902-1904)¹⁶⁰, publică, pe lângă articole de pedagogie, materiale de istorie, folclor, literatură, informații din viața culturală a epocii: N. Iorga, *Patriotismul modest*, cugetări (I, 1901, p. 121); I. G. Dumitrașcu, *Învățătorii români la Roma*, impresii de călătorie, scrise cu ocazia participării la Congresul Latin, din 1903 (IV, 1904, p. 61-64); C. Rădulescu Codin, *Ilinca Șandrului*, baladă auzită la Câmpulung (p. 112-113).

„Almanach literar pe anul 1839”, București, editat de I. Heliade Rădulescu¹⁶¹, manifestă interes numai pentru evenimente istorice și culturale naționale. Copertele 1 și 4 sunt împodobite cu chenare având motive naționale, iar pe foaia de titlu se află imprimată litografia *Amor, cântând din liră*. În acest almanah se publică, între altele, I. Văcărescu, *Orologiul îndreptat*, versuri (p. 79-81); Karl Nerval [Costache Negruzzi], *Melancolia*, versuri (p. 82-83); poezia lui Costache Negruzzi *Melancolia* este publicată, pentru prima dată, în acest almanah; I[on] Eliad [Heliade-Rădulescu], *Cutremurul*, versuri (p. 93-96); *La Elvira*, versuri (p. 97-99)¹⁶².

„Almanach literar închinat majestaților lor regale regele Carol I al României [și] regina Elisabeta a României”, București, apare sub egida Editurii ziarului

¹⁶⁰ De format 23×16 cm, având un număr variabil de pagini: IV + 180 p. + 2 f. + 1 supliment musical, în 1901; 2 f. + 132 p. + 4 foi reclame, în 1903; 144 p., în 1904. „Almanachul învățătorilor și învățătoarelor din România” este imprimat la Tipografia „Crucea” din Buzău, sucursală a Tipografiei „Lumina” din Ploiești, și la Tipografia „Aurora” din Focșani. Primul tom apare cu un supliment muzical, care ulterior este înlocuit de reclame. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 79-83.

¹⁶¹ De format 16×11 cm, cu 100 de pagini, „Almanach literar pe anul 1839” este imprimat în Tipografia lui Eliad și se distribuie gratuit pentru „prenumeranții” (abonații) „Curierului de ambe sexe”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 85.

¹⁶² Leon Volovici, *Ion Heliade-Rădulescu*, în DLRO, 1979, p. 432 („În publicațiile sale, «Curierul românesc», «Muzeu național» (1836), «Curier de ambe sexe» (1837), «Almanah literar pe anu 1839», [Ion Heliade-Rădulescu] semnează versuri originale și traduceri, articole de teorie și critică literară, numeroase intervenții în dezbaterile privoare la limba română”).

„Generația nouă”¹⁶³ și publică: Iulia Coccorescu, *Carmen Sylva*, medalion (p. 12-17); I. A. Bassarabescu, *Restriște*, nuvelă (p. 44-47); [Mihai] Eminescu, *Sonet*, poezie postumă, [„Oricâte stele ard în înălțime”] (p. 42). Pe coperta 1 și pe foaia de titlu apar regele Carol I și regina Elisabeta.

„Almanach literar și ilustrat”, București (1886-1887), editat de Stabilimentul grafic „Socec și Teclu”, în colaborare cu gruparea scriitorilor de la „Convorbiri literare”¹⁶⁴. Iconografia almanahului are valoare documentară: portrete ale unor oameni de cultură români, tipuri de români în costum național, litografii calendaristice în culori, edificii și monumente, reproduceri după creații ale unor artiști plastici români și străini de prestigiu. Publică documente istorice, proză, poezie, sub semnătura unor autori de prestigiu: Ion Creangă, *Ivan Turbincă*, poveste (I, 1886, p. 92, 94, 96, 98, 100-101, 103-104, 106, 108-109, 111); P. Ispirescu, *Dunăre Voinicul*, basm (p. 129-130, 133-135); C. Negruzzi, *Sobieschi și românii*, nuvelă istorică (p. 146-150); Ion Creangă, *Cinci pâini*, povestire (p. 155, 157-158); N. Gane, *Petrea Dascălul*, nuvelă (p. 161-165); Iacob Negruzzi, *Către Elisabeta Doamna*, epistolă, versuri (p. 71-75); V. Alecsandri, *Peneș Curcanul* (Mircești, aug. 1877), versuri (p. 112-116); M. Eminescu, *Revedere, Doina*, versuri (p. 126-127, 127-129); [Publius Ovidius Naso], *Tristia* [III, 10], versuri intitulate *Ovidiu la gurile Dunării*, traducere de B. P.-Hasdeu (p. 140-141); A. Vlahuță, *Oblonitu-mi-a fereastra*, versuri (p. 167-168); M. Eminescu, *Somnoroase păsărele*, versuri (p. 170); V. Alecsandri, *Prier și fata iernii*, versuri (p. 171-173); I. Slavici, *Piatra din prag*, nuvelă (II, 1887, p. 107-120); B. P.-Hasdeu, *Alăuta*, fragment inedit din *Magnum Ethymologicum Romaniae* (p. 130-133); [Barbu Șt.] Delavrancea, *Milogul*, nuvelă (p. 133-136, 138-139, 142-143, 145-146); M. Eminescu, *Luceafărul*, versuri (p. 26-38); Iacob Negruzzi, *Satira VI*, versuri, o satiră la adresa avocaților (p. 100-106); I. Văcărescu, *Saturn*, versuri scrise cu ocazia deschiderii Teatrului din București, în 1819 (p. 146-148); [Raffet], *Trecerea râului Buzău*, iconografie (p. 65); *Infanteria română. 1837*, iconografie (p. 70); *Târg de cai în Moldova*, iconografie (p. 71); [Carol Popp de Szatmáry], *Grup de țigani*, iconografie (p. 140); [Charles Doussault], *O stradă în București. 1837*, iconografie (p. 141).

„Almanach macedo-român”, Constanța (1900) și București (1901-1903), redactat de un comitet macedo-român, în scopul difuzării și promovării „științei,

¹⁶³ De format 21×13 cm, cu 48 de pagini. „Almanachul literar închinat majestăților lor regale regele Carol I al României [și] regina Elisabeta a României” este imprimat la Tipografia Națională „J. M. Klein”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 86-87.

¹⁶⁴ De format 22×15 cm, cu un număr variabil de pagini: 193 p. + 13 pl. + 1 hartă, în 1886; 152 p. + 5 pl. + 2 f. partitură, în 1887. „Almanachul literar și ilustrat” este imprimat la Stabilimentul grafic „Socec și Teclu”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 87-88.

literaturii și culturii macedo-românilor”¹⁶⁵, publică: C. Belimace, *Părintească dimândare* [Porunca părintească] (I, 1900, p. 84); [Tașcu] Șunda, *Originile Principatelor Române*, studiu, întocmit după *Originile Principatelor Române* de Dimitrie Onciul (II-III, 1901-1902, p. 35-36, 38-39, 42-44, 46, 48-50, 52-56, 58-59); I[oa]n Nădejde, *Românii și aromânii*, studiu istorico-filologic (p. 63-66, 68-80); Ioan Nenitescu, schiță biobibliografică (p. 152-155); Foțiu G. Balamaci, *Numta* [Nunta] *la fărșiroși*. București, 4 oct. 1902, studiu folcloric (IV, 1903, p. 77-88).

„Almanah musical”, Iași, 1875-1877, redactat de T. T. Burada¹⁶⁶, publică articole consacrate istoriei artei muzicale și unor instituții de artă românești, medalioane, folclor muzical, partituri cu cântece și dansuri populare: *Conservatorul de Muzică din Iași*, istoric (I, 1875, p. 21-32; II, 1876, p. 21-28; III, 1877, p. 21-25); *Jocul călușarilor* (III, 1877, p. 89); *Gălățanca* (p. 91-92); *Ruseasca* (p. 93); *Corăbiasca* (p. 94-95); *Armeneasca* (p. 96-97); *Huțaneasca* (p. 97-98); *Căzăneasca* (p. 99); *Colomeica* (p. 100); *Mocăneasca* (100-101); *Bulgăreasca* (p. 102); *Arnăuțeasca* (p. 102-104). Recenzat elogios de Mihai Eminescu în „Curierul de Iași”, anul X, nr. 2, din 9 ianuarie 1877, la rubrica *Diverse*: „Nu este destul să cultivăm frumoasele arte, între care intră fără îndoială muzica, declamațiunea, teatrul, danțul, de care se ocupă autorul în acest almanac; noi credem că datoria fiecărui român cu simțimânte românești este de a căuta mijloace să răspândească frumoasele arte în popor, să facă a se înrădăcina în deprinderile lui astfel încât să fie o parte întregitoare din educațiunea lui. Acest scop se atinge prin publicațiuni, prin tratate speciale, în fine, prin foi periodice menite a dezvolta gustul estetic asupra tuturor genurilor de cultură a spiritului omenesc. D. Th. Burada, fondatorul almanacului muzical, pătruns de aceste adevăruri, a pus deja de doi ani și nu încetează de a pune și astăzi la dispozițiunea publicului știința și experiența sa muzicală; o ochire răpede asupra celor conținute în almanacul pe 1877 ne poate pe deplin convinge despre aceasta”. Apreciind că autorul a fost călăuzit în realizarea almanahului de „dorința de a răspândi în popor un nou gen de cultură”, Mihai Eminescu recomandă „românilor iubitori de artele

¹⁶⁵ De format 19×14 cm, în 1900; 21×13 cm, în 1901/1902, având un număr variabil de pagini: 22 + 23 + 160 p. + 1 pl. + 2 tabele (1900); VI + 181 p. + III p. (1901/1902), 100 p. (1903), „Almanahul macedo-român” este imprimat la Tipografia „Aurora” din Constanța (1900) și la Tipografia Lucrătorilor Asociației „Marinescu și Șerban” din București (1901-1903). Tomul din 1900 al almanahului are subtitlul *Primul almanach macedo-român pentru știința, literatura și cultura poporului macedo-român*. Unele texte publicate în primele tomuri apar în dialect. Tomul din 1903 este scris în întregime în dialectul macedo-român. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 91-95.

¹⁶⁶ De format 24×15 cm (1875), 26×18 cm (1877), cu un număr variabil de pagini: 66 p., în 1875; 88 p., în 1876; 109 p., în 1877, „Almanahul musical” de la Iași este imprimat la Tipo-Litografia „H. Goldner”. Iconografia almanahului cuprinde reproduceri diverse: instrumente muzicale, stampe calendaristice, alegorii, cum este cea antologică de pe coperta I a tomului din 1875. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 87-98.

frumoase” procurarea almanahului, pentru a aprecia, astfel, munca și meritul editorului, ca formă de „recompensă a talentului”¹⁶⁷.

„Almanahul național al României” apare la București, în 1906, având caracter enciclopedic și urmărind să prezinte, în rezumat, „cunoștințele și chestiunile de actualitate”¹⁶⁸. Cuprinde date importante privitoare la organizarea administrativă a țării, la starea economică și financiară, bucurându-se de o ilustrație bogată: edificii, monumente, oameni de cultură, oameni politici: *Familia regală română*, articol (I, 1906, p. 1-8); *Organizarea României*, prezentare amplă (p. 99-166); *Arhitectura rurală*, locuințe țărănești și dependențe ale acestora (p. 289-291); *Din galeria domnitorilor români*, selecție, de la Nicolae Alexandru Basarab la Alexandru Ioan Cuza (p. 26, 32, 38-39, 44, 50, 56, 62, 68, 74, 80, 86, 92); Octavian Goga, *Oltul*, versuri (p. 348). Tot aici: *Notițe istorice*, p. 26-27, 32-33, 39, 44-45, 50-51, 56-57, 62-63, 68-69, 74-75, 80-81, 86-87, 92-92; *Proverbe și zicători românești*, p. 29, 47, 65, 71, 83, 89, 98, 189. Din bogata iconografie a acestui almanah mai menționăm: *Castelul Peleş* (p. 98); *Palatul Regal din București* (p. 102); *Universitatea din București* (p. 109); *Cazarma Copou din Iași* (p. 115); *Statuia lui Ștefan cel Mare din Iași* (p. 133); *Casa de Depuneri din București* (p. 141); *Ministerul Agriculturii* (p. 144); *Podul peste Dunăre de la Cernavodă* (p. 153); *Ateneul Român* (p. 159); *Palatul Justiției din București* (p. 165); *Palatul Poștei din București* (p. 169); *Vaporul „Regele Carol I” în portul Constanța* (p. 192); *Teatrul Național din București* (p. 290); *Teatrul Național din Iași* (p. 291); *Harta Căilor Ferate Române* (p. 173).

„Almanahul revistei «România literară»...”, București, 1887, editat de revista „România literară”, sub direcția lui E. M. Adamski¹⁶⁹, publică versuri și

¹⁶⁷ Mihai Eminescu, „*Almanacul musical pe anul 1877*” de D. Teodor Burada, în volumul M. Eminescu, *Opere*, IX, *Publicistică 1870-1877*. „Albina”, „Familia”, „Federațiunea”, „Convorbiri literare”, „Curierul de Iași”, studiu introductiv de Al. Oprea, cu 68 de reproduceri după manuscrise și publicații, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, p. 304-305. Georgeta Răduică și Nicolin Răduică nu menționează, în *op. cit.*, recenzia poetului Mihai Eminescu. Considerații interesante face însă D. Vatamaniuc în corpul de *Comentarii* al volumului citat de noi: „Educația artistică a poporului formează una din preocupările permanente ale lui Eminescu, cum se vede și din cronicile sale dramatice. «Almanahul...» lui Teodor Burada ocupa un loc aparte în acțiunea de educare artistică a poporului prin faptul că se ocupa de un domeniu mai puțin cercetat și care cerea o pregătire de specialitate nu la îndemâna oricui. [...] Eminescu cunoaște greutățile materiale pe care le întâmpina T. Burada în editarea «Almanahului...» și articolul său este și un apel adresat publicului ieșean să-l sprijine în această acțiune culturală” (p. 690).

¹⁶⁸ De format 17×11 cm, cu 2 f. + 390 p. + 7 f. cu reclame + 1 hartă + 10 crochiuri + 3 grafice, „Almanahul național al României” este imprimat la Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 98-100.

¹⁶⁹ De format 19×13 cm, cu XXXIII + 63 p. + XVI + XXX p. cu reclame, „Almanahul revistei «România literară»...” este imprimat la Tipo-Litografia Națională „Ascher &

proză, unele reproduse din „Aurora” și „Contemporanul”: Benjamin Constant, *Amorul*, proză (I, 1887, p. 5-6); M. Eminescu, *Adio*, versuri (p. 17-18); Al. V[lahuță], *Lui Eminescu*, versuri (p. 26-27); Anton C. Bacalbașa, *Cele sfinte nu huliți!*, versuri (p. 32). Iconografia ilustrează prin litografiile stemele județelor din Muntenia și Moldova, stema Țării Românești, *Lupta de la Drăgășani din 1821*, realizată de Jean Pernet. Alegoriile reprezintă anotimpurile. Alegoria de pe coperta 1 reprezintă un ostaș și un țăran, având motive mitologice la colțuri, iar la mijloc vulturul cruciat. Alegoria de pe coperta a 4-a se intitulează *Dacia*.

„Almanahul «Românului»”, București, 1891-1892, apare în două volume „întocmite și aranjate” de Vintilă C. A. Rosetti, în opinia căruia almanahul și calendarul reprezintă singura tribună a democrației, „când presa este sugrumată”¹⁷⁰. Cu un conținut preponderent istoric-enciclopedic, almanahul publică, între altele: A. D. Xenopol, *Înrăurirea grecească* [în epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu] (I, 1891, p. 61-72); [Arthur] Schopenhauer, *Despre geniu*, traducere de Nicolae N. Săveanu (p. 73-79); V[ictor] Babeș, *Misiunea medicinei române*, articol referitor la medicină și problemele sociale (p. 83-89); Gh. Ghibănescu, *Satira la români*, fragment dintr-un studiu critic (p. 90-99); Ioan Nenițescu, *Tratatul lui Mircea*, versuri, comunicând ca idee poetică atitudinea demnă a domnitorului român față de turci (p. 103-107); Duiliu Zamfirescu, *Lido*. Roma, 1888, versuri (p. 110-111); *Mănăstirea Argeș*, iconografie (p. 34); *Catedrala din Iași*, iconografie (p. 63).

„Almanahul sanitar ilustrat”, București, 1904, 1909-1910, editat de Institutul de Arte Grafice „Eminescu” și, ulterior, de Institutul de Arte Grafice „Speranța”. Întocmit de N. T. Ionescu¹⁷¹, publică sfaturi medicale, analize complexe ale stării de sănătate a populației, în legătură strânsă cu factorii economici și sociali. De remarcat, critica severă a dezinteresului autorităților pentru progresul științei medicale și pentru finanțarea măsurilor de ameliorare sanitară. Dintre materialele publicate: *Istoricul organizării serviciului sanitar în România* (I, 1904, p. 36-42); *Pelagra în anii 1898-1900*, statistică (p. 75); *Tablou de principalele boli molipsitoare* (p. 84-97).

Kein”, exceptând reclamele care sunt imprimate la Tipografia „I. Binder”. Partea literară a almanahului este „închinată tinerimii române”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 103-104.

¹⁷⁰ De format 23×15 cm (1891), 29×20 cm, având 144 p. + 5 pl., în 1891; 86 p., în 1892, „Almanahul «Românului»” este imprimat la Tipografia „Românului”. Almanahul continuă „Calendarul «Românului»...”, București, 1859-1866, editat de C. A. Rosetti. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 105-106.

¹⁷¹ De format 21×14 cm, cu un număr variabil de pagini: 144, în 1904; 132 p., în 1909; 112 p., în 1910, „Almanahul sanitar ilustrat” este imprimat la Institutul de Arte Grafice „Eminescu” (1904) și la Institutul de Arte Grafice „Speranța” (1909-1910). Periodicul apare cu schimbări de titlu: „Almanahul sănătății și al igienei” (1909), „Almanahul sănătății” (1910). Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 106-108.

„Almanahul scriitorilor de la noi”, Orăștie, 1912, întocmit de Sebastian Bornemisa „cu gândul de a prezenta publicului românesc de pretutindeni mănunchiul scriitorilor români în viață” din Transilvania, Banat și Ungaria, promovând astfel „scriitorii mai puțin cunoscuți”¹⁷². Pe lângă literatură, almanahul publică studii de filosofie, economie, lingvistică, pedagogie, istorie. Dintre acestea: Nicolae Bălan, *Reforma omului*, articol în care problema este tratată în raport cu progesul științei și culturii (I, 1912, p. 47-50); Octavian C. Tăslăuanu, *Poporanismul*, fragment de studiu (p. 79-82); Traian V. Țăranu, *Pătura de mijloc negustorească românească* (p. 155-157); Liviu Rebreanu, *Proștii*, nuvelă (p. 165-174). O mențiune specială facem pentru schițele biobibliografice pe care le publică almanahul de la Orăștie: Andrei Bârseanu (p. 7), Ioan Agârbiceanu (p. 9), Octavian Goga (p. 19), George Coșbuc (p. 27), Ilarie Chendi (p. 33), Sextil Pușcariu (p. 35), P. Dulfu (p. 43), Nicolae Bălan (p. 47), I. Lupaș (p. 51), Octavian C. Tăslăuanu (p. 79), Maria Cunțan (p. 83), Gavril Todică (p. 85), N. Petra-Petrescu (p. 97), Onisifor Ghibu (p. 105), Horia Petra-Petrescu (p. 127), Aron Cotruș (p. 139), Ioan I. Lapedatu (p. 149), Liviu Rebreanu (p. 165), Șt. O. Iosif (p. 179). Din literatura publicată de acest almanah, reținem: Andrei Bârseanu, *Un fanatic glas...* [Cântec nou], versuri (p. 7-8); Octavian Goga, *Taină*, versuri (p. 19-20); George Coșbuc, *Moartea lui Gelu*, versuri (p. 27-32); P. Dulfu, *Maica Domnului*, versuri, legendă (p. 43-46); Aron Cotruș, *Tristia*, versuri (p. 139-140); Omar Châjjam [Khayyâm], *Catrene*, traducere de Vasile Stoica (p. 176); Șt. O. Iosif, *Fântâna vrăjită*, versuri (p. 180-181). Remarcabilă este și iconografia almanahului, consacrată personalităților prezente cu schițe biobibliografice în paginile almanahului.

„Almanahul «Sfetea»”, București, 1916, întocmit de Octav Minar¹⁷³, publicație enciclopedică, difuzează articole de cultură generală. Interesat de istoria descoperirilor științifice, astronomie, geologie, botanică, biologie, medicină, istorie, artă, literatură, educație, monumente și edificii, sport, curiozități, glume, sfaturi gospodărești. Publică între altele: Sever Zotta, *Genealogie*, articol cu referire la familia Hohenzollern, preluat din studiul tipărit în revista „Arhiva genealogică” (I, 1916, p. 126-127); *Marii noștri artiști* [M. Millo, Gr. Manolescu și Agatha Bârseanu] (p. 129-132); *Iubitele scriitorilor noștri*, articol cu referire la Elena Negri, Bianca Milesi, Veronica Micle și Maria Bălușescu, femeile care au inspirat „romanele intime” ale scriitorilor Vasile Alecsandri, Gheorghe Asachi, Mihai Eminescu și Vasile Conta (p. 148-150), *Scriitorii Ardealului*, scurte

¹⁷² De format 20×14 cm, cu 212 p. + 13 f. + 3 f. cu reclame, „Almanahul scriitorilor de la noi” apare sub egida Editurii „Librăria Națională” și este imprimat la Tipografia Nouă. La iconografie, unele dintre portretele autorilor publicați sunt însoțite de autograf. Vezi și I. Hanguiu, DPLR, p. 30; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 108-109.

¹⁷³ De format 19×12 cm, având 2 f. cu reclame + 368 p. + VI p. + 3 f. cu reclame, „Almanahul «Sfetea»” este editat de Librăria „C. Sfetea”. Alegoria de pe coperta I se intitulează *Eliberarea*. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 109-111.

biobibliografii: O. Goga, G. Coșbuc, S. Moldovan, H. Petra-Petrescu, Maria Cunțan, I. Agârbiceanu, O. Ghibu, S. Pușcariu, Al. Ciura, V. Suciuc, V. C. Osvadă, I. I. Lăpedatu, V. Onițiu, I. Sârbu, N. Petra-Petrescu, A. Bârseanu, I. Popovici, O. Tăslăuanu (p. 241-250); *George Enescu*, prezentare (p.260-262); *Visul lui George Enescu* [Operă română, cu cântăreți români] (p. 262); colonel Nicolae N. Vicol, *Factorii geografici și reușita războaielor*, studiu care se referă și la tactica militară a românilor în Războiul de Independență din 1877-1878 (p. 280-288); A. D. Xenopol, *Portretul lui Mihai Viteazul*, fragment din lucrarea *Istoria românilor* (p. 289-297); M. Eminescu, [Departate sunt de tine], versuri, facsimil (p. 128); Frédéric Mistral, *Crăciunul*, versuri din poemul *Mireille*, Cântul VIII, traducere de Alex. Naum (p. 256-257); G. Coșbuc, *Isus și lumea*, tradiție orientală (p. 322-324). Remarcabilă este și iconografia almanahului: portrete de personalități ale istoriei noastre, scriitori și artiști români, case și edificii, ocupații tradiționale, tipuri de români: *M. Eminescu* (p. 128), *M. Millo* (p. 131), *Agatha Bârseanu* (p. 131), *Bianca Milesi* (p.148), *Veronica Micle* (p. 149), *Maria Bălușescu* (p. 150), *A. Iancu* (p. 156), *Casa lui Avram Iancu din Vidra* (p. 164), *Teatrul Național din Iași* (p. 226), *Decorațiile românești* (p. 263-276), *Mihai Viteazul* (p. 289), *Ieremia Movilă* (p. 292), *Turmă de oi în Banat* (p. 343), *Familie română din Transilvania* (p. 352), *Un păstor aromân* (p. 354), *Români* (p. 356-357).

„Almanachul social-democrat”, București, 1894¹⁷⁴, publică articole de cultură generală, studii sociale și economice, literatură. Aici apar: C. Dobrogeanu-Gherea, *Taras Șevcenکو*, medalion (I, 1894, p. 19-27); Dimitrie Anghel, *În grădină*, Roma, proză (p. 33); Const[antin] Mille, *Zori roșii*, Frag. 15 sept 1893, proză (p. 42-46); Traian Demetrescu, *Necunoscuți*, versuri (p. 65).

„Almanachul Societății de lectură «Petru Maior»”, Budapesta, 1901¹⁷⁵, publică studii de filosofie, istorie, literatură, folclor, demografie, care ilustrează ideea unității de neam și de limbă a românilor. Dintre acestea: V. Onișor, D. Stoica, *Istoricul societății noastre*, articol în care cei doi autori se referă la perioada 1861/1861-1871/1872 și 1871/1872-1899/1900. Aici se prezintă informații despre un periodic mai puțin cunoscut: „Roza cu ghimpi”, apărut la Budapesta (I, 1901, p. 9-52); Constanța de Dunca-Schiau, *Amintiri din copilărie*. Budapesta, 1877, articol în care găsim informații despre Eminescu și familia sa (p. 63-67); At. M. [Marienescu], *Zmeii*, studiu folcloric (p. 68-72); J. Cav. de

¹⁷⁴ De format 19×13 cm, cu 88 p., „Almanachul social-democrat” este editat de Biblioteca Social-Democratică și este imprimat la Tipografia nouă „Grigore Panaitescu”. Cf. *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865-1900), Partea a II-a, 1890-1900, București, Editura Politică, 1964, p. 491-509. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 111-112.

¹⁷⁵ De format 31×22 cm și având 79 p., „Almanachul Societății de lectură «Petru Maior»” este imprimat la Tipografia „Aurora». A. Todoran” din Gherla. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 114.

Pușcariu, *Câteva date statistice despre populația română*, articol care se referă la numărul mare al românilor în Transilvania, după 12 izvoare străine (p. 74-79).

„Almanahul S[ocietatea] P[rotecția] A[nimalelor]”, București, 1911-1913, apare cu scopul de „a deștepta interesul tuturor asupra vietăților mute”¹⁷⁶. Publică aici: Ion Al. Brătescu-Voinești, *Puiul*, schiță (I, 1911, p. 9-13); George Coșbuc, *Cântec*, versuri (p. 60); Emil Gârleanu, *Grivei*, poveste (II, 1912, p. 94-96); Panait Cerna, *Cântec*, versuri (III, 1913, p. 49-50).

„Almanahul Societății Scriitorilor Români”, București, 1912-1913¹⁷⁷, publică îndeosebi poezie și proză, menite „a sădi în sufletul românilor dragostea pentru literatura națională”: I. Agârbiceanu, *Domnișoara Lăurica*, schiță (I, 1912, p. 9-13); Ioan A. Bassarabescu, *După Rache*, schiță (p. 23-28); Ioan Al. Brătescu-Voinești, *Întuneric și lumină*, predoslovie, text care apare aici, pentru prima oară (p. 44-48); Em. Gârleanu, *O înmormântare*, schiță (p. 89-92); Constanța Hodoș, *Întâia spovedanie*, amintiri din copilărie (p. 103-107); W. Shakespeare, *Othello*, fragment, scena I din actul II, traducere de D. Nanu (p. 141-150); L. Rebreanu, *Mărturisire*, dedicată „Doamnei Fanny R[ebreanu]”, reflecții, text apărut ulterior în volumul *Mărturisire*, București, 1916 (p. 175-178); [Sandor] Petöfi, *Privighetori și ciocârlii*, versuri, traducere de Octavian Goga (p. 94-95); Ion Minulescu, *Glasul morilor*, versuri (p. 130-131); Corneliu Moldovanu, *Ovidiu la Tomis*, versuri (p. 134-138); Elena Farago, *Ispita*, versuri (p. 161-164); Cincinat Pavelescu, *Rondel, Rondelul ochilor albaștri*, Sinaia, 1911, versuri (p. 165-166); Radu D. Rosetti, *Sonet*, versuri (p. 180); Mihail Dragomirescu, *Opera lui Caragiale*, mic studiu (p. 83-87); Corneliu Moldovanu, *Figura lui Caragiale*, articol referitor la stilul și modul de lucru ale dramaturgului (II, 1913, p. 88-92); Victor Eftimiu, *Caragiale intim...*, articol, cu referiri la temperamentul și farmecul vorbirii scriitorului (p. 94-96); E. Lovinescu, *Două lumi...*, meditație (p. 99-101); Cronicar [Ilie Chendi], *Viața literară în 1912*, cu referire la cărți și reviste (p. 119-123). Almanahul este ilustrat cu o bogată iconografie, închinată personalităților la care se referă materialele publicate, având un rol însemnat în gramatica discursului acestui tip de periodice și în pedagogia socială a epocii.

„Almanahul Statului din prințipatul a toată Țara Românească”, Buda și București, 1836-1858, cu intermitențe. Întocmit de Zaharia Carcalechi, editorul

¹⁷⁶ De format 21×12 cm și având 84 p.. „Almanahul S[ocietatea] P[rotecția] A[nimalelor]” este imprimat la Atelierele „Socec”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 114-116.

¹⁷⁷ De format 21×14 cm (1912), 19×12 cm (1913), având un număr de 1 pl. + 208 p., în 1912, și 183 p., în 1913, „Almanahul Societății Scriitorilor Români” este pregătit la Editura revistei „Flacăra” din Craiova și imprimat la Institutul de Arte Grafice „Samitca”, soc. Anonimă (1912) și la Institutul de Arte Grafice „Flacăra” (1913). Vezi și I. Hangiu, *op. cit.*, p. 31; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 116-118.

„Bibliotecii românești” de la Buda și, ulterior, tipograf al Curții, la București¹⁷⁸, cuprinde o bogăție de informații și documente privind organizarea administrativă a țării, informații și date militare, bisericesti, culturale, școlare, asupra vieții economice și a evenimentelor interne și externe, studii și evocări pe tema trecutului românilor, statistici și cronologii, „târgurile cele mari de prin județe”, târgurile din Bulgaria, Ungaria, Transilvania și Austria, „bâlcirile din tot prințipatul Țării Românești”, poștă. Dintre acestea câteva s-au bucurat de mare trecere în epocă: [H. V. Gaudi], *Vestitele fapte și siluita moarte a lui Mihai Viteazul, prinț stăpânitor al Țării Românești*, material alcătuit după istoria prof. F. Aron, preluat din „Biblioteca românească” (VIII, 1844, p. 52-115); *Istoria lui Radu Șerban, prințul Țării Românești, din familia Basarabilor, carele au domnit de la anul 1602 până la 1611*, „scoasă” din „Biblioteca românească”, „izvodită” de Zaharia Carcalechi (X, 1846, p. 150-165); *Viața prințului și eroului Moldaviei, Ștefan cel Mare*, excerptată, de asemenea, din „Biblioteca românească” (p. 166-196). Iconografia almanahului este valoroasă, sub raport documentar și artistic, cuprinzând stemele județelor țării, hărți, portrete ale marilor dregătorii executate de Constantin Lecca, *Alexandru al II-lea* [Dimitrie Ghica]; Anton Chladek, *Grigorie Filipescu* (II, 1837); o litografie de G. Wenrich, *Maria Bibescu* [îmbrăcată în costum național], [Domnitorul Gheorghe Bibescu] (X, 1848) și o fotografie de Carol Popp de Szathmáry, *Barbu Dimitrie Știrbei*, după care Bielz și Danielis execută o litografie (XV, 1853); stampe alegorice (*Romulus, strămoșul românilor*, VIII, 1844), vignete (*Zeul Marte, Zeița Dreptății, Zeul Mercur*).

„Almanach tipografic”, București, 1897-1904, cu o întrerupere în 1900, editat de tipograful George Filip, șeful Atelierelor „L'Indépendance Roumaine”, este destinat lucrătorilor tipografi și publică articole de strictă specialitate, de istorie a tiparului și a presei, cât și materiale de cultură generală¹⁷⁹. Articolele de istorie, literatură, limbă, artă și din domeniul unor științe exacte sunt

¹⁷⁸ De format 19×12 cm (1836, 1848), 18×11 cm (1840-1844), 20×13 cm (1853), cu un număr variabil de pagini: 168 p. + 1 pl. (1836), 224 p. + 1 h. + 2 pl. (1837), 141 p. (1839), 1 f. + 153 p. (1840), 168 (1841), 70 p. + 2 f. + 71-219 p (1842), 1 + 168 p. (1846), 175 p. + 6 f. pentru însemnări (1850), 220 p. + 1 pl. (1853), 186 p. (1858), „Almanahul Statului din prințipatul a toată Țara Românească” este imprimat la Tiparul Crăeșt[iu] Tipografii din Buda (1836 și 1837), la imprimeria proprie, pe care Z. Carcalechi o administrează împreună cu fiul și cu frații săi, la București (1840-1842, 1843). Tomul din 1859 este tipărit la Imprimeria Mitropolitului Niphon. Tomul din 1849 este tipărit în limba română, cu litere chirilice, și în limba franceză, iar cel din 1858 în scriere de tranziție, cu titlul în litere latine. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 118-125.

¹⁷⁹ De format 14×10 cm, având un număr de 192 p. + 3 pl. + 14 f. cu reclame (1897), XV + 192 p. + 3 pl. + 1 tabel + 16 f. cu reclame (1898); XI + 182 p. + 3 pl. + 16 f. (1899), 1 f. + XVI + 210 p. + 7 pl. + 12 f. cu reclame (1901), XVI + 216 p. + 5 pl. + 9 f. cu reclame (1904), „Almanach tipografic” este tipărit la Atelierele „L'Indépendance Roumaine” (1897-1898) și la Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva” (din 1899). Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 126-132.

favorite. Alcătuit cu seriozitate și competență, almanahul se bucură de o grafică excelentă, fiind ilustrat cu fotocromotipii, în trei culori, executate la Institutul „Husnik & Häusler” din Praga și la Institutul „Angerer & Göschl” din Viena, la Dresda și Lipsca, autotipii în aramă, cromolitografii, gravuri, gravuri în lemn, portrete în peniță, desene executate de V. Rolla-Piekarski, vignete. Dintre materialele publicate: *Ortografia Academiei*, material ce reproduce integral noua ortografie fonetico-etimologică propusă de Academia Română în 1895 (I, 1897, p. 65-70); G. Filip, *Arta tipografiei*, articol în care se recomandă înființarea de școli speciale de tipografi (p. 71-76); *Culesul viilor*, cromotipie în trei culori, executată la Praga (*ibidem*); Șt. Demetriu, *Tiparul autotipiilor* (II, 1898, p. 62-65); G. Ionescu, *Despre culegerea notelor muzicale* (p. 84-97); G. Ionescu, *Notițe tehnice* [Clișeele în stereotipie] (p. 135-138); G. Filip, *Corurile tipografilor*, articol în care autorul, care a făcut parte din „Corul tipografilor” din Paris, în 1893, recomandă înființarea și în țara noastră a unui cor al tipografilor (p. 139-146); *Societățile tipografice din țară și din străinătate* (p. 175-186); *Principii Maria și Ferdinand*, cromotipie în trei culori, executată la Praga (*ibidem*); [Cititoare], ilustrată în culori, executată în Fonderia „Schelter & Giesek” din Lipsca (coperta I); C. A. Rosetti, fotografie de Mandy (III, 1899); *Româncă din Ardeal*, ilustrată color, după un clișeu executat de Institutul „Husnik & Häusler” din Praga (III, 1899); G. Ionescu, *Spicuri din trecutul legătoriei*, articol referitor la istoria cărții (IV, 1901, p. 80-87); G. Filip, *Secolul al XIX-lea* [Descoperirile științifice în domeniul artelor grafice] (p. 88-99); *Principesa Maria, Francisc Göbl, Barbu Ștefănescu Delavrancea*, ca primar al Capitalei, ilustrate color, executate după clișee realizate la Praga (*ibidem*); G. A. Lăzăreanu [Tipograf și folclorist], medalion (V, 1902, p. 95-96); Nerva Hodoș, *Începuturile tipografiei în Țara Românească*, mic studiu (p. 179-185); X [G. Filip], *Din istoricul Fabricii de hârtie din Bușteni*, mic studiu (VI, 1903, p. 97-112); Ion S. Rădulescu, *Bibliotecile tipografice*, articol în care autorul susține înființarea de biblioteci tehnice pentru elevii tipografi (p. 148-151); Theodor Aman, *Hora la țară*, cromolitografie (*ibidem*); [G. Filip], *Semnele de corectură* (VII, 1904, p. 184-186); G. Filip, *Corecturile de autor* (p. 193-195). Unele vignete realizate de V. Rolla-Piekarski se disting prin valoare artistică și documentară deosebită: [Boier român citind] (coperta I a tomului din 1901), [Omagiul lui Heliade Rădulescu], [Diaconul Coresi], [Gutenberg] (V, 1902).

„Almanahul ziarului «Universul»...”, București, 1899-1948¹⁸⁰, cu profil enciclopedic. Publică literatura educativă și de divertisment, maxime, cugetări,

¹⁸⁰ De format 18×13 cm (1899), 19×13 cm (1909), 22×15 cm (1912, 1917), având un număr variabil de pagini: 136 p. (1899), 144 p. (1902), 160 p. + 8 pl. (1907), 176 p. + 4 pl. (1908), 192 p. (1916), 168 p. (1911), 152 p. (1917), „Almanahul ziarului «Universul»...” este imprimat la Tipografia „«Universul». Luigi Cazzavillan” din București, cu excepția anului 1906, când este imprimat la Lito-Tipografia „L. Motzatzeanu”. Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 133-141.

snoave, anecdote, articole de cultură generală pe teme juridice, economice, pedagogice, istorice, artistice, etnografice. Apare într-o ținută poligrafică elevată, cultivând vorbirea și scrierea corectă și fiind bogat ilustrat cu portrete ale unor mari personalități, fotografii color, desene, caricaturi, vignete. În paginile acestui almanah apar: Jókai Mór, *O ceată de haiduci din Carpați*, nuvelă (IX, 1907); Maxim Gorki, *Lumină*, proză, traducere de Lia Măgură [Lia Hârsu] (p. 74-77); Gabriele D'Annunzio, *Preumblarea*, traducere de [A.] Alexandrescu-Dorna (X, 1908, p. 86-89); Carmen Sylva, *Tânărul nostru geniu* [George Enescu], traducere din limba germană de Iacob Negruzzi (p. 94); François Coppé, *Ludovicul de aur*, nuvelă (XII, 1910, p. 87-90); Alphonse Daudet, *Împresurarea Berlinului*, nuvelă, traducere de Emilian I. Ciucianu (XIII, 1911, p. 80-83, 85-86); Carmen Sylva, *Potirul vieții*, versuri (p. 55); Vasile Alecsandri, *O legendă venețiană*, fragment din scrisorile poetului către Ed. Grénier (XIV, 1912, p. 58-60); Cucul, legendă (p. 63-64); Gabriele D'Annunzio, *Pământ neprihănit*, nuvelă (p. 82-85); D[imitrie] Iov, *Cel din urmă cântec*, nuvelă (p. 109-112); Grazia Deledda, *Cele 13 ouă*, schițe, traducere de C. Tonegaru (p. 115-117, 119-120, 123-124); D[imitrie] Iov, *Sărmanii*, schiță (XV, 1913, p. 57-59); Iulia Hasdeu, *Cugetări* (p. 75); Selma Lagerlöf, *Marșul nupțial*, schiță, traducere de Emil Pavelescu (p. 84-85, 88-89); [Guy de] Maupassant, *Ordonanța*, schiță, traducere de Nicu P. Dumitrescu (p. 96-98); N. I. Matheianu, *Aviatorul Aurel Vlaicu*, medalion (XVI, 1914, p. 139-141); Edmond Rostand, *Soldatul*, versuri, traducere de N. Ținc (XVIII, 1916, p. 109); N. Ținc, *Adversarii lui Napoleon I la Lobau*, articol referitor la ostașii Regimentului 31 Infanterie austriac, alcătuit din români (XIX, 1917, p. 63-64).

„Amicu[l] poporului. Căalendaru”, Sibiu, 1861-1941, succesiv, sub conducerea lui V. Roman, Gr. Sima al lui Ioan și I. Popovici. Cu toate că își modifică profilul, în funcție de epocă, are un conținut consecvent enciclopedic, însă cu accent pe istorie și literatură, după 1900 fiind foarte bogat ilustrat. Până la 1918, este preocupat de problemele naționale, istorice, sociale, economice, culturale și politice ale românilor din Transilvania¹⁸¹. Publică aici, între altele, [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [10-106], excursul istoriografic

¹⁸¹ Cu un format variabil (16×11 cm, 19×12 cm, 20×12,5 cm, 21×13 cm), având un număr diferit de pagini de la an la an: 16 f. + 94 p., în 1861; 16 f. + 102 p., în 1864; 128 p. + 1 pl., în 1876; 114 p. + 15 f., în 1889; XVI + 116 p. + 1 pl. + 12 foi cu reclame, în 1900; 140 p. + 24 f., în 1910; 144 p., în 1918, inegal ca valoare, „Amicu[l] poporului. Căalendaru” apare în perioada de început cu scriere chirilică (1861-1865) și etimologizantă (1866-1878). Calendarul este editat și imprimat la: S. Filtsch (1861-1869), S. Filtsch-W. Krafft (1870-1887) și W. Krafft (1888-1918). Partea literară și culturală a calendarului se intitulează *Foaie pentru învățătură și petrecere* (1861-1883), *Partea literară și de petrecere* (1884-1887), *Partea literară pentru învățătură și petrecere* (1888-1903) și *Partea literară* (1903-1918). Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 141-158; Elena Dunăreanu, *op. cit.*, p. 34-35, 35-36, 37, 38, 41-42, 43-44, 45.

al autorului, străbătut de spiritul de sacrificiu pentru patrie, acoperă perioada 10 d. Hr.-1840, întreținut an de an timp de aproape două decenii (I, 1861, p. 51-53); [D.] Bolintineanu, *Visul lui Ștefan cel Mare*, versuri (p. 80-82); Iacob Mureșianu, *Baladă la satul român ardelean*, versuri (p. 83-84); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [106-905] (II, 1862, p. 1-14); *Biografia mitropolitului român Alexandru Șterca Șuluțiu*, viața și opera ierarhului transilvănean (p. 15-34); D. Bolintineanu, *Steaua românului*, versuri (p. 58-60); G. Sion, *Cântec*, versuri (p. 66-67); *Istoria Ardealului cu privire la români* [905-1295] (III, 1863, p. 1-14); V. Alecsandri, *Bogatul și săracul*, baladă (p. 74-76); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1295-1526] (IV, 1864, p. 13-37); V. Alecsandri, *Dorul româncei*, versuri (p. 69-70); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1526-1595] (V, 1865, p. 11-33); *Biserica de la Curtea de Argeș*, articol (p. 33-46); [V. Alecsandri], *Negru Vodă și Manole sau Mănăstirea Argeșului*, legendă (p. 46-52); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1595-1599] (VI, 1866, p. 1-10); V. Alecsandri, *Movila lui Burcel*, baladă (p. 81-84); Vasile Cârlova, *Păstorul*, versuri (p. 90-92); *Orație ținută la nunțile tinerești în România*, versuri (VII, 1867, p. 61-65); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1599-1606] (VIII, 1868, p. 17-30); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1606-1629] (IX, 1969, p. 1-23); V. Alecsandri, *Către Dunăre*, cântec popular (p. 74); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1629-1648] (X, 1870, p. 1-12); I. Lăpedatu, *Ruga sclavului*, versuri (p. 74-75); [Bogdan Petriceicu [-Hasdeu], *Astăzi*, versuri (p. 76); V. Alecsandri, *N. Bălcescu murind*, versuri (p. 79); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1648-1661] (XI, 1871, p. 3-17); Iacob Negruzzi, *Melancolie*, versuri (p. 74-75); G. Crețeanu, *Privighetoarea și șoimul*, fabulă (p. 76); V. Alecsandri, *Dragoș*, versuri (p. 77-78); Iosif Vulcan, *Poezii populare*, reproducere din colecția sa (p. 79); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1661-1690] (XII, 1872, p. 3-16); V. Alecsandri, *Șoimul și floarea fagului*, versuri (p. 79-80); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1690-1699] (XIII, 1873, p. 3-15); V. Alecsandri, *Rodica*, versuri (p. 56-57); A. Pann. *Unde a tunat de v[a] adunat*, versuri (p. 73-74); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1699-1715] (XIV, 1874, p. 53-67); Gr. Alexandrescu, *Șoarecele și pisica*, fabulă (p. 125-126); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1715-1740] (XV, 1875, p. 55-56); V. Alecsandri, *Miorița*, baladă (p. 120-121); *Cucul și turturica*, versuri (p. 121-122); *Soarele și luna*, versuri (p. 122-124); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1740-1790] (XVI, 1876, p. 61-70); [Visarion Roman], *Istoria Ardealului cu privire la români* [1790-1840] (XVII, 1877, p. 61-69); N. Gane, *Astronomul și doftorul*, anecdotă populară, reproducă din „Convorbiri literare” (p. 119-124); V. Alecsandri, *Groza*, versuri (p. 111-112); V. Alecsandri, *Balcanul și Carpatul*, versuri (XVIII, 1878, p. 107-108); V. Alecsandri, *Grui Sânger*, legendă (p. 108-114); V. Alecsandri, *Cântecul gintei*

latine, versuri (XIX, 1879, p. 105); *Seregentul*, Mircești, dec. 1877, versuri (p. 105-106); *Căpitanul Romano*, versuri (p. 106-107); N. Gane, *Sfântul Andrei*, nuvelă (XXI, 1881, p. 53-67); *Ioan C. Brătianu*, medalion (p. 75-81); V. Alecsandri, *Hora de la Plevna*, versuri (p. 117-118); *Poezii populare din România, în părțile Oltului*, folclor (p. 119-120); Iosif Popescu, *Avram Iancu, regele munților*, articol (XXII, 1882, p. 83-94); [Fr.] Schiller, *Peregrinul*, versuri, fără precizarea traducătorului (XXIII, 1883, p. 90); Anton Pann, *Comoara*, fabulă (XXIV, 1884, p. 92-93); M. Eminescu, *Din valurile vremii*, versuri (XXVIII, 1888, p. 93-94); V. Alecsandri, *Pohod na Sibir*, versuri (XXIX, 1889, p. 99-100); Anton Pann, *Sultanul și cei trei înțelepți*, anecdotă (p. 103-105); P. Ispirescu, *Despre pomul Crăciunului*, articol (XXXI, 1891, p. 49-62); P. Ispirescu, *În Moldova și la Dumnezeu toate sunt cu puțință*, snoavă (p. 66-69); M. Eminescu, *Dorința*, versuri (p. 94-95); [Barbu Ștefănescu] Delavrancea, *Hagi Tudose*, nuvelă (XXXVII, 1897, p. 35-55); A. D. Xenopol, *Originea și sporiul înrâuririi grecești în Țările Române*, fragment din *Istoria românilor* (XXXVIII, 1898, p. 43-53); P. Dulfu, *Legenda privighetorii*, versuri (p. 98-100); A. Vlașu, *liniște*, versuri (p. 101-104); Delavrancea, *Bunicul*, schiță (XXXIX, 1899, p. 73-75); Vasile A. Urechia, *biobibliografie* (XLIII, 1903, p. 56-60); I. I. Nacian, *Victor Hugo (1802-1885)*, biobibliografie (p. 74-76); *Sărbătorirea lui Ștefan cel Mare*, cronică (XLV, 1905, p. 56-66); Ioan Al. Brătianu, *Conu Alecu*, schiță (XLVIII, 1908, p. 103-106); *Cursurile de vară de la Vălenii de Munte*, cronică (LII, 1912, p. 54-74); I. L. Caragiale, schiță biobibliografică (LIII, 1913, p. 44-46); M. L., *Ceva despre cursurile de vară de la Vălenii de Munte*, articol („La Vălenii se face școală și aici e adevărata școală a neamului, aici învățăm să luptăm și, prin asta, să biruim”) (p. 60-61); *La Vălenii de Munte*, note și impresii de la inaugurarea cursurilor de vară, 1 și 2 iulie 1912, prezentarea lecțiilor inaugurale (p. 61-69); Em. Gârleanu, *Sultan*, schiță (XV, 1915, p. 150-155); I. Agârbiceanu, *Cei din urmă*, schiță (LVIII, 1918, p. 65-72).

„Amicul soldatului... Călimdar”. Budapesta, 1913-1914, alcătuit de L. Bolcoș, mijloc de propagandă destinat soldaților de origine română din armata austro-ungară în „lupta sfântă pentru împărat, libertate și patrie”¹⁸². Dintre

¹⁸² De format 22×16 cm, cu 144 + IV p. + 12 foi cu reclame + 4 planșe, „Amicul soldatului... Călimdar” este imprimat la Institutul de editură și tipografie de cărți și opere de artă „J. Steibrener” din Budapesta, având centre de desfacere în Viena, Wittemberg și New York. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 158-159. Pentru problematica participării românilor la războaiele Monarhiei de Habsburg, din perspectiva țaranului bucovinean, vezi date și informații diverse la Mugur Andronic, *În umbra marilor imperii...*, Suceava, Societatea Culturală „Ștefan cel Mare”, 2005, 280 p. Cartea se subintitulează *Romanul soldatului austriac bucovinean în vâltoarea Primului Război Mondial și în prizonierat în Italia și Siberia* și se tipărește în seria „Pagini din istoria și cultura Bucovinei” (V). Vezi și: ro.wikipedia.org/wiki/Istoria_Austriei; ro.wikipedia.org/wiki/Bătălia_de_la_Wagram; en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Leipzig; ro.wikipedia.org/wiki/Bătălia_de_la_Solferino; en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Königgrätz (accesate: 15 octombrie 2012).

materialele publicate aici, sunt de interes documentar, mai ales din perspectiva „istoriei mici”: *Osândit la moarte prin glonț*, povestire din războiul din anul 1859 (II, 1914, p. 57-59); Ioan Gali, [Pentru țară!], întâmplări din lupta din 1866, împărțite calendarului de către autor (p. 65-67); Iuliu Beranek, *Lupta sfântă pentru împărat, libertate și patrie*, povestire a faptelor de arme din bătăliile imperialilor din 1813 și 1814 (p. 73-79); *Jubileul Regimentului de Infanterie Cesaro-Crăiesc Nr. 50*, regiment format din români, cu ocazia aniversării bătăliei de la Custozza și a 150 de ani de la înființarea acestuia, în 1762, de către Maria Tereza (p. 87-88); *Patria mai întâi de toate!*, povestire din războiul din anul 1814 (p. 97-105); *Românii și amintirea vitejiei de la Biskupitz. Câți soldați a pierdut Napoleon* (p. 105); Petru Livancici, *Cum am condus pe austrieci în anul 1878 la Iaice*, pășaniile lui Petru Livancici, povestite de el însuși (p. 106-107).

„Anuarul general al presei române”, București, 1907-1914, editat de V. Anestin și M. Faust-Mohr (1907), Gr. Grigoriu-Rigo (1908-1911) și V. Rusenescu (1912-1914)¹⁸³, publică mai ales poezie, articole cu tematică diversă, schițe biobibliografice închinatelor unor scriitori și artiști plastici români, fiind bogat ilustrat cu portrete ale oamenilor politici și de cultură, imagini turistice, instituții, opere de artă plastică (N. Grigorescu, N. Petrașcu, A. Verona, Fr. Storck, C. Artachino, I. A. Steriade, D. Paciurea, C. Brâncuși, C. Ressu, N. Vermont, I. Iser); D. Teleor [D. Constantinescu], *Istoricul presei române*, articol (I, 1907, p. 11-14); [Heinrich] Heine, *Din ochii mari și blânzi*, versuri, traducere de I. Costin (p. 62); Const[antin] Mille, *Presa noastră*, istoric (II, 1908, p. 107-109); Victor Eftimiu, *Dar de nuntă*, nuvelă (p. 219-223); M. Codreanu, *Plângerile unui apostat*, sonet (p. 79); Carmen Sylva, *Arde pădurea*, versuri, preluare din volumul *Stropi de sânge*, traducere de George Coșbuc (p. 204-206); Paul Verlaine, *Cântec de toamnă*, versuri, traducere de Sofronie Ivanovici (p. 242); George C. Vlasto, *Obiceiuri barbare la locuitorii tătari din Dobrogea, cu ocazia nunților*. Convorbire cu cpt. Paul Bănățeanu, Constanța, 17 dec. 1908 (III, 1909, p. 336-337); Octavian Goga, *Cain*, sonete (p. 277-278); I. A. Bassarabescu, *Bradul*, schiță (IV, 1910, p. 300); *Presa românească în 1911*, date statistice (VI, 1912, p. 15-17); *Viața politică și socială în țară*, articol referitor la perioada noiembrie 1910-10 septembrie 1911 (V, 1911, p. 95, 97, 99, 101, 103, 105, 107, 109, 111, 113, 115, 117, 119); *Cronica evenimentelor din străinătate* (p. 137-143).

¹⁸³ De format 23×15 cm, având un număr variabil de pagini: 4 f. + 176 p. + foi cu reclame, în 1907; 2 f. + XXIV + XL + 643 p. + 11 pl., în 1910, inegal ca valoare, „Anuarul general al presei române” apare sub patronajul Sindicatului ziariștilor din România (din 1912). Este imprimat la Atelierele tipografiei „Munca” și la Tipografia „Gutenberg”. În 1912, apare cu titlu și text paralel în română și în franceză, iar în 1913-1914, în română, franceză și germană. Prin valoarea sa documentară, „Anuarul general al presei române” este o sursă prețioasă de date și informații pentru istoria presei din România. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 160-170.

„Anuarul ziarului «Patria»”, Craiova, 1906-1910, redactat de D. E. Petrescu¹⁸⁴, având drept scop de a da „o mai întinsă dezvoltarea faptelor și datelor referitoare la Oltenia și, în special, la Craiova, capitala ei”. Periodicul nu are un caracter provincial, privind „fenomenul oltenesc” din perspectiva dezvoltării generale a țării. Conține studii și documente, biobibliografii, evocări, amintiri, traduceri numeroase din literatura universală; este bogat ilustrat cu portrete ale unor oameni politici, scriitori și artiști, ierarhi ai locului, profesori, medici, industriași, comercianți, funcționari, militari, filantropi, ziariști, cu vederi pitorești și secvențe din Primul Război Mondial, precum și cu reproduceri după fotografii reprezentând edificii și monumente de for. Publică, între altele: *Istoricul Teatrului Național din Craiova*, articol nesemnat (I, 1906, p. 97-101); Traian Demetrescu, *Natura moartă*, versuri (p. 114); N. Iorga, *Calendarele ca factor cultural*, un istoric al periodicului (III, 1912, p. 34-37); I. Agârbiceanu, *O floare sălbatică*, nuvelă (p. 52-58); *Războiul pentru Independență, 1877-1878*, amintiri (p. 182-186); Ion Minulescu, *Nocturnă*, versuri (p. 65-66); Guy de Maupassant, *Julia Romain*, nuvelă, traducere de Traian Cristescu (IV, 1913, p. 100-106); Giosuè Carucci, *Ninsoare*, versuri, traducere de I. C. P[opescu-Polyclet] și St. Fl. (p. 98-99); Victor Eftimiu, *Ovidiu*, versuri (p. 125-126); Prosper Mérimée, *Mateo Falcone*, povestire (V, 1914, p. 61-68); [François de] La Rochefoucauld, *Maxime*, însoțite de o notiță biobibliografică (p. 91); D. E. Petrescu, *Plaga funcționarismului*, articol în care autorul propune „înmulțirea școlilor de meserii”, deoarece liceele din țară sunt „curate fabrici de funcționari” (VI, 1915, p. 114-115); D. Oprișan, *Situația politică a Moldovei la moartea lui Ștefan cel Mare*, studiu (VII, 1916, p. 175-180).

„«Aurora». Calendar ilustrat”, București, 1881, întocmit de G. O. Gârbea¹⁸⁵, publică între altele: P[etre] Ispirescu, *Greucean. Basm din avuta colecțiune a d-lui ~, culegător tipograf* (I, 1881, p. 21-25); P[etre] Ispirescu, *Facerea muierii*, basm (p. 42-43); *Din proverbele turcești*, proverbe culese și traduse de A. Pann, cu text paralel în limba turcă și în limba română (p. 58); A[lexandru] Depărățeanu, *De acolo, Mama, Cuibul*, versuri (p. 26).

¹⁸⁴ De format 23×13 cm, 23×16 cm, 27×17 cm, cu un număr variabil de pagini: 264 p. + 3 pl., în 1906; 320 p. în 1911; 285 p. în 1912; 1 f. + 204 p. + 1 facsimil, în 1913; 269 p. + 7 foi cu reclame, în 1915; 258 + VI p. + 5 crochiuri, în 1916, „Anuarul ziarului «Patria»” este imprimat la Stabilimentul Industrial de Arte Grafice „Ralian și Ignat Samitca” (1906), la Tipografia și Legătoria de cărți „Fane Constantinescu” (1911-1912), la Librăria și Tipografia „Sache Pavlovici” (1913), la Tipografia „Lumina poporului” (1914) și la Tipografia „N. I. Macovei” (1915). În 1912, apare cu titlul „Almanachul «Patria»”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 174-182.

¹⁸⁵ De format 27×19 cm, având 1 f. + 64 p., „«Aurora». Calendar ilustrat” apare sub egida Editurii Librăriei „Aurora” și este imprimat la Lito-tipografia „Dorothea P. Cucu”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 182-183.

„«Bănățanul». Calendariu pentru popor”, Caransebeș, 1900-1904, publică evocări și studii istorice, literatură, folclor regional, sfaturi gospodărești și agricole¹⁸⁶. Dintre materialele publicate: *Legenda pământului și a muncii*, reti-părare din gazeta pentru popor „Deșteptarea” (V, 1904, p. 49-50); Iosif Bălan, *Din legumărit*, Caransebeș, septembrie 1903, un „articol pentru viața practică” (p. 51-56); Șt. O. Iosif, *A fost odată, Cântec*, versuri (p. 60-61, 61-62); A[tanasiu] M. Marienescu, *Iuda, Vestea rea, Avutul și săracul*, versuri, tipărite sub titlul general *Trei colinde*, din volumul „edat” de ~ (p. 63-64, 64, 84-66).

„Calendariu...”, Arad, 1880-1948¹⁸⁷, publică la început literatură educativă, îndeosebi poezie din creația lui Vasile Alecsandri, inspirată de Războiul pentru Independență din 1877-1878, îndrumări agricole, informații de etnografie și folclor, distingându-se prin cultivarea sentimentului latinității poporului și a limbii române, a tradițiilor și a datinilor românești. După 1900 ilustrează, între altele, eroismul ostașilor români în războiul pentru întregirea neamului, publicând o valoroasă iconografie de interes artistic, etnografic și documentar. Multe dintre materialele publicate aparțin unor învățători. În paginile acestui calendar se publică și traduceri din L. Tolstoi, Selma Lagerlöf și H. Zschokke. Dintre materialele publicate până în anul 1918 amintim: *Mormântul ciobanului*, legendă din Carpați (I, 1880, p. 54-60); George Sion, *Sărăcia, fericirea și munca*, fabulă (p. 50-51); V. Alecsandri, *Doina iubirii, Sergentul*, versuri (p. 51-52, 52-53); *Dorul românului*, povestire (III, 1882, p. 49-66); V. Alecsandri, *10 Mai 1881*, versuri (p. 66-69); Ioan [Heliade-Rădulescu], *Rugăciunea pruncului*, versuri (IV, 1883, p. 41-43); Anton Pann, *Urmările limbuției*, narațiune morală (p. 43-44); [M. Eminescu], *Revedere, Freamăt de codru, La mijloc de codru des*, versuri (VI, 1885, p. 69-70, 70-71, 72); V. Alecsandri, *Mănăstirea Argeșului*, baladă (VII, 1886, p. 57-61); [Matilda Cugler-Poni], *Roua, Fericire, Ultima dorință*, versuri (p. 65, 66); *Bunătatea răsplătită și lăcomia pedepsită*, poveste (VIII, 1887, p. 71-75); V. Alecsandri, *Plugurile, Toamna țesătoare*, versuri (p. 55, 55-57); M. Eminescu, *Ce te legeni...*, versuri (p. 60-61); A. Donici, *Momița și două mâțe, Măgarul răsfățat*, fabule (p. 61-62); C. M., *Datini populare*, material referitor la turcă (brezaie, capră) și plugușor (IX, 1888, p. 84-88); V. Alecsandri, *Legenda lăcrămioarei*,

¹⁸⁶ De format 22×15 cm, cu 37 p., în 1903, și 80 p., în 1904. „«Bănățanul». Calendariu pentru popor” este editat și tipărit la Tipografia și Librăria Diecezană din Caransebeș. Dintre cele patru tomuri ale acestui calendar se cunosc numai cele din 1903 și 1904. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 184.

¹⁸⁷ De format 18×12 cm (1880), 19×13 cm (1888), 20×15 (1901), având un număr variabil de pagini: 64 p., în 1880; 8 f. + 103 p. + 4 f. reclame, în 1888; 127 p., în 1895; 126 p. + 9 f. reclame, în 1898; 145 p. + 19 pl. + 9 f. reclame, în 1901; 171 p. + 10 f. reclame, în 1903; 198 p. + 8 f. reclame, în 1918. „Calendariu...” de la Arad apare la Editura și Tipografia Diecesană. Până în 1893, apare cu scriere etimologizantă. În 1917, apare menționat și redactorul responsabil, prof. dr. T. Botiș. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 189-198.

versuri (p. 57-58); Andrei Mureșanu, *Omul frumos*, versuri, datate 1849 (p. 62-63); M. Eminescu, *Glossă*, versuri (p. 63-65); V. Alecsandri, *Soarele și luna*, legendă (p. 66-67); Gr. Alexandrescu, *Șoarecele și pisica*, fabulă (p. 69-70); V. Alecsandri, *Concertul în luncă*, versuri (X, 1889, p. 59-60); M. Eminescu, *De ce nu-mi vii?...*, versuri (p. 65); V. Alecsandri, *Odă ostașilor români*, versuri (XI, 1890, p. 41-42); Mihai Eminescu, *Mai am un singur dor*, versuri (p. 50-51); Antioh Cantemir, *Cămila și vulpea*, fabulă, reproducere din volumul *Satire și alte poetice compuneri*, versiune românească realizată de C. Negruzzi și Al. Donici, în 1844 (p. 65); Vasile Alecsandri, necrolog care se încheie cu poezia *La mormântul lui Vasile Alecsandri* de N. Rădulescu-Niger (XII, 1891, p. 49-55); *Știința în serviciul omenirii*, articol (p. 57-64); Vasile Alecsandri, *Pohod na Sibir*, versuri (p. 46-48); Vasile Alecsandri, *Lunca din Mircești*, versuri (p. 55-56); Mihai Eminescu, *Doina*, versuri (p. 66-67); Vasile Alecsandri, *Dezrobirea țișanilor*, versuri (p. 73); Gr. M. Alexandrescu, *Cucul*, fabulă (p. 77-78); *Știința în serviciul omenirii*, continuarea articolului din 1891 (XIII, 1892, p. 71-81); *Țiganul vrăjitor*, *Țiganul și anafora*, *Țiganul și clopotul*, *Țiganul și inviетоarea*, snoave (p. 89-93, 93-94, 94-95, 95-97); V. Alecsandri, *Valul lui Traian*, versuri (p. 71-72); *Știința în serviciul omenirii*, articol, continuare din anii precedenți (XIV, 1893, p. 88-91); N. Petra-Petrescu, *Ileana cu părul de aur și Leneș împărat*, poveste (XV, 1894, p. 68-78); *Știința în serviciul omenirii*, continuare din tomurile precedente (p. 81-83); V. Alecsandri, *Bărăganul*, versuri (p. 78-80); George Coșbuc, *Regina ostrogoților*, *Fatma*, versuri (p. 80-81, 84); M. Eminescu, *Ce-ți dorescu eu ție, dulce Românie*, versuri (XVII, 1896, p. 94); V. Alecsandri, *Hora de la Plevna*, versuri (p. 95); Romănuț Bortoș, *Dochia*, baladă din popor, auzită în 1898 de la un fecior din Romănuța (p. 105-107); *Capitalul intelectual*, retipărire din gazeta „Românul”, articol dezvoltat pe o idee centrală: cu cât o țară are mai multă cultură, cu atât este mai avută în bunuri materiale (XVIII, 1897, p. 99-102); G. Coșbuc, *La Paști*, versuri (p. 86-87); *O noapte între duhuri necurate sau În Castelul Tete foulques*, din amintirile unui prizonier, rănit în luptele de la Solferino, în anul 1859, traducere (XIX, 1898, p. 99-107); G. Coșbuc, *Scara*, versuri (p. 97-98); [Folclor din Bihor și Banat], culegeri de diverși autori (*ibidem*, p. 115-121); I. Pop-Retegănuș, *Dumnezeu nu bate cu bâta*, poveste (XX, 1899, p. 105-110); G. Coșbuc, *Mama*, versuri (*ibidem*, p. 90-91); [Folclor din Bihor], culegeri de Vasile Sala, I. Furduianu și Petru Cipou (p. 118-120); G. Coșbuc, *Doina*, versuri (XXI, 1900, p. 90-91); Ioan Slavici, *Popa Tanda*, nuvelă (XXII, 1901, p. 94-113); Carmen Sylva, *Piatra arsă*, nuvelă (p. 114-117); G. Coșbuc, *Armindenii*, versuri (p. 92-94); G. Coșbuc, *Coloana de atac*, versuri, fragment (p. 121-122); M. Eminescu, [*Poezii populare*], 11 cântece populare din colecția poetului (p. 127-129); Ilarie Chendi, *Instrucțiuni preoților și învățătorilor*, articol referitor la cărțile necesare cultivării poporului și limba accesibilă în care trebuie scrise; listă de cărți de literatură populară, artistică și istorică (XXIII, 1902, p. 103-108); Șt. O. Iosif, *Furtuna*, *Vară*, *Doină*, *Cântec vechi*,

Rugăciune, versuri (p. 128, 129, 129-130, 130); Șt. O. Iosif, *Lui Eminescu*, poezie scrisă cu ocazia dezvelirii bustului poetului, la 7/21 iulie 1902, în satul Dumbrăveni (XXIV, 1903, p. 108-109); Victor Vlad Delamarina, *Țucă-l moșu*, versuri în dialect bănățean (p. 153-155); *Legi babilonene*, articol referitor la legile împăratului Hammurabi, descoperite în anul 1902, precum și la modurile de aplicare a acestora (XXV, 1904, p. 156-158); George Coșbuc, *Dușmancele*, *Rugămintea din urmă*. După Lermontov, *Numai una*, *Pe lângă boi*, versuri (p. 119-122, 125-127, 130-131, 140-141); Selma Lagerlöf, *Domnul Cristos și sfântul Petru*, traducere de I. S. (XXX, 1912, p. 130-137); G. Coșbuc, *Gazel*, versuri (XXXIX, 1917, p. 69); *Doine cătânești*, folclor oastășesc, din creațiile soldaților de pe front (p. 119-123); Al. Vlahuță, *Semănătorul*, versuri, sonet (XL, 1918, p. 133); G. Coșbuc, *Costea*, baladă (p. 196-198). De un real interes documentar sunt și alte materiale, unele întreținute permanent: *Șematismul mitropoliei ort.-orient. române din Ungaria*, cu titlul ulterior modificat, *Șematismul mitropoliei ort.-orient. române din Ungaria și Transilvania și al diecezei Aradului în special* (începând cu anul II, 1882); *Preoții noștri militari*, biografii ale preoților militari, ale profesorilor și eroilor români, morți pe câmpul de luptă, poezii ale acestora (XL, 1918, p. 134-195).

„Calendariu...”, Botoșani, 1872-1883, publică articole de popularizare a cunoștințelor practice, evocări istorice, istorioare educative¹⁸⁸. Între altele, se publică aici: D. Gusti, *Bătălia de la Rahova*, articol referitor de la confruntarea dintre Ștefan cel Mare și turci, în ianuarie 1475 (I, 1872, p. 44-46); *Istro-românii*, articol, reprodus din „Calendarul pentru poporul român” de la Iași, referitor la teritoriu, grai, fizionomie, calități (p. 47-48); *Anecdote* (p. 57-60); *Cântecul păstorului istro-român*, versuri, în dialect, ilustrând conștiința originii romane a istro-românilor (p. 47); N. Istrati, *Baba și dracul*, fabulă (p. 50-51); *Proverbe orientale* (XII, 1883, p. 27-28); V. Alecsandri, *Visurile*, *Păsărica*, versuri (p. 23-24); C. Negruzzi, *La M.*, versuri (p. 28).

„Calendariu...”, Sibiu, 1792-1911. periodic cu caracter enciclopedic și direcții clare de activitate: ridicarea nivelului de cultură a poporului, dezvoltarea conștiinței naționale a românilor din Transilvania și a unității românilor de pretutindeni¹⁸⁹. Publică aici, între altele, Martin Opitz (profesor de literatură la

¹⁸⁸ De format 18×12 cm, în 1872; 28×22 cm, în 1883, cu un număr variabil de pagini: 72 p., în 1872; 43 p., în 1883, „Calendariu...” de la Botoșani este tipărit la Imprimeria Botoșani și la Imprimeria „V. Buzilă”. Partea culturală și literară se intitulează *Necesități și petreceri*. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 198-199.

¹⁸⁹ De format 18×11 cm (1841), 13×11 cm (1851), 20×13 cm (1856), 15×11 cm (1909), având un număr variabil de pagini: 33 p. (1792), 48 p. (1840), 64 p. (1853), 64 p. (1866), 72 p. (1884), 104 p. (1895), 120 p. (1903, 1911), „Calendariu...” de la Sibiu, calendarul cu cea mai lungă apariție de la noi (119 ani), apare cu scriere chirilică și nepaginat, fiind imprimat la Tipografia „Petru Barth” (1792-1801), Ioann Barth (1802-1830), Gheorghe Clozius (1833-1866), Erezitoarea lui Gh. Clozius (1867-1891) și W. Kraft (1892-1911).

gimnaziul reformat din Weißenburg / Alba Iulia), *Jocul românilor*, versuri, fragment din poemul *Zlatna*, publicat în 1622 (1830); *Niscari anecdote sau Povești moralicești pentru trecerea vremii*, anecdote (1836, p. 33-44); [*Însemnări geografice*], material cuprinzând considerații istorico-geografice despre Transilvania (1838, p. 33-35; 1839, p. 33-35; 1840, p. 33-35; 1841, p. 33-35); *Țara sașilor sau Fondul crăiesc*, material în care se prezintă date și informații geografice și administrative despre cele unsprezece „scaune” care alcătuiau „Țara sașilor”: Sibiu, Sighișoara, Brașov, Mediaș, Bistrița, Sebeș, Cincul Mare, Miercurea, Cohalmul, Nocrul și Orăștie (1842, p. 33-38); *Despre unele obiceiuri vechi ale românilor...* (1845, p. 2-5; 1846, p. 33-38); *Odă. Râvnitoare spre învățători*, versuri (1849, p. 49-51); [Vasile Alecsandri], *Păunașul codrilor*, versuri (1859, p. 49-52); Vasile Alecsandri, *Toader și Mărinda*, nuvelă (1862, p. 36-45); *Răsplata iubirii de oameni*, istorioară (*ibidem*, p. 45-47); *Crumpenele în Franța*, articol despre felul cum a fost introdus cartoful în Franța, în timpul lui Ludovic XVI (1864, p. 40); Damaschin Bojincă, *Despre îngropăciunile romanilor*, (1878, p. 42-50); Vasile Alecsandri, *Peneș Curcanul, Sergentul*, versuri (1879, p. 55-58, 58-60); *Istoria lui Ștefan Vodă cel Mare și cel Bun*, expunere pe înțelesul poporului, reproducere din „Convorbiri literare” (1881, p. 41-71); C. Negruzzi, *Cetatea Neamțului*, nuvelă, cunoscută sub numele *Sobieski și plăieșii* (1887, p. 42-50); V. Alecsandri, *Groza*, baladă (1888, p. 62-63); Iacob Negruzzi, *Din vremile bătrâne*, povestirea lui moș Trohin (1889, p. 58-65); M. Eminescu, *Revedere*, versuri (1890, p. 62-63); D. Bolintineanu, *Popa Stoica*, versuri (*ibidem*, p. 65-66); C. Negruzzi, *Istoria unei plăcinte*, reproducere din vol. *Negru pe alb*, epistolă, tablou de moravuri (1891, p. 57-60); Ion Creangă, *Fata babei și fata moșneagului* (1892, p. 46-57); George Coșbuc, *Trei, Doamne, și toți trei!*, versuri (*ibidem*, p. 63-66); Carmen Sylva, *Bucur*, povestire, o reproducere din „volumul celor mai frumoase cântece bătrânești române, prelucrate în limba germană” (1898, p. 39-58); V. Alecsandri, *Visul lui Petru Rareș*, versuri (*ibidem*, p. 60-66); Ioan Nenițescu, *Cântecul dorobanțului*, versuri (*ibidem*, p. 66-67).

„Calendariu...”, Sibiu, 1852-1921¹⁹⁰, publică literatură, materiale istorice și științifice, traduceri: *Eparhia de Dumnezeu scutită a bisericii drept credincioase greco-răsăritene în Ardeal*, lista nominală a clerului eparhial tipărită până în

Din 1892, partea literară și culturală se intitulează *De petrecere* și apare cu schimbări de titlu: „Cărintariu rumânescu” (1794-1819), „Cel mai vechi calendariu...” (1904-1910). Este continuat de „Calendarul săteanului”, scris în alfabet latin. Între altele, vezi și Elena Dunăreanu, *op. cit.*, p. 239-268; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 220-230.

¹⁹⁰ De format 20×13 cm (1853), 18×11 cm (1867), 19×12 cm (1900, 1918), cu un număr variabil de pagini: 70 p. (1852), 80 p. (1853), 96 p. (1878), 114 p. (1879), 126 p. + 9 f. (1893), 192 p. (1900), 248 p. (1902), 231 p. (1918), acest calendar sibian apare în perioada 1852-1921 fără întrerupere și este imprimat la Tipografia Arhidiecezană. Până la 1878 apare în scriere chirilică. Din 1918 este ortografiat „Calendar...”. Vezi și Elena Dunăreanu, *op. cit.*, p. 62-92; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 231-244.

1867 (II, 1853, p. 25-27); V. Alecsandri, *Constantin Brâncoveanu*, versuri, preluare din volumul *Balade* (III, 1854, p. 66-69); V. Alecsandri, *Mărgărita*, baladă (V, 1856, p. 62-65); Cezar Bolliac, *Maria din Besdat*, baladă (VII, 1858, p. 68-71); D. Bolintineanu, *Cea din urmă noapte a lui Mihai cel Mare*, versuri (XII, 1863, p. 60-61); [Christoph Wilhelm Huffeland], *Cultura puterilor spirituale și trupești*, articol care dezvoltă ideea că numai prin cultură omul „se perfecționează”, traducere de dr. P. Vasici (XIII, 1864); Z[aharia] Boiu, *Ceva despre Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*, istoric și activitate (XIV, 1865, p. 43-47); Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia*, versuri (p. 63-67); Ștefan Vodă IV cel Mare, fragment din *Istoria generală a Daciei* de Dionisie Fotino, tradusă de George Sion (XV, 1866, p. 46-62); *Șematismul bisericii greco-orientale din Transilvania și Ungaria pe anul Domnului 1868*, documentar întreținut până în anul 1918 (XVII, 1868, p. 30-45); Anton Pann, *Mărul de aur*, versuri, preluate din volumul *Povestea vorbii* (XX, 1871, p. 59-65); *Excelența sa arhiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna*, necrolog (XXIV, 1875, p. 49-75; continuare în XXV, 1876, p. 48-63); [V. Alecsandri], *N. Bălcescu murind*, versuri (XXIV, 1875, p. 60-61); [Folclor], cântece populare din Oltenia (XXVII, 1878, p. 78-80); [N. Gane], *Andrei Florea Curcanul*, nuvelă (XXVIII, 1879, p. 55-83); V. Alecsandri, *Cântecul gintei latine*, versuri (p. 54); N. Gane, *Domnița Ruxandra*, nuvelă, retipărire din „Convorbiri literare” (XXIX, 1880, p. 30-53); Nicolau Ivan, *Săliștea*, schiță monografică (XL, 1891, p. 101-115); M. Eminescu, *Cu mâine zilele-ți adaugi*, *Revedere*, versuri (XLI, 1892, p. 113-115); A[nton] Naum, *Oglinda*, fragment, satiră în versuri (XLV, 1896, p. 128-135); *Cântări religioase*, texte ale unor cântări de la marile sărbători creștine: Crăciunul, Duminica Floriilor, Înălțarea Crucii (L, 1901, p. 158-161); G. Coșbuc, *Nunta în codru*, versuri (p. 162-166); P. Ispirescu, *Despre pomul Crăciunului (Christbaum)*, studiu referitor la simbolul bradului de Crăciun și la unele obiceiuri de iarnă: Călușarii, Vasilca, Sorcova, Vicleimul (LI, 1902, p. 127-141); V. Alecsandri, [Pasteluri] *La gura sobei, Semănătorii, Concertul în luncă* (p. 142, 142-143, 143-144); [Gr. M.] Alexandrescu, [Fabule] *Toporul și pădurea, Câinele și cățelul, Măgarul răsfățat, Lupul moralist*, versuri (p. 150-152, 152-153, 153-154, 154-155); Carmen Sylva, *Furnica*, povestire (LIII, p. 140-143); L. N. Tolstoi, *Păcătosul pocăit*, povestire, traducere de Octavia Voileanu (p. 145-148); *Mărul ca simbol*, articol cu trimitere la artă, istorie și mitologie, retipărire din „Albina” (p. 149-152); N. Iorga, *Botoșanii*, însemnări, retipărire din volumul *Drumuri și orașe în România* (LIV, 1905, p. 133-141); G. Coșbuc, *Joile rele*, articol de combatere a superstițiilor (p. 156-161); Nic. Otavă [Octavian Goga], *Oltul, De la noi*, versuri (p. 162, 163-164); Octavian Goga, *Dăcălița, Dacălul Plugarii*, versuri, reproduse, cu aprobarea poetului, din „Luceafărul” (XV, 1906, p. 137-138, 139-140, 146-147); G. Coșbuc, *O scrisoare de la Muselim-selo*, versuri (p. 158-160); George Coșbuc, *Pașa Hassan*, baladă (LVIII, 1909, p. 169-171); *Centenarul Șaguna*, reportaj: centenarul nașterii mitro-

politului și pelerinajul la Rășinari (LIX, 1910, p. 131-137); *Catalogul avocaților români* [din Transilvania, Banat, Maramureș, Budapesta] (p. 179-184); Octavian Goga, *Strămoșii*, versuri (p. 137-139); Onisifor Ghibu, *Marele sprijinitor al culturii românești*, Vasile Stroescu, articol (LX, 1911, p. 127-132); I. Teculescu, *Omagiu marelui mecenat Vasile Stroescu*, articol (p. 132-133); Costache Negruzzi, *Marșul lui Dragoș*, versuri (LXI, 1912, p. 150); [I.] Al. Brătescu-Voinești, *Puiul*, schiță (LXII, 1913, p. 182-186); G[ala] Galaction, *La vulturi*, nuvelă (LXIV, 1915, p. 168-178); L. T., *Un jubileu rar, patruzeci de ani de activitate pastorală a mitropolitului Ioan Mețianu* (LXV, 1916, p. 137-147); [G.] Coșbuc, *Bogăția limbii românești*, articol de atitudine față de exprimarea bombastică (p. 194-197); G. Coșbuc, *Prutul*, versuri (p. 156-158); Șt. O. Iosif, *La arme!*, versuri (p. 171-172); A[ron] Cotruș, *Trenurile*, versuri, reproducere din volumul *Sărbătoarea morții*, Arad, 1915 (LXVII, 1918, p. 60); Șt. O. Iosif, *Tulnicul lui Pinteș*, baladă (p. 82-84).

„Calendarul Asociațiunii...”, Sibiu, 1912-1948, întocmit de O. C. Tăslăuanu (1912-1915) și de N. Iosif (din 1916), publică versuri și proză, articole istorice, informații pe teme de cultură generală, sfaturi gospodărești și agricole, folclor, articole referitoare la păstrarea datinilor și tradițiilor¹⁹¹. Bogatul material iconografic potențează mesajul educativ, în sens larg, al calendarului și prezintă interes documentar. Din materialele difuzate, reținem între altele: I. Agârbiceanu, *Crăciunul*, articol în care autorul îndeamnă la păstrarea datinilor strămoșești (I, 1912, p. 36-38); Mihail Sadoveanu, *Poveste veche*, text privind așezarea românilor pe aceste locuri (p. 59-64); Onisifor Ghibu, *Spre altă școală*, un articol ce îndeamnă la păstrarea limbii strămoșești (p. 75-79); prof. Gavriil Precup, *Îmbrățișați meseriile!*, pledoarie pentru emanciparea neamului românesc (p. 144-148); R. Simu, *Tovărășiile sau însoțirile*, articol referitor la rostul și felul acestor forme de asociaționism (p. 155-163); M. Eminescu, *Rugăciune*, versuri (p. 35); Andrei Bârseanu, *Un falnic glas răsună*, cântec nou, versuri (p. 68-69); G. Asachi, *Broasca și boul*, fabulă (p. 140); [Alecru Russo], *România*, fragment din *Cântarea României* (III, 1914, p. 60-61); *Salcia și plopul*, legendă din popor (p. 90-94); prof. G. Precup, *Cum să ne creștem copiii*, Blaj, 1913, articol de îndrumare (p. 143-146); V. Alecsandri, *Țăranul român*, elogiu (V, 1916, p. 80-85); [Nicolae Iosif], *Românii și țările în care locuiesc ei*, date istorico-statistice (p. 89-91); V. M., *Din străini*, amintirile unui țăran ardelean care a luptat pe front în armata austro-ungară (p. 119-120, 122-124, 126-127); *Așezăminte românești*, documentar referitor la școli, reuniuni, biserici, tipografii, cluburi („casine”), bănci, librării, asociații economice (p. 177-180); *Împăratul și regele Francisc Iosif I*, necrolog (VI, 1917, p. 72-73); [Nicolae Iosif], *Învățați meserii* (p. 86-90); I.

¹⁹¹ De format 16×12 cm, având un număr variabil de pagini: 193 p. + 7 f. reclame (1912); 136 p. + 4 f. reclame (1913), 164 p. (1914), 190 p. (1916), 176 p. (1918), „Calendarul Asociațiunii...” apare sub egida Editurii Asociațiunii „Astra”, în Colecția „Biblioteca populară a «Asociațiunii»”. Partea culturală și literară se intitulează *Învățătură și petrecere*. Vezi și I. Hangiu, DPLR, p. 82; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 253-257.

Agârbiceanu, *Acasă...*, schiță, retipărire din „Pagini literare” (p. 100-108, 110); *Însoțirile sau tovărășiile economice*, articol de îndrumare (p. 120-126); R. [Simu], *Roitul albinelor, Culesul și păstratul poamelor*, articole de îndrumare (p. 136-137, 138-140); *Asociațiunea*, istoricul și activitatea „Astrei” (p. 148-150); A. Bârseanu, *Patriei mele*, versuri (p. 61-629); Andrei Mureșanu, *Omul frumos*, elogiu adus omului, scris după stingerea evenimentelor din 1848 (p. 82-83); [Folclor], cântece ostășești și de dragoste, precum și anecdote (p. 116-119, 141-142); dr. Alexandru Borza, *Să cultivăm plante de leac*, (VII, 1918, p. 120-126); *Vitejii noștri*, articol de omagiere a celor 800 000 de români care au luptat în Primul Război Mondial (p. 148-157); A[ndrei] B[ârseanu], *La Anul Nou 1918*, versuri (p. 46); Anton Pann, *Povestea vorbei, Muncește și fă bine!*, versuri (p. 159, 166).

„Calendarul «Aurorei»...” apare la Gherla, cu întreruperi, în perioada 1889-1929¹⁹², publicând literatură educativă, folclor, articole pe teme de cultură generală, anecdote și snoave, sfaturi gospodărești și agricole, cuvântări (predici), traduceri și localizări. Dintre materialele publicate aici menționăm: Anacreon, *Amorul și albina*, versuri (III, 1891, p. 38-39); [Adalbert] Chamisso, *Rândunelele*, traducere (p. 39); *Listă de cărți în editura Tipografiei „Aurora” din Gherla*, (p. 60-64; lista cărților tipărite se difuzează în fiecare an); G. Coșbuc, *Popa Cojoc*, povestire (VIII, 1896, p. 52-56); I[on] P[op]-R[eteganul], *Teacă de săpă*, anecdotă (IX, 1897, p. 64-66); George Cătană, *Tata și fiul*, poveste (X, 1898, p. 57-60); George Coșbuc, *Iarna pe uliță*, versuri (p. 48-51); pr. Ioan Hodorean, *Mănăstirea din Nicula*, istoric și descriere (XI, 1899, p. 37-46); Bruno Hermann, *Podagra*, schiță umoristică, traducere de I. Pop-Reteganul (p. 56-62); *Dr. Iuliu Hossu*, biografia noului episcop al Gherlei (XXVIII, 1918, p. 44-46).

„Calendarul Basarabiei”, Chișinău, 1914-1915), alcătuit de învățătorul Tr. D. Constantinescu¹⁹³, publică literatură, articole de etnografie și folclor, sfaturi agricole și gospodărești. Dintre acestea: *Cu Irozii*, anecdotă (I, 1914, p. 20); Al. Vlahuță, *În ajunul Crăciunului*, proză (p. 20-22); *Folosul tovarășiilor de credit*, povestire folositoare (p. 22-26); *Obiceiuri strămoșești*, articol referitor la sărbătorile de iarnă (p. 32-33); V. V. Pruncu, *Gospodăria satească*, articol referitor la industria casnică (țesături) (p. 37-38); *Tovărășirile* (p. 39-41); [Folclor], *Urare de Anul Nou, Florile dalbe, Colindă, „Sus, boieri, nu mai dormiți”, Cântec de stea, Alt*

¹⁹² De format 23×15 cm (1891), 22×15 cm (1895, 1899, 1918), cu un număr variabil de pagini: 19 f. + 64 p. + 4 pl. (1889), 20 f. + 73 p. + 1 pl. + 9 f. reclame (1899), 72 p. + 6 pl. + 2 f. (1918), „Calendarul «Aurorei»...” apare cu scriere etimologizantă până în 1902. Este imprimat la Tipografia „Aurora” A. P. Todoranu. Partea sa de cultură și de literatură se intitulează *Partea de citit* (până în 1893). Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 257-260.

¹⁹³ De format 22×15 cm, cu un număr variabil de pagini: 48 p. (1914) și 56 p. (1915), „Calendarul Basarabiei” este editat de gazeta „Glasul Basarabiei”, apare în limba română, cu caractere rusești, fiind imprimat la Tipo-litografia „Th. P. Cașevschi”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 260-261.

cântec de stea, Plugul, versuri, ultimul dintre acestea, variantă de plugușor (p. 2, 18, 19, 34-36); *Iertăciunea*, blagoslovenie tinerilor la nunți (p. 45-46); Moș Toader din Bender, *Tovărășiile de credit și împrumut*, articol de îndrumare (II, 1915, p. 52); V. Scurtu, *Alte pătăranii*, glume (p. 54); *Adevăruri, vorbe de clacă și năzbătii* (p. 55-56); *Proverbe* (p. 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 50, 51); *Ghicatori* (p. 53, 56); Șt. O. Iosif, *Sărmane flori*, versuri (p. 16); Matilda C[ugler]-Poni, *Floarea-n câmp când vestejește*, versuri (p. 24); Elena Farago, *Florile dalbe*, versuri (p. 30); Carmen Sylva, *Cina cea de taină*, versuri (p. 45).

„Calendarul basmelor [și al] canturilor populare”, București, 1874-1877, „ilustrat cu mai multe gravuri” și editat de N. D. Popescu¹⁹⁴, publică basme în proză și în versuri, balade, legende (poezii populare), anecdote („păcălituri”), proverbe, ghicitori. Dintre acestea: *Făt Frumos și fata lui Leru Împărat*, basm din districtul Tecuciului (I, 1874, p. 21-26); *Prințul cu mâna de aur*, basm popular (p. 27-36); *Împărăția dreptății*, basm popular (p. 46-53); *Orații*, poezia ceremonialului de nuntă (p. 54-59); C. D. Aricescu, *Cântecul Jianului*, baladă (p. 60-66); *Cântec poporan despre Eliad*, cântec auzit în 1853 de la Dinu Lăutarul, din satul Miulești-Dâmbovița (p. 67-69); *Nevasta fugită*, cântec epic (p. 71-72); [Proverbe, păcălituri, ghicitori] (II, 1876, p. 71-79); [V. Alecsandri], *Grui Sânger*, legendă în versuri, datată Mircești, 1875, reproducere din „Convorbiri literare” (p. 23-29); V. Alecsandri, *Legenda ciocârliei*, versuri, retipărire din „Convorbiri literare” (p. 34-41); [V. Alecsandri], *Banul Mărăcine*, versuri (p. 62-63); I. Scipione Bădescu, *Poezie populară din Maramureș*, text din colecția autorului (IV, 1877, p. 64-66); V. Alecsandri, *Vântul de miazăzi*, versuri, retipărire din „Convorbiri literare” (p. 68-70).

„Calendarul basmelor și legendelor populare române...”, București, 1875-1895, întocmit de N. D. Popescu¹⁹⁵, difuzează mai ales basme culese, „scrise și

¹⁹⁴ De format 22×14 cm, cu un număr variabil de pagini: XVIII + 88 p. (1874), IV p. + 80 p. (1877), „Calendarul basmelor [și al] canturilor populare” este imprimat la Tipografia Curții „Lucrătorii Asociați” și pus în vânzare de librăriile G. Ioannide & comp. Din 1876, apare cu mențiunea „coprinzând diferite basme originale”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 262-263.

¹⁹⁵ De format 20×14 cm (1875), 26×18 cm (1882), 25×18 cm (1895), cu un număr variabil de pagini: 8 f. + 80 p. + 3 p (1875), 78 p. + 3 pl. (1882), 8 f. + 64 p. (1886), 100 p. + 4 pl. (1895), „Calendarul basmelor și legendelor populare române...” este imprimat la Typographia Națională „C. N. Rădulescu” (1875), la Typographia Curții „F. Göbl” (1881), la Tipografia Modernă „Grigorie Luis” (1886) și la Tipografia „Gutenberg. Ioseph Göbl” (1895). Apare cu schimbări de titlu: „Calendarul basmelor populare” (1886) și „Calendarul basmelor și al baladelor populare” (1895). Intervențiile lui N. D. Popescu asupra textelor folclorice culese, operate în spiritul școlii romantice, scade din păcate valoarea acestora. N. D. Popescu (1843-1921) rămâne în istoria noastră literară, în primul rând, ca editor de calendare. Începând din 1866, timp de peste patru decenii, el întocmește: „Calendarul pentru toți”, „Calendarul României”, „Calendarul amuzant”, „Calendarul istoric și popular”, „Calendarul Daciei”, „Calendarul pentru români”,

corectate”, doine, balade, snoave, anecdote. Dintre acestea: N. D. Popescu, *Roșu Împărat și Albu Împărat*, „Din colecțiunea inedită și corectată a lui ~” (I, 1875, p. 1-34); A. Pann, *Istoria a trei șireți*, versuri (p. 65-69); *Șoimul, Cerbul frumos, Visul boierului, Crăciuneasa și pruncii*, texte grupate sub titlul general *Colinde* (p. 72-74); V. Alecsandri, *Cântece populare*, șapte poezii (p. 74-75); N. D. Popescu, *Cheleş împărat*, basm, cules și prelucrat de ~ (VII, 1881, p. 35-55); P. Ispirescu, *Cățelul și cocoșul*, versuri, text cules de ~ din volumul *Pilde și ghicitori populare* (p. 68); V. Alecsandri, *Român Grue Grozovanul*, „baladă culeasă din gura poporului de ~” (p. 40-42); *Codreanul*, baladă (p. 52-55); *Bujor*, baladă (p. 66); N. D. Popescu, *Fata din dafini*, scris și corectat de ~ (IX, 1883, p. 11-29); [V. Alecsandri], *Baba Novac*, legendă (p. 30-31); V. Alecsandri, *Rada*, legendă (p. 44); N. D. Popescu, *Feciorul lui Por împărat și fata lui Ler împărat*, basm, „cules și scris de ~”, București, 14 iulie 1894 (XXI, 1895, p. 17-41); *Cocoșul moșului și găina babei*, basm pentru copii, „cules și scris de N.D. Popescu” (p. 94-96); B. P. Hăjdeu [Hasdeu], *Orație veche, ținută la domnia nouă*, versuri din piesa de teatru *Răzvan Vodă* (p. 42); A. Pann, *Prietenii în primejdie*, versuri preluate din volumul *Povestea vorbeii* (p. 60).

„Calendarul «Bibliotecii folcloristice»...”, Craiova, 1910-1913, alcătuit de învățătorul folclorist P. Danilescu, publică folclor cules din Oltenia și din zonele învecinate, articole referitoare la mișcarea folcloristică de la noi, evocări ale unor folcloriști de seamă (biobibliografii), „știri din popor”¹⁹⁶. Dintre acestea: P. Danilescu, *Biblioteca folcloristică*, articol în care se precizează scopul colecției: culegerea literaturii populare și redarea acesteia „poporului cărturar” (IV, 1913, p. 7-11); Artur Gorovei, *Mișcarea folcloristică*, articol, în care autorul solicită un mai mare interes pentru culegerea folclorului (p. 24-30); P[etre] Danilescu, *Câte feluri de sărbători țin sătenii români*, articol (p. 57-59); [Petre Danilescu], *Biblioteca folcloristică*, prezentare a cuprinsului numerelor 1-12 (p. 69-80); Șt. Șt. Tușescu, *Cărți privitoare la folclor*, bibliografie (p. 83-87); Marin I. Apostolescu, *Busuiocul și bujorul*, legendă (p. 88-89); *Știri din țară*, informații referitoare la mișcarea folcloristică (p. 90-92); înv. Marin I. Apostolescu,

„Calendarul basmelor”, „Calendarul progresului”, „Calendarul amuzant și pican”, „Calendarul pentru toți românii”, „Calendarul pentru toți fiii României”. Aici își publică proza de inspirație istorică și prelucrările de literatură populară. Basmele și legendele sale, „prelucrate” și „alterate”, apar ulterior în colecția *Carte de basme*, I-IV (1892). Autor de schițe și nuvele de moravuri, de nuvele cu subiect istoric, „moralizatoare și patriotarde”, cunoscut în epocă mai ales pentru nuvelele și romanele haiducești, care îi aduc faima unui „Ponson du Terrail autohton”, marcând începuturile romanului nostru de aventuri (vezi Gabriela Drăgoi, *Nicolae D. Popescu*, în DLRO, 1979, p. 692-693; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 263-264).

¹⁹⁶ De format 16×13 cm, având 92 de pagini, „Calendarul «Bibliotecii folcloristice»...” este imprimat la Tipografia „Ramuri”. În colecția de la Biblioteca Academiei Române, se află numai un exemplar din almanahul tipărit în 1913. Vezi și: Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 204-205.

Descântece de brâncă, Strigăte la horă, texte culese din comuna Cetatea, județul Teleorman (p. 74, 81).

I. 3. Mirajul modernității și asumarea unui program clar: „a întări în popor conștiința națională, a cultiva sentimentele morale și a înmulți cunoștințele utile”

Dintre calendarele românești pe care le consemnăm, din rațiuni didactice, sub acest titlu, câteva se impun prin contribuția lor în epocă, dar și prin valoarea lor documentară:

Călindarul «Bunului econom»...”, Sibiu, 1877-1884, întocmit de D. Comșa și E. Brote¹⁹⁷, se adresează celor care doresc să contribuie la „prosperarea agriculturii” și publică principii și recomandări ale agriculturii moderne, noutăți din legumicultură, pomicultură, viticultură, zootehnie, apicultură, sfaturi medicale, juridice și gospodărești, informații științifice și culturale, literatură, articole despre istoria patriei, studii științifice. Recomandat de Mihai Eminescu, care aprecia că acest gen de periodice a „încăput la Sibiu pe mâni așa de bune și conștiincioase”: „Limba este curată, ortografia fonetică, tiparul citeț și frumos, hârtia bună. Bogăția și utilitatea cuprinsului, apoi ieftinătatea prețului (1 fr.) îl fac cu deosebire recomandabil pentru orice «bun econom»”¹⁹⁸. Dintre materialele publicate aici: I. Slavici, *Popa Tanda*, nuvelă, (I 1877, p. 1-17); T. Maiorescu, *Despe scrierea limbii române*, fragment din studiul *Scrierea limbii române* (p. 23-29); *Economia câmpului*, îndrumări privind tratarea gunoiului, alegerea semințelor, cultura trifoiului, uneltele agricole (p. 29-41); *Economia vitelor*, cu referire la vitele de prăsilă (p. 42-50); *Literatura română agricolă*, listă bibliografică, în care predomină lucrările apărute în Principate (p. 82-83); I. Slavici, *Stan Bolovan*, poveste (II, 1878, p. 1-9); *Economia câmpului*, cu referire la cultura cartofului și la seceriș (p. 33-50); *Literatura română agricolă*, bibliografie

¹⁹⁷ De format 22×15 cm (1877, 1881), 23×14,5 cm (1882), cu un număr variabil de pagini: 8 f. + 84 p. (1877), 12 f. + 96 p. (1878), 122 p. (1880), 132 p. + 8 f. (1883), „Călindarul «Bunului econom»...” este imprimat în Tipografia Jos. Drotleff & comp. Vezi și Elena Dunăreanu, *op. cit.*, p. 215-217; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 268-270.

¹⁹⁸ Mihai Eminescu, *Calendar pe anul 1878*, în volumul *Opere*, IX, *Publicistică 1870-1877*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, p. 426, 778-779. „Eselentul calendari al d-lor Comșa și Eug. Brote – scrie tot aici M. Eminescu – au avut anul său întâi (1877) două ediții. Anul al doilea (1878) credem că va avea același[i] succes. Îl recomandăm mai cu samă tuturor gospodarilor, cari vor găsi în el o mulțime de învățături folositoare în ramura lor de activitate. La noi, în România, unde calendarele se editau odată de oameni ca Ale[cs]andri, Cogălniceanu, Asaki ș.a., au ajuns astăzi o speculă curată și conțin, unele din ele, lucruri stricătioase pentru limbă și pentru obiceiuri și niciun fel de lectură folositoare”. Întâmpinarea poetului apare în „Curierul de Iași”, anul X, nr. 98, 11 septembrie 1877, p. 3, în secțiunea *Noutăți*.

cuprinzând cărți noi, altele decât cele publicate în anul precedent (p. 91-93); Ion Creangă, *Povestea lui Harap Alb*, basm (III, 1879, p. 1-43); *Economia vitelor*, cu referire la boii de muncă (p. 61-68); Ion Creangă, *Ivan Turbincă*, poveste (IV, 1880, p. 81-83); [N. Bălcescu], *Bătaia de la Călugăreni*, fragment din *Istoria românilor supt Mihai Vodă Viteazul* (p. 94-101); Vasile Alecsandri, *Sentinela română*, poem istoric (p. 105-112); *Literatura română agricolă*, bibliografie (p. 119-121); [I. Slavici], *Scormon*, nuvelă (V, 1881, p. 103-109); N. Gane, *Petru Rareș*, nuvelă (VI, 1882, p. 99-118); V. Alecsandri, *Noaptea Sfântului Andrei*, versuri (p. 119-121); *Sfătuitoarea juridică* (p. 56-72); Ion Creangă, *Povestea lui Stan Pățitul* (p. 103-120); D. C[omșa], *Tovărășiile agricole ca mijloc puternic de propășire*, articol de îndrumare (VII, 1884, p. 73-77); N. Gane, *Astronomul și doctorul*, anecdotă populară (p. 113-117).

„Calendarul Căilor Ferate Române”, București, 1885-1916, este editat de: F. Winkler, ing. A. Gaedetz și M. Berar (1885), F. Winkler, ing. A. Gaedetz și N. Șt. Poenaru (1886-1887), F. Winkler și N. Șt. Poenaru (1888-1899), N. Șt. Poenaru și A. Riegler (1900-1916)¹⁹⁹. Publică informații, date statistice și articole despre administrația căilor ferate, tabele diverse, liste monetare, documente, instrucțiuni, regulamente și statute referitoare la organizarea administrativă și economică, statistici referitoare la industria și economia României, îndrumări sanitare și gospodărești, articole de cultură generală, unele materiale având o valoare documentară de necontestat. Aici apar, între altele: *Date statistice asupra căilor ferate ale statului român pe anul 1883* (I, 1885, p. 22-25); *Statutul personalului Căilor Ferate Române* (p. 149-162); A. Gaedertz, *Harta României, 1885*. Scara 1/3 400 000, 22×21 cm, hors-texte; *Date statistice asupra căilor ferate ale statului român pe anul 1884* (II, 1886, p. 18-24); *Stereometria*, articol (III, 1887, p. 94-135); *Date statistice asupra căilor ferate ale statului român pe anul 1885* (p. 136-143); *Date statistice asupra căilor ferate ale statului român pe anul 1887* (V, 1889, p. 168-175); *Doctori și licențiați în medicină, medici veterinari, dentiști* (VII, 1891, p. 176-178); *Farmaciiile din capitală* (VIII, 1892, p. 182); *Căile ferate din toate continentele, anul 1889-1893* (XII, 1896, p. 147-151); *Igiena muncii* (XIX, 1904, p. 135-144); *Hrana omului* (p. 145-151); *Căile ferate*, istoric (p. 158-177); *Căile Ferate Române*, istoric și dezvoltare (p. 177-197); *Bilanțul progreselor secolului al XIX-lea*, material inclus într-un documentar

¹⁹⁹ De format 13×8 cm ((1885), 15×10 cm (1903), 19×9 cm (1906), cu un număr variabil de pagini: 1 f. + IV + 164 p. + 48 f. pentru însemnări (1885), 1 f. + IV + 218 p. + 60 p. reclame + 1 h. + 4 f. (1899), 1 f. + II + 283 p. + 64 f. reclame + 17 pl. + 1 harta (1916), „Calendarul Căilor Ferate Române” este imprimat la Tipo-litografia „Ștefan Mihălescu” (1885-1886), la Tipo-litografia „Eduard Wiegand” (1887-1891), la Tipo-litografia „E. Wiegand & C.C. Săvoiu” (1892-1894), la Tipografia Curții Regale „F. Göbl și fiii” (1895-1903) și la Atelierul de Arte Grafice „I. V. Sococ” (1904-1916). Din 1904, apare cu titlul schimbat: „Calendarul căilor ferate”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 273-281.

intitulat *Marii pași ai progresului* (XX, 1905, p. 152-153); *Cele cinci trecători ale Alpilor*, articol despre liniile ferate de la Semmering, Brenner, Mont-Cenis, St. Gothard, Simplon (p. 159-163); *Inaugurarea monumentului ridicat din partea personalului C.F.R. lui George I. Duca, fostul director general al Căilor Ferate Române*, reportaj (p. 237-245); *Căi ferate rapide*, articol care vaforifică informații din presa străină (XXI, 1906, p. 172-176); *Importul României*, cantitativ și valoric, documentar continuat și în tomul din anul 1916 (p. 204-205); *Exportul României*, cantitativ și valoric, documentar continuat și în tomul din anul 1916 (p. 206-207); *Direcția generală a căilor ferate în exploatare*, documentar, prezent în paginile calendarului și în anii următori (p. 225-302); *Câteva date comparative asupra dezvoltării României de la 1806 până astăzi* (XXII, 1907, p. 198-199); *Căile ferate rapide*, despre „locomotive-macara, vagoane-automobile, drezină cu motor, șine cu oțel magnesian, traverse de piele” (p. 204-207); *Cele mai importante tuneluri de cale ferată din lume* (p. 212); *Automobilul și calea ferată* (XXIII, 1908, p. 140-141); *Calea ferată în luptă cu vegetația* (XXVI, 1911, p. 133-144); *Distanța dintre șine la căile ferate*, un articol despre ecartament (p. 136-137); *Căile ferate din lume la finele anului 1910*, documentar publicat și în anii următori (p. 87-91); *Căile ferate ale statului în anul 1910*, documentar păstrat și în anii următori (XXVIII, p. 100-101).

„Calendarul cooperabilor români”, București, 1908, întocmit de dr. I. Răducanu, D. Drăgănescu, P. Rădulescu, S. Cujbă și C. Popescu, are drept scop „unirea economică a țăranilor”, în vederea îmbunătățirii situației lor, precum și emanciparea culturală a acestora²⁰⁰. Publică articole referitoare la istoricul cooperabilismului, sfaturi și soluții economice pentru optimizarea mișcării cooperabiliste din România. Înte altele, difuzează materialele: *Robert Owen*, articol închinat „părintelui cooperabilismului modern” (I, 1908, p. 8); *Norocul și economia*, anecdotă (p. 33-34); *Friedrich Wilhelm Raiffeisen* [30 martie 1818-11 martie 1888], articol care subliniază rolul acestuia în mișcarea cooperabilistă de la sate (p. 34-36); *Din trecutul cooperabilismului român*, un articol despre rolul lui Spiru Haret și al învățătorilor în înființarea băncilor populare și a cooperabilivelor (p. 37-42); *Învățământul și educația în cooperație* (p. 44-50); *Stâlpii cooperației românești*, articol care ilustrează rolul învățătorilor (p. 56-57); *Societățile pentru vânzarea în comun a produselor agricole* (p. 60-65); *Cooperabilivele de consum* (p. 66-71); *Societăți de asigurare* (p. 77-84); *Asupra rolului economic și social al obștilor țărenești pentru arendare de moșii* (p. 95-99); *Mișcarea cooperabilistă a fraților de peste hotare* (p. 100-106); *Situația băncilor populare sătești la 1 ianuarie 1907...* (p. 121-122); *Zed și Puppa, „Răcnetul agricol”. Revistă caraghioasă*, comedie în două acte, localizare după Mark Twain (p. 129-146); V. Chebac, un plugar din Cârja-Tutova, *Tovărășiile țărănești*, horă, versuri (p. 3-4); Octavian Goga, *Plugarii*,

²⁰⁰ De format 24×16 cm, cu un număr de 154 p., „Calendarul cooperabilor români pe anul 1908” este imprimat la Stabilimentul de Arte Grafice „Albert Baer”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 282-283.

versuri (p. 75-76). Pe coperta 1 a „Calendarul cooperatorilor români pe anul 1908” apare [Săteni citind] un desen.

„Calendarul cultural al învățătorilor...”, București, 1913, publică articole despre activitatea didactică și socială a învățătorului, studii de pedagogie și de metodică, articole despre istoricul școlii și educației în România, literatură, „străbătute” de ideea fundamentală a educației naționale: sădirea „în fiecare individ [a] dorinței sacrificiului personal atunci când interesul țării o cere”²⁰¹. Dintre materialele publicate în acest calendar: N. Iorga, *Un mare educator: Liciu ca artist*, medalion (I, 1913, p. 29-31); Constantin Diaconescu, *Mihail Kogălniceanu*, studiu însoțit de o bibliografie (p. 68-72, 74-84, 86-98); Ion Ciorănescu, *Domnul revizor*, satiră (p. 106-115); N. Gh. Șeitan, *Latră căteii, bucură-te, țară, ham, ham*, schiță (p. 124-126); S. Radu Dragnea, *Scriitorii români în secolul XIX*, însemnări succinte despre C. Stamate, Al. P. Hasdeu, Al. Donici, Al. Russo, I. Sârbu, B. P.-Hasdeu, Z. C. Arbore și D. C. Moruzi (p. 155-160); Grigore Angheliescu, *În cine, Doamne, să ne punem nădejdea noastră?*, o istorioară despre necesitatea muncii (p. 173-174, 176-177); Teodor Radovici, *Activitatea socială a învățătorilor*, articol (p. 177-179); N. Pop, *Educația națională*, articol cu referire la sacrificiul personal în interesul țării (p. 189-190, 192-194); D. Oproiu, *Raportul dintre familie și școală*, articol care ilustrează ideea că raportul acesta trebuie să fie permanent și puternic, pentru a da copiilor „cea mai bună educație cu putință” (p. 194-198); N. Stoleriu, *Învățătorii și idealul național*, mântuirea neamului depinde de felul în care știu învățătorii să sădească în sufletul poporului trecutul glorios al strămoșilor (p. 207-209); T. Popescu, *Datinele strămoșești și rolul învățătorului în cultivarea lor* (p. 209-214); Gh. C. Nicolescu, *Educația națională și lectura* (p. 245-247); Mihail Sorbul, *Letopiseți*, versuri, fragment (p. 38-40); H[einrich] Heine, *Don Ramiro*, versuri, traducere de I. Ciorănescu (p. 129-135). Ilustrația acestui calendar reprezintă: *Familia regală și profesorii principelui, la examenul de bacalaureat* (p. 17), *Guvernul Maiorescu* (p. 27), *N. Iorga* (p. 33), *I. Kalinderu* (p. 41), *S. Haret* (p. 53), *Alexandru Ioan Cuza* (p. 73), *M. Kogălniceanu* (p. 85); *I. L. Caragiale* (p. 119), *Pictorul N. Grigorescu* (p. 271), *C. Rădulescu-Motru* (p. 225), *Th. Aman*, *Ștefan cel Mare și aprodul Purice* (p. 191). Pictorul M. Teișanu realizează coperta I a calendarului: „Țărăncuță cu urciorul pe umăr”.

„Calendarul «Curierului». Focea intereselor generale”. Iași. 1874-1893, editat de Th. Balassan²⁰², publică literatură, folclor, medalioane, bibliografii,

²⁰¹ Cu 264 p. + 2 f. cu reclame, „Calendarul cultural al învățătorilor pe anul 1913” este imprimat la Institutul de Arte Grafice „C. Sfetea”. Partea literară a calendarului este îngrijită de scriitorul I. Dragoslav. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 287-288.

²⁰² De format 25×18 cm (1874), 22×14 cm (1884, 1893), cu un număr variabil de pagini: 1 f. + XXXV + 79 p. + 6 f. reclame (1874), XXV + 88 p. + p. A-E + 5 f. reclame (1882), XXIV + 104 p. + p. A-J + 7 f. reclame (1887), XXVIII + 56 p. + 2 f. cu reclame (1893), „Calendarul «Curierului». Focea intereselor generale” este imprimat la

îndrumări diverse, traduceri din literatura universală. Dintre acestea: Miguel de Cervantes Saavedra, *Cele două fete*, nuvelă, traducere din limba spaniolă (I, 1874, p. 45-64); *Ziarele care se publică în România*, scurtă bibliografie (p. 76); D. Gusti, *Lamentu*, versuri, la moartea lui Alexandru Ioan Cuza (p. 36-37); Alexandru Macedonski, *Dialog între un călător și un pământean asupra lui Cuza*, versuri (p. 39); I. S. Nenițescu, *Nemuritorului Alexandru Ioan Cuza*, versuri (p. 42-43); G. Baronzzi, *La moartea principelui Alexandru Ioan Cuza*, versuri (p. 43-44); V. Alecsandri, *Odă statuii lui Mihai Viteazul*, versuri (II, 1875, p. 39-40); *Documente spre a servi la istoria națională*, concesionarea liniei ferate Ploiești-Predeal, împrumutul sumei de 63 500 000 lei, făcut în numele Societății Căilor Ferate, Convenția comercială cu Austro-Ungaria, precum și influența acestor acte asupra economiei naționale (p. 1-22); Miguel de Cervantes Saavedra, *Isabella*, nuvelă istorică (p. 23-48); Gh. Tăutu, *Albina și fluturele, Iepurele și broasca*, fabule (III, 1876, p. 78-79, 83); V. Alecsandri, *Balcanul și Carpatul*, versuri (V, 1878, p. 35-36); D. Gusti, [Carol I], poezie ocazională, scrisă la înființarea primei decorații din România la 21 mai 1877 (p. 36); N. Gane, *Andrei Florea Curcanul*, nuvelă, retipărire din „Convorbiri literare” (VI, 1879, p. 51-59); V. Alecsandri, *Peneș Curcanul*, versuri, reproducere din „Convorbiri literare” (p. 62-64); Iacob Negruzzi, *Epistola IV*, către Maiorescu, versuri (VII, 1880, p. 41-43); Ioan Ianov, *Odă la statuia lui Ștefan cel Mare*, versuri (XI, 1884, p. 23-24); I. G. Holban, *Cântare la statuia lui Ștefan cel Mare*, versuri (p. 25-27); V. Alecsandri, *Hora Dobrogei*, versuri (p. 30); [Vasile Alecsandri], *Moldova în 1857*, versuri (XII, 1885, p. 99-101); George Coșbuc, *Blestem de mamă*, legendă populară, retipărire din „Tribuna”, revista de la Sibiu (XIII, 1886, p. 1-5); Cilibi Moise, *Proverbe* (XV, 1888, p. 93-96); [Publius Ovidius Naso], *Ovidiu la gurile Dunării*, versuri, fragment din *Tristia*, traducere de B. P.-Hasdeu, retipărire din „Almanach literar și ilustrat pe anul 1886” (p. 137-138, 140-141); Vasile Alecsandri, *Deșteptarea României*, versuri (XVIII, 1891, p. 33-34); [M.] Eminescu, *Epigonii*, versuri, fragment (p. 46); Iosif Vulcan, *Alecsandri*, versuri (p. 47-49); [M.] Eminescu, *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie, La Bucovina*, versuri (p. 50-51, 60-61); Iosif Vulcan, *La România*. Buc[jurești], martie, 1890, versuri (p. 93); Iosif Naniescu, [mitropolitul Moldovei], *Discursul rostit de ~, în ziua de 3 iunie [1891], la înmormântarea lui Mihail Kogălniceanu* (XIX, 1892, p. 64-67); [Grigore] Tocilescu, *Discurs rostit din partea Universității din București de ~, la înmormântarea lui Mihail Kogălniceanu* (p. 71-74); Feodor [M.] Dostoievski, *Pomul de Crăciun*, schiță (XX, 1893, p. 25-29); Alphonse Daudet, *Fecioara lângă iesle*, versuri (p. 37-38).

„Calendarul «Dacia». Literar, artistic...”, Iași, 1898, îngrijit de I. L. Caragiale, publică istoricul unor școli și instituții culturale de prestigiu din Iași,

Tipografia „A. Bermann” (1874-1875), la Tipografia „Th. Balassan” (1876-1883) și la Tipografia Curții Regale „Theodor Balassan” (1884-1893). Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 288-295.

povestiri, note de călătorie, traduceri²⁰³. Unele dintre schițele scriitorului I. L. Caragiale apar pentru prima oară aici. Dintre acestea: *Mitropolia Moldovei* (I, 1898, p. 33-34); *Biserica Trei Ierarhi* (p. 35-36); *Universitatea* (p. 37-38); *Institutul Anatomic* (p. 34-40); *Liceul Internat* (p. 41-42); *Școala Normală „Vasile Lupu”* (p. 43-44); *Seminarul „Veniamin Costachi”* (p. 45-46); *Școala de Arte și Meserii* (p. 47-48); *Teatrul Național* (p. 51-52); *Palatul Administrativ* (p. 51-52); *Gheorghe Asachi*, biobibliografie (p. 53-54); Anghel Demetrescu, *Mihail Kogălniceanu*, articol, evocare (p. 67-81); Edgar Poë, *O balercă de amontillado*, *Masca*, povestiri (p. 89-94, 95-99); G. Rădulescu, *Impresii din Țara Moșilor*, note de călătorie (I, 1898, p. 101-115); I. L. Caragiale, *Karkaleki*, *Baioneta inteligentă*, *C. A. Rosetti*, *Istoria se repetă*, *Răsplata jertfei patriotice*, *Șah și mat*, *Politică și delicatețe*, *Boborul*, *Garda civică*, schițe, sub titlul general *Reminiscențe* (p. 117-119, 119-122, 123-128, 128-131, 131-134, 135-137, 137-141, 142-145, 146-148); Gr. Alexandrescu, *Minunile părintelui Gheorghe*, povestire (p. 150-154). Ilustrația calendarului este valoroasă, aceasta reprezentând biserici și instituții ieșene, edificii (Hotelul „Traian”, Cazarma Copou), monumente de for, precum statuia lui Gheorghe Asachi, familia regală.

„Calendarul[l] «Dorul olteanului»...”, Craiova, 1887, editat de librarul și tipograful F. Lazăr, difuzează Colecția „Dorul olteanului”, o „culegere de cele mai noi cântece și poesii diverse ale celor mai renumiți autori”, document al cântecelor vremii din societatea românească²⁰⁴. Dintre acestea: Carol Scrob, *Te iubesc, nu mă uita*, muzica de G. Cavadia, Editura C. Gebauer (I, 1887, p. 14-15); V. Alecsandri, *Stelele*, muzica de Maurice Cohen, Editura Gebauer (p. 22); V. Alecsandri, *Dulce-i glasul tău...*, romanță, muzica de François Schipek (p. 25-26); *Romanță*, muzica de Gavril Musicescu (p. 37-38); *Cucuruz cu frunza-n sus*, cântec popular, muzica de W. Humpel, Editura C. Gebauer (p. 44-45); Carol Scrob, *Valurile Dunării*, muzica de [Ioan] Ivanovici, Editura Gebauer (p. 63-64); Matilda Cugler Poni, *Lăsați-mă să cânt*, muzica de G. Musicescu (p. 69-70); I. D. Greceanu, *Visul României*, muzică de F. R. Cubini (p. 81-83); I. Bancov, *Cântecul soldatului român* (p. 92); V. Alecsandri, *Rodica*, muzică de Th. Georgescu (p. 95-96); V. Alecsandri, *Hora de la Plevna*, *Hora de la Grivița*, muzica de Gr. Ventura (p. 107-108, 109-110); Andrei Mureșanu, *Marșul anului 1848 [în Transilvania]* (p. 119-121); V. Alecsandri, *Doină*, muzica de Gr. Ventura, Editura C. Gebauer, tradusă în limba germană de Carmen Sylva (p. 129); *Pelin beau*, cântat de lăutarul Năstase Ionescu (p. 132-133); V. Alecsandri, *Hora Unirii* (p. 137-138); *Puișorul meu*, „poezia și muzica populară culese din gura lăutarilor” (p. 140-

²⁰³ De format 20×13 cm, cu 156 p., „Calendarul «Dacia». Literar, artistic...” este imprimat la Tipografia „Dacia”. Vezi și: Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 295-296.

²⁰⁴ De format 15×10 cm și având 8 f. + 154 p. + V p., „Calendarul[l] «Dorul olteanului»...” este imprimat la Tipografia „Filip Lazăr” din Craiova. Vezi și: E. Manu, *Reviste românești de poezii*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972, p. 66-69; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 299-301.

143); V. Alecsandri, *Hora Dobrogei*, muzică de G. Obedenaru, Editura C. Gebauer (p. 143-144); Maria Flechtenmacher, *Hora fetelor din Azilul Elena Doamna*, muzica de A. Flechtenmacher, Editura C. Gebauer (p. 150-151). Pe foaia de titlu și coperta 1 a calendarului, apare *Cupidon*, desen.

„Calendarul «Dracului»...”, București, 1866-1867, întocmit de I. C. Fundescu, publică satiră, umor, literatură de divertisment și critică socială, vizând frazeologia politicianistă, moravurile epocii²⁰⁵. Aici publică, între alții, prozatorul Nicolae Filimon, care semnează cu pseudonimul Nichita Felinărescu. Între altele, calendarul difuzează: *E bun și dracu la ceva*, satiră la adresa politicienilor, a poliției și a Ministerului de Interne (I, 1866, p. 1-16); *Cea din urmă noapte a anului vechi*, satiră socială (p. 17-31); *Cavalerul Flenderiță*, satiră la adresa vânătorilor de moșteniri (p. 34-39); Nichita Felinărescu, *Treti-logofăt Ciortan din Fefelei la opera „Il Trovatore”*, proză (p. 50-55); *Voiajul zeului Marte în România*, satiră (p. 56-75); *Drăcii*, glume, satire, cugetări (p. 79-85); *Heliodor, om politic*, satiră în două părți (p. 91-104); B. P.-Hasdeu, *A pățit-o cucoana sau Demonstrația socială a formulei matematice + - = 0*, nuvelă (p. 135-145); *Domnii de putregai poleit*, satiră la adresa celor „pe deasupra bine îmbrăcați, frizați, sulemeniți, înmănușați, auriți, împodobiiți cu aurării și pietre, [dar] cu capul și inima goală” (p. 150-153); *Odă la cucoana mea*, Iași, 23 ian. 1865, versuri (p. 32-33); X, *Concertul a cinci măgari*, versuri (p. 125-134), G. Tăutu, *Bărbierii*, 1862, versuri (p. 146-149); [I. C. Fundescu], *Memoriile unui târtan*, povestire cu elemente autobiografice și alegorice, reflectând aspecte sociale din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (II, 1867, p. 5-15); [I. C. Fundescu], *Doctorul și astronomul sau Știința și experiența*, după N. Gane, localizare, acțiunea petrecându-se într-un han de pe traseul București-Pitești-Câmpulung (p. 28-30); *Jalba lui Anastase Cojocar*, *Judecătoria de Argeș*, scrisori de dragoste, însoțite de versuri, grupate sub titlul general *Curiozități de provincie*, satirizând stilul bombastic (p. 33-35); *Oaia, vulpea, lupul și ursul*, fabulă, variantă a poveștii lui Ion Creangă *Capra cu trei iezi* (p. 45-46); *Un bal la Călărași*, satiră a moravurilor de provincie (p. 49-53); [I. C. Fundescu], *Confesiunea anului 1866*, satiră la adresa evenimentelor politice, sociale și culturale din timpul anului 1866 (p. 69-72); *Întreținutul*, schiță de moravuri (p. 84-92); [I. C. Fundescu], *Epistolă confidențială. Cuza-Vodă către D. Bolintineanu*, Paris, 1866, versuri (p. 16-17); *Cochetul bătrân la oglindă*, „Imitațiune după C. Bollicac”, satiră la adresa sinecuriștilor scăpătați (p. 25-26); [C. A. Rosetti], *Tribunalul amorului (1843)*, versuri retipărite din volumul *Ceasuri de mulțumire* (p. 47-48); N. Nicoleanu, *În*

²⁰⁵ De format 22×14 cm, cu 33 + 164 p. + 15 caricaturi + 1 f., „Calendarul «Dracului»...” este difuzat de librarul George Ioanid și imprimat la Tipografia „Națională”. Partea culturală și literară se intitulează *Calendar de petrecere*. În DLRO, ediția din 1979, p. 374-375, Ion H. Ciubotaru nu menționează acest calendar între „foile umoristice” scoase de scriitorul și culegătorul de folclor Ion C. Fundescu (1836-1904). Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 301-303.

carnaval, versuri (p. 54-55); [Alexandru] Depărățeanu, *Demolări*, Paris, aug. 1857 (p. 73-74). Ilustrația calendarului constă din 15 caricaturi politico-sociale, unele însoțite de versuri, preluate din creațiile lui D. Bolintineanu și C. Bolliac, un afiș de loterie, alegorii (coperta 1 și foaia de titlu), stampe calendaristice, care, alături de texte, asigură calendarului ținuta unui valoros și interesant document de epocă. Din literatura acestui calendar, reproducem *Amorul unei actrițe*, creație a lui I. C. Fundescu, ilustrativă pentru sensibilitatea utilizatorului acestui periodic și a unei societăți atente la evoluția modei:

„- Toderițo, spune-mi mie / Ce vrei tu în ăst minut? / Vrei să-ți fac o poezie / Cum un altul n-a făcut? / Tu atâta de frumoasă, / Chiar un înger pe pământ; / Tu atâta de-amoroasă, / Nu-i păcat să nu te cânt? / - Voi mai bine o mantelă / De velură sau dantelă. // - Toderițo, nu vrei oare / Prin penelul meu abil / Să te fac nemuritoare / Cum făcu și Rafail / Pe Madona-mbrățișată / Cu copilul său iubit? / Spune-mi, vrei, sublimă fată, / Să m-apuc de zugrăvit? - Să-ți spui drept, aș vrea mai bine / Un ceasornic cu rubine! // - Vrei, când luna gânditoare / Trece-n caru-i aurit / Și împarte răzătoare / Vise celui fericit; / Să ședem pe o colină / Sub un arbore stufos / Și când brnzele suspină / Să suspinăm amoros? / - Mie mi-ar plăcea mai bine / O pereche de botine. // - Vrei, când focul risipește / Împrejur mii de scânteii / Și afară geruiește, / Tu să cați în ochii mei? / Să vorbim de fericire? / De al nostru tainic dor? / Să sorbim dintr-o privire / Cupa sântului amor? / - Am mai mare mulțumire / Ca să-mi dai vro două lire. // Vo[i]ești tu, a mea iubită, / Să-ți fac leagăn de porfir, / Cu bordură aurită / Și cu ciucurii de fir? / Zefir cu a l[ui] suflare / Să te legene ușor? / Paserile prin cântare / Să te-adoarmă binișor? / - Mie mi-ar plăcea mai bine / Căprioară cu măslina. // - Vrei să-ți fac două palate / De smarald și de opal, / Poduri d-aur suspendate / Peste râuri de cristal? / Sau ca-n timpuri fericite / Vrei minuni să-ți fac și eu: / Două aripi aurite, / Ca să sbori la Dumnezeu? / - Dragul meu, aș vrea mai bine / O cutie cu smochine”²⁰⁶.

„Calendarul femeii...”, București, 1911, redactat de dr. Ermina Kaminski (1864-1946) și Cornelia din Moldova [Cornelia Kernbach-Tatușescu] (1866-1933), două dintre primele femei de la noi care îmbrățișează cariera de medic, cu doctorat în medicină, are drept scop culturalizarea și ajutorarea femeii²⁰⁷. Calendarul publică sfaturi casnice, gospodărești, sanitare, pedagogice, morale, consultații privind moda, bugetul gospodăriei, manierele elegante, versuri, cugetări, glume și anecdote. În partea calendaristică are și un calendar gastro-nomic, un calendar al grădinii și al plantelor de interior, rețete culinare și casnice. Difuzează, între altele: *Igiena odăii de culcare* (I, 1911, p. 8-32); dr. Ermina Kaminski, *Femeile și moda*, istoric (p. 43-45); [Dezinfectarea locuinței] (p. 55-58); dr. Ermina Kaminski, *Din lumea mâncăcioșilor*, istoric al bucătăriei,

²⁰⁶ „Calendarul «Dracului»...”, București, II, 1867, p. 17-18.

²⁰⁷ De format 18×12 cm, cu 150 p. + 1 f. cu reclame, „Calendarul femeii...” apare sub egida Societății „Cultura și ajutorul femeii” și este imprimat la Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl și Șt. Rasidescu”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 304-305.

din timpurile cele mai îndepărtate (p. 123-127); E[rmina] K[aminski], *Contabilitatea casei* (p. 147-149); [Glume și anecdote] (p. 15, 27-28, 55, 65, 89-90); Cornelia din Moldova, *Pustiul, Ce te stingi văzând cu ochii?, Nu-i cerneală, Curgeți, lacrimi!*, versuri (p. 16-17, 42, 66, 111).

„Calendarul femeilor superstițioase...”, Piatra Neamț, 1893 și 1907, promovează poezia tradițională a obiceiurilor și a datinilor populare, combătând superstițiile²⁰⁸. Materialele tipărite sunt de interes pentru cercetarea imaginarului epocii, din perspectiva calendarul popular: *Lăutul Sf. Apostol Petru*, 16 ianuarie (II, 1907, p. 44); *Filipii*, 25 ianuarie (p. 44); *Baba Dochia*, 1 martie (p. 45-47); *Cucii* (p. 51-53); *Spolocanie* (p. 53-54); *40 de sfinți (mucenici)*, 9 martie (p. 54-55); *Alexiile*, 17 martie (p. 55-56); *Blagoviștenia*, 25 martie (p. 56-57); *Dragobetele* (p. 56); *Ropotinele* (p. 63-64); *Scaloenii* (p. 67-68); *Paștele blajinilor* (p. 69); *Rusaliile* (p. 77-83); *24 iunie, Drăgaica. Sânziene* (p. 83-85); *17 iulie, Circovii* (p. 86); *6 august, Probajele* (p. 88); *8 septembrie, Sântămăria Mică* (p. 89); *1 octombrie, Procoavele* (p. 90); *14 noiembrie, Filippii* (p. 92-94); *21 noiembrie, Ovidenia* (p. 95); *20 decembrie, Ignatul* (p. 102); *Crăciunul* (p. 102-105); *Brezae*, Capra (p. 106-108); *Turca*, originea jocului și descrierea lui (p. 108-110). Calendarul menționează totodată și aria de răspândire a obiceiurilor, reproducând numeroase texte folclorice: colinde, sorcove, descântece. Pe copertele 2 și 3 ale calendarului, se află o listă a cărților din „Colecțiunea de literatură și știință popularizată «Mathilde & C. D. Gheorghiu»”.

„Calendarul gospodarilor săteni...”, Bârlad (1904), Baia (1905, 1906), București (1907-1909, 1912, 1916), Fălticeni (1910, 1913-1915), Vălenii de Munte (1911), „alcătuit de mai mulți feciori de gospodari”²⁰⁹. Sub un motto din Kogălniceanu, „Sătenii sunt însăși țara”, periodicul își propune să contribuie la emanciparea conștiinței țăranilor și are rubrici tematice distincte: *Cuvinte despre neam și țară*, *Cuvinte despre îngrijirea sănătății*, *Despre ocărmuirea*

²⁰⁸ De format 20×13 cm, având 102 p., „Calendarul femeilor superstițioase...” apare în „Colecțiunea de literatură și știință popularizată «Mathilde & C.D. Gheorghiu»”. Are subtitlul *Credințe, superstiții și obiceiuri din țeară adunate* și este imprimat la Tipografia „Mathilde și C. D. Gheorghiu” din Piatra Neamț. Vezi și: Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 305-306.

²⁰⁹ De format 19×14 cm (1904), 20×13 cm (1913), 21×13 cm (1916), având un număr variabil de pagini: 96 p. (1904), 112 p. (1907), 126 p. (1913), 96 p. (1916), „Calendarul gospodarilor săteni...” este editat de Cercul „Deșteptarea sătenilor” din Fălticeni și imprimat la „Tipografia cu motor” și Librăria „G. Coțofani” din Bârlad, (1904), la Tipografia și Librăria „M. Saidman” din Fălticeni (1905-1906), la Institutul de Arte Grafice și Editura „Minerva” din București (1907), la Tipografia „Eminescu” din București (1908), la Stabilimentul Grafic „Albert Baer” din București (1909), la Tipografia „Guttenberg” - Josef Bendit din Fălticeni (1910, 1913 și 1915), la Tipografia „Neamul românesc” din Vălenii de Munte (1911), la Institutul de Arte Grafice și Editura „Minerva” din București (1912) și la Tipografia și Legătoria de cărți „N. Stroilă” din București (1916). Vezi și: Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 312-332.

satelor, De-ale gospodăriei, Cuvinte de înțelepciune și cinste, Cuvinte despre trai mai bun. În cadrul acestora, se publică studii și articole, documente, statistici, literatură, prin care publicația capătă un profil enciclopedic și câteva direcții culturale, științifice și literare pregnante: evocarea trecutului de luptă al popoului român pentru păstrarea ființei naționale, lupta pentru câștigarea drepturilor elementare ale țărănimii, combaterea ignoranței, a viciilor și a înapoierii economice, „Calendarul gospodarilor săteni...” reprezentând în epocă „o veritabilă universitate populară pentru săteni”. Dintre acestea: [Comemorarea lui Ștefan cel Mare, „părintele Moldovei”] (I, 1904, p. 28-32); *Cuza-Vodă*, evocare (p. 36-39); *Binefăcătorii țărănimii. Ioan Kalinderu*, articol despre înființarea de școli practice (p. 45-47); *Cântecele lui Ștefan-Vodă cel Mare și Sfânt*, poezii populare (p. 33-34); *Prăznuirea lui Ștefan cel Mare și Sfânt*, proză și versuri populare; evocare de Spiru Haret (II, 1905, p. 25-30); *Limba și portul nostru*, un articol privind importanța acestora în istoria poporului (p. 40-43); *Spiru C. Haret, ministrul școalelor și bisericilor*, articol referitor la sprijinul acordat sătenilor de către guvern (p. 46-47); *Băncile sătești* (p. 69-75); Șt. O. Iosif, *Podul Înalt*, versuri (p. 33-35); *Lămuriri* [Expoziția română din 1906, din București], precizări privind produsele agricole care pot fi expuse (III, 1906, p. 37-41); *Școlile de agricultură* (IV, 1907, p. 21-26); *Sărbătorile băbești*, văzute ca „aliat ale trândăviei” (p. 27-29); *Crezul românului*, un articol despre patriotism (p. 31); *Povestea neamului nostru*, schiță istorică (p. 33-40); *Ce-a văzut moș Florea Zmău la Expoziția de la București*, reportaj (p. 40-61); *Ceaiuri și buruieni pentru diferite boli* (p. 76-80); *Tovărășiile*, un „articol de îndrumare” (p. 80-84); *Buruieni de leac*, material referitor la câteva plante medicinale: mușetelul, floarea de tei, de soc, de izmă, de nuc, cu îndrumări privind timpul și modul de recoltare, valoarea medicală și comercială (p. 91-92); *Boierul și turcul*, povestire (p. 103); *Hora poporului român* [Expoziția din 1906, la tovărășia țărănească], versuri (p. 32); *Țara tovarășiilor*, articol referitor la Danemarca și la rentabilitatea tovarășiilor (V, 1908, p. 61); *Cuvânt asupra răscoalelor din 1907* (p. 78-87); *Cititul cărților*, articol despre foloasele lecturii (VI, 1909, p. 60-62); *Școlile de agricultură*, un articol despre profilul școlilor agricole din România și localitățile în care funcționează ele (p. 66, 68-70, 72-74, 76); în *Izvoare de belșug*, munca este văzută ca fiind principalul izvor al bogăției (p. 88-89); *Folosul șurilor în gospodărie* (p. 89-91); Vasile Alecsandri, *Hora unirii*, versuri (p. 4); *Pomenirea lui Cuza și sărbătoarea Unirii Principatelor* (VII, 1910, p. 58-59); *Praznicul pentru Cuza-Vodă*, dat de săteanul Mihalcea, din comuna Movileni, județul Tecuci, în ziua de 24 aprilie 1909, retipărire din „Gazeta țaranului” (p. 59-60); *Deputații țaranilor*, articol referitor la o inițiativă privind reprezentarea intereselor țărănimii în Parlament (p. 72-75); *Meșteșuguri casnice* (p. 81-83); [Leon Mrejeru, Simion Teodorescu-Kirileanu, Gheorghe Popescu], *Cuza-Vodă și sentinela*, anecdotă, retipărire din volumul *Cuza-Vodă* (p. 88-90); *Statutele Cercului „Deșteptarea sătenilor”* [cu sediul în Fălticeni], cerc al cărui scop era culturaliza-

rea maselor de săteni (p. 94-96); *Câte bănci și câte tovarășii sătești sunt*, date statistice (VIII, 1911, p. 74-75); *Liga culturală pentru sprijinirea tuturor românilor*, istoric și activitate, scopul ligii înființate în 1891 fiind „să ție mereu vie, în inimile românilor, dragostea de frate și să ajute, după puteri, pe acei mai loviți și mai în primejdie de a se înstrăina” (IX, 1912, p. 60-63); *Sărbătorirea Vo[i]evodului Cuza*. Cu prilejul dezvelirii statuii de la Iași, reportaj amplu (X, 1913, p. 79-89); *Avram Iancu*, evocare (p. 97-102); *Scoaterea jocurilor de la crâșmă* arată ce poate face un bun administrator de plasă (p. 116-118); *O nouă pornire în țară*. *Cercetășia* vizează scopul și organizarea „pornirii” (XIII, 1916, p. 49-52). Iconografia calendarului prezintă importanță etnografică și documentară. Calendarul din 1907 prezintă monumente și clădiri de la Expoziția Generală din 1906: *Palatul Artelor* (p. 55), *Lupoanca* (p. 56), *Hanul țărănesc* (p. 57), *Cula* (p. 59), *Turnul lui Țepeș Vodă* (p. 60), iar cel din 1913, câteva fotografii-document: *Sătenii din Romanaiți la statuia lui Cuza* (p. 84); *Gorjenii la statuia lui Cuza*, fotografie de Weis, Iași (p. 85); *Sătenii din jud. Suceava la praznicul de la Copu* (p. 87); *Avram Iancu*, prezentat drept „regele munților”, tânăr și bătrân (p. 97, 99); *Administratorul plășii Moldova, jud. Suceava* (p. 118); *Un țăran din Adâncata, jud. Dorohoi* (p. 120).

„Calendarul ilustrat bucurescian...”, București, 1889-1894, editat de Ig. Haimann²¹⁰, publică știri și reportaje despre evenimentele interne și internaționale, medalioane ale unor oameni de cultură români și străini, îndeosebi francezi, prezintă edificii din capitală, difuzează versuri, schițe, nuvele, snoave și anecdote, unele dintre acestea fiind retipărite din volume deja publicate. Între acestea: Carmen Sylva, *Pablo Domenich*, povestire, traducere de Th. M. Stoenescu (I, 1889, p. 25-26, 28, 30-33, 36-38, 40-42); *Serbarea creștinării rușilor la Kiev*, a 900-a aniversare (p. 61); *Principalii scriitori francezi contemporani* (I), prezentare a scriitorilor O. Feuillet, A. Daudet, L. Halévy, É. Zola, A. Dumas-fils, P. Loti și E. Labische (p. 68-73); V. M. Licescu, *Un inventator român*, prezentarea lui Al. Ciurcu, care, împreună cu Buisson, este realizatorul unui nou motor de navă (p. 77-79); [Barbu Ștefănescu] *Delavrancea, Văduvele*, proză, fragment (p. 89); Al. A. Macendonski, *Fluierul ciobanului*, versuri, poezie datată 1874, dar mai puțin cunoscută (p. 88); [R. D. Rosetti], *O privire asupra Expoziției Universale din Paris și a secției românești*, prezentare a expoziției organizate în 1889, cu ocazia centenarului Revoluției Franceze din 1789, la care România a obținut mai multe medalii de argint (II, 1890, p. 40-47); [Nicolae A. Bogdan], *Mihail Eminescu*, medalion (p. 75); *Principalii scriitori francezi contemporani* (II),

²¹⁰ De format 23×18 cm, cu un număr variabil de pagini: 92 p. (1889), 90 p. (1892), 120 p. (1894), „Calendarul ilustrat bucurescian...” este imprimat la Tipografia Curții Regale „F. Göbl Fii” (1889-1890), la Stabilimentul Grafic „I.V. Socec” (1891-1892) și la Tipografia „Guttenberg”-Josef Göbl (1893-1894). La Expoziția Universală de la Paris, din 1889, „Calendarul ilustrat bucurescian...” obține medalia de argint pentru prezentarea grafică și artistică. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 322-327.

prezentarea scriitorilor J. Verne, P. I. Stahl [Pierre Jules Hetzel], C. Flammarion, G. Ohnet și A. Delpit (p. 79-81); Al. Macedonski, *Noaptea de martie*, versuri, poezie datată 1882, care apare la Paris, în limba franceză, în „La nouvelle revue”, în fascicula din 15 iunie 1889 (p. 48-50); Veronica Micle, *Știu c-amorul tău...*, *Ai plecat*, versuri (p. 58); *Vasile Alecsandri*, medalion (III, 1891, p. 41); [Alexandru I. Hodoș], *Poetul Alexandru Macedonski*, schiță biobibliografică (p. 49-50); [Alexandru I. Hodoș], *Sarah Bernhardt*, scurtă prezentare (p. 60); Anton, *Em. Protopopescu-Pache. Primarul capitalei București* (p. 80-81); *Cărți românești*, articol semnat „Revista literară”, în care este subliniată indiferența față de cartea românească (p. 87-88); *Principalii scriitori francezi contemporani* (III), prezentare: [Sibylle Gabrielle Marie Antoinette] Riquetti de Mirabeau, Comtesse tesse de Martel (Gyp), Ed. Pailleron, E. Renan și contele d'Hérison (p. 82-84); Ioan Nenițescu, *Din Purice, Movilă*, versuri, republicare din volumul *Pui de lei* (p. 42-44); Al. A. Macedonski, *Legenda stâncii de la Rucăr*, versuri, reproducere din volumul *Poezii* (p. 50-52); Veronica Micle, *La un portret*, versuri (p. 55); *Mihail Kogălniceanu*, schiță biobibliografică (IV, 1892, p. 52); *V. A. Urechia*, schiță biobibliografică (p. 60-62); *Theodor Aman*, scurtă prezentare (p. 78); *Principalii scriitori francezi contemporani* (IV), prezentare: E. Augier, Ch. Baudelaire, J. Simon, V. Cherbuliez (p. 80-82); Radu [D. Rosetti], *Edison, telefonul și telegraful* (V, 1893, p. 55-56); Traian Demetrescu, *Clipă de moarte*, sept. 1888, sonet (p. 58); Veronica Micle, *Pasăre cu pene albastre*, versuri, retipărire din volumul *Poezii* (p. 66); *Traian Demetrescu*, schiță biobibliografică (VI, 1894, p. 45-46); Dumitru Stăncescu, *Sur-vultur*, basm, retipărire din volumul *Basme culese din gura poporului*, Prefață de Ionescu-Gion (p. 52-61); Mihail Canianu, *Faptul*, studiu de psihologie populară (p. 66-76); Traian Demetrescu, *Amintire*, schiță (p. 82-84); Dumitru Stăncescu, *Țiganul și popa*, snoavă (p. 85-86); Th. M. Stoenscu, *Politica boilor*, fabulă (p. 49-50); N[icolae] Iorga, *Magii, Olimpul dispăruse*, versuri, retipărite din volumul *Poezii (1890-1893)*, publicat în 1893 (p. 62, 76); Al. A. Macedonski, *Stegarul*, versuri (p. 89); Ioan Nenițescu, *Plugar român*, versuri (p. 89). Valoarea „Calendarul ilustrat bucureșcian...” este sporită de iconografie: portrete de monarhi, oameni de cultură români și străini, generali, edificii, monumente de for, scene din istoria națională, vederi. Dintre acestea: *Arestarea lui Miron Costin* (I. 1889, p. 57); *Al. Ciurcu*, un inventator român (p. 77); *Ateneul Român din București* (II, 1890, p. 29); *Expoziția din Paris* (p. 33, 37, 41); *Lăutari români* [la Expoziția de la Paris] (p. 45); *Cârciumă românească medaliată* (p. 46); *Vederea orașului București pe la 1840* (p. 53); *Columna lui Traian* (p. 74); *M. Eminescu* (p. 75); *Biserica Domnița Balașa* (III, 1891, p. 78); *Biserica Stavropoleos* (p. 80); *Ch. Baudelaire* (IV, 1892, p. 33); *Th. Aman* (p. 49); *Ch. Gounod* (p. 53); *Statuia lui Ovidiu din Constanța* (VI, 1894, p. 25); *Statuia lui I. Heliade Rădulescu din București* (p. 85).

„Calendarul ilustrat român”, București, 1884-1909 (cu întreruperi), întocmit de N. D. Popescu, publică informații, reportaje, evocări, comentarii,

note de călătorie, oferind totodată, prin ilustrațiile sale, „o panoramă a Bucureștilor de altădată și a localităților pitorești din țară”²¹¹. Între materialele publicate: N. D. Popescu, *Ortoman și Șoiman*, o nuvelă cu subiect din Războiul de Independență de la 1877-1878 (II, 1884, p. 9-15); *Anicuța. Don Juanii Bucureștilor*, nuvelă (p. 17-24, 26-39); *Noua bibliotecă română*, prezentare a publicației de la Brașov, redactată de T. Alexi, bibliografie (p. 52); *Dezvelirea statuii lui Ștefan cel Mare*, Iași, 5 iunie 1883 (p. 73); *Bucureștii de altădată*, articol cu informații referitoare la Turnul Colței, Hanul Sf. Gheorghe și Hanul lui Manuc (p. 87, 90-92); N. D. Popescu, *Expoziția cooperativelor români*, 5 octombrie 1883, reportaj (p.93-94); V. Alecsandri, *Izvorul. Hora din Mircești*, versuri (p. 46-47); Iosif Vulcan, *Iubirea*, versuri (p. 47); N. D. Popescu, *Testamentul lui Petru cel Mare*, fragment din lucrarea lui A. D. Xenopol *Rezbelele rușilor contra turcilor* (II, 1885, p. 11-40, 42-62); M. Eminescu, *Dorința*, versuri (p. 62); Ioan Nenițescu, *Cantemir și Prutul*, versuri (p. 63); V. Alecsandri, *În miezul iernii*, Mircești, 1882, dedicată Liviei Maiorescu, versuri (p. 64); Al. Candiano-Popescu, *Un soldat român rănit la Grivița, Româncă de la Plevna*, versuri (p. 92, 100); N. D. Popescu, *Istoria mișcării române de la anul 1848 și a evenimentelor ce au precedat-o*, evocare, datată Lacul Sărat, 1 august 1889 (III, 1909, p. 17-23, 26-55, 58-71, 74-78). Iconografia calendarului cuprinde ilustrate diverse: edificii, monumente de for, scene istorice, tablouri. Dintre acestea: *Intrarea triumfală a lui Traian în Sarmisegetuza* (II, 1885, p. 11); *Principesa Elena Cuza* (p. 24); *O partidă de joc de cărți* (p. 57); *Țărăncuță din Cloșani-Mehedinți* (III, 1909, p. 32); *Țărăncuță din Breaza-Prahova* (p. 33); *Vânzătoare de flori din Câmpulung-Muscel* (p. 48); *Deputați ai Țării Românești* (p. 56-57); *Momente din Războiul de la 1877* (p. 88-89).

„Calendarul interesant...”, Orăștie, 1917-1918, publică știri și reportaje de război, sfaturi practice, comentarii culturale, îndrumări juridice, sfaturi etice²¹². Dintre acestea: *Urzica*, un articol despre valoarea acesteia ca plantă textilă (I, 1917, p. 27-28); [Materialul rulant al Căilor Ferate Române în 1913], locomotive, tendere, pluguri pentru curățirea zăpezii (p. 28); [Dezvoltarea căilor ferate române între 1899 și 1915] (p. 41); *Inventivitatea în război* (p. 54-55); *Asediul Verdunului*, comentariu (p. 57-61); Gavril Todica, *Microbii*, „articol de popularizare pe înțelesul poporului” (p. 92-95); *Mic dicționar sau explicarea unor*

²¹¹ De format 27×19 cm (1884), 28×21 cm (1885), cu un număr variabil de pagini: 96 p. (1884), 104 p. (1885) și 140 p. (1909). „Calendarul ilustrat român” apare în Editura librăriilor fraților Ionnițiu et. comp. și este imprimat la Tipografia „Românul” - Carol Göbl (1885). Calendarul apare, în 1884, cu subtitlul „Istoric, literar, amuzant și popular”, iar în 1909 cu titlul „Calendarul ilustrat...”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 328-329.

²¹² De format 19×13 cm, având 106 p., „Calendarul interesant...” de la Orăștie este imprimat la Tipografia „Modernă”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 330.

cuvinte des întrebuițate în zilele noastre (p. 101-102); *Învățăture pentru viață, cugetări* (p. 4-6, 8-14). Ilustrația de pe coperta 1 a calendarului pe 1917 prezintă un [Grup de femei citind calendarul], desen.

„Calendar istoric și litterar...”, București, 1859-1861, redactat de D. Bolintineanu, Al. Zanne și P. Ghica (1859), de D. Bolintineanu și Alexandru Zanne (1860 și 1861), publică studii și articole pe teme istorice, note de călătorie, evocări, nuvele, legende, studii de arheologie și numismatică, comentarii asupra literaturii vremii, traduceri²¹³. Calendarul se impune prin câteva idei susținute prin materialele difuzate: originea latină a poporului român și a limbii române, continuitatea neîntreruptă a românilor pe aceste meleaguri. Dintre materialele publicate: D. Bolintineanu, *Călătorii în Moldova*, articol cu referiri la societatea ieșeană din 1857 și la Divanul ad-hoc (I, 1859, p. 1-45); Al. Zanne, *Drumurile romane* abordează tehnica organizării și a construirii drumurilor în Imperiul Roman, cu unele observații interesante: „Aproape de drumurile publice romanii așezau și mormintele lor, ca să aibă totdeauna călătorul în vedere că omul e muritor” (p. 46-53); Al. Zanne, *Tablele cerate aflate în Transilvania*, articol referitor la tablele cerate scrise în anul 167 și descoperite în 1788 într-o mină de lângă Abrud-Bania, studiate de savantul german J. F. Massmann din München. Tot aici, observațiile lui Alexandru Zanne cu privire la limba noastră (p. 54-64); [Pantazi Ghica], *Un salon de București, Garoafa întemnițatului*, nuvele (p. 75-90, 91-95); [Pantazi Ghica], *Asupra literelor și artelor în România*, articol de atitudine, în care autorul condamnă „traductomania” din literatura, arta și filosofia străină, recomandând dezvoltarea creației naționale (p. 125-127); D. Bolintineanu, *Orația ce se zice de colăceri la nun în județele de lângă capitală*, folclor mai puțin cunoscut (p. 151-153); *Lăutarul*, baladă, versuri (p. 155-158); *Mosaicele din Grădiștea*, descrierea descoperirii arheologice din 1823, explicarea celor două mozaicuri cu motive din *Iliada* și din mitologia greacă (II, 1860, p. 7-11); *Moartea lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, descriere după Del Chiaro, secretarul domnitorului, care a asistat la omorârea acestuia și a copiilor săi (p. 29-44); [D. Bolintineanu], *Scrisoarea vornicului Gheorghită de Topor către spătarul Flendăriță la Viena*, satiră în versuri la adresa marilor boieri, afectați de prefacerile sociale ale epocii (p. 69-71); [D. Bolintineanu], *Constantin Postelnicul (Cantacuzin), Ștefan cel Tânăr-Vodă, Radu sin Eftimie căpitanul Voinescu*, nuvele (autorul prezintă aici câteva „scrieri autografe”, găsite în familia Bolintinenilor: o cronologie asupra

²¹³ De format 20×13 cm (1859), 22×14.5 cm (1861), cu un număr variabil de pagini: XXXII + 159 p. + 2 pl. (1859), XLI + 90 p. + 5 p. (1860), XXIV + 72 p. (1861), „Calendarul istoric și litterar...” apare în scriere de tranziție, cu excepția coperților și a majorității titlurilor de articole, care sunt culese cu litere latine. Editat de librarul Christ. Ioaninu et comp. Romanov, este tipărit la Imprimeria Națională „I. Romanov et comp.” (1859-1860) și la Tipografia Statului (1861). În 1861, apare cu titlul schimbat: „Calendar geografic, istoric și literar”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 331-334.

evenimentelor în Dacia (1146-1737), niște descânțece și un număr de 600 de rețete medicale (p. 1-30, 31-41, 48-51); *Fiziologii. Șoseaua de la Podul Mogoșoaiei*, material cu bogate informații referitoare la istoria Bucureștilor (p. 52-61); [François Villon], *Păsărarul*, idilă, versuri (p. XXIV); [D. Bolintineanu], *Marele logofăt Cotruț din Viena către vistierul Farfurie din București*, satiră la adresa boierilor transfugi, refractari la ideile de libertate și progres susținute de Brătianu, Kogălniceanu, Golești, N. Orășanu (p. 73-75). Litografiile din paginile acestui calendar sunt executate de J. Pernet.

„Calendar istoric și popular...”, București, 1857-1869, editat de librarul George Ioanid²¹⁴, publică documente istorice, studii și articole referitoare la momente importante din viața românilor, evocări, comentarii de politică internă și externă, sfaturi diverse, literatură, satiră și umor. Dintre acestea: Vasilie Cămărașul, *Istoriile Țării Românești și ale Țării Moldovei* „De viața a prea luminaților domni ce au stăpânit întru aceste două țări și ce s-au lucrat în zilele lor și a părților străine, care se megieșăsc cu aceste două țări”, „adunate din multe letopisețe în anul 7241 sau 1733” (I, 1857, p. 1-71); *Interesante însemnări asupra Principatelor Danubiene* vizează legăturile cu turcii și rușii în perioada 1392-1848 (p. 78-84); Herodot, *Regele Egiptului Ramsinit și fiii arhitectului* (p. 127-129); *Unirea*, versuri, neșemnate (p. 134); *Doamnelor române*, versuri (p. 135-136); *Rugăciunea românului*, versuri (p. 136-137); *Hora României*, versuri (p. 139); *Să trăiască*, versuri (p. 139-140); *Piară*, versuri, satiră la adresa luxului și a „patrihoților” (p. 140); *Miu haiducul și Ștefan-Vodă*, baladă populară, culeasă de la lăutari, reproducere din „Israelitul român”, București, nr. 12 din 7/19 iunie 1957, unde apare cu text bilingv, român și francez (p. 141-144); *Solomon și furnica*, istorioară (II, 1858, p. 97-98); *Moda*, satiră (p. 75-76); *Convorbire*, dialog despre modă între soți (p. 82-86); V. Alecsandri, *Hora Unirii*, versuri (p. 95-96); [Hyppolyte Castillie], *Principatele Dunărene*, istoric, literatură, folclor, etnografie, traducere din „Journal pour tous” (III, 1859, p. 5-61); *Influența malacoavelor asupra progresului și a civilizației*, versuri, satiră la adresa modei (p. 100-107)²¹⁵;

²¹⁴ De format 22×15 cm (1857), 18×12 cm (1859), 20×13 cm (1860), 20×15 cm (1869), cu un număr variabil de pagini: XII + 12 f. + 144 p. (1857). 1 f. + 38 p. + 1 f. + 1118 p. + 1 pl. (1858), 2 f. + 158 p. + 1 tab. (1860), XII + 12 f. + 123 p. (1865), „Calendarul istoric și popular...” apare în scriere chirilică (1857) și de tranziție (1858-1869). În perioada 1862-1869, titlurile sunt culese cu litere latine. Calendarul este tipărit la Imprimeria „Nifon Mitropolitul” (1857 și 1860), la Tipografia Națională a lui Iosif Romanov et comp. (1858 și 1859), la Typographia Stephan Rassidescu (1865-1866) și la Typographia Națională „Întreprensor C. N. Rădulescu” (1869). Apare cu schimbări de titlu: „Calendar cu prevestirile adevăratului astronom Cazamia” (1857), „Calendar popular al adevăratului astrolog Cazamia” (1858) și „Calendar istoric și popular al Principatelor Unite” (1860 și 1861). Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 334-337.

²¹⁵ Câteva strofe de aici ilustrează un moment din evoluția vestimentației feminine din Principate în preajma anului 1859: „Văzut-am malacoful la bal să dântuiască, / Văzutu-l-am pe drumuri și-n sprintene trăsuri; / Și-n falnice saloane pompos să

Barbu Paris Mumuleanu, *Plângerea și tânguirea patriei*, versuri (p. 65-91); *Vulpea și maimuța*, fabulă (p. 93-95); *Convorbiri din 1848*, versuri, dialog dintre un serdar și un pitar (p. 120-128); *Serdăreasa și pităreasa*, versuri, dialog despre libertate (IV, 1860, p. 128-134); *Porumbelii și eretele*, fabulă (p. 134-136); *Sever Toma și Sever Manea*, variantă a baladei *Toma Alimoș* (p. 149-152); [George Ioanid], *Un vis de Anul Nou*, despre progres și civilizație în România (V, 1861, p. 3-19); *Cursul Danubiului*, descriere (p. 51-57); *Moda*, satiră, versuri (IX, 1865, p. 93-94). Litografiile și desenele din calendar aparțin lui Constantin Lecca, *Moartea lui Mihai Viteazul* (I, 1857), și Gheorghe M. Tattarescu, *Unirea Principatelor* (coperta 1).

„Calendarul Ligei pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, București (1894-1908) și Vălenii de Munte (1909-1912), redactat de V. A. Urechiă (1894-1895) și N. Iorga (1908-1912)²¹⁶. Publică literatură, evocări istorice, probleme de politică, educație culturală și națională. Calendarul acordă o atenție deosebită problemelor românilor din provinciile aflate sub ocupație străină. Publică, între altele: S. Periețeanu-Buzeu, *Unirea face tăria – In hoc signo vinces*, articol referitor la rolul Ligii Culturale în menținerea și dezvoltarea conștiinței naționale (I, 1894, p. 38-40); [Barbu Ștefănescu] Delavrancea, *Hagi Tudose*, nuvelă (p. 40-57); C. I. Tudor, *Horia, Cloșca și Crișan*, note biografice și date istorice, culese din *Istoria revoluțiunii lui Horia în Transilvania* de N. Densușianu (p. 59-63); A. Vlahuță, *Dan*, roman, fragment (p. 67-72); Tudor Pamfile, *Veleatul omului*, poveste auzită de la Ion al lui Tănase Gogă, din Țapu, părțile Tecuciului (XVI, 1908, p. 55-56); G. Tutoveanu [G.

ocolească, / Și-n loc să văz ființe, văzui tot umflături! // Adio toaletă, te-ai dus din omenire! / Adio și voi tălii, și gust, și simțiment: / De-acuma l-a femeii frumoasă-mpodobire / Se cere arhitectii, căci ea e monument! // Oriunde-mi port vederea, nimic nu văz-nainte / Decât nisce uleie, urloaie de vapor; / Diforme piramide, umbrele ce se-ntinde / Și pulberii din stradă in aer îi dau sbor. // Se poate, vă-ntreb, spuneți, in aste largi baloane / De madepolon pline și de deșertăciuni. / Se poate, zic, vrodată, sub aste mari campana. / O inimă să bată, să simță slăbiciuni?... // Adio dară vise, ilusii de junete, / Voi care de femeia vorbeați așa frumos, / Adio! căci de-acuma a damei frumusețe / În loc de simplitate e lucsul mincinos!” (p. 107). Vezi și Adrian-Silvian Ionescu, *Modă și societate urbană în România epocii moderne*, București, Editura Paideia, 2006.

²¹⁶ De format 23×16 cm (1894), 21×14 cm (1912), având un număr variabil de pagini: 128 (1894), 1 pl. + 192 p. (1908), 220 p. (1910), 200 p. + 1 pl (1912), „Calendarul Ligei pentru unitatea culturală a tuturor românilor” apare, cu întreruperi, în perioada 1894-1934. În perioada de dinainte de 1918. este imprimat la Tipografia și fonderia de litere „Thoma Basilescu” (1894-1895), la Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva” (1908), la Tipografia „Neamul românesc” din Vălenii de Munte (1909-1912). Calendarul apare cu schimbări de titlu: „Calendarul patriotului român” (1895), „Calendarul Ligei...” (1908), „Calendarul Ligii Culturale” (1909-1912). Vezi și I. Hangiu, DPLR, p. 83; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 341-344.

Ionescu], *Cuza-Vodă*, sonet (p. 110); N. Iorga, *Despre viața românească a Ardealului*, conferință ținută la cursurile de vară de la Vălenii de Munte (XVII, 1909, p. 17-71); *Serbarea pentru Șaguna în regatul României* (p. 159-161); *Serbarea comemorării lui Șaguna de la Ateneu* (p. 163-170); I. Lupaș, *Viitorul școlii românești în Ungaria*, articol referitor la legile austro-ungare îndreptate împotriva școlii și culturii naționale a românilor din Transilvania (XIX, 1911, p. 25-33); Cezar Papacostea, *Considerații asupra problemei românismului în Balcani*, aspecte politice, culturale și economice (p. 71-88); N. Iorga, *Românii din Ardeal la 1780, după un călător italian*, date etnografice, din relatările abatelui D. Sestini, consilier literar al lui Al. Ipsilanti, la 1780 (p. 99-105); Elena Pop Hossu-Longin, *Despre societățile femeilor române din Ardeal și Ungaria* (XX, 1912, p. 49-56); Un român din Ardeal [Ioan Lupaș], *Cum s-ar putea asigura viitorul școlii românești din Ungaria* (p. 59-64); [Emil A. Chiffa], *Cântecele țărânului român din părțile Bistriței*, studiu, în care sunt intercalate 259 de versuri populare (p. 77-88); N. Iorga, *Un fanatic țaran al romantismului național, Bădea Cârțan*, 1911 (p. 93-95); Const. Noe, *Schimbările intervenite în situația aromânilor* (p. 113-123). „Calendarul Ligei pentru unitatea culturală a tuturor românilor” este ilustrat cu portrete ale unor domnitori, ierarhi, oameni de cultură români din toate provinciile istorice, monumente istorice, litografii, desene. Pentru valoarea lor documentară în îndeplinirea scopului asumat, reținem câteva ilustrații: *Inaugurarea bustului lui M. Kogălniceanu la Galați* (1894, p. 24); *Sătențe din părțile Sibiului* (1909, p. 67); *Țărani din părțile Sibiului* (p. 69); *Arhieriei la serbările de la Blaj* 1912).

„Calendar literar și artistic”, București, 1909, este redactat de M. Dragomirescu și E. Gârleanu²¹⁷. În concepția acestora, calendarele sunt „abecedare pe care mulți au deprins să citească” și de aceea publică aici informații despre mișcarea culturală și artistică, articole de istorie și de istorie literară, biobibliografii ale unor scriitori români și străini, literatură educativă, impresii de călătorie, povești. Calendarul este bogat ilustrat cu reproduceri după lucrări de artă și fotografii, unele dintre acestea fiind executate de Carol Popp de Szathmáry. Publică aici, între alții, [Emil Gârleanu], *Calendarele*, articol în care consideră aceste periodice „abecedarele de pe care mulți au deprins să citească” (I, 1909, p. 5-8); Edgar Poë, *Masca*, proză, traducere de I. L. Caragiale (p. 55-66); Mihail Dragomirescu, *Mișcarea literară în 1908* (p. 69-100); I. A. Bassarabescu, *Noi și vechi*, schiță (p. 107-111); [Emil Gârleanu], *Pictorii Carol și Alexandru Szathmáry. Tată și fiul* (p. 125-129, 131, 133); E. Lovinescu, *Doi prieteni*, teatru

²¹⁷ De format 15×10 cm, cu 503 p. + 2 facsimile + 4 f. reclame. „Calendarul literar și artistic” apare sub egida Editurii Librăriei „Socec și Co.”, în Colecția „Biblioteca românească”, Enciclopedia „Socec”, nr. 21-24. Colile tipografice ale acestui calendar sunt folosite pentru alcătuirea lucrării *Scriitori și artiști contemporani*, București, Editura „Socec et Comp.”, 1912. Vezi și I. Hangiu, DPLR, p. 81; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 344-346.

(p. 136-151); Al. Tzigara-Samurcaș, *Opera și viața lui Aman* (p. 216-134, 235-238, 240); Mihail Dragomirescu, *Pictorul Costin Petrescu* (p. 302-303, 305-307); Ion Minulescu, *Fără început*, nuvelă fantastică (p. 310-315); Corneliu Moldovanu, *Din trecutul nostru muzical* (p. 461-482); I. L. Caragiale, *Boul și vițelul*, fabulă, facsimil (p. 52-53); Ștefan Petică, *Fecioara-n alb*, versuri, fragment (p. 319-320); Alexandru Stamatiad, *Melancolie*, versuri (p. 324); Mihail Codreanu, *Corbii, Somnul rozelor*, sonete (p. 352, 353); G. Tutoveanu, *Secerătorii*, sonet (p. 255). Reproductorile care ilustrează paginile acestui calendar sunt valoroase. Dintre acestea: Adolf de Schreyer, *Chervan în Bărăgan*; N. Grigorescu, *Portretul D-nei S.*; Al. C. Szathmáry, *Interior, Cu oile*, Fr. Damé, *Domnitorul Carol în trăsura de poștă*, reproducere după *Bucaret en 1906*; Costin Petrescu, *Margine de sat*; Carol Popp de Szathmáry, *Chervan*; Costin Petrescu, *Regele la Grivița* (p. 306); *Oltean* (p. 116, 202, 225); *Surugiu* (p. 127, 163, 196, 263, 285, 293, 444); *Ciobani* (p. 139); *Ursari* (p. 159, 391); *Dorobanț* (p. 297, 413); *Țărancă cu zeghe* (p. 283); *O uliță din Iași* (p. 315); *Cu Steaua* (p. 359); *Halvițari* (p. 362); *Paparuda* (p. 364); *Covrigar bucureștean* (p. 380); *Fierar* (p. 385); *Casă boierească*, fotografie de C. Szathmáry (p. 443).

„Călimdarul lui rumeri din Istrie”, București, 1905, întocmit de A. Glavina și C. Diculescu, publică sfaturi practice, gospodărești și sanitare, anecdote, schițe, povești, nuvele, basme, poeme în proză, proverbe²¹⁸. Între altele, aici se publică: *Noi rumaniezi* [Noi, românii], articol referitor la originea latină a aromânilor, date statistice asupra răspândirii lor (I, 1905, p. 23-26); *Ștoria lui tiraru bogat* [Istoria țăranului bogat], anecdotă (p. 36); *Vire veara* [Vine vara], poem în proză cu tematică pastorală (p. 48-49); *Feata de cesar și fiu lu veduva* [Fata de împărat și fiul văduvei], basm (p. 58-62); *Vocabular istriano-român*, cuvintele și formele dialectale întrebuițate în calendar (p. 67-78). Din iconografia calendarului amintim: *Împăratul Franz Joseph*; *Craiul României*, *Carol I*; *Păstor român*, ilustrate hors-texte; *Papa Pius X* (p. 17); *Mater Dolorosa*, după Guido Reni (p. 35).

„Calendarul «Minervei»...”, București, 1899-1926, își propune să devină o mică enciclopedie populară a vieții practice, un stimulent al mișcării artistice și literare din epocă²¹⁹. Unele materiale, incluse mai târziu în volume sau în

²¹⁸ De format 21×13,5 cm, având 79 p.. „Călimdarul lui rumeri din Istrie” este realizat în dialect istroromân. Finanțat de I. C. Grădișteanu, ministrul Lucrărilor Publice, este imprimat la Tipografia „Gutenberg” - Ioseph Göbl. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 349.

²¹⁹ De format 23×15 cm (1899), 21×13 cm (1902), 19×12 cm (1903), 20×13 cm (1912), cu un număr variabil de pagini: 6 pl. + XVI + 176 p. + 1 pl. + 1 h. + 22 f. reclame (1899), IV + 236 p. + 2 pl. (1903), 278 p. + XXXII p. + 2 pl. + 6 f. reclame (1906), 1 f. + 5 pl. + 258 p. + XXX p. + 15 f. reclame (1910), 1 f. + 302 p. + XXXIV p. + 4 pl. + 3 f. reclame (1916), „Calendarul «Minervei»...” apare la Editura Institutului de Arte Grafice și Editură „Minerva”, Filip Moroianu, Popovici și Tălășescu (1899-1900, 1902-1906), la Editura Institutului de Arte Grafice și Editură „Minerva”, Soc. anonimă (1907-1910). În perioada

manuale, au văzut pentru prima dată lumina tiparului în paginile „Calendarul «Minervei»”. Aici apar studii și articole, versuri și proză, reportaje, informații culturale, biografii, cronică (literare, teatrale, muzicale, plastice), traduceri. Ținuta grafică aparte, precum și marea bogăție a ilustrațiilor îl situează în rândul lucrărilor de referință pentru cercetarea mișcării literare și artistice a vremii. Din materialele publicate în acest calendar românesc de prestigiu, menționăm: *Prefață*, scopul calendarului: „a întări în popor conștiința națională, a cultiva sentimentele morale și a înmulți cunoștințele utile” (I, 1899, p. III-IV); *Un popor model*, articol despre Danemarca și poporul danez (p. 57-59); Bibliophilus, *Podoaba casei* [Biblioteca] (p. 83-84); [George Coșbuc], *Îmbrăcăminte și locuințele oamenilor* (p. 90-91); *Populația Dobrogei în anul 1889* (p. 100); dr. I. Radovici, *Apele minerale și stațiunile noastre balneare* (p. 145-148); Alfred de Musset, *Noaptea de octombrie*, versuri, poem, traducere de Haralamb G. Lecca (p. 116-117, 119-121); *Sindicatul agricole*, importanța lor din punct de vedere economic, științific și social (II, 1900, p. 54-55); *Cum se scrie o scrisoare* (p. 67-69); *Cele mai mari bătălii din lume*, tabloul sinoptic (Qodshu, 1350 î. Hr.-Plevna, 1877), cuprinde locul și data bătăliei, luptătorii și generalii, învingătorii, numărul trupelor și al morților, consecințe (p. 116-119); *Iernile cele mai grele*, statistică (401, anul când a înghețat Marea Neagră-1895) (p. 119); *Catedrala de la Blaj*, scurtă prezentare (p. 138); *Vinul de mere* (p. 161-162); V. S. Moga, *Îngrijirea pomilor roditori* (p. 169-170); *Bicicleta într-o lecție* (p. 172-174); Vitold Rolla-Piekarski, *Regatul României*, date statistice, prezentate pe provincii și județe (III, 1901, p. 121-130); *Agata Bârsescu*, schiță biografică (p. 140); *Fundația Universitară „Carol I”*, prezentarea instituției inaugurate la 13 martie 1895 (p. 141-144); *Mihai Viteazul*, prezentare omagială, cu ocazia împlinirii a 300 de ani de la moartea domnitorului (IV, 1902, p. 43-47); A. Vlahuță, *Cetatea Neamțului*, fragment din volumul *România pitorească* (p. 49-51); N. Iorga, *Mihai Viteazul*, domnitorul – „victimă a talentelor și greșelilor sale” (p. 68); *Iuțele drumurilor de fier în diferite țări din lume* (p. 80); *Societatea pentru învățătura poporului român, din București*, scurt istoric al societății întemeiate în 1866, cu statutele întocmite de C. Esarcu, V. A. Urechă, G. Misail ș.a. (p. 147-149); Al. Odobescu, *Cum s-a descoperit cloșca cu pui (Tezaurul de la Pietroasa)*, retipărirea articolului din „Columna lui Traian”, 1877 (p. 160-164); [Barbu Ștefănescu] Delavrancea, *Doina (Conferință)*, ipoteze asupra originii cuvântului (V, 1903, p. 95-103); Zach. C. Panțu, *Institutul Botanic din București*, istoric (p. 137-145); G. Coșbuc, *Câți suntem*, articol referitor la unitatea tuturor românilor (p. 146-148); [Simion Mehedinți], *Buruiana*, nuvelă (p. 205-218); M. Eminescu, *Mușatin și codrul*, poem (p. 66-69); Șt. O. Iosif, *Pintea*, poem în două părți (p. 104-105); Andrei Bârseanu, *Ardealului*, Brașov, mai 1898, versuri (p. 132-133); Ion Scurtu, *Portretele*

de început apare cu subtitlul „Literatură. Știință. Artă. Morală. Economie” și, treptat, devine o adevărată bibliotecă enciclopedică. Vezi și I. Hangiu, DPLR, p. 83-84; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 361-392.

lui Eminescu (VI, 1904, p. 85-92); Th. Frâncu și Gh. Candrea, *Din Munții Apuseni. Buciumanii*, mic studiu: portul, obiceiurile, frumusețea moșilor, suferințele lor sub asuprire străină; activitatea, arestarea și întemnițarea Ecaterinei Varga (p. 105-108); Mihail Sadoveanu, *Zâna lacului*, poveste (p. 114-118); [Ilie Chendi], *Academia Română*, istoric și activitate (p. 120-134); *Membrii Academiei Române*, biobibliografii (p. 135-160); I. Slavici, *Bobocel*, nuvelă (p. 186-191); Mihail Sadoveanu, *Poveste de Crăciun* (VII, 1905, p. 69-75); N. Iorga, *Privești de la hotarele noastre: Ada-Kaleh*, însemnări de călătorie (p. 117-123); Al. Ciura, *Școlile din Blaj, 1754-1904*, cu referire la Gimnaziu și Școala Normală (p. 199-201); [S. Haret], *2 iulie 1905*, „Discurs rostit de domnul ~, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice cu prilejul serbării celui de-al patrulea centenar de la moartea lui Ștefan cel Mare” (p. 202-207); G. Coșbuc, *Medicina populară* (VIII, 1906, p. 125-128); Oct. C. Tăslăuanu, *Albumele de cusături naționale*, Budapesta, prezentarea lucrării întocmite de D. Comșa, din însărcinarea comitetului Reuniunii agricole române din Sibiu (p. 171-176); Octavian Goga, *Clăcașii*, versuri (p. 132-135); *Expoziția jubiliară națională*, reportaj (IX, 1907, p. 72-95); Gh. D., *Festivalul coral de la Expoziție*, cronică și reportaj (p. 114-124); *Societățile corale românești care au luat parte la festival* (p. 124-154); *Corurile din Banat*, lista celor 76 de coruri, cu precizarea unor date: localitatea, denumirea, dirijorul, anul înființării și numărul de membrii (p. 156-157); Ion Arginteanu, *Românii macedoneni*, fragment din lucrarea *Istoria românilor macedoneni* (p. 215-217); Teodor Filipescu, *Românii din Bosnia*, studiu, obiceiuri de înmormântare (p. 218-224); Al. Vlahuță, *Grigorescu*, studiu, retipărire din „Viața românească” (X, 1908, p. 209-223); Al. Vlahuță, *Cuvântul*, versuri (p. 49-50); I. Scurtu, *Gazeta Transilvaniei*, „Jubileul ei de șaptezeci de ani, istoric și rolul politic al periodicului” (XI, 1909, p. 67-72); [A. S. Pușkin], *Cârjaliul*, povestire, traducere de C. Negruzzi (p. 184-186, 188-191); I. L. Caragiale, *High-Life*, schiță (p. 282, 286); V. Cârlova, *Ruinele Târgoviștei*, versuri (p. 265-266); M. Sadoveanu, *La Peștera Ialomicioarei*, impresii de călătorie (p. 172-178); dr. Vasile Meruț, *Istitutoarea Geologică a României*, istoric (XII, 1910, p. 225-236); Zamfir C. Arbore, *Românii din Basarabia*, studiu (p. 283-284, 286-288); I. Scurtu, *Comemorarea morții lui Eminescu*, reportaj (p. 289-290); I. Slavici, *O jertfă a vieții*, nuvelă (p. 191-207); Mihail Sadoveanu, *Întâia iubire*, povestire (XIV, 1912, p. 99-107); Ion Scurtu, *Serbările culturale de la Blaj*, „fapte și impresii” de la manifestarea „Astrei”, organizată în perioada 15-17 august 1911 (p. 123-138); Ioan Slavici, *I. L. Caragiale*, amintiri, în care autorul face mărturisiri și despre M. Eminescu (XV, 1913, p. 81-82, 84-90); Ioan Slavici, *Ardealul*, proză (XVI, 1914, p. 49-54); I. Simionescu, *O excursie în nordul Moldovei*, despre împrejurimile Broștenilor (p. 179-198); C. Rădulescu-Motru, *Caracter și energie*, studiu care va fi ulterior inclus în volumul *Personalismul energetic* (p. 161-166, 168-170); Mihail Sadoveanu, *Din Galiția*, sept. 1915, povestire despre Primul Război Mondial (XVIII, 1916, p. 145-148, 150-153); C. Demetrescu, *Războiul european*, oct. 1915, „un istoric și

desfășurarea războiului” (p. 257-277). Iconografia calendarului cuprinde ilustrate în culori și alb-negru, portrete ale unor scriitori și artiști, fotografii de Fr. Duschek, tipuri umane din regiuni diferite ale spațiului etnic românesc, peisaje, monumente istorice, biserici și mănăstiri, școli, edificii, caricaturi. Dintre acestea: *Româncă din Ardeal*, ilustrată în culori, executată la Institutul „Husnik și Häusler” din Praga (1889), *Chervan din vremuri vechi* (p. 63); *Mocani bătrâni din Săcele* (p. 83), *Țărani din Banat* (p. 86, 88); *Peisaj din Carpați* (p. 147); *Scenă de la țară, țărani pescuind* (1900, p. 73); *Bâlciul Drăgaica de la Câmpulung* (p. 155); *Un cioban de pe Valea Lotrului* (1901, p. 59); *O cârciumă într-un sat pe malul Dunării* (p. 70); *O moară la țară* (p. 72); *Herghelie la Ripiceni* (p. 150); Th. Aman, *Horă la țară* (1903); Th. Aman, *I. Heliade Rădulescu* (p. 47); Th. Aman, *Ursarul* (p. 126); Th. Aman, *Adunați la mămăligă, Pe furtună, Bivolii înjugați, Cap de studiu* (1904, p. 43, 45, 47, 49); Șt. Luchian, *Babă torcând* (p. 205); N. Vermont, *Horă* (p. 229); Șt. Luchian, *Muncitori* (1905, p. 48); Șt. Luchian, *Autoportret, Flori* (1906, p. 49, 55); Th. Aman, *Popas la munca câmpului, Petrecere cu lăutari* (1909, p. 59, 79); N. Grigorescu, *Pe coastă, Flori, La adăpat, Pe gânduri, De la pășune, Spre casă, În așteptare, Popas, Peisaj, Cioban la umbră* (p. 137, 139, 141, 145, 147, 149, 155, 157, 159); Șt. Luchian, *Căpșuni, Pictorul Luchian în atelier, Bucătărie călugărească, Tânăr studios, Târguiești de dimineață, Flori de toamnă, Fructe* (1910, p. 136, 137, 139, 140, 141, 143, 144); C. Ressu, *Țărani, Țărănci* (1912, p. 76, 140); Artur Verona, *Isus și samariteanca, Peisaj* (p. 91, 162); N. Vermont, *Cărăuși* (p. 171); J. Steriadi, *Casa părintească* (p. 171); Octav Băncilă, *Pribeagul* (1915); Artur Verona, *Luminiș* (p. 69); N. Vermont, *La brodat, Lectură* (1916, p. 147, 220); [Octav] Băncilă, *La șezătoare* (p. 137); D. Hârlescu, *Bătrânul învățător* (p. 138); M. Teișanu, *Casă de țară* (p. 223). Tomul din 1908 al „Calendarul «Minervei»...” tipărește un număr foarte mare de ilustrații după pânzele lui Nicolae Grigorescu. Dintre acestea: *Car cu boi* (p. 76), *Păstor* (p. 77), *Harnică* (p. 78), *Flori de primăvară* (p. 80), *La Căldărușani* (p. 85), *La geam* (p. 86), *Lucrând* (p. 89), *Casă la țară* (p. 91), *Chivuță* (p. 93), *Torcând* (p. 95), *Întoarcerea din țarină* (p. 105), *Rucăreancă* (p. 139), *Cârciumă la Rucăr* (p. 141), *Monahul Nectarie Vlahuță* (p. 157), *La bâlci* (p. 204), *Scoborâțul oilor* (p. 215), *Pe valea Buzăului* (p. 223), *Clăi cu fân* (p. 233), *Cu furca* (p. 259), *Aducând apă* (p. 265), *Mahalagioaică* (p. 278), *La mahala* (p. 283).

„Calendarul «Moftului român»...”; București, 1902, întocmit de I. L. Caragiale, retipărește unele pamflete din periodicul umoristic bisăptămânal „Moftul român”, pe care acesta îl editează în colaborare cu A. Bacalbașa, schițe, instantanee satirice, medalioane, glume, caricaturi²²⁰. Dintre materialele publicate aici: *Cum devine cineva revoluționar și om politic*, schiță satirică (I, 1902, p. 29-34); *Intelectualii*, pamflet (p. 37-40); *Bacalaureat*, schiță umoristică (p. 47-50);

²²⁰ De format 23×15 cm, cu 144 p. + 2 f. cu reclame, „Calendarul «Moftului român»...” este tipărit la Institutul de Arte Grafice „Eminescu”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 392-393.

Lună de miere, schiță umoristică (p. 67-73); *La Paști*, schiță umoristică (p. 75-81); *Națiunea română*, schiță cu subiect din Războiul de Independență, oferind informații despre București și despre Fr. Damé (p. 85-91); *Ion Brezeanu*, medalion (p. 95-103); *Moftanții*, [Românul], pamflet (p. 108-108); *Moftangii*, [Româncă], pamflet (p. 109-112); *Moftangii*, [Savantul], pamflet (p. 112-113); *Jertfe patriotice*, pamflet (p. 114-119); *Leac de criză*, pamflet (p. 122-128).

„Calendar moldovenesc”, Chișinău, 1914-1918, alcătuit de N. N. Alecsandri (1914-1917) și P. N. Halippa (1918)²²¹, publică sfaturi practice, informații economice, administrative, juridice, literatură educativă și patriotică, studii și articole istorice, comentarii asupra unor probleme de actualitate. Dintre acestea: *Cine sunt și de unde se trag moldovenii*, articol referitor la originea latină a poporului român (I, 1914, p. 35-38); L. Tolstoi, *Cel dintâi rachier*, poveste (p. 39-44); Alecu Russo, *Iubirea de patrie*, fragment din volumul *Cântarea României* (p. 44); *Poruncile tovărășiiilor de credit*, „articol de îndrumare” (p. 46-48); *Povețe pentru economie* (p. 48); *Cine sunt moldovenii*, articol referitor la originea latină a românilor (II, 1915, p. 41-44); *Trei întrebări*, poveste din popor (p. 47-51); *Creșterea vitelor*, „articol de îndrumare” (p. 52-55); *Tovărășia. Cooperația*, „articol de îndrumare” (p. 59-64); George Sion, *Mult e dulce și frumoasă / Limba ce-o vorbim*, versuri (foaia de titlu); *Trei crai*, cântec de stea (p. 45-46); Sofia Nădejde, *Graiul strămoșesc*, „articol de îndrumare”: „Mă, fraților, un popor tot mai poate căpăta moșia pierdută, dar graiul, odată pierdut, nu se mai poate căpăta” (IV, 1917, p. 35-37); *Cuvinte despre economie*, sfaturi (p. 43-47); *Cuvinte despre sănătate*, sfaturi (p. 48-55); *Neamul românesc și țările locuite de el*, date demografice (p. 56-59); *Proverbe patriotice* (p. 64); *Cugetări și vorbe înțelepte* (p. 8, 12, 16); *Proverbe* (p. 14, 42, 47, 55); I. Negruzzi, *Sfat*, versuri (p. 6); Carmen Sylva, *Furtuna, bruma și soarele*, versuri (p. 10); V. Alecsandri, *Cântec de lume*, versuri (p. 37); George Sion, *Mult e dulce și frumoasă / Limba ce-o vorbim*, versuri (V, 1918, foaia de titlu); Vasile Alecsandri, *Marșul călărășilor*, versuri (p. 62); George Coșbuc, *Graiul neamului*, versuri (p. 63-64). Pe coperta 1, la fiecare tom apare [Țăran la câmp], desen. Pe coperta a 3-a a tomului din 1917 este lista cărților existente în redacția gazetei „Cuvânt moldovenesc”.

„Calendarul «Neamul românesc»...”. Vălenii de Munte (1909-1916) și Iași (1917-1918), publicat de Nicolae Iorga, difuzează studii și documente, evocări istorice, cronici culturale, note de călătorie, versuri, folclor, maxime și cugetări, traduceri²²². Între acestea: N. Iorga, *Cugetări* (I, 1909, p. 34-38); [Giacomo]

²²¹ De format 18×13 cm, cu un număr variabil de pagini: 48 p. (1914), 64 p. (1915, 1917 și 1918), „Calendarul moldovenesc” apare în limba română, cu caractere rusești, fiind editat de redacția ziarului „Cuvânt moldovenesc”. Imprimarea se face la Tipografia lui V. V. Iacobovici (1914-1917) și la Tipografia tovărășiei „Editura basarabeiană” (1918). Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 393-394.

²²² De format 19×12 cm (1909), 17×12 cm (1918), având un număr variabil de pagini: 111 p. (1909), 141 p. + 7 pl. (1910), 96 p. (1913); 125 p. (1917), „Calendarul «Neamul

Leopardi, *Dialog între un vânzător de almanahuri și un trecător*, traducere de Fl. din Poiești (p. 45-47); [Gotthold Ephraim] Lessing, *Măgarii*, fabule, traducere de I. Mihalache (p. 68-71); N. Iorga, *Calendarul sufletelor*, cugetări (p. 85-86); *Cronica anului*, informații cu caracter politic, economic și cultural din țară și de la românii de peste hotare (p. 87-110); A. Lamartine, *Bonaparte*, versuri, fragment de meditație, traducere de M. Iorgulescu (p. 66-67); [N. Iorga], *La serbarea zilei de 24 Ianuar*, cuvântare ținută la Iași, în ziua de 24 ianuarie 1909 (II, 1910, p. 39-59); [N. Iorga], *Cronica românească a anului* (p. 99-137); Tudor Pamfile, *Leder și Lăduanca*, poveste auzită în județul Iași (p. 69-81); Virgil Gabrielescu, *Din chestia țărănească*, București, 30 sept. 1910, articol despre arendășia în România: obștile sătești, băncile populare și noua concepție asupra proprietății, după desființarea arendășiei (p. 83-136); *Cronica anului*, material referitor la românii din țară și de peste hotare (p. 137-169); *Cântecul lui Ștefan-Vodă*, versuri, folclor cules din comuna Nereju, plasa Vrancea (p. 62-64); Ap[ostol] Culea, *Poezia populară dobrogeană*, studiu (IV, 1912, p. 94-103); Tiberiu Crudu, *Scrisoare*, versuri adresate unor prieteni din Paris: despre sărăcia, abuzurile și mizeria din satul său natal (p. 108-116); *Din țară*, articole cu caracter politic (p. 136-148); Tudor Pamfile, *Zâna-Stelina*, poveste auzită de la Ion al Michiului din Țepu, județul Tecuci (V, 1913, p. 17-22); A. P. Cehov, *Preparatorul*, schiță, traducere de I. Licea (p. 45-47); [În curte la Ștefan-Vodă], colinde (p. 23, 25); [Șapte colinde din Ardeal] (p. 29-31); Friedrich von Schiller, *Cântecul clopotului*, poem (p. 68-80); N. Iorga, *Legăturile cu aliații noștri*, articol politic (VIII, 1917, p. 22-54); P. Partenie, *Două umbre*, proză, cu referire la exodul ardelenilor în timpul războiului (p. 56-60); *O poetă belgiană în 1877-1878 despre români*, fragment din volumul *România*, publicat la Bruxelles, în 1878, de Marie Nizet, traducere de N. Iorga (p. 81-83); Tucidide, *Lauda celor morți pentru țară* [„Cuvântul funebru rostit de Pericle la îngroparea eroilor căzuți în anul dintâi al Războiului Peloponesiac”], traducere de T. Naum (p. 88-93); V[asile] Bogrea, *Pangermanism cultural* (p. 96-99); *Câteva scrisori ale poetului C. Conachi*, documente de epocă (p. 114-125); *Francia epică*. Din *Cântecul lui Roland*. *Cântul III*, traducere de Teodor Naum (p. 72-79); Marie Nizet, *Închinare Oltului*, 2-14 martie 1878, evocarea unor figuri de domnitori din istoria noastră națională: Decebal, Traian, Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Mihai Viteazul, traducere de N. Iorga (p. 84-97); *Cronica războiului*, un documentar referitor la evenimentele interne și externe din perioada 1914-1917, care valorifică și articole din câteva periodice olandeze (IX, 1918, p. 17-84).

românesc»...” este imprimat la Tipografia Societății „Neamul românesc” din Vălenii de Munte (1909-1916) și la Tipografia „Dacia” – P. Iliescu din Iași (1917-1918). Tomul pe anul 1910 este închinat Unirii Principatelor Române, având pe coperta 1 portretul lui Alexandru Ioan Cuza într-un frumos chenar cu motive florale la colțuri. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 405-408.

„Calendarul nostru”, Bârlad, 1918, publică literatură cu subiecte de război, amintiri, studii și articole²²³. Dintre acestea: N. Iorga, *O judecată românească despre război*, comentariu referitor la participarea armatei române la Primul Război Mondial (I, 1918, p. 19-34); Bogdan P[etriceicu]-Hasdeu, *Austria în poziție*, pamflet, reproducere din volumul *Noi și voi* (p. 36-37); I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, fragment (p. 39-46); I. [L.] Caragiale, *Tempora*, schiță satirică (p. 47-52); Barbu [Ștefănescu] Delavrancea, *Două lacrimi*, schiță (p. 55-59); I. Simionescu, *Imnul muncii*, un îndemn la muncă pentru refacerea țării după război (p. 60-64); P[amfil] Șeicaru, *Din învățăturile războiului*, elogiu adus soldatului-țăran (p. 66-68); A. V[lahuță], *Frângurele*, aforisme (p. 70); D[imitrie] Iov, *Băjenarii*, „însemnări din război” (p. 72-75); M. Lupescu, *Nevoia este cel mai bun învățător*, poveste auzită de la Vasile al lui Toader din satul Holdița, județul Suceava (p. 82-84); T. Pamfile, *De-a lungul Dunării*, însemnări din Războiul pentru Independență (p. 112-118); I. Posescu, *Cultura viilor. Hibrizii și producătorii direcți*, „articol de îndrumare” (p. 145-150); M. Eminescu, *Moldova*, versuri (p. 18); A. Vlahuță, *Din zile grele*, versuri (p. 35-36); V. Voiculescu, *Sunt culmi*, versuri (p. 46); Nichifor Crainic, *Patria*, versuri (p. 53-54); A. Mândru [Atanasie Gheorghiu], *Mănăstirea Putna*, versuri (p. 59); G. Tutoveanu, *Sus frunțile, eroi!*, versuri (p. 65); V. Voiculescu, *Am visat*, versuri (p. 75); G. Tutoveanu, *Rugăciunea ostașului*, versuri (p. 84-85); G. Coșbuc, *Crăciunul în tabără*, versuri (p. 103-104); G. Tutoveanu, *Ștefan-Vodă*, versuri (p. 119); P.[anait] Cerna, *Către pace*, versuri (p. 150-151).

„Calendarul partidului național român din Transilvania și Ungaria...”, Arad, 1913-1918, redactat de C. Savu (1914-1917) și I. Clopoțel (1918), ilustrează formele de exprimare ale luptei pentru drepturile politice ale românilor din Transilvania, fiind „o punte de legătură culturală” a românilor din Transilvania și Ungaria cu frații lor din România și din celelalte provincii istorice, susținând totodată „acel spirit social fără de care nu poate exista un popor”, „conser-vându-ne o limbă românească expresivă, ca suport al acestui spirit”²²⁴. Calendarul publică informații diverse, sfaturi și îndrumări practice pentru plugari,

²²³ De format 16×10 cm, cu 160 de pagini, „Calendarul nostru” este imprimat la Tipografia „C. D. Lupașcu” din Bârlad. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 409-410.

²²⁴ De format 27×20 cm (1913), 20×13 cm (1918), cu un număr variabil de pagini: 156 p. + 10 f. reclame + 14 pl. pentru însemnări (1913), 138 p. + 31 f. reclame + 14 pl. (1914), 119 p. (1916), 320 p. + 23 pl. (1917), 160 p. + 8 pl. (1918). „Calendarul partidului național român din Transilvania și Ungaria...” este imprimat la Tipografia „Concordia” din Arad. În 1913, apare într-o „ediție populară”. Din 1914, apare cu titlul schimbat: „Calendarul partidului național român din Ungaria și Transilvania”. Vezi I. Clopoțel, *O putere socială ascendentă: presa*, în „Societatea de mâine”, Cluj, anul II, nr. 19, 1925, p. 327-328; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 415-419; Andrei Negru, *Sociologia presei*, în volumul *Ion Clopoțel. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2003, p. 21-38.

îndrumări economice, documente politice, anecdote, snoave, povestiri, nuvele, reportaje, evocări, comentarii asupra situației politice interne și internaționale, traduceri, urmărind „să cultive limba și simțirea românească”. Dintre acestea: *Răvașul așezămintelor noastre românești, bisericеști, școlare, cultural-sociale etc.*, documentar (I, 1913, p. 58-71); [I. L. Caragiale], *Calul dracului*, schiță, reproducere din volumul *Schițe nouă*, din 1910 (p. 75-78); *Baronul și iobagul*, snoavă din popor (p. 103-105); Maria Cioban, *La baie la împărăție*, poveste (p. 110-112); N. Petra-Petrescu, *Cei patru frați*, poveste slavă (p. 114-115); Maria Cioban, *Tăul Cornii*, legendă din Munții Apuseni (p. 116-118); *Răvașul societăților financiare române*, articol documentar, republicare după „Anuarul băncilor”, din 1912 (p. 148-155); G. Coșbuc, *Nunta în codru*, versuri, reproducere din volumul *Ziarul unui pierde-vară* (p. 73-74); P. Dulfu, *Păcală însurat*, din volumul *Isprăvile lui Păcală*, ediția a III-a, „aflată în pregătire pentru tipar” (p. 79-82); *Răvașul așezămintelor noastre românești, bisericеști, școlare, culturale, sociale, economice etc.*, documentar (II, 1914, p. 58-68); Z[aharia] Bârsan, *Aurel Vlaicu*, articol omagial, reproducere din „Luceafărul” (p. 70-73); [L. N.] Tolstoi, *Rugăciunea*, poveste, traducere de N. Petra Petrescu (p. 88-90); *Cuza-Vodă*, scurt istoric al domniei, scris cu ocazia dezvelirii statuii de la Iași (p. 98-99); *Armata română în Bulgaria*, însemnări, schițe, ordine de zi, semnate de Mihail Sadoveanu, generalul Mustăță ș.a. (p. 102-107); Dimitrie Abeleanu, *Aromânii*, articol referitor la grupurile aromânilor, limbă, ocupații, port (p. 108-110); I. Valaori, *Chestiunea aromânească* (p. 110-112); Ioan C. Fundescu, *Țiganul și popa*, anecdotă (p. 131); *Moara dracului*, poveste, reproducere din volumul lui P. Papahagi, *Din literatura poporană a aromânilor*, publicată de Academia Română (p. 132-133); G. Coșbuc, *Cântec barbar*, versuri, reproducere din volumul *Balade și idile* (p. 69); *Răvașul așezămintelor noastre românești, bisericеști, școlare, culturale, sociale, economice etc.*, documentar (IV, 1916, p. 58-68); Sofia Nădejde, *Zâna florilor*, schiță, reproducere din „Albina” (p.92-93); A[ron] Cotruș, *Revolta*, versuri (p. 100-101); Carmen Sylva, *Piatra arsă*, schiță (V, 1917, p. 107-111); Dumitru Stăncescu, *Păsărica lainică (rătăcitoare)*, basm cules de autor (p. 116-132); *Cronica zilelor noastre: războiul lumii*, documentar amplu, care publică la subsol date geografice, istorice și economice despre țările beligerante (p. 161-262); Gr. Alexandrescu, *Rugăciune*, versuri (p. 97-98); M. Eminescu, *Pe lângă plopii fără soț...*, versuri (p. 103-104); Dimitrie Bolintineanu, *Daniil Sisastrul*, versuri (p. 112); Iacob Negruzzi, *Epistola II. Către Alecsandri*, versuri (p. 126-128); Vasile Alecsandri, *Păstorii și plugarii Sentinela română*, versuri (p. 135, 137-140); Al. Vlahuță, *Pace vouă!*, sonet (p. 160); *Din viața domnitorului Francisc-Iosif I*, evocare (VI, 1918, p. 52-54); *Vitejii români din armata austro-ungară*, documentar (p. 77-83); Ion Clopoșel, *Se începe o lume nouă*, articol (p. 85-89); I. Costa, *Ceva despre votul universal*, articol (p. 92-96); *Educația economică a preoților*, articol de îndrumare (p. 103-105); D. Anghel, *Trandafirii roșii*, legendă (p. 123-126); [Alexandru Dumas], *Din minunile lui Isus ca prunc*, legende

selectate și traduse de I. Clopoșel din volumul neterminat *Isaac Laquedem*, Paris, 1906 (p. 126-132); I. C. Vissarion, *Isus și tâlharul*, poveste (p. 134-138); [L. N.] Tolstoi, *Dumnezeu*, traducere de Liviu Rebreanu (p. 139-140); *Un străin despre români*, articol, cu referire la țăranul român (p. 147-148); Șt. O. Iosif, *Icoană din Carpați*, versuri, reproducere din volumul *Poezii*, 1910 (p. 97-98); Mihail Codreanu, *Pastorală*, sonet, reproducere din volumul *Statui*, publicat în 1914 (p. 138); D. Anghel, *Cântecul semințelor*, versuri, poezie preluată din volumul *Fantezii*, 1909 (p. 145). Calendarul este ilustrat cu portrete ale unor personalități transilvănene, scene din viața de redacție de la „Românul” (I, 1913), *Aurel Vlaicu zburând* (II, 1914), evenimente locale, monarhi și imagini din război (IV, 1916; V, 1917), reproduceri după lucrări de artă: Stefano della Bella, *Războiul*; Al. S. Iorga, [Gravură] (VI, 1918).

„Calendariu așezat pe șapte planete, în care să cuprind 140 de ani începându-să de la 1816 și până la 1956...”, Iași (1816, 1823), București (1823-1858, 1863, 1879, 1894), Brașov (1859), Craiova (1886, 1892), Bârlad (1911), București (1887-1899), publică previziuni meteorologice, date astronomice, sfaturi gospodărești, agricole, sanitare, evocă personalități ale culturii noastre care au contribuit la „regenerarea limbii”, proză²²⁵. Dintre materialele difuzate prin cele câteva tomuri ce ni s-au păstrat, reținem: *Arătare pentru semințe*, „articol de îndrumare” (1836, p. 33-34); *Trepetic pentru semne omenesti* (p. 108-114); *O aflare nouă pentru tămăduirea de vătămătoarea boală a ciumei*, articol referitor la „valoarea terapeutică a untdelemnului” (p. 115-117); *Începutul zodiilor ce spun omului toate, anume viața lui cum va petrece și ce primejdii va avea* (p. 126-146); *Numele a mai mulți bărbați și tineri ce au contribuit sau au figurat la regenerarea limbii*, articol cu referire la Ienăchiță și Iancu Văcărescu, Gheorghe Lazăr, Dimitrie Cantemir, Grigore Ureche, Gheorghe Șincai (1847, p. 5); *Arătare*

²²⁵ De format *in octavo*/8° (1823), 18×11 cm (1859), 17×10 cm (1836), 18×11 cm (1847, 1858, 1863), 18×12 cm (1886, 1889), calendarul apare cu scriere chirilică, la Iași, Brașov și București, până în 1858, cu alfabet de tranziție (1863, 1879 și 1894) și cu litere latine. Deși sunt considerate calendare diferite, acestea reprezintă același fel de calendar, judecând lucrurile după format, scopul urmărit, literatura difuzată și publicul pentru al cărui orizont de așteptare este conceput. Calendarul de la Iași, inspirat din calendarul lui Mihail Strilbițchi, este imprimat la Tipografia Mitropoliei (1816) și la Tipografia politică (1823). Calendarele de la București sunt editate de I. Romanov, fiind imprimate la Tipografia „Națională” (din 1856) de I. Romanov și comp. (1863) și de Librăria H. Steinberg (1894). Calendarul de la Brașov este întocmit „cu cheltuiala dumisale neguțătorului Manolache Barbu din Bârlad” și este imprimat la Tipografia lui Ioane Gätt. Calendarul de la Craiova, „bine corectat și îndreptat”, este editat și tipărit de Filip Lazăr, iar cel de la Bârlad este imprimat la „Moderna”, Tipografie și legătorie de cărți. Calendarul de la București, din perioada 1887-1899, apare la Editura Typo-litografiei „Dor. P. Cucu”, apoi la Librăria H. Steinberg. Tomul din 1899 este alcătuit de către arhiepiscopul Calistrat, de la Biserica „Sfântul Gheorghe”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 419-422.

pentru semințe, sfaturi gospodărești (p. 47-48); *Spunere de casnici*, prezentarea trăsăturilor morale ale celor născuți la anumite date (p. 47-52); *Trepetnic pentru semne omenști* (p. 122-128); *Începutul zodiilor ce spun omului toate, anume viața lui cum va petrece și ce primejdii va avea* (p. 140-160); *Omul și anii vieții lui*, povestire (p. 177-181); *Arătare pentru semințe*, sfaturi gospodărești (1856, p. 57-58); *Gromovnicul pe 12 zodii*, astrologie (p. 64-80); *Trepetnic pentru semne omenști* (p. 134-140); *Omul și anii vieții lui*, poveste (p. 188-181); *Învățătură pentru semănături* (1886, p. 63-64); *Cele douăsprezece zodii* (1887, p. 139-164); *Tălmăcirea viselor*, oniromanție (1911, p. 133-185); [dr.] „profet” Esdras, *Zile norocoase, Zile nenorocoase* (p. 190, 191).

„Căalendaru pentru poporul românesc...”, Brașov, 1852-1865, întocmit de George Barițiu (1812-1893), întemeietor al presei românești din Transilvania, are profil cultural și manifestă interes pentru „antichitățile romane” de la noi, pentru probleme de limbă și istorie, popularizând totodată creațiile scriitorilor din Principate²²⁶. Dintre materialele difuzate de această „publicație modestă, dar animată de încredere în puterea luminării”: *Convorbire între doi veri despre căalendaru*, articol referitor la rostul calendarului (I, 1852, p. 3-6); *Spice de învățătură bună*, maxime preluate din Schiller, Helvetius, La Fontaine, La Rochefoucauld, Knigge, Goethe, Frederic II, Yung, Mme Cottin, Fénelon (p. 6-8); *Pentru agricultură*, sfaturi (p. 8-10); Antioh Cantemir, *Șoarecele de țeară și cel de oraș*, fabulă (p. 10-11); Gr. Alexandrescu, *Vulpea liberală*, fabulă (p. 11-12); *Istoria comerțului prescurtată* (II, 1853, p. 9-21); [Florian Aaron], *Urme de antichități romane*, articol preluat din „Anuarul Prințipatului Țării Românești” editat de ing. Vladimir Blaremburg, în 1842; George Barițiu recomandă studierea antichităților romane din Țara Românească și Transilvania, criticând totodată „batjocura ce se făcu mozaicelor de la Grădiște în țera Hațegului” (p. 27-43); *Pentru scrierea limbii românești cu litere latine sau strămoșești* (p. 59-61); Antioh Cantemir, *Satira VIII*, versuri (p. 43-47); Victor Hugo, *Războiul*, baladă, traducere de C. Negruzzi (p. 47-49); Alfons de Lamartine, *Către o tânără moldovană*, odă, dedicată Hermionei Asachi (p. 50-51); [V. Alecsandri], *Badiul*, „o baladă populară culeasă din gura poporului moldovean” (p. 56-59); [G. Barițiu], *Sărbătorile noastre bisericesti în raport cu moralitatea, economia și pusețiunea*

²²⁶ De format 19×12 cm (1852), 19×22 cm (1858), având un număr variabil de pagini: XVIII + 24 p. (1852), XVIII + 76 p. (1853), XVIII + 80 p. (1853), XVII + 48 p. (1859), XVIII + 64 p. (1863), XVI + 36 p. (1865), „Căalendarul pentru poporul românesc...”, „întocmit pe gradurile și clima Transilvaniei, Ungariei, Țării Românești și Moldaviei” de George Barițiu, este imprimat în Tipografia lui Römer & Krammer din Brașov. Din 1855, apare cu titlul schimbat: „Căлиндar pentru poporul român cu privire la mai multe cerințe ale lui”. Un istoric al periodicului publică Ion Mușlea, *Calendarele lui Barițiu (1852-1865) cu documente inedite privitoare la editarea, tipărirea și difuzarea lor*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, București, anul II, 1957, p. 255-261. Vezi și: DLRO, 1979, p. 76-79; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 429-434.

noastră socială și civilă, articol de atitudine: numărul mare de sărbători religioase – 104 zile pe an! – frânează dezvoltarea economică și culturală a românilor (III, 1854, p. 17-22); *Ce este Călindariul?*, articol referitor la istoricul și rolul calendarului, de la romani până la Revoluția Franceză (p. 52-59); *Sentințe și cugetări*, material cu excerpte din Camoëns, La Fontaine, Homer, Seneca, Schiller, Fénelon, Voltaire, W. Scott, J. Swift, M. Claudius, Socrate, Mme de Sévigné, Cicero, Helvetius (p. 60-63); *Date statistice despre Transilvania*, documentar referitor la numărul românilor și al altor naționalități, organizare politică, administrativă și militară (p. 63-68); [D. Bolintineanu], *Visul lui Ștefan cel Mare*, versuri (p. 30-32), [V. Alecsandri], *Constantin Brâncoveanu*, baladă populară (p. 42-45); *Cunoștințe economice*, articol de îndrumare (IV, 1855, p. 33-38); *Muzica la noi*, articol în care G. Barițiu recomandă mai mult interes pentru cultivarea muzicii naționale (p. 38-43); *Avem noi școli?*, articol de atitudine, în care îngrijitorul calendarului susține necesitatea înființării de școli românești pentru combaterea obscurantismului (p. 46-49); *Femeile bune*, articol de îndrumare, elogiind virtuțile femeii ca soție și mamă (p. 68-70); Vasile Alecsandri, *Lăcrămioare, Dorul României, Altarul Mănăstirii Putna*, versuri (p. 49-50, 50-51, 54-55); Dim. Bolintineanu, *Moartea lui Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare și maica sa*, versuri (p. 59-61, 61-63); G. S.[ion], *Unui exilat*, versuri (p. 63-65); [George Barițiu], *Soșietatea agronomică din Ardeal*, articol despre societatea înființată în 1844 de câțiva „proprietari luminați” (V, 1856, p. 30-32); *Împărțeala Transilvaniei*, documentar, urmărind organizarea pe comitate, scaune și districte (p. 67-70); Gr. Alexandrescu, *Doctorul și bolnavul, Ogarul și [i]epurile*, fabule (p. 59-60, 60-61); [G. Barițiu], *Articole de folos comun. Fierul. Drumurile de fier, Despre purtarea catastifelor. Cunoștințe de agricultură*, „articole de îndrumare” (p. 6-11, 12-19, 19-25); George Barițiu, *Unde am ajuns noi în literatura noastră națională*, „articol de îndrumare”: după întocmirea de abecedare și gramatici, autorul consideră că noi, românii, trebuie să ne preocupăm acum pentru crearea unei literaturi naționale (p. 25-31); dr. [S. Iacob] Cihac, *Florile Moldovei*, documentar, scris cu alfabet chirilic și latin, cuprinzând denumirile botanice culese de autor (p. 34-43); [George Barițiu], *Să învățăm limbile romanice*, „articol de îndrumare”: învățarea limbilor romanice reprezintă un mijloc pentru cultivarea limbii românești și pentru deșteptarea națională (p. 43-45); V. Alecsandri, *Baba-Cloanța, Andrii-Popa*, balade (p. 45-50, 51-53); G. Sion, *Norocul*, versuri (p. 53-55); A. Donici, *Turma și cănele*, fabulă (p. 63-64); [G. Barițiu], *Articol economic*, pledoarie pentru albinărit (VII, 1858, p. 1-6); *Vocabular de numele plantelor transilvane, românesc-latinesc, nemțesc și unguresc*, întocmit după sistemul lui L. Linné, A-F (p. 25-35); V. Alecsandri, *Dolca*, baladă populară (p. 67-71); D[imitrie] G[usti], *Orbul în deșteptare*, versuri (p. 73-75); [G. Barițiu], *Măiestria de a petrece cu oamenii*, articol de îndrumare: comportarea în societate (IX, 1860, p. 30-36); G[eorge] B[arițiu], *Porturile românești*, articol despre originea romană a portului românesc, importanța lui națională, etnografică și

economică (p. 36-45); V. Alecsandri, *Șalga*, baladă populară (p. 73-75); [G. Barițiu], *Album românesc*, scrisoarea lui V. Boerescu către Gh. Tattarescu, în legătură cu alcătuirea unui album național (X, 1861, p. 43-45); [G. Barițiu], *Muzica noastră națională*, articol referitor la valoarea ariilor naționale, a cântecelor bătrânești, a jocurilor și instrumentelor muzicale populare (p. 60-66); I. [Heliade]-Rădulescu, *Mihai. În ajunul bătăliei de la Călugăreni*, versuri (p. 68-70); D. Bolintineanu, *Ștefan cel Mare și Doamna*, versuri (p. 71-72); I. [Heliade]-Rădulescu, *Măceșul și florile*, fabulă (p. 73-78); D. Gusti, *Bătălia de la Racova*, proză (XI, 1862, p. 47-49); *Despre medicina populară*, articol preluat din „Amicul literaturii române”, redactat de pr. Nifon Bălășescu (p. 49-53); [Vincențiu] Babeș, *Cerșetorul*, versuri (p. 63-66); *Cântec panduresc*, versuri, retipărite din „Poporul suveran”, redactat de D. Bolintineanu (p. 66-67); G. Barițiu, *Despre artele frumoase, cu aplicarea lor la cerințele poporului românesc*, Zărnești, 18 iul. 1862, articol în care autorul scoate în evidență necesitatea cultivării stilului național în arte și a valorificării poeziei populare (XII, 1863, p. 1-17); G. Barițiu, *Memorial pentru cel dintâi drum de fier în România unită*, 27 februarie 1862, document prezentat domnitorului Alexandru Ioan Cuza, la 16 martie 1862, de către George Barițiu, ca „plenipotent al districtului și Cetății Brașovului, în cesiunea drumurilor de fer” (p. 21-34); *Patriotul neutral*, satiră la adresa profitorilor politici îmbrăcați în straiile „neutralității” (p. 54-55); V. Alecsandri, *Steaua țării, Moțul și secuicul, Ștefan-Vodă și șoimul*, versuri (p. 50-51, 51-52, 53); G. Barițiu, *Ioan Maiorescu*. Sibiu, 20 sept. 1864, evocare, cu bogate date și informații biobibliografice (XIV, 1865, p. 2-11); [G. Barițiu], *Dora d'Istria*, articol care scoate în relief erudiția și activitatea progresistă a Elenei Ghica (1828-1888)²²⁷, fiica lui M. D. Ghica (p. 11-12); G. Tăutu, *Țara mea*, versuri, retipărire din volumul apărut la Iași, în 1862 (p. 28-30).

I. 4. Pledoaria pentru viața practică, educația poporului și emanciparea țării

În acest subcapitol, consemnăm, din aceleași rațiuni, o serie de calendare românești, care, prin profilul și contribuția lor, au urmărit educația poporului

²²⁷ Elena Ghica, scriitoare care a promovat consecvent în presa străină din secolul al XIX-lea valorile și drepturile românilor, militantă neobosită pentru emanciparea femeilor, „întruchiparea desăvârșită a dezvoltării integrale a personalității”, „o insulă exotică a culturii române” și încă o ilustră necunoscută pentru publicul larg din România, reprezintă alături de Anna de Noailles (1873-1933), Martha Bibescu (1889-1973) și Elena Văcărescu (1864-1947) „salba de prințese românce care au fermecat Europa prin cultura, rafinamentul și spiritul lor creator”. Vezi, între altele, George Marcu (coord), *Enciclopedia personalităților feminine din România*, Cuvânt-înainte de acad. Marius Sala, București, Editura Meronia, 2012.

pentru viața practică și emanciparea țării. În același timp, multe dintre acestea se disting printr-o incontestabilă valoare documentară:

„Calendar pentru poporul româneasc...”, Iași, 1842-1846, întocmit și publicat de Mihail Kogălniceanu, reprezintă „un mijloc de largă și eficientă educare pentru marele public” al vremii, „o enciclopedie de cunoștințe aplicate la un obiect concret și un barometru al necesităților și aspirațiilor sociale și, mai ales, culturale ale perioadei premergătoare Revoluției de la 1848”²²⁸. Calendarul prefigurează un „program practic” de emancipare a țării și de educație a poporului, publicând, în acest sens, literatură, tradiții, evocări istorice, articole de îndrumare, de atitudine și critică socială. Dintre acestea: *Cercări făcute de om, spre a zbura în aer cu aripi*, legendă („tradițiune”) despre zidirea Mănăstirii „Trei Ierarhi” (I, 1842, p. 25-30); *Vase cu aburi*, articol ce evidențiază importanța acestora pentru economia națională (p. 32-34); *Cunoștințe practice*, articol de îndrumare pentru săteni (p. 37-39); *Suveranii, populația și capitalele Europei*, documentar tipărit și în anii următori (p. 40-45); [Mihail Kogălniceanu], *Holerca*, „articol de îndrumare”, prezentând „pericolul beției” și măsurile de combatere (II, 1843, p. 39-44); *Despre fânețele semănate* (p. 74-83); [Mihail Kogălniceanu], *Fabrică de instrumenturi de agricultură în Iași*, articol în care autorul recomandă înființarea școlilor de agricultură, traducerea lucrărilor de specialitate în limba română, precum și „împărțirea de jurnaluri și almanace [almanahuri] populare” (p. 84-86); *Poezii românești*, articol în care M. Kogălniceanu recomandă tinerilor scriitori să renunțe la imitația scrierilor străine și să se inspire din „tradițiunile” naționale, oferind ca dovadă „a frumuseții și a tipului național” trei poezii selectate din colecția de „doine” a lui Vasile Alecsandri, aflată încă în manuscris (p. 87); *Sentințe și cugetări*, excerpte din B. Franklin, M-me de Staël, M-me de Maintenon, traduse de M. Kogălniceanu (p. 97-98); *Albinele*, articol referitor la viața organizată a acestora (III, 1844, p. 41-53); *Din istoria patriei. Ioan Albrecht și Ștefan cel Mare*, traducere de M. Kogălniceanu (p. 53-56); Pitar [Ion] Ionescu [de la Brad], *Despre contracturile moșiiilor*, articol în care autorul recomandă introducerea sistemului de la

²²⁸ De format 18×11 cm (1842), 19×12 cm (1845, 1846), cu un număr variabil de pagini: 9 f. + 54 p. (1842), 1 f. + 100 p. (1843), 1 f. + 132 p. (1844), 1 f. + 200 p. (1845 și 1846). „Calendarul pentru poporul româneasc...” apare în scriere chirilică împreună cu „Almanah de învățătură și petrecere” și este imprimat la Cantora „Foiei sătești”. Prin rezoluția Sfatului Administrativ, din 26 iunie 1840, Mihail Kogălniceanu obține aprobarea de a edita și tipări „Almanah de învățătură și petrecere” timp de șapte ani, la un preț de șase sorocoveți exemplarul, Ocârmuirea angajându-se totodată să popularizeze și să difuzeze periodicul. Un istoric al acestui calendar publică Dan Simonescu, *Contribuții la bibliografia operelor lui Mihail Kogălniceanu*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, București, anul I, nr. 4, 1955, p. 453-473. Vezi și Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu, 1817-1891. Bibliografie*, București, 1976; DLRO, 1979, p. 479-483; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 434-440; Eugen Simion (coord. gen.), DGLR, vol. III (E-K), 2005, p. 779-784.

Roville, din Franța, adaptabil situației din Moldova (p. 57-59); [Mihail Kogălniceanu], *Fiziologia provincialului în Iași*, localizare, după P. Durand, *Physiologie du provincial à Paris* (p. 60-74); V. Alecsandri, *Toader și Mărinda*, povestire (p. 82-91); C. Negruzzi, *Lumânărică*, proză (*Scrisoarea III*), portret din categoria fiziologilor, scriere ilustrativă pentru pilda biblică a celui care, în lume, „a umblat bine făcând”, prin care autorul este un precursor al unei direcții noi în proza noastră – „estetica duișiei”; proza apare pentru prima oară în acest calendar (p. 102-104); *Cunoștințe practice*, sfaturi culinare (p. 100); *Sentințe și cugetări*, excerpte din Diderot, Pascal, Franklin, Fénelon, Swift (p. 110); *Narrateur Identique* [N. Istrati], *Correspondența între doi amorezi sau limba românească la anii 1822 și 1832*, satiră, cu o completare și tălmăcirea a 79 de cuvinte (p. 92-96); [A. Donici], *Paingul și bondarul, Braminul*, fabule (p. 106-107, 107-108); [M. Kogălniceanu], *Despre civilizație*, „articol de îndrumare” (IV, 1845, p. 17-21); C. Negruzzi, *Sobieski și românii*, nuvelă istorică circulând în epocă mai ales sub titlul *Sobieski și plăieșii*, publicată pentru prima oară aici (p. 22-29); V. Alecsandri, *Borsec*, proză, „o fiziologie colectivă și socială”, care se publică pentru prima oară în acest calendar (p. 30-41); [Mihail Kogălniceanu], *Ștefan cel Mare în Târgul Băii*, articol referitor la cercetările întreprinse de către „Iablantzi, mădular” al Academiei Maghiare, în 1844, la locul luptei de la 1467 (p. 42-56); [Honoré de Balzac], *Bărbați, femei și amorezi*, traducere de M. Kogălniceanu din *Physiologie du mariage*, Paris, 1830 (p. 57-73); [Mihail Kogălniceanu], *Despre velnițe și urmările lor*, articol de atitudine și îndrumare, continuare a celui despre „holercă”, din 1843 (p. 74-82); Radu Curălescu de la Cișmeaua Văruiță [Alexandru Weltmann], *Tunsul*, întâmplare adevărată din Valahia, o frescă socială a vieții bucureștene de dinainte de 1840, traducere de A. Donici (p. 83-110); V. Alecsandri, *Iașii în 1844*, proză în care este inserată poezia *Bahluiul*, „o fiziologie colectivă și socială”, care vede aici pentru prima oară lumina tiparului (p. 111-125); [Mihail Kogălniceanu], *Catolicii din Moldova*, date statistice preluate din „Calendar catolic pe anul 1845” (p. 126-128); *Portul național*, articol în care autorul recomandă pictorului A. Kaufmann să alcătuiască un album, având ca model *Album valaque*, tipărit la Paris, în 1843, de M. Bouquet (p. 129-130); *Palatul Ocârmuirii din Iași*, documentar, valoros prin bogăția de date și informații, în care se publică 52 de versuri în limba română și șase versuri în limba greacă, aparținând unor autori prezenți la evenimentul din 1806 (p. 135-144); [Wilhelm de Kotzebue], *Călătorie în Carpații Moldaviei*, fragmente traduse de S. Botezatu: descrierea localităților Borca și Hangu din 1840 (p. 153-175); M. K[ogălniceanu], *Despre pauperism*, articol inspirat din opera economistului francez A. G. Blaise, în care autorul propune modalități de rezolvare a problemei cerșetorilor (p. 176-184); dr. T. Stamati, *Banii*, articol referitor la valoarea și necesitatea acestora în dezvoltarea economiei naționale (p. 188-190); C. N[egruzzi], *Paveaua de lemn*, aspecte sociale din Iașii epocii (p. 191-192). Calendarul este ilustrat cu vignete, portrete și litografii,

care apar hors-texte, executate de către pictorii austrieci J. Rey și A. Kaufmann: *Iași în anul 1844, Cetatea Neamțului, Ruinele Băii, Ferestreu pentru pave, Ștefan cel Mare, O cârciumă în Moldova, Palatul Ocârmuirii în Iași, Bogdan-Voevod [cel Orb], Vasile [Lupu]-Voevod, Ulița pavelii din lemn* (IV, 1845).

„Calendar pentru poporul româneasc...”, Iași, 1847-1876, apare împreună cu „Almanah de învățătură și petrecere”, ca o continuare a „Calendarului pentru poporul românesc”, publicat de Mihail Kogălniceanu în perioada 1842-1846. Este editat de Gheorghe Asachi (1847-1869) și de către fiul acestuia, Alexandru Gh. Asachi (1870-1876)²²⁹. Gheorghe Asachi, personalitate a mișcării de regenerare națională din Moldova, păstrează direcțiile fundamentale impriimate de M. Kogălniceanu, lărgind însă sfera culturală a calendarului, în care publică informații științifice de interes practic, sfaturi gospodărești și agricole, informații medicale, pilde și îndrumări morale, etnografie și folclor, poezie, proză, comentarii politice, traduceri din literatura universală. Originea comună a românilor din toate provinciile istorice și unitatea lor culturală sunt marile idei care se desprind din paginile „Calendarului pentru poporul româneasc...” și ale „Almanahului de învățătură și petrecere”, periodice în care Gheorghe Asachi își publică o mare parte din opera, ele reprezentând „un mijloc fericit de propagare a culturii”. Multe dintre materialele publicate aici conturează „un vast program de activitatea patriotică”. Dintre acestea, reținem: G. Seulescu, *Calendariul*, un istoric al acestuia, cu referire la originea latină a numelor zilelor săptămânii, lunilor anului și a colindelor noastre (VI, 1847, p. 3-21); *Despre români*, date statistice, cu referire la românii din diferite ținuturi (p. 22-23; *Istro-românii*, articol referitor la originea comună a acestora cu românii și publicarea unui text în dialect: *Cânticul păstorului istro-român* (p. 24-25); I. Ionescu [de la Brad], *Plugăria și păstoria sau împărțirea unei moșii în țearine și furajuri*, „articol de îndrumare”: dezvoltarea agriculturii și creșterea vitelor după sistemul occidental (p. 40-47); C. Negruzzi, *Despre lupi*, articol referitor la

²²⁹ De format 18×12 cm (1847), 20×13 cm (1853, 1860), 19×12 cm (1866), 22×14 cm (1867, 1871), 23×15 cm (1875), 20×15 cm (1876), având un număr variabil de pagini: XVIII + 74 p. + 2 pl. (1847), XIX + 1 f. + 106 p. + 7 p. stampe (1850), 1 f. + LXIII p. + 1 f. + 126 p. + 10 p. stampe + 1 tabel (1853), XX + 1 f. + 140 p. + 9 p. stampe (1859), XX + 116 p. (1866), 1 f. + XVIII + 84 p. + 6 pl. (1870), 40 p. + 88 p. + 7 pl. (1876), „Calendar pentru poporul româneasc...” este imprimat la Tipografia Institutului „Albinei” (1847-1871, 1874-1876), la Tipografia Societății „Junimea” (1869, supliment, și 1871, supliment) și la Tipografia „Lucrătorilor români asociați” (1872-1873). Apare cu schimbări de titlu: „Calendar pentru români” (din 1848). Calendarul editează și câte un supliment (1864, 1869, 1871). Vezi și N. Iorga, *Gh. Asachi ca tipograf și editor*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, s. II, XXXII, 1912, p. 743-767; Remus Nicolescu, *Gh. Asachi și începuturile litografiei în Moldova*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, I, 1955, p. 67-114; George Sorescu, *Gh. Asachi*, București, Editura Minerva, 1970, p. 78-84; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 440-457; Eugen Simion (coord. gen.), DGLR, vol. I (A-B), 2004, p. 252-257.

economia țării (p. 54-56); *Colindă*, versuri (p. 13-21); A. Donici, *Vărul primar*, fabulă (p. 68-59); P. Donici, *Văraticul*, istoricul Mănăstirii Văratic (VIII, 1848, p. 12-29); D. Rallet, *Droșcomania*, proză satirică (schiță de moravuri) (p. 59-62); Gh. A[sahi], *Kir-Angheleu, filosof cosmopolit în Moldova*, articol referitor la viața lui T. Angheleu, filosof poliglot și pictor grec (p. 63-70); Gheorghe Cuciuran, protomedic al Moldovei, *Povățuiri despre chipul cum trebuie a se feri cineva de holera asiatică... Leacuri casnice*, articol de îndrumare (p. 71-79); *Calendar sanitar*, sfaturi medicale și îndrumări casnice (p. 80-89); V. Alecsandri, *Păunașul codrilor*, baladă populară, „găsită la Peatra” în 1844 (p. 93-95); N. Istrati, *Omul și șarpele*, fabulă (p. 95); [Carol] Mihalik de Hodocin, *Albinele*, „articol de îndrumare”, cu referire la întreținerea prisăcilor și la o „nouă aflare” (invenție) pentru care se face reclamă: „sacul-roiu”, menit a prinde roiul „sigur și cu înlesnire” (VIII, 1849, p. 28-33); Un doritor de plăcinte, *Plăcintarul ieșan*, satiră la adresa „străinomaniei” (p. 41-45); Gh. A[sachi], *Svidrighelo*, „Nuvelă din istoria patriei” (IX, 1850, p. 33-53); N. Istrati, *Trăsuri din istoria Moldovei*, domnia lui Tomșa II, pe bază de documente istorice (p. 54-71); *Scrisoarea anului 1850*, „Adresată din gloacele sale către cititorii calendarului”, satiră socială (p. 72-74); [Gh. Asachi], *Către a mea pungă*, versuri (p. 94); [N.] Istrati, *Romanță*, 1848, versuri (p. 95-96); Homer, *Din Iliada*, dialogul dintre Hector și Andromaca (p. 97); [N.] Istrati, *Lumina și întunericul. Scenă din iad*, fabulă (p. 98-99); [N. Istrati], *Văduva și judecătorul. Scenă din lume*, fabulă, cu textul integral cenzurat (p. 99-100); N. Istrati, *Veniamin, mitropolit al Moldovei*, medalion (X, 1851, p. 15-26); [Gh. Asachi], *Elena din Moldavia. Din istoria patriei*, articol închinat domniței Olena, fiica lui Ștefan cel Mare, cu informații „scoase din istoriile Moldovei, a[le] Rosiei și a[le] Poloniei” (p. 27-63); *Telegraful electric*, articol care difuzează informații științifice (p. 83-88); dr. [A.] Fătu, *Despre mișcare și a ei înrâurire asupra sănătății*, „articol de îndrumare” (p. 90-99); [Gh. Asachi], *Amorul plugar*, versuri (p. 112-113); A. Donici, *Umbra și omul*, fabulă (p. 113-114); [Gh. Asachi], *Painginii*, fabulă (p. 114-115); [G. Seulescu], *Biografia sfinților*, documentar, tipărit și în următoarele două tomuri (XI, 1852, p. XVII-XXXII); Gh. Asachi, *Dragoș, restatornicitorul domniei românilor în Dacia Transalpină, numită după aceea Moldova, în anul 1352*, „novelă” despre istorie și tradiție (p. 14-49); N. Istrati, *Cele din urmă evenimente ale Cetățuiei Neamțul*, Iași, 1847, articol referitor la răzmerița lui Vasile Ceaurul, valorificând știri, pe bază de documente, din vremea domniei lui M. Racoviță (p. 50-73); *Prințul Antioh Cantemir la Paris*, literatură memorialistică, traducere din limba rusă (p. 75-91); N. Istrati, *Podariul și măgariul*, anecdotă (p. 97-98); [A. Donici], *Trecătorii și cățeii, Două mance și un copil*, fabule (p. 102-103, 103-104); N. Istrati, *Baba și dracul*, fabulă (p. 105-106); *Concordia sau Unirea cetățeană*, articol de îndrumare, referitor la propășirea patriei (XII, 1853, p. 1-7); [Chateaubriand], *Fericirea morală și binele material* (p. 8-14); *Datoria parohului* (p. 15-21); *Familia*, sfaturi și îndemnuri etice (p. 25-26); Gh. Asachi,

Bogdan-Voevod. Novelă istorică, proză referitoare la domnia lui Bogdan cel Orb (p. 40-70); [Gh. Asachi], *Marca Țării Moldovei*, un articol despre heraldică (p. 73-75); Gh. Asachi, *Arheologie*, articol în care autorul susține originea romană a Iașilor (p. 76-77); [Gh. Asachi], *Monumentul gotic în Iași, pe piața Mitropoliei*, articol referitor la proiectul comisului Carol Mihalik de Hodocin (p. 78-79); dr. A. Fătu, *Institutul filantropic în Iași, înființat de Grigorie Alexandru Ghica Vvd.*, documentar (p. 85-94); N. Istrati, *Podariul și măgariul. Scena a II-a, la podul Bistriței*, continuare din tomul anterior, cu inserarea a două poezii populare (p. 97-98); [Publius Ovidius Naso], *Liber III. Elegie X*, traducere din *Tristele* (p. 82); Gh. Asachi, *Jijia. Legendă imitată după zicerea poporană* (p. 114-120); *Datoriile învățătorului*, traducere (XIII, 1854, p. 27-32); *Igiena. Adică reguli pentru sănătate*, traducere (p. 41-47); *Monastirea Pângărații în Moldova*, o prezentare a ctitoriei lui Al. Lăpușneanu, din 1560, înălțată peste o bisericuță din lemn de pin (p. 59-66); Gh. Asachi, *Catelina în Moldova*, articol referitor la vestigiile romane de la Hârlău, istoricul și descrierea bisericilor Sf. Dimitrie și Santa Croce de la Cotnari (p. 67-70); Gh. Asachi, *Petru Rareș*, nuvelă istorică (p. 72-120); Gh. Asachi, *Sirena lacului*, imitație după o „tradiție poporană” (p. 121-180); [Gh. Asachi], *Patria pătîmîndă*, meditație în proză (XIV, 1855, p. 1-9); *Adevărul patriot*, articol de îndrumare (p. 14-15); A[lexandru] Obregia, *Viața omenească*, articol de îndrumare ce evidențiază faptul că fericirea se bazează pe morală și pe îndeplinirea datoriei (p. 16-41); G. Asachi, *Memoriei lui Nicolai Roșca-Codreanu*, articol închinat fraților filantropi Gheorghe și Nicolae Codreanu, care și-au lăsat averea pentru progresul țării (p. 55-57); *Testamentul lui Nicolai Roșca-Codreanu. Fundator și îndănuitor așezămintelor de cultură în patrie*, o reproducerea a documentului din 30 ianuarie 1854, din care reiese preocuparea donatorilor pentru emanciparea poporului: eliberarea țiganilor, înființarea unei școli la Bârlad pentru instruirea fetelor, construirea unei biserici, înființarea unor așezăminte pentru bolnavi și bătrâni (p. 58-66); *Marea Neagră și împrejurimile sale*, traducere din limba rusă de A. Donici (p. 78-81); Gh. Asachi, *Valea Albă. Novelă din istoria Moldovei* (p. 93-136); Gh. Asachi, *Mihai Viteazul. Novelă din istoria Principatelor Române*, cu menționarea faptului că în Arhivele Statului din Viena se păstrează jurnalul domnitorului Petru Șchiopul (XV, 1856, p. 76-95); *La Moldova. [Cu] ocazia emancipării țiganilor*, 28 nov. 1855, versuri (p. 101); *Expresiile țiganilor pentru emanciparea lor. Țigănește*, traducere, în versuri, de N. Istrati (p. 102-104); A. [Gh. Asachi], *La ocazia redeschiderii Teatrului Național. În Iași, la 18 dec. 1855*, imn (p. 105); Gh. Asachi, *Petru Rareș. Novelă istorică*, partea a II-a (XVI, 1857, p. 85-120); [Friedrich] Schiller, *Cassandra*, baladă, „traducere imitativă” de G. Melidon (p. 123-127); A. D[onici], *Frunzele și rădăcina*, fabulă (p. 132-133); Gh. Asachi, *Soarta popoarelor*, „meditație în proză” (XVII, 1858, p. 1-8); *Datoriile unui părinte de familie*, „articol de îndrumare”: sfaturi etice (p. 17-19); [Ignace-Xavier Hommaire de Hell], *Besarabia*, note de călătorie (p. 20-37); Gh. Asachi, *Ziua din urmă a Muni-*

cipiului Iașenilor (Iassiorum), nuvelă istorică, în care autorul face referiri și la obținerea manuscrisului cronicii lui Gheorghe Șincai (p. 91-118); N. Istrati, *Prutul și Dunărea*, fabulă (p. 130-131); Gh. Asachi, *Iepurele și broasca țestoasă. Iași, 12 nov. 1857*, fabulă (p. 132-133); *Concordia sau Unirea cetățeană*, „articol de îndrumare”: „unirea tuturilor pentru lege, guvern și patrie” (XVIII, 1859, p. 1-9); L. S., *Patria*, proză (p. 23-28); Gh. Asachi, *Mazeppa în Moldova. Novelă istorică* (p. 90-120); Alexandru Asachi, *Munții patriei*, descrierea Pionului (Ceahlăului) (p. 121-123); Ioan Ianov, *Hora reorganizării*, versuri (p. 134-136); [Gh. Asachi], *Folosința publică*, „articol de îndrumare”: fiecare cetățean trebuie să lupte pentru binele patriei, fără să aștepte pentru aceasta o „simbrie” (XIX, 1860, p. 1-7); Gh. Asachi, *Apoteoza lui Schiller*, articol scris cu ocazia centenarului nașterii poetului german (p. 105-108); [Friedrich Schiller], *Scenă din tragedia „Wilhelm Tell”*, traducere de Gh. Asachi (p. 115-116); [Friedrich Schiller], *Scenă din tragedia „Jeanne d’Arc”*, traducere de Gh. Asachi (p. 116-118); [Friedrich Schiller], *Credința*, poem în versuri, traducere de Gh. Asachi (p. 108-113); [Gh.] Asachi, *Pleiada. Odă către poeții români. 1845* (p. 114-115); *Dignitatea națională*, „articol de îndrumare”: pentru binele adus patriei nu trebuie să pretinzi „simbrie” (XX, 1861, p. 1-6); Gh. Asachi, *Români*, articol în care autorul anunță traducerea părții a doua din opera lui Edgar Quinet *Les Roumains*, publicată în original, în 1856, în periodicul „Revue des deux mondes” din Paris (p. 7-8); Edgar Quinet, *Români*, cap. I-IX din studiul elaborat pentru puterile europene, după Congresul de la Paris (1856), în care autorul francez propune cercetarea arhivelor de la Constantinopole, Moscova și Viena pentru cunoașterea istoriei poporului român (p. 9-98); [Gh. Asachi], *Petru Rareș și regina Izabela. Novelă istorică* (p. 99-118); *Prințul de Aracan, Aureg-Șeib de India, în Iași*, fragment din „memoriile unui român”, cuprinzând date și informații referitoare la protocolul de la Curtea din Moldova, la începutul secolului al XIX-lea (p. 132-137); *Starea politică și socială a Europei*, articol referitor la situația de la sfârșitul anului 1860, cu referire și la românii din Transilvania, cu îndemnul la unirea tuturor românilor (p. 140-143); *Câteva observații filologice*, o pledoarie pentru introducerea alfabetului latin și a ortografiei italiene (p. 151-152); *Valea Albă*, cântec păstoresc, versuri (p. 11-13; cu litere latine: 153-154); [Gh. Asachi], *Odă la Dumnezeu. Pentru incolumitatea [ocrotirea] patriei noastre române* (p. 144-145); *Asupra corupției secolului*, versuri (p. 145-146); [Gh. Asachi], *Datoria omului de a lucra prin bune exemple*, meditație (XXI, 1862, p. 3-8); [Gh. Asachi], *Svizzera*, descriere (p. 31-41); *Despre reforma pedagogică a lui [Fröbel]* (p. 42-67); *Soarta tragică a familiei Brâncoveanu* (p. 71-75); A. O[bregia], *Rețete economice pentru sănătate* (p. 90-96); [Gh. Asachi], *Momița*, fabulă (p. 131-133); *Mihai Bravul la Călugăreni*, descrierea luptei (XXII, 1863, p. 17-18); *Frederic cel Mare*, anecdotă (p. 24-25); [Gh. Asachi], *Sonet. La ocazia acelei întâi publicații literare române în Moldova, 1821*, versuri ocazionale (p. 28-29); *Către moldoveni. La restatornicia domnitorilor pământeni, 1822*, versuri ocazionale (p. 30-32);

[Friedrich Schiller], *Împărțeala pământului*, versuri, traducere de Gh. Asachi (p. 33-34); Gh. Asachi, *Elena Dragoș de Moldavia. Dramă istorică originală în 3 acte* (XXIII, 1864, p. 13-49); *Mijloc sau chip de a umple pungile tuturor oamenilor cu bani*, „articol de îndrumare”, o pledoarie pentru onestitate, sânguință și economie (p. 59-60); *Rețete*, documentar cuprinzând 215 rețete casnice și medicale, ce reproduc integral cele „2 000 rețete cercate”, publicate de M. Kogălniceanu și C. Negruzzi, în 1841 (p. 5-78); [Gh. Asachi], *Serbarea aniversară în Iași a lui T[h]eodor Körner*, articol referitor la poetul german mort în luptele antinapoleoniene și sărbătorit de comunitatea germană din Iași (p. 87-88); Gh. Asachi, *Istoria veche și nouă a Moldaviei*, partea I, alcătuită „dupre manuscrisele patriei și cele streine”, acoperind perioada 510 î. Hr.-1566 (XXIV, 1865, p. 3-34); D. Gusti, *Sonet. D-lui Gheorghe Asachi, Iași, 1 mart. 1864* (p. XXV); Horațiu, *La patrioți*, odă, traducere de Gh. Asachi (p. XXXVIII); *Logofătul Miron Costin. Istoricul Moldovei* (XXV, 1866, p. 8-18); Gh. Asachi, *Voichița de România. Melodramă istorică cu cântece* (p. 71-92); *Din domnia întâia a lui Petru VI Rareș*, articol referitor la relațiile diplomatice ale domnitorului moldovean cu împăratul Ferdinand al Germaniei (p. 107-108); Gh. Asachi, *Prințul Carol I*, portret, vizita principelui la Iași și proclamația către ieșeni dată la 23 august 1866 (XXVI, 1867, p. I-III); G. Asachi, *Pacea de la Prut*, nuvelă istorică (p. 3-5); *Supunerea cetățeanului la legile patriei* (p. 6); Gh. Asachi, *Dorința folosului obștesc*, conferință ținută la Academia Mihăileană, la 8 noiembrie 1842 (p. 12-16); *Miron Costin, istoriograful Moldovei* (p. 26); Gh. Asachi, *Lupta moldovenilor cu cavalerii crucieri în Prusia, la 1423*, articol care evidențiază vitejia moldovenilor la Marienburg, reflectată într-un text latin, reprodus din cronica lui J. Długosz (p. 28-36); Gh. Asachi, *Turnul lui Butu*, baladă, imitație (p. 33-44); *Începutul creștinătății și al ierarhiei în Moldova* (XXVII, 1868, p. 5-7); *Monastirea Neamțu*, istoricul așezământului, fondat în 1392 (p. 8-11); Gh. Asachi, *Petru I, țarul Rusiei, în Iași. Dramă istorică în 2 acte* (p. 13-23); *Tragedia imperatorului Maximilian. Din istoria Mexicului* (p. 98-105); *Rediul moldovenilor la Viena. Das moldauer Wäldchen*, articol referitor la participarea românilor, conduși de Duca-Vodă, la asediul Vienei de către turci, în 1683 (p. 106-107); *Notiță istorică inediă asupra Iașilor*, știri despre Iași, preluate dintr-o carte germană, tipărită la Augsburg, în 1701 (p. 143); *Episod din istoria Moldovei. Bătălia de la Baia* (XXVIII, 1869, p. 11-13); [Gh.] A[sachi], *Muza unui moldo-român*, articol referitor la Bianca Milesi, pictoriță și poetă, căreia Asachi i-a închinat versuri (p. 14); *Orban, tunar român*, informații preluate din istoricul bizantin Calcondylas, care îl menționează pe acest oștean originar din Țara Românească, oștean care a deprins „tunăria” în Ungaria și care a luptat în armata lui Mahomed al II-lea, la cucerirea Constantinopolului, în 1453 (p. 36-37); *Drumul de fier sau calea ferată*, un scurt articol referitor la construirea liniei Podul Iloaiei-Iași (p. 41); [Gh. Asachi], *Apel la literatorii români*, material în care autorul recomandă cercetarea „tesaurilor îngropate”, pentru a ne „feri de rușinea ca străinii să vie

în casa noastră să ne arate ce avem” (XXVII, 1869, supliment, p. 6); [Gh. Asachi], *Memoria Domnului Vasile Vvd.*, elogiu adus domnitorului Vasile Lupu, care a ajutat posteritatea cu averea sa „morală și materială” (p. 8-9); Gh. Asachi, *Datinile naționale*, „articol de îndrumare”: indemn, adresat pentru păstrarea acestora (p. 9-11); *Alphonse de Lamartine*, scurtă biografie (p. 11, 14); referendarul Gh. Asachi, *La introducerea limbii naționale în publica învățatură în Moldova, în locul celei grecești, la anul 1828*, sonet (p. 3); D. Bolintineanu, *Corvin și Ștefan*, versuri (p. 4-5); Gh. Asachi, *Lopușna. Nuvelă istorică* (XXIX, 1870, p. 16-32); *Virtuțile*, parabolă: despre înțelepciune, curaj, adevăr, economie, mărinimie (p. 44-48); *Revista politică*, o retrospectivă a evenimentelor anului 1869 din Europa Occidentală (p. 77-80); Gheorghe Asaky, *Epitalam*. Dedicat m.s.p. *Elisabeta de Wied*, versuri (p. 1); Gh. Asachi, *Viitorul. Roma, 1912*, versuri (p. 82); Gh. Asachi, *Călătoria la Pion. La 1838*, descrierea mănăstirilor Bistrița, Agapia și Hangu (XXX, 1871, p. 22-43); *Mitraliere*, prezentarea modelului Claxton, într-un grupaj documentar cu titlul general *Teatrul resbelului* (p. 70-72); *Pont-à-Mousson*, documentar, scene din războiul franco-german din 1871 (p. 73-74); Un turist român, *Serviciul sanitar în resbel* (p. 75-76); *Unelte omorâtoare*, articol referitor la arme, bombe, mine (p. 76-79); *Parisul fortificat*, articol referitor la istoricul și importanța fortificațiilor după planul lui Vauban (XXX, 1971, supliment, p. 25-27); Gh. Asachi, *Fragment istoric*, descrierea călătoriei întreprinse în 1835, în regiunea Odobești, împreună cu domnitorul Mihail Sturdza, cu referințe la râul Milcov, Mănăstirea Mira, Borzești, Mănăstirea Bogdana (XXXI, 1872, p. 25-34); *Poșta aeriană. Pe timpul asediului Parisului*, articol referitor la baloane (p. 41-42); Gh. Tăutu, *A, ce veac civilizat*, versuri (p. 77-79); *Românii*, articol cuprinzând date istorice referitoare la originea latină, o repărire după „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, Brașov, 21 noiembrie 1842 (XXXII, 1873, p. 15-25); *Relație asupra școlilor Moldovei*, istoric, de la Seminarul de la Socola la Academia Mihăleană (p. 26-33); *Palatul Expoziției Universale de la Viena. 1873*, o prezentare a expoziției, la care participa și România (p. 34-36); [A.] Asachi, *Gașpar Grațiani*, domnitorul Moldovei, 1618-1621 (p. 42-44); *Ioan Pietrarul*, articol referitor la haiducul din timpul lui Mihail Sturdza, „aflat în servicii la Veniamin Costache” (p. 45-51); Gh. Asachi, *Arheologie*, articol referitor la originea romană a Iașilor, „precum din vechi documente și mai ales din harta [Peutingeria] se adeverează” (XXXIII, 1874, p. 62-63); *Prețuirile vechimei*, articol de atitudine față de restaurarea picturii de la Trei Ierarhi, „prin aur și vâpsele” care distrug „geniul artei” pictorilor venețieni (p. 64-66); *Iacob Despotul, domnitor al Moldovei de la 1561-1563*, biografie (p. 71-72); *Ștefan Gheorghiuță* [Gheorghe Ștefan], *domnitor al Moldovei de la 1653-1658*, preluare din istoria lui Johann Christian Engel, din 1804 (p. 73-76); *Dracul din Chișinău*, anecdotă (p. 77-78); *Înainte de a începe un lucru, gândește la rezultat*, „articol de îndrumare” (p. 86-87); *Solemnitatea inaugurării statuiei Mihai Viteazul la Bucfurești*, 8 nov. 1874, telegrama trimisă lui G. Manu,

primarul orașului București, de către un grup de 48 de cetățeni ai orașului Iași (XXXIV, 1875, p. 71-72); [A. Asachi], *Notiță biografică a defunctului G. Asachi*, biografie, cu un omagiu adus de I. Pop-Florantin, la 1 oct. 1875 (XXXV, 1876, p. 46-53); [Gh. Asachi], *Testamentul politic al lui Ștefan cel Mare, domn suveran al Moldovei*, tablou istoric (p. 54-59); Un român [Locot. col. A. Asachi], *Monument proiectat în memoria martirului Grigore A. Ghica voevod, pe Piața de la Beilic* (p. 62-63); Cornelia Emilian, *O cugetare. Asupra soartei femeii*, articol referitor la emanciparea prin cultură, privind reforma în legislația căsătoriei și egalitatea socială (p. 73-77); [Ion Pop]-Florantin, *Unirea*, versuri (p. 70-73). Inegal ca realizare artistică, periodicul este ilustrat cu litografiile calendaristice și vignete, portrete, scene și peisaje, desene, litografiile tematice și alegorii variate (zodiacale, istorice, heraldice, etnografice), hors-texte: *Scenă la groapa ocnelor, Vizuina Teodorii la Sihla, Gheorghe Codreanu, Albinoasa moldovană* (1849); *Svidrighelo, păstor în Moldova; Militari otomani în Iași; Băile Borca, în 1835* (1850); *Purcederea Elenei de Moldavia în Rusia; Mănăstirea Putna, vedere exterioară; Mănăstirea Putna. Interior, cu mormântul lui Ștefan cel Mare* (1851); [Gh. Asachi]: *Doamna Moldovei din anul 1508, înfățișată în costum de epocă, după fresca Bisericii „Sf. Nicolae” din Bălinești, zidită de logofătul Tăutu; Bogdan cel Orb spărgând poarta Cetății Liov; Clopotul de la Rohatin, în drum spre Suceava, la anul 1509; Festinul național în Transilvania; Jijia, scenă folclorică* (1853); *Marca Iașilor; Marca Moldovei*, reprezentând un bour cu stea între coarne, iar în partea de jos doi delfini (1853); *Vezutul [Văzuta] Catelinei, în Moldova, Purcederea lui Petru Rareș la Suceava* (1854); *Panahida eroilor moldoveni, săvârșită în noiembrie 1496, în memoria celor căzuți la Războieni* (1855); *Serbarea țișanilor. Cu ocazia emancipării din 1855* (1856); *Petru Rareș între pescari; Preumblarea nouă a damelor în Iași* (1857); *Cavalerii români, conduși de banul Mărăcine, la regele Franței, Filip de Valois* (1858); *Monumentul lui Ștefan cel Mare. Pro[i]iect; Ruinele Podului lui Traian* (1859); *Columna lui Traian: Proiectul monumentului ce urma să se ridice ca recunoștință față de țările care au sprijinit Unirea* (1860); *Intrarea lui Petru Rareș în Alba Iulia; Petru Rareș în minele de la Rodna; Moara, joc la romani* (1861); *Soarta tragică a familiei Brâncoveanu* (1862); [Mihai Viteazul la Călugăreni] (1863); *Voichița de România; Ambasadorul lui Ferdinand, împăratul Germaniei, la Petru Rareș* (1866); *Carol I, prințul domnitor al României; [Emanoil Bardasare Panaiteanu], Miron Costin* (1867); *Petru cel Mare și Caterina I, în cortul taberei, pe Prut; Iosif II, împăratul Austriei; Iașii, vedere dinspre Păcurari* (1868); *Bianca Milesi; Bătălia de la Baia* (1869); *Măcelărirea boierilor la festinul [lui] Lăpușneanu; Otrăvirea lui Lăpușneanu* (1870); *Alexandru cel Bun, domnul Moldovei; Vederea Cetății Neamțului; Vederea Mănăstirii Hangu, sub Ceahlău* (1871); *Napoleon III; Wilhelm I* (1871, supliment); [Gheorghe Bardasare Panaiteanu], *Gașpar Grațiani, domnitorul Moldovei, 1618-1621* (1873); [Alexandru] Asachi, *Iacob Heraclide Despotul, domnitor al Moldovei, 1551-1563* (1874); A. Asachi, *Mihai Viteazul; Ștefan cel Mare; Vasile Lupu; România, cutropită de străini, alegorie*

(1875); A. Gh. Asachi, *George Asachi; Petru Rareș; Monumentul domnitorului Grigorie Ghica; Unirea românilor*, alegorie; [Gh. Asachi], *Testamentul politic al lui Ștefan cel Mare, 1504* (1876).

„Calendar pentru toți”, București, 1862-1884, întocmit, începând din 1875, de N. D. Popescu, face parte din Colecțiunea „H. Wartha”²³⁰. Părăsind profilul preponderent „amuzant” din perioada de început, se apropie treptat de un program educativ, publicând evocări istorice, informații științifice, studii și articole diverse, literatură, folclor, traduceri și manifestând interes pentru valorile românești din toate provinciile istorice. Valoarea acestui calendar sporește și prin datele și informațiile despre viața socială, politică și culturală a vremii din Principatele Unite. Dintre acestea: Il. Papiu-Valerian, *Împăratul Daciei*, întâmplări din vremea lui Horea (III, 1864, p. 37-50); *Meritul femeilor*, traducere de Gr. H. Grandea, poem dedicat femeilor române (p. 70-88); [Il. Papiu-Valerian], *Împăratul Daciei*, novelă, continuare (IV, 1865, p. 44-54); [Johann Uhland], *Împăratul și starețul*, povestire (p. 96-99); I. Heliade-R[ădulescu], *Sburătorul*, baladă (V, 1866, p. 66-68); V. Alecsandri, *N. Bălcescu murind*, versuri (p. 82); [I. C.] Fundescu, *Orație ținută la nunțile țărănești*, din colecția *Basme și poezii populare*, „pusă sub tipar” (p. 88-89); B. P.-Hasdeu, *Pe unde sunt și pe unde au fost românii*, studiu istoric, bazat exclusiv pe izvoare străine, cu referire la Evul Mediu (VI, 1867, p. 1-8); B. P.-Hasdeu, *Ștefan cel Mare și hatmanul Arbore, Ștefan-Vodă Tomșa și vornicul Moțoc la Leopole*, versuri (p. 81-82); *Societatea literară română* (VII, 1868, p. 82-83); N. D. Popescu, *Iancu Jianu. Nuvelă originală* (VII, 1869, p. 1-51); N. D. Popescu, *Monastirile în România*, articol referitor la mănăstirile din Gorj (p. 79-86); Vasile A. Urechă, *Vasile Lupu sau Ministrul grec și boierii români. Nuvelă națională istorică* (VIII, 1870, p. 1-21); A. Russo, *Piatra Corbului*, legendă culeasă la Bicaz, reproducere din „Foaia Soțietății....” de la Cernăuți (p. 75-76); Iosif Vulcan, *Nu disperați*, versuri (XI,

²³⁰ De format 31×14 cm (1862), 24×17 cm (1866), 29×21 cm (1875), 31×22 cm (1883, 1884), cu un număr variabil de pagini: XXXIII + 96 p. (1862), 160 p. + 4 pl. (1865), 128 p. + 1 pl. (1866), XVIII + 110 p. (1873), 12 f. + 70 p. (1883), „Calendar pentru toți” este editat de Librăria „Bălăceanu și Wartha” (până în 1872), de Librăria „Honoriu C. Wartha” și Librăria „G. Ioanide et comp.” (1873-1874), de Librăria „Socec et comp.” (1875-1876), Librăria Fraților Ioanițiu et comp. (1877), Librăria „Mihalescu și Luis” (1878), Librăria „Gregore Luis” (1879-1880), Librăria Universală „Leon Alcaly” (1881-1884) și imprimat la: Tipografia Stephan Rassidescu (1865-1866), Typographia „Nationale”, antreprenor C. N. Rădulescu (1867-1869); Tipografia „Curții”. Lucrătorii Asociați (1870-1871, 1874, 1877), Typographia „Nationale” (1876), Tipografia „Mihalescu și Luis” (1878), Noua Typografie „Nationale” C. N. Rădulescu (1879-1880), Tipografia „St. Michalescu” (1882), Tipo-Litografia „Dor. P. Cucu” (1884). Calendarul are subtitlul „Profetic, amuzant și popular” (1862-1869), iar din 1870, „Istoric, amuzant și popular”. Partea culturală și literară se intitulează *Calendar de petrecere* (1864 și 1865). Vezi și DLRO, 1979, p. 692-693; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 458-466.

1873, p. 65); [I. Heliade-Rădulescu], *Adio la patrie*. Hermannstadt, 20 nov. 1848, versuri (p. 79-80); Alexandru A. Macedonski, *Margareta*, versuri (XII, 1874, p. 68-69); G. Baronzi, *La moartea lui Alexandru Ioan, domnul românilor*, versuri (p. 82-83); N. Gane, *Domnița Ruxandra. Nuvelă istorică* (XIII, 1875, p. 56-60); *Rezbelul ruso-româno-turc*, cronică politică (XVI, 1878, p. 41-63); N. D. Popescu, *Doi frați. Episod din rezbelul turco-ruso-român, asaltul asupra redutei Grivița* (XVII, 1879, p. 1-32); *Politica Rusiei în Orient*, articol nesemnat (p. 50-52); Paul Cellini, *Fatma. Istorie algeriană*, traducere de Honoriu C. Wartha (p. 59-65); [V. Alecsandri], *Constantin Brâncoveanu*, baladă (p. 57-58); *Radu Calomfirescu*, cântec din Romanțați (p. 66-68); *Cei doi cancelari: Gorciakof și Bismark*, biografii (XVIII, 1880, p. 58-64); N. D. Popescu, *Morți celebri contemporani. G. Magheru și M. C. Epureanu* (XIX, 1881, p. 88-93); N. D. Popescu, *Proclamarea regatului României*, descriere a festivităților (XX, 1882, p. 56-57); Scipione Bădescu, *Odă la încoronare* (p. 49); [N. D. Popescu], *Mina haiduceasa. Fata codrilor*, nuvelă (XXII, 1884, p. 1-55). Ilustrat cu desene și litografii: *Horea* (1863, hors-texte); G. Wenrich, *Alexandru Ioan Cuza, domnul românilor; Elena, doamna românilor; Cloșca; Avram Iancu. În uniformă de prefect* (1865, hors-texte); G. Wenrich: *Prințul Carol I și tatăl său Carol Antoniu; Mihai Viteazul primind pe domnița Florica; Sigismund Bathori, la domnița Florica, în închisoarea din Făgăraș* (1867, hors-texte); H. Dembitzki, [Ospățul lui Vlad Țepeș între țepi] (1871, hors-texte); H. Dembitzki, [Mihai Viteazul și călăul] (1872, hors-texte); H. Dembitzki, [Moartea lui Constantin Brâncoveanu] (1873, hors-texte); H. Dembitzki, [Bătălia de la Călugăreni] (1874, hors-texte); *Proclamarea regatului României* (1882, p. 56-57); *Statuia lui Ștefan cel Mare, Statuia lui Mihai Viteazul, Vasile Lupu, domnul Moldovei, Statuia Domniței Bălașa, fondatoarea Spitalului Brâncovenesc, Castelul Peleş de la Sinaia, în 1883* (1884, hors-texte).

„Calendar pentru toți românii”, București, 1874-1906, alcătuit de N. D. Popescu, publică preponderent materiale de literatură și istorie, proză (schițe istorice, schițe de moravuri, nuvele, romane), reportaje, cronici, informații culturale, note de călătorie, relații asupra evenimentelor din alte țări, maxime, anecdote²³¹. Dintre acestea: N. D. Popescu, *Alexandru Lăpușneanu, Domnul*

²³¹ De format 29×20 cm (1875), 27×18 cm (1883), 27×19 cm (1890), 29×19 cm (1900), 28×19 cm (1906), cu un număr variabil de pagini: VIII + 92 p. + 1 pl. (1875), 95 p. + 2 pl. (1880), 27 p. (1885), 128 p. (1887), 182 p. (1889), 128 p. (1891), 152 p. (1895), 140 p. (1900), 184 p. (1906), „Calendar pentru toți românii” este imprimat la Tipografia „Națională” C. N. Rădulescu (1874-1875), Tipografia „Românului” Carol Göbl (1878), Tipografia Curții F. Göbl (1879-1883), Editura Librăriei Frații Ioanițiu & Comp. (1885-1886), Editura Librăriei Theodosiu Ioanițiu (1887-1897), Tipografia Curții Regale F. Göbl Fii (1898), Tipografia „Minervei” (1899), Tipografia Gutenberg (1901), Tipografia Gutenberg Ioseph Göbl (1904-1906). Calendarul apare cu schimbare de titlu: „Calendarul pentru toți fii[i] României” (1898-1902, 1904-1906). Vezi și: DLRO, 1979, p. 692-693; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 466-478.

Moldovei (1553-1568). Roman istoric (II, 1875, p. 1-70); Alexandru A. Macedonski, *Amorul*, Veneția, 1873; *Călugărenii*, versuri, dedicație către D. Bolintineanu (p. 71, 85-86); N. D. Popescu, *Steagul roșiorilor (1593-1601)*. 1877, iunie 25, episod istoric (V, 1878, p. 1-9); *Istoria rezelului oriental* (p. 15-62); *Eroismul românilor la Grivița*. Anul 1877, nov. 1 (p. 63-70); *Supliment la istoria rebelului ruso-româno-turc* (p. 81-84); V. Alecsandri, *Balcanul și Carpatul*, versuri (p. 10); G. Sion, *Steaua României 10 mai 1877* (p. 11); Al. A. Macedonski, *Fluierul ciobanului*. București 10 martie 1876 (p. 73); N. D. Popescu, *Cântecul călărașului român*, 1 august 1877, versuri (p. 77-75); N. D. Popescu, *Prizonierul român de la Plevna*, 1878, oct. 17, nuvelă (VI, 1879, p. 17-42); *Istoria rezelului ruso-româno-turc*, continuare la materialul din anul anterior (p. 43-64); *Întoarcerea victorioasă*, imn vocal și instrumental, versuri de I. L. Caragiale, muzica de El. Bianchi (p. 64); D. C. Ștefănescu, *La intrarea triumfală a Armatei române în capitala României 8 oct. 1878*, versuri (p. 66); V. Alecsandri, *Hora de la Plevna*, versuri (p. 68); *Trădarea*, legendă finlandeză, traducere de Nicolae Țincu (p. 87); D. Bolintineanu, *Puterea cântecului*, baladă (p. 88); N. D. Popescu, *Sora de caritate*, nuvelă, reconstituirea unui episod din Războiul de Independență (VII, 1880, p. 21-68); Ioan D. Grecescu, *Visul României. Marș triumfal*, muzica de Franț Gubini (IX, 1882, p. 56); S[cipione I.] Bădescu, *Coroana României*, versuri (p. 57); V. Alecsandri, *Imn*, versuri; N. D. Popescu, *Peneș Curcanul*, nuvelă istorică (X, 1883, p. 23-79); *Hora Dobrogei*, versurile de V. Alecsandri, muzica de dr. G. Obedenaru (p. 80); N. D. Popescu, *Epoca lui Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei (1674-1711)*, Sinaia, 28 aug. 1885, schiță istorică (XIII, 1886, p. 17-79); N. D. Popescu, *Chira*, baladă auzită de la lăutării din satele județului Ilfov (p. 80-85); N. D. Popescu, *Epoca Mavrocordaților (1711-1760)*. Sinaia, 1886, sept. 3, schiță istorică, urmată și de altele în anii următori (XIV, 1887, p. 17-55); Duiliu Zamfirescu, *Clara*, versuri, retipărire din „Convorbiri literare” (p. 122); [Sándor] Petöfi, *Ștăfeta*, Brăila, 1879, versuri, traducere de T. G. Djuvara (p. 123); M. Eminescu, *Odă [în metru antic]*, *Mai am un singur dor*; *Se bate miezul nopții*; *Atât de fragedă*, versuri (XVII, 1890, p. 83, 103, 112, 130); [N. D. Popescu], *Vasile Alecsandri*, Sinaia, 14 sept. 1890, necrolog (XVIII, 1891, p. 121-122); Vasile Alecsandri, *Pohod na Sibyr*; *Dezrobirea țiganilor*, Iași, 31 ian. 1854, versuri (p. 83-84, 84); Mircea C. Dimitriadi, *La înmormântarea lui Vasile Alecsandri*, 26 aug. 1890, versuri (p. 111); Radu D. Rosetti, *Lui Vasile Alecsandri*, București, 26 august 1890, versuri (p. 122); N. D. Popescu, *Istoria unei dinastii [Basarabii]*, schiță istorică (XIX, 1892, p. 17-98); N. D. Popescu, *Serbarea Jubileului*, reportaj de la manifestările anului 1891 (29 septembrie 1891): sărbătorirea a 25 de ani de la înființarea Universității din București, a Conservatorului Român, a Ateneului și a Academiei Române (p. 142-149); N. D. Popescu, *Jubileul lui George Barițiu*, 27 oct. 1892, medalion (XX, 1893, p. 163-164); B. P.-Hasdeu, *Muntele și valea*, versuri (p. 101); *Condamnarea conducătorilor națiunii române din Ardeal și Ungaria*, 4 oct. 1893 (XXII, 1895, p. 136-138); *Inaugurarea tăierii noului canal al*

Dunării între Tulcea și Sulina, București, 1 oct. 1894 (p. 139-141); *Inaugurarea podului peste Dunăre*, 14 sept. 1895, documentar (XXIII, 1896, p. 143-144, 146-151, 154-156); *Inaugurarea noului Palat al Justiției din București*, cronica evenimentului petrecut la 15 oct. 1895 (p. 165-168); N. D. Popescu, *Inundațiile din țară și înecul orașului Galați*, București, 7 oct. 1897 (XXV, 1988, p. 135-143); *Secolul al XIX-lea în România*, București, 14 sept. 1901, studiu istoric (XXIX, 1902, p. 122-131); *Târgul Moșilor. Trecutul, prezentul și viitorul său*, schiță istorică (XXX, 1903, p. 143-150); V. Alecsandri, *Odă ostașilor români*, versuri (p. 124); N. D. Popescu, *Schițe din viața și rezumat din faptele lui Ștefan cel Mare, Domnul Moldovei (1457-1504)*, București, 3 nov. 1903, documentar, publicat cu ocazia aniversării a 400 de ani de la moartea domnitorului, care se continuă și în anul următor (XXXI, 1904, p. 69-71, 74-87, 90-103, 106-113); V. Alecsandri: *Cântecul lui Ștefan cel Mare*, text cules din popor, muzica de G. Musicescu (p. 68); *Ștefan-Vodă și șoimul*, baladă (p. 68); *Movila lui Burcel, Altarul Mănăstirii Putna, Dumbrava Roșie*, fragment (p. 117, 118, 127); D. Bolintineanu, *Aprodul Purice, Muma lui Ștefan cel Mare, Daniil Sihastru*, versuri (p. 114, 128); *Serbarea aniversării a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare (1504-1904)*, reportaj (XXXII, 1905, p. 115-148); Th. A. Bogdan, N. D. Popescu, *Ștefan cel Mare și fetele, Ștefan-Vodă și Domnița Maria*, balade populare culese din Transilvania (p. 67, 67-68); N. Lupea, *Ștefan-Vodă și ungerii*, baladă populară culeasă de autor și publicată în colecția lui S. Theodorescu-Kirileanu (p. 68); Th. A. Bogdan, N. D. Popescu, *Ștefan-Vodă și voinicul*, baladă culeasă de pe Valea Mureșului (p. 148); *Patronii tipografi care au tipărit toate calendarele scrise de N. D. Popescu*, documentar valoros pentru cercetarea istoriei tiparului în România, cuprinzând scurte biografii: Șt. Rassidescu, C. N. Rădulescu, P. Ispirescu, P. Gorjan, Fr. Göbl, C. Göbl, Iosif Göbl, Gustav Göbl, Ștefan Göbl, G. Ionescu și A. Baier (XXXIII, 1906, p. 161-163), G. Coșbuc, *Ștefan-Vodă*, versuri, retipărire din „Calendarul «Minervei» pe anul 1905” (p. 76); Th. A. Bogdan, N. D. Popescu, *Ștefan-Vodă și Dunărea*, baladă populară culeasă din Transilvania și din România (p. 101). Calendarul este ilustrat cu vignete, desene și litografii, peisaje, edificii, portrete ale unor personalități, evenimente deosebite ale vremii. Dintre acestea: H. Dembitzki, *Bătălia de la Grivița. Bătălia de la Rahova*, (1879, hors-texte); H. Dembitzki, *Capitularea Plevnei, Bătălia de la Opanez*, (1880, hors-texte); *Bătălia de la Smârdan, Intrarea armatei române în Dobrogea* (1881, hors-texte), executate în culori în Atelierele A. Wolf din Dresda; Wallenstein: *Luarea Griviței de către armata română, Bătălia românilor de la Smârdan, Intrarea armatei române în Vidin, Trecerea Dunării în Bulgaria, Luarea Griviței de armata română, Trecerea armatei române în Dobrogea, Predarea armatei turcești din Plevna* (1882, p. 13, 14, 19, 20, 21, 23); *Podul de peste Dunăre* [de la Cernavodă] (1896, p. 104-104, 120-121, 143); *Lupta pompierilor din 13 sept. 1848, Capii mișcării naționale de la 1848 din Țara Românească, Capii mișcării naționale de la 1848 din Ardeal, Capii mișcării naționale de la 1848 din Moldova* (1899, p. 63, 81,

104, 105); *Țărăncuță din Cloșani-Mehedinți, Țărăncuțe din Breaza-Prahova, Vânzătoare de flori din Câmpulung Muscel, Vânzătoare de flori din Bușteni-Prahova* (1900, p. 32, 33, 48, 49); *Târgul Moșilor* (1903, p. 120-121). Tomul din 1905 este bogat ilustrat cu momente din istoria Moldovei și fapte săvârșite de Ștefan cel Mare (p. 11-17, 56-57, 69, 72-73, 80-81, 88-89, 96-97, 104-105, 112-113, 115, 120-121, 136-137).

„Calendarul plugarului”, București, 1899-1900, întocmit de „chimistul-agronom” dr. Maximilian Popovici²³², publică mai ales sfaturi agricole și gospodărești, urmărind modernizarea agriculturii tradiționale, prin introducerea de metode noi de selecționare și tratare a semințelor, de realizare a lucrărilor de întreținere și recoltare, de ameliorare a soiurilor și de sporire a productivității. „Calendarul plugarului” nu omite însă literatura educativă, menită să contribuie la emanciparea sătenilor. Dintre materialele publicate: N. O. Popovici-Lupa, *Plugăria sâteanului*, articol de îndrumare, cu referire la lucrările din fiecare lună a anului (I, 1899, p. 34-44); Carmen Sylva, *Pietrele Doamnei*, poveste (p. 54-56); dr. Maximilian Popovici, *Îngrășăminte chimice (măiestrite) pentru îngrișarea pământului*, articol de îndrumare (p. 58-62); I. Șt. Furtună, *Economia vitelor*, articol privind ameliorarea raselor (p. 63-80); L. N. Tolstoi, *Cel dintâi rachier sau Pacostea băuturilor alcoolice*, poveste (p. 81-85); *Pomologie*, articol privind sistemele de altoire (p. 85-98); I. Hațeganu, *Calendarul pomicultorului*, articol privind lucrările lunare în domeniu (p. 98-100); Maximilian Popovici, *Podgoriile noastre*, articol despre îngrijirea viilor și combaterea filoxerei (p. 101-103); P. Glodeanu, *Cultura vițelor americane altoite* (p. 103-110); *Uscarea prunelor*, „articol de îndrumare” (p. 126-130); L. N. Tolstoi, *Grăuntele*, poveste (p. 131-134); Maximilian Popovici, *Calendaru[1] stuparului (prisăcarului)*, documentar (p. 134-141); *Mierea, ca doctorie*, „articol de îndrumare” (p. 154-155); *Înălbitul împletiturilor de paie*, rețetă (p. 155-156); Anton Pann, *Cum un nimic nechibzuit poate face cele mai mari nenorociri*, versuri (p. 115-121). Dintre ilustrațiile „Calendarului plugarului”: *Carol I* (p. 13); *Elisabeta* (p. 15); *Uscător de fructe* (p. 128).

„Calendarul poporului”, Sibiu, 1886-1917, este „o adevărată enciclopedie”, urmărind cu prioritate instruirea și educarea țăranilor²³³. Totodată, periodicul

²³² De format 20×14 cm, având 160 p., „Calendarul plugarului” este imprimat la Tipografia Curtii Regale „F. Göbl Fii”. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 480.

²³³ De format 14×10,5 cm (1886), 15×11 cm (1899, 1913), 15,5×11 cm (1917), cu un număr variabil de pagini: 96 p. (1886), 143 p. + 20 f. reclame (1899), 148 p. + 14 f. reclame (1903), 160 p. + 44 f. reclame (1906), 236 p. + 1 pl. + 51 f. reclame (1912), 208 p. + 57 f. reclame (1913), 158 p. + 17 f. reclame (1917), „Calendarul poporului” apare în Editura și Tipografia Institutului Tipografic (1886-1894), Editura și Tipografia Institutului Tipografic „T. L. Albini” (1895-1896), Editura și Tipografia „Societate pe Acțiuni” (1897-1903), Editura și Tipografia „Marschall” (1904), Editura și Tipografia „Henric Meltzer” (1906-1910), Editura și „Tipografia poporului” (1911-1917). Vezi și

se înscrie în rândul calendarelor românești care promovează ideea unității tuturor românilor, printr-un adevărat program, consecvent realizat prin mijloace variate: sfaturi și îndrumări practice, gospodărești, agricole, medicale, difuzarea unor informații științifice din domenii diverse: astronomie, medicină, botanică, zoologie, fizică, chimie. În paginile acestui calendar, utilizatorii interesați puteau găsi articole de pedagogie școlară și socială, etică (pilde și sfaturi morale), evocări istorice, studii de istorie, versuri și proză, etnografie și folclor. Publică aici scriitori ardeleni, dar și scriitori cunoscuți din celelalte provincii istorice românești. Dintre materialele publicate aici: Ioan Slavici, *Sfaturile părintelui Serafim* (I, 1886, p. 37-44); D. Comșa, *Fânețele și cultura lor* (p. 49-55); I. Pop-Reteganul, *Trihon hăbăucul*, poveste (p. 56-67); *Floarea soarelui, o minunată plantă pentru producerea de ulei* (IX, 1894, p. 43-64); Vasile Alecsandri, *Plugul blăstămat*, versuri (p. 65-67); George Coșbuc, *Traiul când ți se urăște*, versuri (p. 68); Ioan Nenițescu, *Gornistul de la Grivița*, versuri (p. 68-69); G. Murnu, *Patriei românilor*, versuri (p. 70-71); Anton Pann, *Talerul cu două fețe*, versuri (p. 78-79); George Coșbuc, *Lupta vieții*, versuri (X, 1895, p. 76-77); George Coșbuc, *Doină*, versuri (XII, 1897, p. 55-59); Ioan Nenițescu, *Pui de lei, Plugar român*, versuri (p. 81-83); Victor Vlad Delamarina, *Ăl mai tare om din lume, Noi ni-s acasă*, poezii în dialectul bănățean (p. 95-99); [G. Coșbuc], *Mureșul și Oltul*, poveste din popor, culeasă și prelucrată (XIII, 1898, p. 51-53); *Salcia și plopul*, legendă din popor, culeasă și prelucrată (p. 55-56); *Ion Creangă*, schiță biobibliografică (p. 74-76); [Ion Creangă], *Povestea unui om leneș* (p. 76-78); *George Pop de Băsești*, articol despre viața și activitatea sa (p. 87-90); *Castelul din Carpați*, prezentarea romanului lui J. Verne (p. 90); *Economic*, documentar referitor la dări și termene scadente, asigurarea contra incendiilor și grindinei, „întinerirea pomilor” din livezi (p. 112-115); [G. Coșbuc], *Nunta Zamfirei*, baladă (p. 42-48); *Noi vrem pământ*, versuri (p. 48-50); *Numai una, Rugămintea din urmă*, versuri (p. 53-54, 56-58); [I. Creangă], *Oltenii în Iași*, versuri (p. 79-81); *Andrei Mureșanu. Poetul anului 1848*, medalion (XIV, 1899, p. 54-56); V. A. Urechă, *Țară fără bătrâni*, poveste (p. 61-64); *Doine și icoane din lumea românească*, articol referitor la interesul străinilor pentru etnografia și folclorul din spațiul românesc (p. 65-66); Cronicar [Ilarie Chendi], *Răvașul nostru (sept. 1897-sept. 1898)*, cronică a evenimentelor interne și externe, care este întreținută și în anii următori (p. 81-96, 98-108, 110, 112-118, 120, 122-124, 126-127); George Coșbuc, *Din războiul românilor cu turcii (1877-1878)*, povestiri pe înțelesul tuturor (XV, 1900, p. 65-92); P. Ispirescu, *Aleodor Împărat*, poveste (XVI, 1901, p. 88-98); Silvestru Moldovan, *Meseriile și negoțul la noi* (p. 142-144); Dumitru Stăncescu, *Școlile române, documentar: școlile populare, medii, pedagogice, de fete* (XVII, 1902, p. 29-30); *Reuniuni*, documentar: reuniuni culturale de femei, de cântări, de meseriași, de binefacere, de agricultură (p. 31-35);

Elena Dunăreanu, *op. cit.*, p. 218-229); Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 481-490.

Însoțiri de negoț, documentar (p. 34-35); *Alte așezăminte*, documentar (p. 35); *Băncile române* (p. 36); *Însoțiri sătești*, ultimele șase documentare, întreținute și în anii următori (p. 36); *Împărăteasa înțeleaptă*, poveste (p. 54-58); Vasile C. Osvadă, *Băncile noastre și împrumuturile sătenilor*, articol despre istoricul acestora și mecanismul de funcționare (p. 68-75); Ana Florea, *Bucătăria țaranului*, rețete, articol întreținut și în anul următor (p. 135-145); M. Eminescu, *Borta vântului*, basm (XVIII, 1903, p. 60-63); A. Vlahuță, *De la țară*, schiță (p. 68-72); Dumitru Stăncescu, *Ovreiul la rai*, snoavă (p. 95-97); Victor Vlad Delamarina, *Păpricașul nașului*, versuri în dialect bănățean (p. 74-75); *Răspândirea românilor*, articol cu privire la teritoriile locuite de români (XXII, 1907, p. 39-43); Silvestru Moldovan, *Preotul ca păscălit*, anecdotă din „vremuri bătrâne”, referitoare la prezicerea viitorului din pascalie, carte astrologică populară (p. 50-53); V. Cosmovici, *O nuntă domnească*, nunta domniței Ruxandra, organizată la Iași, la curtea lui Vasile Lupu, în 31 august 1652, retipărire din „Viața literară” (p. 61-62, 64-68, 70-76); Octavian Goga, *Bătrâni*, versuri (p. 92-93); V. Alecsandri, *Ștefan-Vodă și corbul*, baladă (p. 153-154); C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușeanul*, nuvelă istorică (XXIII, 1908, p. 49-77); Mihail Kogălniceanu, medalion (XXV, 1910, p. 52-55); Nicu Gane, *Domnița Ruxandra*, nuvelă (p. 74-75, 77-81, 84-87, 90-93, 95-99, 101-103); Eugen Brote, *Care sunt foloasele trifoiului?*, „articol de îndrumare” (p. 105-107); Octavian Goga, *Cântecul muncii*, versuri (XXVI, 1911, p. 39-40); *Poezii din popor*. Culese de M. Eminescu (p. 48-50); *Brjörnstjerne Björnson* [Björnstjerne Martinius Björnson], medalion închinat scriitorului norvegian, laureat al Premiului Nobel pentru literatură, în 1903 (p. 74-75); *Portul românesc* (p. 88-89); *Un aviator român: Aurel Vlaicu* (p. 98-101); *Frumusețea jocurilor românești* (p. 121-126); Ion Agârbiceanu, *Istoria unui pocăit*, povestire (XXVII, 1912, p. 47-53); *Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român. Jubileul de 50 de ani de la înființarea ei, 1861-1911* (p. 58-59, 62-64); *Președinții Asociațiunii*, scurte notițe biografice pentru A. Șaguna (1861-1867), V. L. Pop (1867-1875), I. Bologa (1875-1877), T. Cipariu (1877-1887), Gh. Barițiu (1888-1893), I. Micu Moldovan (1895-1901), I. Sterca Șuluțiu (p. 68-73); *Românii din Ardeal pe la anul 1650*, articol despre lucrarea tipărită de Johan Tröster, sas din Sibiu, la Nürnberg, în 1666, în care se face referire la românii din Transilvania și din celelalte provincii românești, la romanitatea și continuitatea poporului român în spațiul etnogenezei sale (p. 91-94); Mihail Sadoveanu, *Voia Domnului*, povestire (p. 99-103, 106-109); *Școala pentru economia și industria de casă din Sibiu*, articol de popularizare (p. 113-115, 118); *Advocatul popular*, documentar: prezintă problema „dreptului de moștenitor”, documentar menținut și în anii următori (p. 119-121, 124-125, 128-129, 133-134, 136-138, 140); *Apărarea pomilor de iepuri, degerare și insecte*, articol de îndrumare (p. 147-151); *Istoria neamului omenesc*, poveste persană (p. 152-153); Victor Eftimiu, *Traian și Decebal*, fragment din poemul istoric *Întâia rază* (p. 95-98); C. Rădulescu-Codin, *Mai mare e mintea decât banii*, povestire din trecut (XXVIII,

1913, p. 55-56, 58, 60-62, 64-65, 68-69); *Sf. Ioan Gură de Aur despre creșterea copiilor*, articol despre responsabilitatea părinților în procesul educativ (p. 72-73); *Din proverbele lui Solomon* (p. 79); *Ioan Luca Caragiale*, elogiu adus scriitorului expatriat (p. 89); G. Coșbuc, *Armindenii*, versuri (XXXII, 1917, p. 79-80); *Sădirea pomilor*, „articol de îndrumare” (p. 81-85); *Portul țărănesc și portul orășenesc* (p. 113-116); *Calendarul gospodăriei*, „articol de îndrumare” (p. 125-132). An de an, „Calendarul poporului” publică liste de cărți apărute în diferite colecții și edituri din Ardeal, cronologii și documentare privind „autoritățile bisericești române din Ungaria și Transilvania” folosite astăzi mai ales cercetărilor de istorie a culturii regionale. Bogata iconografie a calendarului este de interes documentar mai larg: personalități, peisaje, tipuri de români, arhitectură și port popular, instituții, biserici, ierarhi. Dintre acestea. *Casa țărănească în care s-a născut poetul Andrei Mureșanu, în Bistrița; Un băiaș român din Bucium-Sasa; Român mărginean; Româncă din jurul Sibiului; O fetiță din Bistrița; Păreche tânără din Banat; Păreche din Suciul de Sus; Țăran român din Banat; Români din Șiria* (1899, p. 57, 59, 67, 69, 71, 73, 75, 77, 97); *Port de la Secalul de Munte* (1902, p. 76); *Mașina de zburat „Wright”* (1910, p. 57); *Român din Ardeal pe la 1650, Româncă din Ardeal pe la 1650*, reproduceri după Johan Tröster (1912, p. 92, 93); *Port din Toplița, Port de pădureancă, Port din Râșnov* (p. 123, 130); *Din Basarabia. Tipuri de răzeși: recrutarea, căruța de poștă, biserică* (1913, p. 52, 53, 59, 63); [Grupuri de țărani din Rășinari] (p. 90-91, 94-95, 98).

„Calendarul «Poporului român»...”, Budapesta, 1903-1904, are un profil enciclopedic, urmărind popularizarea cunoștințelor practice, folosite utilizatorilor săi, românii din Transilvania și Ungaria, fiind totodată un mijloc de cultivare a limbii române și de cunoaștere a valorilor culturale naționale²³⁴. Ideea unirii românilor din toate provinciile istorice este întreținută printr-o mare varietate de materiale: evocări istorice, schițe, povestiri, nuvele, legende, balade, fabule, cronici științifice și culturale, biobibliografii, comentarii politice, știri și reportaje despre viața și activitatea culturală a românilor din Ungaria și din România, traduceri din literatura universală. Calendarul se înscrie în rândul periodicelor cu interes pentru românii de la sudul Dunării și din diaspora. Între materialele publicate: *Șematismul Mitropoliei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania*, documentar tipărit și în anii 1904, 1905, 1909, cu titlul modificat (I, 1903, p. 19-20); Filip E. Mihai, *Înființarea însoțirilor de credit după sistemul Raiffeisen*, „articol de îndrumare” (p. 143-149); *Ocupația, tipul și însușirile românilor* (II, 1904, p. 66-69); Dionisie Stoica, *Românii în America*, articol care scoate în evidență cauzele emigrării (p. 72-84); Petru Vulcan, *Ceva*

²³⁴ De format 19×14 cm (1903), 22×15 cm (1914), 19,5×13,5 cm (1918), cu un număr variabil de pagini: VIII + 9 f. + 183 p. + 6 f. reclame (1903), 176 p. + 8 f. reclame (1905), 128 p. (1916), 160 p. (1918), „Calendarul «Poporului român»...” apare la Editura Tipografiei „Poporul român” din Budapesta. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 495-502.

despre românii din Pind. Constanța, 27 iulie 1903, documentar scris special pentru acest calendar (p. 84-88, 90-91, 94); Dumitru Stăncescu, *Zapis țigănesc*, snoavă (p. 95-96); *Teatru la sat*, istoric și repertoriu, articol scris special pentru „Calendarul «Poporului român»...” (p. 108-118); *Lugojenii...*, articol despre rolul localității Lugoj în propășirea Banatului (p. 123-126); G[avril] Todică, *Economia de câmp și învățătura*, „articol de îndrumare” (p. 144-146); *Legea despre naționalități*, comentariu politic (p. 172-179); G. Coșbuc, *Noapte de vară*, pastel (p. 71); Sebastian [Stanca], *Baba Dochia*, versuri (p. 132-133); *Societăți românești*, documentar (III, 1905, p. 51, 52); *Avocații românii*, documentar în care aceștia sunt prezentați nominal și pe localități (p. 57-60); *Băncile noastre*, documentar: denumire, localitatea, capitalul (p. 60-62); *Sfaturi igienice* (p. 130-143); *Sfaturi economice*, „articol de îndrumare” privind creșterea păsărilor și animalelor, prepararea și conservarea alimentelor (p. 144-148); Șt. O. Iosif, *Câmpul libertății*, versuri (p. 151); Ion Pop-Reteganul, *Moartea-n drum*, poveste (IV, 1906, p. 69-70); L. N. Tolstoi, *Calul bătrân*, povestire, traducere de N. Ionescu (p. 72-73); Pavel Tofan (medic veterinar), *Despre ținerea și cumpărarea animalelor domestice*, „articol de îndrumare” (p. 109-115); S. Teodorescu-Kirileanu, *Norocul celor trei fete*, poveste (VI, 1908, p. 61-64); *Românii*, documentar despre aria de răspândire a românilor (p. 88); *Razele Roentgen*, documentar: descrierea lor și utilizarea în medicină (p. 107-107); N. A., *Emigrarea*, articol ce se referă la cauzele fenomenului (p. 113, 116); [I. L. Caragiale], *Rășcoala țărănească*, material privind cauzele izbucnirii răscoalei și de condamnare a reprimării acesteia (p. 120-122); Popa Stâncă (pseudonim), *Lupta pentru drepturile noastre*, articol referitor la activitatea energică a deputaților români (p. 125, 127-133); *Ce e românesc în Budapesta?*, documentar cuprinzând fundațiile, societățile, periodicele și tipografiile românești din capitala Ungariei (p. 152-155); *Ungaria*, documentar: date geografice, etnografice, economice, culturale (VII, 1909, p. 53-55); *România*, documentar: date geografice, etnografice, economice, culturale (p. 56-57); *Biserica română*, documentar: organizarea acesteia (p. 57-58); *Câte gazete sunt în Ungaria*, documentar: dintr-un total de 1 430 de „gazete” (ziare, reviste), 250 sunt politice, iar 40 sunt românești (p. 58); *Anexiunea Bosniei și Herțegovinei*, articol care se referă la anexarea, în 1908, a acestor provincii prin încălcarea hotărârilor Congresului de la Berlin, din 1878 (p. 115-116); *Numele [și profesia] românilor cu locuință stabilă în Budapesta* (p. 131-139); J. L. Uhland, *Păstorul*, versuri (p. 61); *Românii din America*, articol referitor la viața acestora (XII, 1914, p. 75-79); *Conductul etnografic din Orăștie*, reportaj de la serbările organizate la Orăștie, în 14-15 septembrie 1913, cu ocazia adunării generale a Asociației „Astra” (p. 84-86); *Fanfara țăranilor din Răcășdia* (p. 86-87); *Activitatea politică românească* (p. 97); *Mișcarea politică a anului*, cronică (p. 98-99); *Instituții românești în Budapesta*, documentar: comunitatea Bisericii gr. ort. române și Societatea academică „Petru Maior” (p. 102-106); *Sfaturi pentru gospodăria de casă* (p. 109-110); *România în caz de război. Armata română*,

documentar: efectivul, prezentat pe arme, rezerva și armamentul din dotare (XIV, 1916, p. 74-75); *Marele praznic al vitejiei românești*, documentar: prezentarea unor fapte de vitejie ale ostașilor români, câteva scrisori în versuri trimise de pe front (p. 80-87); *Câte s-au iscodit în timpul războiului*, articol referitor la câteva invenții și aplicarea acestora în război: ploaia de foc, lichidul inflamabil, gazele otrăvitoare, sfoara și sacii de hârtie (XV, 1917, p. 73-78); *Tunul german de 42 cm*, descriere (p. 98); *Omul zburând...*, un istoric al aviației, pe scurt (p. 100-102); *Schimbarea orariului în timpul verii*, articol, în care se arată economiile ce se pot face dând ceasornicele înapoi cu o oră (p. 104); *Revoluția din Rusia* (XVI, 1918, p. 37-44); *De ce a fost învinsă România*, articol care prezintă cauzele politice și militare ale înfrângerii (p. 78-85); *Din isprăvile submarinelor*, documentar: date statistice (p. 99-100); *Cele 12 bătălii de la Isonzo* (p. 108-113); *Ucraina, un nou stat* (p. 116-117); Artur Stavri, *După furtună*, versuri (p. 97). Iconografia acestui calendar prezintă interes documentar: portrete ale unor monarhi, șefi de stat și ierarhi, militari, scriitori, figuri de români din Ardeal, români din America, locuri din țară, biserici, evenimente. Dintre acestea: *Sânziana în costum național* (1903, p. 61); *Em. Gojdu* (p. 84-85); *I. Creangă* (p. 104); *M. Eminescu* (p. 125); *V[incentiu] Babeș* (p. 115), *Româncă în costum național* (p. 140); *Petrecere populară în Oravița* (p. 145); *Români bănățeni din Cincinnati, Ohio* (1904, p. 73); *Români din America în fabrică* (p. 76); *Principesa Maria* (p. 89); *Țărancă din Banat* (p. 99); [Figuri de români din America] (p. 79, 81); *Port săliștean* (1905, p. 134); *Port din Vasiova-Caransebeș* (p. 150); *Ruga [hramul] din Vasiova* (p. 155); *Participanții la cursul de muzică ținut de I. Vidu la Lugoj între 1 și 31 iul. 1905* (1906, hors-texte); *Badea Cârțan* (hors-texte); *C. Lueger, primarul orașului Viena*, un prieten al românilor (1908, p. 71); *Corul meseriașilor din Budapesta, călușarii și actorii diletanți* (p. 82); *Personalul Tipografiei „Poporul român”, Budapesta* (p. 83, 86-87); *Corul bisericii române din Budapesta* (1909, p. 79); *Juzi români de la Înalta Curie din Budapesta* (p. 82-83); *Învățătorii și învățătoarele române de la cursul din 1908 [de la] Budapesta* (p. 95); *Aurel Vlaicu* (1914, p. 49-58); *Călăreți la serbările de la Orăștie* (p. 84); *Țărani din Bobâlna* (p. 85); *Călușarii din comuna Romoș* (p. 85); *Nunțașii din Romoșel* (p. 86); *Fanfara țăranilor din Răcășdia* (p. 87); *Reuniunea de lectură și cântări din Dognecea* (p. 91); *Puicuța de la graniță, o fetiță din Mehadia* (1916, p. 97). Pe coperta 1 a tomului din 1904, „Calendarul «Poporului român»...” reproduce, în chenar, un desen semnat de Iosif Velcean: [Țărăncuță].

„Calendar popular românesc”, București, 1838-1854, editat și tipărit de C. A. Rosetti, Fr. Walbaum (1838-1846), de C. A. Rosetti și E. Winterhalder (1847-1853) și F. Ohm (1854)²³⁵, difuzează articole de cultură generală, sfaturi gospo-

²³⁵ De format 18×12 cm (1839), 23×20 cm (1843, 1844, 1847), 20×12 cm (1848), 24×16 cm (1851), 21×13 cm (1854), cu un număr variabil de pagini: 32 p. (1839), 26 p. (1840), 10 f. + 33 p. (1842), 80 p. (1844), 72 p. + 4 pl. (1847), 108 p. (1848), 10 f. + 92 p. + 3 pl. (1851), „Calendar popular românesc” apare în scriere chirilică. Partea sa literară și culturală se

dărești, povește etice, literatură originală și traduceri, studii consacrate domeniilor sale de interes: istoria, limba și obiceiurile poporului, în cadrul unor rubrici distincte: *Istorioare, anecdote și proverbe; Culegeri din domeniul economiei casnice și rurale; Culegere din istoria naturală; Însemnări din descrierea țărilor, noroadelor și oamenilor; Istorii pentru doritorii citirii, anecdote, varietăți*. Dintre materialele difuzate: *Cunoștințe de obște, folositoare spre învățatură*, „articol de îndrumare”: sfaturi agricole (II, 1839, p. 19-26); *Proverbe nemțești* (p. 31); *Icoane de la Orient*, date geografice și statistice despre diferite popoare (p. 19-28); *Napoleon pe câmpul bătăliei* (p. 28-41); *Vulpile și razele soarelui*, istorioară (IV, 1841, p. 19-37); *Lista bălciurilor Prințipatului Valahiei*, prezentare cronologică a celor 547 de bălciuri existente aici la această dată (p. 43-55); *Povește agronomice* (V, 1842, p. 15-16); *Despre plantele otrăvitoare*, articol privind beladona și laurul (VI, 1843, p. 27-29); *Cucuta*, descrierea plantei, varietăți (p. 33-37); [Buruieni], documentar: măselarița, cepulița iepelor, căciulița roșie, turbarea câinelui, căciulița nebunilor (p. 36-41); *Ostașul recunoscător*, povestire (p. 42); *Răbdare casnică*, schiță (p. 54-56); *Reguli despre cunoștința timpului, culese de un țăran* (VII, 1844, p. 54-56); H. de Gaudi, *Prescurtarea de viață și moartea lui Mihai Viteazul, voevod al Țării Românești*, traducere din limba germană (X, 1847, p. 18-20); N. Bălcescu, *Logofătul Miron Costin, istoricul Moldovei*, variantă, completată de autor cu „izvoare nouă” (p. 41-47); C. A. R[osetti], [Pilde] referitoare la valori și virtuți: dreptate, cinste, dragoste față de natură, modestie, iubire de frumos, prietenie (p. 47-48); *Despre îmbrăcăminte*, articol cu referire la istoricul și simbolul brâului, mantalei, încălțăminte și acoperământului capului la greci, romani și germanici (XI, 1848, p. 86-96); [C. A. Rosetti], *Benjamin Franklin*, medalion (XIII, 1852, p. 29-54); *Populația pământului [și a] celor mai însemnate orașe ale Europei*, documentar: date statistice; în 1850, orașul București avea 118 600 de locuitori (p. 63); George Sand, *Zea [zâna] cea bună a sărăciei*, baladă (XIV, 1854, p. 67-70); *Agricultură*, articol privind importanța sulfatului de fier în creșterea plantelor (p. 70-75). Unele tomuri publică, pe coperta a IV-a (1848) sau în interior (XIII, 1852, p. 64-66), *Lista cărților de vânzare în librăria lui C. A. Rosetti și E. Winterhalder*. Acest interesant calendar bucureștean, de la mijlocul secolului al XIX-lea, cu largă deschidere spre universalitate, redactat de C. A. Rosetti, „un mare ziarist al vremii sale”, care „a inaugurat un stil în presa românească”, este bogat ilustrat, între altele, cu litografiile de G. Wenrich. Dintre acestea amintim: *Voltaire și Fréron în loja tea-*

intitulează *Magazin de petrecere* (1840-1853). În perioada 1843-1854, „Calendar popular românesc” apare în paralel și cu o ediție în limba germană: „Gemeinnütziger und erheiternder Bukarester Schreib- und Haus-Kalender”. Din 1843, apare cu schimbare de titlu: „Calendar popular...”. Vezi și Ioan Lupu, Nestor Camariano, Ovidiu Papadima, *Bibliografia analitică a periodicelor românești (1790-1858)*, vol. I, București, Editura Academiei R. S. România, 1966, p. 99; DLRO, 1979, p. 751-753; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 504-508.

trului (1845, hors-texte); *Casa din Ajaccio în care s-a născut Napoleon* (hors-texte); [Blazonul lui Gheorghe Dimitrie Bibescu] (1846, p. 3); *Vânătoare de balene* (p. 52-53); *Coloana lui Traian la Roma* (1847, hors-texte); *Turnul lui Nimrod* [Turnul Babel] (hors-texte); *Vulturul bărbos* (hors-texte); *Ioana d'Arc* (1852, hors-texte); *Sistema solară*, hartă (hors-texte).

„Calendarul popular al ziarului «Universul»...”, București, 1886-1899, publică sfaturi casnice, medicale și agricole, îndrumări etice, informații și cunoștințe economice, sociale, juridice, culturale și politice, literatură originală, etnografie și folclor (balade, legende, povești, basme, zicători), articole de istorie, amintiri, traduceri din literatura universală²³⁶. Dintre materialele difuzate de acest calendar: Dumitru Stăncescu, *Chelbea năzdrăvanul*, basm (I, 1886, p. 36-41); [Un prieten al umanității]: *Igiena*, „articol de îndrumare” (p. 68-71); [Jan Urban]-Jarnik, Andrei Bârseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, reproducere din volumul omonim, tipărit în 1885 (p. 58-59); G. Dem. Teodorescu, *Iovan Iorgovan*, baladă, culeasă de autor (p. 63-64); *Anul Nou*, documentar referitor la pregătirile ce se fac în ajunul sărbătorii – Vasilca, Steaua, Vicleimul (II, 1887, p. XXIII); *Igiena*, sfaturi (p. 49-51); D. Teleor, *Smaranda*, nuvelă inspirată din Războiul de Independență (p. 58-59); Carmen Sylva, *Fiica lui Decebal*, nuvelă, traducere din limba franceză de I. S. Spartali (III, 1888, p. 41-43, 46-51, 54-60); *România*, documentar succint despre coordonate geografice, suprafață, populație, județe, orașe reședință de județ, populație (IV, 1888, p. 27); *Eroii Pindului: Atanasiu Diacul*, schiță biografică (V, 1889, p. 42-43); *Despre câteva vicii ale societății*, „articol de îndrumare” privind minciuna, calomnia, mândria, prefăcătoria (VI, 1890, p. 82-87); Th. D. Speranția, *Popa la rai*, anecdotă (p. 51, 53); Gr. H. Granda, *Lupoica și puii ei*, proză: prezintă un episod din Războiul de Independență (VII, 1891, p. 58-80); Vasile Alecsandri, *Peneș Curcanul*, versuri (p. 82-84); Gr. H. Granda, *Luarea Rahovei sau Cățeaua maiorului. 11 dec. 1891*, amintiri din Războiul de Independență (VIII, 1892, p. 50-51, 54-55, 57-59, 62-64, 66-67, 69, 71); Andrei Bârseanu, *Mama*, versuri (IX, 1893, p. 40); Dumitru Câmpulungeanu [D. Marinescu-Marion], *Cele trei mori*, basm (X, 1885, p. 34-35, 38-42); Anatole France, *O minune a Sfintei Marii*, povestire, traducere de Ion S. Spartali (p. 69-71, 73-74); [D. Marinescu-] Marion, *Din tainele mahalalei*, schiță de moravuri (XI, 1897, p. 74-77); Spicuiorul [D:

²³⁶ De format 23×15 cm (1886), 28×19 cm (1889, 1898, 1899), 26×18 cm (1893), 28×18 cm (1897), având un număr variabil de pagini: 96 p. + 4 p. (1886), XXIV + 80 p. + 6 p. (1887), 120 p. (1890), 112 p. (1891), 94 p. + XVI p. reclame (1895), 83 p. + 16 p. (1899), 100 p. (1899). „Calendarul popular al ziarului «Universul»...” apare sub egida Editurii ziarului „Universul”. Din 1887, apare cu titlul schimbat: „Calendarul ziarului «Universul»...”. Tot sub egida Editurii Tipografiei „Universul”, la București, apare „Calendarul portativ al ziarului «Universul»...” (1887-1899), care, în afară de partea calendaristică propriu-zisă, nu publică decât *Listă de cărți apărute în Editura Tip. „Universul”*. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 508-512.

Marinescu-Marion], *Cugetări, maxime și proverbe* (p. 81-82). Sub titlul general *Ilustrațiile noastre*, calendarul publică scurte biografii ale unor personalități din toate provinciile locuite de români. Dintre acestea: Mitropolitul Calinic, I. C. Brătianu, D. Brătianu (1887), Aristița Romanescu, Ion Câmpineanu (1888), M. Kogălniceanu, Em. Bacaloglu, Th. Aman (1892), G. Barițiu, dr. Ion Rațiu, Gr. Manolescu, Gr. Cobălcescu, G. Sion (1893), M. Millo, Al. Odobescu (1897). „Calendarul popular al ziarului «Universul»...” este bogat ilustrat cu portrete ale unor personalități ale culturii noastre (scriitori, artiști, oameni de știință), domnitori, monarhi ai unor state europene, generali, scriitori străini, monumente de for, alegorii, gravuri, caricaturi. Dintre acestea: *Miron Costin citind „Istoria Moldovei” regelui Ioan III al Poloniei*, *Miron Costin este arestat lângă cadavrul soției sale* (1889, p. 45); [Țărani în jurul mesei], ilustrație color (1889, coperta 1); Al. [I.] Cuza, V. Alecsandri (1891, p. 40, 81); [Scene din Războiul de Independență de la 1877-1878] (coperta 1, 1891); I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu, Th. Aman (1892, p. 44, 48, 53); G. Barițiu, G. Sion (1893, p. 56, 83); Al. Dumas-fils (1897, p. 68); I. Ghica (1898, p. 74); A. Daudet (1899, p. 68). Unele tomuri cuprind liste de cărți apărute la Editura Universul (1890, p. 117-118; 1891, p. XII-XIV; 1893, p. VIII-X; 1895, p. XV-XVI).

„Calendarul «Prosperității»...”, București, 1858, editat de către librării Christache Ionin și Romanov, publică articole și documente istorice, versuri și proză, anecdote²³⁷. Între acestea: *Profesorii din Pensionul domnesc Blaramburg* [Blaremburg], documentar important pentru istoria învățământului românesc: din cele treisprezece profesoare, cinci sunt din Franța, patru din Germania, trei românce și una din Italia (I, 1858, p. XIX-XX); *Câteva rânduri ale unui călător străin asupra Principatelor* (p. 49-83); N. T. Orășanu, *Instalarea anului 1858*, satiră la adresa moravurilor societății bucureștene și consemnarea unor preocupări pentru luminarea poporului (p. 84-88); Ioan C. Lerescu, *Convorbire între anul 1857 și 1858 despre maritaj*, structură retorico-stilistică frecventată în epocă: îndemn adresat bărbaților pentru întemeierea „căsătoriilor serioase” (p. 109-113); *Spiritul femeilor. Partea I-IV*, articol care omagiază femeia, valorificând observații felurite și maxime, traducere de M. Costescu (p. 114-178); C[ostache] Aristia, *Cântare. Copilele din Pensionul Statului către doamna lor directoare E. de Blaramburg*, poem, elogiu adus Elizei de Blaremburg, directoare a Pensionului Domnesc (ulterior, Școala Centrală de Fete, în perioada 1857-1864), care continuă activitatea Anei de Iacobsohn (1852-1857), adusă de la Odessa de către P. Poenaru (p. V-VIII); I. H[eliade]-R[ădulescu], *O noapte pe ruinele Târgoviștei*, versuri (p. 62-67); [Vasile Cârlova], *Ruinele Târgoviștei*, versuri (p. 68-69); C. D. Aricescu, *Duelul între Stroe Buzescu și hanul tătarilor. Istoric 1594* (p. 89-90); Cesar Bolliac, *Lepădatul*, versuri (p. 91-94). Interesantă și

²³⁷ De format 21×14 cm, cu XX + 182 p., „Calendarul «Prosperității»...” apare în scriere de tranziție, cu excepția unor titluri tipărite cu caractere latine. Vezi și Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 517-518.

valoroasă este iconografia calendarului: J. Pernet, *România în anul 1858*, alegorie color reprezentând două tinere surori sub un singur steag – Moldova și Muntenia (coperta I); *Scara vieții*, tot o alegorie color (coperta a IV-a).

I. 5. Un calendar de la Iași – mărturie a aspirațiilor societății românești din Principate la mijlocul secolului al XIX-lea și de emancipare a limbii române. Studiu de caz

„Calendar pentru români pe anul 1849 care se cuprinde din 365 zile”, Întocmit pe clima Țerilor Românești și împodobit cu 4 stampe, Anul VIII, Iași, Tipografia: Institutul „Albinei”, 1849, XVIII + 63 + 6 p.

„Calendar pentru poporul românesc...” apare la Iași, în perioada 1847-1876, împreună cu „Almanah de învățătură și petrecere”. Este editat de Gheorghe Asachi (1847-1869) și de către fiul acestuia, Alexandru Gh. Asachi (1870-1876). Continuă „Calendarul pentru poporul românesc”, publicat de Mihail Kogălniceanu (1842-1846). Tipărit la Tipografia Institutului „Albinei” (1847-1871, 1874-1876), la Tipografia Societății „Junimea” (1869 adaos și 1871 supliment) și la Tipografia „Lucrătorilor români asociați” (1872-1873), apare în scriere chirilică, cu alfabet de tranziție și cu grafie latină (din 1867). Gheorghe Asachi păstrează direcțiile fundamentale ale calendarului editat de Mihail Kogălniceanu, fără a se ridica însă la nivelul acestuia, dar, în schimb, lărgeste aria tematică, publicând informații științifice de interes practic, sfaturi agricole și gospodărești, informații medicale, sfaturi și pilde morale, anecdote, folclor. Un loc aparte îl ocupă poezia, proza cu caracter istoric, comentariile politice interne și externe. Almanahul acestui calendar este orientat spre texte care ilustrează originea comună a românilor din toate provinciile istorice și unitatea de acțiune a românilor, manifestând un interes remarcabil pentru literatura universală. Valoroase, sub aspect documentar și educativ, sunt litografiile care ilustrează paginile calendarului și almanahului acestuia.

De format 18,5×11,5 cm, tipărit cu alfabet de tranziție, calendarul de mai sus își organizează materialul în două părți.

Partea calendaristică, p. I-XVI, cuprinde, pe lângă planșele cu zilele celor douăsprezece luni ale anului, *Descrierea semnelor*, *Pashalia pe anul 1849*, *Serbători și alte zile schimbătoare peste an* și *Stăpânitoarea planetă pe anul 1849* (p. XV-XVI). Sfintele Paști cad, în 1849, pe 3 aprilie, Înălțarea Domnului, pe 12 mai, Pogorârea Duhului Sfânt, pe 22 mai. Referindu-se la „întunecimi”, calendarul precizează că în 1849 vor fi patru eclipse, „2 în soare și 2 în lună”, dar numai eclipsa de lună din 25 aprilie, „la 12 ceasuri 35 minute noaptea”, fiind vizibilă din „țările noastre”. „Stăpânitoarea planetă” în anul 1849 este Soarele. Planșele cu lunile anului au frontispicii împodobite cu litografii, în chenare cu motive florale, având în colțuri simbolul Soarelui. Litografiile, cu imagini din viața de

societate a vremii, dintre care: un târg animat, oale de ceramică și obiecte casnice: butoaie, măhuri, linguri de lemn (aprilie), o serenadă, cu îndrăgostiți și cobză (mai), o scenă rustică, un tânăr cântând la cobză, o țărancă în picioare și alta torcând, cu furca în brâu și cu un câine dormind, la picioare (iulie), o caleașcă (trăsură) închisă, trecând pe uliță, o casă cu cerdac și o pereche plimbându-se pe jos, bărbatul având baston în mână (noiembrie).

Partea literară, p. 1-63, cuprinde materialele:

Anul Nou, p. 1-4, semnat A. [Gheorghe Asachi]. Îl reproducem în întregime, la fel ca și în alte câteva cazuri de aici, întrucât ne interesează, în primul rând, să înțelegem și să ilustrăm mai bine spiritul vremii, datini, tradiții și obiceiuri, mentalități, probleme și aspirații ale oamenilor, stilul lor de viață, creativitatea și limba folosită în scris, precum și societatea epocii, cu instituții, legi și reguli de funcționare. Textele conservă atmosfera de epocă, interesând prin toate nivelurile limbii și sub toate aspectele (fonetică, lexic, morfologie și sintaxă, topică, punctuație) și oferindu-ne, dincolo de un veac și jumătate de vremeire, bucurii rare, răsărind discret de sub haina ternă a slovelor:

„Cu începerea unui nou period al vieții, care ca o picătură cade în oceanul nemărginit a[1] timpurilor, câte milioane de inimi se bat cu îngrijire! Spaima și nădejdea le însuflețează pe rând. Puțini voesc a arunca ochii lor în trecut, cei mai mulți țintesc ochii lor în viitor, cercetând, ascultând plini de grijă și de întristare. Oare ce ni va aduce anul nou? sau, mai bine zicând, oare ce ni va lua? ce ni vom face în cursul celor douăsprezece luni; ce vor face familiile noastre? Oare petrecut-am lovirile cele mai grele sau altele ni mai așteaptă?

Cine n-ar dori să aibă puterea de a străbate cu cugetul în ascunsul timpurilor necunoscute! Pe cine să întrebăm? Viitorimea este mută. Domnul Zeu [Dumnezeu] ascunde fața ei.

Cel pătîmind, descurajat de nenorocirile de mai nainte, se cutremură de altele mai mari. Fericitul, carele vede apropieta plinirea nădejdelor sale, se pare temând că vro tâmplare neașteptată ar pute surpa toate planurile imaginației ce ș-au urzit.

Vrednice de ertare sânt îngrijirile oamenilor, dară cuvine-se ca, turburați de aceste, să perim înaintea timpului? Nu, ca niște oameni cumiți, să ni înarmăm cu curaj despre toate ce se pot tâmpla! Însă curajul adevărat nu este ușurătatea cugetului, care, fără a cerceta primejdia, se aruncă în prejma ei și nepregătit de dânsa se surprinde; nici adevăratul curaj nu este acela când omul se disperează despre toate, aruncându-să în primejdie orbiș fără nevoe. Curajul înțeleptului stă în netemere, ce derază [izvorăște, vine, decurge] din convingere că chear cele mai înfricoșate nu sânt neînvînse. Netemerea este o virtute mare, pentru că ea ni lasă să găsim căile și mijloacele prin care putem întâmpina primejdiile ce ni amenință.

Dară în toate aceste, anghera [ancora] mântuirii este religia. Deacă în anul trecut ai cunoscut iubirea Domnului Zeu [lui Dumnezeu], carele ca un părinte duios ceartă și eartă, pas înainte și în fiecare an, în fiecare zi mai mult te încrede într-ânsul și credința ta te va ajuta! Cu primejdiile amenințătoare se crească curajul tău. În tâmplările anului trecut cunoscut-am puterea sa cea nemărginită, uneori cu spaimă, alteori cu bucurie, de aceea El fie-ne nădejdea noastră și la începerea anului nou. Poate că una din zilele sale ni va aduce sărăcie și alte loviri, toate să le suferim cu bărbăție și

se gândim că acel prea înțelept voește a ni cerca de preferăm pre el sau comoditățile vieții senzuale? Poate că în una din aceste zile imi va veni chiar îngerul morții! Ochiul meu se străbată către Domnul și sufletul să-i zică: «Prea înduratăle, lasă-mă să intru în împărăția ta!» Ear, deacă în alt feliu este voea sa, și anul acesta va aduce pre pământ mie și familiei mele o binecuvântare, se luăm cu adâncă recunoștință darul iubirei sale, însă acele daruri se le întrebuițăm cu înțelepciune. Norocul să nu ni facă mândri, căci vederate sunt schimbările sorților, toate țân numai un timp trecătoriu!

A.”

Vizunia Teodoriei la Sihla, stampă, hors-texte.

Groapa Teodoriei la Sihla, p. 5-7 (excurs introductiv pe tema vieții ascetice și a sihaștrilor, a vieții „singuratică și contemplative” din sihăstriile Moldovei). Evocând viețuirea Teodoriei la Sihla, autorul nu este interesat de viața „schitnicei” Teodora, petrecute în „Tebaida Moldovei” și nici de înstrăinarea moaștelor sale, ci face publicitate locului:

„Lăsind la cuvioșii învățați, de care sânt împoporate aceste prejmete [locuri, împrejurimi], grija de a lămuri mai cu de amănuntul viața acestei schitnice cuvioase, ni mărginim a țânti deodată luarea aminte a compatrioților asupra acestui loc, carele, pre lângă tradiție, este interesant prin originala sălbătăcie și pitoreasca poziție.

Văzuta, lucrată dupre natură, înfășoșază năuntru gropii în care se vede Teodora acufundată în rugăciuni.

De pe culmea acestor stânci, numită Sihla Mare, ochiul discopere o frumoasă privală, care, spre apus, se mărginește de munți cu ghigantul Pion”.

Mai amintim aici că o biografie splendidă îi închină Cuvioasei Teodora, mai aproape de noi, părintele profesor Constantin Galeriu, în volumul *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, București, IBMBOR, 1987, p. 432-442.)

A[Gheorghe Asachi], *Codreanu*, p. 8-14 (motto din Horatius: *Non totus moriar*), este un text în spiritul programului promovât de calendar:

„Cercetând cu luare aminte moldovanul țara sa, care, în alăturare cu altele, se vede încă inapoetă în științe și arte, pre lângă elementele intelectuale, cu care natura au înzestrat pe compatrioți, discopere mijloace ale viitoarei sale fericiri, pregătite de patriotizmul și dărnicia cea măreață a strămoșilor.

Nu statue, nici monumente clasice ne împodobesc peațele cetăților noastre; bibliotecile și muzeile nu ne păstrează icoane și biografii de ale eroilor, înțelepților și filantropilor ce au stătut aice în vechime. Ostentația lipsește, dară seminața cea mănoasă a binefacerei, sămănată de mâna lor, zace în sinul pământului și așteaptă timpul disvălirei sale. De la obârșia riului Moldova până la șesul Dunării și de la culmea Pionului până la Cetatea Albă se înalță între munți și codruri nenumărate monumente neperitoare, nu ca acele ale Egiptului, făcute a se lupta cu dintele cel rozătoriu a vecurilor, înălțate pentru săturarea egoizmului domnitorilor, ce monumente consfințite evlaviei și omeniei [omeniei]. Astizi [astăzi] încă, după mărginirea țerei [țării], se numără 125 monăstiri, care, sub umbrirea altarului, unele sânt menite a fi adăposturi pentru evlavie și meseri[i], altele sholi [școli] pentru luminarea junimei și în care suspinul pătimașului și rostul mulțămirei imbinat; se înalță către ceriu pentru binecuvântarea dănuitorilor [donatorilor], încât a lor suflete marinimoase n-au încetat

a vieții între noi și când voința lor cea de pe urmă va avea deplina aplicație, atunci aceste așezăminte vor fi chiar plăcute lui D-zeu și înființătoare fericirii și vântei [sfinte] patriei.

Cum că sentimentele patriotice și marinimoase, prin care relațiile sociale s-au păstrat în mezul nenumăratelor tâmplări, nu s-au stâns de tot între românii Moldovei, le-au vederat între altele, în zilele noastre, și vrednicul de aducere aminte Gheorghe Codreanu, căruia consfințim aceste puține rânduri ca un tribut a recunoștinței publice cuvenite unui adevărat binefăcătoriu a[1] patriei”.

Respectând spiritul calendarului, redăm, în cele ce urmează, biografia acestui filantrop din Moldova din prima parte a secolului al XIX-lea. Comisul Gheorghe Codreanu vede lumina zilei la 10 martie 1805 la Bârlad, în familia spătarului Ioan Codreanu. Este instruit „după sistema de atunci”, învățând limbile greacă, franceză și germană. „Înformarea shoalelor naționale în Vasiliana, la 1829” îl însuflețește, punându-l în legătură cu profesorii de aici, care predau gramatica, matematica, istoria și geografia în „limba patriei”, limba română. „Afinitatea cea mare a limbei latine cu cea română” îi trezește o „mare simpatie” pentru această limbă. La înființarea Miliției, la 7 octombrie 1830, este unul dintre cei dintâi nobili care se înscrie aici, devenind comandant al unei companii de infanterie, fiind activ, „spre mulțumirea șefilor și iubirea soldaților”, până la reformarea miliției și transformarea acesteia într-un escadron. La 1 noiembrie 1832, contele Pavel Kiseleff (1788-1872), prin ordin de zi, îi aprobă demisia, cerută pe motive de sănătate. Își îngrijește sănătatea la moșia sa, Văleni, unde se îndeletnicește cu „cultura științelor, pentru care simția sporind mare plecare”, dezbătând cu „literații români” „teme asupra literaturii și a politicii patriei”. Când starea sănătății sale se agravează, la 8 iunie 1837, pleacă de la Galați, pe coverta unui vapor, la Viena, pentru „consultare” și „o cură radicală” cu „întrebuirea apelor minerale”. „Petrecerea sa în acea capitală – scrie Gheorghe Asachi – au fost totodată încurajatoare și dureroasă, căci, văzind atâte instituturi publice, menite pentru luminarea tinerimei, ajutorul celor sermani și dezvoltarea industriei, au simțit cât de înapoetă i [ii] era patria, cât rămâne generații de astăzi a osteni și câte împregiurări favorabile se cerau spre a o mișca în cariera nouă ce i s-au deschis!” Presimțind apropierea sfârșitului vieții sale, Gheorghe Codreanu „au aflat mijloace de a face nemuritoare a sale plecări virtuozose în favorul luminării compatrioților, prin testament formalnic dănuind [donând] moșia sa Vălenii pentru înființarea unei școli în limba latină”. Gheorghe Asachi nu ne dă, însă, din păcate, anul morții lui Gheorghe Codreanu. Pentru a împlini voința donatorului, la Bârlad ia ființă o clasă specială de învățare a limbii latine, purtând numele de „Clasa Codreanu”. Mai aflăm, de aici, că pe un perete s-a așezat în școală portretul lui Gheorghe Codreanu, realizat în ulei de pictorul bucovinean Gheorghe Lemeni (1813-1848).

[Codreanu, stampă hors-texte, înfățișând portretul lui Gheorghe Codreanu din vremea când acesta era căpitan în Miliția Națională a Moldovei, cum aflăm

din alineatul de la sfârșitul textului, care a scăpat de epurare: „Alăturăm portretul Codreanului pe când era capitan în miliția națională”, p. 14.]

[Carol Mihalic de Hodocin], *Sarnițele sau ocnele Moldovei*, p. 15-23 (extras dintr-un memoriu oficial al comisului Carol Mihalic de Hodocin, montanist, precursor al ecologiei noastre moderne). În acest articol sunt prezentate cele patru ocne ale Moldovei: Groapa Arestanților (deschisă în 1826), Groapa Opreanului (deschisă în 1835), Groapa Candida (deschisă în 1836) și Groapa Ocnița (deschisă în 1843).

D[imitrie] A[sachi], *Albinoasa moldovană*, p. 24-27. La lucrările de hotărnicire a unei moșii de lângă Podu Iloaiei, atras de vederea unei păstorite înconjurată de o mică turmă de oi, autorul are surpriza să descopere o „ciudată raritate”, pe care o observă de aproape:

„Eram să fac cunoștință cu o păstorită ce ca un cameleon mi se părè când o babă întinerită, când o tânără îmbătrănită; fiindu-i fața înflorită ca la o fată de 16 ani ear părul capului alb ca la o babă de un veac dar cu sfiala unei vergure, ochii tot ai țantea în pământ. Drept aceea, dorind a analiza fața ei mai de aproape, văd că-mi aruncă o căutătură nu cu ochi negri, albaștri, căprii sau măcar de mătă, dar o căutătură înfocată cu o păreche de ochi roși ca jaraticul, a cărora impresie fărâncătoare nici un poet sau amoretat ar fi cercat să le cânte, mai ales auzind că țărani, ce era pe lângă mine, striga: «să fugim, domnișorule, asta-i strigoaică de la ucigă-l crucea ce o face de vede la întuneric mai bine decât ziua, de răul strigoicii tot satul știe îndată și ce facem noaptea». Excursul autorului, pornind de la *Istoria naturală*, cu referire la Carl Linné, și prin diferite locuri ale lumii, populate de albinoși sau «oameni de noapte» ori cu alte denumiri, este urmat, la sfârșitul articolului, de relatarea unui fapt senzațional al epocii, care ar fi putut fi exploatat ca nucleu epic generos: „Descoperirea acestei albinoase se lăți cu iuțala unui fenomen, cătră curiozitate se uni și planul de speculație, încât se află un antreprenor carile aduse pe astă albinoasă la Iași. Aici, negăsind rivale între dame, multe s-au interesat de dânsa, au înzestrat-o cu daruri prețioase, încât pe scurt timp se făcu din cele mai elegante. Dar pentru că nime nu este profit [profet] în patria sa, Albinoasa moldovană, spre a fi mai mult prețuită, au fost nevoită a se înstrăina și, condusă de mentorul speculant, sub titlu[l] de Albinoasa americană, cutrăeră capitaliile Evropei, după trecere de ani, uitându-o, poate ni va veni aice ca o minune străină! spre a fi de noi amnirată [admirată] și lăudată!”.

Albinoasa moldovană, stampă (în cuprinsul textului).

C[arol] Mihalic de Hodocin, *Albinele*, p. 28-33. Dăm textul articolului în întregime, pentru a ilustra un tip de educație pentru viața practică, realizat prin intermediul calendarului, la mijlocul secolului al XIX-lea, în Țările Române:

„Cultura albinelor era odinioară în Moldova din cele mai însămnațe înduletniciri rurale a locuitorilor. Merea și ceara moldovanului avè, mai ales în comerțul cu Veneția, așa de mare credit că și astiz [astăzi] acest product de întâe cvalita [calitate] poartă acest nume onorabil. Cu înrărirea pădurilor, mai ale a celor dintăi [vechi, bătrâne], au scăzut și ist ram de industrie, merea de Vaslui se fac[e] rar. ear luminări de ceară bună se aduc amu la noi din Rosiea și de la Viena. Cu toate aceste, amorul antic pentru Bucolica și Gheorghicon (păstorie și lucrare de pământ), innăscut între romani, nu s-au

stâns dintre deviiitorii [urmașii] lor, și astiz încă vedem, deși în mic cerc, doritori, urmând acestei datini vechi a economiei moldovene. Acestora consfințim puține rânduri despre albine, cu încredere că pre lângă plăcere vor afla și câteva învățături folositoare.

Aceste insecte, atât de însemnate prin a[l] lor instinct pentru arte, amoriu și sirguință, de demult s-au numărat de către om între animalile domestice. Casnica lor economie este vrednică de mirare. Ele trăesc în soțietate numeroasă, numite roi, ca de 20 mii lucrători fără secs, din 1 600 albine de parte bărbătească și din o femee ce se numește împărăteasă (matcă). Lucrătoarele sânt cele mai mici; și înformează statul, ele durează regulate chilio, adună ceară și miere și nutresc pe junime, în un fag sânt până la 50 000 chiliuțe. Materialul pentru miere il scot din nectarul florilor. Stofa mierei o înghit, o prelucreează în stomah și apoi o depun în chilio. Ceara de asemenea o sorb din flori, o cară acasă între picioarele dinapoi, cu care o frământă ca un aluat. Împărăteasa este sufletul roiului, nici suferă pe o altă, apoi sau că ea se disterază (distrează) cu partida ei sau ceelantă o omoară. Pe tot anul se naște un nou roi, ear, de se nasc mai multe, apoi asta nu e spre folosul roiului, carele prin asta scade. Împărăteasa pune câte un ou în fiecare chilie, de care toate albinele se îngrijesc, tãmplându-se ca să moară ea, atunci toate albinele se împrăștie.

Pentru sporirea culturii albinelor s-au adus în toate țările Europei multe îmbunătățiri, atât în forma stupilor, cum și în manipulația lor. De câțiva ani s-au înființat în ținutul Brașovului o soțietate a căria dregere au produs rezultate mari, astă soțietate practică au introdus și câteva nouă aflări, între care acea a unui sac-roiu sau rețea pentru de a prinde roiul sigur și cu înlesnire, care operație se întâmplă până amu cu de-agiunsă greutate. Chiar și pe la prisăci mici nu areori, pe când prisecariul cu nerăbdare așteaptă roiul cel tânăr și acestui venetic însamnă chiar și stupul în care are s-il [să-l] așeze, acesta zboară în aer și se perde, căci au că în dorința zborului el se îndepărtează, cine știe încotro, și bietul prisecar cu întristare il [il] vânează numai cu ochiul, sau că se așază pe un arbore înalt, unde nu samănă a avé plecare să aștepte ca să fie prins, și deodată zboară și de acolo. Un alt roi esă voios din stup, dar împărăteasa (matca), fiind bătrână au lăpțedă [lipsită] de aripi, nu este în stare a să înălța cu roiul și neîntârziet cade în earbă au chear în apă, sau că să face prada unei rândunele zburătoare și roiul e ferice de i se nimerește a intra în stupul său. Dar nu rareori se împarte între alte stupuri unde se ucide și se stirpește de locuitori. Un al doile, al treile sau al patrule roi esă tot în acel minut, se amestecă în aer și se așază în un sau două locuri, unde începe o harță și un războiu crud și, pe când se omoară albinele, prisecarul se nevoește toată ziua, doară il [il] va prinde, însă până în sară adună o parte numai, când celelalte de tot s-au perduť. De este prisaca mare, de 100 sau 200 stupi, atunci dauna roiurilor este simțitoare. Toate aceste le înlătorează sacul sau rețeaua sus numită și înlesnește pe prisecariu de a se îngriji nu de un roi ce de o mie.

Aflătoriul acestui sac-roiu, D. Ioan Fogt, paroh de la Helsdorf, zice că de 16 ani întrebuințază acel sac cu cel mai mare spor, sacul, de formă țilindrică (ca un știubeiu), lung 2 palme 6 palmace și lat 6 palmace, este țasut din tel galben, având rețele atât de rare încât să nu poată trece o albină, în partea de sus se află o pânză, cu care se leagă, ear în partea de gios are un capac carile închide gura, dar cu oarecare întoarcere să poate scoate; Luând ist sac în mână, prisecarul așteaptă minutul când roiul va să esăș din stup, lucru care fiecare prisecar ghibaci poate cunoaște din zborul singuraticilor albine ce propășesc [prevestesc] eșirea roiului. Îndată ce roiul purcede, sacul, cu partea

unde este pânza, se pune înaintea udinișului stupului, atunci tot roiul, în părere că este în aer, intră în acele rețele și, după ce se va strecura tot roiul, se leagă fundul sacului cu pânza și sacul se duce în un loc răcoros sau în chelărie sau într-o groapă înadins săpată în pământ, acolo se scutură sacul de sus în gios în știubeiul unde tot roiul cade în lăcașul pregătit, legându-se cu pânza se duce la prisacă și toată operația se încheie.

După oarecare practică, lucrarea merge foarte iute, prin asta în prisacă domnează [domnește] pururi liniște, nici un roi nu se perde, nu se amestecă cu altul, nici o albină [nu] se ucide. Prinderea roiului de pe copaci și garduri se înlătorează și, pe când un roi numai se nemerește a se prinde duple metodelor obicinuit, cu sacul se prind zece roiuri și așezați în lăcașul lor cel răcoare, până în sară încep a și lucra. Un asemenea sac îl [il] poate întebuița o femeie sau și un copil de zece ani. Așadar, acei carii doresc a cultiva cu folos priseci mai mari și voesc a le întemeie în patrie, se întrebuițeze acest sac ca mijlocul cel mai nemerit pentru înmulțirea și statornicirea roiurilor.

Fabricantul acestor saci este G. Klain în Helsdorf lângă Brașov, un sac costisește [costă] 9 două-zeceri argint și lesne se poate comisiona prin un neguțitor brașovan. Autorul acestui sac, onorabilul paroh Fogt la orice întrebare este gata a da în scris lămuririle privitoare de întrebuițarea și folosul acestui sac-roiu”.

Aurora boreală, p. 34-37, descrie și explică fenomenului numit și „zorile de Nord”. Câteva precizări sporesc interesul lecturii: „Locuitoriul lapon sau eschimos cu bucurie urează răsărirea acestei lumini, carea răsbate întunericul unei nopți de șese luni și îndămănează îndeletnicirile viețuirii sale.

Dar la noi ist rar și neașteptat meteor, fiind neobicinuit vederei, produce între popor sentimente de spaimă, de mirare însoțită de pregiudețe [prejudecăți]. Unii îl [il] cred semn menitoriu a evenimentelor viitoare, alții icoana amintitoare a fantelor trecute. În lucoarea feliurit-coloră, de care se vede văpsit firmamentul, poetul Ossian recunoaște umbrele eroilor ce domniau odinioare pe pământ, ear amu se poartă în aer și se pleacă din nouri spre a contempla pe nepoții lor!”

Amoru[l] de patrie a lui Petru cel Mare, p. 38-40. Pentru omul din societatea vremii, din Principate, în primul rând, căruia i se adresează calendarul, textul, urmărește, pe lângă informare, să educe, oferind modele animate de „sentimente patriotice”, prin jertfire de sine chiar pentru „binele statului”. Fragmentul pe care îl reținem este ilustrativ:

„Cunoscut este că ist mare monarh au dat Imperiei Rosiei o față nouă; făcând-o înflorită și puternică, atât prin informarea armiei și a flotei, cum și prin luminarea noblesii [nobilimii], prin introducerea de mano-făpturi și de comerț, de arte, de științe, adăogând prin toate aceste imperiei sale o importanță de care au fost mai nainte lipsită.

Amoriul său pentru patrie l-au mărturisit în mii de tample, dar o prubă mai vrednică de mirare de sentimentele patriotice, care îndemneau pe ist prinț a jertfi toate pentru binele statului, pân și chear persoana sa, ni înfoșoșază scrisoarea, ce la 1711 au scris Senatului de Petersburg din tabăra de la Stalnești [Stăniilești] în Moldova, când, cu o armie mică, lipsită de proviant și alt agiutoriu, Petru cu împărăteasa și cu prințul Cantimir fură încungiurați la Prut de una sută mii de turci.

În o poziție atât de disperată, din care se părea cu neputință a scăpa de cât numai prin o minune, el nu se îngrijia de sine, ce numai de primejdia statului. Împăratul vedea cu înfricoșare apropiindu-se momentul în care au trebuia să fie măcelat [ucis] cu soldații săi, au să se dee prins. Așadar, văzându-se nesmintit pierdut, au intrat în cortul său, scrisă în linește, sigilă înscrisur și chemă pe unul din ofițeri în care avea cea mai mare încredere. [...] Petru cel Mare, întemeindu-se în parola acestui militar, i [ii] dădu scrisoarea adresată către Senat, il [il] sărută pe frunte și-i zise numai aceste două cuvinte: «Pas-sănătos, cu agiutoriu Domnului!» În nouă zile ofițerul agiunsă în capitală și dede scrisoarea împăratului înaintea Senatului adunat, a căria cetire se făcu cu ușele închise. Cât de mare fu mirarea adunării, auzind următoarele: «Vă înțitiințez că, înșălat fiind de raporturi mincinoase și fără vina mea, mă aflu aice închis în tabără de o armie, patru ori mai mare decât a mea, lipsit de proviant și aproape de a fi măcelați sau prinși, afară dacă ceriul nu va veni în agiutoriu nostru prin un mod neașteptat. De se va întâmpla să fiu luat de turci, voi n-aveți a mă mai considera de țarul și dmnul vostru, nici a vă supune la vreun ordin care ar putea să vi se aducă din partea mea, chiar nici atunci când ați recu[n]oaște subscrierea mâinii mele; ce veți aștepta să vin eu însumi în persoană. Ear de este să per aice și veți lua adevărată știință de moartea mea, atunci veți alege de urmașul meu pe cel mai vrednic dintre voi. În tabăra Stanileștii pe Prut, 12 iulie 1711”.

Un doritoriu de plăcinte, *Plăcintarul iașan*, p. 41-45. Textul este redactat în spiritul fiziologiilor vremii, specie înrudită cu *Caracterele* lui La Bruyère și cultivată la începutul secolului al XIX-lea. Impusă de către Honoré de Balzac prin *Physiologie du mariage ou Méditation du philosophe éclectique sur le bonheur et le malheur conjugal* (1828), în vogă la Paris, unde se publică, în „broșurele spirituale”, „fiziologia” tuturor categoriilor sociale imaginabile, specia pătrunde curând și în literatura română. Sub pseudonimul Carl Nervil, Constantin Negruzzi scrie *Provințialul*, zugrăvind „cu condei de maestru” „figura [...] curioasă, originală și cromolită a boierului ținutaș”, „fudul din născare și evghenis din cap pân-în călcăie”, fiziologie care vede lumina tiparului, mai întâi, în „Albina românească”, Iași, anul VIII, nr. 25, 1840, p. 96, și, ulterior, în volumul de autor *Păcatele tineretelor* (1857), fiind inclusă aici în ciclul *Negru pe alb. Scrisori la un prieten*. Purtând titlul *Fiziologia provințialului*, sub care este cunoscută până astăzi, aceasta este cea de-a IX-a scrisoare din acest ciclu. Mihail Kogălniceanu scrie *Fiziologia provințialului în Iași*, localizare, după Pierre Durand, *Physiologie du provincial à Paris*, care apare, pentru prima dată, în „Almanach de învățătură și petrecere”, Iași, anul III, 1844, p. 60-74. Ca și în cazul lui Constantin Negruzzi, Mihail Kogălniceanu zugrăvește un tablou în care accentul cade pe tipul social, caracteristic pentru epocă: „Neiubind a avea a face cu evgheniștii, [noi] ne alegem tipul din acei provințiali, clucerași sau slugerași care n-au nicio rudenie între oasele sfinte: care nu poartă urs în spate și curcan în coadă și care nu trag la gazdă la moșu logofătu și la văru vornicu, sau la Thița logofeteasa. Noi îi alegem dintr-acei carii vin în Iași sau cu căruța lor cu trei mârțoage și cu un ficior boieresc înainte, sau cu căruța de poștă [...] și, neavând nicio cunoștință între aristocrați, trag sade la han”. Surprinzând provințialul descălecând în „cel

mai frumos oraș al Principatului Moldaviei”, minunându-se de rânduielele din „marea capitalie”, la bariera din Păcurari și la „tractirul de frunte” al metropolei, ca un ținutaș „prost din născare și din creștere”, Kogălniceanu anunță continuarea proiectul său, privit în relație și cu destinul calendarului („un biet călindar, care trebuie să cuprindă de toate”, cum singur mărturisește la începutul fiziologiei sale): „La anul viitor, cu darul și învoirea ceresului împărat, dacă vom trăi, vom arăta mai departe odiseea provincialului nostru. Cetitorii noștri îl vor vedea pe uliță, la bal, la teatru, la muzeu, pe turnurile Trii-Sfetitelor și a Goliei; îl vor vedea mâncând, dănțuind, făcând curte și, în sfârșit, înturnându-se în provincie cu o barbă de țap, cu plete de un cot, cu haine făcute de Ortgies și cu o mie de galbini datorie. Tot atuncea va duce în buzunar și «Foaia sătească», în care va fi publicată scoaterea la mezat a o a patra sau a opta parte de moșie ce are clironomie de la părinți, în trupul cutare și cutare. Toate acestea vor vedea cinstiții cetitori, numai dacă îmi vor cumpăra destule călindare pe anul 1844, ca să pot cu acel câștig publica călindare și pe anul 1845”. Și unele dintre scrierile lui Ion Ghica tind „să fie un soi de fiziologie savantă a epocii încărcată de referințe istorice”: „Boierii pribegi și surghiuniți, care luaseră parte unii cu turcii, alții cu nemții sau cu muscalii, se întorseseră unul câte unul din țara turcească sau din țara ungurească. Ciumă și calicie! Spitalele și mănăstirile, pline de bolnavi și de cerșetori; românii țărani, rămași în sapă de lemn; codrii și drumurile, împănate de cete de hoți cari jefuiau și căzneau cât ieșea omul din streaja Bucureștilor afară. Se călcase pe secolul al XIX-lea și cerul politic, atât în Occident, cât și în Orient, era încărcat cu nori negri și groși, printre cari nimeni nu putea zări ce era să ne aducă veacul cel nou. Boierii, îngrijați de soarta țării, alergau unul de la altul, se adunau, se sfătuiau și nu mai știau la ce sfânt să se mai incline, că și nemții, și muscalii, dacă băteau pe turci, tot pe turta lor trăgeau spuza” (*Băltărețu*, 1884). „Opera lui Ion Ghica – scrie George Călinescu – este Muzeul Carnavalet al nostru, organizat de un bun artist [pentru o epocă, 1821-1848] de un mare pitoresc prin marile prefaceri și întrepătrunderea de elemente contrarii. [...] Împreună cu darul reconstructiv, Ion Ghica are un talent de narator incomparabil, o imaginație arabă”. Exemplificând doar cu un tablou antologic, „ciuma lui Caragea” (*Din vremea lui Caragea*, 1879), noi reținem aici însă tabloul unui ceremonial: „Îndată după încetarea boalei, lumea s-a pornit pe nunți. Pe atunci nunta nu vrea să zică un petic de hârtie velină, tipărită frumos la Socec sau la Weis din partea d-lui X sau a d-nei Z, anunțând celebrarea cununiiilor fiului sau fiicei lor în ziua cutare, la Biserica Sărindar sau la Domnița Bălașa, ș-apoi... pe ușă afară! Pe atunci nunta era dandana mare! Mai întâi pețitorii și colăcerii cu aldamaș; după ei logodnă cu arhiereu, cu diaconi, cu preoți, cu cântăreți, cu lăutari și cu ziafet toată noaptea până la luceafărul de zi. Cu câteva zile înainte de nuntă, dacă mirele și mireasa erau de neam de boier, se făcea cherofilima (sărutare de mână) la Curte, unde tinerii cu toate rudele lor erau duși cu alai spre a săruta

mâna lui Vodă și a Doamnei, cerându-le binecuvântarea. Când se apropia ziua nunții, mahalaua se împodobea cu brazi de la casa ginerelui până la casa miresei. În ajunul nunții, cam după amiază, porneau călțunuresele, tot cucoane alese dintre rudele cele mai frumoase ale ginerelui, în trăsuri înhămate cu armăsari de preț. Întâia călțunăreasă intra la mireasă purtând o căție de argint cu flori suflate în aur, din care ieșea fum de udagaci și de curse; ea mai purta și o stropitoare din care arunca apă de trandafir, semnul curățeniei, și ura miresei să fie totdeauna spălată și parfumată. O a doua călțunăreasă ducea pe tava de argint florile cu cari se împodobeau cununile. A treia călțunăreasă aducea o tavă cu peteală, semnul bogăției. Veneau în urmă celelalte călțunărese cu zece-douăsprezece tave încărcate cu tot felul de daruri: șaluri, giuvaere, stoffe scumpe, bani, cofeturi etc. Mulțime de fete înconjurau pe mireasă și lăutarii ziceau din vioară și din gură cântecul vechi: «Astăzi cu fetele, / Mâne cu nevestele...». După ce fetele deschideau boccelele și admirau darurile, ele tăbărau pe tavele cu peteală și pe flori; unele împleteau cununile: cruce întregă pentru ginere și cruce jumătate pentru mireasă. Celelalte desfășurau jurubițele de peteală, le depăneau și făceau urzeală lungă de trei coți, podoaba miresei, un râu de aur în care se putea ascunde copila logodită din cap până-n picioare. Din vreme în vreme, fetele trăgeau cu coada ochiului și aruncau flori sau noduri de peteală în partea flăcăilor; aceștia le ridicau și le aninau de fermenene; pe când fetele, ca unele ce împărțeau, își făceau și ele parte, agățându-și la piept, în dreptul inimei, snopuri de peteală. După clacă se puneau cu toții la jocuri: de-a ineluș-învârteguș, de-a baba mija, de-a gaia, de-a cârpa, și acestea să încheiau printr-o horă mare. Astfel, mireasa își lua ziua bună de la fete și surate; iar bătrânii și babele, bărbații și nevestele petreceau toată noaptea pe ziafet, pe bere și pe mâncare, în sunetul necurmat al lăutarilor” (*Din vremea lui Caragea*).

Plăcintarul iașan reprezintă un tablou artistic al epocii de modernizare a societății tradiționale românești din Principate de la mijlocul secolului al XIX-lea. Autorul anonim este un om care a circulat, pesemne, în Europa timpului său, de vreme ce face trimitere la „un locomotiv fumegând”, răspândind aburi, cu mai bine de două decenii înainte ca trenul să ajungă și la Iași (1 iunie 1870). Ironizarea „străinomaniei” este însoțită discret aici de o delicată înțelegere a lumii românești, cuprinsă în vâltoarea vieții de la mijlocul veacului al XIX-lea. Pentru prima oară, la noi, dăm textul integral al acestei fiziologii, în transliterare:

„Părtinitorii datinilor strămoșești se tânguesc, și nu fără cuvânt, că din zi în zi per dintre noi câte o formă, câte o deprindere veche, care era caracteristica naționalității. Limba se luptă pentru a ei existențe prin saloane, cânticele române amuțesc înaintea vodevililor franțeze, portul vechi au rămas numai pe păretele bisericilor, bucuria nuntașilor și bocetele îngropăciunelor nu mai sânt de modă!

Națiile s-au amestecat, persoanele s-au prefăcut; bărbierii s-au schimbat în doctori de dinți și în perucari, lăutarii înfrăcați [îmbrăcați în frac] neavând unde mistui cobza, sună armonica, ursarii gioacă polca, dar în mezul străinomaniei și a modei

numai un singur clas de oameni au rămas credincioși datinei vechi și giurământului ce au încheet la focarea strămoșască! Ist clas, puțin numărös, este a[l] plăcintarilor, însă să nu credem că asta au urmat numai de la a[l] lor caracter răscöpt, căci cum ar fi putut ei mistui productul unei asemene industrii? carele mai cu samă cere a se vedera prin a sa formă și prin mirosul pătrunzătoriu? De aceea plăcintarul au fost nevoit a-și păstra forma antică și au giurat că va răpune numai cu plăcinta!

Luând aminte la dregerile plăcintarului, se înțalege că în epoha acea domnia în lume sistema peripatetică (sistem filosofic a lui Aristoteles care il preda prămbându-se), nimic de statornic, chiar politica era peripatetică și nu sta pe loc ca acel de astăz binecuvântatul status-cvo [*status quo*]. Întâmplările galopeau, domniile și dregătoriile cu dănselle. În armonie cu acea sistemă, boerii petreceau mai mult calare decât pe divan și cucoanele mai deseori în rădvane decât în camara toaletei, amploiații aveau a lor canțelarii preămblătoare, biuro[u] lor era genunchii și arhiva se mistuia în mănuntaile costumeului oriental. Buzunarii, destul de adânci, se umpleau cu actele visterii, în indoiturile țearului [ziarului] se păstrau hărțile diplomatice, ear dresurile vechi, cu a lor peceți înaurite, atărnau ca niște ordine, din sinul diecilor, logofeții erau pururi gata a împlănta pana în calamarile de alamă înfipte în brău.

În mijlocul acestor împregiurări nu era de mirare ca și indeletnicirea cea mai interesantă și cea mai de modă a neamului omenesc, măncaerea, se sufero o reformă. În loc de a fi, dupre datina veche, ospățul statornicit pe o masă, unde, între potroc, varză, vânăaturi, îngrădite cu o baterie de veterani odobeșteni și cotnareni, se prezideze plăcinta, astă favorită a eroilor romani, care cu Traian au descălecat și s-au împămăntenit în Dacia. Plăcinta clasică au fost nevoită și ea a se face peripatetică și, ca o vagabondă, a cutriera drumurile și ospețiile! dar respectul public pentru antice, mai ales reproduse în ediții proaspete, făcea că îndată ce matroana noastră, cununată cu un capac de aramă, se înfăoșa în forum (peață) și purtătorul ei încunoștința programa zilei, de era îngrecată cu carne, caimac, brânză sau mere, doritorii părăsiau orice indeletnicire serioază și interes și se adunau în giurul tripodului, carele, ca un locomotiv fumegând, răspânda niște aburi p[u]ternice ce puneau în mișcare stomahul cel mai încărcat.

Asta ștenă populară, în toate zilele repetată, nu era numai curat gastronomă, ce ea sămăna mai mult cu un club politic-satiric. Pe când plăcintarul împărția porții, dupre măsura apetitului și a pungei doritorilor, el le presura cu noutățile nopții și a zilei. De dimineață, aga au dat eamă la pitării, doi candidați s-au învrednicit de ordinul cercelului și a fi gvardist la stălp lângă Curtea Domnească. Tot părintele aga, ce este și medic, încredințindu-să că un măcelar prea gras pătimia de suirea sângelui la crieri, spre a-l feri de dambla, i [ii] luă sânge la tălpi prin instrumentul intitulat falangă. Barbierul cutare s-au făcut boingiu, pentru că se întrebuițază mai mult văpsitul barbilor decât rasul lor și că mazilul Trohin Tărie-Brău, dat rămas la Divan, s-au dus la Țarigrad și vine cu Fanarul ca să-și caute hliza [țarina, moșia] perdută.

Deși unele din aceste, de nu toate, erau gugoășe, plăcintarul le înșira dupre regula dietetică, care cere ca măncaerea să se facă în mijlocul voiei bune, de aceia toți măncaud, rideau, făceau aplicație la alți agi și tărie-brăi, mistuiiau bine și prin asta se întemeea căștigul și creditul plăcintarului.

Cum s-au prefăcut toate! doritorii de plăcinte trebui astăzi, ca dineoară Dioghenes, să caute ziua mare cu fânaru pe omul-plăcintar! pentru că ciocolata, cafeua, dejenele à la fușet, țigara au impresurat driturile plăcintei, despre care mă tem că va rămănea numai [cu] numele moșiei din ținutul Covurluiului, unde, dupre arheologi,

plăcinta întâea oară au fost descălicat în Dacia. Asemenea împregiurări au făptuit că plăcintarii se află mai rari din zi în zi. Ca veteranii armiei napoleone, ici acolo mai vede câte unul în uniformă strămțaroasă, răgușit strigând: «Hai la plăcinte calde!» a căriea eho dișteaptă aducerea aminte a zilelor când plăcintele patriei se lingeau și se ingrijeau mai cu samă de streini!».

D. Gusti, *O faptă creștinească*, versuri, p. 46-48. Reținem întregul grupaj de versuri cu acest titlu, semnificativ pentru imaginarul colectiv al calendarului și pentru frumusețea versificării, pe care noi o privim mai ales din perspectiva epocii abia desprinse din „orientalismul toropitor” al „generației stătute”, invocate de Vasile Alecsandri. „Călătoriul” milostiv din acest text este zugrăvit, în alt registru, de Constantin Negruzzi în *Scrisoarea XIII (Lumânărică)*, datată 1843:

„Neoa din cer / Pică și-i ger, / Șueră vântul / Au troenit. / Ș-acum pământul / S-au înalbit. // Mamă, mi-e frig, / De-abè mai strig, / Mamă, mi-e foame. / Eri n-am mâncat, / O, Doamne, Doamne! / Azi m-am uscat. // În vatră foc / N-avem deloc. / Gerul sporește, / M-am țâpinit, / Mamă, găsește / Stuh de-ncălzit. // Băete, taci, / Că tu mă faci / Să plâng mai tare; / Iat-un cojoc, / Ie-l în spinare, / Vezi că nu-i foc. // Ah! ce să fac? / Iată-mă-s, zac. / N-avem nici pâne, / N-avem nici bani / Și vom fi mâne / Și mai sârmani. // Dar Dumnezeu, / Copilul meu, / Poate-a trimite / Vreun agiutoriu. / El e părinte / Îndurătoriu.” // Când atunci se și arată / În bordei un călătoriu, / Ce cu haina deșirată / Sămăna a cerșitoriu. // Nu avè încălțăminte, / Un suman ăl invălea, / Un toeag ăi sta nainte / Și desacii ce-i ducea. // Sărăcia le-o văzusa, / Frigul, foamea le-au simțit, / Când și mâna-n desaci pusă / Ș-un colac le-au împărțit. // Câteva lumănărele / Le ținea legate strâns / Și-n desaci pe lângă ele / Avea smirnă de aprins. // Apoi dintr-o peticuță / Cățiva bani au disnodat / Și ăi pusă pe-o măsuță / Ce sta goală lângă pat. // Împlinind astă solie / Ist drumeț n-au mai șazut, / Ce pătruns de bucurie / Se făcu iar nevăzut. // Așa trăia, / Așa făcea / Ist om tot bine, / Pân ce-ntr-o zi, / În sferi sânine / Moartea-l porni. // Sânt zece ani / Și mulți sârmani / Îl plâng pe lume, / Unde-au lăsat / Numai un nume: / «Creștin curat». // El ăși zicea, / Cum și-l numea: / Lumânărică / Lumănăre / Și turturică / Tot turturè”.

Viziune, 7 iulie 1848, versuri, p. 49-50.

Dorul, versuri, p. 50-51.

Nestatornicia lucrurilor lumii, cântec de soțietate, în emigrația 1821, p. 51-53.

D. Gusti, *Speranța*, versuri, p. 53.

D. Gusti, *Eacă-tă-ți treaba...ea te omoară*, versuri, p. 53-54.

D. Gusti, *Calendarul*, versuri, p. 55 („Ca să vă spun timpul cum are să fie, / O! oameni, în mine vrați a căuta; / De v-aș spune, însă, când ar să vă vie / Moartea-n mâni, atunce nu m-ați mai lua”).

D. Gusti, *Unui amic*, versuri, p. 55 („De-a face bine e foarte greu, / Iar răul lesne e de făcut. / Iubesc virtutea, ba chiar o vreu; / De-o fac, nu știu, la asta-s mut. // – Dar tu, amice, ce mai lucrezi? / – Ea, zi și noapte sânt ocupat. / – Ai, zău, dreptate, din ochi te vezi, / Dar, dracul știe, te-ai încurcat / Cu vreun bine, / N-aud de tine!”).

T. S[tamati] și D. G[usti], *Logogrifuri*, p. 56-57.

D. G[usti], *Enigmă*, p. 58 („Am deal și vale, / Am vii și cale, / Pădure, apă / Și peatră sacă. / Dar am un nume / Ciudat, l-oi spune, / E: r p d. / Găcește de?”).

Pețirea magnetului, snoavă, p. 59.

Măsură și scop, snoavă, p. 59.

Anecdote, p. 60-62.

Chit sau migmă, cunoștințe gospodărești, p. 62-63.

Rebus, p. 63. Textul cuprinde explicația speciei, o noutate a epocii în Moldova din acea vreme, și ne interesează în mod deosebit prin faptul că utilizează glotonimul „limba română”: „Între aflările noue sau, mai bine zicând, între împrăștiările lucrurilor vechi, sânt *rebus*, un feliu de ieroglifă sau cimilituri, care mai nainte de aflarea literilor se par a fi modul cel întâiu, prin semne, a transporta și a comunica ideile. Cuvântul *rebus* este latin, de la *res rebus* (lucru) și însemnă o ecpresie figurată a unui rând prin un șir de icoane de obiecte, de țifre sau litere însuflețite, a căroră numiri recheamă cuvinte sau silabe, dupre trebuință, și totul este deseori orânduie așa că țăsătura conduce la dislegare.[...] Astiz în toate limbele se fac *rebus*, acea franțeză mai ales este dedată întru aceasta, în limba română cel întâiu *rebus*, precăt știm, s-au făcut de D. Gusti, din care aici alăturăm trei, sub deosebite numere. Cu anul nou, împărțășim publicului ist product spre dislegare, ce o așteptăm cu adresa redacției pân la 1 februarie, după care dezlegările se vor publica prin Albina”.

La pagina 64, nenumeroată, la mijloc se află o precizare importantă pentru a înțelege mai bine o epocă în care funcționa cenzura laică a „puterii temporare”: „S-au învoit tipărirea V. Beldiman, mare postelnic” (rangul, prescurtat). Hors-texte: o foaie îndoită, cu note pentru un *Cântec de soțietate* („Schimb toate ce s-află sub soare, / Pier toate ce s-au născut, / Că timpul pe aripi ușoare / Nu stă pe loc un minut, / Nu stă pe loc un minut”) și o planșă cu deslegarea celor trei numere, în figuri, ale rebusului lui D. Gusti, numai pe fața recto a filei.

Sumarul calendarului, pe coperta a IV-a.

„Calendarul pentru români pe anul 1849”, VIII, nelegat, are coperta I împodobită cu chenar, având la colțuri motive florale și zoomorfice. Copertă de carton, de culoare gri deschis, ușor deteriorată la colțurile de sus și la cotor. Pe pagina de gardă, ca vinieta, o albină, așezată vertical, iar anul de apariție a calendarului, în chenar lucrat artistic. La sfârșitul textelor, vinieta.

Exemplarul consultat de noi are pe pagina de gardă ștampila rotundă a bibliotecii din care a făcut o vreme parte: „Sindicatul Oamenilor Muncii, Unitatea Agro-Industrială Suceava”, în fondul căreia a avut numărul de inventar 1 292. Din însemnările de pe coperta a III-a, înțelegem că a fost cumpărat de către un anticar, la 5 decembrie (probabil) 1959, ștampila dreptunghiulară a anticariatului având textul neclar. Câteva texte din calendar prezintă ștersături făcute cu cerneală neagră: *Codreanu*, câteva rânduri întregi, p. 10 și 12; *Plăcintarul iașan*, cuvântul *streini* este șters, p. 45. Ștersăturile, frecvent operate pe textele

vechi, în perioada de după 6 martie 1945 (cu cerneală neagră sau creion chimic), probabil până în 1964, ca și acoperirea unor fragmente de text cu benzi albe de hârtie, cum am întâlnit în câteva periodice din unele biblioteci private din Bucovina, ilustrează teama proprietarilor și măsurile lor de prevedere, luate mai ales în vremea marilor epurări staliniste din România (1948-1964). Stampa de la textul *Codreanu* lipsește, cu siguranță, din aceleași motive. Nu putem ști cine a fost proprietarul acestui calendar românesc în anii de după război, dar bănuim ca a fost un intelectual, cunoscător al scrierii cu alfabet chirilic și de tranziție (poate preot, învățător sau profesor), în a cărui bibliotecă se vor fi aflat și tipărituri mai vechi, pe care știa să le citească, provenite din centre culturale diferite, cum cunoaștem atâtea cazuri în Bucovina de altădată. Sub ce presiune a vremii a vândut el, în 1959, la anticariat, calendarul acesta (poate și cărți și alte periodice vechi) nu știm. De asemenea, nu știm cum a ajuns acest calendar, scris cu alfabet de tranziție, într-o „bibliotecă muncitorească”, după anul 1959. În anii '80 din veacul trecut, calendarul ajunge la Gălănești, localitate de lângă Rădăuți, aflată în plin proces de transformare în oraș (Valea Sucevei). În cadrul Unității Agro-Industriale de aici lucrează în trei schimburi peste patru mii de muncitori, producând, printre altele, mobilă pentru export. Pe Strada Principală se construiesc case tip vilă, pentru două familii, un Dispensar Policlinic, sedii pentru instituțiile administrației locale. În cadrul Ateneului Popular „Mihai Eminescu”, gândit ca spațiu multifuncțional, în 1989, au loc mari manifestări închinată lui Mihai Eminescu, la centenarul morții sale, la care participă personalități ale culturii române. Aici, la 1-2 iulie 1990, se desfășoară cel dintâi congres Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina, reactivată la 27 martie 1990, care editează un periodic propriu, „«Septentrion». Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, și tipărește cărți consacrate Bucovinei. Participă la manifestările de la Gălănești (din 1990 și 1992) academicianul Radu Grigorovici, vicepreședinte al Academiei Române (1990-1994), academicianul Vladimir Trebici, Dimitrie Vatamaniuc, Radu Economu, Pavel Țugui, Emil Iordache, George Muntean, o delegație a românilor din regiunea Cernăuți, reprezentând Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu”, înființată în 1989, precum și intelectuali din zonă. După o perioadă de entuziasm, proiectul cultural de la Gălănești intră în declin, înstrăinându-se de rosturile sale și risipindu-și capitalul de încredere acumulat în anii de început. Nu cunoaștem soarta „Bibliotecii Oamenilor Muncii” de la Gălănești, dar știm că alte biblioteci sindicale din orașele Bucovinei au fost scoase la vânzare, după 1990, și vândute cu bucata. Într-un depozit de maculatură de la Ateneul Popular „Mihai Eminescu” din Gălănești, mai târziu, la începutul anilor 2000, noi am descoperit întâmplător și am salvat de la topire „Calendarul pentru români”, tomul VIII, redactat de Gheorghe Asachi și tipărit, la Iași, în 1849.

Străbătând epoci și stăpâniri, trecând peste frontiere și înfruntând vitregiile vremurilor, acest exemplar din „Calendarul pentru români pe anul 1849”, ajuns până la noi, în Bucovina, poartă cu sine povestea unei frumoase lucrări culturale, păstrând în principal mărturia aspirațiilor de emancipare ale societății românești din Principate de la mijlocul secolului al XIX-lea și ale limbii române de atunci. „Calendarul pentru români pe anul 1849” folosește etnonimul „român” și glotonimul „limba română” cu un deceniu înainte de Unirea Principatelor Române din 1859.

Corelativ, dăm în cele ce urmează câteva profiluri biobibliografice, întocmite pentru redactorul „Calendarului pentru români” și principalii săi colaboratori de la tomul VIII, din 1849. În felul acesta, calendarul, ca tip de discurs public, ni se dezvăluie și sub alte aspecte, în relație cu societatea românească a epocii și cu principalele „coridoare culturale” ale Europei Centrale, pe care circulă oameni, idei, modele culturale și sugestii pentru construcții proprii, precum și în relație cu omul epocii din Principate, aflat la confluența mai multor culturi într-un proces ireversibil de prefaceri și reforme.

Gheorghe Asachi, născut la 1 martie 1788 în târgul Herța, din ținutul Dorohoiului, în familia preotului Lazăr Asachieviți și a Elenei, face studii gimnaziale la Leina (Lemberg) în perioada 1796-1804. Studiază astronomia și cadastrul la Viena (1805-1808), arheologia și epigrafia la Roma (1808-1812). Revine în Moldova, în 1812, unde este, până la 1840, „cel mai activ factor în stimularea și dezvoltarea culturii românești moderne, punând bazele învățământului superior în limba națională, ale presei și teatrului românesc, dezvoltând tipăriturile și grafica, contribuind prin propria sa creație la îmbogățirea literaturii epocii” sale. Este referendar la Departamentul Treburilor din Afară, fiind numit de domnitorul Scarlat Callimachi, în 1813. Tot în acest an, înființează la Iași o clasă de ingineri hotarnici, cu învățarea în limba română, unde predă arhitectura, geodezia, istoria artelor, matematica, după manuale alcătuite de el însuși, pregătind prima promoție de ingineri (1818). Timp de patru decenii (1813-1849) se preocupă de organizarea școlilor din Moldova. Din însărcinarea mitropolitului, Veniamin Costache, organizează Seminarul de la Socola. În timpul Zaveriei, se refugiază în Bucovina și, apoi, în Basarabia, iar în 1822, anul reinstaurării domniilor pământene, se întoarce la Iași. În acest an, Ioan-Sandu Sturdza îl numește agent diplomatic la Viena, unde rămâne până în 1827. La 28 martie 1828, se aprobă deschiderea Școlii Normale de la Trei Ierarhi și a gimnaziului de aici, unde predarea se face în limba română, fapt ce reprezintă „una din marile izbânzi ale lui Asachi pe plan cultural”. Asachi înființează la Iași Institutul pentru Educația Fetelor (1834), Școala de Arte și Meserii (1841), punând bazele învățământului artistic și politehnic din Moldova. Asachi este fondator și proprietar al revistei „Albina românească”. gazetă politico-literară (1 iunie 1829-3 ianuarie 1835, 3 ianuarie 1837-2 ianuarie 1850), primul ziar în limba română din Moldova, care are convingerea că „nu se află astăzi în lumea

politică neam, deși mai mic la număr decât românii, carele, între alte ale sale folositoare instituții, să nu aibă în limba nației un jurnal periodic”, „un organ de largă și sistematică răspândire a ideilor”, care cultivă un „larg schimb de informații, specifice mai multor domenii: științe, arte, industrie, literatură”. Asachi își propune să publice aici „politicești și interesante novitale din toate țările lumii, buletine de la teatrul războiului, culegeri istorice, litera[r]e, morale, filologice, acele despre folositoare aflări și mai ales adese se vor împărtăși din vrednici scriitori povățuiri despre economia câmpului, despre care, pentru toate timpurile anului, se vor însemna regule după sistema practică în țările politice, atât despre mai bună lucrarea pământului, a pomitelor, a viilor, a stupilor, a viermilor de mătasă, a velnițelor, a pădurilor, cât și povățuirii pentru ferirea și vindecarea epizootiei”. În perioada 14 martie 1837-3 februarie 1838, tot el publică opt numere din „Alăuta românească”, supliment literar al „Albinei românești”, urmărind stimularea creației literare din Moldova, care apare, ulterior, în intervalul 1 iulie-1 septembrie 1838, sub redacția lui Mihail Kogălniceanu. Alte suplimente ale „Albinei românești”: „Foaia oficială” (1832), „Arhiva Albinei pentru arheologie română și industrie” (1844-1847). Gheorghe Asachi este redactor responsabil la „Icoana lumii”, „foaie periodică pentru tinerime și popor”, urmărind „luminarea națională a compatrioților”, care apare săptămânal în două serii: 28 septembrie 1840-28 decembrie 1841, 1 octombrie 1845-25 septembrie 1846, publicând articole cu conținut moral, istoric, geografic, cosmografic, arheologic, precum și informații privind agricultura, industria și comerțul. Într-o perioadă de modernizare a țării, „Icoana lumii” manifestă interes pentru „toate minunile urzirii și produsele minții omenești, unele vrednice de mirare, iar altele de a noastră imitație și emulație”. Alături de ziarul „România”, „gazetă politică, industrială, comercială și literară”, apărut la București în perioada 20 decembrie 1837-31 decembrie 1838, primul cotidian românesc, „Icoana lumii” este unul dintre primele periodice care își însoțește textul cu ilustrații. Considerând presa un excelent instrument de informare și educare, Asachi editează periodice destinate unor categorii diverse de cititori, cum sunt și „Foaia sătească a Principatului Moldovii”, (1839-1840, 1846-1851), „Spicuiorul moldo-român”, un jurnal științific, literar și industrial, care apare cu texte paralele în limbile franceză și română (1841), având drept scop „propășirea cea sporitoare a luminilor în țările moldo-române”, prin „întrunite produsele cele mai însemnătoare a literaturilor străine și a literaturii naționale, descoperirile științelor, a frumoaselor arte și a industriei”, „Calendar pentru poporul românesc” (1847-1876) și „Almanah de învățătură și petrecere” (1847-1876). Fondator și proprietar al Tipolitografiei „Albina”, unde își tipărește volumele de versuri, nuvele istorice și drame istorice: *Culegere de poezii* (1836), *Fabule alese* (1836), *Dochia și Traian dupre zicerile populare a românilor cu itinerarul muntelui Pionul* (1840), *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie* (1859), *Voichița de Romanie* (1863), *Elena Dragoș de Moldavia* (1863), *Turnul*

Butului (1863), *Petru Rareș*, I-II (1863). În credința lui Asachi, orice operă de artă trebuie să contribuie la progresul pașnic al societății, să stimuleze în om virtuțile morale. Ca poet, Asachi scrie ode, elegii, sonete, cântece, imnuri, meditații, satire, balade, legende, fabule, creația sa poetică fiind dominată de clasicism, deși cultivă și elemente preromantice și romantice. „Nutrit la o bună școală poetică, deși fără geniu, Asachi a simțit unda clasicismului întârziat”, scriind „sub regimul lui Petrarca și al liricei italiene settecentești”. Lirica sa patriotică, oda și imnul, în special, au ca punct de plecare evenimente politice și culturale ale vremii sale: statornicirea domniilor pământene, inaugurarea unor instituții de cultură, introducerea limbii naționale în școli. După exemplul lui Vincenzo Monti, ca poet oficial, Asachi proslăvește mai cu seamă astfel de evenimente importante și realizări în viața economică și culturală a țării, ca în oda închinată *Regulamentului organic*, în care cele „trei zâne” invocate simbolizează legalitatea, învățătura și negoțul: „Prin negoț, științe, lege, / Noi în patrie vom culege / Avuții de pre pământ”. Idealul suprem al scriitorului îl reprezintă servirea Patriei, așa cum o ilustrează și creația sa *Înnoirea anului 1851*. Creațiile din ciclul *Meditații* (1854) cuprind compoziții romantice, comunicând entuziasmul său patriotic și umanitar. Elegia asachiană este reprezentată de creații precum *La moartea părintelui meu* (1825), *Eufrosina*. *Viziune pe râpele Ozanei* și sonetul *Ficei mele Eufrosina*, acestea din urmă impresionând prin „aerul de candoare și de rituală melancolie”. Cultivarea unor mituri străvechi, precum *Dochia* și *Traian*, reprezintă strădania lui Asachi de a alcătui o mitologie românească, plecând de la tradiția folclorică. Prin evocarea trecutului istoric, cuprins în cronici și legende, Asachi este „un romantic în haină clasică”. De numele lui se leagă începuturile litografiei de inspirație istorică din Principate. El depășește amatorismul epocii și înființează prima imprimerie litografică specializată: Institutul „Albinei”. În comparație cu gravura în *aqua forte* de până la el, Gheorghe Asachi se orientează către litografie, un procedeu facil și necostisitor. Înțelegând importanța litografiei în rededeptarea sentimentelor naționale, el îl continuă pe Zaharia Carcalechi, care tipărea la Buda, în 1821, litografia *Romulus, strămoșul românilor*, în primul volum din *Biblioteca românească*. Asachi realizează o serie de litografii pentru peretele de onoare al cancelariilor, al legațiilor și al școlilor, printre care: *Ștefan cel Mare*, *Mihai Viteazul*, *Țarul Alexandru I*. Cu concursul tinerilor din elita ieșeană, organizează primul spectacol teatral din Moldova, cu piesa *Mirtil și Hloe* a lui Gessner și Florian, la 27 decembrie 1816, în casa hatmanului Costachi Ghica. Asachi contribuie la îmbogățirea repertoriului teatral din Moldova prin traduceri, prelucrări și creații originale. Pentru repertoriul teatral traduce din Racine, Voltaire și Goldoni. Activitatea sa dramatică originală începe târziu, în 1834, odată cu prezentarea compoziției *Serbarea păstorilor moldoveni*, fiind lipsită însă de virtuți estetice, dramaturgia sa având în epocă mai mult semnificații patriotice. Gheorghe Asachi, „un Heliade al Moldovei”, „spirit enciclopedic și

mereu dinamic”, „spirit de Renaștere întârziată”, „purtătorul unei ideologii noi, progresiste”, de numele căruia se leagă, în bună măsură, modernizarea societății românești din Moldova, din prima parte a secolului al XIX-lea, cel dintâi sonetist român, se stinge din viață la 12 noiembrie 1869 în Iași²³⁸.

Carol Mihalic de Hodocin. Dintre colaboratorii lui Gheorghe Asachi la „Calendarul pentru români pe anul 1849” ne reține atenția, în primul rând, Carol Mihalic de Hodocin, despre care găsim puține informații în lucrările noastre biobibliografice, care sunt, din păcate, incomplete sub aspect biografic. El vede lumina zilei în 1802, cum precizează vag Lucian Predescu, în 1940, având obârșie nobiliară ungurească în comitatul Zips (Szepes). Face studii de filosofie la Academia din Kaschau (Košice) și, în paralel, învață economia și mineralogia. După absolvirea acestora, este angajat la exploatarea miniere („băile de fier”) ale contelui Emerich Czaki din Krompach. Ulterior, timp de aproape trei ani, îndeplinește funcția de intendent la Fabrica de Hârtie din Belnic, moștenită de la tatăl său, apoi îl găsim arendaș („orândator”) al moșiei Sviniți a contelui Paul Szirmay, în comitatul Alba-Ujvar, și al Fabricii de Hârtie cezaro-crăiești din Roskany, pe care o administrează după „sistemele cea mai nouă”. Într-o vreme dominată de „spiritul înnoitor post-regulamentar” și de deschidere față de „formele civilizatoare” din Apus, când „nu doar schimbul de mărfuri, ci și cel de idei începuse a stăpâni mințile întreprinzătorilor”, Carol Mihalic de Hodocin vine în Moldova, în 1838, „cu pașaport transilvănean, aidoma multor alți meșteri sau tehnicieni de etnie germană, maghiară sau austriacă”, stabilindu-se la Iași. În „autoprezentarea” pe care o trimite comitetului academic de la Academia Mihăileană, organism abilitat cu „recomandarea și

²³⁸ Fac referiri, de-a lungul timpului, la viața și opera lui Gheorghe Asachi, printre alții: Ioan Negre, *Gheorghe Asachi, viața, lucrările, scrierile sale și epoca în care a trăit (1788-1869)*, Piatra [Neamț], Tip[ografia] Județului Neamț, 1882; E. Lovinescu, *Gh. Asachi. Viața și opera sa*, București, Editura „Cartea românească”, 1921, (ediția a II-a, București, Editura „Casa școalelor”, 1927); Eugen Pohonțu, *Începuturile vieții artistice moderne în Moldova. Gh. Asachi și Gh. Panaiteanu*, București, Editura Meridiane, 1967, p. 20-25; George Sorescu, *Gh. Asachi. [Viața și opera]*, București, Editura Minerva, 1970; Algeria Simota, *Gheorghe Asachi*, în DLRO, 1979, p. 55-60; G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982, p. 94-110 (în continuare ILROP); Lucian Predescu, *Enciclopedia României „Cugetarea”. Material românesc. Oameni și înfăpturiri*, ediție anastatică, București, Editura Saeculum I. O.–Editura Vestala, 1999, p. 53-54 (retipărirea ediției din 1940; în continuare, ERC); Eugen Simion (coord. gen.), DGLR, vol. I (A-B), 2004, p. 252-257; Doina Pungă, *Grafica pe teritoriul României în secolul al XIX-lea. Litografia și gravura în acvaforte*, cu o prefață (*Cercetarea ca model de a-ți trăi viața*) de Raoul Șerban, București, Editura Oscar Print, 2009; Corina Țucu, *Gheorghe Asachi – inițiator al operelor de artă ilustratoare ale imaginarului istoric*, http://euromentor.ucdc.ro/nr_1/6-GHEORGHE_ASACHI.pdf. (accesat: 15 ianuarie 2014).

invitarea specialiștilor străini pentru acoperirea necesităților de cadre calificate” din toate domeniile vieții publice din Moldova, Carol Mihalic de Hodocin își prezintă expertiza dobândită în conducerea unor întreprinderi, precum și cunoștințele de economie rurală dobândite în administrarea unei ferme agricole model. Tot aici el își prezintă competențele în construirea de cărămidării, hambare, mori și velnițe, în domeniul exploatarei ocnelor de sare, de care „iarăși își va lega numele și în Moldova”, precum și în pregătirea școlară a meșterilor dulgheri, lăcătuși și strungari. În martie 1839, Gheorghe Asachi, referendarul Epitropiei Învățăturilor Publice din Moldova, se adresează domnitorului Mihail Sturdza cu cererea de a aproba înființarea Școlii de Arte și Meserii sub direcția lui Carol Mihalic de Hodocin. La 30 mai 1839, Epitropia Învățăturilor Publice îi comunică în scris însărcinarea de „a cerceta cu amăruntul munții Moldovei cu ramurile lor” până la „înființarea așezământului de agronomie și a școlii mecanice” din Iași. După cele câteva prospecțiuni geologice din 1810, 1812 și de la începutul anilor 1830, toate efectuate de autoritățile străine de ocupație, cercetările întreprinse de Carol Mihalic de Hodocin reprezintă cea dintâi „prospecțiune calificată” ce interesează administrația Moldovei din perspectiva dezvoltării sale economice „curente și de perspectivă”. Carol Mihalic de Hodocin își începe ancheta de teren la 1 iunie 1839, beneficiind de „cuviosul agiutor” al dregătorilor locali. „Geognostica [sa] cercetare” urmărește șirul de munți de la Dorna până în Valea Tazlăului și durează până la sfârșitul lunii octombrie 1839, fiind continuate și în anul următor. Rezultatul cercetărilor sale se publică în broșura *Observații asupra stărilor pădurilor din Valea Bistriței de Sus*, pe care o semnează cu predicatul „nobil de Hodocin” și titlul profesional din patria sa de adopție: „profesor al Academiei [Mihăilene]”. Periodicul ieșean „Spicuitorul moldo-român” îi tipărește în numărul din iulie-septembrie 1841 o dare de seamă cu titlul *Relație despre cercetările geognostice în Moldova*, care se republică în 1842, împreună cu studiul *Despre lucrarea minelor de metal*. Rapoartele lui Carol Mihalic de Hodocin ilustrează, potrivit profesorului universitar Dumitru Vitcu, „nu numai o concepție economică, ci, în egală măsură și concomitent, definesc o personalitate complexă, cu vocația cercetării interdisciplinare ce-i asigură relevanța observațiilor geologice, geografice, agronomice, botanice, chiar chimice și, îndeosebi, ecologice”. Pădurile munților Moldovei sunt privite dintr-o dublă perspectivă: economică și ecologică. La curent cu cercetările vremii din Occident, el pledează pentru exploatarea rațională a fondului forestier și instituirea unei „privegheri oficiale”, care, prin „înțelepte și nimerite orânduiele”, să prevină devastarea pădurilor, asigurând „conservarea și chiar sporirea terenurilor împădurite”, precum și echilibrul ecologic, în beneficiul contemporanilor săi și al urmașilor. Un fragment din observațiile sale este surprinzător de actual: „Pentru ca cuprinsul Bistriței să nu se prefacă în scurtă vreme în stânci și pietriș gol fără nici un preț pentru țară; dacă în această parte de loc nepotrivit

pentru agricultură au a se statornici băi, fabrici și o industrie favorizatoare întregii țări, apoi au agiuns acum vremea a curma și desființa sistema vătămătoare a stârpiturii pădurilor și a introduce o iconomie potrivită scoposului, care să poată răspunde atât trebuințelor de acum, precum și viitorimei”. Apreciind că „lucrarea are valoarea actualității”, fiind „una din cele dintâi scrieri românești cuprinzând vederi de economie politică, într-o vreme în care nimeni nu visa la asemenea lucrări”, Mihai Eminescu îi retipărește integral studiul *Despre lucrarea minelor de metal*, în 1876, în „Curierul de Iași”. Având inițial titlul *Despre mijloacele prin care pot spori și înflori minele într-o țară înzestrată cu munți de metale spre folosul țării*, acest studiu-sinteză are un „pronunțat caracter practic”, recomandând elaborarea unei legi a minelor după modelul celei austriece. În viziunea sa, exploatările miniere constituie „un mare izvor al înavușirii naționale”, favorizând creșterea capitalului public prin reacția în lanț a efectelor economico-sociale ale mineritului. Prin deschiderea exploatărilor miniere, avușii sigure pentru un stat, și prin înființarea unor așezări montane atractive pentru diferiți meseriași străini, efectul binefăcător s-ar răsfrânge, în opinia sa, asupra proprietarilor, locuitorilor și statului, deopotrivă, înmulțindu-se, astfel, „numărul cetățenilor înavușii ai țării”. Observațiile și îndemnul lui Carol Mihalic de Hodocin în ceea ce privește valorificarea resurselor subsolului din Moldova, prin crearea de „manufacturi de tot felul”, capătă un spor de profesionalism și se bucură de audiență în epocă. În pofida dificultăților vremii (lipsa capitalului necesar investițiilor, a specialiștilor și a mijloacelor de transport / infrastructurii), în 1841 intră în funcțiune Școala de Arte și Meșteșuguri din Iași, urmărind să asigure „formarea unei clase industriale dintre pământeni”, școală înființată oficial la 1 iulie 1840. Carol Mihalic de Hodocin întocmește prospectul școlii, unde sunt aduși din Transilvania „cei mai aleși ghibaci meșteri fabricanți [...] cu toate uneltele, instrumentele și materialul trebuitor și s-au deschis șasă atelii sau fabrici”. Tot el este „autorul moral” al principiilor de organizare a școlii, stabilite prin anafora din 20 mai 1840 a Epitropiei Învățăturilor Publice adresată domnitorului (durata cursurilor de patru ani, dreptul exclusiv la învățătură al românilor moldoveni, dar și al străinilor care au obținut naturalizarea, „o necurmată regulă și supraveghere” a ucenicilor, prin organizarea de cursuri, în fiecare duminică și sârbătoare de peste săptămână, după liturgie, pentru „învățătură morale” și exerciții de citire, scriere, aritmetică și desen linear). La absolvirea școlii, ucenicul are obligația să pregătească o lucrare practică de probă, pentru a fi declarat calfă. În această nouă calitate profesională, tânărul este obligat să mai lucreze un an în școală, abia după aceea este declarat „maestru” al meșteșugului său, primind patenta spre a-și deschide propriul atelier oriunde în țară. Din beneficiile obținute prin valorificarea producției proprii, școala are obligația să procure tânărului meșter uneltele și instrumentarul atelierului propriu. În primii trei ani de practicare a meseriei, tânărul meșter beneficiază de scutirea de impozit către stat. Carol

Mihalic de Hodocin, cel dintâi director al școlii, pune astfel, în cei trei ani de activitate în serviciul acestei instituții, bazele învățământului tehnico-profesional din Moldova. În ianuarie 1841, ia ființă la Iași „Comisia centrală de agronomie și economie rurală”, având scopul declarat de a asigura condițiile „cele mai favorabile pentru ca producerea plantelor și înmulțirea vitelor să aducă cât se poate de mult folos cu cheltuiala cea mai mică” și comisii locale, în subordine, la Bacău, Bârlad și Botoșani. Carol Mihalic de Hodocin este expert în această comisie, alături de Gheorghe Asachi, Constantin Negruzzi, C. Sturza și Constantin Catargiu ș. a., fiind însărcinat, în 1843, să traducă din limba germană *Manualul popular de economie rurală*, în vederea tipăririi acestuia. Despre „apetitul industrial” al pământenilor, Carol Mihalic de Hodocin scrie, în 1847, în „Albina românească”, mărturisind greutățile întâmpinate în „a îndupleca pe tineri la învățarea manufacturilor” și propunând măsuri pentru implicarea eforiilor orașenești din țară în recrutarea și întreținerea, pe cheltuială proprie, a unor fii de târgoveți pentru învățarea meseriilor. Câteva din proiectele sale nu se bucură de înțelegere și sprijin din partea autorităților: introducerea în agricultura înapoiată a țării a mașinii de semănat și a plugului de prășit („desăvârșite unelte agronomice”) și utilizarea „obștească” a acestora. Fără ecou rămâne și proiectul de înființarea a unei „fabrici de potasă”, care să utilizeze ca materie primă cenușa aflată din abundență în fiecare gospodărie. Observațiile și concluziile sale privind folosirea capitalului acestei întreprinderi pentru crearea unei „bănci naționale” îl situează printre precursorii Creditului Agricol de mai târziu. Remarcabilă este contribuția lui Carol Mihalic de Hodocin în activitatea de ameliorare a aducțiunii apei potabile în Iași (înlocuirea conductelor de ceramică „cu țăvi de fier vărsat și legate cu plumb” și extinderea acestora, executarea accesoriilor la Școala de Arte și Meserii, creșterea debitului izvoarelor de alimentare publică prin plantarea de arbori care „trag umezelile de hrană mai mult din atmosferă decât din pământ”). Din 1845, timp de trei ani, lucrările de înlocuire și de extindere a conductelor de apă potabilă în Iași se desfășoară, în conformitate cu planul său și sub directa sa supraveghere, constând în instalarea noilor conducte pe o lungime de 10,5 km. deservind 14 cișmele publice și 33 de cișmele private. Recepția lucrărilor are loc în primăvara anului 1849 de către o comisie specială, care recunoaște meritele deosebite ale proiectantului și executantului Carol Mihalic de Hodocin, eliberându-i, la 29 martie 1849, un atestat bilingv român-francez și aducându-i rangul de comis. Și după 1849 îl găsim pe Carol Mihalic de Hodocin implicat în problemele edilitar-gospodărești ale Iașilor. Dintre aceste: înlocuirea vechilor pavele prismatice din lemn de pin, deschiderea unor noi izvoare și reamenajarea celor vechi, întocmirea unui raport amplu, după un control riguros, privind sistemul de alimentare cu apă a orașului Iași, reamplasarea unor havuzuri mai vechi, construirea de cișmele și havuzuri noi, utilizarea pietrei în lucrările de construcție și de reparație a haz-

nalelor, introducerea „canalelor de alamă”, ca accesorii ale conductelor, pentru reglarea și distribuția debitului de apă, realizarea cișmelei monumentale din fața Mitropoliei, construită în stil gotic, după planul său, într-o fabrică din Moravia (1851), reluarea proiectului său mai vechi privind înființarea la Iași a unor băi publice (feredeie) și a unei școli de înot („școală de înotare”).

Carol Mihalic de Hodocin se stinge din viață în 1862. După moartea sa, soția, Agnes Hodocin, născută Darvos, donează Bibliotecii Universității din Iași biblioteca soțului său, donație cuprinzând 136 de volume și reprezentând 88 de titluri: enciclopedii, compendii și manuale, almanahuri, albume, manuscrise, hărți, schițe, planuri, concepte, modele etc., mai toate în limba germană, tipărite în marile centre culturale din spațiul germanic. Cele mai multe dintre cărțile donate – afirmă Dumitru Vitcu, în 1996 – „dezvăluie pasiunea și preocupările tehnico-economice ale lui Carol Mihalic de Hodocin, mereu extinse și actualizate cu apariții recente în epoca sa privitoare la tehnica organizării moșiilor și a construcțiilor agricole, construcția morilor, a pivnițelor sau a diferitelor articole și unelte de uz casnic, construcția velnițelor, a fabricilor de oțet, a cărămidărilor, ipsosăriilor și vărăriilor, silvicultură, chimie, matematică, montanistică sau geologie și mineralogie [...], minerit în general și exploatarea sării în special, cu ultimele noutăți referitoare la salinele de la Wieliczka și Rotenfelde, metalurgie și siderurgie [...], legislația minelor, statute și regulamente [...], tehnologia fabricării potasei, a cleiului de tâmplărie, a cauciucului și amidonului [...], băi publice și izvoare terapeutice, despre meserii, ca și despre iluminarea stradală și a locuințelor, construcția fântânilor arteziene și a havuzurilor [...], ba chiar și arhitectură rurală”. Cărțile și manuscrisele lui Carol Mihalic de Hodocin se risipesc, din păcate, în refugiul din Transilvania al bibliotecii ieșene, din 1944. Supraviețuiesc însă scrierile sale tipărite în periodicele vremii: „Albina românească”, „Foiletonul «Zimbrului»”, „Spicuitorul moldo-român”, „Calendar pentru români”. Spirit echilibrat și modest, prețuit de contemporanii săi, „personalitate-ferment nu doar pentru viața economică a Moldovei, ci și pentru spiritualitatea vremii și locului în care a trăit”, Carol Mihalic de Hodocin s-a bucurat „arareori și fragmentar de recunoștința posterității”, numele său fiind trecut, vreme îndelungată, sub o nedreaptă tăcere²³⁹.

²³⁹ Lucian Predescu, ERC, 1999, p. 397; Dumitru Vitcu, *Un precursor al ecologiei românești moderne: Carol Mihalic de Hodocin*, în „«Codrul Cosminului». Analele științifice de istorie ale Universității «Ștefan cel Mare» Suceava”, serie nouă, anul I (11), 1995, Suceava, Fundația Culturală a Bucovinei, 1995, p. 179-184; Dumitru Vitcu, *Carol Mihalic de Hodocin în Moldova. Idei și fapte*, (I), în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, Iași, Tomul XXXIII, 1996, p. 241-261; Dumitru Vitcu, *Carol Mihalic de Hodocin în Moldova. Idei și fapte*, (II), în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, Iași, Tomul XXXIV, 1997, p. 233-249; Dumitru Vitcu, *Precursori ai modernizării societății românești: Carol Mihalic de Hodocin*, Iași, Editura Junimea, 2015.

Dimitrie Gusti este un colaborator de seamă al „Calendarului pentru români”, editat de Gheorghe Asachi. Vede lumina zilei la 24 octombrie 1818, în Iași, în familia comerciantului Ștefan-Constantin Gusti. Face studii la Școala Vasiliană și la Academia Mihăileană, absolvind, în 1837, cursurile de filosofie în clasa lui Eftimie Murgu. Este profesor pentru clasele începătoare la Școala Vasiliană (din 1837), profesor la Catedra de filosofie de la Academia Mihăileană (din 1845), unde mai predă filologia română, retorica, poetica și mitologia. Este bibliotecar la Academia Mihăileană (din 1849), subinspector, inspector, director al Departamentului I al Școlilor din Ministerul Cultelor, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (19 august 1867-16 noiembrie 1868), primar al Iașilor în repetate rânduri (24 august 1864-5 decembrie 1866, 18 iulie 1869-25 octombrie 1870, 12 decembrie 1871-7 mai 1872, 14 octombrie 1881-3 februarie 1883, 7 decembrie 1886-25 martie 1887), deputat și senator în mai multe legislaturi, vicepreședinte al Camerei și Senatului, președinte de onoare al Societății pentru Abolirea Sclaviei Negrilor (Paris). Discipol al lui Gheorghe Asachi, partizan al reformelor moderate, nu participă la mișcarea revoluționară de la 1848. Este unul dintre primii actori din Moldova care renunță însă la actorie și intră ca amplotat în Divanul Domnesc, făcând carieră în administrație. Militant prounionist, Dimitrie Gusti este considerat „un pionier al cronicii dramatice naționale”, „un critic avizat”, al cărui demers se întemeiază pe „un obstinat rigorism etic”. În cronicile sale dramatice el urmărește să surprindă „ideea morală” și se ocupă și de scenografie, contribuind la dezvoltarea acesteia prin observațiile și sugestiile formulate. Poemul *Închinare lui Ștefan-Vodă*, inegal ca valoare artistică, cunoscut și sub numele de *Poemul Putnei*, reprezintă „vârful” creației poetice a lui Dimitrie Gusti, făcând „dovada unor însușiri remarcabile”. În 1871, la serbarea de la Putna, poemul este citit de către Mihai Eminescu și circulă pe foi volante, făcând impresie în Bucovina prin forța sa de expresie:

„Și strunile plesnite și harpa desfăcută / În salcia pletoasă, de care atârna / L-a Isterului râpe, acuma este mută, / Și cântul ei de aur nu pot a-l deștepta. // Ce vânt trăgând s-aude sub crengile plecate / Spre unda cristalină ce fuge șopotind, / Și umbrele din apă tot rânduri înecate / Se par că lasă-n urmă o voce suspinând? // Durere!... și-i profundă când România plânge / Cu fruntea-nfășurată de doliu la mormânt: / Durere-i pretutindeni, durerea se răsfânge, / În valea și Carpatul ce-i românesc pământ. // Ca valurile mării ce-n sân-u-i se frământă / Și spre un țarm sau stâncă se-mping a se opri: / Așa durerea sparge o țară și s-avântă / Colo spre mănăstire la Putna a lovi. // De printre munți, câmpie, din unghiuri depărtate, / Din târguri, municipii, cotune, un popor, / De-același curat sânge, se scoală să ia parte / La zi de sărbătoare, la rugăciune-n cor. // Cu-a națiunii cruce, de secolii ferecată, / Ca pelerin sosește la noua Golgota / Unde eroul zace și țârna-i fu uitată / Tăcere... Este ora acum a ne ruga. // Mărire ție, Doamne! O! Iehova, mărire! / Ce verși în noi durerea ca balsamul ceresc, / Să curăți moliciunea, nedemnă moștenire, / La pragul casei tale, palat dumnezeiesc. // Virtutea românească, virtutea strălucită / De patrie și lege, aici în sanctuar / Se știe-nmormântată. O dalbă zi-i sosită, / Poporul stă-n genunche s-o-nvețe la altar. // Și imn de rugăciune sub bolțile bătrâne / Vibrează cu putere, și fumul maiestuos / De

smirna, de tămâie, din vasele divine / Se urcă către tâmplă în nou luminos. // Stă sus martirul lumii ce-i Dumnezeu putinte, / Iar jos l-a lui picioare mormântul umilit / Al omului, în care un snop de oseminte / E-o mână de cenușă, odor neprețuit. // Din astă catacombă și mucedă și rece, / Din ist sicriu de gheață în noapte-nfășurat / Cu giulgiul nepăsării, un fulger iaca trece / Și de-a virtuții raze tot templu-i decorat. // În nimbul ce-ncunună mormântul se zărește / Lipnițul, Grumăzeștii și Balta și Ciceu, / Dumbrava Roșă, Baia și cum îngălbinește / Făloasa semilună la Racova de greu. // Dar printre fum și lupte în cercul de lumină / Se văd cerești casteluri de-a lui Hristos țării, / Și între ele-i Putna în care-adânc se-nchină / Lui Ștefan-Vodă astăzi ai României fii. // Aice e fântâna cea plină de mărire, / De sânta pietate, de-al patriei amor; / Aice-i eroismul ce trăsnet de-ngrozire / Fu dușmanilor țării sfărâmand trufia lor. // O, mamelor române! aduceți-v-aminte / Că dintre voi fu una: Elena, ce ne-a dat / A patriei mărire! Și când lipiți fierbinte / La sânul vostru pruncul, îi dați un sărutat. // Un sărutat de mamă, extaz de bucurie, / Ce numai sus în ceruri se poate repeta, / În numele lui Ștefan îl dați să reînvie, / Și duceți pruncul vostru la Putna-a-l închina. // Iar tu, junime verde, la ist izvor de viață / Cu unde de virtute ce-i a măririi loc: / Învață-a iubi țara, a o iubi învață / Și-n el inimă, suflet călește-ți ca-ntr-un foc. // Așa, junime scumpă, frumoasă auroră / A patriei române! Al vostru viitor, / Și-al națiunii soare, din a virtuții horă / Se naște, vă surâde, vă cată cu amor".

În domeniul poeziei, Dimitrie Gusti cultivă elegia, sonetul, imnul, balada, lirica erotică și lirica cetățenească (patriotică), fiind unul dintre autorii citați în epocă. În istoria literaturii noastre, Dimitrie Gusti rămâne, însă, un „versificator ocazional”, influențat uneori de versul popular, „cel mai adesea convențional și festiv”, peste a cărui producție domnește „banalitatea și monotonia”. Scriitorul, ademenit de rolul moralizator pe care îl poate exercita în societate prin intermediul literaturii, frecventează fabula. *Forfirica și croitoru*, o „localizare pe tema veșmântului dător de fală”, este reprodusă de George Călinescu, în *Istoria literaturii române...*, ca „excepție” în producția sa de fabule, „prin elementele de garderobă orientală”. *Vita cumătrei, Două furnici și-un țânțar* fac trimitere la proasta organizare sanitară și administrativă a țării, precum și la abuzurile din societatea vremii. Ca prozator, scrie povestiri, schițe cu caracter de meditație, schițe satirice. Publicistica lui Dimitrie Gusti este un sector de activitate distinct. Colaborează la „Albina românească”, unde publică versuri, proză, cronici teatrale, traduceri, și în paginile calendarelor și almanahurilor: „Calendar pentru români”, „Almanah pentru români”, „Almanah de învățătură și petrecere”. Împreună cu Al. Fotino și Th. Codrescu editează ziarul „Zimbrul” și suplimentul acestuia „Foiletonul Zimbrului” (1855-1856). În 1856, contribuie la apariția revistei „L'Étoile du Danube”. Alte colaborări: „Curierul de Iași”, „Buciumul român”. Aprecierea sa ca „publicist de modestă însemnătate” și ca autor al cărui „nume a rămas în istoria literaturii noastre mai ales datorită polemicii purtate cu Al. Russo”, în 1846, ar trebui revizuită. Pentru uzul teatrului, Dimitrie Gusti transpune piesa *Marie de Beaumarchais*, de R. Bauhberg și O. Cardiez. Singur sau în colaborare cu Theodor Codrescu, elaborează și tipărește abecedare, manuale școlare, cărți de religie, de geografie, de istoria românilor și

de algebră. Dintre lucrările sale apărute în volum reținem: *Geografie nouă pentru școlile începătoare* (mai multe ediții, în colaborare cu V. Fabian); *Geografia veche pentru clasele colegiale* (Iași, 1843); *Prozodia românească pentru junimea moldo-română* (1843); Ponson du Terrail, *De la Paris la Atena, pelerinagi de lainici* (traducere, 1851); *Ritorică română pentru tinerime* (1852; ediția a II-a, cu titlul *Ritorică pentru tinerimea studioasă*, în 1875); *Buchetul poetic pentru principile domnitoriu Grigorie A. Ghica V. V. la onomastica sa din 25 ianuarie 1855* (1855); *Catihis sau învățătură în scurt a credinței ortodoxe* (1859); *Istoria românilor. Biografii*, manual pentru clasele a II-a și a III-a primare (în colaborare cu Th. Codrescu, 1861); *Evanghelia Domnului Iisus Hristos*; *Carte de citire* (în colaborare cu Th. Codrescu, 1862); *Poporațiunea Moldovei și agricultura ei*. O mențiune aparte facem pentru lucrarea *Ritorică română pentru tinerime* (1852), în care autorul examinează procedeele poetice, figurile de stil, probleme ale romanului (raportul dintre ficțiune și istorie, personaje, momente ale subiectului) și rolul istoriei literare. Pentru Dimitrie Gusti, romanul este, în spiritul epocii, „un mijloc țintitoriu la învățatura spiritelor și la îndreptarea moravurilor”, iar istoria literară trebuie „să încerce a stabili tonul, timbrul particular, calitatea dominantă a fiecărui autor”. Stolnicul Dimitrie Gusti, crescut în „școlile naționale”, „poet protejat al salonului lui Asachi”, scriitor cu o notabilă contribuție culturală în epocă, se stinge din viață la 26 martie 1887 în Iași. Postum, i se retipărește lucrarea *Ritorică pentru tinerimea studioasă*, ediție îngrijită și introducere de Mircea Frânculescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984. Pentru Bucovina, Dimitrie Gusti are un merit aparte. În 1868, ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, la recomandarea lui Gheorghe Asachi, el cumpără manuscrisul *Kurzgefasste Bemerkungen über die Bukowina* [*Scurte observații asupra Bucovinei*], redactat în 1803 de Ion Budai-Deleanu și rămas la moștenitorii acestuia. La 22 mai 1869, manuscrisul este transmis oficial Muzeului de Antichități din București, iar de aici ajunge, prin decret regal, la Biblioteca Academiei Române, în 1903. Semnalat de Al. Papiu Ilarian, în 1870, publicat în versiune germană de Ion Nistor (1915), republicat de Adolf Armbruster, în Germania (1993), și în ediție bilingvă germană-română de către acad. Radu Grigorovici (1998, 2006). cu o traducere românească de George Bogdan-Duică, în periodicul „Gazeta Bucovinei”, sub formă de foileton (1894), textul este o descriere istorică, politică, administrativă, socială și statistică a Bucovinei și un document valoros pentru cercetarea științifică, aparținând unui funcționar distins al cancelariei guberniale din Lemberg, bun cunoscător al realităților din Bucovina vremii sale și autor al unor cărți didactice pentru școlile din Bucovina de altădată. După memoriul boierului iluminist Vasile Balș, *Beschreibung der Bucovina und deren innern Verhältniss* [*Descrierea Bucovinei și a stării ei lăuntrice*], din 13 noiembrie 1780, publicat în versiune germană de Johann Polek (1895) și în ediție bilingvă germană-română de acad. Radu Grigorovici (1996, 1998, 2006) și de

Mihai-Ștefan Ceașu (2007), raportul lui Ion Budai-Deleanu este, cronologic, cea de a doua descriere detaliată a Bucovinei realizată de către un român²⁴⁰.

I. 6. O strălucită expresie a conștiinței unității culturale a românilor din toate provinciile noastre istorice. Studiu de caz

„Almanahul Societății Academice Social-Literare «România Jună»”, I, Viena, Editura Societății „România Jună”, 1883, 216 p.

De format 16×24 cm, cu 216 pagini, almanahul este imprimat la Tipografia W. Stein din Viena.

Precedat de o dedicație, pe foaie nepaginată: „«România Jună» cu via satisfăcătoare vine a da domnilor autori sinceră expresiune a celor mai respectuoase sâmtimente de recunoștință pentru distinsul concurs oferit la realizarea almanahului. Recunoștința e cu atât mai mare, cu cât acești zeloși scriitori sunt cei dântâi, cari au primit a conlucra la punerea temeliei acestei opere și astfel au dat societății indemn la lucru serios. Sub atari auspicii cu încredere privim în viitoriu”.

Prefață, pe două pagini nenumerotate. Pentru importanța sa, în contextul lucrării noastre, o reproducem integral:

„Mulți ani au trebuit să se strecoare până când, în fine, «România Jună» a putut vedea realizată una dintre cele mai de căpetenie idei, de care a fost preocupată chiar de la înființarea sa, almanahul. Și abia anul trecut, după ce societatea în decursul timpului a trebuit să-și justifice poziția și numele său, abia anul trecut ni-a ridicat inspirațiunea la acel grad, unde ide[e]a tinde spre realizare. Astfel, cu generosul concurs al autorilor și lucrând cu stăruință și încredere, suntem fericiți a putea prezenta onorabilului public almanahul «României June». Credem că în fiecare an ne va succeda a edita un nou număr.

Care este menirea almanahului? Iată întrebarea la care credem necesar a da o mică deslușire.

În dezvoltarea literară, care și la noi a început a lua un avânt mai energic, o operă în care să fie reprezentate toate ramurile și toate direcțiunile din literatura noastră este fără îndoială de valoare. Și dorința noastră este ca almanahul să întrunească în fiecare an pe cei mai de frunte reprezentanți ai literaturii române; astfel, din an în an, se va putea și în acest mod observa mișcarea noastră literară, ceea ce încă este o condiție pentru progres. În almanahul present multe petricele prețioase din mosaicul literaturii române lipsesc și astfel de astă dată opera noastră nu corespunde

²⁴⁰ Fac referiri critice la activitatea și creația sa, printre alții, Maria Frunză, *D. Gusti, în Istoria literaturii române*, vol. II, *De la Școala Ardeleană la Junimea*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 587-589; Aurel Sasu, *Retorica literară românească*, București, Editura Minerva, 1976, p. 164-173; Florin Faifer, *Dimitrie Gusti*, în DLRO, 1979, p. 419-420; G. Călinescu, ILROP, 1982, p. 270; Lucian Predescu, ERC, 1999, p. 383; Florin Faifer, *Dimitrie Gusti*, în Eugen Simion (coord. gen.), DGLR, vol. III (E-K), 2005, p. 444.

formeii ce noi sperăm a i-o pute da. Poate că ide[e]a noastră, fiind prea puțin familiarizată, nu a găsit resunetul necesar. Începutul înse pentru noi de bun augur și, dacă de la început ne-a succes a ave în cadrul almanachului scrieri ieșite din distinse pene, avem bună speranță că în viitoriu, când opiniunea asupra intenției noastre va fi formată, vom fi fericiți a ave din toate părțile concurs.

«România Jună» cu stăruință și cu zel va lucra în direcția ce a apucat. În activitatea sa înse are lipsă de sprijin și încurajare. La un generos sprijin apelăm deci și de astă dată.

Viena, aprilie 1883 România Jună”.

În spiritul programului asumat și respectând ortografia autorilor, după cum se precizează într-o notă infrapaginală de la sfârșitul *Prefetei*, „Almanachul Societății Academice Social-Literare «România Jună»”, I, 1883, are următorul cuprins:

Carmen Sylva, *Vremea și iubirea*, „alegorie” în proză, p. 3-6. Carmen Sylva, pseudonim literar al Reginei Elisabeta (1843-1916), soția regelui Carol I al României (1839-1914), membru de onoare al Academiei Române (4 aprilie 1881). Un fișier bibliografic al autoarei prezentăm în capitolul *Redactori și colaboratori ai calendarelor și almanahurilor românești din Bucovina (până la 1918)*.

V. Alecsandri, *Earna vine*, versuri, p. 9-11. Vasile Alecsandri, 21 iulie 1821-22 august 1890, poet, prozator, dramaturg, folclorist, diplomat și om politic, este creatorul teatrului românesc și al literaturii dramatice în România, personalitate marcantă a Moldovei și apoi a României de-a lungul întregului secol al XIX-lea.

În iunie 1848, Alecsandri se află la Cernăuți, apoi la Cernaucă, împreună cu alți pribeși din Moldova și Transilvania, trăind aici „în mare intimitate” și bucurându-se de ospitalitatea familiei Hurmuzachi: Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Anastasie Panu, Dimitrie Ralet, George Sion, Alecu Russo, Alexandru Ioan Cuza, Timotei Cipariu, Gheorghe Barițiu, Aron Pumnul. În Bucovina, în vara anului 1848, Mihail Kogălniceanu redactează *Dorințele partidei naționale în Moldova*. „o adevărată evanghelie a naționalismului moldovenesc”, în care formulează deschis dorința unirii Moldovei cu Țara Românească – „cheia de boltă a edificiului național”. iar Alecsandri difuzează *Deșteptarea României*, imprimată într-un tiraj de o mie de exemplare, poezie impresionantă prin tonul ei mobilizator.

Întâlnirea cu Vasile Alecsandri, la Cernăuți, este pentru bucovinenii stimulative: „Domnule Porumbescu [...], îmi place că te văd, mai întâi de toate, român, și-apoi că te și ocupi cu scrieri românești. Scrii, să împărtășești și neamului dumitale și al nostru aceea ce ai și ce știi dumneata. Așa se cade, așa e bine, așa să facem cu toții, după puterile noastre. [...] Acest popor, cu tezaurele lui naționale, să-l copiem! [...] Cearcă, caută, ascultă și întreabă de atari tradiții între poporul din care ești, în care trăiești și mai ales în care și cu care ca preot vei trăi. Tot de ce, de ce mai mult te-i îndulci de mărgăritarele prețioase și încântătoare ce le are poporul nostru strânse la sânul său. Și acele mărgăritare

prețioase și într-adevăr fermecătoare sunt poezia neamului românesc. Cel mai scurt cântec, cea mai mică poveste să nu o bagatelizezi, să nu o ignorezi, să o scrii; ele sunt ori frânturi din întreguri mai mari, ori conțin așiși în sine un întreg sintetic, pe care analiticul îl va desfășura și dezlega, drept, ca sticla camerelor obscure. [...] Poezia poporului nostru [...] este poezia întregului nostru neam și așa de frumoasă e această poezie că, dezvelindu-se ea la lumina soarelui, este ca o copilă din Carpați”²⁴¹. În „Bucovina”, Cernăuți, octombrie 1848-septembrie 1850, periodic bilingv român-german ce-și propune să fie o „oglinză a activității intelectuale a românilor” de pretutindeni, Vasile Alecsandri publică, printre altele, studiul *Poezia populară a românilor*, în nr. 32, din 30 septembrie/12 octombrie 1849, și douăsprezece balade populare: *Codreanul*, *Păunașul codrilor*, *Toma Alimoș*, *Blestemul*, *Șerb-sărac*, *Balada Mioarei*, *Mihu Copilul*, *Balaurul*, *Inelul și năframa*, *Turturica*, *Șalga*, *Bujor*, cele mai multe fiind publicate aici pentru prima oară. În perioada 1865-1869 colaborează la „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”. Din această perioadă datează poezia *Bucovina*, care are un mare succes în provincie: „Dulce Bucovină, / Veselă grădină / Cu pomi roditori / Și mândri feciori! / Cuib de păsărele / Albe, sprintenele, / Care-n ochii lor / Au foc răpitor. // Tu ce ești o floare / Căzută din soare / Cu trei alte flori / A tale surori! / Ele cătră tine / Privesc cu suspine / Și tu le zâmbești / Cu zâmbiri cerești. // Dulce Bucovină! / Vântul ce înclină / Cu aripa lui / Iarba câmpului / Naște prin șoptire / Scumpa amintire / De-un trecut frumos, / Mare, glorios. // Fii în veci voioasă / Pre cât ești frumoasă! / Fie traiul tău / După gândul meu! / Ah! cine te vede / Chiar în

²⁴¹ *Amintiri despre Vasile Alecsandri*, în Iraclie Porumbescu, *Amintiri*, ediție îngrijită, prefață, note și glosar de Nicolae Oprea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, p. 198, 200-201. Pe lângă „principiile estetice” ale „bardului de la Mircești” privitoare la „poezia neamului românesc”, transcrise de Iraclie Porumbescu la vârsta maturității, găsim aici, între altele, și câteva portrete, dintre care îl reținem acum pe cel făcut lui Alecsandri: „Vasile Alecsandri era pe atunci de statură mijlocie, dar sprintenă și mlădioasă. Fața-i era rătăcită și cu trăsături din cele mai simpatice. Fruntea-i bine dezvoltată, pe care nu o împresura niciun păr până după vârful capului, ceea ce însă nu-i scăzu amenitatea, ba pot să zic frumusețea, niciun pic. Ochii-i erau negri, iar sprâncenele negre deplin și încordate sus, apoi împreunate la mijloc, gemene una de alta, ce-l făcea și mai frumos, și mai drăgălaș. Gura-i simpatice proporționată și nasul tot așa. Buza-i superioară o urma o mustață nu mare, neagră, ca și sprâncenele și ca părul acesta scurt dindărătul capului. Barba și favoritele și le rădea. El era pe atunci de 26-27 de ani. Fiind vara, afară de câteva excepții, se îmbrăca schimbiș, ca și intimul său amic Costache Negri, în bluză și pantaloni ba albi, ba naramzii, la gât fără nicio legătoare, ci numai cu gulerul cămeșii îndoit în jos; în cap cu pălărieuță «panama» fină. Mersul îi era pururea galant, dară nicicând afectat [...]. În fine, glasu-i era atât în vorbire cât și-n cântare domol și totuși de un timbru foarte amabil și atrăgător. V. Alecsandri era, cum îl numește și Eminescu, pururea vesel: altfel eu nicicând nu l-am văzut” (p.191-192).

rai se crede, / Cine-i trecător / Te plânge cu dor!" (1865)²⁴². Pe această temă, mai puțin cunoscut este, însă, *Cânticul Bucovinei*, despre care Alecsandri scrie în miscelaneul *Din albumul unui bibliofil* că „dintre toate cânticele populare din Bucovina nu-i niciunul mai elocvent și mai expresiv decât acesta”: „Plină-s, plină de străini / Ca șesul de mărăcini! / Plină-s, plină de dușmani / Ca Putna de bolovani! / De când neamțul m-au luat / Multe lacrimi-am vărsat / Ș-am făcut fântână-n sat / Dușmanii de adăpat!”²⁴³. În acest periodic din Bucovina i se publică și piesele: *Concina* (anul II, nr. 1, 1 ianuarie 1866), *Paraonisitul* (anul II, nr. 2, 1 februarie 1866), *Florin și Florica* (anul II, nr. 4, 1 aprilie 1866), *Kera Nastasia sau Mania pensiilor* (anul II, nr. 8-11, 1 august-1 noiembrie 1866), *Millo director sau Mania posturilor* (anul III, nr. 1, 1 ianuarie 1867), *Barbul Lăutariul* (anul III, nr. 3, 1 martie 1867), *Surugiul* (anul III, nr. 4, 1 aprilie 1867), *Arvinte și Pepelea* (anul V, nr. 3-5, martie-mai 1869).

Începând din 1867, Vasile Alecsandri se pronunță împotriva latiniștilor, pentru impunerea principiului fonetic în scrierea limbii române. Critica lui Alecsandri se îndreaptă, în principal, către „școala” lui Aron Pumnul. Pe această temă este construit unul dintre „cânticele” sale cu circulație în epocă: „Plecăciune, plecăciune! / Ciune, ciune, ciune, ciune! / Arde-mi-te-ai pe-un tăciune, / Ciune, ciune, ciune, ciune...!”. La fel de cunoscută este și scrisoarea-parodie adresată redacției, invocată de George Călinescu²⁴⁴.

Lupta împotriva etimologismului, a clișeelelor ridicole din limba vorbită sau scrisă a epocii, precum și a snobismului este reflectată în seria de articole *Dicționar grotesc*, serie publicată în „Convorbiri literare”. Criticând „vocabulary pedanților, atât de bogat în barbarisme”, într-o vreme când „numele de român a ajuns o mască pusă și pe instituții, și pe dughene etc.”, Alecsandri prezintă „câteva fructe culese din pomul științei pe care l-au sădit pedanții în pământul mănăs al patriei noastre” și le comentează, fiind în multe privințe actual²⁴⁵.

În 1868, pe scena Teatrului Național din București se joacă *Drumul de fl[i]er*, „comedie cu cântice într-un act”, care vede lumina tiparului în „Convorbiri literare”, la 1 octombrie 1869. Tema piesei este legată de o problemă importantă a epocii, reflectată și în calendarele din Bucovina: construirea de căi ferate în

²⁴² Poezia este publicată în anul I, nr. 1-3, din 1 martie 1865, al periodicului menționat. Reproducerea noastră se face după Vasile Alecsandri, *Opere*, I, *Poezii*, Chișinău, Editura Hyperion, 1991, p. 347-348. Ediția de la Chișinău reproduce textul ales și stabilit de G. C. Nicolescu și Georgeta Rădulescu-Dulgheru, cu studiu introductiv, note și comentarii de G. C. Nicolescu, *Scriitori români*, București, Editura pentru Literatură, 1966.

²⁴³ Vasile Alecsandri, *Opere*, IV, Chișinău, Editura Hyperion, 1992, p. 463. Ediția de la Chișinău reproduce aici textul după Vasile Alecsandri, *Opere*, IV, *Proză*, text ales și stabilit, note și variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, București, Editura Minerva, 1974.

²⁴⁴ G. Călinescu, *ILROP*, 1982, p. 318-319.

²⁴⁵ Cf. Vasile Alecsandri, *Opere*, IV, *Proză*, 1992, p. 321-334.

spațiul lumii românești, operă indispensabilă pentru modernizarea și prosperitatea țării, dar întâmpinată cu ostilitate de cei care își vedeau interesele imediate puse în pericol. Pledoaria unui personaj, inginerul topograf Radu, este, printre altele, convingătoare: „Ce-avem a împărți? Avem a împărți binefacerile civilizației și razele acelui soare modern ce poartă falnicul nume de progres. Avem a împărți cu alte popoare comorile pământului nostru și a lua în schimb de la ele ceea ce ne lipsește: industrie, arte, cunoștințe folositoare țării. Avem a proba că și noi suntem demni de a face parte din marea familie europeană, care pășeste cătră un viitor măreț. Avem a ne feri de a fi porecliți «cârțițele Europei»... Și pentru toate acestea, pentru ca să pășim cu toată lumea pe calea ce se deschide înaintea noastră, ne trebuie drumuri de f[i]er, domnilor, precum ne-au trebuit telegraful electric și marele reforme de care se bucură România. [...] Dar! drumuri de f[i]er, care ne vor pune în relație cu lumea întreagă; drumuri de f[i]er, care vor înlesni transportul roadelor muncii noastre; drumuri de f[i]er, care ne vor înzeci și înmii averile; drumuri de f[i]er, care, în caz de boală, ne vor da mijlocul a ne procura ajutorul științei medicale; drumuri de f[i]er, care ne vor scăpa de ruină și de moarte; dar! drumuri de f[i]er, domnilor, adică: înflorirea, întinerirea, reînvierea patriei noastre. Drumul de f[i]er este un zmeu / Ce trece munți în zborul său / Și râuri mari, și văi adânci, / Și bălți, și râpi, și-nalte stânci. // Drumul de f[i]er cu-aripi de foc / Duce lumini în orice loc, / Și-n calea lui naște belșug, / Și-n urma lui lipsele fug. // Drumul de f[i]er unește-n zbor / Orice popor cu alt popor, / Și-aprinde-amor duios, frățesc / În orice suflet omenesc. [...] Nu cumva veți pretinde ca străinii să ne aducă în țară știința lor... pentru hatârul ochilor noștri cei frumoși? Ei, domnilor! să fim drepti și să ne ferim de a ne potrivi acelor ce tot strig[ă] în contra străinilor: căci am cădea în trista categorie de oameni nerecunoscători... Țărilor civilizate străine suntem datori noi, românii, cu luminile ce avem astăzi; prin urmare, când străinii voiesc să înzestreze România cu instituții folositoare, trebuie să le întindem mâinile cu dragoste, trebuie să-i încuragem, dându-le avantaje potrivite cu sacrificiile lor, iar nu să facem ca orbul din basme, care a spart capul celui ce i-a arătat drumul”²⁴⁶.

„Valoarea unică a lui Alecsandri” constă în „totalitatea acțiunilor sale literare”. „În Alecsandri – scrie Titu Maiorescu – vibrează toată inima, toată mișcarea compatrioților săi, câtă s-a putut întrupa într-o formă poetică în starea relativă a poporului nostru de astăzi. Farmecul limbei române în poezia populară, el ni l-a deschis; iubirea omenească și dorul de patrie în limitele celor mulți dintre noi el le-a întrupat; frumusețea proprie a pământului nostru natal și a aerului nostru el a descris-o; [...] Când societatea mai cultă a putut avea un teatru în Iași și București, el a răspuns la această dorință, scriindu-i comedii și

²⁴⁶ Vasile Alecsandri, *Opere*, V, Chișinău, Editura Hyperion, 1992, p. 695-696. Ediția reproduce textul după V. Alecsandri, *Opere*, V, *Teatru*, text ales și stabilit, note de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, București, Editura Minerva, 1977.

drame; când a fost chemat poporul să-și jertfească viața în războiul din urmă, el singur a încălzit ostașii noștri cu raza poeziei. A lui liră multicordă a răsunat la orice adiere ce s-a putut deștepta din mișcarea poporului nostru în mijlocia lui. În ce stă valoarea unică a lui Alecsandri? În această totalitate a acțiunii sale literare²⁴⁷. Un alt contemporan, Nicolae Gane, scrie despre Vasile Alecsandri, în 1901, în ale sale *Amintiri din timpurile „Unirei”*: „Poet tânăr, recunoscut și sărbătorit de toți, el a desgropat limba noastră de sub dărămăturile trecutului, i-a redat frumusețea ei originală și a adus-o la cinste într-o lume care uitase s-o vorbească; el a fost cel dintâi care a înduioșat inimile noastre prin versul lui dulce și limpid curgător ca izvorul de la munte; el simboliza într-un cuvânt întreg neamul nostru cu suferințele, cu lacrimile lui din trecut, cu dorul și cu aspirațiunile lui spre viitor”²⁴⁸.

Vasile Alecsandri este membru fondator (2 iunie 1867) și membru de onoare al Societății Academice Române (23 august 1871), președinte al Secțiunii Literare a Academiei Române (1879-1886). Vasile Alecsandri revine în Bucovina în 1850, 1860 și 1866, fiind „primit cu căldură [și] sărbătorit cu entuziasm”. În persoana poetului, bucovinenii au aflat „concentrarea propriilor aspirații, împărtășind împreună idealul emancipării naționale și al unirii”. „De aceea – susține Maria Platon –, Bucovina i-a adus poetului omagiul meritat, răspândindu-i opera literară prin toate filierele culturale, recitându-i poeziile, jucându-i, cu o surprinzătoare frecvență, piesele de teatru, urmându-i exemplul în direcția cultivării și păstrării tezaurului creației populare și al limbii [...] Relațiile lui Alecsandri cu Bucovina constituie [...] nu doar un capitol important al existenței sale, ci și un domeniu semnificativ al unității spirituale a românilor de pretutindeni. Prin sensul adânc al faptei și operei sale, el și-a ridicat contemporanii la înălțimea unei mari idei, unindu-i pe linia permanențelor noastre naționale din totdeauna”²⁴⁹.

Din textul poeziei, scrise la Mircești, în 1882, mai puțin cunoscută publicului larg, dedicată domnișoarei Livia Maioreșcu și purtând titlul *În miezul iernii* în ediția *Opere*, vol. II, 1966, transcriem câteva strofe splendide sub aspect

²⁴⁷ Titu Maioreșcu, *Poeți și critici*, în volumul *Critice*, ediție îngrijită de Domnica Filimon, antologie și repere istorico-literare de Mihai Dascăl, București, Editura Minerva, 1984, p. 487.

²⁴⁸ N. Gane, *Pagini răslețe*, Iași, Editura Librăriei „Nouă” P. Iliescu & D. Grossu, 1901, p. 28-29.

²⁴⁹ Maria Platon, *V. Alecsandri și Bucovina: o lecție de patriotism și iubire*, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 1, [ianuarie-iunie] 1994, p. 76. Complementar, vezi și F[lorin] F[aifer], *Vasile Alecsandri*, în DLRO, ediția a II-a, București-Chișinău, Editura Academiei Române–Editura Gunivas, 2002, p. 17-26; Idem, în Eugen Simion (coord. gen.), DGLR, vol. I (A-B), 2004, p. 78-88; G[eorgeta] A[ntonescu], *Vasile Alecsandri*, în lucrarea Aurel Sasu (coordonator), *Dicționarul biografic al literaturii române DBLR*, vol. I (A-L), Pitești, Editura Paralela 45, 2006, p. 21-23.

retorico-stilistic și imagistic: „Vine de la munte earna la câmpie / Scuturând din poale-i zile de urgie. / Vie! / Lângă foc eu fac / Visuri după plac / Și cu al meu oaspe, dulcea primăvară, / Ridem de furtuna care urlă-afară. // Es în calea ernii, ca la o mireasă, / Crivețul, fiorii, corbii, păcla deasă; / Easă! / Eu cu gândul plec / Și ferice trec / Prin poene-n floare, prin păduri umbroase / Unde mii de glasuri cântă-armonioase. // Bate la fereastră earna degerată. / Fruntea ei de țurțuri este încărcată. / Bată! / Eu îi dzic: drum bun, / Și in sobă pun / Trei bucăți de frasin care ard cu pară / Povestind de lumea vechie, legendară. // [...] // Ninge! Vânt de moarte suflă se atingă / Flacăra vieții și din sbor s-o stingă. / Ningă! / Eu văd resărind, / Eu văd in florind / Earba din câmpie, rozele la soare / Și sperarea-n inimi june, simțitoare. // Joacă hora tristă lupii din restoace, / Vulpele codane, urșii cu cojoace. / Joace! / Eu văd prin scânteii, / Văd cu ochii mei / Goale sălămandre prinse-n horă vie, / Ce la glas de grieri saltă-n veselie”.

V. Alecsandri, *Izvorul*, versuri, p. 12-13, scrisă, după toate probabilitățile, tot în 1882 și expediată la Viena prin Titu Maiorescu, poezia se publică pentru prima oară aici: „În izvor ai pus piciorul / Scump odor și mult iubit! / Și ca peptul meu izvorul / De fiori a tresărit. // În izvor ți-ai spalat fața / Și izvorul fericit / A pastrat de-atunci dulceața / Chipului tău recorit. // La izvorul cu șoptire / Adzi pe-ameadzi te-ai culcat, / Și izvoru-n neclintire / Până-n seară mut a stat. // În izvorul care trece / Zimbitoare te-ai privit / Și de-atunci in fundul rece / Un bujor au resărit. // Tu, copilă, ești bujorul, / Floarea dragostei tu ești / Ș-al meu suflet e izvorul / Unde chipu-ți întâlnești”.

P. S. Aurelian, *Un sfat poporului român*, p. 17-26. Petre S. Aurelian (1833-1908) face studiile medii la Colegiul Sf. Sava din București și universitare în Franța, la Școala Superioară de Agronomie de la Grignon (1856-1860). La terminarea studiilor, primește, în calitate de șef de promoție, o medalie din partea împăratului Napoleon al III-lea. Întors în țară, este numit inginer la Ministerul Lucrărilor Publice și profesor la Școala de Agricultură de la Pantelimon-București. Chiar de la numirea la Ministerul Lucrărilor Publice, luptă pentru înființarea unui minister al agriculturii, fapt care îi atrage opoziția moșierilor, în special a celor din Moldova. Reușește să-și câștige adepti și obține înființarea unei secție de agronomie, al cărei șef devine în 1863 și acționează energic pentru întemeierea industriei naționale. Domnitorul Alexandru Ioan Cuza îi încredințează sarcina de „pregătire morală” a improprietății țăranilor. După improprietărea țăranilor, nemulțumit de rezultatele acesteia, ia atitudine deschisă și arată faptul că reforma agrară din 1864 nu și-a atins scopul, militând împotriva regimului învoielilor agricole, prin care țăranul era exploatat fără cruțare. P. S. Aurelian sprijină prin toate mijloacele cooperația satească și înființarea unei Case Rurale. Preocupat de dezvoltarea industrială a țării, pentru cunoașterea și formarea bazei de materii prime minerale, el înființează Biroul Geologic, în 1906, care are drept sarcină elaborarea hărții geologice și inventarierea bogățiilor subsolului României. Pentru răspândirea

culturii în rândul populației, fondează Societatea „Ateneul Român” (1865), fiind cel dintâi președinte al acesteia. Tot el militează și pentru înființarea altor societăți științifice necesare în epocă: Societatea Geografică Română, Societatea de Economie Politică și Societatea Agricultorilor. Din dorința de a face cunoscut potențialul țării atât românilor, cât și străinilor, organizează cele dintâi expoziții de agricultură și industrie din Principatele Unite. Împreună cu Alexandru Odobescu organizează participarea României la Expoziția Internațională de la Paris, din 1867. Cu acest prilej, cei doi colaborează la publicarea unei monografii, editată la Paris, care avea ca scop informarea vizitatorilor asupra vieții țaranului român. Timp de aproape trei decenii, editează mai multe reviste, prin intermediul cărora susține necesitatea progresului științelor în România și modernizarea economiei naționale: „Agronomia” (1861), „Monitorul comunelor” (1861-1884), „Revista științifică” (1870-1882, împreună cu Gr. Ștefănescu și C. F. Robescu), „Economia națională” (1873-1876, 1885-1901), „Economia rurală” (1876-1877, 1881-1884). Prin articolele publicate în revistele de specialitate ale vremii, militează pentru independența, industrializarea țării și pentru o strategie protecționistă a economiei. El este autorul teoriei *complexului economiei naționale*. În anul 1875, publică o monografie amplă a României, lucrare cu caracter programatic, în care își expune concepția cu privire la dezvoltarea economiei naționale și crearea unei industrii puternice. Începând din 1877, ocupă diferite funcții politice. Este deputat, senator, ministru al Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice (1877-1878, 1887-1888), ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice (1882-1884). Ajuns președinte al Consiliului de Miniștri, între 1896 și 1897, reușește să impună prima *lege a repausului duminical*, deziderat pentru care luptau salariații din epocă. Când încearcă să legifereze Casa Rurală și votul universal, este înlăturat de la putere. În învățământul agronomic lucrează timp de 39 de ani (1860-1899). În calitate de director al Școlii de Agricultură de la Pantelimon, prima unitate de învățământ superior cu acest profil din România, P. S. Aurelian o dezvoltă și o transformă în Școala Centrală de Agricultură și Silvicultură, având o secție de horticoltură și una specială de mașini. În 1869, mută sediul școlii la Herăstrău, pe un teren mult mai mare.

P. S. Aurelian este membru titular al Societății Academice Române (9 septembrie 1871), vicepreședinte (2 iulie 1879-5 aprilie 1884, 16 aprilie 1888-15 aprilie 1891, 29 martie 1895-1 aprilie 1898, 6 aprilie 1900-26 martie 1901) și președinte al Academiei Române (26 martie 1901-23 martie 1904), președinte al Secțiunii Științifice (1884-1887, 1893-1894, 1898-1901, 1902-1903, 1904, 1907)²⁵⁰.

²⁵⁰ Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866-2003. Dicționar*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, cu un *Cuvânt-înainte* de acad. Eugen Simion, București, Editura Enciclopedică-Editura Academiei Române, 2003, p. 61-62; Ecaterina Țarălungă, *Enciclopedia identității românești. Personalități*, București, Editura Litera Internațional, 2011, p. 43.

Studiul publicat în „Almanachul Societății Academice Social-Literare «România Jună»” este o pledoarie pentru întemeierea „industrii naționale române”, privită de autor ca „o cestiune de viață” a naționalității noastre. Dăm câteva excerpte lămuritoare în acest sens, ce ilustrează totodată rostul instructiv și educativ îndeplinit de calendarele și almanahurile noastre de altădată:

„Staturile ca și indivizii caută a exploata situațiunile pre cât este cu potință mai mult în folosul lor. Politica economică au apucat înaintea politice de cucerire cu sabia; cu formele sale în aparință nevinovată, duce la rezultate identice. Oamenii de stat, diplomații dibaci au luat locul generalilor. Astadzi chiar acestia, când sunt nevoiți să tragă sabia, scopul final este mai întotdeauna o cucerire economică. [...]

Față cu o perspectivă atât de puțin îmbucurătoare, popoarele mici mai cu seamă sunt datoare să caute a fi cât se poate de emancipate din punctul de vedere economic. A lăsa pe străin să se introducă treptat sub formă de meseriaș; a deveni tributariul său pentru mai toate obiectele fabricate este totuna cu a-și aliena pe nesimțite, dar într-un mod pozitiv, unul dintre atributele esențiale ale naționalității. Adevărul acesta s-au recunoscut în toate timpurile și de cătră toți oamenii de stat, cari au înțeles ace[e]a ce însemnează politică economică. Nu se află, afară de câteva excepțiuni, niciun stat în Europa care să nu fi lucrat de veacuri, impunându-și toate sacrificiile, pentru a funda și a întemeia ace[e]a ce se chiamă industria națională. [...]

Observând cum lucrează lumea cealaltă, poporul român, cu riscul de a deveni străin în pământul său, nu poate să stea indiferent. El trebuie să nu piardă din vedere că au rămas prea mult înapoi în comparațiune cu alte popoare și că orice amânare în consolidarea intereselor sale economice poate deveni un pericol cu anevoiă, dacă nu cu neputință de înlăturat. [...] Prima datoriă a bărbaților de stat, care conduc poporul român este mai întâi de toate să caute a asigura producțiunea națională prin tarife protectoare. [...] Sistemul protector au fost regimul economic sub care s-au născut și au înflorit toate industriile; deci și poporul român să caute a ocroti industria sa sub același sistem.

Regimul protecțiunii nu este de ajuns pentru întemeierea industriei. Statul prin mijloacele de care dispune să caute a introduce acele fabricațiuni cari sunt mai potrivite cu deprinderile și trebuințele cele mai simțite ale poporului. Numai industriile ale căroră produse îndestulează majoritatea populațiunii au sorți de durată; numai acestea sunt mai înavușitoare, pentru că clientela sa este mai numeroasă. Aceea ce să chiamă industriă de lux se poate amăna. Ca sistem industrial cred că cel mai potrivit cu deprinderile poporului și cu împrejurările în care se află, este așa numita industriă domestică sau casnică. Nu înțeleg cu aceasta că românii să înlătoreze industria mare, fabricile; însă pentru început ele vor fi un accesoriu. Poate că chiar pentru viitoriu esperința va demonstra că atât din punctul de vedere social, cât și moral industria domestică înfășoșază foloase însemnate.

Fabricațiunea domestică să poate introduce cu multă înlesnire. Poporul de la țeară cu deosebire este pregătit pentru aceasta, deoarece el până astăzi, alături cu agricultura, mai practicează și oarecare industrie. [...]

La poporul român industria trebuie introdusă mai cu deosebire în sate. Țeranii, din cauza climei, n-au de lucru cât cinci luni pe fiecare an. De la sfârșitul lui octombrie și uneori mai de timpuriu și până pe la jumătatea lui martie, nu se poate lucra la câmp. Chiar preste an, din cauza ploilor sau a terminării lucrărilor, să perd mulțime de dzile;

așa ca să poată dzice cum că majoritatea țăranilor n-au mai nicio ocupațiune șese luni din douespredzece.

Pentru introducerea celor mai multe industrii prin sate nu este trebuință de școale speciale de meserii, cu internate și personal care reclamă cheltueli mari. Este de ajuns ca meseriași buni să fie așezzați în sate spre a învăța atât pe copii, cât și pe părinții lor. Țerancele care știu să țese cu atâta artă nu au lipsă de școală pentru a învăța să țese pândzeturi mai late, cu unelte mai perfecționate, după modeluri cerute. Puțină practică pe lângă un specialist este de ajuns. [...]

Pentru ca industria odată înființată să progreseze, este de lipsă lățirea culturii tehnice în școlile române. Și prin aceasta nu înțeleg să se înființeze preste tot locul școale speciale, dară predarea în școlile primare și reale a câtorva cunoștințe care sunt neapărate ori căruia să destinează pentru profesiunile industriale. Nu este nevoie de școală specială pentru ca copiii să învețe a desemna bine, a modela, a dobândi atâtea cunoștințe tehnice, care sunt astăzi neapărate pentru oricare meseriaș.

Se pare că poporul român a înțeles cătu-l costă de scump lipsa unei industrii naționale, căci de câtăva vreme să vede o mișcare în această direcțiune. Au trebuit în adevăr timp până când ideile privitoare la cestiune, propagate de câțiva economiști români, să străbată, să-și facă drumul. Astăzi, când se vede că lipsa este simțită mai de cătră toți, trebuie să sperăm că mișcarea începută va continua și, cu ajutorul tuturor, industria națională română va lua ființă. Noi [i] urăm cel mai deplin succes, deoarece avem nestrămutată credință că întemeierea industriei este pentru poporul român o cestiune de viață”.

I. Creangă, Anecdotă, p. 29-35. Ion Creangă, 1 martie 1837-31 decembrie 1889, unul dintre marii clasici ai literaturii noastre, „Homer al nostru”, își face studiile la Școala Domnească din Târgu Neamț, unde îl are ca profesor pe părintele Isaia Teodorescu, la Școala Catihetică din Fălticeni, la Seminarului Teologic „Veniamin Costachi” de la Socola și la Școala Preparandală Vasiliană de la Trei Ierarhi, unde îl are ca profesor pe Titu Maiorescu. Diacon la Biserica „Patruzeci de sfinți” din Iași (26 decembrie 1859). La 1864 ocupă prin concurs postul de institutor la Școala Primară de la Trei Ierarhi, îmbrățișând o carieră căreia îi va rămâne devotat întreaga viață. Decretul de numire este semnat de către domnitorul Alexandru Ioan Cuza. La 12 octombrie 1872 este exclus definitiv din rândurile clerului, deoarece și-a părăsit nevasta, a tras cu pușca în ciorile de pe Biserica Golia, frecvența spectacole la teatru și s-a tuns ca un mirean, lucruri considerate incompatibile cu statutul de diacon. În 1875, îl cunoaște pe poetul Mihai Eminescu, revizor școlar la Iași și la Vaslui, cu care se împrietenește. Între 1875 și 1883, la îndemnul prietenului său, scrie cele mai importante opere ale sale. Opera sa cuprinde povești: *Soacra cu trei nurori* (1875), *Capra cu trei iezi* (1875), *Punguța cu doi bani* (1875), *Dănilă Prepeleac* (1876), *Povestea porcului* (1876), *Fata babei și fata moșneagului* (1877), *Făt Frumos, fiul iepei* (1877), *Povestea lui Harap-Alb* (1877), *Povestea lui Ionică cel prost* (1877), *Povestea lui Stan-Pățitul* (1877), *Povestea poveștilor* (1877-1878), *Povestea unui om leneș* (1878), *Ivan Turbincă* (1878); povestiri: *Acul și barosul* (1874), *Prostia omenească* (1874), *Inul și cămeșa* (1874), *Ursul păcălit de vulpe*

(1880), *Păcală* (1880), *Moș Ion Roată și Unirea* (1880), *Ion Roată și Cuza-Vodă* (1882), *Cinci pâini* (1883); nuvele: *Moș Nichifor Coțcariul* (1877), *Popa Duhul* (1879). Creația sa reprezentativă este *Amintiri din copilărie* (1881-1888), un adevărat *Bildungsroman*, evocare inegalabilă a satului românesc tradițional, capodoperă a literaturii române, care îl situează, totodată, în rândul marilor povestitori ai lumii prin arta și umorul povestirii, prin dimensiunea fantasticalului și erudiția paremiologică²⁵¹. Ion Creangă este coautor la patru manuale școlare, unele tipărite în mai multe ediții: *Metodă nouă de scriere și citire pentru uzul clasei I primare* (1868, în colaborare cu C. Grigorescu, G. Ienăchescu, N. Climescu, V. Răceanu și A. Simionescu), *Învățătorul copiilor, carte de citit în clasele primare de ambele sexe cu litere, slove și buchi, cuprinzând învățături morale și instructive* (1871, în colaborare cu C. Grigorescu și V. Răceanu), *Povățuitoriu la citire prin scriere după sistemul fonetic* (1876, în colaborare cu de Gh. Ienăchescu), *Geografia județului Iași* (1879, în colaborare cu V. Răceanu și Gh. Ienăchescu). În 1871, publică în „Columna lui Traian” articolul *Misiunea preotului la sat*²⁵². Pentru activitatea sa didactică, în 1878, este decorat cu Ordinul „Bene Merenti”, instituit de Carol I, în 1876, prima medalie civilă din România, ce avea la bază modelul Ordinului Casei de Hohenzollern din 1857. Este membru al Societății „Junimea”, în ședințele căreia își citește creațiile și colaborator la „Convorbiri literare”, revista care îi publică majoritatea scrierilor sale. Membru, *post-mortem*, al Academiei Române (28 octombrie 1948). Este reprimit, *post-mortem*, în rândurile clerului (1993). „Artist superior” – potrivit lui George Călinescu –, în opera căruia poporul întreg își regăsește vocația sa creatoare, Ion Creangă reușește să ridice proza românească din secolul al XIX-lea la un nivel neegalat până astăzi, tot așa cum Mihai Eminescu a înnobilit limba noastră literară prin poezia sa. Opera lui Ion Creangă este „epopeea poporului român”. „În Creangă trăiesc credințele, eresurile, datinile, obiceiurile, limba, poezia, morala, filosofia poporului – scrie Garabet Ibrăileanu. Creangă este un reprezentant perfect al sufletului românesc între popoare; al sufletului moldovenesc între români; al sufletului țărănesc între moldoveni; al sufletului omului de la munte între țărani moldoveni”²⁵³.

²⁵¹ Ion Creangă, *Opere*, ediție critică, prefață, itinerar biografic, bibliografie, note și selecția textelor critice de Daniel Corbu, Iași, Editura Princeps, 2009.

²⁵² Idem, *Publicistică*, în *op. cit.*, p. 253-255.

²⁵³ Garabet Ibrăileanu, *Povestirile lui Creangă*, în *Scriitori români și străini*, vol. I, ediție îngrijită de Ion Crețu, prefață de Al. Piru, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 34-35; *Opera lui Ion Creangă în interpretarea criticii literare*, în volumul *Opere*, 2009, p. 346-348. Vezi și A[lexandru] T[eodorescu], *Ion Creangă*, în DLRO, ediția a II-a, 2002, p. 242-246; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 227-228; V[aleriu] C[ristea], *Ion Creangă*, în Eugen Simion (coord. gen.), DGLR, vol. II (C-D), 2004, p. 441-453; C[ornel] M[oraru], *Ion Creangă*, în Aurel Sasu (coordonator), *op. cit.*, vol. I (A-L), p. 413-415.

Cunoscută ulterior sub titlul *Moș Ion Roată și Cuza Vodă*, creația vede aici, pentru prima oară, lumina tiparului. Datată „Jașii, 1882, noemvrie 13”, „anecdota” este o strălucită expresie artistică a imaginarii colective din Principatele Române de la mijlocul secolului al XIX-lea și a făcut o îndelungată carieră prin intermediul manualelor școlare, a calendarelor și a almanahurilor din toate provinciile românești:

„Între țeranii fruntași cari au luat parte, împreună cu boerii, cu episcopii și cu mitropolitul țerei, la «Divanul Adhoc» din Moldova, în 1857, era și moș Ion Roată, om cinstit și cuviincios, cum sunt mai toți țeranii români de pretutindene. Numai atâta că moș Roată, după câte văzuse și după câte pășise el în viața sa, nu prea punea temei pe vorbele boerești și avea gâdilici la limbă; adică spunea omului verde în ochi, fie ce-a fi, când el scormolia ceva la inimă. [...] Aici, ca în toate adunările de felul acestora, se făcea vorbă multă; și era lucru firesc să se facă, fiind în luptă timpul de față cu cel trecut pentru cea mai dreaptă cauză a neamului românesc, «Unirea», Sfânta Unire! Boerii cei mai tineri, crescuți de mici în streinătate numai cu franțuzască și nemțască, erau cântitori asupra trecutului și cei mai guralii totodată. Vorba, portul și apucăturile bătrânești nu li mai venia la socoteală. Și din această pricină, unia, în aprinderea lor, numiau pe cei bătrâni: rugini învechite, ișlicari, strigoi și câte li mai venia în minte, după cum li era și creșterea, de! învățați nu-s?...

Nu-i vorbă că și nătângia unor bătrâni era mare. Uneori, când se mânieau, dădeau și ei tinerilor câte-un ibrișin pe la nas, numindu-i: bonjuriști, duelgii, pantalonari, oameni smintiți la minte și ciocoi înfumurați, lepădați de lege, stricători de limbă și de obiceiuri. În așa împuncisare de idei se aflau boerii bătrâni cu tineretul din «Divanul Adhoc» al Moldovei. Cu toate că și unii și alții erau pentru «Unire». Numai atâta, că bătrânii voiau «Unire» cu tocmală, ear tinerii «Unire» fără socoteală, cum s-a și făcut. [...]

Moș Roată, simțindu-se lovit până în suflet, răspunde atunci cu glas plângător: «Dar bine, cucoane, dacă nu v-a fost cu plăcere să pricepem și noi câte ceva din cele ce spuneți dumnevoastre, de ce ne-ați mai adus aici să vă bateți joc de noi? Ei, cucoane, cucoane! Puternic ești, megieș îmi ești, ca răzăș ce mă găsesc știu bine că n-are să-mi fie moale, când m-oi întoarce acasă, unde mă așteaptă nevoile. Dar să nu vă fie cu supărare, ia palmele aceste țărănești ale noastre, străpunse de pălămidă și pline de bătături, cum le vedeți, vă țin pe dumnevoastră de-atâta amar de vreme și vă fac de huzuriți de bine. Și mai mult decât atâta: orice venetic, în țara asta, este oploșit de dumnevoastră, și-l priviți cu nepăsare cum ne sughe sângele, și tăceți, și-l îmbrățișați!

Numai noi, vite de muncă, vă suntem dragi ca sarea în ochi... Din mojici, din ghiorlani și din dobitoci nu ne mai scoateți! Dumnezeu să ne erte și să ne ertați și dumnevoastră, cucoane, dar, cu adevărat, așa este! V-ați deprins a lua focul totdeauna cu mâinile noastre cele mojicești, și tot noi cei horopsiți!» [...]

Moș Ion Roată, văzând că după atâția ani de zile nu l-a uitat colonelul Alecsandru Cuza și că l-a primit cu atâta bunătate, a început a plânge cu hohot și a-l ruga să-i cetească hârtia.

Vodă, fiind gata de plecare și văzând că hârtia lui moș Roată cuprinde multă polologie, zise cu blândețe: «Spune, moș Ioane, din gură ce ai de spus, că mai bine am să înțeleg». Atunci moș Roată, viindu-și în simțiri, începe a se jălui, cum urmează: «Luminarea Voastră, de când cu păcatul cel de „Adhoc” n-am mai avut zi bună cu

megieșul meu cel puternic, stăpânul unei moșii foarte mari, pe care-l cunoști Măria Ta. N-am gândit, nenorocitul de mine, că dumniului, un boeriu așa de mare, putred de bogat și cu învățătură, să-și pue mintea cu unul ca mine de la niște vorbe nesocotite, ce le-am zis și eu atunci, într-un necaz. Numai Dumnezeu să-i dea sănătate și bine, dar amarnic m-a lovit în avere și în cinste! Crede, Măria Ta, că nici eu n-am fost așa de sec între cei de-o samă cu mine. Dar, de cum am ajuns acasă, goană și prigoană pe capul meu din partea boerului, în tot felul». [...]

Cuza-Vodă a stat neclintit și s-a uitat țintă la moș Ion Roată cât a vorbit el. Și când a isprăvit vorba, Vodă i-a pus două fășicuri de napoleoni în mână, zicându-i cu bunătațe: «Ține, moș Ioane, acest mic dar de la mine și întâmpină-ți nevoea de azi pe mâne, cum te-a lumina Cel de Sus. Ear pe boeriu lasă-l în judecata lui Dumnezeu, căci El nu bate cu ciomagul».

Lui moș Ion Roată i se umplu din nou ochii de lacrimi și, serutând mâna lui Vodă, ca semn de mulțemire, zice oftând: «Dar cu rușinea ce mi-a făcut cum rămâne, Măria Ta?» «Cu rușinea iaca așa rămâne, moș Ioane», zise Cuza-Vodă, serutându-l și pe un obraz și pe altul, în fața mulțimei adunate acolo. «Du-te și spune sătenilor dumitale, moș Ioane, că pe unde te-a scuipat boerul te-a serutat domnitoriul țerei și Ț-a șters rușinea».

M. Eminescu, *Lucefărul*, p. 39-58. Mihai Eminescu, 15 ianuarie 1850-15 iunie 1889, este al șaptelea dintre cei unsprezece copii ai căminarului Gheorghe Eminovici, provenit dintr-o familie de țărani români din Bucovina, și al Ralucăi Eminovici, născută Jurașcu, fiica stolnicului din Joldești. Își petrece copilăria la Ipotești, în casa părintească, bucurându-se de libertate, de frumusețea naturii din împrejurimi și de universul patriarhal al satului: *Fiind băiet..., O, rămâi, Sara pe deal, Lacul*. Face studii primare la Ipotești-Botoșani și la National Hauptschule din Cernăuți (1858-1860). În perioada 1860-1866, studiază, cu intermitențe, la K. K. Ober Gymnasium din Cernăuți, unde are câțiva profesori de excepție: Aron Pumnul, autorul unui *Lepturariu românesc*, tipărit în patru tomuri, la Viena, între 1862 și 1865, cea dintâi istorie a literaturii române în texte, și Ion G. Sbiera, culegător de folclor din Bucovina și autor al unor studii de ținută academică. În 1865, locuiește în casa profesorului Aron Pumnul și se ocupă de biblioteca gimnaziștilor cernăuțeni, fiind preocupat de lectură. În 1864, însoțește prin țară trupa de teatru Fanny Tardini-Vlădicescu. Anul 1866 consemnează primele manifestări literare ale lui Eminescu. În ianuarie, la moartea profesorul său de limba și literatura română, Aron Pumnul, „elevul privatist” Michail Eminoviciu semnează poezia *La mormântul lui Aron Pumnul*, care este inclusă în broșura *Lăcrămioarele învățăceilor gimnaziști la mormântul prea-iubitului lor profesoriu Arune Pumnul*. La 25 februarie/9 martie, adolescentul debutează în revista „Familia”, din Pesta, cu poezia *De-aș avea*. Iosif Vulcan îi schimbă numele în Eminescu, nume adoptat mai târziu și de alți membri ai familiei sale. În același an 1866 îi mai apar în „Familia” alte cinci poezii. Dintre acestea, poezia *La Bucovina*, concepută în maniera lui Vasile Alecsandri și George Sion și publicată în nr. 25 din 14/26 august 1866, îl situează într-o mitologie locală, frecventată asiduu până astăzi. În vara anului 1866, Eminescu este elev privatist la Blaj, „Roma mică”, după cum o numește cu

entuziasm la sosirea sa aici. În 1867, este actor și sufleur în trupa lui Iorgu Caragiale din București, iar în 1868, din mai până în toamnă, colindă țara, prin Transilvania și Banat, cu trupa lui Matei Pascaly. Tot în 1868 începe să lucreze la romanul *Geniu pustiu*. Din toamna anului 1869 este sufleur la Teatrul Național din București, unde îl cunoaște pe I. L. Caragiale. Cu această trupă face turnee la Brăila, Galați, Giurgiu, Ploiești. La 1 aprilie 1869, intră în Societatea „Orientul” a lui Gr. H. Grandea, care are drept scop, între altele, culegerea basmelor, poeziilor populare și a documentelor privitoare la istoria și literatura patriei. Colindă cu trupa lui Mihai Pascaly Moldova și prin Bucovina. În perioada 1869-1872, este student la Viena. Ca „auditor extraordinar” al Facultății de Filosofie și Drept, este interesat de cursurile de filosofie, drept, economie politică și filologie romanică. Se împrietenește cu Ioan Slavici și activează împreună cu acesta în rândul Societății Academice Social-Literare „România Jună”. În 1870, se produce debutul său publicistic la „Albina” și tot acum publică articole de politică națională în „Federațiunea” din Pesta. La 15 aprilie 1870, Eminescu publică prima sa poezie, *Venere și madonă*, la Iași, în „Convorbiri literare”, iar în noiembrie îi apare basmul *Făt-Frumos din lacrimă*. În august 1871, participă la Serbarea Națională de la Putna, fiind pasionat de „organizarea viitorului” neamului românesc. În toamna anului 1871, Eminescu demisionează împreună cu Slavici din comitetul de conducere al Societății „România Jună”, fiind acuzați că sunt atașați ideilor Societății „Junimea” din Iași. În studiul intitulat *Direcția nouă în poezia și proza română*, în 1872, Titu Maiorescu evidențiază meritele de poet, „poet în toată puterea cuvântului”, ale lui Eminescu, citându-l imediat după Alecsandri. La 1 septembrie 1872, citește la Junimea nuvela *Sărmanul Dionis*, care se publică în „Convorbiri literare”. În perioada 1872-1874, Eminescu își continuă studiile la Universitatea din Berlin, ca student „extraordinar”, frecventând cursurile de filosofie, istorie și economie politică ale unor profesori vestiți: Dühring, Zeller, Helmholtz, Du Bois-Raymond, Lepsius, Droysen, Althaus, Bonitz. Revenit în țară, la 1 septembrie 1874, este numit de Titu Maiorescu în postul de director al Bibliotecii Centrale din Iași. Aici își propune, în 1875, îmbogățirea fondului de carte cu manuscrise și cărți vechi românești. Prin intermediul lui Miron Pompiliu, secretarul Universității, o cunoaște în acest an pe Veronica Micle, soția profesorului Ștefan Micle, rectorul Universității, de care îl va lega o neîmplinită poveste de dragoste, cu influență asupra operei sale literare. La 14 martie 1875, în cadrul prelegerilor publice ale Societății „Junimea”, susține conferința *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, pe care „Convorbirile literare” o tipăresc în numărul din 1 august al aceluiași an. În iunie 1875, prin decret domnesc, Eminescu este pus în disponibilitate din postul de director al Bibliotecii Centrale și numit, la 15 iunie, în funcția de revizor școlar pentru județele Iași și Vaslui. Acum îl cunoaște pe Ion Creangă, cu care devine bun prieten, îndemnându-l să scrie și introducându-l la Junimea. În 1876, la începutul verii, Eminescu este destituit

din postul de revizor școlar. Este primit redactor al părții neoficiale și corector la „Curierul de Iași”, unde publică nuvelele *La aniversară* și *Cezara*. În 1877, la începutul toamnei, demisionează de la „Curierul de Iași”. Eminescu se mută la București, unde, la 27 octombrie 1877, este numit redactor la ziarul „Timpul”, apoi redactor-șef (din 1880), desfășurând o activitate publicistică excepțională, până în 1883, activitate care îi ruinează însă sănătatea. În 1878, publică, în „Convorbiri literare”, *Povestea codrului, Povestea teiului, Singurătate, Departe sunt de tine, S-a dus amorul, Când amintirile, Pe lângă plopii fără soț, Și dacă...* Din această perioadă datează *Scrisorile* și poemul *Luceafărul, Pe lângă plopii fără soț, Și dacă...*, *Glossă, Odă – în metru antic, Somnoroase păsărele, De ce nu-mi vii, La steaua*. Eminescu practică un jurnalism înalt, modern, bazat pe o temeinică documentare și pe un respect rar pentru adevăr, surprinzător de actual, în multe privințe. Prin articolele sale, el face educație civică și politică cititorilor săi. Acoperind o perioadă de mai puțin de un deceniu (1876-1883), publicistica lui Eminescu privește marile evenimente ale epocii: proclamarea independenței, Războiul de Independență, Congresul de la Berlin, recunoașterea independenței și proclamarea regatului. Articolele sale prezintă problemele societății românești din acea vreme: răscumpărarea căilor ferate, noua constituție și legea electorală, bugetul, înființarea Băncii Naționale, clasele sociale, dările, inamovibilitatea magistraților, școala, Biserica, parlamentarismul, mentalitățile, moravurile, politica externă a țării, situația românilor din toate provinciile istorice și de la sudul Dunării. Multe dintre articolele sale au un caracter polemic. În 1883, poetul devine victima politicianismului, cariera sa sfârșindu-se dramatic. În iunie 1883, Mihai Eminescu participă la serbările de la Iași, ocazionate de dezvelirea statuii lui Ștefan cel Mare și citește poezia *Doină* în ședința Societății „Junimea”, din 17 iunie, poezie care apare în numărul din 1 iulie al revistei „Convorbiri literare”. În decembrie 1883, Maiorescu îi publică volumul de *Poesii*, singurul volum antum din creația sa, reeditat în 1885 și 1888. Încă din tinerețe, Eminescu este preocupat să adune doine și strigături, balade și basme din creația poporului de la țară, dar și cântece de lume, „irmoase”, creații ale unor autori mărunți din lumea de la periferia orașelor, colportate de către lăutari. În bruioane felurite, el face referiri la psihologia poporului, conceptul de basm și de mit ca „simbol” și „hieroglifă”, prototip și variante, idei și observații valoroase pentru evoluția conceptului de folclor la români și are convingerea că „o adevărată literatură traică [și] care să ne placă și nouă și să fie originală pentru alții nu se poate întemeia decât pe graiul viu al poporului nostru propriu, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe geniul lui”. Prin întreaga sa creație literară, Mihai Eminescu aduce o contribuție însemnată la formarea în literatura noastră a unei conștiințe poetice moderne. După moartea poetului, survenită la 15 iunie 1889, cea mai mare parte a creației sale rămâne în manuscris. Manuscrisele eminesciene sunt predate de Titu Maiorescu Bibliotecii Academiei Române. Acestea vor fi valorificate de către Perpessicius,

Alexandru Oprea, Petru Creția și Dimitrie Vatamaniuc în elaborarea ediției critice, lucrare anevoioasă și îndelungată, inițiată în 1939 și finalizată abia în anul 1993, când cultura română are la dispoziție, în sfârșit, o *Integrală Eminescu*. La 28 octombrie 1948, Mihai Eminescu, „Lucefărul poeziei românești”, „omul deplin al culturii române”, mare clasic al literaturii noastre și poet universal, unul dintre ultimii mari romantici ai lumii, devine *post-mortem* membru al Academiei Române²⁵⁴.

Citit pentru prima oară în ședința „Junimii” din 27 octombrie 1882, o „încântătoare seară”, la care au participat 23 de persoane și care a durat până târziu în noapte, după cum scrie Titu Maiorescu în *Însemnări zilnice*, volumul II, poemul *Lucefărul*, capodoperă a literaturii române, este publicat, pentru prima oară, aici, în luna aprilie, „Almanachul Societății Academice Social-Literare «România Jună»”, I, Viena, 1883, fiind, din acest punct de vedere, un periodic privilegiat. În august 1883, poemul *Lucefărul* este republicat în „Convorbiri literare”, iar în decembrie 1883 în ediția *Poesii*, îngrijită de Maiorescu.

N. Gane, *Ion Urdilă*, „novelă”, p. 61-80. Nicolae Gane, 1 februarie 1838, Fălticeni – 16 aprilie 1916, Iași, descinde dintr-o veche familie boierească. Studiază la Fălticeni, la școala primară condusă de Neofit Scriban, și la pensionul francez al lui Louis Jordan din Iași. Urmează studii juridice la Paris. Revenit în țară, în 1857, Nicolae Gane este numit secretar-translationar al directorului general al închisorilor din Moldova, apoi judecător la Tribunalul Suceava, de unde este destituit din cauza manifestărilor sale prounioniste. După unirea Principatelor Române, revine în magistratură (1860), îndeplinind mai multe funcții: președinte al Tribunalului Suceava, membru al Curții de Întărituri Iași (1861), prefect al județului Suceava și al județului Dorohoi (1863), judecător la Curtea de Apel din Focșani (1864), judecător la Curtea de Apel Iași (1865). În 1867, împreună cu frații Leon și Iacob Negruzzi, călătorește în Elveția și Franța. Tot în acest an este numit președinte de secție la Curtea de Apel Focșani, de unde demisionează și se stabilește la Iași, încercând să practice avocatura, pentru care nu avea însă vocație. În 1868, este procuror general pe lângă Curtea de Apel. Abandonând magistratura, Nicolae Gane intră în administrație, fiind prefect de Iași (1870, 1901), primar al Iașilor în cinci legislaturi: 17 iunie 1872-19 mai 1876; 27 aprilie-23 iunie 1881; 4 iunie 1887-4 martie 1888; 19 noiembrie 1895-22 aprilie 1899; 11 iulie 1907-6 ianuarie 1911. În calitate de primar al Iașilor, se remarcă prin câteva realizări: aducțiunea apei potabile de la Timișești, asfaltarea și întreținerea străzilor și a trotuarelor, întocmirea unui

²⁵⁴ A[lexandru] T[eodorescu], *Mihai Eminescu*, în DLRO, ediția a II-a. 2002, p. 321-340; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 295-296; M[ihai] C[impoi], E[ugen] S[imion], în DGLR, vol. III (E-K), 2005, p. 36-62; I[oana] Em. P[etrescu], *Mihai Eminescu*, în Aurel Sasu (coordonator), *op. cit.*, vol. I (A-L), p. 559-564; D. Vatamaniuc, *Eminescu în ediții integrale*, București, Editura Academiei Române, 2013.

studiu asupra diverselor sisteme de tracțiune, pentru realizarea transportului public urban, amenajarea peisagistică de la Râpa Galbenă. La 1 decembrie 1896, Nicolae Gane inaugurează noua sală a Teatrului Național din Iași, iar la 6 mai 1899 Uzina Electrică Comunală, realizare importantă a epocii, care precede, cu un an, intrarea în exploatare a tramvaielor electrice. După 1883, Nicolae Gane este deputat în mai multe rânduri, face parte din comisia de elaborare a unei noi constituții, îndeplinește pentru scurt timp funcția de ministru al Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor (1888), este ales președinte al Senatului (1898). Este membru corespondent (23 martie 1882) și membru titular al Academiei Române (1 aprilie 1908). Discurs de recepție: *Bogdan Petriceicu Hasdeu* (13 mai 1909). Vicepreședinte al Academiei Române (26 mai 1912-25 mai 1913), președinte al Secțiunii Literare a Academiei Române (1913-1916). În perioada 1910-1916, face parte din comitetul de lectură al Teatrului Național din Iași. Nicolae Gane este prezentat la Societatea „Junimea” de către Vasile Pogor, colegul său de magistratură (1865), și debutează în revista „Convorbiri literare” (*Fluierul lui Ștefan*, 1867), unde, până în 1886, publică versuri, schițe și nuvele. Alte colaborări: „Viața românească”, „Revista idealistă”, „Făt-Frumos”, „Flacăra”, „Gazeta Transilvaniei”, „Timpul”, precum și în unele calendare și almanahuri. În volumele de *Poezii* (1873 și 1886), Nicolae Gane „cochetează cu poza romantică”, sub influența lui Vasile Alecsandri, practică o „lirică a desfătărilor, evocând scene de vânătoare, în mijlocul unei naturi pe care o adoră”, cultivă alegoria, legenda, epistola, balada. Darul lui Nicolae Gane este, însă, acela de povestitor înzestrat cu „structura unui memorialist, cu o firavă capacitate de invenție epică”. *Novele*, I-II (1880), *Novele*, I-III (1886), *Pacate mărturisite* (1904) reunesc idila cu sfârșit tragic, cu reminiscențe din Alecsandri (*Fluierul lui Ștefan*, 1867), pastorala în amestec cu legenda și basmul (*Piatra lui Osman*, *Comoara de pe Rarău*), narațiunea care valorifică resurse ale basmului și ale legendei (*Stejarul din Borzești*, *Aliuță*, *Zgârcitul*, *Poveste de Crăciun*), nuvela cu interes pentru trecutul istoric, în care povestea de dragoste alunecă spre melodramă, într-o „desuetă orchestrație romantică” (*Domnița Ruxandra* – 1873, *Petru Rareș* – 1877), *Privighetoarea Socolei*, cu ecouri din *Dama cu camelii* a lui Alexandre Dumas-fiul și afinități cu *Zoe* de C. Negruzzi, *Șanta* (1874), „o sanguinolentă istorisire cu haiduci”, realizată în maniera foiletonului sentimental, *Aliuță* (1880) – capodoperă a creației sale, în care evocarea vremurilor de demult, e încărcată de „acea poezie a trecutului în care legenda se îngemănează cu realitatea”, iar autorul, „paseist blajin și melancolic”, este „predispus să idealizeze traiul patriarhal al boierilor din Moldova de odinioară, existența lor tihnită și pașnică”. *Stejarul din Borzești* valorifică o sugestie a lui Vasile Alecsandri, proprietarul moșiei Borzești, și face o îndelungată carieră prin intermediul manualelor școlare, ca lectură fundamentală pentru copii și tineret, circulând totodată prin culegeri de legende istorice românești, prin calendare și almanahuri. În nuvela *Ciubucul logofătului Manole Buhuș* (1906),

Nicolae Gane creează un personaj patriarhal, surprins de invazia civilizației occidentale, față de care manifestă o ironie îngăduitoare, izvorâtă dintr-un comic al contrastelor. În nuvelistica românească, el întemeiază, prin astfel de scrieri, de care se apropie și *Aliuță, Ion Urdilă*, o adevărată tradiție, fiind un precursor al lui Mihail Sadoveanu. *Astronomul și doftorul* (1875), *Duduca Balașa* (1876), *Petrea Dascălul* (1880) aduc în prim-plan personaje reprezentative pentru înțelepciunea și virtuțile strămoșești, pentru mentalitatea și obiceiurile tradiționale, învăluite într-un idilism patriarhal. Prin *Duduca Balașa*, dar și prin *Comoara de pe Rarău*, Nicolae Gane îl anunță pe Calistrat Hogaș, prin „boema turistică”, „sensibilitatea pentru elementul teluric”, „doza de savuros donchișotism” din maniera povestirii, „barbaria jovială, mirificul și grotescul” natural, necăutat. Un fragment din *Ura din copilărie*, scriere cuprinsă în *Novele*, vol. III, 1886, evocă o ascensiune pe Ceahlău și cuprinde o descriere antologică, de o rară frumusețe, ce premerge, cu aproape un deceniu, tabloul celebru din creația lui George Coșbuc *Vara*, inclusă în volumul *Balade și idile* (1892). În *Vânătoarea, Catrințaș* (1904), *Boală cu leac, Milordachi*, talentul său se vădește în istorisiri de vânătoare. Ca la Mihail Sadoveanu, mai târziu, eroii săi se înfruptă, în locuri de popas, la ospete îmbelșugate, unde stăpânește voia bună, și se întrec în ingenioase povestiri vânătoarești, pline de vorbe de duh. Plăcerea istorisirii, strategiile de pregătire a auditoriului, ceremonialul și ritualul povestirii de aici, precum și tehnica povestirii în ramă îl fac pe Nicolae Gane, de asemenea, un precursor al lui Sadoveanu. În *Cânele călcat pe coadă, Dac-a vrea Dumnezeu, Jalbă la Dumnezeu, Două nebunii*, scriitorul are gustul anecdotei de sorginte folclorică, creând „adevărate scene de Decameron autohton”, cu apropieri de Ion Creangă, prin oralitatea stilului. În câteva dintre nuvelele sale, *Cânele Balan* (1876), *Sfântul Andrei* (1879), *Andrei Florea Curcanul*, pătrund elemente ale fantasticului. În *Hatmanul Baltag* (1874), Nicolae Gane „obține efecte insolite” prin „colocviul” eroului cu sinistra „nălucă a desperării și a sinuciderii”. *Agatocle Leuștean*, având subtitlul expresiv „chip din lume”, și *Două zile la Slănic* (1886) sunt încercări de fiziologii în tradiția moldovenească a speciei. „Memorialist predestinat”, Nicolae Gane își întemeiază opera pe „faptul autobiografic”. „Rememorarea însuflețită” caracterizează *Amintirile din timpul „Unirei”* (1901), îndemnând noua generație, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, la cultivarea „memoriei oamenilor din bătrâna generațiune”, „cu dragoste și venerațiune”, iar generațiile de astăzi la cunoaștere și reflecție pe câteva teme: viața călăuzită de idealuri înalte, dragostea de țară, binele public, valoarea istoriei pentru noi, românii etc.

Alte câteva scrieri, *Cum am început a scrie, O serbare școlară, În vacanțe* (1879), *Din Junimea*, precum și volumul *Zile trăite* (1903) se disting prin evocarea nostalgică și recursul la documente oficiale, prin care autorul oferă informații despre evenimente de seamă ale epocii. Interesantă este compoziția *An nou, veac nou*, datată 1 ianuarie 1901 și inclusă în volumul *Pagini răslețe*.

Excursul asupra veacului al XIX-lea și reflecțiile autorului la începutul unui nou secol din istoria umanității oferă cercetătorului de astăzi bucurii rare la întâlnirea cu textul, înțeles ca expresie a gândirii și sensibilității vremii: „Cine știe ce ne rezervă știința în viitor, prin studiul mai adâncit a[l] tainelor vieții, prin rezolvirea marilor probleme ale biologiei, prin descoperirile chimice și bacteriologice într-o lume unde nu-i decât o perpetuă rotațiune de compunere, descompunere și recompunere a materiei, sub forme infinite de variate! Da, cine știe, cine știe cu ce nouă descoperiri ne va înzestra geniul omenesc totdeauna deștept, totdeauna în activitate, spre căutarea binelui și a mai binelui! [...] Îmi închipuiam chiar că s-a și găsit mijlocul de a combate toate boalele, de a întreține vitalitatea în organism, de a reîn[n]oi celula, de a ajunge, dacă nu chiar la nemurire, cel puțin la o viață îndelungată și sănătoasă care să se sfârșească prin moartea naturală, ca lampa ce se stânge de lipsa untdelemnului. Sărăcia o să lipsască, căci chimia ne va da alimente în proporțiuni așa de reduse, dar așa de substanțiale, încât micile pilule concentrate ce vom înghiți ne vor ținea loc de dejun și masă și vor fi, prin [i]eftinătatea lor, la îndemâna tuturor nevo[i]eșilor. Mijlocul de locomoțiune în veacul viitor nu va mai fi locomotiva pe continente și vaporul pe mări, ci balonul dirijabil, aproape pe jumătate inventat, și care ne va da puțința să luăm cafeaua dimineața la Iași, prânzul de amiază la Viena și cina de sără la Paris. Atunci toate hotarile dintre popoare vor dispărea, căci în nemărginirea imensității atmosferice nu se mai încap bariere și linii despărți-toare. Atunci nici un mister nu va mai fi pe coaja planetei noastre; vom putea călători cu toată înlesnirea în bărcile aeriene deasupra nouriilor, deasupra vânturilor, sub cer pururea senin și vom vizita, după dorință, cu iuțala gândului, toate meleagurile, toate climele, toate latitudinile; vom organiza excursiuni îndemănatice de la un capăt la celalalt capăt al osiei pământești și astfel vom explora acele ghețuri virgine, care de când lumea n-au fost calcate de picior omenesc. Dar, mai mult decât atâta, poate că nici vom avea trebuința de aerostate, căci mecanica și fizica modernă vor inventa probabil mijlocul de a neutraliza în noi neîndurata putere de gravitațiune, care până astăzi ne atrage mereu spre centrul pământului și atunci va fi deslegată marea problemă a omului zburător și vom putea, precum ni se întâmplă adeseori în vis, să zburăm ca pasărea încotro ne va duce gândul. O, atunci toate limbele, toate neamurile, toate rasele se vor amesteca, se vor înfrăți; lupta dintre om și om, dintre popor și popor va înceta, căci loc va fi pentru toată lumea, de vreme ce toată lumea va fi a fiecăruia. Secol de aur, ideal radios, cătră care mereu aspiră mintea noastră pururea însetată de cunoașterea marilor taine!”²⁵⁵.

Cu povestirile sale, „uneori naive, alteori înțelepte, mereu atrăgătoare”, Nicolae Gane este unul dintre „maestrii nuvelei românești”. Mai reținem aici că, în 1882, Nicolae Gane începe să lucreze la traducerea în versuri a *Infernului*

²⁵⁵ N. Gane, *op. cit.*, p. 126-129, *passim*.

lui Dante Alighieri, din care publică în „Convorbiri literare” primele șapte cânturi. Volumul *Spice* (1909) reunește, mai ales, discursurile rostite de Nicolae Gane în diverse ocazii, unele reluate din volumul *Pagini răslețe* (1901). Consistentă și valoroasă, sub aspect documentar, este corespondența sa cu Iacob Negruzzi. „Gane – scrie George Călinescu – este totuși creatorul la noi al literaturii cu boieri de provincie și cocoane patriarhale, în case colbăite, cu rătăcirii cinegetice pe bălțile aburoase și în munți cu căprioare și urși. Această mapă de schițe dezvoltată în ulei va da pe Sadoveanu, Gârleanu și ceilalți asemenea”²⁵⁶.

„Novela” *Ion Urdilă* este compusă în mod special pentru „Almanahul Societății Academice Social-Literare «România Jună»” din Viena și datată 1 octombrie 1882. Pe fundalul vieții patriarhale a boierimii de altădată, înconjurate de „slugi vechi și credincioase”, precum pitorescul Ion Urdilă, „blajin, glumeț și cinstit, de puteai zidi o cetate pe cuvântul lui”, priceput la toate meșteșugurile și rânduiețile gospodărești, „scurt la vorbă și cald la inimă”, cu înfățișare de Esop, a cărui „toată dragoste se-nțelenise în lucrul stăpănesc”, „novela” ilustrează drama lumilor paralele din societatea tradițională a timpului, sugerată prin „istorioara” iubirii neîmplinite dintre odrasla boierului și Ilinca, slugă la moară, fata lui Ion Urdilă. Ceremonialul povestirii lui Nicolae Gane, care se desfășoară ritualic, la „gura sobei”, marcat explicit la începutul și la sfârșitul povestirii, precedă, cu aproape o jumătate de veac, povestirea sadoveniană din *Hanu Ancuței* (1928), „capodopera de la răscruce”:

„Dau unde dau și ear mă-ntorc la timpul tinerețelor mele..., zise Constantin prietinelui său Gheorghe. Amândoi stăteau la gura sobei, adânciți câte-ntr-un jilț și pufăeau din lulele. Să vedem, ce vei desgropa dintr-insele? respunse Gheorghe, care se așeza mai îndemânatic spre a asculta.

Constantin tuși, își dresе glasul, se uită un moment gânditor la roțile de fum ce eșeau din lule, apoi începu astfel pe un ton melancolic:

– O să-mi zici: «ce-i pasă lumii de tinerețele tale!»... Așa-i..., dar ce să fac, dacă mie unuia acolo imi place să-mi desfățez gândul, dacă numai acolo regăsesc zilele cele frumoase, pline de sănătate, de speranță și de voe bună, zile care n-au să se mai întoarcă... Am ajuns și eu ca bogatașul sărăcit, căzut în slăbiciunea de a nu mai vorbi decât de pierdutele lui averi... Rescolind deci vraful filelor rupte din viața mea, eată că dau peste o istorioară uitată sub colbul trecutului, care însă se leagă atât de strins cu inima mea, încât nici astăzi, că au trecut zecimi de ani la mijloc, nu o pot spune fără un pic de induioșare. [...] Vezi dar că nu puteam să-ți spun această istorioară fără un pic de induioșare, fiindcă prea se leagă de-aproape cu trecutul vieții mele.

– Apoi dacă-i așa, respunse Gheorghe nu mai puțin induioșat, vei fi silit să ascuți și tu o istorie din viața mea, mâni, tot la oarele aceste, aici dinaintea focului. La revedere, pe mâne!... La revedere!”

²⁵⁶ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 432; F[lorin] F[aifer], *Nicolae Gane*, în DLRO, ediția a II-a, 2002, p. 387-389; Idem, DGLR, vol. III (E-K), 2005, p. 246-248.

Titu Maiorescu, *Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare*, p. 83-94. Titu Maiorescu (1840-1917) este critic literar, eseist, estetician, filosof, profesor universitar, avocat, politician, ministru, prim-ministru al României (1912-1914). Membru fondator al Societății Academice Române (20 iulie 1867), vicepreședinte al Academiei Române (15 aprilie 1880-5 aprilie 1884, 5 aprilie 1886-28 martie 1887), președinte al Secțiunii Literare a Academiei Române (1890-1891, 1893-1894, 1902-1904, 1907-1909), Maiorescu este autorul unor studii care impun o nouă direcție în cultura română: *Despre scrierea limbii române* (1866), *Despre poezia populară* (1867), *O cercetare critică asupra poeziei române* (1867), *Asupra poeziei noastre populare* (1868), *Limba română în jurnalele din Austria* (1868), *În contra direcției de astăzi în cultura română* (1868), *Beția de cuvinte* (1872), *Direcția nouă în poezia și proza română* (1872), *Literatura română și străinătatea* (1882), *Comediile d-lui I. L. Caragiale* (1885), *Eminescu și poeziile lui* (1889), *Oratori, retori și limbuți* (1902), *Poeziile d-lui Octavian Goga* (1906), *Povestirile d-lui M. Sadoveanu* (1906), *În chestia poeziei populare* (1909). Una dintre personalitățile dominante ale vieții culturale și politice românești, doctrinar al teoriei „formelor fără fond”, conform căreia în România trebuie mai întâi creat, prin evoluție naturală, fondul de civilizație, pe care ulterior să se așeze instituțiile („forme”) preluate din Occident, Titu Maiorescu manifestă o atitudine critică față de reformele rapide, făcute fără a se ține seama de particularitățile culturale și sociale ale țării. În planul politicii externe este adeptul unei alianțe cu Puterile Centrale, cu toate că sprijină constant ideea eliberării românilor ardeleni. Este primul mare critic literar de la noi, creator de școală, care sprijină afirmarea scriitorilor Ion Creangă, Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, I. Slavici, Duiliu Zamfirescu, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu. Intelectual cu o solidă cultură și cu un gust rafinat, orator de talent și inițiator al polemicii literare în disputele culturale ale vremii, Titu Maiorescu susține unificarea limbii române prin introducerea alfabetului latin, eliminarea alfabetului chirilic și combate tendințele de „stricare” a limbii prin abuz de neologisme, impostura, pretenția de cultură, mistificarea și ignoranța. Postum, dintre scrierile sale apar: *Însemnări zilnice, 1856-1899*, vol. I-III (1937-1943); *Jurnal epistolar 1855-1879*, vol. I-IX (1975-1989); *Scrieri din tinerețe* (1981); *Scrieri de logică* (1988); *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I* (1994); *România, războaiele balcanice și Cadrilaterul. Însemnări zilnice* (1995), *România și războiul mondial. Însemnări zilnice* (1999), *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. I-V (2001-2003)²⁵⁷.

²⁵⁷ D[an] M[ănuță], *Titu Liviu Maiorescu*, în DLRO, ediția a II-a, 2002, p. 553-561; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 494-495; D[an] M[ănuță], *Titu Liviu Maiorescu*, în DGLR, vol. IV (L-O), 2005, p. 178-188; L[iviu] P[etrescu], *Titu Maiorescu*, în Aurel Sasu (coordonator), *op. cit.*, vol. II (M-Z), 2006, p. 17-20.

Studiul *Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare*, datat București, 9 decembrie 1882, se publică pentru prima oară în aprilie 1883, la Viena, în „Almanachul Societății Academice Social-Literare «România Jună»” și este retipărit, ulterior, în „Convorbiri literare” (1884). Pentru a ilustra circulația ideilor în epocă, transcriem câteva fragmente de aici:

„Mulți scriu și multe se scriu în literatura lumii; multe idei trecătoare, foarte multe păreri greșite, unele adevăruri și din când în când o creațiune frumoasă. Regele egiptean Thamus, după spusa lui Plato (*Phaedrus*, LIX), din adâncă vechime își arătase temerea că mare stricăciune va aduce scrierea între oameni, slăbindu-le memoria, desvâțându-i de la propria gândire și deprinzându-i mai mult cu părerile altora despre înțelepciune decât cu însași înțelepciunea.

La noi, ce e drept, se scrie mai puțin, dar tot se scrie câte ceva; și poate nu se va găsi de prisos ca să ne întrebăm odată într-un mod mai general: pentru ce scriem?

Scriem pentru a ne răspândi gândirea mai departe decât o duce vorba. Vorba nu poate trăi mai mult nici în timp, nici în spațiu. Rostită acum, ea amuțește apoi; auzită aici, ea se pierde acolo. Uneori o prinde cel ce o aude și își aduce aminte de ea, o poartă chiar din loc în loc. Dar tot nu mai este vorba dintâi: aducerea aminte e necredincioasă; vorba purtată de altul nu e gândul vorbitorului, ci graiul purtătorului.

De aceea sunetul trecător caută a se transforma în litera statornică și ide[e]a astfel intrupată, spărgând marginile spațiului și momentului, tinde a străbate în depărtarea locurilor și în viitorul timpurilor.

Dar ce idee merită această transformare? Ce simțire poate fi menită a eși din marginea mai firească a simplului grai și a se răspândi într-un popor întreg, poate în lumea întreagă, din generație în generație?

Numai acea idee și acea simțire, care prin cuprinsul ei și din chiar izvorul ei s-a înalțat peste interesul strimț al individului și a găsit în capul celui ce o produce acel prisos al concepțiunii, care îi dă valoarea universală.

Nu scopul de a ajunge la un folos individual prin scriere; nu deșertăciunea de a te vedea trecut printre autori; nu ambițiunea de a întrece pe alții, nu aceste interese personale îți dau dreptul de intrare în literatură. Numai entuziasmul impersonal pentru ceea ce știi că este adevărat în gândirea ta și pentru ceea ce simți că este frumos în închipuirea ta, numai acesta îți pune pe frunte semnul celor chemați. Și, dacă un tânăr cu minte și cu inimă, dar care se îndoiește încă de sine, ne-ar întreba: «Prin ce să cunosc dacă sunt dintre cei aleși?», i-am răspunde, repetând un aforism zis adinioară: Acela are vocațiune, care în momentul lucrării se uită pe sine. [...] Așadar: entuziasmul impersonal, eacă semnul hotărâtor al celor chemați! [...]

Dar ceea ce este impersonal este din patrimoniul comun al omenirii întregi și, îndată ce prin luptă s-a dovedit a fi de o asemenea natură, străbate prin toate individualitățile viitoare ca o parte integrentă a lor.

Atunci lupta merge spre apus, discordia dispare încetul cu încetul, autoritatea celor mai maturi se lățește asupra celorlalți și într-o generație viitoare adevărul cel combătut odinioară ajunge a fi adevărul primit de toți ca un substrat de sine înțeles pentru cugetarea comună.

Apa a trecut, pietrele au rămas și din piatră în piatră pășește geniul omenirii spre viitorul său nemărginit”.

Iacob Negruzzi, *Cópii după natură*, p. 97-114. Iacob Negruzzi (1843-1932) se bucură, împreună cu fratele său Leon, de o educație îngrijită. Sub îndrumarea preceptorului K. Fieweger, este trimis de părintele său, scriitorul Constantin Negruzzi, în Germania, unde urmează cursurile liceale (1853-1859) și Facultatea de Drept din Berlin (1859-1863). În vara anului 1863 obține, la Berlin, titlul de doctor în drept. Este profesor de drept comercial la Universitatea din Iași (1864-1884). În perioada 1884-1896, funcționează ca profesor de drept comercial la Universitatea din București. Din 1870 este, vreme îndelungată, deputat și senator. Membru fondator al Societății „Junimea”, alături de P. P. Carp, T. Maiorescu, V. Pogor și Th. G. Rosetti (1863), și redactor responsabil al revistei „Convorbiri literare” (1867-1895), calitate în care sprijină energic literatura română, prin încurajarea tinerelor talente și cultivarea colaborărilor din toate provinciile locuite de români. Din 1889, scrie *Amintiri din „Junimea”*, scriere valoroasă, tipărită în 1923, care se distinge prin „precizia informațiilor”, aceasta fiind „cea mai de seamă lucrare memorialistică despre societatea literară ieșeană”. Iacob Negruzzi sprijină consecvent ideile junimiste prin „prelecțiunile populare”, la care participă, prin articole, note redacționale și prin rubrica de corespondență a „Convorbirilor literare”. De asemenea, susține cultivarea frumosului în desăvârșirea educației, combate cosmopolitismul, pronunțându-se pentru dezvoltarea conștiinței naționale prin îngrijirea „izvorului național” în literatură, prin culegerea folclorului, prin cultivarea limbii și răspândirea operei marilor scriitori români. Cele cinci *Scrisori*, prin care contribuie la campania Junimii pentru cultivarea „limbii populare”, dovedesc o cunoaștere aprofundată a istoriei noastre naționale și atașamentul său față de valorile de patrimoniu. „Secretarul perpetuu” al Societății „Junimea” debutează, în 1866, în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, de la Cernăuți, cu sceneta („proverbul în patru scene”) *Împăcarea*. Lirica pe care o cultivă Iacob Negruzzi este lipsită de valoare. Volumul de proză *Cópii după natură* (1874) îi aduce însă „reputația de scriitor”. Animate de un „umor abundent”, „copiile [sale] după natură” surprind trăsăturile unor personaje aparținând burgheziei mărunte și sunt „cele mai delectabile”, „n-au deloc intenție naturalistă”. Simple „caractere”, realizate după un model real, acestea fac trimitere la obiective vizate de critica junimistă: politicianismul (*Tachi Zambilă om politic*), demagogia (*Ștefan și Mihai*), mania latinistă (*Vespasian și Papinian*), veleitarismul literar (*Poeticale*). Unele portrete sunt remarcabile, învederând un observator atent al moravurilor epocii: *Părintele Gavril*, *Cucoana Nastasiica*, *Ioniță Cocovei*, *Cuconul Pantazachi*. Romanul social *Mihai Vereanu* (1873) ilustrează predispoziția autorului pentru satiră și darul său de observator. În tradiția epocii sunt însemnările de călătorie: *Plimbări prin munți* (1868) și *Pe malul mării* (1870). Iacob Negruzzi manifestă un interes constant pentru teatru, traducând, în proză și în versuri, cea mai mare parte a dramelor lui Friedrich Schiller și publicând câteva comedii de moravuri și de

situații proprii: *Amor și viclenie* (1870) și *O alegere la senat* (1878). Prin cea de-a doua comedie, este un precursor al lui I. L. Caragiale, pe care îl precede, cu aproape un deceniu, prin verva satirică și prin maliție. Iacob Negruzzi este membru titular al Academiei Române (26 martie 1881), vicepreședinte (16 aprilie 1888-1 aprilie 1889; 1 aprilie 1892-29 martie 1895; 6 aprilie 1900-2 aprilie 1903; 28 martie 1906-29 mai 1909; 25 mai 1913-30 mai 1915; 12 iunie 1926-1 iunie 1929), secretar general (28 mai 1915-6 iunie 1923) și președinte al Academiei Române (20 aprilie 1893-13 aprilie 1894; 25 mai 1910-25 mai 1913; 6 iunie 1923-12 iunie 1926). În 1888, Iacob Negruzzi lasă Academiei Române suma de 20 000 de lei, pentru instituirea unui premiu literar, precum și numeroase cărți vechi și scrisori autografe ale unor literați români.²⁵⁸

Textul de aici poartă subtitlul *Un drum la Cahul* și „merită onorurile antologiei”, după cum scrie George Călinescu, fiind un „tablou hazliu al șicanelor procedurale”²⁵⁹. Acesta este o republicare a unei părți din volumul de „portrete satirice”, apărut în 1874.

Ioan S. Nenițescu, *Blestemul meu*, versuri, p. 117.

Ioan S. Nenițescu, *Lui Amor*, versuri, p. 118.

Ioan S. Nenițescu, *Neînțelegere*, versuri, p. 119.

Ioan S. Nenițescu, *Moștenitorii mei*, versuri, p. 120-121. Ioan S. Nenițescu (1854-1901) face studii universitare la Iași și Berlin, își susține doctoratul în filosofie la Leipzig (1887). Voluntar în Războiul de Independență (1877-1878), este rănit în luptele de la Grivița. Este o vreme inspector școlar, apoi prefect al județului Tulcea și deputat de Covurlui. În 1884, editează revista „Țara nouă”, pe care o conduce timp de patru ani. Autor de pasteluri și poezii de dragoste, publicate mai întâi în „Convorbiri literare” și adunate ulterior în volumul *Flori de primăvară* (1880). Autor al unor piese de teatru, între care: *Radu de la Afumați* (dramă istorică, 1897), *Un singur amor* (comedie, reprezentată pe scena Teatrului Național din București, în 1897) și al studiului etnografic *De la românii din Turcia europeană...* (1895), distins cu Premiul „Năsturel-Herescu” al Academiei Române. Cunoscut în epocă mai ales prin poeziile patriotice reunite în volumele *Șoimii de la Războieni* (1882) și *Pui de lei* (1891). „Scrisul său vivace, înălțător, sincer și moral”, din creații precum *Pui de lei*, *Țara mea* și *Voința neamului*, a făcut carieră îndelungată, cu excepția anilor din perioada stalinistă a regimului comunist, mai ales prin intermediul manualelor școlare. „Poetul simțirii românești”, care și-a dedicat întreaga viață

²⁵⁸ D[an] M[ănuță], *Iacob C. Negruzzi*, în DLRO, ediția a II-a, 2002, p. 639-641; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 578; D[an] M[ănuță], *Iacob C. Negruzzi*, în DGLR, vol. IV (L-O), 2005, p. 596-597.

²⁵⁹ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 436.

însuflețirii idealurilor și cultivării valorilor poporului român, este membru corespondent al Academiei Române (18 martie 1896)²⁶⁰.

Cel de-al patrulea text publicat aici este ilustrativ pentru o parte a creației sale poetice: „Nu-i moartă draga-mi mângâiere / Nici cântecele de iubire, / Precum nu-i moartă-a mea durere / Și țipetele de bocire. // Suspinele de fericire / Le-am prefăcut eu în cântări, / Și-acum privighitoarea dragă / Le spune primavara-ntregă / La flori, la vânt și linei sări. // Iar din plânsori și din oftare, / Din jalea mea cea grea și vie / Făcut-am iarăși o cântare, / Dar pentru biata ciocărlie, // Ce cătră fața aurie / A soarelui, ce ea iubește / Sburând, tot cântă necurmat / Cel jalnic cânt ce eu i-am dat / Și-așa ea chinu-și povestește. // Și cât trăi-va ciocărlie / Și va trăi privighetoare/ Plângând, cântând neconținut, / Trăi-va draga-mi bucurie / Și lacrimile arzătoare / Ce am vărsat, când am iubit”.

I. Popescu, *Necesitatea studiului pedagogiei*, p. 125-133. Ioan Popescu (1832-1892) face studii universitare la Sibiu (1855-1857) și Leipzig (1859-1861). Este profesor la Institutul Pedagogic Teologic din Sibiu (1857-1892), prim-secretar al Astrei și redactor al revistei „Transilvania” (1889-1891), militant pentru afirmarea drepturilor românilor din Transilvania. În 1862, redactează la Sibiu „Organul pedagogic”, cel dintâi periodic de specialitate din România. Autor și coautor de lucrări pedagogice, între care: *Computul în școala populară* (1864), *Compendiu de pedagogie pentru părinți, educatori, învățători și toți bărbații de școală* (1868), *Întâia carte de lectură pentru părinți, educatori, învățători și toți bărbații de școală* (1870), *A doua carte de lectură* (1874), *Psihologie empirică sau știința despre suflet între marginile observațiunii* (1881). Este membru al Societății pentru Pedagogia Științifică din Germania și membru corespondent al Academiei Române (13 septembrie 1877)²⁶¹.

Studiul publicat aici tratează probleme diverse referitoare la „creșterea tinerimei”, „cultura materială” și „cultura formală” în raport cu societatea și exigențele ei:

„Considerând pretențiunea ce au și trebuie să aibă toți cari se ocupă cu educațiunea: de a trece de oameni cultivați, s-ar pute cere cu tot dreptul de la ei ca să fiă deplin luminați în ceea ce privește chiămarea lor de educători. Care este însă starea lucrului în realitate? Abstracțiune făcând de educătorii firești, de părinți, cari în cele mai multe cazuri devin educători fără voia lor și la cari prin urmare nici vorbă nu poate fi de o pregătire anume pentru opera educațiunii, deacă am întreba chiar și numai pe cei ce se ocupă din profesiune cu educațiunea: ce înțeleg ei prin educațiune, ce e de a se lua drept țintă supremă a aceleia, cari sunt mijloacele ei și cum au să fiă aplicate acestea? putem fi siguri că prè puțini ar fi în stare a da răspunsuri indelutitoare; cei mai mulți s-ar arăta cu vederi foarte mărginite și eronate chiar și asupra unora din

²⁶⁰ S[tănuța] C[rețu], Ioan S. Nenițescu, în DLRO, ediția a II-a, 2002, p. 642-643; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 580; S[tănuța] C[rețu], Ioan S. Nenițescu, în DGLR, vol. IV (L-O), 2005, p. 604.

²⁶¹ Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 667; Ecaterina Țarâlungă, *op. cit.*, p. 633.

lucrările cele mai elementare ale chiămărei lor. Și nu trebuie trecut cu vederea că, dacă în vreo sferă a vieții omenesci ignoranța și rătăcirea sunt păgubitoare și funeste chiar, apoi pe terenul educației acelea sunt de cele mai triste urmări. Istoria lumii a dovedit prin mii și mii de exemple adevărul că mersul omenimei, în dezvoltarea ei spre bine sau decăderea spre rău, e condiționat în linia primă de la creșterea corectă sau greșită ce se dă tinerimei. [...]

Ideile și cunoștințele, prin cari se înmulțesc «capitalul spiritual» al omului, constituiesc aceea ce în pedagogie se numește culturală materială (reală). Aceasta trebuie însă să fie completată prin așa-numita cultură formală. Ce se înțelege prin aceasta? Pe când cultura materială este identică cu suma ideilor și a cunoștințelor ce le posedăm, pe atunci cea formală se manifestă prin multitudinea puterilor ce s-au dezvoltat în sufletul nostru și prin aptitudinile cu care suntem în stare a face întrebuițare din cunoștințele noastre în cele mai variate aplicațiuni practice. Fără cultura formală, cunoștințele omului represintă un capital mai mult ori mai puțin i[m]productiv, ca să nu dzicem mort. [...]

Cultura formală, precum se pretinde de pedagogia științifică, poate și trebuie să se promoveze prin toate obiectele de învățământ prescrie pentru scoalele ce se numesc institute de educațiune și instrucțiune. În acele scoale nici nu poate fi admis un învățământ ce nu e cultivător în înțeles pedagogic”.

I. Sbiera, *Condițiunile necesarie pentru esistența, conservarea și prosperarea graiului național*, p. 137-162²⁶². Studiul de aici este publicat, anterior, la Cernăuți, în „Calendaru... Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina”, VIII, 1881, p. I-XIX, redactat de Mihai Miron Călinescu, sub titlu *Conceptul „națiune” și însemnătatea graiului național*, discurs rostit în adunarea generală a Societății pentru Cultură, la 16 noiembrie 1880. Pentru importanța problemei în comunitățile românilor din Bucovina istorică, mai cu seamă, reproducem un fragment de aici:

„Într-un discurs, ținut la ultima adunare generală a Soțietății pentru cultura și literatura română în Bucovina, ne-a încercat să lămurim concepturile: națiune, național, naționalist și naționalitate și să demonstrăm marea și importanta însemnătate a graiului național. Resultatul la carele am ajuns a fost că națiunea nu este alta nimică decât o colectivitate de oameni, uniți între sine nu atâta prin origine, istorie și religiune comună, cât mai ales și cu deosebire uniți prin acelaș grai: că sânghur graiul unei națiuni este semnul ei cel mai caracteristic și mai distinctiv, sufletul ei chiar, astfeli încât încetarea graiului național dintre membrii unei națiuni este egală cu moartea lor națională, cu stingerea națiunii întregi din mijlocul celorlalte națiuni vii.

Pentru că graiul național este de cea mai mare însemnătate pentru o națiune; pentru că în graiul național dzace aceea ce numim esența, ființa, naționalitatea unui popor: de ace[e]a credem că nu va fi neinteresant dacă vom căuta a cunoasce mai de-aproape ciubul unde se nasce, precum și condițiunile cari susțin, desvoaltă și fac de prosperează graiul național, adică ființa spirituală a unui popor. Numai atunci când vom avé consciință chiară [clară] și vie despre condițiunile neapărate ale ivirii,

²⁶² Un fișier biobibliografic al autorului dăm în capitolul *Redactori și colaboratori ai calendarelor și almanahurilor românești din Bucovina (până la 1918)*.

păstrării și dezvoltării graiului național, numai atunci vom pute fi conștienți [conștienți] și despre pericolele ce pot amenința cu timpul acest odor nestimabil al poporului, naționalitatea lui, ființa lui, viața lui națională”.

Concluzia autorului, cel dintâi profesor de limba și literatura română la Universitatea Francisco-Josefină din Cernăuți, înființată în 1875, este interesantă:

„Din toate considerările acestea și după experiența de toate zilele, rezultă că școala înaltă străină, mai ales Universitatea, chiar dacă ar și urmări vreuna din ele nisce tendinți de desnaționalizare, ea nu le-ar pute realiza, cel puțin nu în măsura în care ar dori și ar scoposi și în care este în stare să o facă școala primară și secundară străină, dacă familia nu întrevine [intervine] pentru conservarea și dezvoltarea graiului său și a naționalității sale la membrii săi”.

Ioan Slavici, *O scrisoare din Italia*, p. 165-189. Ioan Slavici, 18 ianuarie 1848-17 august 1925, este unul dintre clasicii literaturii române. Trăind o copilărie fericită, într-o familie de oameni gospodari, Ioan Slavici învață de la tatăl său, Savu Slavici, jocar în Țiria, dragostea de carte, iar de la mama sa, Elena Slavici, născută Borlea, „buna rânduială în toate”, dragostea și respectul pentru oameni, fără să țină seama de barierele dintre națiunile ce conlocuiau în Transilvania secolului al XIX-lea, după cum însuși mărturisește în memorialistica din *Lumea prin care am trecut*. Face studii primare și liceale în Țiria, satul său natal, la Arad și Satu Mare (1854-1868), continuate, din toamna anului 1868, la Facultatea de Drept a Universității din Budapesta. Dezamăgit de mediul universitar și marcat de neajunsuri materiale, Slavici se întoarce în Ardeal, angajându-se ca notar în Cumlaus, sat vecin cu Țiria. Cunoașterea oamenilor de aici reprezintă pentru el o experiență de îmbogățire spirituală care se va reflecta, mai târziu, în întreaga sa operă: „Am învățat neasemănat mai multe decât la Universitatea din Pesta, căci trăiam în cea mai strânsă legătură cu lumea cea adevărată și vedeam în fiecare zi lucruri care mă ajutau să cunosc oamenii și împregiurările după adevărata lor ființă”. În 1869, ajunge la Viena, unde își face stagiul militar și își continuă cursurile la Facultatea de Drept. Aici, îl cunoaște pe Mihai Eminescu. Timp de trei ani, până în 1872, între ei se statornicește o prietenie rodnică. Eminescu descoperă în Slavici un fin observator al sufletului omenesc, îndemnându-l să scrie, chiar și în „sirieneasca lui de acasă”, și dezvăluindu-i farmecul limbii române. Împreună cu Eminescu, participă la înființarea Societății Academice Social-Literare „Romania Jună”. Slavici devenind președinte al acesteia, iar Eminescu secretar. În 1870, Mihai Eminescu îl introduce la Societatea „Junimea” și-i face cunoștință cu Titu Maiorescu. În vara anului 1871, la sărbătorirea a 400 de ani de la zidirea Mănăstirii Putna, Slavici participă, alături de Mihai Eminescu, la organizarea serbărilor panromânești de la Putna. În 1871, Ioan Slavici publică în „Convorbiri literare” comedia *Fata de birău*, moment care reprezintă debutul său literar. Întors acasă, la Arad, Slavici se angajează practicant într-un cabinet de avocatură și ajunge redactor la revista locală „Gura satului” (1873). Cu sprijinul Societății „Junimea”

și al lui Maiorescu, Ioan Slavici se întoarce la Viena pentru a-și termina studiile și a-și da doctoratul. Aici se îmbolnăvește și este internat în Spitalul Obștesc Imperial Regal, unde, pe patul de suferință, scrie nuvela *Popa Tanda*. La îndemnul lui Maiorescu, se întoarce la Iași, în 1874, fiind găzduit în casa bucovineanului Samson Bodnărescu, împreună cu Mihai Eminescu și Miron Pompiliu. Mediul artistic din Iași și prietenia celor doi îl fac pe Slavici să-și continue activitatea literară. Reface acum nuvela *Popa Tanda*, pe care o citește la Junimea, stârnind admirația exigenților junimiști, care exclamă cu bucurie: „În sfârșit, am dat de un novelist!” În decembrie 1874, la București, Slavici este numit de către Maiorescu secretar al Comisiei pentru editarea *Documentelor Hurmuzachi*, funcție în care activează în perioada 1875-1884. Cu sprijinul lui Titu Maiorescu, ministru al Instrucțiunii Publice, este numit, în 1875, profesor suplinitor de filosofie la Liceul „Matei Basarab” din București și devine redactor la „Timpul”. Acum publică *Scormon, La crucea din sat* (1876), *Gura satului* (1878), *Budulea taichii* (1880), pe care le adună în volumul *Novele din popor* (1881), care cuprinde, printre altele, și *Moara cu noroc*. În 1878, la chemarea lui Slavici, Eminescu vine de la Iași și preia conducerea gazetei „Timpul”. Ulterior, tot el îl aduce aici, ca redactor, și pe I. L. Caragiale. Timp de doi ani, redacția ziarului „Timpul” beneficiază, astfel, de o colaborare deosebită, unică în publicistica românească, afirmându-se prin articole temeinice și polemici de substanță, pe teme de interes național, articole apreciate și astăzi pentru valoarea lor documentară și „jurnalismul înalt”. În 1881, i se acordă Medalia „Bene-merenti”, iar la 22 martie 1882 este ales membru corespondent al Academiei Române pentru contribuția la editarea *Documentelor Hurmuzachi*. În 1882, Slavici călătorește în Italia, unde își notează câteva observații despre arta italiană. În 1884, se reîntoarce în Ardeal, la Sibiu, și acceptă oferta de a conduce „Tribuna”, cotidian politic și literar al românilor din Transilvania, care aspira să devină un organ al marii burghezii românești, „un centru de lucrare literară”, reprezentând „curențele populare”, cotidian ce poartă pe manșeta primelor numere maxima lui Montesquieu: „Nu există tiranie mai cruntă ca cea exercitată la umbra legilor și păstrând aparențele justiției”. Pentru atitudinea curajoasă în ceea ce privește lupta politică a românilor transilvăneni și pentru pledoaria sa consecventă pentru „o unitate culturală a tuturor românilor”, Slavici are de înfruntat trei procese de presă și arestări, timp de mai multe luni fiind închis la închisoarea imperială din Vacz (1888). Tot acum Ioan Slavici schimbă maxima de pe manșeta periodicului „Tribuna” cu celebra lozincă „Soarele pentru toți românii de la București răsare”. În articolele politice, istorice și culturale, periodicul susține ideea unei literaturi inspirate din realitățile naționale, necesitatea folosirii unei limbi literare înțelese de toți românii și a normelor ortografiei fonetice stabilite de Academia Română în 1880-1881. „Prin originea noastră, prin destoiniciile noastre particulare și prin poziția noastră geografică – scrie Ioan Slavici –, noi, românii, deși risipiți în mai multe state,

avem aceleași interese și suntem mențiți a purta împreună aceeași grea și frumoasă sarcină în Orientul Europei” („*Tribuna*” și *tribuniștii*). Operele scrise în această perioadă îi apar în diverse publicații, *Pădureanca*, în „*Tribuna*” (1884), iar romanul *Mara* în „*Vatra*”, în 24 de numere consecutive (1894), ulterior și în volum (1906), roman care realizează „un pas mare în istoria genului” (George Călinescu). Întors în România, Slavici ocupă postul de director de studii și profesor de istorie la Azilul „Elena Doamna” (1890-1894), dovedind o adevărată vocație pentru profesia de dascăl. În 1892, Slavici primește cetățenia română. În 1892 și 1896, publică *Novele*, volumele I-II, care vor fi continuate cu volumele III-VI, postum, în 1926. În noiembrie 1893, apare primul număr al ziarului „*Corespondența română*”, avându-l pe Slavici drept redactor responsabil. La 1 ianuarie 1894, asociat cu I. L. Caragiale și George Cosbuc, Ioan Slavici fondează, la București, revista „*Vatra*”, „foaie ilustrată pentru familie”, al cărei articol-program, intitulat sugestiv *Vorba de acasă*, este semnat de cei trei mari scriitori, care se pronunță pentru o „împreună lucrare” unitară, având drept scop unificarea spirituală a culturii naționale peste vremelnicele granițe politice: „Așa cum în dezvoltarea limbii noastre numai prin întoarcerea la graiul viu al poporului am putut să ajungem la stabilitate și unitate, și în dezvoltarea noastră culturală vom ajunge la statornicie și unitate numai dacă vom ține, în toate lucrările noastre, seamă de gustul poporului, de felul lui de a vedea și de a simți, de firea lui, care e pretutindeni aceeași”²⁶³. După 1896, Slavici se retrage la Măgurele, fiind numit de către Academia Română director al Institutului „Ioan Oteteleșanu”, care devine, în mai puțin de trei ani, o „oază în mijlocul unui pustiu”. În 1902, publică romanul *Din bătrâni*, „narațiune istorică”, pentru care primește Premiul „Ion Heliade-Radulescu” al Academiei Române. La 13 decembrie 1908, înființează ziarul „*Minerva*”, cu un supliment intitulat „*Minerva literară ilustrată*” și un almanah, la care colaborează o serie de tineri scriitori, între care, Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, Șt. O. Iosif, Dimitrie Anghel, Emil Gârleanu, Simion Mehedinți, C. Rădulescu-Motru. Pe lângă bogatele informații din țară și din străinătate, periodicul difuzează și o literatură cu caracter de popularizare. Tot în 1908, publică volumul *Povești*. Cu șase copii și o situație materială precară, scriitorul acceptă, în septembrie 1910, un post de profesor de limba română și de geografie la Școala Evanghelică Germană din București, iar în 1914 să conducă o gazetă de orientare pro-germană, „*Ziua*”, care milita pentru ideea „neutralității” României în Primul Război Mondial, fiind redactor principal la „*Gazeta Bucureștilor*”, în 1916. În vara anului 1916, Slavici este închis în Fortul de la Domnești, împreună cu alți susținători pro-germani, unde stă până spre sfârșitul anului. La 18 ianuarie 1919, în ziua în care împlinește 71 de ani, este din nou arestat, judecat de Curtea Marțială, sub acuzația de „trădător de neam” plătit de străini.

²⁶³ I. Hangiu, DPLR, 1996, p. 502.

Scriitorul se apără, invocând sărăcia în care se zbătea și, cu „toate cărțile pe care le-a publicat în românește” și care i-ar fi putut dovedi „românitatea”, este condamnat la cinci ani de închisoare și depus la Văcărești, de unde este eliberat la sfârșitul aceleiași an. Amintirile și reflecțiile din perioadele sale de detenție din Ungaria și din România sunt consemnate în impresionanta lucrare memorialistică, intitulată sugestiv *Închisorile mele*, publicată în 1921. În 1923, publică romanul istoric *Cel din urma armaș* și colaborează la „Adevărul literar și artistic”, precum și la „Revista copiilor și a tinerimei”. În 1924, publică volumul *Amintiri*, cuprinzând prețioase referințe închinare unor personalități ale epocii sale: Eminescu, Creangă, Coșbuc, Maiorescu. În iunie 1925, i se refuză Premiul Național pentru Proză, care i se acordă scriitorului I. Al. Brătescu-Voinești, presa considerând că i s-a făcut, astfel, o nedreptate. „Ultimul din generația jertfei”, cum îl numește Mihail Sadoveanu, pleacă dintre noi, „liniștit și nebăgat în seamă”, la 17 august 1925. La Cernăuți, în decembrie 1925, Vasile Gherasim îi omagiază „viața [care] se distinge prin o minuțioasă ordonare a ei” în necrologul publicat de „Calendarul poporului pe anul ordinar 1926”, p. 78-81. Cuvintele adresate din închisoarea de la Văcărești „unui prieten din altă lume” sunt pilduitoare, ilustrând destinul pedagogului care a îndrumat calea multora către ideal: „În lumea prin care trec, sunt mulți oamenii cu gândul îndreptat spre cele de folos zilnic și unii dintre aceștia, socotindu-mă lipsit de bun simț practic, vor fi răzând de mine, alții, socotindu-mă excentric, mă vor fi compătîmind, și iar alții, oameni «cu minte», vor fi zicând că cei ce ca mine fac tot ca mine să și pată; tu, care faci parte din altă lume, mă vei înțelege însă și vei fericii dimpreună cu mine pe deocamdată mai puținii care-n urma nemai-pomenitelor grozăvii ale vremurilor noastre s-au îndrumat pe calea iubirii de oameni, în care am parte de seninătatea bătrânețelor. Aceștia și numai aceștia ostănesc în slujba zilelor ce vin”²⁶⁴.

Cu „migăloasa corectitudine” a scrisului său și cu limbajul său sobru, Ioan Slavici aduce în literatura română filonul popular al povestirii și universul satului românesc transilvănean. În epica românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, Slavici este creatorul nuvelei și al romanului de tip realist, specii care se impun și prin analiza psihologică a sufletului individual și colectiv, ca element definitoriu al prozei moderne. Creator de personaje memorabile și meticolos constructor epic, „observator ascuțit și moralist cu vocație de pedagog”, Ioan Slavici este cel dintâi mare scriitor pe care Transilvania îl dăruiește literaturii române la sfârșitul secolului al XIX-lea. Timp de peste o sută de ani, poveștile lui Ioan Slavici au înseninat cerul copilăriei multor generații de români: *Zâna zorilor*, *Florița din codru*, *Ileana cea sireată*, *Doi feți cu stea în frunte*, *Limir-Împărat*, *Petrea-Prostu*, *Spaima zmeilor*, *Păcală în satul lui*, *Ioanele mamei*, *Băiet sărac*, *Stan Bolovan*, *Împăratul*

²⁶⁴ Ioan Slavici, *Închisorile mele. Scrisori adresate unui prieten din altă lume*, București, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co., [1921], p. 360.

șerpilor, Rodul tainic. Dintre lucrările științifice elaborate de Ioan Slavici, se disting cele câteva studii etnografice, printre cele dintâi în etnografia noastră: *Studii asupra maghiarilor* (1871), *Noi și maghiarii* (1871); *Românii din Regatul Ungar și politica maghiară*, București, 1892, 46 p.; *Ardealul. Studiu istoric*, București, 1893, 147 p.; *Românii din Ardeal*, București, 1910, 127 p.; *Românii de peste Carpați*, București, 1911, 95 p. „Avem o țară pe care n-o știm iubi destul – scrie Slavici în 1871. Privit din punctul de vedere economic, pământul locuit de români este cel mai bogat din Europa. [...] Câtă bine-cuvântare aruncată într-o singură țară! A trebuit să fie mai mulți Dumnezeui pentru ca să poată încărca atâta zestre pe un singur popor! Și, totuși, poporul care locuiește în această țară e cel mai prăpădit, cel mai părăsit de toți Dumnezeui” (*Noi și maghiarii*)²⁶⁵. Pentru Bucovina rămâne și astăzi de interes documentar, mai cu seamă, lucrarea sa științifică *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, Wien und Techen, Verlag von Karl Prochaska, 1881, cu o ediție nouă, mai aproape de zilele noastre, tot în limba germană, în 2009²⁶⁶. În limba română, studiul monografic *Românii din Ungaria, Transilvania și Bucovina* este inclus în Ioan Slavici, *Opere*, vol. XIII, București, Editura Minerva, 1984. Bun cunoscător al limbii germane, Slavici traduce în limba română câteva lucrări de interes pentru cercetarea științifică: *Răpirea Bucovinei după documente autentice* (1875), *Fragmente din istoria românilor*, vol. II-III (1900)²⁶⁷.

Articolul publicat aici este scris la Roma și datat 10 august 1882. În tradiția literaturii de călătorii a epocii, este rodul voiajului său în Italia, o admirabilă luare-aminte asupra „formelor frumoase”, croită în spiritul învățaturii potrivit căreia „măsura frumosului este emoția pe care o produce și uimirea în care te pune”. În prima parte a articolului, sedus de „înțelegerea formelor frumoase”, Slavici contemplă capodoperele Italiei: „Rafaelo, ca toți oamenii purtați de intuițiuni puternice, e om al amănuntelor. Pe când Michelangelo e mare în concepție, bogat în imagini și puternic în ceea ce privește mișcarea, Rafaelo e singurul pictor care ne dă stări sufletești exprimate cu deplină claritate, astfel ca ele să se reproducă și în noi. Zile întregi ar trebui să stai în Capela Sixtină ca să-ți tâlmăcești celea ce-a gândit Michelangelo când a zugrăvit-o; mai ales Ziua

²⁶⁵ Idem, *Opere*, XIV, *Scrieri istorice, etnografice, sociale, economice* (din periodice), text ales și stabilit de C. Mohanu, note și indici de D. Vatamaniuc, București, Editura Minerva, 1987, p. 176.

²⁶⁶ Idem, *Opere*, XIII, *Scrieri social-politice, istorice, etnografice*, text ales și stabilit de C. Mohanu, îngrijirea și traducerea textului german de Gherasim Pinteș, note și indici de D. Vatamaniuc, București, Editura Minerva, 1984, p. 453-597, 649-772.

²⁶⁷ Mircea Zăciu, *Modernul Slavici*, în volumul *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 109-121; D[an] M[ănușă], *Ioan Slavici*, în DLRO, ediția a II-a, 2002, p. 811-815; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 771; A[nton] C[osma], *Ioan Slavici*, în Aurel Sasu, *op. cit.*, vol. II (M-Z), p. 573-576; D[an] M[ănușă], *Ioan Slavici*, în DGLR, vol. VI (S-T), 2007, p. 242-252.

lui cea de Apoi e de o bogăție atât de mare, încât îți scapără ochii când te uiți la ea. Rafaelo e totdeauna simplu în ceea ce privește concepția și nu-ți dă idei, ci stări sufletești” (p. 171).

„Om cu veleități etnografice”, Slavici este interesat, în partea a doua, de viața de zi cu zi a Italiei, văzută ca spectacol încărcat de pitoresc, pe care îl admiră stăpânit de o idee: asemănarea dintre italieni și români:

„Sosind pe pământ italianesc, am început, se înțelege, a căuta pe frații noștri în Traian. Mă uitam la fețe, la mișcări, la îmbrăcăminte, mă uitam cu tot dinadinsul și nu ziceam nimic.

La Veneția oamenii seamănă foarte mult cu românii. Intocmai ca românii, au și venețienii nasul în mijlocul obrazului, gura din jos de mustață, ochii sub frunte și capul între urechi. E însă în toate aceste ceva ce nu ni-i reamintește cătuși de puțin pe frații din Carpați. Nu-i vorbă, venețienii sunt oameni gentili (ba venețienele sunt chiar foarte gentile), calici, stăruitori, chiar cam obraznici, dar în cele din urmă gentili, umblă iute, dar nu fac zgomot. Mai ales venețianca mlădioasă trece parcă nici n-ar fi atingând pământul, învelindu-se mereu în cărpa ei neagră și făcându-și mereu vânt cu evantaiul ei mare. Ziua lucrează toți la umbră, eară serile se adună cu miile pe Piața San Marco, ca să asculte muzica, să se arăte și să vază, băjbăie ca și albinele-n coșniță, dar lunecă unii pe lângă alții. Oameni de tot gentili, dar nu seamănă cu noi. [...]

Intrând în Apenini, se ivesc pe ici pe acolo forme ce reamintesc viața poporului român: femeile poartă cătrînță și ștergar pe cap, bărbații sunt încălțați cu opinci și au șerpar la brâu ori poartă brâu țesut în mai multe fețe, dar oamenii acestia sunt chiar mai răstiți decât cei despre Ancona, în genere, scurți și lați în umeri, foarte oacheși ori cu părul roșu și destul de sluiți. [...] Roma e un fel de lecuire pentru cel ce vine de la Neapoli. Un oraș curat, cu deosebire bogat în apă bună și, mai presus de toate, oameni așezați și cuviincioși, până la birjarul ce redică degetul drept semn că e slobod, dar atât și nimic mai departe. Și acești oameni, aceștia, în sfârșit, seamănă cu noi. Plecând de la Neapoli spre Roma, incetul cu incetul, se ivesc un tip de oameni care nu se deosebește de acela pe care îl găsim pe Valea Oltului, ear în Roma cel puțin o a treia parte din populație e de acest tip, e tipul oacheș, despre care vorbesc eu în darea mea de seamă asupra românilor, acei oameni veseli și sprinteni, însă nu iuți și lărmuitori” (p. 174, 175, 188).

Câteva tablouri, unele ample, precum cel al vieții cotidiene din Neapole, sunt admirabile, Slavici învederându-și spiritul de observație, talentul descriptiv și o bună cunoaștere a psihologiei mulțimilor. Sfârșitul acestor frumoase pagini stă sub sensul înalt al literaturii calendarului românesc din epoca sa de glorie: „Dar, la urma urmelor, ne plângem mereu noi oamenii că ni-e prea scurtă viața și-n adevăr, grozav e de scurtă: de ce să nu-i mărim cuprinsul, când întinderea nu i-o putem mări!? Așa e, sunt frânt și prăpădit, dar frânt și prăpădit imi este trupul; cu sufletul am trăit în două săptămâni de zile vieți întregi, vieți bogate și frumoase. Mai presus de toate, mai presus de tot ce-aș fi putut gândi, mai presus de tot ce-aș fi putut eu simți chiar din mine ânsumi, a fost clipa în care am privit pe S-ta Cecilia și cea mai strălucită parte din viața mea sunt zilele în care am fost plin de niște emoțiuni ce nu se pot deștepta decât dintr-un suflet cum era al lui Rafaelo. Și dacă este o nemurire, aceasta e nemurirea: a simțit el o dată, a fixat această simțire pe pânză și, cât se va mai păstra pânza aceasta, simțirea lui, această mai

nobilă parte din viața lui sufletească, rămâne, trece de la om la om și se revarsă ca un curent de fericire prin omenire.

Dar unul e Rafaello; n-or fi toate deopotrivă. Așa e! însă, dacă el te-nalță, alții te ridică, cel puțin, și, cât stai pe aici prin Italia, umbli mereu pe sus, ear, dacă te-ntorci, nu-ți mai vine să te cobori, ci duci cu tine în țara ta, între amicii tăi, în poporul tău o dorință, dorința de înălțare și deprinderea de a privi mereu în sus" (p. 189).

N. Teclu, *Însemnătatea chimiei*, p. 193-198. Nicolae Teclu (1839-1916) face studii universitare la Viena, München și Berlin. Este profesor la Gimnaziul Român din Brașov, unde introduce, pentru prima oară, cursul de gimnastică rațională și întemeiază Societatea Culturală „Reuniunea de Gimnastică și Cântări” (1863-1869), profesor de chimie la Academia de Comerț din Viena (din 1880). Bogată activitate de cercetare, mai ales, în domeniul chimiei anorganice, privind determinarea cantitativă a ozonului dintr-un amestec de gaze, a dioxidului de carbon, îmbunătățirea compoziției pigmentilor și a uleiurilor folosite în pictură, analiza compoziției unui meteorit găsit la Goalpara, în India. Nicolae Teclu obține rezultate remarcabile în urma cercetărilor sale științifice referitoare la electricitatea atmosferică, tehnologia hârtiei, compoziția silicaților, combustia gazelor și studiul flăcării, capacitatea de explozie a amestecurilor de gaze. Este un specialist de notorietate în tehnologia hârtiei, în studiul combustiei gazelor, al uleiurilor și al pigmentilor utilizați în pictură. În 1900, inventează becul de laborator, cu reglare a curentului de aer și gaz, bec de gaz cu regulator, care îi poartă numele. Invenția este brevetată în Austria și realizată de firma W. J. Rohrbeck's Nachtolger din Viena și în Germania, la Leipzig, de către firma Franz Hegershoff. „Becul Teclu” este folosit și astăzi în toate laboratoarele din lume și este asemănător cu becul Bunsen, dar reglarea admisiei se face cu un obturator conic și, în felul acesta, se obține un amestec mai bun al aerului cu gazul, precum și o temperatură mai înaltă. Aparatul pentru determinarea transparenței corpurilor, inventat de Nicolae Teclu, este prezentat la Congresul Internațional de Chimie, organizat la Viena, în anul 1898. Autor a peste 150 de lucrări științifice originale, este membru corespondent (13 septembrie 1877) și membru titular al Academiei Române (2 iulie 1879), președinte al Secțiunii Științifice (1910-1913). Discurs de recepție: *Despre relațiunile între chimia organică și anorganică* (9 aprilie 1880)²⁶⁸.

Scopul expunerii de aici este rezumat în finalul articolului: „Însemnătatea ei deci constă în a recunoaște natura din lăuntru a materiei și a tot ce e materie în univers”.

Iosif Vulcan, *Iubirea*, versuri, p. 201-202. Iosif Vulcan (1841-1907) este editor al revistei „Familia”, care apare la Pesta, în 1865, fiind mutată la Oradea Mare în 1880, publicație pe care o conduce timp de 42 de ani. Periodicul exprimă ideea unității noastre naționale prin intermediul unității de limbă și cultură și publică creații ale unor scriitori din toate provinciile românești. Aici, în numărul

²⁶⁸ Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 819; Ecaterina Țarălungă, *op. cit.*, p. 761.

din 25 februarie/9 martie 1866, debutează tânărul Mihai Eminovici, care trimite de la Cernăuți poezia *De-aș avea*, pe care Iosif Vulcan o publică, dar îi modifică numele autorului în Eminescu, nume cu care poetul semnează întreaga viață și cu care acesta rămâne în istoria literaturii noastre. În programul său cultural, periodicul acordă un loc aparte literaturii populare, publicând dizertații: *Poporul român în poezia sa* (1869), *Cântecele haiducești* (1870). Iosif Vulcan este membru extern al Societății Culturale „Kisfaludy” din Pesta (1872), pentru care publică în presa maghiară fragmente din basmele și baladele românești. Discurs de recepție: *Poezia populară românească*. Traduce în limba maghiară treizeci de poezii populare românești, cuprinse în culegerea *Román népdalok* (1877), pe care o și prefațează. Editor al revistei „Șezătoarea” (1875-1882), destinată publicării de material folcloric. Iosif Vulcan publică volume de versuri: *Poezii* (1866), *Lira mea* (1882); proză: *Novele* (1872-1874), *De la sate* (1883); romane: *Sclavul amorului* (1873-1875), *Barbu Strâmbu în Europa* (1879-1880), *Fata popii* (1885-1886); piese de teatru (*Ștefan Vodă cel Tânăr*, *Sărăcie lucie*, *Mâța cu clopot*, *Secretul*, *Mireasă pentru mireasă*, *Soare cu ploaie*), monologuri (*Copila română*, *Ciobanul din Ardeal*) și impresii de călătorie. Traducător din creații ale lui Dumas, Heine, Hugo, J. Janin, Iosif Vulcan, „un precursor al unității noastre”, cum îl consideră Octavian Goga, este membru corespondent (3 iulie 1879) și membru titular al Academiei Române (30 martie 1891), președinte al Secțiunii Literare (1904-1907). Discurs de recepție: *Dimitrie Cichindeal. Date nouă despre viața și activitatea lui* (29 martie 1892)²⁶⁹.

Transcriem textul poeziei de aici, ilustrativ, în opinia noastră, pentru sensibilitatea epocii: „Anii trec și timpul sboară, / Veștedzind speranță, dor; / Și din toate se străcoară / Numai amintirea lor. // Norocos acela care / Fu părtaș de dragi iubiri; / Căci în urmă dânsul are / Cele mai dulci amintiri. // Num-acela-și incunună / Vieța-aceasta fericit, / Care poate ca să spună / C-a iubit și-a fost iubit. // Că iubirea-i cea mai dulce / Dintre câte farmeci sunt; / E puterea ce ni-aduce / Raiul vesel pe pământ”.

A. D. Xenopol, *Realism și idealism*, p. 205-210. Alexandru Dimitrie Xenopol (23 martie 1847, Iași-27 februarie 1920, București), economist, filosof, istoric, pedagog și sociolog român, este originar dintr-o familie străină stabilită în Moldova. Învață la Iași, la Pensionul de Băieți „Constantin Athanasiade” (1856-1861), la Școala de la „Trei Ierarhi”, la Academia Mihăileană și la Institutul Academic, unde îi are ca profesori, printre alții, pe Titu Maiorescu, Grigore Cobălcescu și Petru Poni (1861-1867). În 1867, își trece cu succes examenul de bacalaureat. În perioada 1867-1871, studiază dreptul și filosofia la Berlin, fiind primul student beneficiar al unei burse de studii din partea Societății „Junimea”.

²⁶⁹ G[abriela] D[răgoi], *Iosif Vulcan*, în DLRO, ediția a II-a, 2002, p. 943-946; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 890-891; G[abriela] D[răgoi], *Iosif Vulcan*, în DGLR, vol. VII (Ț-Z), 2009, p. 433-435.

Debutază, în 1868, la Iași, în revista „Convorbiri literare”, cu studiul *Cultura națională* (în serial, 15 iulie-1 noiembrie). În 1871, obține doctoratul în drept la Berlin, cu teza *De societatum publicanorum Romanorum historia ac natura iuridicali*, și, în filosofie, la Giessen, cu traducerea în limba germană a *Istoriei civilizațiunii*, care apăruse în „Convorbiri literare”, în 1869. La serbarea națională de la Putna, din 15 (27) august 1871, studentul A. D. Xenopol rostește *Cuvântarea festivă*. „În mijlocul unei tăceri adânci”, el consideră trecutul istoric un element fundamental în pregătirea viitorului națiunii: „Pe mormântul lui Ștefan cel Mare, pe astă amintire comună tuturor, venim deci noi astăzi cu credința în un viitor comun. Acest țel, de care atârnă tot lanțul speranțelor noastre, trebuie să avem și inima de a-l spune în fața lumii, fără sfială, fără încâlcire, cu deplină încredere în dreptate și adevăr, în mersul lucrurilor lumești”. Discursul, „admirabil”, după cum mărturisește I. G. Sbiera, este publicat integral în „Convorbiri literare”, anul V, nr. 12, din 15 august 1871, și, în același an, în broșură. Reîntors în țară, A. D. Xenopol intră în magistratură, fiind, din 1872, prim-procuror al Tribunalului Iași. În 1878, obține, prin concurs, un post la catedra de Istorie a românilor de la Universitatea din Iași. Din 1883, renunță la magistratură, consacrandu-se exclusiv preocupărilor din viața universitară: profesor, cercetător și editor. În 1891, obține, tot prin concurs, și postul de la catedra de Istorie universală de la Universitatea din Iași. În perioada 1898-1901, este rector al Universității ieșene. A. D. Xenopol este redactor și director al revistei „Arhiva”, organ al Societății Științifice și Literare din Iași (1894-1903, 1906-1908). Pentru istoriografia românească, A. D. Xenopol este un „corifeu al modernismului”, situându-se, cronologic, între Războiul de Independență și Marea Unire și reprezentând „vârsta sintezei”. Încă din anii de început ai activității sale științifice, A. D. Xenopol se remarcă prin analize istorice, cu valoare incontestabilă, publicate mai întâi în revista „Convorbiri literare”. Dintre acestea se impun lucrările: *Studii asupra vechilor noastre așezăminte* (1874), *Încercări asupra versului român* (1875), *Războaiele dintre ruși și turci și înrâurirea lor asupra Țărilor Române* (1879), *Teoria lui Roesler. Studiu asupra stăruinței românilor din Dacia Traiană* (1884), *O enigmă istorică. Românii în Evul Mediu* (Paris, 1885). Elaborate pe baza criticii moderne, acestea reprezintă demonstrații veridice privind autohtonía și continuitatea românilor în spațiul românesc tradițional al etnogenezei și devenirii lor istorice. În lucrările sale, el analizează, pe baza unei ample documentări, tradiționalitatea românilor în contextul antichităților europene, structurile medievale, evenimentele de seamă din secolele XVIII-XIX, toate acestea regăsindu-se în opera sa fundamentală. Primele decenii ale veacului al XX-lea, judecate cu maturitatea și erudiția savantului de renume mondială, sunt, de asemenea, reliefate în scrierile sale. În perioada 1888-1893, A. D. Xenopol își tipărește, la Iași, opera sa fundamentală, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, lucrare amplă având șase volume și totalizând aproape patru mii de pagini, prima prezentare sistema-

tizată, analitică și complexă a istoriei românilor din toate provinciile noastre istorice, din cele mai vechi timpuri până la unirea din anul 1859. În scopul finalizării acestei sinteze, autorul întreprinde cercetări îndelungate în arhive și biblioteci din țară și din străinătate, publicând mai întâi diverse studii referitoare mai ales la izvoarele și instituțiile istorice românești. În elaborările sale, A. D. Xenopol surprinde structurile societății românești, dinamica evenimentelor, cauzalitatea și finalitatea acestora. De asemenea, prezintă aspecte fundamentale proprii vieții sociale, economice, politice, administrative, culturale și religioase, definatorii pentru români, urmărește evoluția activității umane, producțiile și bogățiile spațiului nostru geo-istoric, reliefează categoriile sociale, starea și evoluția țăranilor, meșteșugarilor, breslașilor, târgoveților, orașenilor sau a marilor proprietari funciari. A. D. Xenopol acordă un loc important structurilor instituționale, proprii statelor românești, cum sunt cele integrate activităților juridice, financiare, școlare, cutumiare, militare, intelectuale, și face referiri la știință, biserică, la politica internă și externă. Abordând importanța teoriei în istorie, considerată ca una din principalele caracteristici ale acesteia, A. D. Xenopol insistă asupra perioadei când a apărut ideea unității naționale în conștiința poporului român. Pornind de la această filosofie a istoriei, A. D. Xenopol prezintă factorii favorabili ce au călăuzit unitatea genezei românești, din vechime până în contemporaneitatea sa. Pe lângă toate acestea, mai reținem că în introducerea de la primul volum al sintezei *Istoria românilor din Dacia Traiană*, tipărit în 1888, A. D. Xenopol precizează printre altele: „Poporul român nu poate năbusi o speranță ce încolțește în el, de câte ori își aruncă ochii spre toate acele părți unde răsună graiul românesc, anume că din păturile adânci ale unui viitor oricât de îndepărtat, va răsări odată frumosul arbore al unirii tuturor românilor; că pe cât se întinde graiul lor comun, se vor înjgheba și interesele lor comune; că granițele statului vor cădea odată împreună cu acelea ale naționalității lor”. Alături de *Istoria românilor din Dacia Traiană*, tot în categoria marilor sinteze ale sale intră edițiile *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l'Union des Principautés en 1859*, apărută la Paris, în 1896, în două volume, cu o prefață de Alfred Rambaud (1842-1905), *Istoria românilor din Dacia Traiană*, editată în 13 volume, Iași, 1896-1912 și *Les Roumains – Histoire, Etat matériel et intellectuel*, publicată la Paris. Cea de a doua secțiune a operei lui A. D. Xenopol o reprezintă subiectele ce abordează filosofia istoriei. Dintre acestea: *Studii economice* (Iași, 1879), *Les principes fondamentaux de l'histoire* (Paris, 1899), *Principiile fundamentale ale istoriei* (Iași, 1900), *La théorie de l'histoire* (Paris, 1908). Teoria „scrierilor istorice”, ilustrată de lucrările *Les principes fondamentaux de l'histoire* (1899) și *La théorie de l'histoire* (1908) este originală. Conform acestei teorii, faptele istorice decurg unele din altele și, prin legăturile cauzale dintre ele, se înlănțuie în „serii istorice”, ceea ce constituie esența conținutului și derulării existenței umanității. Ca modalitate concretă, A. D. Xenopol aduce în prim-plan evoluția

poporului român cu domenii esențiale pentru o națiune: etnogeneza, stabilitatea, unitatea, instituționalitatea, demografia, economia, viața politică, științifică, religioasă și relațiile internaționale. În elaborarea concepției sale asupra istoriei, Xenopol pleacă de la distincția dintre faptele coexistente, care se raportează la spațiu, și faptele de succesiune, care se dezvoltă în timp, distincție pe care el o consideră piatra unghiulară a teoriei sale. Faptele coexistente se repetă, fără a se schimba și constituie obiectul de studiu al științelor teoretice, iar faptele de succesiune se schimbă permanent, dar nu se repetă și ele dau specificul științelor istorice. În cazul faptelor de coexistență, scurgerea timpului nu modifică fenomenele, în vreme ce în faptele de succesiune timpul intervine ca un element modificador esențial. Deși distincția amintită determină deosebirea dintre științele teoretice și cele istorice, între cele două genuri de fapte nu există, după Xenopol, un zid despărțitor. Faptele de coexistență repetându-se, se pot transforma până la urmă în fapte de succesiune, precum revărsările reluate ale unui fluviu dau naștere, în final, deltei sale, care este o nouă formațiune geologică și geografică. A. D. Xenopol susține că științele istorice se referă și la fenomenele materiale și la cele spirituale. Vorbind de istorie, el nu o consideră o știință particulară, oarecare, precum fizica, chimia sau psihologia, ci un mod de concepție a lumii, modul succesiv, în opoziție cu modul coexistent. Istoria se îndeletnicește, astfel, cu fenomenele care sunt ceea ce sunt prin cursul timpului, iar acestea se referă și la societate și la natură și la spirit și la lumea materială. Secțiunea a treia din opera lui A. D. Xenopol cuprinde lucrări polemice și documentare: *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană* (Iași, 1884, replică la lucrarea *Romänische Studien*, elaborată de istoricul german Robert Roesler (1840-1881), apărută la Viena în 1871), *Une énigme historique. Les Roumains au moyen âge* (Paris, 1885), *Etudes historique sur le peuple roumain* (Iași, 1887), *Românii și Austro-Ungaria* (Iași, 1914), precum și numeroasele articole sau luări de poziție din cadrul unor reuniuni științifice naționale ori internaționale pe această temă. O secțiune distinctă a operei lui A. D. Xenopol o formează scrierile cu o tematică diversificată, referitoare la domniile lui Ștefan cel Mare (1871), Constantin Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir (1886), Scarlat Callimachi (1897), Alexandru Ioan Cuza (1903), Nicolae Kretzulescu (1915), confruntările militare dintre ruși și turci și prezentarea urmărilor acestora pentru Țările Române (1880), luptele politice interne între Drăculești și Dănești (1907), istoria partidelor politice în România (1910). Mai puțin cunoscută este activitatea sa de scriitor. A. D. Xenopol frecventează lirica erotică și pastelul, publicându-și creațiile în revista „Arhiva”, sub pseudonimele I. Laur (1894-1899), Rama și Vitold (1901-1902). *Amintiri de călătorie* (Iași, 1901), singura sa scriere de întindere, menționată de istoria noastră literară, este lipsită însă de însușiri artistice notabile. Mai puțin cunoscută este și activitatea sa de traducător. A. D. Xenopol traduce din creația lui Goethe *Hermann și Dorothea*, versiune rămasă însă în

manuscris, precum și *Flori de câmp*. *Rosa cea oarbă* din creația scriitorului flamand Hendrik Conscience (1873). Ca editor, îngrijește *Scrierile* lui Ion Creangă (1890) și Mihai Eminescu, *Poezii complete* (1893). A. D. Xenopol are meritul de a scrie prima sinteză de istorie a poporului român, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, și de a o face cunoscută întregii lumi, deziderat formulat anterior de către Mihail Kogălniceanu și Nicolae Bălcescu, încă de pe vremea când aceste idei prefigurau programul Revoluției de la 1848. Contribuind, ca profesor universitar, la educarea și modelarea multor generații de profesori de istorie și istorici români, A. D. Xenopol este unul dintre cei mai aprigi susținători ai înlăturării înapoierii economice și culturale a României, militând pentru continuarea dezvoltării învățământului, la toate nivelele sale, operă începută în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866). În toate studiile sale economice, A. D. Xenopol preconizează crearea unei puternice și diversificate industrii naționale. Ambele direcții, învățământul și industria, le vedea ca făcând parte din drumul spre realizarea unei independențe nu doar politice, ci și a uneia economice a României. În acest sens, istoricul A. D. Xenopol opune concepțiilor liber schimbiste oficiale ale epocii concepția protecționismului economic intern, menit să asigure crearea unei industrii românești puternice, care să permită, la rândul ei, dezvoltarea celorlalte compartimente ale economiei naționale: comerțul, finanțele, agricultura etc. Formația sa pluridisciplinară (economist, filosof, jurist și istoric) îl apropie și apoi îl consacră în domeniul sociologiei, A. D. Xenopol numărându-se printre cei mai importanți sociologi români, cu o contribuție substanțială în faza constitutivă a sociologiei naționale. Pe plan internațional, remarcabilul om de cultură A. D. Xenopol aduce contribuții dintre cele mai importante la filosofia istoriei, așa după cum o dovedește lista de lucrări publicate în limbile franceză, germană și italiană, limbi pe care istoricul le stăpânea la nivelul unui vorbitor elevat. Prin întreaga sa activitate creatoare, ilustrată ca eseist, filosof al istoriei, istoric, pedagog, sociolog și scriitor, A. D. Xenopol se afirmă ca intelectual român de orientare universală, care, utilizând principii metodologice moderne, scoate istoria din tiparele sale tradiționale și tradiționaliste, împletind-o strâns într-o documentație amplă, într-o viziune critică de ansamblu, capabilă să prezinte realist multitudinea formelor de manifestare a vieții sociale a oamenilor: economică, socială, politică, culturală, ideologică etc. Prin investigarea unor noi modalități care să structureze istoria și filosofia istoriei, prin asiduitatea și profunzimea analizei în explicarea evenimentelor istorice, A. D. Xenopol se situează printre cei mai importanți gânditori europeni ai epocii sale. O parte din studiile sale se tipăresc și peste hotare, în reviste de prestigiu din Franța, Germania, Rusia. Pentru meritele sale științifice în domeniul istoriei, A. D. Xenopol devine membru corespondent (1 aprilie 1889) și titular al Academiei Române (11 martie 1893), președinte al Secțiunii de Istorie a Academiei Române (1903-1905, 1910-1911, 1914-1919). Discurs de recepție: *Mihail Kogălniceanu* (17 martie 1895). A. D.

Xenopol este membru de onoare al Societății de Arheologie din Bruxelles (1900), membru de onoare al Societății Academice din Cernăuți (1901), membru al Institutului Internațional de Sociologie (1903), membru corespondent (1901) și membru titular al Academiei de Științe Morale și Politice din Paris (1914), membru în comitetul de conducere (1914) și vicepreședinte al Societății de Sociologie din Paris (1916). A. D. Xenopol este premiat de Academia Română pentru lucrările *Studii economice* (1880), *Istoria românilor din Dacia Traiană* (1889, 1893) și de Academie des Sciences Morales et Politiques pentru lucrarea *Histoire des Roumaines de la Dacie Trayane* (1896)²⁷⁰.

Câteva fragmente, excerptate de noi din articolul publicat aici, sunt elocvente, în primul rând, pentru orientarea tematică a almanahului. Analiza istoricului, pledoaria sa pentru salvarea culturii umanității, prin recursul la istoria înțeleasă ca o „călăuză” folositoare omului, precum și viziunea largă asupra viitorului, „când nu numai pământul, ci cel puțin sistemul solar întreg va avea conștiința existenței sale comune”, oferă în epocă o lectură agreabilă și instructivă – pentru o categorie emancipată însă de cititori –, care își păstrează și astăzi farmecul natural:

„Veacul nostru pășește cu pași urieși cătră inchinarea materiei. Oriincotro vom arunca privirea vom vedea aceleași curente, mai slabe sau mai puternice după patul in care curg, dar toate indreptându-se cătră una și ace[e]și mare: materialismul.

Dacă privim la cea mai înaltă manifestare a spiritului omenesc, filosofia, o vedem împărțită în două scoli: fatalismul și o formă mai ascunsă a acestuia, pozitivismul. Ambele însă au drept caracter comun că se întemeiază pe studiul materiei și că ide[e]a nu este privită decât ca o înflorire a aceleia. Cei câțiva reprezentanți a[i] scoalelor mai vechi, idealiști sau spiritualiști, sunt ca profetii a[l] caror glas se perdea în pustiu. Indreptarea generală a spiritului fiind în sensul scoalelor nouă, numai ele pot avea resunet în mințile mulțimei.

Aceste scoli au desvoltat până la un grad ascuțit antagonismul firesc ce exista între filosofie și religie, și cea d'ântăi, sprijinită și pe inriuririle corumpătoare ale vieții civilizate, au putut da celei din urmă o lovitură din care nu se va mai ridica. Religieuna basată pe credință fără dovezi într-un secol în care toate se dovedesc părăsește cu incetul conștiința omenirii. Ea se retrage ăntăi din capetele cele mai puternic constituite, unde este înlocuită prin convingeri ce-i pot ținea locul; apoi exemplul o alungă și din acele în care dinsa ar putea fi singurul element care se manșină în cumpănă puterile suflatești. Fără indioială că religia începe a se trage din lume și câteva biserici părăsite și căzute în ruină arată cu îngrozire celor ce mai cred în învățăturile ei viitorul îndepărtat încă, dar nu mai puțin sigur.

²⁷⁰ R[emus] Z[ăstroiu], *Alexandru D. Xenopol*, în DLRO, ediția a II-a, 2002, p. 951-953; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 901; Al. Zub, *Istoriografia română la vârsta sintezei: A. D. Xenopol*, Iași, Institutul European, 2004; N[icolae] M[ecu], *Alexandru D. Xenopol*, în Aurel Sasu (coordonator), *op. cit.*, vol. II (M-Z), p. 852; R[emus] Z[ăstroiu], *Alexandru D. Xenopol*, în DGLR, vol. VII (Ț-Z), 2009, p. 460-462.

Asta tinde către realism în toate manifestările sale, unde acesta își poate găsi exprimarea: în pictură, sculptură și roman. Felurile picturii, care înfloresc mai ales în zilele noastre, sunt peisajul, janrul [genul, felul] și portretul, toate luate după natură. Pictura religioasă s-înțelege că au trebuit să dispară; și cea istorică este însă în deplină decadere. Invențiunea a slăbit, ideile s-au tocit și mâna nu mai poate urma liniile șterse ale unei palide închipuirii, ci îi place mai bine a imita marginile bine lămurite a[le] figurilor aievea. Sculptura a devenit o meserie care produce figure ce slujesc la ornamentarea orașelor lumii. Nu inspirația, ci comanda dă naștere lucrărilor ei. Romanul, acea epopee în prosă, care trebu[i]e să disvălească jocul pasiunilor omenești, a devenit o scoală experimentală în care se pun și se deslegă probleme fiziologice. El își culege figurile ce le pune în mișcare din păturile tot mai joase ale societății, unde realitatea apare mai crudă și mai puțin acoperită, iar stilul în care este scris lovește bunul gust și sperie rușinia. Și cum ar putea fi altfel într-o societate coruptă până în măduva ei, în care coardele tocite ale inimii și gândirii trebu[i]esc sguiduite cu brutalitate pentru a scoate din ele un resunet răgușit!

În acele manifestări ale artei în care imitarea naturii nu este cu puțință, precum în arhitectură și în muzică, nu întâlnim decât decadere. Nu e vorbă, niciun secol poate nu înfățișează ca al nostru o bogăție mai mare de construcțiuni mărețe și impunătoare; dar dacă sunt și frumoase e o altă întrebare. O varietate amețitoare de forme, o ornamentare încărcată, o amestecătură a tuturor epocelor și tuturor stilurilor face de tocmai arhitectura noastră n-are nici stil, nici caracter. [...] Muzica, care împărtășește cu arhitectura caracterul comun de a scoate formele sale din adâncul sufletului omenească, în ce stare se află ea în timpul de față? Wagner, care este totodată și cel de pe urmă compozitor al marelui secol dinaintea și începutul decăderii muzicale, este încă un puternic geniu care, de câte ori se întoarce către formele vecinici ale muzicii, produce încă bucați de o sublimă frumusețe. Dar el este în muzică un novator și anume un novator ce și-a croit o teorie muzicală pe care vrea s-o illustreze prin exemple. El vrea să facă muzică. Vroința au înlocuit inspirația și asta, fiind indeletnicirea cea mai nepersonală omului, s-înțelege de la sine ce va ajunge atunci când, în loc de a curge fără vo[i]e ca din un izvor nesecat, va împinge la lumină creațiunile sale sub opintirile maestrilor ale inteligenței. De ace[e]a să se observe că din muzica lui Wagner măsura regulată mai că a dispărut, ritmul e cu totul capricios, rezolvirea acordurilor nu se mai face după legile naturale ale armoniei, ci tinde mai ales a produce un efect original și neașteptat. [...]

Să cercetăm acum știința, mândria veacului nostru. Nu se poate tăgădui că există o puternică mișcare științifică, dar ea se indeletnicește mai mult cu întrebările mărunte și cu urmările practice decât cu ideile generale și teoretice. Unde se poate asemăna veacul nostru cu acele de naintea lui în măreția descoperirilor? Se va întâmpla poate că, intrucât ce era mare s-a descoperit odată, nu rămâne pentru noi decât a trage urmările izbănzilor dobândite. Apoi cine nu vede chiar în o asemenea mărturisire adevărate decăderi? Minte omenească a ajuns deci la culmea înălțimei ce-i era dat să ajungă; mai sus nu se poate urca și să nu se uite că starea pe loc este începutul decadenței. Dar câte probleme oare nu întrevăde știința, către a căror deslegare ea nu află însă niciun drum! N-au încetat secretele naturii pentru omenească, căci prin tot ce a descoperit ea până acum de abia a ridicat un colț al vălului a tot învălitor; ci puterea minții s-a tocit; ea este bună numai cât pentru a storce, din adevărurile descoperite de alte timpuri, urmările mai îndepărtate, iar nu pentru a

adăugi alte cuceriri către acele dobândite până acum. Intrebările concrete însă se apropie de materie, care singură reprezintă concretul în univers. [...]

Care este înțelesul acestei îndreptări materialiste în toate ramurile lucrării intelectuale? Mulți văd în ea o eră nouă în istoria omenirii, a[1] cărei început datează nu de mult și a[1] căreia sfârșit nici se poate întrevădea. Se țin în perspectivă descoperiri din ce în ce mai mari, mai extraordinare și poate că numai atunci se va închide cartea istoriei neamurilor de astăzi când vor ajunge a corespunde între ele lumile cerești, când spațiile interplanetare nu vor mai fi pe p[i]edecă pentru strebatirea gândirii ființelor ce le locu[i]esc, când nu numai pământul, ci cel puțin sistemul solar întreg va avea conștiința existenței sale comune. [...]

Istoria ne poate sluji de călăuză pentru a descoperi înțelesul mișcării actuale a minții omenesci. [...] Mersul istoriei este fatal; nicio putere în lume nu poate opri fenomenele sale..., dar omul poate să le întârzie sau să le grăbească.

Dață voim deci să mai reținem pe povârnișul decăderii frumoasa noastră cultură, trebu[i]e să luptăm din reputeri pentru sprijinirea idealismului!".

Tabla de materii, p. 211.

Exemplarul de la Rădăuți al „Almanahului Societății Academice Social-Literare «România Jună»”, I, 1883, pe care l-am consultat, se păstrează și astăzi în condiții bune. Pe coperta interioară, în chenar lucrat artistic, sub titlul almanahului, emblema Societății Academice Social-Literare „România Jună”, de formă ovală: Minerva, zeița înțelepciunii și a războiului drept, protectoarea artelor și a meșteșugurilor, în picioare, privind spre stânga, cu sulița în mâna dreaptă și cu scutul rotund în stânga. Pe margine, între două chenare artistice, unul mai lat la exterior și celălalt mai subțire la interior, cu majuscule: SOCIETATEA ACADEMICĂ ROMÂNIA JUNĂ. Jos, la mijloc, între două stelute: VIENA. Sub emblemă, în partea stângă a paginii, deviza societății: „Uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri!”. Alături, mai multe ștampile, aplicate de-a lungul timpului, dintre care două ne rețin atenția în mod deosebit. Prima, de formă ovală, cu textul: BIBLIOTHEK DES K. K. GYMNASIUMS IN RADAUTZ. Cea de a doua, rotundă, suprapusă peste cea germană, cu următorul text pe margine: LICEUL EUDOXIU HORMUZACHI ÎN RĂDĂUȚI. Almanahul din 1883 provine din Biblioteca profesorilor (Lehrerbibliothek) de la Gimnaziul Superior de Stat, unde a intrat, după 1899, având numărul de inventar general 2 120. Primul director al Gimnaziului Superior de Stat din Rădăuți, Ernst Rudolf Neubauer (1822-1890), personalitate a vieții culturale din Bucovina, noua sa patrie după 1850, „un pedagog excelent”, donează școlii, în 1876, 250 de cărți și de periodice, punând bazele Bibliotecii profesorilor (*Lehrerbibliothek*). În cadrul Gimnaziului Superior de Stat din Rădăuți, ca peste tot în Bucovina istorică, bibliotecii i se acordă o atenție deosebită. În arhiva Colegiului Național „Eudoxiu Hurmuzachi”, am descoperit un *Registru index alfabetic al cărților din bibliotecă*, datat 1899. Întocmit cu acuratețe și cu o caligrafie admirabilă, acest prețios document sistematizează fondul de carte existent la acea dată (1 623 de volume) pe 19 secțiuni tematice: 1) *Religie romano-catolică* (23 de titluri); 2)

Religie greco-orientală (18); 3) *Limba latină* (197); 4) *Limba elină* (138); 5) *Limba germană* (308); 6) *Geografie și statistică* (88), 7) *Istorie* (214); 8) *Matematică* (68); 9) *Științele naturii* (110); 10) *Fizică* (70); 11) *Filosofie* (33); 12) *Limba română* (72); 13) *Limba franceză* (57); 14) *Alte limbi* (18); 15) *Pedagogie* (53); 16) *Artă, stenografie, gimnastică, muzică etc.* (63); 17) *Albume* (13); 18) *Miscelaneea* (27); 19) *Atlase și hărți* (63). Circulația cărții românești în spațiul etno-cultural național este elocventă, potrivit acestui document²⁷¹.

„Almanachul Societății Academice Social-Literare «România Jună»”, I, 1883, apare în condiții grafice deosebite, cu hârtie de foarte bună calitate. Fiecare pagină, tehnoredactată cu header, imprimată cu un chenar elegant, are motive artistice la colțuri. Textele apar cu inițiala din primul cuvânt lucrată artistic, în tradiția Evului Mediu românesc al tiparului. Filă aparte pentru numele autorilor, nenumărată, dar cu chenar *recto* și *verso*, cu vignete sub fiecare nume și cu același model. Exemplarul de la Rădăuți este legat și se găsește, din 1996, la biblioteca Institutului „Bucovina” al Academiei Române.

Din aceeași bibliotecă provine și cel de al doilea tom al acestui calendar românesc: „Almanachul Societății Academice Social-Literare «România Jună»”, II, Viena, Editura Societății „România Jună”, 1888, 256 p. Exemplarul de la Rădăuți, căruia îi lipsesc paginile 255 și 256, este legat și se găsește, din 1996, de asemenea, în biblioteca Institutului „Bucovina” al Academiei Române.

„Almanachul Societății Academice Social-Literare «România Jună»” reprezintă, prin colaborările din cele două tomuri ale sale (1883 și 1888), o strălucită expresie a conștiinței unității culturale a românilor din toate provinciile noastre istorice.

În transcrierea excerptelor din „Almanachul Societății Academice Social-Literare «România Jună»” am păstrat grafia originală, înțelegând fiecare text ca document de epocă, dar am aplicat peste tot normele de ortografie și de punctuație adoptate de Academia Română și în vigoare astăzi. Cu puține excepții, am renunțat la -*ă* (final).

²⁷¹ Cf. Vasile I. Schipor, *Rădăuți, 1872-1938. Biblioteca în viața orașului modern din Bucovina*, în „Anuarul Muzeului Literaturii Române Iași”, anul I, nr. 1, 2008, Iași, Editura Alfa, 2008, p. 170.

1. Venirea romanilor în Dacia, ilustrată omagială.
Sursa: www.redescoperaistoria.ro

2. Ștefan cel Mare și aprodul Purice, ilustrată circulată la 14 octombrie 1904.
Sursa: www.delcampe.net

3. Stoica Dumitrescu, *Intrarea triumfală a lui Mihai Viteazul în Alba Iulia.*

Sursa: www.ebay.com

4. *Întâlnirea Principelui Carol cu Osman Pașa*, ilustrată editată de Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl” și circulată la 29 februarie 1904. Sursa: www.delcampe.net

5. Constantin Brâncoveanu, portret după Antonio Maria del Chiaro, 1 ianuarie 1717.
Sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Brâncoveanu

6. Alexandru Ioan Cuza, litografie de Carol Popp de Szathmari. Sursa: www.artmark.ro

7. *Intrarea victoriosă a armatei române în București la 1878, fotografie de Franz Mandy.*
Sursa: commons.wikimedia.org

8. *Intrarea armatei române în Dobrogea, 14 noiembrie 1878.* Sursa: ro.wikipedia.org

9. *Încoronarea regelui Carol I, 10 mai 1881,* desen de M. Ferdinandus.
Sursa: www.giurgiuveanul.ro

10. Jubileul regelui Carol I, 10 mai 1891. Sursa: www.artmark.ro

11. *România Întregită*, „alcătuire patriotică” de Lascăr Tărăbuță, Iași, Atelierele Grafice „Viața românească”, cca 1918. Sursa: <http://www.artmark.ro>

12. *Bălciul de Sfântul Petru de la Giurgiu*, gravură de Auguste Raffet, 1839. Sursa: romaniaforum.info/...raffet/705-voyage-dans-la-russie-méridionale-et-la-crimée-par-1...

13. *La fântână, costume din Muntenia*, litografie de Michel Bouquet, 1840.
Sursa: www.george-damian.ro

14. *Costumul de iarnă din Muntenia*, litografie de Michel Bouquet, 1840.
Sursa: www.george-damian.ro

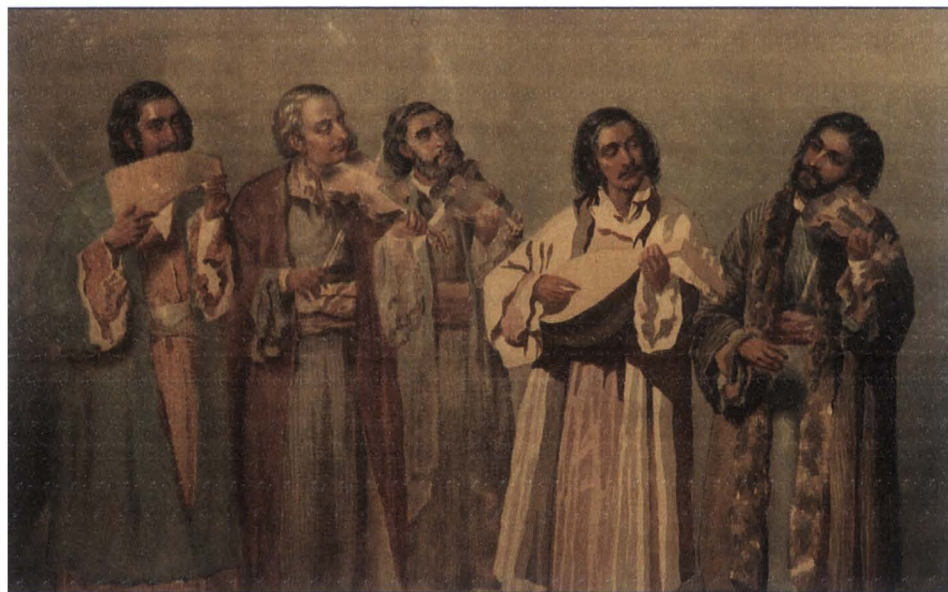
15. Hora, gravură de Ch. Doussault, 1840. Sursa: www.pinterest.com

16. Copii umblând cu steaua în București, reproducere după M. Doussault, 1842.
Sursa: ro.wikipedia.org

17. Hora Unirii la 1860, caricatură de epocă. Sursa: www.cotidianul.ro

18. *Taraful Ochialbi* la 1860, acuarelă de Carol Popp de Szathmari.
Sursa: galeriidearta.blogspot.com/2015/01/carol-popp-de-szathmary11-ianuarie-1812.html

19. Piață la Râmnicu Vâlcea, acuarelă de Amedeo Preziosi, 1869.
Sursa: commons.wikimedia.org

20. Curs de vopsit lână folosind culori vegetale, Săliște-Sibiu, începutul anilor 1900.
Sursa: www.delcampe.net

21. *Paparudă*, grafică de F. de Haenen, 1905.

Sursa: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Paparudă#/media/File:Paparuda-1905>

Saluțări din România. Călușari.

22. Călușari, ilustrată etnografică serială, editată înainte de 1918.

Sursa: www.delcampe.net

Romänische Tänzler — Román tánczosok

23. Dansatori români din Transilvania, ilustrată etnografică ungurească editată înainte de 1918. Sursa: www.delcampe.net

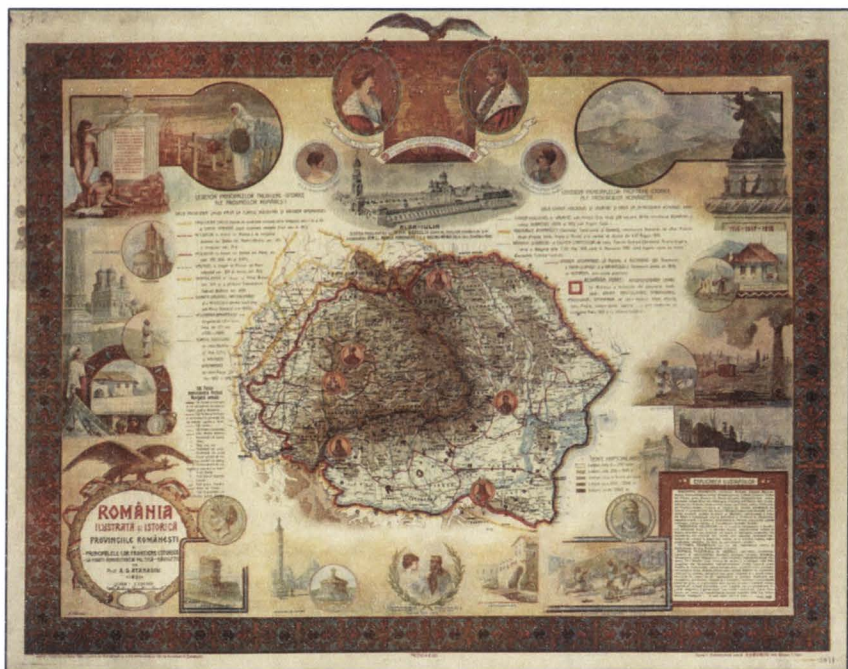
24. O familie din Moldova, ilustrată tipărită de Editura N. S. Șaraga, circulată la 11 iunie 1901. Sursa: www.delcampe.net

25. Port național al românilor din jurul Hațegului, 1904.
Sursa: renascendis.blogspot.com

26. Distribuția operetei „Crai nou”, Caransebeș, 14 aprilie 1914.
Sursa: www.delcampe.net

27. România ilustrată și istorică, A.D. Atanasiu, Iași, cca 1918. Sursa: www.artmark.ro

II. CALENDARE ȘI ALMANAHURI ROMÂNEȘTI DIN BUCOVINA (1811-1918)

II. 1. Calendare și almanahuri românești din Bucovina. Origine, influențe și evoluție

Pentru societatea din Bucovina și pentru românii de aici, înființarea presei, în general, și a presei în limba română, în mod special, reprezintă o problemă prioritară încă din primul deceniu al veacului al XIX-lea, rosturile ei fiind corect intuite: mijloc modern, folositor, de comunicare în cadrul societății¹, modalitate de apropiere a comunităților și a omului bucovinean de universul civilizației europene și de valorile acesteia, ceva mai târziu, treptat, școală de educație națională pentru conservarea limbii, a culturii, mijloc de redășteptare a conștiinței de neam și de țară.

Câteva proiecte din primele decenii ale secolului al XIX-lea trebuie reținute în mod deosebit. În 1803, învățătorul Ioan Bilievici din Suceava solicită aprobare pentru tipărirea unei gazete „pentru intelighența moldovenească”². În iunie 1815, Teodor Racoco, tâlmaci pentru limba română la Lemberg, la curent cu ideile Școlii Ardelene, prin Ion Budai-Deleanu, cere autorităților aprobarea pentru „a redacta atât un ziar politic cât și o revistă științifică în limba

¹ Vezi, pentru această problemă, Ioan-Paul Valenciu, „*Foaia ordinăciunilor Consistoriului episcopal în trebile scolare ale Diecesei Bucovinei*” – un organ de presă necunoscut, Câmpulung [Moldovenesc], [Fundăția Culturală] Biblioteca „Miorița”, 2008. Câteva observații din studiul introductiv, „*Foaia ordinăciunilor Consistoriului episcopal în trebile scolare ale Diecesei Bucovinei*”, un organ de presă necunoscut (p. 5-45), trebuie reținute pentru apropierea de orizonturi noi de înțelegere și interpretare a istoriei noastre din secolul al XIX-lea: „O istorie a presei bucovinene încă nu există, deși devine tot mai evident faptul că nu ne putem apropia de problemele societății bucovinene din secolul al XIX-lea fără cercetarea publicațiilor apărute în această provincie. Va trebui să înțelegem că fără acel flux de informații, prin care bucovinenii erau legați de lumea întreagă, societatea modernă bucovineană nu poate fi înțeleasă. Nu putem să înțelegem mentalul bucovinean fără să cunoaștem, mai întâi, cum s-a format. Apariția presei în Bucovina a pus bazele unei alte civilizații, care, la rândul-i, a creat un alt individ, mult mai ancorat în realitățile lumii sale” (p. 5).

² Ioan V. Cocuz, *Presa românească în Bucovina (1809-1944)*, în „Suceava”. Anuarul Muzeului Județean, XVI, 1989, p. 14.

românească³. Publicația urma să poarte titlul „Gazetă moldovenească”, cu apariție săptămânală. La 8 martie 1817, Teodor Racoco adresează un *Apel* (*Înștiințare pentru gazete românești*) tuturor românilor „iubitori de neam și de propășirea limbii patrioticești”. Acest apel este un adevărat program, cuprinzând, „primele repere ideologice la noi, privitoare la rolul presei în viața politică, socială și spirituală a unui popor”⁴. Proiectul lui Teodor Racoco nu s-a realizat din lipsă de „prenumeranți”. În 1820, sub denumirea de „Chrestomaticul românesc”, el publică la Cernăuți materialele adunate pentru rubricile cultural-literare ale gazetei preconizate (195 de pagini). Fără a fi o revistă literară propriu-zisă, „Chrestomaticul românesc” rămâne o primă încercare de revistă românească.

După o perioadă de „secetă culturală”, anul 1848 aduce în spațiul publicisticii bucovinene o realizare de excepție prin editarea ziarului „Bucovina”, organ de presă, la un moment dat, al revoluției din toate provinciile locuite de români. Apărută la Cernăuți, în intervalul 4 octombrie 1848-20 septembrie 1850, „Bucovina”, „gazetă românească pentru politică, religie și literatură”, redactată în limbile română și germană, este opera fraților Alexandru și Gheorghe Hurmuzachi. Cu un program identic formulat în *Petiția Țării*, cu o redacție entuziastă (Iraclie Porumbescu, Aron Pumnul, George Barițiu) și colaboratori de prestigiu (V. Alecsandri, C. Negri, D. Bolintineanu, I. H. Rădulescu, Gr. Alexandrescu, M. Kogălniceanu, A. Mureșeanu, A. Șaguna, V. Pogor, Gh. Sion), „Bucovina” se aseamănă, sub aspectul activității literare, cu „Dacia literară”. Acest periodic direcționează publicistica românească din Bucovina de până la 1918 prin problematica și modernitatea ideilor: învățământ național românesc, în care să se studieze limba, istoria și cultura națională, dreptul celorlalte naționalități la învățământ în limba maternă, reforma radicală a învățământului din provincie, cu accent pe înființarea de „școli populare” în toate satele, înființarea unei universități românești la Cernăuți, înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, dezvoltarea unitară a limbii române în toate provinciile istorice românești, interesul pentru creațiile literare românești din toate provinciile și pentru folclor (aici se tipărește, pentru prima oară, în 1850, *Miorița*).

Mișcarea națională și literară declanșată de această publicație, prin cele 60 de numere apărute⁵, n-a mai conținut în Bucovina istorică. Ctitorii acesteia, frații Eudoxiu Hurmuzachi (1812-1874), Gheorghe Hurmuzachi (1817-1882) și Alecu Hurmuzachi (1823-1871), „Grachii României”, cum îi numește Andrei

³ Teodor Balan, *Teodor Racoco și „Chrestomaticul românesc”*, în „Codrul Cosminului”, II-III, 1925-1926, p. 369.

⁴ Nicolae Cârlan, *Coordonate ale activității tipografice din nordul Moldovei, până la 1830*, în „Pagini literare”, 1983, p. 176.

⁵ I. Hangiu, DPLR, p. 62.

Mureșanu⁶, ocupă un loc de frunte în renașterea neamului românesc din Bucovina. Li se alătură, dintre literații ieșiți din frământările politice ale anului 1848, Iraclie Porumbescu (1823-1896) și Aron Pumnul (1818-1866). Pribegii moldoveni și ardeleni, aflați în refugiu în Bucovina, trăiesc în mare intimitate în Cernauca, sub patronajul fratern și patern al lui Doxachi Hurmuzachi (1782-1857), „patriarhalul bo[i]er moldovean în limbă, obicei și port”⁷, un „geniu al locului”, prezență târzie într-o lume nouă, în prefacere neconținută. Aceștia reîmprespătează legăturile cu românii din celelate provincii istorice și, mai ales, realizează în paginile „Bucovinei” de la Cernăuți ceea ce nu s-a putut realiza în câmp politic: unitatea culturală, izvorâtă din unitatea de gândire și simțire a întregii intelectualități românești⁸.

În perioada 1865-1918, publicistica bucovineană cunoaște o adevărată explozie, remarcându-se prin diversitate, orientare politică națională, combativitate, civism, probitate și deschidere spre modernitate. Sunt de menționat periodicele literare („Încercări literare”, Cernăuți, 1892; „Junimea literară”, Cernăuți-Suceava-Cernăuți, 1904-1914); periodicele cultural-literare („Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina”, Cernăuți, 1865-1869; „Aurora Română”, Cernăuți, 1881-1882; „Revista Bucovinei”, București, 1916); periodicele social-politice („Revista politică”, Suceava, 1886-1891, 1910-1911; „Gazeta Bucovinei”, Cernăuți, 1891-1897; „Patria”, Cernăuți, 1897-1900, 1909-1910; „Timpul”, Cernăuți, 1900-1901; „Privitorul”, Viena-Brünn-Cernăuți, 1902-1903; „Voința poporului”, Cernăuți, 1902-1908; „Lupta”, Cernăuți, 1906-1910; „Românul”, Cernăuți, 1908-1909; „Foaia poporului”, Cernăuți, 1909-1914); periodicele religioase („Candela”, Cernăuți, 1882-1946); pedagogice („Școala”, Cernăuți, 1911-1914); periodicele destinate sătenilor („Amicul poporului”, Cernăuți, 1878-1896; „Steluța”, Corovia, 1883-1884; „Deșteptarea”, Cernăuți, 1893-1904). O mențiune aparte facem pentru periodicele de informare juridică:

⁶ Apud I. Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina 1774-1857. Discurs...*, 1916, p. 40.

⁷ Constantin Loghin, *Anul 1848 în cultura și literatura Bucovinei*, Cernăuți, Tipografia Mitrop. Silvestru, 1926, p. 10.

⁸ Acest *risorgimento* românesc nu s-ar fi putut însă înfăptui pe un teren sterp. Existau aici acei „veșnici păzitori ai solului național” (cum i-ar fi numit George Călinescu) sau „cumințenii ale pământului”, care, deși înstrăinat, rodea din sămânța cea bună. Aici se cuvine să evocăm pilda de bună creștere pe care o dădeau soții Hurmuzachi copiilor lor, la Cernauca. Elena Murguleț își îmbărbăta soțul: „Să grijim, iubite soțule, cu tot adinsul ca în amestecătura aceasta de limbi, copiii noștri să rămână ceea ce suntem noi, adică români, și să-și păstreze cu sfințenie sentimentele lor naționale în tot cursul vieții lor”. Acestor cuvinte, cu valoare de crez de o viață, de exemplu, îndemn sau aspră mustrare pentru românii de la marginea teritoriului nostru etnic, li se vor alătura cele „trei datorii mari și sfinte” din cunoscutul testament al lui Doxachi Hurmuzachi, rostit în 1857: patria, limba și biserica (vezi I. Nistor, *op. cit.*, p. 40; Constantin Loghin, ILRB, 1926, p. 42-43).

„Foaea legilor și a Guvernului Țării pentru Țara de Coroană a Bucovinei”, Cernăuți, 1850; „Generală foaea a legilor și a Guvernului Țării pentru Țara de Coroană a Bucovinei”, Cernăuți, din 7 octombrie 1850; „Foaea Guvernului Țării pentru Ducatul Bucovina. Landes Regierungsblatt fur das Herzogthum Bukowina”, Cernăuți, 31 ianuarie 1853-1860; „Foaiă legilor Imperiului pentru rigatul Galiției și pentru Bucovina”, Cernăuți, 11 martie 1861; „Ordenăciunile cesaro-regeștilor oficiolate de Țară pentru Ducatul Bucovinei”, Cernăuți, 12 octombrie 1861-1862; „Foae de legi și ordinăciuni pentru Ducatul Bucovinei”, Cernăuți, 20 martie 1863-1869. Din aceeași nevoie de comunicare, „venind în sprijinul preoțimii de mir”, consistoriul episcopal al Diecezei Bucovinei începe să editeze, din 11/23 martie 1868, „Foaea ordinăciunilor Consistoriului episcopal în trebile bisericești ale Diecezei Bucovinei”, publicație cu caracter administrativ-bisericesc, cu apariție neregulată și grafie chirilică, până în 1875, iar din acest an cu litere latine. Tot acum, consistoriul episcopal al Diecezei Bucovinei, care îndeplinea și rolul de conducere a școlilor ortodoxe din eparhie, hotărăște să tipărească „Foaea ordinăciunilor Consistoriului episcopal în trebile scolare ale Diecezei Bucovinei”⁹.

⁹ Publicația nu este menționată în niciunul din cataloagele presei românești. Prezentarea lui Ioan-Paul Valenciuc, la care facem trimitere prin nota 1, este structurată după formatul clasic al unui articol de istorie literară: *Redacția*, p. 18-22; *Descriere*, p. 22-23; *Tiparul*, p. 23-24; *Cuprinsul* (dispoziții ale ocărnuirii, vestiri personale, transferuri, decese), p. 24-27; *Încetarea apariției*, p. 27-28. Un spațiu aparte în economia lucrării îl ocupă prezentarea analitico-descriptivă a dispozițiilor publicate în „Foaea ordinăciunilor Consistoriului episcopal în trebile scolare ale Diecezei Bucovinei pe anul 1868”, structurat tematic, cu 100 de trimiteri la izvoare, note și comentarii: *Dispoziții privitoare la procesul de învățământ*, p. 28-43; *Numiri de personal*, p. 43; *Salariizarea personalului didactic*, p. 44. Prezentarea este urmată de câteva concluzii: „Foaea ordinăciunilor Consistoriului episcopal în trebile scolare ale Diecezei Bucovinei», cu o apariție de numai un an, după știința noastră, se constituie într-un început de presă pedagogică în Bucovina [...], reprezentând un pas înainte în procesul de modernizare a comunicării între instituțiile școlare. Ea va deschide drumul spre apariție celebrei gazete «Bukowiner Pädagogische Blätter / Foaiă Pedagogică Bucovineană», începând cu 1 iulie 1873” (p. 45), editată de Bukowiner Volksschullehrer-Verein și redactată de Dimitrie C. Isopescu și Nicolae Ieremievici-Dubău. Periodicul apare la Cernăuți, lunar, cu texte în limbile germană, română și ruteană, până la 1 decembrie 1902. Lucrarea reprezintă, indiscutabil, o contribuție la cunoașterea presei din Bucovina și oferă totodată celor interesați un instrument de lucru folositor. Facem însă precizarea că în *Bibliografie*, p. 50-52, nu sunt menționate izvoarele din istoriografia germană referitoare la presa din Bucovina istorică. Lucrarea lui Johann Winckler *Die periodische Presse Oesterreichs. Eine historisch-statistische Studie*, Wien, Druck von Leopold Sommer & Comp., 1875, ar trebui menționată, chiar dacă autorul acesteia nu menționează și acest periodic în rândul celor apărute aici în intervalul 1848-1873 (vezi partea a II-a a lucrării, p. 4-222). Și lucrarea lui Erick Procopovici, *Die Entwicklung des Pressewesens in*

În acest context, calendarele și almanahurile românești din Bucovina s-au afirmat de timpuriu¹⁰. „Calendarul – scrie Constantin Loghin – a jucat un rol însemnat în viața fiecărui popor. Rolul acesta a fost la noi covârșitor, întrucât calendarul a apărut într-o vreme când poporul numai cu greu putea pune mâna pe o carte românească. În acele vremuri calendarul, pe lângă partea lui curat calendaristică, care își avea importanța sa, da sfaturi gospodărești, juridice, medicale, era deci primul sfătuitor al țăranului. Unii autori de calendare s-au gândit să-i dea și o parte curat distractivă, adăogând povestiri, poezii, glume, informații etc., așa că aceste cărți, câteodată, au alcătuit prima și singura lectură pentru atâți cetitori. Acest rol l-au avut calendarele din Bucovina”¹¹.

După încorporarea Bucovinei în Galiția, se tipărește la Viena „Calendariu la anul de la nașterea lui Hristos 1794, cari e prost [obișnuit, de rând] cuprinzând în sine 365 de zile, făcut spre întrebuițarea norodului slaveno-sărbesc și rumânesc, cari se află în ținuturile chesariu-creești a leagii Răsăritului”. Alcătuit de Paul Iorgovici¹², acesta este imprimat la „Slaveno-sărbeasca-româneasca privileghiata tipografie”, cu scriere chirilică, având 27 de file nepaginate.

der Bukowina, Wien, Verlag der Typographischen Anstalt Forschungs-und Kulturstelle der Österreicher aus dem Donau-, Sudeten-und Karpatenraum, Wissenschaftliche Reihe, Buch Nr. 6, 1962, nu este menționată, dar ar trebui să o facem, chiar dacă autorul nu o menționează nicăieri aici (vezi p. 14-21, 43-58).

¹⁰ I. G. Sbiera, *Mișcări literare la românii din Bucovina*, 1890, p. 20-32.

¹¹ Constantin Loghin, ILRB, ediția a II-a, 1996, p. 51.

¹² Paul Iorgovici vede lumina zilei la 28 aprilie 1764, la Vărădia, județul Caraș-Severin, în familia unui preot, Marcu Iorgovici. Face studii primare în satul natal cu un învățător venit din Țara Românească, după care urmează Școala trivială de la Vârșeț. În perioada 1776-1782, face șase clase gimnaziale la Seghed, studii de filosofie și de drept la Bratislava (1782-1784), Pesta (1784-1787), devenind notar jurat. Ulterior, studiază dreptul public austriac la Viena, după care la Roma, timp de trei ani, culege documente referitoare la istoria românilor. În perioada 1790-1793, se află la Paris și Londra, intrând în contact cu ideile reformatoare ale epocii, nutrind dorința de a le propaga și acasă, în Banat. Timp de doi ani face practica juridică la Viena, fiind în același timp corector și cenzor la tipografia în care se imprimă cărțile românești și sârbești. Aici imprimă „Calendariu la anul de la nașterea lui Hristos 1794, cari e [an de rând], cuprinzând în sine 365 de zile...”, în care publică, între altele, o traducere „de pre alte limbi”, *Cei doi excessuri a amerii. O istoriolă adevărată asupra cele doao eșiri din măsură a iubirii*. Tot la Viena, împreună cu medicul Ioan Molnar-Piuariu intenționează să scoată un ziar românesc. Despre acest proiect, raportul întocmit de Banffi, la 24 aprilie 1793, către Cancelaria aulică precizează: „Auzindu-se că proiectatul ziar valah se tipărește deja de către un anumit Paul Iorgovici la Viena și că s-au trimis câteva exemplare lui Gherasim Adamovici [...], guvernul a notificat starea lucrurilor cancelariei imperiale, făcând în același timp propunerea să se interzică strict lui Molnar scoaterea ziarului, căci nu are nici o încuviințare și anume din motiv că astăzi, când lucrurile se agravează din zi în zi, răspândirea de ziare este inadmisibilă ca or[i]șicând, căci periculoasele idei de eliberare ale francezilor se propagă cu mare iuțeală, încât

Alcătuit după modelul almanahurilor occidentale, acesta cuprinde, în partea sa calendaristică, o „hronologie” (întemeierea Ungariei, stăpânirea

orice apare în ziar, ușor s-ar putea răstălmăci, iar opiniile pot produce sguuirea liniștei publice”. În 1796, cei doi înființează „Societatea filosoficească a neamului rumănesc în mare Prințipatul Ardealului”, din care fac parte reprezentanți ai elitei rumănești din Transilvania și din Principate. În 1796, Paul Iorgovici este numit avocat consistorial la Vârșeț. Pentru ideile sale este demis, i se întentează un proces, fiind o vreme închis. După eliberare i se oferă un post de profesor de latină la Gimnaziul din Vârșeț (1806). Lucrarea sa de căpetenie este *Observații de limba rumănească*, tipărită la Buda, în 1799. Aici, în prima parte a lucrării, Paul Iorgovici definește limba ca principal mijloc de comunicare între oameni și de exprimare a ideilor și a simțămintelor, dar și limba literară, ca grai al învățaților, face referire la legătura dintre evoluția limbii și istoria societății, susține cu argumente originale latinitatea limbii române, combătând ideea purității acesteia. Rădăcinile lexicale, moștenite din latină, sunt explicate și în limba germană sau în cea franceză. Paul Iorgovici admite neologismele și are convingerea că limba română poate deveni o limbă cultă. Ultima parte a scrierii, eterogenă, este un discurs despre importanța științei educării copiilor (pedagogie), elaborat în spirit iluminist. Alte scrieri filologice: *Dicționar romăno-germano-francezo-latin* (lucrare neterminată, ajunsă până la litera M), *Bucoavnă* (abecedar tipărit la Cluj). Tot el este autorul unor scrieri istorice: *Scurtă istorie a romănilor din Dachia* (întocmită în spiritul Școlii Ardelene, în care rugăciunea domnească *Tatăl nostru* este scrisă cu litere latine, numite „slove păgâne” de către prigonitorii săi sârbi) și *Descrierea celor mai faimoși împărați, filosofi și bărbați ai Antichității*, care, din păcate, nu s-au păstrat. Paul Iorgovici, unul dintre cei dintâi oameni de cultură din Banat care au scris rumănește, folosind alfabetul latin, se stinge din viață, subit, la 21 martie 1808 în Vârșeț, în deplină putere creatoare, când, la propunerea protopopului de Caransebeș, Ioan Tomici, urma să fie numit director al școlilor naționale din Regimentul român iliric de la Caransebeș. Preocupările de lingvist, istoric și educator ale acestui precursor al culturii române moderne sunt străbătute de patriotism și de credință în „menirea înaltă pe care învățatul trebuie să o aibă în viața poporului său”: „Eu, ca fiu a[l] nației acestia, din ardoarea cătră neamu[l] meu, am pus osteneala a îndrepta limba”. Postum: Paul Iorgovici, *Observații de limbă rumănească*, Prefață de Ștefan Munteanu, Studiu introductiv, tabel cronologic, note și bibliografie de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, Timișoara, Editura Facla, 1979. Vezi, între altele: Georgeta Antonescu, *Paul Iorgovici*, în *Istoria literaturii române*, vol. II, *De la Școala Ardeleană la Junimea*, București, Editura Republicii Socialiste România, 1968, p. 103-106; C[onstantin] T[eodorovici], *Paul Iorgovici*, în DLRO, 1979, p. 456-457; C[onstantin] T[eodorovici], *Paul Iorgovici*, în volumul Eugen Simion (coordonator general), DGLR, vol. III (E-K), București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 659-660; Ion Medoia, *Paul Iorgovici, un mare om de cultură și patriot bănățean*, în „Coloana Infinitului”, Timișoara, anul XI, vol. I, nr. 64, 2008, p. 2-6 (tom omagial, închinat cărturarului la bicentenarul morții sale); Ionel Cionchin, *Un cărturar bănățean al secolului al XVIII: Paul Iorgovici-Brâncoveanu*, în „Orizonturi culturale italo-române. Orizzonti culturali italo-romeni”, revistă interculturală bilingvă, anul IV, nr. 9, septembrie 2014, *apud* www.orizonturiculturale.ro/ro_studii_Ionel-Cionchin-2.html (accesat: 15 ianuarie 2012).

Austriei, „invenciunea” prafului de pușcă, „invenciunea” tiparului, descoperirea Americii), astronomie (planeta domnitoare a anului este Venus, „Vineraoa”, ce „se numește dumnezeiasa amerii (drăgirii)”, favorizând „secsul femeesc”), calendarul grecesc și „rimlensc” (ortodox și catolic), o genealogie a împăraților și a crailor din Europa, însemnarea arhierilor și arhimandriților de lege răsăriteană (ortodoxă), târgurile mari, diferite tabele folositoare în economia casei: *Tablă pentru banii cei buni* (de aur și de argint), *Tablă foarte folositoare pentru slugi, năimitori, chirie, interes și celelalte ce se dau și se primesc în căsătorie*. În partea literară, se publică *Cei doi excessuri a amerii. O istoriolă adevărată asupra cele doao eșiri din măsură a iubirii*, în care se arată peripețiile prin care trec doi îndrăgostiți, Vanderstel și Ghiudiula, precum și nenorocirile pe care le poate aduce prea marea iubire și șovăielile unuia dintre parteneri în dragoste. Textul este o traducere „de pre alte limbi”, probabil din limba franceză, dacă ținem cont de faptul că acțiunea se petrece în Lovania (Louvain)¹³. „Bucovinenii – afirmă istoricul Ion I. Nistor – nu primeau însă cu plăcere acest calendar apărut, precum se vede, sub înrâurirea Carlovățului. Ei căutau să-și procure mai curând copii după calendarele moldovenești”.

Matei Marcovici, dascăl în satul Mihalcea, de lângă Cernăuți, din însărcinarea lui Iordache Tabora / Tabără (?–15 aprilie 1811), „prescrie” [copiază] „din cuvânt în cuvânt în zilele prea luminatului și prea înălțatului împărat Franț II, în satul Mihalce, la anul de la zidirea lumii 7306, eară de la Hristos 1798 indicta... un calendariu”: „Calendariu pe 112 ani”, tipărit „în Târgul Iașului, în zilele prea luminatului domn Alecsandru Ioan Mavrocordat Voevod, 1785, august 8”, „primul calendar românesc apărut în Moldova”.

Întocmit de Mihail Strilbițchi, cu caractere chirilice, acesta este „scos din multe fealuri de cărți: 1) De la Facerea lumii; 2) Din Testamentul Nou; 3) Din cartea lui Florine; 4) Din cartea lui Pendimontan doftorul; 5) Din calendarul lui Petru, împăratul Moscovei”¹⁴. De format 13x8 cm, având 12 f. + 273 [277] p., calendarul de la Iași, din 1785, cuprinde: *Predoslovie către cetitoriu*, f. 1v - 2r; *Scara cărții aceștiia ce să numește calendariu*, f. 2v-10r; *Hronologhie lucrurilor celor vechi și celor noao*, f. 10r-11r; *Alesă socoteală de la oareșicare greci și rămleni*, f. 11r-12v; *La începutul lunilor sau a vremilor*, p. 1-37; [Sinaxarul celor 12 luni, cu zodiile lor], p. 38-117; *Pentru siropuri, cum pot să se facă*, p. 118-121;

¹³ Vezi și Mircea Tomescu, *Calendarele românești (1733-1830). Studiu și bibliografie*, 1957, p. 63-64; Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 244-245; Ion Nistor, *IB*, 1991, p. 81. (Informația pe care o dă Ion Nistor aici cuprinde câteva inadvertențe. Administrația militară în Bucovina se instituie în 25 octombrie 1774 și durează până la 16 septembrie 1786. De la 1 noiembrie 1786, Bucovina este incorporată în Galiția, ca cel de-al 19-lea cerc administrativ. Calendarul de la Viena apare în 1794, așadar nu în perioada administrației militare, cum scrie istoricul bucovinean).

¹⁴ Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 586; Mircea Tomescu, *op. cit.*, p. 101-102.

Aice s-au însemnat pentru doftorii, p. 122-169; *Doftorii pentru cai și pentru alte dobitoace*, p. 170-181; *Aice s-au însemnat pocosturile sau vernicsele cele ce nu vor zugravii să arate ucenicilor săi*, p. 182-187; *Cum să face apa cea tare, adecă șeitu vaseru* [și alte meșteșuguri], p. 188-194; *Vudcile cu mirodenii și cu zăhar cum să se facă*, p. 194-196; *Pentru purici...*, p. 196-198; *Comedie paserilor*, p. 198-202; *Calendariu pe 112 ani*, p. 203-250 (Planetele și prognosticul fiecărei planete); *Prognostice foarte curioznice ce arată pe 12 luni*, p. 251-273 (prevestirea vremii pentru fiecare lună)¹⁵. Calendarul este împodobit cu gravuri executate de frații protoierei Mihail și Policarp Strilbițchi, frontispicii și vignete „sfârșit de capitol”.

Zaharia Voronca, în lucrarea sa *Mihalcea cu neamurile boerești ce au stăpânit-o*, publicată la Cernăuți, în 1912, susține că Matei Marcovici, „un dascal însemnat”, nu este doar „un simplu copist”: „Dară el a făcut adaosuri și însemnări la calindar, ceea ce-i dă cărții sale, din punctul nostru de vedere, o valoare mai mare. În calindarul acesta se află și însemnări din cari se vede că întâiul proprietar al manuscriptului a fost Iordachi Tabără, comisar din Mihalcea, mort la 15 aprilie 1811, care a avut fiu pe Gligorii, născut la 1792, genar 24 și căsătorit la 25 februarie 1812 cu Maria, fiica lui Niculai Calmuțchi de la Bărbești. Mai avem știri din acest calindar și asupra familiilor bucovinene Calmuțchi, Gafencu, Goian, Flondor, Cozmița, Crupenschi, Capri și Zota, precum spune dl [K]irilianu în notița care luminează unile părți din lucrarea aceasta, precum se vede. Apoi mai are ceva. Acest calindar este dintre cele dintâi trei calendare românești descoperite până acum”, „în care s-ar putea afla lucruri de mare interes local și familiar”¹⁶. „Acest vechi calindar manuscript – mai precizează preotul Zaharia Voronca – l-a aflat dl Gh. T. [K]irileanu, bibliotecar la Biblioteca Regală din București, la un jandarm din Șarul Dornei, județul Suceava în România. El este legat în piele *in decimo sexto*/16°, având 12 file nenumerate, 161 numerotate, ear restul albe, pe care s-au însemnat mai pe urmă leacuri pentru boli omenești și de vite, care, după însemnările de pe marginea filelor, să vede că a fost al familiei Tabără din Bucovina, trecând apoi la Schitul Rarău din ținutul Sucevei, pe la Ciumulești [din] același ținut. E scris tiparnic, cu cerneală neagră și roșie. Titlul manuscriptului este: «Calendariu pe 112 ani, scos din multe feliuri de cărți»”¹⁷.

Copia realizată la Mihalcea, lângă Cernăuți, de dascălul Matei Marcovici, în anul 1798¹⁸, păstrată astăzi la Biblioteca Academiei Române, ar trebui luată în considerare ca moment important în istoria calendarului românesc din

¹⁵ Vezi și Mircea Tomescu, *op. cit.*, p. 102.

¹⁶ Zaharia Voronca, *Mihalcea cu neamurile boerești ce au stăpânit-o*, Cernăuți, Tipografia Gutenberg, 1912, p. 114-115.

¹⁷ *Ibidem*, p. 114.

¹⁸ Și afirmația lui Ion I. Nistor potrivit căreia copia „pare să fi fost făcută între anii 1785 și 1789” trebuie revizuită. Vezi Ion Nistor, *IB*, p. 81.

Bucovina, care îi devansează cu 13 ani începuturile, chiar dacă nu avem de-a face aici decât cu un manuscris. Niciunul dintre cercetătorii calendaristicii (presei) românești din Bucovina (Leonidas Bodnărescul, Ion I. Nistor, Constantin Loghin, Liviu Marian, Claudiu Isopescu, Teodor Balan, Ioan V. Cocuz, George Muntean) nu-l menționează, din păcate, în lucrările lor¹⁹.

„Eșitul cleric” Vasile Țintilă²⁰, „iubitoriu de științele matematicești”, învățător și dascăl în Tereblecea, tipărește la Cernăuți, cu scriere chirilică și gotică, începând cu anul 1811 (1809, după unii cercetători²¹), primele calendare din Bucovina. Teodor Balan este singurul istoric care a văzut „cel mai vechi calendar românesc” din Bucovina în arhiva preotului Eusebie Procopovici din Mămăiești: „Calendariu pe anul de la naștere mântuitorului nostru I. Hs. 1809, Cernăuți, s-au tipărit în typografia a lui Petru Ekart”. Un titlu identic are calendarul pe anul 1811. Calendarul pe anul 1812 are un titlu mai amplu și ne oferă și informații referitoare la autor: „Calendariu de casă pe anul de la naștere mântuitorului nostru I. Hs. 1812, prin un iubitoriu de științele matematicești, Cernăuți, tipărit la Petru Ekart, tipograf craisului Bucovina”. Acest „iubitoriu de științele matematicești” este trecut drept autor și în calendarele pe anii 1814 și 1820. Calendarul pe anul 1824 are titlul de „Calendariu a besericii răsăritului”, fără precizări privitoare la autor.

Istoricul Teodor Balan susține că „în acest timp s-au tipărit în Cernăuți și calendare nemțești. Cel din anul 1813 are următorul titlu: «Neu und alt eingerichteter Haus-Kalender auf das Jahr nach der gnadenreichen Geburt unsers Erlösers und Seligmachers Iesu Christi 1813, durch einen Liebhaber der mathematischen Wissenschaften, Cyernowitz, gedruckt und zu finden bey Petrus Eckhardt, Bukowiner Kreis-Buchdrucker». Acest Haus-Kalender, zis mai târziu «Bukowinaer Haus-Kalender», se poate urmări până în anul 1846. Fraza «Liebhaber der mathematischen Wissenschaften» înseamnă pe românește «iubitoriu de științele matematicești». Este, așa dară evident că autorul calendarului românesc este identic cu cel al calendarului nemțesc²². „Calendarul

¹⁹ „Șezătoarea”, revistă pentru literatură și tradițiuni populare, editată la Fălticeni de Artur Gorovei, îl menționează, însă, în tomul X, nr. 3-4, din noiembrie 1907, p. 33 și urm., considerându-l „un dascal bisericesc, care a săvârșit un lucru vrednic de pomenire”. Un fragment din această copie este publicat de Gh. Teodorescu-Kirileanu în același tom, p. 60 și urm.

²⁰ Vasile Țintilă (Scintilla, după cum semnează în corespondența cu autoritățile austriece) vede lumina zilei în târgul Siret, la o dată necunoscută, situată între anii 1780 și 1784, în familia lui Gheorghe Țintilă, croitor. Se stinge din viață la 10 ianuarie 1838. Un profil biobibliografic vezi în subcapitolul V. 1. *Redactori și colaboratori ai calendarelor românești din Bucovina în perioada 1811-1873*.

²¹ Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 14; Mihai Iacobescu, DIB, 1993, p. 12.

²² Teodor Balan, *op. cit.*, p. 190. Din demonstrația istoricului Teodor Balan, mai reținem: „Cine este autorul acestor calendare? Nu este decât Vasile Țintilă. Iată dovada. În calendarul românesc pe anul 1814 alcătuit de același[i] «iubitoriu de științele mate-

veșnic” al lui Vasile Țintilă a apărut în anul 1814 și are următorul titlu: „Calendariu în care să află toate sărbătorile cele mari a bisericii răsăritului alcătuit cu ajutorul lui D[u]mnezeu după mâna lui Damaschin de un iubitori de aceasta știință, nu pe un an, o sută sau o mie de ani, ci din început și pân în sfârșitul lumii, numai iubitul cititori să știe ce slova a pashaliei slujește pe anul acela ce vrea să caute. Mai la urmă s-au adaos și Paștile catolicești pe 86 de ani înainte, Cernăuți, la 1 ianuarie 1814, s-au făcut prin Vasile Țintila, eșitul cleric”²³.

„Vasile Țintilă – observă pe bună dreptate Teodor Balan – a apărut într-un timp când interesul pentru scrisul românesc încă nu se trezise. Valoarea operei sale trebuie socotită după timpul când a fost creată și după munca care a fost depusă. Până la Țintilă nu se tipărise în Bucovina nici o carte românească, afară de traducerea românească a legilor austriace. Țintilă este cel dintâiu care tipărește calendare românești și în urmă s-a supus grelei munci de a alcătui un calendar veșnic. Lui i-a urmat apoi la 1820 Teodor Racoce cu «Chrestomaticul său românesc» și, după o pauză îndelungată, la 1848, ziarul «Bucovina» al fraților Hurmuzăchești. Țintilă este așa dară primul român bucovinean care, într-un timp foarte neprilenc, a deschis drumul scrisului românesc în de curând înstrăinata Bucovina”²⁴.

O mențione aparte merită calendarul pe 1814, care cuprinde și o parte destinată lecturii (*Alegate de plăcere*)²⁵. Până acum nu se cunoaște conținutul acestei părți literare.

Urmând pilda lui Vasile Țintilă și a lui Teodor Racoce, alți cărturari, însușindu-si cunoștințe bogate despre istoria limbii și a literaturii române, lucrează pentru impulsivarea unei mișcări literare noi. Porfiriu Dimitrovici (1801-1865), diacon, preot și catihet la școala din Cernăuți, dascăl la școala moldovenească din Chișinău și ieromonah la Mănăstirea Putna, cărturar erudit cu preocupări speciale de lingvistică²⁶, redactează cel dintâi calendar românesc

maticești» se găsește la ultima pagină următoarea *Înștiințare*: «Fiindcă cu pozvolenie și întărire a înaltelor locuri cât de curund va eși din tipografia aceasta un iscusit calendari moldovinesc cu mare meșterșug făcut, care va sluji nu pe 1, 100 sau 1 000 de ani, ci din începutul și până în sfârșitul lumii; așa dară cu aceasta tuturor de obște să face înștiințare, cum că acii care ar avea deșchișă voință ca de acest fealiu de calendariu a cumpăra, pot să capete aice întru aceasta tipografie un calendariu cu 40 crăițari valută». Calendarul veșnic anunțat a apărut și are drept autor pe Vasile Țintilă. E așa dară dovedit că Vasile Țintilă este și autorul calendarelor românești și nemțești apărute până atunci în Cernăuți” (p. 190-191).

²³ *Ibidem*, p. 191.

²⁴ *Ibidem*, p. 191-192.

²⁵ L. Bodnărescu, ARB, 1903, p. 81.

²⁶ Constantin Loghin, ILRB, 1926, p. 22, 24; Emil Satco, Ioan Pânzar, *Dicționar de literatură. Bucovina*, Suceava, Biblioteca Bucovinei, „I. G. Sbiera”, 1993, p. 62 (în continuare, DLB); George Muntean, *art. cit.*, p. 121-122.

cu învățături din Bucovina. Gândit în 1837, dar lucrat în 1838, aceasta a apărut abia în 1841, cu titlul „Calendariu pentru Bucovina...” și cu grafie chirilică.

Redactorul, „un spirit deștept și vioi”²⁷, „un cleric pătruns de misiunea sa”, nu a strălucit, fiindcă „puternicilor zilei de pe atunci, [...] nu li prea plăceau cărturarii cu cugetări mai sburătoare și nedependente”²⁸. El l-a întocmit până în 1847. În suplimentul literar pe anul 1841, Porfiriu Dimitrovici tipărește două acrostihuri, semnate „P. D.” și „Un cernăuțean”, considerate ca fiind „cele mai vechi scrise în Bucovina”²⁹. Cel dintâi „acrostihon”, *Greșialile omnilor*, o „imitație după noima Sfântului Ioan Hrisostom”, deplânge, în spiritul învățăturilor bisericești, faptul că noi îngrijim prea mult de trup și urmărim numai să facem rău altora. Câteva versuri sunt admirabile: „Patriei, zicem, că șerbim, iar puțin de ea grijim / Vrun folos de-l câștigăm, la-nteresu nostru-l dăm”, amintind vag de *Viața lumii*, poemul lui Miron Costin (1672): „Nici județu-n minte avem; vai! Ce samă vom să dăm?” Cel de-al doilea „acrostihon” poartă titlul *Contenirea de la îndulcirea în amorul fizicesc în tănereată și afară de căsătorie*. Omul „eroicesc”, potrivit liricii didactice de aici, care nu cedează „amorului fizicesc”, „trainic crește el, vlăstează, / răschisă ca trestia-n sus, / oblu-i învălit și mândru / vivă ca ș-Apol frumos”, având parte de o „noabla feciorită”. Astfel de „stângăcii versificate” se regăsesc în paginile „Calendarului pentru Bucovina...” din acești ani, mai toate nesemnate, la fel ca alte articole: rețete de economie și sfaturi pentru țărani, anecdote, glume, proverbe („paramii bucovinene”), zicători, povestiri scurte.

În ceea ce privește limba acestor scrieri, așa cu s-a mai observat³⁰, „autorul lor se luptă cu cele două culturi”, „cultura românească, moștenită poate prin osârdia vreunui dascăl ambulant”, reprezentată de cuvinte arhaice și populare, și „cultura timpului, dobândită prin școala germano-latină”, reprezentată prin germanisme și / sau latinisme³¹.

Porfiriu Dimitrovici se bucură, începând din 1842, de un „harnic colaborator”, Teoctist Blajevicei. El este autorul unui poem în versuri, *Iordanya 1841 în Cernăuți*, care descrie felul cum era sărbătorit Iordanul la Cernăuți, într-o suită de tablouri sugestive: „arama cântătoare” a clopotelor îmbiind norodul la

²⁷ I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 7.

²⁸ *Ibidem*, p. 7.

²⁹ Constantin Loghin, ILRB, 1996, p. 53.

³⁰ *Ibidem*, p. 54.

³¹ Pentru această problemă (particularitățile diatopice ale graiului din Bucovina, ca grai de tranziție: închiderea vocalelor neaccentuate, păstrarea unor forme etimologice, fonetisme izolate etc.), vezi, printre altele, Constantin-Ioan Mladin, *Despre prezența elementelor diatopice în anuțul publicitar din presa bănățeană și transilvăneană (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, www.uab.ro/reviste.../index.php?cale=2005 (accesat: 25 mai 2012). Autorul face trimitere, aici, și la unele calendare din Bucovina, urmărind variantele diatopice ale limbii române.

„prăznuirea sfântă”; fiecare creștin pornește la biserică având în mână „vreun văsășor”; „ca albini la urdeniș... stă norodul la biserică, că nu încape, pe afară”; la sfânta liturghie asistă „cei întâi din preoți, domni, stăpâni și patrioți”; după liturghie, pornește „profeșia”, la care participă „și străinele confesii”, un „polc de ostași”, la care „evrei din uși și ferești prăvesc”; la „fântâna cea domnească” se slobozesc „împușcături din săcălușuri”, arhierul însuși sfințește apa; fiecare cernăuțean își umple vasul cu apă sfințită și, tot în procesiune, se întoarce spre biserică, „cântând imn de bucurie”; la „Gvardia cea mare”, arhierul face rugăciuni „pentru întâiul Ferdinand” și pentru „a gvardiei voinici ostași”, „de unde cu bucurie toți se duc acasă / gustând apă de Iordan înainte de masă”.

Imaginea plastică a ceremoniei o datorăm unui artist bucovinean contemporan cu „puțin iscusitul versificator de la 1841”: Franz Xaver Knapp, care prezintă acest eveniment din viața orașului Cernăuți în acuarela *Sânțirea [Sfințirea] apei în Cernăuți la sârbarea Arătaerei Domnului* din vol. *Illustrierte Bukowina*, un album cu vederi din Bucovina, lucrate în acuarelă, în 1857, și tipărit, la Viena, în anul 1874³².

³² Este „una dintre cele mai frumoase și răspândite” vederi semnate de F. X. Knapp. Acuarela, după care se realizează o litografie, în 1874, și numeroase reproduceri volante, prezintă „sârbarea Iordanului, așa cum s-a celebrat de peste o sută de ani în așa-numita Piață a Fântânii Turcești, în fața vechei Biserici Domnești a Cernăuților, ridicată din lemn de stejar în anul 1789. Cât cuprinzi cu ochii, bisericuța de lemn, casele cartierului vechiu al orașului, dealul viilor, valea Prutului și pădurea din fund sunt înțepenite în omăt: e gerul Bobotezei. Au sosit în procesiune, în frunte cu icoanele sfinte, crucile, praporii și drapelele breslelor, însuși Episcopul, înconjurat de un sobor de preoți, președintele țării, în mare ținută, înalți demnitari, bo[i]eri și popor. În piața din fața bisericii este așternută cetină, care să servească drept covor uriaș pe care este așezată masa altarului și o cadă mare cu apă; pe acest covor natural vor sta mai feriți de ger slujitorii altarului și credincioșii adunați în timpul ceremoniei lungi a sfințirii celei mari a apei. Episcopul Eugeniu Hacman cufundă crucea cea mare în apă și o sfințește. Piața din spatele preoților și curtea bisericii este plină de popor, care asistă la sfânta slujbă și așteaptă cu evlavie să-și scoată apa sfințită. În colțul turnului clopotniței un pälimar dă drumul unui săcăluș și un pluton de catane împărătești, în ținută de paradă, asistă cu arma la picior. După obiceiul pictorilor din Renaștere, preluat mai târziu și de la pictorii olandezi, pe care Knapp îi cunoștea desigur foarte bine din timpul studiilor sale, el plasează în acest tablou persoanele proeminente ale timpului și cunoscuții săi personali: se recunoaște figura Episcopului Eugeniu Hacman, în apropierea căruia stă președintele țării, contele Rothkirch, în mare ținută, iar în colțul din stânga se văd bo[i]erii români Eudoxiu Hormuzachi și poetul Dimitrie Petrino, ambii în frac, cravată și mănuși albe, cu jobenele în mână, înveliți în blănuri lungi. În fața lor, compozitorul Carol Mikuli, cu care pictorul era împrietenit”. Vezi Petre Luța, *Bucovina văzută de F. X. Knapp*, în „Revista Bucovinei”, Cernăuți, anul II, nr. 2, februarie, 1943, p. 76-77; Vasile I. Schipor, *Franz Xaver Knapp (1809-1883) și „Bucovina [sa] ilustrată”. 200 de ani de la nașterea pictorului bucovinean*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți-București, anul XVI, nr. 1 (32), [ianuarie-iunie] 2009, p. 11-30.

Samoil Morariu Andrievici (1818-1895), parohul din Ceahor, viitorul mitropolit Silvestru, îi continuă munca (între 1848 și 1873), „pătruns de dorul de a vedea și pe români cultivându-se în graiul național”³³.

La Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Suceava³⁴, se păstrează „Calendariu pentru Bucovina pe anul 1846 de la nașterea a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos carele este anul de rând de 365 zile cuprinzând întregul calendariu pentru greci, latini, iudei și mahomedani, Cernăuți, La Ioan Ekhard, tipograful Circului [Cercului] Bucovinei”. Documentul are 14 file, cu text imprimat și manuscris. Consistoriul Bucovinei îi trimite lui Samoil Morariu Andrievici, paroh în Ceahor, manuscrisul calendarului din 1841, pentru a-l corecta, urmând ca acesta să trimită manuscrisul consistoriului în șase săptămâni³⁵:

Nr. 1382, 2/14 iunie [1]845, Nr. 62

Domnul preot Samuel Andrievici din Ceahor este solicitat să traducă în limba moldovenească prezentul calendar, greșelile de conținut să fie corectate în spiritul Evangheliei. Calendarul moldovenesc, în tot cazul cu articole folositoare, să fie multiplicat și, astfel, să ne fie prezentat în termen de șase săptămâni... [?]

Din Bucovina,

Cernăuți, la 28 mai/9 iunie [1]845 SS indescifrabil

Documentul (ca, de altfel, sumarele tuturor calendarelor din această perioadă) ne ajută să înțelegem câteva lucruri esențiale despre acest tip de periodic al vremii: cine sunt editorii, modelul de format spre care aceștia se orientează, rostul periodicului, circuitul și modul de difuzare.

De editarea „Calendarului pentru Bucovina” (din 1854, „Calendariu pentru ducatul Bucovinei”) se preocupă Eparhia Bucovinei, prin grija episcopului și contribuția unor preoți talentați.

Calendarul tipărește, în primul rând, informații de ordin general, extrem de diverse, folositoare cititorilor săi. Cronologiile sale vizează, ca evenimente-reper, zidirea lumii (după greci și latini / ortodocși și catolici), nașterea lui Iisus Hristos, fuga lui Mahomed din Mecca la Medina, întemeierea Romei, introducerea calendarului iulian și gregorian, „aflarea noatelor muzichiei”, „aflarea prafului de pușcă”, „aflarea săpării în aramă”, „aflarea hârtiei de astăzi”, „aflarea tipografiei”, „intrarea tabacului în Evropa” (1560), „întâia pășire a Vienei în rândul orașelor” (300), „intrarea în stăpânire a Casei Habsburgice în Austria” (1282), „lipirea Bucovinei cu prealuminata Casa Împăratului”, „așezarea Universității din Leov”, „înflorirea politiei Cernăuților”, „introducerea

³³ I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 12.

³⁴ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Suceava (SJAN Suceava), Colecția „Documente”, Pachetul XI/92.

³⁵ Vezi și Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente, 1393-1849*, București, 1983, p. 618.

studiului teologic” și înființarea Seminarului Diecezan din Cernăuți, „intrarea în scaunul Bucovinei” a episcopului Evghenie Hacman etc.

Pe lângă acestea, calendarul mai cuprinde informații despre sărbătorile oficiale și cele bisericesti, previziunea timpului pentru cele douăsprezece luni ale anului, agricultura în cele patru anotimpuri, eclipsele de soare din anul 1846, precum și alte informații astronomice. Pentru a ne apropia de înțelegerea epocii, a rolului acestui tip de „bunuri simbolice” (periodice populare), precum și a omului din societatea bucovineană de la mijlocul secolului al XIX-lea, căruia i se adresează calendarul, reproducem, în traducere din germană, textul întocmit de Samoil Morariu Andrievici în 1845-1846:

„În anul 1846, planeta dominantă este Saturn. Anul sub dominația planetei Saturn este rece și umed. Deși în anumite perioade este uscat, totuși, majoritatea timpului plouă, de unde un an rece și umed. Primăvara este foarte uscată și până în mai foarte friguroasă, apoi începutul lui aprilie este ceva mai cald, urmează o nouă perioadă rece, care durează până în mai, când zilele sunt frumoase, nopțile reci și, prin urmare, este mare uscăciune, deși, din când în când, sunt perioade ploioase. În mai cade din când în când brumă dăunătoare, totuși [timpul] se prezintă destul de plăcut, întrucât alternează vreme[a] caldă cu ploaie. Iarba și florile apar însă târziu. Vara este rece, cu vreme ploioasă continuă și de aceea neproductivă, totuși în a doua jumătate a anului, în iulie, este cald și frumos, dar aproape în permanență umed și cu ploi torențiale. Toamna, de asemenea, este rece și foarte umedă, îngheață de timpuriu și urmează furtuni. Dacă trece jumătate din octombrie, începe frigul puternic, în noiembrie este umed și cald. Iarna durează până la 21 martie a anului viitor, la început este umed, cu ploi și torente. În jurul lui 21 decembrie se ierneaază cu zăpadă și frig și trece abia în aprilie.

Culturile de vară. Întrucât primăvara este rece și neprietenoasă și deoarece până în iulie nu se arată căldură stabilă, nu trebuie să ne grăbim cu semănatul de primăvară. Leguminoasele, linte, mazărea, fasolea să fie semănate pe soluri sărace, pentru a evita putrezirea în timpul verii prea umede. Orzul suportă bine, dar necesită hărnicie și atenție la recoltare, deoarece din cauza umezelii continue va încolți pe câmp. Inul și cânepa se comportă potrivit. Varza și varza creșă putrezesc de timpuriu. Rădăcinoasele se comportă bine. Fânul nu crește nici prea mult, nici prea puțin. Trebuie aplicată toată hărnicia, ca în luna frumoasă, iulie, să fie pus la adăpost, altfel poate putrezi. Din cauza umezelii mari, nu crește nici otava și, din cauza umezelii, este greu de recoltat. Cine vrea să aibă vite grase, să lase vitele să pască otava. În acest an, precum și în următorul, să se facă o rezervă de fân și paie, căci în anul următor crește doar puțin orz și ovăz.

Culturile de iarnă. Sunt slabe și rele și nu se aseamănă cu cele de vară. Grâul se face mai bine decât secara. La recoltarea acestora dar și a culturilor de vară trebuie ales timpul bun pentru ca să nu se îmburuienesc. Să se aprovizioneze și cu destul nutreț pentru oi, pentru că în această iarnă nu pot fi date la păscut și să se ia măsuri bune în privința lemnului de foc, pentru a se putea aduce din timp acasă.

Culturile de toamnă. Din acestea, numai grâul să fie semănat timpuriu, căci sămânța crește bine când crește încet și, atât toamna cât și în primăvara următoare, să nu fie lăsate oile pe ogor, deoarece culturile de iarnă nu o duc prea bine în acest an.

Fructe. În acest an, o duc deosebit de bine perii și prunii, care dau recolte bogate. Nucii nu rodesc. Hameiul dă producție scăzută, dar de bună calitate.

Paraziți. Există mulți șerpi și broaște și iarna mulți șoareci. În cereale nu există așa mulți viermi, ca în alți ani, și iarna sunt uciși de frig.

Pești. Nu sunt așa mulți păstrăvi și somoni [salmonide?], ca de obicei, dar, totuși, îndeajuns. În schimb, există mulți alți pești în timpul verii, toamna ceva mai mulți, totuși nu din abundență.

Boli. La sfârșitul verii, precum și al toamnei, există multe boli periculoase, precum febra ucigașă, diareea, dizenteria albă și roșie, guturaiul, erupții, tuberculoză, hepatită, icter negru, tuse, amigdalită, precum și altele asemănătoare, cauzate de picioare reci³⁶.

Reține atenția, în acest calendar, partea culturală și literară, intitulată *Alegate de petrecere* (în 1841), *Calendariu de petrecere a timpului* (1853), *Calendariu de petrecere* (din 1854) și *Almanah* (1860). Aici, publică Samoil Morariu-Andrievici poezie, o poezie convențională, înfiorată pe alocuri de sentimentul naturii (*Întâmpinare*), cu preferință pentru sonet³⁷ și fabulă (*Albina cu furnica, Luna și stelele, Cucoșul curcănit*)³⁸.

Pentru contribuția sa la cultivarea sonetului în poezia românească din Bucovina, reproducem cele patru creații semnate de Samoil Morariu-Andrievici:

„Dulce primăvară! când zâmbește / Fețișoara ta din floricele, / Când așterni pe săsuri verzi cordele / Și-[m]prejur pomătul înfrunzește, // Nou vior [fior] în lume se trezește, / Pe pământ și-n aer pân la stele / Saltă mii ființe tinerele / Viersuind celui ce fericește // A vieții noastre primăvară dulce! / Unde ai sburat? Când te vom ajunge? / Când te vei întoarce, tu, o, timp duios? // Fără de grijă-i viața în copilărie, / Numa-n tinerețe este bucurie, / Numa-n tinerețe timpul e frumos” (*Primăvara*); „Cele măguri verzi, grădina ast-frumoasă, / Holdele pe câmpuri chiar înaurite / Și a pomilor prisosuri insutite / Te măresc pre tine, vară mângăioasă! // Cu albina cea sirguincioasă / Ce culege fruptele dorite, / Toți prin cântecele viersuite / Te măresc pre tine, var-aleasă! // Tu a vieții vară ești cântată / De la toți cu limbă-nvăpăiată, / Că tu tuturor ești timpul de cules! // Cât vom fi noi sub a ta umbră, / Toți te vom cânta fără contenire, / Că a te cânta pre tine te-am ales” (*Vara*); „Fața verii cea de mângăiere / Î[m]prejur acuma se măhnește, / Î[m]prejur acuma i[m]bătrânește / Tot ce era tânăr și-n putere. // Timpuriu a plântelor avere / Cade, frunza lor îngălbenește, / Tot vesmântul firii se-nvechește / Și se uscă fără-ntârziere. // Ca și flo[a]rea ce era frumoasă, / Ca câmpia cea mult mângăioasă, / Ca și fața-ntregului pământ; // Viața noastră vestezește, / Se uscă-ngălbenește / Și se pleacă spre mormânt” (*Toamna*); „Ca o maică duple ce așază / Fiii săi în bună norocire, / Ochii-nchide și pierzând simțirea / Făr de grija lesne reposată, // Zace i[m]prejur făr de zărează / În săcriul său trudită fire, / Eară ceriul cu a sa prostire / O acopere și lăcrămează. // Dormi, o, fire! somnul grijă n-are, / În mormânt e numai

³⁶ SJAN Suceava, Colecția „Documente”, Pachetul XI/92.

³⁷ Vezi „Calendariu pentru ducatul Bucovinei pe anul 1860”, care publică, pe fila 22, sonetele *Primăvara*, *Vara*, *Toamna* și *Iarna*, în care autorul compară anotimpurile cu viața omului.

³⁸ „Calendariu pentru Bucovina pe anul 1846”, p. 40.

ușurare, / În mormânt, adevărat răgaz. // Ca aceasta lină adormire / Va cuprinde toată omenirea / Și-i va alina fiecă necaz" (*Iarna*)³⁹.

Pentru un spor de înțelegere a epocii, precum și a valorilor cultivate în familie și în societatea vremii, reproducem morala fabulei *Cucoșul curcănit*, care s-a bucurat de succes de-a lungul timpului: „Soiul tău păzește, nu te fă curcan, / Limba ta cinstește, de ești moldovan! / Nu te urî însuși, nu te depărta / De obiceiul tău și de limba ta; / Că nici german, nici francez vei fi, / Alt național nu vei dobândi. / Și de lași aice pre ai tăi strămoși, / Te prefaci în altul ca și cel cucoș”. Textul acesta, ca și altele câteva din acest calendar, ar trebui citit în relație cu timpul sub presiunea căruia s-a născut.

Mărturia parohului bucovinean, text atribuit lui Teoctist Blajevici-Șoimul, este un exemplu elocvent și ar trebui citit altfel, într-o altă cheie, despovărată de clișee și stereotipuri preluate, de cele mai multe ori fără o analiză critică, din istoriografia sfârșitului de secol XIX: „Eu sunt preot, eu sunt om, / Eu sunt paroh, eu sunt domn, / Eu sunt soț, eu sunt bărbat, / Eu sunt tată pentru sat! // Eu am dar și masă-n casă, / Am cinstită preoteasă, / Am copii mai mulți de o mie / Sub sfințita-mi păstorie! // Fără armă, am putere, / Fără aur, am avere, / Fără stemă, am mărire, / Am o dulce fericire. // Eu sunt vraci și grădinar / Pentru mici și pentru mari; / Eu sunt credincios păstor, / Eu sunt bun învățător. // Am leac ce se lipește / De-inima ce pătimește, / Am toiag și fluiet mare / Și, cum cânt eu, turma sare”⁴⁰.

„Calendarul pentru Bucovina...”, care ilustrează efortul de înlocuire a alfabetului chirilic cu cel latin, efort vizibil de la număr la număr, publică informații bisericești și administrative, sfaturi casnice și îndrumări agricole, literatură (poezie, proză, traduceri), folclor, articole despre necesitatea păstrării limbii, a obiceiurilor și a portului popular, materiale istorice, aspecte culturale românești. Calendarele pe 1844 și 1846 tipăresc poezia *Limba noastră câtră noi*⁴¹, semnată de T. Vasilovici. Cu toată lungimea unui metru greoi, insuficient elaborat, aceasta se remarcă prin ideile despre originea limbii române și

³⁹ „Calendarul pentru Bucovina pe anul 1860...”, p. 43-44.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 28. Constantin Loghin, în ILRB, 1996, p. 61, scrie despre *Cucoșul curcănit* și *Mărturia parohului bucovinean*: „Este această dojană foarte caracteristică, pentru că o aruncă un preot mai ales colegilor săi, pe atunci singura categorie de intelectuali români, cărora le plăcea să se umfle în penele împrumutate ale culturii germane și cari preferau să fie preoți internaționali ortodocși, un tip creat de episcopul de tristă memorie Eugeniu Hacman. Un astfel de preot anonim publică o poezie în «Calendarul pe anul 1848» și poate spune despre sine numai lucruri cam de felul acesta: «Eu sunt preot, eu sunt om, / Eu sunt paroh, eu sunt domn, / Eu sunt soț, eu sunt bărbat, / Eu sunt tată pentru sat»”. Și Ion Nistor este aproape, ca interpretare, de Constantin Loghin, în *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, ediția a II-a, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2003, p. 47.

⁴¹ „Calendarul pentru Bucovina ...”, Cernăuți, 1846, p. 37-38.

curențele lingvistice ale vremii, expuse sub forma unui monolog, prin accentul satiric (depășit, prin vervă și ușurința versificației, doar de satira *Calendarul vechi către cel nou*, publicată în calendarul pe 1848), prin prospețimea unor imagini și pregnanța cu care e comunicată ideea poetică: respectul pentru limba română, păstrarea ei nealterată. Constantin Loghin consideră această poezie „interesantă”, „pentru că ea ne dovedește că în unele cercuri românești exista o conștiință națională vie încă înainte de anul 1848⁴²”. Transcriem un grupaj de versuri din această „interesantă” poezie: „Maica fiul nu-și iubește eu cum v-am iubit / Însă spre amare chinuri – voi m-ați osândit / Pentru ce, vă rog să-mi spuneți, voi mă părăsiți? / Cum că cei mulți de al meu nume încă vă roșiți? / [...] Cred că vă veți trezi din somnul, care v-au cuprins / Și mă veți cruța pre mine cu fiescu adins / Ba’ - precum în alte știință mășcat ați pășit, / Cum și în străine Muze v-ați îndrăgit; / Nici de a voastră jună Muză voi nu veți uita / Ci cunune să-mplețiți – flori veți căuta. / [...] Ce să fac încă pe aceasta tot să suferesc / Dacă sănguri unii din fi[ii]-ț[i] îmi dau un chip rusesc, / Întru haină mă îmbracă ca aice să pășesc. – / Dar de aciștii n-aveți grijă voi iubiții fii! / Căci cum pere un glas sălbatec în niște pustii / Va peri și a celor sunet. De vă veți scula / Și de mine maica voastră grijă veți purta...”⁴³.

„În aceste, două poezii – afirmă același Constantin Loghin – adie un vânt nou, este vântul care ne face să presimțim ceea ce ne va aduce anul 1848: trezirea radicală a conștiinței naționale din Bucovina”⁴⁴.

Preluând moștenirea epocii luminilor, Iraclie Porumbescu, S. Morariu-Andrievici, Teoctist Blajevici, T. Vasilovici, P. Dimitrovici deschid drumul, cu toată stângăcia vizibilă în multe creații, luptei pentru emancipare națională și pentru dreptate socială în Bucovina. Mai toți scriu poezie. Sunt atrași de valorile stabile ale clasicismului, cultivă fabula, satira, poemul, oda, imnul, sonetul, prețuiesc folclorul și anunță, târziu, prin câteva structuri tematice și viziune, un romantism provincial, mai ales prin V. Bumbac și I. Ieremievici (*O noapte pe ruinele Sucevii*).

În afară de câteva anecdote și o povestire adaptată după A. S. Pușkin (*Viscolul*), proza acestor calendare este extrem de săracă. Un text însă reține atenția. Este cea dintâi construcție epică din calendarele bucovinene. Intitulat *O iscusită viclenie*, este publicat în „Calendar pentru Bucovina pe anul 1844”. Repovestirea păstrează, cu câteva excepții, datele narațiunii lui Herodot⁴⁵. Într-o vreme când puțini scriitori bucovineni scriu poezie, versificând după modelul Alecsandri, textul surprinde prin câteva particularități interesante, chiar dacă despre originalitate încă nu poate fi vorba. Predomină aici pove-

⁴² Constantin Loghin, ILRB, 1926, p. 31.

⁴³ „Calendariu pentru Bucovina ...”, 1846, p. 37-38, *passim*.

⁴⁴ Constantin Loghin, ILRB, 1926, p. 32.

⁴⁵ Herodot, *Istoriei*, vol. I, Cartea a II-a, CXXI, *Euterpe*, București, Editura Științifică, 1961, p. 183-186.

tirea la persoana a treia, dezvoltată în jurul unui proverb („Ulciorul atâta merge la apă, până toarta nu se rumpe”), alternând, în câteva locuri, cu persoana întâi. Vizibile sunt, deși încă insuficient lucrate, planurile narațiunii. Autorul (necunoscut) își trădează prezența prin anticipări, intervenții („Dar nu era lui merit a gusta din rodul vicleniei sale”; „Nu este greu de găcit...”), scurte digresiuni și explicații, dialogul natural. Influența narațiunilor din cărțile populare și din eposul folcloric se simte prin rudimente ale unor motive narative (trecerea probelor), câteva mărturii ale oralității, gustul pentru fabulosul exotic și formula finală tipică („Și, cum să povestește, lângă iertare, fiica împăratului i-au fost împărătescul dar”). Jocul timpurilor, stăpânit cu siguranță, evoluează în funcție de planurile construcției. Atotputernic e încă perfectul compus, alternând cu viitorul. Imperfectul apare sporadic, dar cu efect. Narațiunea este curgătoare, concentrată, abil construită prin acumulări, pentru a menține interesul „consumatorului”. Cuvinte, sintagme și expresii specifice limbii vechi, ușor colorate regional, amintesc de legendele și cronicile lui Ion Neculce: „i s-au fost juruit de împăratul”; „ispitind ei aceasta în vro câteva rânduri”; „bucuros fiind a oblici”; „nu s-au celuit împăratul întru socotința sa”; „fațaritul neguțitoriu să făcea a se mânie și a apăra”; „cari neobicinuita aceasta pețire ispitia”; „l-au prins țapăn de mână [...] însă cuvântul i-au înghiețat în gură”; „ș-au luat nădejdea de a-l mai prinde cu viclesug”.

Sub titlul *Regele Egiptului Rampsinit și fiii arhitectului*, povestirea, tot după Herodot, mai apare în „Calendar istoric și popular...”, București, 1857, p. 127-129.

„Calendariul pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1854, carele este an de rând de 365 de zile”, tipărit la Leov, în Tipografia lui Eduard Vinarij, include în partea literară a sumarului său, de nici 30 de pagini, două texte notabile. Pe lângă un text în versuri, *Dumnezeu. Imitație după Derjavin*, p. 57-60, acest tom publică un lung text în proză, nesemnat, *Rătăcirea. O poveste din veacul trecut*, p. 70-81, ce merită a fi discutat mai pe larg.

Ațiunea narațiunii se petrece „pe la începutul jumătății cei de pe urmă a veacului trecut”, când „furia războiului” amenința „câmpiile cele de nenumărate ori crușite de sânge” ale Moldovei și Basarabiei, cu vagi trimiteri, probabil, la războiul ruso-turc din 1768-1774.

Printre cei care caută scăpare din fața urgiei se află și Sandu Ienache, „un neguțitoriu de la Hotin”. Refugiindu-se la Suceava, „giupânul” cumpără o casă, în care deschide și o „dugheniță”. Trudind aici, „noul sucevan” câștigă încrederea „lăcuiitorilor” și un nume de „om foarte de treabă”. Într-o lume obișnuită a prețui vrednicia oamenilor „dupre cătimea averii”, Mărioara, fiica sa, atrage repede atenția celor interesați de căsătorie, prin „frumusețea ei adevărată și în floare”.

Jupânul Sandu Ienache refuză, la început, cererile celor care o pețesc, pretextând că fiica sa are abia 15 ani și este „prea tânără de măritat”. Când tatăl

său avea „un chef bun să o zădărase”, vorbindu-i de măritiş, „supărarea Mărioarei era gata”, jupânul primind, pe deasupra, și „probozeala” „mancă copilei”, „giupâneasa” Catrina, „o pildă de blândețe și bună cuviință”.

Într-o dimineață de vară, Mărioara se grăbește să meargă la biserică, la Mănăstirea „Sfântul Ilie”, unde era hramul patronului. Cu „heritisirele” părintelui, fata pleacă la mănăstire împreună cu mama sa, luând și „un prinos” pentru „sfânta biserică” și grăbindu-se să nu întârzie la liturghie. Slujba ține mult, pentru că se face și sfințirea apei. Deoarece biserica era ticsită de norod, de căldură, la sfârșitul slujbei, Mărioara iese din biserică „scăldată în sudori” și o roagă pe „mancă” să o lase să meargă în dumbrava din apropiere, ca să se „răcorească”. Împreună cu alte copile, Mărioara intră în dumbravă, „zburdând ca un flutur după floricele”. „Giupâneasa” Catrina o „privește cu duioșie”, o vreme, pe copilă, nevrând „să-i strice zăbava”, dar „un nour negru, rădicându-se despre apus”, o obligă să o cheme la căruță spre a pleca acasă înainte de a le prinde ploaia.

La intrarea în târg, însă, le ajunge furtuna, iar în târgul vitelor, de fulger și trăsnet, „calul au smucit într-o parte și călătoarele era jos”. Doi tineri, „trecând chiar atuncea pe acolo”, sar în ajutor și, aflând că, „spre norocire, nimene nu era vătămat, le-au dus la o casă învecinată, că începu acum a se vărsa un puhoi de ploaie”. Pentru că ploaia durează, tinerii rămân spre a-și „petrece o vreme” aici, vorbind „de unele și de altele”.

Mărioara are acum răgaz să-i observe pe cei doi tineri: „unul din tineri avea ochi negri, sprâncene încordate laolaltă crescute, nas tras, păr negru ca pana corbului, făptura trupului ca de urieș și totuș[i] i se păru că ar fi de fire blând și bun ca un m[i]el, arătând o co[m]pătămire ca un frate”. Acesta era Ilucă Pletă, „calfă la un blănarui”, „dară totodată un calfă între holtei[i] la posne [pozne] și șotii” din Suceava. În acest fel, „neprevăzuta întâmplare” deșteaptă în inima Mărioarei „un până atuncea necunoscut simțimânt”, iar în inima tânărului „se aprinse scânteiel dragostei cel ce era acu răsărit”.

Lui Ilucă, tânărului pentru care Mărioara era până acum doar un „puișor drăgălaș”, cu „ochișori frumoși” și „trupușor celibiu”, fata pe care o salvase în târgul de vite din Areni devine „un îngeraș întrupat”, de ai cărui „nuri” se simți „cu totul fărâncat”.

După încetarea ploii, Ilucă le conduce pe „călătoare” acasă, primește mulțumirile jupânului Sandu Ienachi și, întors la cămin [acasă], începe „a visa un vis de nădejde”. De acum, tinerii se caută și se întâlnesc, de fiecare dată însuflețiți de amor, „un feliu de farmazonerie”, care se „îndestulează din cele mai simple semne”, „singură căutătura” fiindu-le „încredințatoriul tălmaci al dragostei”. Timpul acestei iubiri nemărturisite sieși și celuiilalt (de „tăcută adorăciune”) este curmat de o întâmplare neașteptată.

Într-una din zile, la masă, jupânul Sandu Ienachi îi comunică fetei că „amândoi Condurachii” au fost în pețit „în numele ficiorului bacalului Gavril

Talpă”. Mărioară îl roagă, însă, pe părintele său să nu o „năcăjască cu pețitul”, că nu-i este „aceasta în cap”. Tatăl încearcă să o convingă pe Mărioara că nu poate să rămână mereu așa pe lângă părinții săi bătrâni și că a venit vremea să o vadă „în stare bună”, de care să se bucure cu toții, Dumitrachi fiind „un holtei de treabă”, din „părinți cinstiți” și „cu avere”, căsătoria cu el însemnând, astfel, „o bună nădejde” că aceasta va fi „norocită”. Mărioara, căreia „i se deschise noianul dragostei către Ilucă”, privește „cu spaimă la manca sa” și simte că „spaima îi strânse p[i]eptul în chingă”. Înțelegând din vorbele mancei că hotărârea măritişului ei este nestrămutată, Mărioara simte că „i s-a făcut numai negru înaintea ochilor” și, înainte de a se prăbuși, le cere părinților săi, insensibili parcă, „Nu mă dați după acela!”

„Sălindu-se Mărioara a descoperi taina inimii sale părinților”, se apropie de Ancuța, „fata de casă”, care, „în scurt, au înțales unde o doare”. În timp ce pregătirile de nuntă sunt în toi, Ancuța „uneltește” între Mărioara și Ilucă întâlniri, în care cei doi își fâgăduiesc „credință până la moarte”.

Deznădăjduit, Ilucă se duce la o vrăjitoare, care îl sfătuiește pe flăcău să-și fure „ibovnica” și să o ascundă o vreme, până când va veni însuși jupânul Sandu Ienachi să-i ceară să o ia de nevastă. Sfatul vrăjitoarei, deși nu era nou pentru el, i se păru tânărului amoretat „o unică mijlocire” de a nu o pierde pe Mărioara.

Cu două săptămâni înainte de „sărbarea de nuntă”, Mărioara „era mai moartă”, în timp ce Ancuța începe acum „cu tot adinsul a o smomi” ca să fugă cu iubitul ei. Ilucă îl convinge pe preotul de la Ionaci – probabil, Ionășeni – să-i cunune pe ascuns, avându-l drept naș pe „un om pătimaș”, vechi prieten de-al „tătâne-său”, iar pe Ancuța „hotărâtă de nună”.

După clipe grele, de ezitări, când gândul la părinți este gata să o abată de la planul fugii de acasă, Mărioara părăsește casa părintească împreună cu Ancuța, urcându-se într-o sanie, care pornește „ca o săgeată” la întâlnirea cu Ilucă în biserica din Ionaci / Ionășeni.

Ca să nu întârzie la preot, Ilucă apucă drumul „de-a dreptul prin câmp, fără a băga de samă de omăt, care în deși fluturi cădea”. „Dragostea și cugețarea cum că în scurt va îmbrăoșa pe iubita sa ca soție” îl făcură pe flăcău să uite de „vicol [viscol] și de toate”. Treptat, calul dă semne de oboseală, apoi Ilucă, trezit la realitate, „cu spaimă vede că rătăcește”. Ajunge greu, într-un târziu, „la bisericuța cea din câmp”. Aici nu găsește, însă, pe nimeni și, crezând că Mărioara și Ancuța s-au dus la preot, după ce l-au tot așteptat, merge și el într-acolo. Ajungând, intră în casa preotului și o caută pe Mărioară, dar găsește numai „tulburată fața a preotului și a nașului său”, care îi spun „o poveste care face de i se su[i]e părul în cap”.

„Cu inima zdrobită și cu nădejdi stânse”, tânărul se întoarce la Suceava și, după câteva zile, „se face nevăzut”.

A doua zi, jupânul Sandu Ienachi, înainte de a pleca la biserică, o găsește pe copila sa cu capul „fierbinte ca focul”. „Mărioara – notează naratorul – zăcea în fierbințală fără simțire”. În „fierbințala boalei”, Mărioara le spune părinților „toate întâmplările”, dar aceștia nu rețin decât că „fiica lor hrănește învăpăiată dragoste cătră Ilucă”.

După „o îndelungată zăcoare”, trupul fetei este „sfășiet de vărsat și inima ei, zdrobită de înșelatele nădejdi”. Fiind „moartă pentru lume”, logodnicul ei „n-au gândit mai mult să se căsătorească cu cea stricată de vărsat”. „Fluturașul cel vesel și sprinten” din ziua de Sfântul Ilie, desfătându-se în dumbravă, ajunge o „stricată de vărsat”, „moartă pentru lume”. Mărioara o pierde apoi, după numai un an, pe „manca” sa și „se cere la mănăstire”, unde este primită cu numele de „maica Marda” (Marta).

„Într-o noapte din cele păcloase ale toamnei”, preotul Simeon din Pătrăuți este chemat la capătăiul unui „muritoriu” care „poftește să se spovedească”. La mănăstire, preotul află un rănit, găsit de oameni lângă drum. După ce-și revine, rănitul îi cere preotului să-l îngroape creștinește, mărturisindu-i „viața sa cea învăluită”. Muribundul vrea ca și maica Marda / Marta să audă spovada sa, neguțătorul Ionică Cercel de la Botoșeni, orfan de părinți, despre „lumea cea plină de ispите și deșartă”. Într-una din călătoriile sale, poposește la un ratuș [han], unde cinstește cu câțiva cunoscuți un pahar de vin. După popas, rătăcește drumul și ajunge în cele din urmă în câmp, lângă o bisericuță. Aici preotul îl pune lângă o fată și îl cunună, după care, felicitându-l, îi cere să-și sărute nevasta. Aceasta – Mărioara, fata negustorului Sandu Ienachi din Suceava –, privindu-l „cu spaimă în față ca la o stafie”, strigă: „Vai de mine, ce ați făcut, acesta nu-i el!”. Negustorul proaspăt cununat „sare afară”, urcă în sanie și pleacă. Multă vreme el crede că aceste întâmplări sunt plâsmuiri ale „fantaziei fierbințelei”, dar, mai târziu, realizează că „toată călătoria și rătăcirea” reprezintă un adevăr: și-a legat viața cu o necunoscută. „Muritoriul” îi cere preotului să caute a o descoperi pe „nevasta cea fără de bărbat” și să-i ceară pentru el „iertăciune”, precizând totodată că-i lasă ca zestre averea sa.

La sfârșitul povestirii pe care o ascultă, monahia Marda / Marta varsă „râuri de lacrimi”, fiind impresionată că soarta i-a hărăzit, astfel, ca ochii să-i închidă bărbatului necunoscut chiar ea, „necunoscuta lui soție”.

Ilucă, umblând de colo colo, ajunge la Iași. Intră într-o slujbă, dar lucrul nu se prinde de dânsul. Se „dedă la beție”, întovărășindu-se cu niște „blăstămați” care îi prădau pe cei cu avere. Așa, dintr-o rătăcire în alta, Ilucă „se făcu primejdios soțietății omenești, până ce căzu în mâna dreptății”.

Textul reține atenția lui Liviu Marian într-un studiu, *Pușkin în românește*. O povestire din 1854, prelucrată după Pușkin, publicat în volumul *Contribuțiuni*

la istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea⁴⁶. După Constantin Negruzzi (1808-1868), Alecu (Alexandru) Donici (1806-1865) și Constantin Stamati (1786-1869), care transpun în limba română din creația poetului rus îndeosebi poezie: *Șalul negru* (1838); *Țiganii* (1837); *Povestea povestelor* (1843), „Calendarul pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1854” tipărește un text în proză, o localizare (imitație) după nuvela *Viscolul*, scrisă de Alexandr Sergheevici Pușkin (1799-1837) în 1830 și inclusă în ciclul *Povestirile răposatului Ivan Petrovici Belkin*.

În lucrarea menționată, Liviu Marian prezintă „pe scurt cuprinsul ambelor povestiri”⁴⁷, pentru a ilustra faptul că în cazul textului din calendarul românesc de la Cernăuți „avem de a face cu o imitație sau mai bine zis o localizare, cu amplificări și desvoltări largi, personale”⁴⁸. Lectura noastră și aprofundarea analizei succinte a profesorului bucovinean subliniază „izbitoarea asemănare” a celor două povestiri, nuanțând demonstrația. În amândouă cazurile, avem de-a face cu același subiect (iubirea nefericită a celor doi tineri, alimentată de părinții care se opun căsătoriei; suferințele mari ale tinerilor; viscolul din noaptea nunții, care îi desparte pentru totdeauna ori pentru un timp mai lung; sfârșitul tragic al celor doi bărbați îndrăgostiți: Vladimir Nicolaevici, Ilucă Pletă) și aceleași elemente principale ale povestirii: condiția familiei (condiția socială bună a părinților: Gavril Gavrilovici R., Sandu Ienachi; fata cu același nume de botez: Maria / Mașa Gavrilovna – Mărioara Ienachi); iubirea fetei pentru un tânăr neagreat de părinți (Vladimir Nicolaevici, „un soblocotenent sărac” – Ilucă Pletă, „calfă la un blănariu” din Suceava); fata din casă – confidentă și complice în povestea de dragoste a tinerilor nefericiți, care încearcă zadarnic să-și salveze iubirea („slujnica”, personaj episodic, fără nume, în narațiunea lui Pușkin – Ancuța, „fata de casă” a „giupânului” Sandu Ienachi); fuga pe viscol la cununie; rătăcirea logodnicului din cauza viscolului; apariția la biserică, întâmplător, a unui tânăr străin (ofițerul Burmin, aflat în drum spre regimentul său staționat în Vilno – negustorul din Botoșani, aflat într-o călătorie stranie, de afaceri); cununia în grabă; stupoarea fetei și dispariția „soțului” (Burmin, colonel de husari, „un tânăr foarte simpatic” și înstărit – Ionică Cercel, „neguțitorul din Botoșeni”); reîntâlnirea, în pragul morții, cu „nevasta cea fără de bărbat” (deznodământ fericit în textul rusesc – sfârșit tragic în transpunerea / „prelucrarea” de la Cernăuți).

⁴⁶ Liviu Marian, *Contribuțiuni la istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea*, 1927, p. 85-92. Studiul, mai bine spus, *Capitolul VIII* al tezei sale de doctorat, reprezintă un fragment din monografia *Pușkin, legăturile sale cu românii și literatura românească*, cum precizează autorul într-o notă de subsol, lucrare rămasă, din păcate, numai ca proiect anunțat.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 88-90.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 87.

În „povestirea românească”, autorul necunoscut „descrie mai pe larg mediul”, „dă proporții mai dezvoltate introducerii” și încheierii. Spre deosebire de textul rusesc, sfârșitul narațiunii din textul calendarului din Bucovina introduce câteva „elemente noi”: „călugărirea” fetei, rănirea aducătoare de moarte a „soțului ei necunoscut”, în acord cu „subiectul romantic” al narațiunii. În localizarea din „Calendarul pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1854”, sfârșitul povestirii este „pronunțat tragic”, iar textul cuprinde câteva „elemente din viața bisericească”: participarea la liturghia de la Mănăstirea „Sfântul Ilie”, de hramul acesteia, călugărirea Mărioarei, întâlnirea monahiei Marta cu „soțul” ei la Mănăstirea Pătrăuți, spovedania muribundului.

„Detaliurile vieții moldovenești din Bucovina”, în special din Suceava și împrejurimi, elementele de natură religioasă, „tendința moralizatoare” de la sfârșitul nuvelei („răsplata cerească” pentru Ilucă Pletă, care se pierde ca om „dintr-o rătăcire în alta”) ar fi argumente – susține Liviu Marian – ce ne-ar ajuta să credem că autorul localizării subiectului este un preot din Bucovina. Numele invocate într-o notă de Liviu Marian sunt: Teoctist Blajevici, Silvestru Morariu, Gavril Berariu, Iraclie Porumbescu, cu menționarea unor argumente în plus pentru Samoil Morariu Andrievici. Aceștia li se adaugă „limba bogată”, frumoasă și cursivă în care este scrisă povestirea, cuvintele și formele arhaice (între care, câteva germanisme și „pumnulisme”), precum și unele regionalisme, cuvinte și forme populare specifice graiului bucovinean, al căror inventar noi îl extindem însă: *acolè*, „*a despune după voie*”, *adorăciune*, „*armia roșiană*”, „*a-și depune mărturisirea*”, „*bieții pământeni*”, *Botoșeni*, *Catrina*, „*câmpiile crușite*”, *cătră* (cătrefe), *celibiu* (frumos, grațios), „*(a se) cere la mănăstire*”, *crunt* (sângeros, însângerat), *deșchise*, *diată*, *dugheniță*, *dupre* (după), *fărmăcat*, *fierbântală*, *giupân*, *giupâneasă*, *heritisire* (laudă, felicitare, binecuvântare), *holtei*, *îmbrătoșa*, *înțales*, *lăcuitor* (locuitor), *leși* (polonezi), *langoare*, *mancă*, *năcăjască*, „*nădejdi stânse*”, *năduh*, *negușitoriu*, *nepace*, *nevrere*, *nimene*, *noimă*, *norod*, *omăt*, *păclos*, *pețit*, „*poștește să se spovedească*”, *posne* (pozne), *prejmete* (împrejurimi), „*prejmetele cruntei încăerări*” (împrejurimile sângeroasei încăerări), *probozeală* (dojană, muștrare), *ratuș* (han), *rădicându-se*, *samă*, *săindu-se* (sfiindu-se), *săli* (sili), *săneață*, *sărbare* („sărbare de nuntă”), *smomi* (ademeni), *soțietății*, *stălcit*, *sucevan*, *șotie* (ghidușie, năzbâtie), *tălmaci*, *urieș*, *vătămat*, *vicol* (viscol), *zăbavă*, *zădărarăsc*.

Portretul lui Ilucă Pletă, surprinzător prin concizie și expresivitate, descrierea viscolului în care tânărul înamorat se rătăcește în drum spre biserică, simțul epitetului, comparației și superlativului stilistic („trupușor celibiu”, „tăcută adorăciune”, „învăpăiata dragoste”, „tulburata față a preotului”, „inima sdrobită”, „nădejdi stânse”, „bună nădejde”; „zburdând ca un flutur”, „trup ca de urieș”, „păr negru ca pana corbului”, „blând și bun ca un miel”, sania pornește „ca săgeata”, privindu-l „cu spaimă în față ca la o stafie”, capul „fierbinte ca focul”; „începu acum a se vărsa un puhoi de ploaie”, „varsă râuri

de lacrimi”) sunt alte câteva reușite ale transpunerii, care, la o analiză atentă, în paralel, a textelor, dezvăluie reușite și note de originalitate meritorii pentru epoca în care aceasta apare, calități ce apropie textul de o realizare pe nedrept ignorată astăzi.

Traducerea de la Cernăuți trebuie apreciată, nu în ultimul rând, și pentru exercițiul în sine al scrierii / scriiturii, de folosire a limbii române într-unul dintre puținele periodice românești ale vremii, de „mlădiere” a limbii materne și de exploatare a resurselor ei expresive, pentru contribuția la educarea gustului lecturii, în limba maternă, în societatea bucovineană a vremii (în lumea satelor și a târgurilor deopotrivă), precum și pentru difuzarea valorilor literaturii universale în spațiul lumii românești. Aceasta se întâmplă într-o perioadă în care legăturile culturale ale Bucovinei cu celelalte provincii românești se aflau la începutul unei noi etape, de revigorare, primind influențe binefăcătoare mai cu seamă din Transilvania.

Autorul acestei traduceri, în opinia noastră, este, cu siguranță, preotul Samoil Morariu Andrievici, „parohul de la Ceahor” și viitorul mitropolit Silvestru al Bucovinei și al Dalmației, care întocmește calendarul în perioada 1848-1873. La toate cele afirmate mai sus, adăugăm și faptul că în Bucovina, ca peste tot în lumea românească a vremii, redactorul calendarelor include frecvent în sumarul acestora, uneori la început, înainte de partea calendaristică propriu-zisă, dar mai ales în partea literară a acestora, și texte proprii, pe care de cele mai multe ori nu le semnează.

Din acest singular comentariu, făcut pe marginea unui text apărut într-un calendar românesc din Bucovina veacului al XIX-lea, pentru justetea observațiilor, noi transcriem un scurt fragment de la sfârșitul capitolului: „Oricum, arta cu care a fost localizat *Viscolul* lui Pușkin în românește, dezvoltările largi și adaosurile originale, descrierile vii și colorate și nu mai puțin limba bogată și aleasă ne dovedesc că Bucovina românească de la mijlocul veacului XIX avea un prozator de talent, care, în împrejurări mai prielnice, s-ar fi putut ridica poate la înălțimea unui Costache Negruzzi”⁴⁹.

Profesorul Liviu Marian este singurul bucovinean care a zăbovit asupra acestei traduceri. În zilele noastre, Constantin Hrehor, preot, poet, grafician, eseist, în lucrarea sa de doctorat consacrată lui Silvestru Morariu Andrievici, menționează transpunerea aceasta numai într-o notă de subsol, după ce se

⁴⁹ *Ibidem*, p. 92. Într-o notă de subsol, profesorul Liviu Marian consemnează și câteva observații critice referitoare la transpunerea operei în limba română: „Ca aproape toți traducătorii noștri din rusește, așa și traducătorul (anonim) al *Viscolului* păcătu[i]ește în traducerea sa prin: superficialitate, erori, neglijență de stil și îndeosebi prin suprimarea în traducere a celor 12 versuri ale poetului rus Jucovschii [Vasili Andreevici Jukovski, 1783-1852], puse de Pușkin ca motto în fruntea povestirii sale. Aceste versuri, în care se descrie un viscol, par să-i fi servit lui Pușkin ca izvor de inspirație pentru povestirea sa” (p. 92).

referă la fabula *Cucoșul curcănit*: „Samuil Andrievici va publica în «Calendariul pentru Bucovina» pe 1853 povestirea *Viscolul* de Al. Pușkin, sub titlul *Rătăcirea* și tot acolo și traducerea din Derjavin, schița *Dumnezeu*”⁵⁰, omițând să o includă, însă, în opisul lucrărilor acestui învățat ierarh bucovinean⁵¹. Nu știm dacă C. Hrehor a văzut calendarul, dar suntem siguri că n-a citit această „poveste” din alt veac, înțeles i-ar fi trezit, poate, interesul. Tipărirea povestirii, cu caractere chirilice, într-un periodic cu un destin vitreg, dimensiunea textului, inapetența cercetătorilor de astăzi pentru literatura din prima parte a secolului al XIX-lea ar fi, apoi, alte câteva explicații pentru „abordări” de acest tip.

În concluzie, cea dintâi transpunere în limba română a nuvelei lui A. S. Pușkin, fondator al literaturii ruse moderne, publicată în 1830, se face, așadar, în Bucovina, la Cernăuți, unde versiunea apare în 1854, cu un secol înainte de traducerea lui Pușkin efectuată de un alt bucovinean, Eusebiu Camilar (1910-1965), membru corespondent al Academiei Române, în 1954⁵².

În Almanahul literar al „Calendariului pentru ducatul Bucovinei” din 1859, S. Morariu-Andrievici publică evocarea *Codrul Cosminului*, valorificând și tradiția locală (legenda referitoare la „Fântâna lui Sobieski”). Textul nu are nimic din frumusețea celui din 1844 și nu prezintă interes literar.

La biblioteca Muzeului Bucovinei din Suceava, în Fondul „Leca Morariu”, noi am identificat 13 exemplare din acest calendar, necercetate până în prezent (1842, 1844, 1848, 1852, 1858, 1859, 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1869)⁵³.

O înrăurire însemnată asupra vieții culturale a românilor a exercitat-o *Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina*, înființată la Cernăuți, în 1865, provenită din *Reuniunea română de lectură în Cernăuți*, înfiripată la inițiativa unor intelectuali și oameni politici din Bucovina, în 1862⁵⁴. Aceasta a devenit „un centru general și comun de întâlnire și de consfătuire asupra tuturor cestiunilor culturale și literare”, „un focar de lumină și un izvor nesecat

⁵⁰ Constantin Hrehor, *Silvestru Morariu Andrievici*, Cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Iași, Editura Timpul, 2009, p. 32.

⁵¹ *Ibidem*, p. 137-138.

⁵² *Vezi Povestirile răposatului Ivan Petrovici Belkin*, în volumul A. S. Pușkin, *Opere alese*, vol. II, ediție îngrijită de conf. univ. Tamara Gane, București, Editura „Cartea rusă”, 1954, p. 255-267. Ciclul, datat 1830, cuprinde: *Cuvântul editorului*, p. 238-242; *Împușcătura*, p. 242-255; *Viscolul*, p. 255-267; *Dricarul*, p. 267-273; *Căpitanul de poștă*, p. 273-284; *Domnișoara țărăncuță*, p. 284-303. Toate cele cinci povestiri, potrivit precizării de la p. 303, sunt traduse de Eusebiu Camilar. Dintre edițiile mai noi: A. S. Pușkin, *Dama de pică și alte povestiri*, Iași, Editura Polirom, 2013, 240 p. În sumarul acestui din urmă volum găsim: *Povestirile răposatului Ivan Petrovici Belkin*, p. 5-9; *Împușcătura*, p. 10-25; *Viscolul*, p. 26-40; *Dricarul*, p. 41-49; *Căpitanul de poștă*, p. 50-64; *Domnișoara țărăncuță*, p. 65-87; *Sfârșitul povestirilor lui Ivan Petrovici Belkin*, p. 88-103; *Timpuri străvechi*, p. 104-108; *Dubrovski*, p. 109-197; *Dama de pică*, p. 198-228; *Kirdjali*, p. 229-238.

⁵³ *Vezi* Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *op. cit.*, 1981, p. 424-426.

⁵⁴ Constantin Loghin, ILRB, 1926, p. 79-82.

de viață și de însuflețire pentru adevăr și pentru tot ce este bun, frumos și nobil”⁵⁵, închinându-și întreaga activitate pentru impunerea „cultului țării românești”, „luptei permanente a neamului nostru la marginea de nord a teritoriului etnic”⁵⁶. Societatea a editat revistele lunare „Foaia Societății pentru literatură și cultura română în Bucovina” (1 martie 1865-31 decembrie 1869) și „Aurora română” (1 august 1881-15 decembrie 1882; ianuarie-august 1884)⁵⁷, având o contribuție însemnată la opera de redeştere națională a românilor bucovineni⁵⁸.

Între anii 1874 și 1885, societatea editează, la Cernăuți, un calendar, întocmit de Mihai Miron Călinescu, în perioada 1874-1881, de Ion I. Bumbac, pe anii 1882 și 1883, și de Calistrat Coca, în 1884 și 1885, toți trei secretari ai societății. Din 1875, partea literară și culturală se intitulează *Almanah*. „Calendariul...” acesta are meritul de a fi contribuit la promovarea limbii române literare. Se remarcă articolele semnate de I. G. Sbiera: *Unele recugetări despre starea culturală la poporul din Bucovina*⁵⁹, *Originea românilor*, cuprinzând referiri la variantele termenului *valah*, originea numelui *român* și formarea poporului român⁶⁰, *Conceptul „națiune” și însemnătatea graiului național*⁶¹. În „Calendariul...” pe 1882, Ion I. Bumbac semnează articolul *Unele puține despre «Noua ortografie»*⁶² și tipărește, în continuare, *Regulile generale și Regulile speciale* ale noii ortografii. Calendarul Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina este primul calendar care apare aici cu noua ortografie stabilită de Academia Română, în urma Raportului din 8 aprilie 1880, marcând, în plan mai larg, izbânda maioreșciană de a impune o nouă direcție în domeniul limbii.

„Calendariul poporului bucovinean...” care a apărut, la Cernăuți, între anii 1888 și 1913, întocmit de Samoil Morariu Andrieviei (1888-1900) și Eugen Neșciuc (1895-1913), are ca direcție de preocupare și cultivarea limbii. În „Calendariul...” pe anul 1900, în cadrul rubricii literare și culturale intitulate *Partea de petrecere*, apare articolul *Lupta pentru școală*. într-un grupaj amplu: *Din suferințele noastre*⁶³. Autorul scoate în relief rezistența tenace a cărturarilor români în fața persecuțiilor și încercărilor de deznaționalizare întreprinse de

⁵⁵ I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 19.

⁵⁶ Gr. Nandriș, *Cuvântul editurii*, prefață la *Antologia scrisului bucovinean până la Unire*, vol. I, Cernăuți, Editura Mitropolitului Silvestru, 1938, p. V-VII.

⁵⁷ Constantin Loghin, ILRB, 1926, p. 83, 188-189; I. Hangiu, DPLR, 1996, p. 143, 54.

⁵⁸ Constantin Loghin, ILRB, 1926, p. 83-99.

⁵⁹ „Calendariu... Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina”, Cernăuți, 1875, p. 90-94.

⁶⁰ *Ibidem*, 1879, p. 81-108.

⁶¹ *Ibidem*, 1881, p. I-XIX.

⁶² *Ibidem*, 1882, p. 75-80.

⁶³ „Calendariul poporului bucovinean ...”, Cernăuți, 1900, p. 66-91.

stăpânirea habsburgică: „Până când ceața dimineții ce se rădică din acest pământ va aminti lumii cum aburea odată sângele cald al strămoșilor noștri căzuți în lupta pentru lege, limbă și moșie, până atunci curajul nostru nu va scădea și de drepturile noastre nu vom uita”⁶⁴.

Lupta îndârjită a românilor este susținută de frunțașii politici, de preoțime și de gazetari. Se duce curajos în sfatul țării, în coloanele publicațiilor „Patria” și „Deșteptarea”, cu convingerea că „prin școală omul ajunge la mări și popoarele la bunăstare, dar numai atunci când școlile sunt întocmite astfel ca să aducă foloasele cele mai bune ce pot aduce. Într-o țară în care se vorbesc mai multe limbi, școlile trebuie să fie astfel întocmite, ca toate popoarele să se poată folosi de ele în asemenea măsură, toate limbile să fie deopotrivă băgate în seamă”⁶⁵.

Situația dramatică a școlilor din Bucovina provoacă, în 1899, în dieta țării, „viforul cel mai mare”: „Limba noastră românească e nebăgată în seamă peste tot, dar mai ales prin școli”⁶⁶. În satele cu populație eterogenă, acolo unde trăiesc români și ruteni, „limba românească se scoate pe un cap afară din școală și copiii noștri sunt siliți să învețe rusește...” [limba ruteană / limba ucraineană]⁶⁷. Rezultatul acestei politici este că „în modul acesta am pierdut noi pământul de peste Prut și peste tot locul unde au pătruns rușii” [slavii, rutenii]⁶⁸.

Paginile acestui calendar sunt o cronică a vremii „de mare fierbere între români”, când „valorile amărăciunii” creșteau zilnic. Sunt ilustrative fie și numai titlurile articolelor din acest grupaj: *Înaintarea rușilor* [rutenilor]⁶⁹, *Prigonirea tinerilor români*⁷⁰, *Confiscările „Patriei”*⁷¹, *Espulzarea fraților Braniște*⁷², *Deputații români în fața prigonirilor*⁷³, *Umilirea bisericii noastre*⁷⁴, *Învinuirea preoțimei române*⁷⁵. Articolul *Cabinetele noastre de cetire*⁷⁶ evidențiază preocuparea „bărbaților luminați” de a-i îndruma pe românii din sate pe „calea cea mai bună”, pe care mergând să-și lumineze mintea și să-și ușureze traiul. Aceste cabinete trebuiau să devină „școala celor vârstnici”, „o mare

⁶⁴ *Ibidem*, p. 67.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 76.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 76.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 77.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 78.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 79.

⁷¹ *Ibidem*, p. 79-80.

⁷² *Ibidem*, p. 80-83.

⁷³ *Ibidem*, p. 83.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 83-84.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 84-86. Pentru o radiografie a perioadei 1898-1904 din istoria Bucovinei, vezi și Teodor Balan, *Lupta pentru Tricolor. Un capitol din istoria politică a Bucovinei, 1898-1904*, ediție îngrijită, note, comentarii și cronologie de Marian Olaru, Cuvânt înainte de Pavel Țugui, București, Editura Academiei Române, 2008.

⁷⁶ „Calendarul poporului bucovinean ...”, Cernăuți, 1900, p. 99-106.

cinste pentru sat și pentru români”, în care, adunându-se, oamenii să afle hrana adevărată pentru mintea lor doritoare de luminare.

„Călimdariusul poporului bucovinean pe anul ordinar 1901” tipărește cântecul macedo-român *Părintească poruncă (Părintească dimândare)*, devenit imnul acestor români sud-dunăreni: „De sub pietrele de la morminți / Strigă ai noștri buni părinți, / Blăstăm mare să aibă în casă / Care limba lui o lasă, // Care lasă limba lui, / Să-l ardă para focului, / Să se sfarme viu pe loc / Să-i se frigă limba-n foc. // Care fuge de a lui mumă / Și de părintescul nume, / Fugă-i dorul Domnului / Și dulceața somnului!”⁷⁷

„Călimdariusul poporului bucovinean pe anul ordinar 1902”, în *Partea literară*⁷⁸ acordă un spațiu amplu problemei păstrării limbii, concepută într-un adevărat program de pedagogie populară / națională de esență populară. „Scrierea poporală” *Moșia și limba noastră* este un îndemn stăruitor adresat sătenilor la muncă („arma potrivită / pentru orișice ispită”, „mare mângâiere”, „a vieții dulce miere”) și la un trai cumpătat. Refuzul straielor străine pripășite prin sate, care schimonosesc „portul mândru românesc”, sfatul de a semăna în și cânepă, „ca femeile să toarcă, să zolească, să țese, să albească, să coase, cămăși cu-altițe”, la purtarea „straielor de fală / a nației românești”, trimiterea copiilor la școală, pentru că „mintea luminată-i / cea mai tare armă-n lume”, îndemnul de a nu vinde pământul, de a nu face împrumuturi, cu dobândă mare, de înmulțire și de stăpânire a pământului, „avuția cea mai mare”, „cel mai prețios odor” pentru neam, „temelia vieții noastre de aici”, care trebuie prețuit ca și viața⁷⁹, completează acest program de pedagogie adaptat cerințelor vremii.

Sunt interesante și articolele *Cu școlirea copiilor noștri ne putem primejdui pământul*⁸⁰ și *Ce să facem ca să nu ne primejduim pământul cu școlirea copiilor*⁸¹. Cităm un fragment din cel dintâi: „Școlirea copiilor români cu plăți așa de mari pentru mâncare și gazde este primejdie pentru pământul nostru și asta defel nu-i bine. Pământul, pământul, el este mama care ne ține viața, și de aceea cu mâni cu picioare trebuie să ne lipim de dânsul și pentru niciun bine în lume să nu-l înstrăinăm”⁸². Cel de-al doilea îi îndeamnă pe săteni să cumpere case prin târguri, care să fie gazde pentru copii. spre a nu mai plăti chirii și pentru a nu mai cheltui sume atât de mari pentru susținerea acestora la școală⁸³.

Primejdia cea mai mare de pierdere a pământului strămoșesc este înstrăinarea românilor bucovineni de limba română. Aceasta este explicată și ilustrată în materialul *Cea mai mare primejdie pentru pământul nostru ar fi înstrăinarea*

⁷⁷ *Ibidem*, p. 85.

⁷⁸ „Călimdariusul poporului bucovinean pe anul ordinar 1902”, Cernăuți, p. 57-134.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 59-61.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 85-87.

⁸¹ *Ibidem*, p. 87-92.

⁸² *Ibidem*, p. 87.

⁸³ *Ibidem*, p. 91.

noastră de limba românească:⁸⁴ „Dacă un român se înstrăinează de limba românească, atunci și tot pământul lui și toată averea lui și toată familia lui se înstrăinează de nația românească și așa omul acela face daună cumplită neamului său”⁸⁵. Astfel de oameni sunt considerați „vanzători de neam”: „În vremile trecute noi, românii bucovineni, am avut sute de mii de vânzatori de neam, pentru că sute de mii de frați de ai noștri mai ales din satele de peste Prut s-au înstrăinat de limba românească și s-au dat la limba ruscă [ruteană, ucraineană]. Acei frați ai noștri s-au făcut vânzatori de neam din neștiință, ei adevărat n-au știut bieții ce preț mare are graiul strămoșesc și de aceea nime nu-i poate osândi. În ziua de azi însă românul acela care s-ar lăsa de limba sa, ar fi vrednic de cea mai mare ocară și ură, pentru că acum nu-i român în Bucovina ca să nu știe vorba învățatului neamț Hoffman care zice că «limba românească e așa de frumoasă și bogată, încât cu deosebire s-ar potrivi să fie vorbită de cel mai luminat popor de pe lume»⁸⁶. Aceeași idee este reluată și în *Istoria, pe scurt, a limbei românești*⁸⁷ din calendarul pe același an: „Cine vrea să știe cât de prigonită a fost limba românească la noi în Bucovina, acela cetiască cartea *Părți din istoria românilor bucovineni* de Constantin Morariu, Cernăuți, 1893. Citind cartea aceea, va vedea fiecare că noi ne-am pierdut mai mult de jumătate de țară numai din pricină că multă vreme nu ne-a păsat de fel de limba noastră, și așa, înstrăinându-ne de limba românească, am înstrăinat și am adus în cea mai mare primejdie și pământul nostru românesc”⁸⁸. *Istoria, pe scurt, a limbii românești* este o demonstrație pentru românii bucovineni despre latinitatea limbii române.

Articolul *Îmbărbătări la luptă pentru păstrarea limbii române*⁸⁹ oferă exemple din viața social-politică a românilor ardeleni. Acestea sunt completate cu ample fragmente ilustrative. Cel dintâi face parte din cuvântarea lui Simion Bărnuțiu rostită la Adunarea românilor din 3/15 mai 1848 de la Blaj: „Să nu ne vindem țara și limba, că, dacă le-am pierde o dată, nu le mai putem câștiga. [...] De frica luptei nu vă dați înapoi de la apărarea nației. Gândiți la aceea că alte popoare s-au luptat sute de ani ca să iasă din robie. Dară când vi s-a părea că lupta nu se mai poate purta, când greutățile se vor rădica asupra voastră ca valurile turbate ale mării asupra unei corăbii, când diavolul întunerecului va dezlega pe toți necurații săi și-i va trimite să rupă legăturile frăției voastre și să vă abată de la iubirea nației noastre la iubirea de idoli străini, atunci aduceți-vă

⁸⁴ *Ibidem*, p. 92-94.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 93.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 94-96.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 95-96.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 96-98.

aminte că strămoșii noștri ni strigă din morminte: [...] Rămâneți credincioși neamului vostru și limbei voastre [...] și le apărați ca lumina ochilor voștri!”⁹⁰.

Al doilea fragment este extras din cuvântarea lui Timotei Cipariu, rostită la deschiderea societății „Asociațiunea Transilvană sau Ardeleană”, din 1860, devenit, prin conținut și formă, antologic: „În durerile cumplite și în toate răsipurile vremilor, prin care am trecut noi românii, pronia dumnezească ni-a păstrat un odor neprețuit, anume limba românească, și acest odor nu ni l-au putut smulge nici sabia învingătorului, nici sălbăticia dușmanului, nici puterea firească și nici politica diavolească. Odorul limbei române noi îl avem de la țatele maicelor noastre și el este dulce ca sărutările mamelor, când ele ne strângeau la sânul lor. Odorul limbei române este mai scump decât viața noastră, și dacă noi am fi pierdut acest odor, ori dacă l-am perde, ori dacă vom suferi vrodată că cineva cu sala ori cu înșelăciune ori cu momelile să ni-l răpească, atunci mai bine este să ne înghită pământul de vii. Că mai bine este să mergem morți la părinții noștri cei morți și să avem mângâierea că nu am vândut moștenirea lor cea mai scumpă, anume limba românească, decât să trăim fără această moștenire și așa să nu mai fim vrednici a ne numi fiii părinților noștri celor ce dorm în mormânturi”⁹¹. Calendarul reproduce, în continuare, poezia lui George Coșbuc *Graiul neamului*⁹².

Înegal ca orientare și exigență literară, cu direcții constante (literatura educativă, evocarea trecutului, cultivarea limbii și a tradițiilor românești, luminarea poporului), „Călimdariiul poporului bucovinean” publică versuri și proză (anecdote, povești, basme, legende, fabule, schițe, povestiri, nuvele), sfaturi diverse, studii de folclor, istorie, lingvistică, reportaje, traduceri din literatura universală. Dintre acestea din urmă: L. N. Tolstoi, *Un osândit*, povestire (1894), în traducerea lui I. Cădea; Fr. Schiller, *Împărțirea pământului*, versuri traduse de Dim. Borcia (1904); Sándor Petőfi, *Hora cânilor* („Afară-i nor și vifor, / E ceriu-n răzvrătire. / Zăpada înveșmântă / Cutremurata fire. / Dar noi în tihnă rădem / De viforul de-afară, / Ni dă sălaș prielnic / Ungherul din cămară. / E milostiv stăpânul, / Ni dă și bucătură. / A noastră-i de pe masă / Când cade-o fărmatură... / Și de-l îndeamnă gândul / Cu biciul să ne bată, / Noi așteptăm pân' trece / Iar rana sângerată. / Și când asupra noastră / Privirile-și îndreaptă, / Noi ne grăbim să lingem / Prea milostiva dreaptă”) și *Hora lupilor* („Afară-i nor și vifor / E ceriu-n răzvrătire, / Zăpada înveșmântă / Cutremurata fire. / Pustia-ntunecată / Ni-e dată mamă nouă, / N-avem sălaș când ceriul / Ne ninge și ne ploaie. / În drumul pribegiei / Înghetușul ne doboară, / Și vântul ne răpune / Și foamea ne omoară. / Din flinte vine plumbul / Și coastele ne frânge, / Omătul alb al iernii / Noi îl roșim cu sânge. / Flămânzi ni scurgem traiul / Prin multele nevoi... / Tot greul e al nostru, / Dar slugi nu suntem noi!”), „două hore

⁹⁰ *Ibidem*, p. 96-97, *passim*.

⁹¹ *Ibidem*, p. 98.

⁹² *Ibidem*, p. 99.

frumoase”, cum precizează redactorul calendarului, în traducerea prestigioasă a lui O. Goga (1908), fără precizarea sursei (probabil, după „Lucașfăru”, unde acestea se publică în numărul din 15 august 1904). Tomul pe anul 1908 al acestui calendar românesc din Bucovina, închinat împăratului Franz Joseph, la a 60-a aniversare a urcării sale pe tronul monarhiei habsburgice, difuzează, între altele, *Patria mea*, textul imnului național al Imperiului, *Mein Vaterland...*, scris de Johann Wurth, fără precizarea autorului transpunerii în limba română.

Edițiile din 1894, 1908, 1909 și 1911 ale „Călimariului poporului bucovinean”, descoperite de noi în colecția fondului „Leca Morariu” de la Muzeul Bucovinei din Suceava, nu sunt menționate în dicționarele noastre bibliografice de până acum⁹³.

Calendarele Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina sunt continuate de „Calendarul Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina”, editat la Cernăuți, în 1914, de comitetul societății și întocmit de Ion Nistor. Acesta publică sfaturi gospodărești, agricole, sanitare, îndrumări etice, cugetări, maxime, cronici sociale și culturale, evocări istorice. Literatura pe care o tipărește aparține unor scriitori români renumiți. Calendarul se impune și prin interesul deosebit pentru valorificarea folclorului, a tradițiilor populare.

Pentru aceeași perioadă, trebuie să menționăm „Calendarul. Societatea «Academia Ortodoxă» pentru Literatură Retorică și Muzică Bisericească”, care apare la Cernăuți (1886-1895) cu unele texte în limba rusă, fiind îndrumat de Nicolae Cotos. Partea culturală și literară se intitulează „Almanah”. Se publică în acest calendar știri și informații politice, juridice, administrative, financiare, școlare, sfaturi economice, agricole, sanitare și morale, maxime, cugetări, anecdote, studii și evocări istorice, versuri și proză, traduceri din literatura universală. Din acest calendar, noi am cercetat, pentru prima oară, patru ediții necunoscute în calendaristica românească (1886, 1891, 1893, 1894)⁹⁴.

Societatea studenților teologi „Academia ortodoxă” editează la Cernăuți, pentru perioada 1884-1909, „Almanah jubiliar «Academia ortodoxă»”, care publică articole de critică și istorie literară, lingvistică, istoria artei românești, versuri și proză.

Pentru aceeași perioadă, mai menționăm câteva calendare și almanahuri: „Călimariul familiar”, întocmit de dr. I. Pașcan, apare la Cernăuți în 1899, având și texte literare, și „Almanah literar”. Întrunirea academică română «Bucovina», Cernăuți, 1903 și 1905, are drept scop „cultivarea poporului” și publică poezie, proză, folclor, scrisori. „Calendarul copiilor”, Cernăuți-Suceava, 1909-1914, publică versuri și proză cu caracter educativ și manifestă interes pentru folclor. La Câmpulung Moldovenesc, apare „Calendarul Câmpulungului”,

⁹³ Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 490-495.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 564-565.

în limbile română, polonă, rusă și ruteană / ucraineană, alcătuit de Jan Gorymyka [Krupczinski], se pare, fără importanță literară⁹⁵.

„Calendarul poporului...”, nemenționat în literatura noastră de specialitate, apare la Suceava începând din 1915 sub egida Societății „Școala română”. În partea calendaristică, publică *Listă cu cărțile din Biblioteca populară religioasă, edată de Aurelian Tăutu, preot ort. or. în Suceava*, cronologie, previziuni meteorologice, date și informații referitoare la sărbători și posturi, calendarul vechi (iulian) și calendarul nou (gregorian), calendarul iudeilor, ziua Paștilor pentru perioada 1915-1950, alte date utile (măsurile, cât timp poartă „sarcina animalele de casă”, „scala birului” pe venitul personal, scala timbrelor, poștă și telegraf, poștă militară). Valoroase sunt informațiile despre răniții și prizonierii de război pe care calendarul le oferă cititorilor, precum și cele despre statele și regenții Europei.

În partea sa literară, „Calendarul poporului...” publică articole despre văduvele și orfanii ostașilor căzuți pe front, a cronică a anului bisericesc (1 septembrie-31 august), reprodusă după periodice de la București, creații în versuri din folclorul războiului, necrologuri, precum cel închinat regelui Carol I, versuri și proză aparținând unor autori consacrați (Ion Agârbiceanu, Em. Grigorovitză, Gavril Rotică), dar și mai puțin cunoscuți, glume. Calendarul face reclamă pentru Librăria și Tipografia „Școala română” din Suceava. Îngrijitorul acestui calendar este Aurelian Tăutu, preot în Suceava, care, după 1918, transferat ca preot paroh în Siret, continuă să întocmească și să imprime calendarul, sub aceeași egidă, îmbunătățindu-i sumarul și ilustrându-l cu frumoase frontispicii și reproduceri după diverse fotografii.

II. 2. Rolul cultural al calendarelor și al almanahurilor din Bucovina de până la Unire

Motto: „Comerciantul, industriașul, meseriașul, învățătorul, preotul, ei toți află [în calendare] învățături practice pentru trebuințele zilnice”⁹⁶.

În dezvoltarea culturii noastre naționale, calendarele, ca formă de publicație periodică, au avut un rol cultural-educativ important. Au asigurat multă vreme „o statornică, bună și îndestulătoare hrană sufletească pentru cărturarilor noștri”⁹⁷, au răspândit lumina în păturile cele mai largi ale poporului, îndemnând la lectură și stimulând dorința de instruire prin carte, au oferit

⁹⁵ G. Rotică, *Bucovina care s-a dus... Articole despre oameni, locuri și fapte*, [București], Editura Alcalay et Co., [1919], p. 75-76.

⁹⁶ M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica 1870-1877*, București, Editura Academiei R. S. România, 1980, p. 226.

⁹⁷ Liviu Marian, *Contribuțiuni la istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea*, 1927, p. 43-50.

sfaturi înțelepte, cunoștințe folositoare pentru nevoile zilnice de tot felul ale oamenilor⁹⁸.

Răspândind, pe lângă sfaturile practice, ideile Școlii Ardelene, calendarele – publicații de instruire prin lectură în toate țările Europei luminilor – au contribuit, prin aria lor largă de răspândire și prin circulația intensă în toate provinciile românești, la realizarea și consolidarea unității noastre culturale⁹⁹.

Zorii calendaristicii românești din Bucovina s-au ivit destul de timpuriu, mai înainte decât „la străinii din țară”¹⁰⁰. Calendarele, venind de la Brașov, Sibiu, Iași, în original sau copii (realizate de dascăli, slujbași, negustori) au stimulat și au întreținut gustul de lectură. Un îndemn la lectură dintr-un calendar tipărit la Iași a putut fi, astfel, cunoscut și în această parte „detrunchiată” din Țara de Sus a Moldovei, îndemnând la meditație, aprinzând imaginația, trezind ambiții culturale, înrăurind schimbarea dispoziției sufletești la românii de aici și dezvoltându-le gustul estetic: „Silește-te ca să înfrumusețezi cu învățătura inima ta, că iaste o comoară pe care nimenea de la tine nu o poate fura. De ești mare și puternic, fără învățatură și neștiind nimic, te vei asemăna unui chip cioplit stând într-o casă de marmură, că cine pe învățatură nu o socotește, acela iaste un hulpav, că cel învățat îndată cunoaște pe cel neînvățat”¹⁰¹.

Cu toate că Bucovina și-a pierdut cele mai de seamă talente, bărbații de cultură, prin emigrarea în Moldova¹⁰², românii de aici și-au primit hrana sufletească necesară „din produsele spiritului românesc, care, modeste cum erau, erau totuși ale noastre și exprimate în limba română”¹⁰³. „Bărbați curajoși și cu dor pentru răspândirea luminilor”¹⁰⁴ au dezvoltat o activitate culturală destul de bogată, în ciuda împrejurărilor nefavorabile: „Se găseau ici colo bărbați împinși de bunul lor geniu și ațâțați neconținut de mișcările și producțiunile literare ale confrăților lor din Ardeal, Moldova și Muntenia”, care „întrețineau în pieptul lor focul sacru al naționalismului și dorul nestins de a se manifesta și ei în mod propriu național; îl nutreau pe ascuns, dar nu cutezau să iasă cu el la lumina mare!”¹⁰⁵.

Această viziune și interpretare a istoriei noastre din partea a doua a secolului al XVIII-lea au făcut „carieră” îndelungată la noi. Despre moștenirea

⁹⁸ George Muntean, *Tradiția almanahurilor și calendarelor bucovinene*, în „Calendarul creștin ortodox al românilor bucovineni pe anii 1992-1993”, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 118-124.

⁹⁹ Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *op. cit.*, 1981, p. 13-25; Elena Dunăreanu, *op. cit.*, 1970, p. 5-7.

¹⁰⁰ I. G. Sbiera, *Mișcări literare la românii din Bucovina...*, p. 20-32.

¹⁰¹ „Calendarul pe 112 ani ...”, Iași, 1783, f. 1-2 r.

¹⁰² Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina 1774-1857*, 1916.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 36.

¹⁰⁴ I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 20.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 6.

culturală și contribuția acesteia la modernizarea societății, precum și la emanciparea omului epocii s-a vorbit mai puțin însă. Contribuția bucovineană cea mai importantă la modernizarea societății de la mijlocul veacului al XVIII-lea aparține, neîndoielnic, lui Iacov Putneanul¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Iacov Putneanul este cel mai distins ierarh și păstor sufletesc al Moldovei din secolul al XVIII-lea. Vede lumina zilei la Rădăuți, la 20 ianuarie 1719, într-o familie de oameni credincioși care îi dau o creștere aleasă. În 1731, la vârsta de 12 ani, intră în viața monahală la Mănăstirea Putna, unde devine monah și învață carte, „nevoindu-se” în preajma arhimandritului Antonie, părintele său sufletesc. La Școala Putnei, învață limbile greacă și slavonă, deprinde tâlcuirea *Vechiului și Noului Testament*, dogmele și canoanele Bisericii Ortodoxe, muzica psaltică, tipicul și învățăturile Sfinților Părinți. În 1736, este hirotonit ieromonah, iar în 1744 ajunge egumen al Mănăstirii Putna. Bland și adânc în cuvânt, se face curând vestit în nordul Moldovei, devenind un părinte sufletesc prețuit și căutat de către monahi și mireni deopotrivă. Egumenul Iacov mărește numărul părinților din obște, dezvoltă școala Mănăstirii Putna, aducând elevi și dascăli dintre cei mai buni, se îngrijește de formarea unor aleși duhovnici și preoți de mir, caligrafi și dascăli de greacă și slavonă, traduce cărți de cult pe limba și înțelesul poporului și înnoiește rânduiala mănăstirii. În timpul său, obștea și școala duhovnicească de la Putna se fac vestite până dincolo de hotarele Moldovei. Aici vin acum să învețe carte călugări și tineri, nu numai din partea locului, ci și din Maramureș, din părțile Năsăudului, din Galiția și chiar din Grecia. În puținii ani cât a fost episcop la Rădăuți, el pune rânduiala duhovnicească în toate mănăstirile din eparhia sa, alege egumeni cuvioși și întărește școlile bisericesti din lavre, iar pe preoții de mir îi trimite să învețe mai întâi carte în mănăstiri și apoi îi hirotonește. Între anii 1745 și 1750, este episcop de Rădăuți. Aici, continuă activitatea înaintașului său, Varlaam, care înființase o tipografie, în 1744, și care a funcționat până în 1746, tipărind cinci cărți: *Catavasierul*, „tălmăcit pre limba rumânească”, cea dintâi carte tipărită în limba română la Rădăuți (1744), *Ceasoslovul*, *Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur* (cea dintâi liturghie românească tipărită în Moldova, după N. Iorga), *Antologhionul* (1745) și un *Ceaslov* (1746). Între anii 1750 și 1760, vlădica Iacov este arhieru, păstorind Biserica Moldovei. Ca mitropolit și părinte al Moldovei, mitropolitul Iacov Putneanul se dovedește de la început bărbat înțelept, dascăl învățat, ierarh adevărat, dăruit cu mult curaj. Timp de un deceniu desfășoară o intensă activitate culturală și socială, remarcându-se ca un promotor al culturii și al tiparului românesc, precum și ca un bun traducător. Cel dintâi lucru pe care îl face mitropolitul Iacov Putneanul este tipărirea în limba română a cărților de cult, a celor de învățătură duhovnicească și de luminare a copiilor neștiutori de carte. În tipografia mutată de la Rădăuți la Iași, el traduce și tipărește peste 15 cărți de cult și de învățătură în limba română. Dintre cărțile tipărite în această tipografie amintim: *Penticostar* (1753), *Evhologhion* (1754), *Antologhion* (1755), *Alfavită sufletească spre folosul de obște* (1755), *Cereasca floare*, *Apostolul* (1756), *Psaltirea* (1757), *Liturghierul* (1759), precum și un *Bucvar*, în 1755. O parte dintre acestea sunt traduse sau scrise de către Mitropolitul Iacov Putneanul, cu ample prefețe, pline de idei și sfaturi, apoi difuzate în eparhie, bucurându-se de o circulație mai largă în spațiul lumii românești: *Alfavită sufletească pentru folosul de obște* (1755), *Synopsis*, adică *Adunare de multe învățături* (1757), *Despre lemnul Sfintei Cruci*, *Liturghierul* (1759) ș a. Traducător al unor cărți

Ideile generoase din scrierile sale au fost cunoscute în mediile din preajma marilor mănăstiri (Putna, Dragomirna, Sucevița), de către preoți și dascăli ambulănți, de mica boierime trăind în târguri (Cernăuți, Siret, Suceava) ori la moșii, precum Cernauca și Storojineț, de negustori și funcționari mai luminați ai stăpânirii.

Preocupat de educarea copiilor prin școală, Iacov Putneanul tipărește, în 1755, un *Bucvar sau Începere de învățătură* (adică un *Abecedar*), în prefața căruia insistă asupra importanței învățaturii și a unui model creștin de trăire, în compoziții literare de o mare frumusețe a expresiei și, uneori, surprinzător de actuale, prin realitățile la care se raportează. Acestea sunt completate, în 1757, în *Synopsis*, adică *Adunare de multe învățături*:

„Cade-se vouă, dreptmăritorilor creștini și cei ce aveți nume părintesc peste copiii cei mici, să aveți purtare de grijă pentru învățatura copiilor voștri, ca să nu se lipsească de hrana cea sufletească prin povățuirea cea bună, care sunteți datori să-i învățați pe dânșii”; „Nu să poate să fie mai fericit omul, când pune tot gândul și purtarea lui de grijă, în ce chip și cu ce mijloace va putea să vază copiii lui rânduși spre pricopseala învățaturii, după cum vedem nu numai în *Sfânta Scriptură*, ci și la toate istoriile fericind pe părinții aceia cari pun silința lor cu neadormiți ochi pentru învățatura copiilor lor. De vreme ce învățatura cea de Dumnezeu insuflată este lumina trupului și cunoștința credinții cei dumnezeiești, o înălțare a firii omenești, este o dogmă a Preainălțatului și Cerescului Împărat și o pază a tuturor poruncilor Sfinției Sale. Și această învățătură este o icoană și o închipuire dumnezeiască și o cărmă ce ocârmuiește pre sufletul ce să află întru acest vas pământesc. Această învățătură sunt strunele minții, care strune lovindu-să cu credință și cu frica lui Dumnezeu, slobod versurile bunătăților și ajung îndulcirile lor până la scaunul cel dumnezeiesc. Această învățătură dar văzându-o noi că este adormită întru întunericul lenevirii, ni s-au rănit inima de foamea cea, ce să află înrădăcinată în sufletele a unora din părinții care își cresc copiii lor fără învățătură”; „Învățatura [cărții] este asemenea cu florile cele mirositoare, care cu mirosul învățaturii tămăduiesc toate rănilile cele trupești, iar cel neinvățat este asemenea copacului celui uscat. Și precum soarele încălzește și crește toate cele ce odrășlește pământul, [tot] așa și învățatura [cărții] dă pricepere omului spre toată cunoștința”; „Toată lumea iaste plină de primejdii și de zarve. Ori încătore te întorci, pretutindenea pizmă și zavistii vezi, gâlcevi și sfâzi auzi. De o parte te luptă mângărea, iară de altă parte băutura, de o parte leanea, iară de altă parte nesimțirea; de o parte pohta, iară de altă parte aprinderea spurcăciunii; de o parte frica, iară de altă parte păcatul și călcarea de jurământ; despre toată părțile nu iaste fără de tiemere, și nu

religioase din slavonește și din rusește și autor al unor opere profane, care nu s-au păstrat, din păcate (vezi Teoctist, Mitropolit al Moldovei și Sucevei, *În slujba ortodoxiei românești, a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române: Mitropolitul Iacov Putneanul*, Mănăstirea Neamț, f. ed., 1978, p. 15, 25-29, 44; A[Igeria] S[imota], *Iacov Putneanul*, în DLRO, 1979, p. 445; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, conf. www.crestinortodox.ro/ 1018i-dictionarul-teologilor-romani, accesat: 24 ianuarie 2012; în continuare, DTR).

iaste de ce ne bucurăm în veacul acesta ce iaste cu multă plângere”; „Nu te bucura de nimic întru acest veac al plângerii și trecător, de vreme ce toate sunt întru dânsul nestătătoare și fățarnice, toate sunt întru dânsul mincinoase și schimbătoare. Ci, de voiești a te mângâia, numai întru Domnul te mângâie; de voiești a te bucura, numai întru Domnul te bucură; că bucuria trupească degrabă pierie, iar bucuria Domnului rămâne în veci. [...] Bucură-te întru Domnul și (ii) dă Lui mulțumită, că toate pentru tine le-au așezat drepte și milostive și neîncetat poartă grijă pentru sufletul tău. Te folosește, te apără, te acoperă și întărește sufletul tău, dându-ți tărie, sănătate și viață; te înțelepțește și te luminează spre tot lucrul bun. Toate le lucrează pentru tine drepte și milostive”.

Mitropolitul Iacov Putneanul a fost alături de oamenii simpli din lumea satelor Moldovei și a acordat o mare atenție emancipării culturale și instrucției în școli. El a realizat și a tradus numeroase texte cu caracter liturgic, dar și cărți laice de învățătură, precum celebra *Adunare de multe învățături* (1757). Un fragment din aceasta carte de adâncă spiritualitate a neamului românesc este relevant pentru limba plăcută și viziunea duhovnicească a învățatului ierarh al Moldovei: „Precum matca din multe flori în vreme de vară tocmește și gătește ceea ce ar fi de trebuință albinelor în vreme de iarnă și, de o păzesc acum cu buna păstrare, le scoate pre dânsele și la alt timp cu viață, așa și noi acum din multe scripturi am tocmit și am gătit această (mai dulce decât fagurul) sufletească hrană, zic, aceasta cărțulie ai căreia bune învățături, făcându-le și păstrându-le toate în inimile voastre, să fiți încredințați că și pre voi vă va scoate la alt timp al vieții veșnice”.

„Bolind cu inima” pentru neamul său, în „veacul acesta ce este în multă plângere”, Iacov Putneanul a lucrat pentru ridicarea spirituală a acestuia și a insistat pentru obligativitatea școlilor publice de șase ani, venind în sprijinul celor ce vroiau să studieze, prin tipărirea primului abecedar românesc, *Bucvarul* (1755). Acest abecedar a fost reeditat, cu unele completări, în 1771, la Viena, fapt ce-i dovedește superioritatea față de altele de până atunci¹⁰⁷.

¹⁰⁷ Ca mitropolit al Moldovei, Iacov Putneanul se îngrijește, deopotrivă, pentru mântuirea și luminarea poporului și pentru alinarea suferințelor pământești. Astfel, el înmulțește numărul bolnițelor prin mănăstiri și orașe și întemeiază cel dintâi spital public din Moldova în chiliile Mănăstirii „Sfântul Spiridon” din Iași. Pe țărani îi apără în fața domnului de dările grele care li se impuneau. Iacov Putneanul are curajul să inițieze, în plină epocă fanariotă, o acțiune de înlăturare a abuzurilor și a exploatării nemiloase la care se dedau grecii admigrați în Principate și marii proprietari funciari. Împotrivindu-se cu hotărâre la reintroducerea așa-numitelor dări ale „vădrăritului” (1756) și „văcăritului” (1757), prin redactarea unor „cărți de blestem” și „de afurisenie”, citite în Mitropolia din Iași, Iacov Putneanul este silit, la începutul anului 1760, să se retragă din scaunul mitropolitan. Se stabilește, până la sfârșitul vieții, la Mănăstirea Putna, unde se ocupă de restaurarea ctitoriei lui Ștefan cel Mare, pe care o începuse încă în timpul arhiepiscopiei sale. În anii activității lui de aici, Mănăstirea Putna a cunoscut o „epocă de strălucire unică în istoria ei culturală”. În colaborare cu arhiman-

În *Predoslovie* din *Bucvar sau începere de învățătură*, adresată „cătră buni credincioșii părinți, cătră hrănitori, cătră ispravnici, cătră stăpâni și cătră toți ceialalți ce au nume părintesc preste copiii cei mici”, Iacob Putneanul scrie, în 1755:

„Toată obicinuința vieții omenești stă spre hrană, o iubitorilor de H[risto]s. Creșterea pruncească atârnă cine ce fel de copil iaste, aceiași și dacă se face mare, de este învățat, dintru copilărie întru învățătură cinstită și numai întru frica lui Dumnezeu (care este începerea înțelepciunii), să cade a nădăjdui că acela va fi [cu] bună creștere și dacă va fi mare, iar de-i trece creșterea sa fără de frică și învățătură, puțină nădejde că va fi mai bună cealaltă viață a lui. Și această ispitire adevărată întărește pre noi atât cât chipurile ei nu numai la fețe osebite este văzută, ci și la tot norodul. De trăiește cineva întru norod binecunoscut este, că întru acela îndreptare bună este copilul, iar de trăiește în norod cu multe sfăzi, urâciuni, pizme, vicleșuguri și tâlhării și alte obiceiuri rele, nu te îndoi că va fi întru acela îndreptare bună copiilor. Din creșterea copiilor ca dintr-o rădăcină și bună și rea întru toată viața curge. Iar pricina acesteia este aceasta: că de vreme [ce] prin vătămarea păcatului strămoșesc plecați suntem din începutul vieții spre răutate, toată gândirea inimii omenești spre rău din tinerețile lui, zise *Scriptura*. Deci, de nu va dobândi omul din copilărie hrană bună, nu-i va fi lui răul cu osteneală carele și s-au născut rău. Ci încă și mai vârtos răutatea cea din fire cu deprindere în toate zilele crește și din ceas mai mare putere ia. [...] Cum dar vei nădăjdui de bine unde nu este hrana bună copiilor? Iar de hrană ca aceea în țara aceasta, cine nu vede câtă lipsă este? Care văzând noi lipsiți copiii de hrana ce li se cădea, bolind cu inima de nenorocirea învățaturii lor, am dat în tipar această cărțuție, începând de la azbuchi, cu toată orânduiala, precum se vede, ca să poată după buchi ceti și cu sloguri întru întărirea cetirii sale, și după aceste rugăciuni de seară și de dimineață, și rânduiala pentru masă și după masă; așisderea cele 10 porunci și 7 taine creștinești, 7 daruri ale Duhului Sfânt și altele. Și învățătură pentru credința catholicească și ce este credința catholicească. Care aceste toate învățându-le copiii de mici să poată cunoaște ce este frica lui Dumnezeu, căci de această hrană bună a copiilor întreabă și răspunde David: «întru ce-și va îndrepta cel tânăr calea sa, când va păzi cuvintele Sale?» (*Psalmul 118*). Cade-se dar vouă, blagoceștivilor creștini și cei ce aveți nume părintesc peste copiii cei mici, să aveți purtare de grijă pentru învățatura copiilor

dritul Vartolomei Măzăreanul (acestuia i se atribuie *Panegiricul lui Ștefan cel Mare*, o operă retorică interesantă) înființează aici, prin 1774, o școală superioară duhovnicească, după modelul Academiei Movilene din Kiev, școală ce a dăinuit până către 1782, contribuind la reinvierea activității cărturărești în limba română din Moldova. Prin inițiativele sale, menite a înrăuri bogat o autentică Renaștere a școlii de artă medievală de la Putna, Iacob Putneanul se înscrie pe linia marilor mitropoliți ai Moldovei, Varlaam și Dosoftei. Trece la Domnul la 15 mai 1778, fiind înmormântat în pridvorul Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” de la Mănăstirea Putna (vezi *Sfinți români din sec. XVII-XVIII: Mitropolitul Iacob Putneanul al Moldovei și Sucevei (1719-1778)*, www.sfant.ro/.../mitropolitul-iacob-putneanul-al-moldovei-si-sucevei.html, accesat: 24 ianuarie 2012).

voștri, ca să nu se lipsească de hrana cea sufletească, cu povățuirea cea bună, care și sunteți datori să-i învățați pe dânșii grăindu-le...”¹⁰⁸

Peste un secol, problematica revine în viața noastră publică prin articolul *Limba de învățământ în scoalele elementare*, semnat M. K. [Mihai Călinescu] în „Calendarul pentru ducatul Bucovinei pe anul mântuirii 1861”, tipărit la Cernăuți¹⁰⁹ cu alfabet de tranziție. Apariția articolului este stimulată de

¹⁰⁸ Mitropolitul Iacov Putneanul, *Cuvinte alese*, Sfânta Mănăstire Putna, f. ed., 2008, p. 15-16. Broșura are 24 de pagini și cuprinde: *Repere cronologice*, p. 1-2; *Activitatea creatoare*, p. 2-3, precum și câteva excerpte din *Prothesis adică Pomelnic al Sfintei Mănăstiri Putna*, p. 4-8; *Cuvânt către Preasfințiții Mitropoliți*, p. 8-13; *Pomeanecul fericitorilor Ctitori a[și] sfintei Mitropoliei a Moldovei*, p. 13-15; *Bucvar sau începere de învățatură... Predislovie*, p. 15-16; *Synopsis, adică Adunare de multe învățături...*, p. 16-18; *Mărturiile documentare*, p. 18-23; *Bibliografie*, p. 23-24; *Referințe*, p. 24. Vezi și textele din Anexele I-IV, reproduse de Teoctist, Mitropolit al Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 73-85.

¹⁰⁹ În „Calendarul pentru Bucovina pe anul 1848”, Samoil Morariu-Andrievici, parohul din Ceahor, publică articolul *Bucovina*, ce tratează probleme de istorie, demografie și învățământ, una dintre cele dintâi abordări ale istoriei acestei provincii românești. Valorificând – ca și vechii cronicari – mai ales surse străine (Strabon, Ptolemeu, Rainald, Belov și Burke, *Istoria lumii* de Gebhardi, o istorie leșească și informații din „istoricii ungurești”), preotul bucovinean Samoil Morariu-Andrievici își începe excursul istoric cu o prezentare a spațiului încadrat în granițe, „parte unele râuri, parte hotare făcute de mâna omului”, spațiu desfășurat pe 181 de mile pătrate, urmată de o retrospectivă istorică în care sunt subliniate câteva etape: epoca daco-geților, romanizarea, perioada migrațiilor, perioada lui Dragoș Vodă, de la descălecatul căruia până la anexarea Bucovinei autorul numără „98 de voievozi”. Dincolo de unele inexactități, prezentarea preotului Samoil Morariu-Andrievici trebuie reținută. Interesante sunt precizările lui Samoil Morariu-Andrievici referitoare la istoria Bucovinei, începând cu perioada administrației militare. De remarcat sunt aici informațiile despre moșiile mănăstirești, despre constituirea Fondului Bisericesc și utilizarea acestuia, precum și despre organizarea Bisericii – eparhia având, la 1843, 12 protoprezbiteriate și 221 de parohii. Autorul menționează că în urma stabilirii coloniștilor emigranți în Bucovina, în provincie conlocuiau „8 nații”, cărora le face o succintă caracterizare. Din această listă autorul îi omite, inexplicabil, pe polonezi. Samoil Morariu-Andrievici precizează că o parte dintre „sloveni” sunt ortodocși, iar altă parte parte, cei care „au pribegit din Galiția”, filocatolici; pentru cei din urmă a fost înființat un decanat de 15 capelani, după cum pentru germanii catolici și luterani, care ocupau diverse funcții, un decanat, cu 18 capelani; în lucrare nu s-a făcut sublinierea că germanii lucrau în 16 puncte de exploatare minieră din Bucovina. În vremea respectivă – ne informează autorul – societatea bucovineană era reprezentată de boieri, meșteșugari, negustori, mazili și țărani. În lucrare este subliniată, de asemenea, importanța școlilor laice și religioase – școlile triviale, gimnaziile, seminarul, institutul teologic și „institutul filosofic”, înființate „să sporească luminarea bucovinenilor”, pentru propășirea provinciei. Puținii autori contemporani care fac trimitere la acest articol confundă unele lucruri. Mihai Iacobescu nu-l menționează în bibliografia lucrării sale *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774-1862) – *De la administrația militară la autonomia*

promulgare a Diplomei imperiale din 20 octombrie 1860, care „respândește aurora unui timp mai bun lumina sa asupra poporului nostru”¹¹⁰, după cum precizează autorul său chiar de la început: „Scoalele poporene în Bucovina, care fuse[se] ră negijate prin un timp așa de lung, începură a se redica în timpul cel din urmă și mai ales în acei zece din urmă trecuți ani, așa încât se pare că vrea să între o perioadă mai îmbucurătoare în istoria scoalelor noastre poporene. [...] Era cu puțință țăranului celui apăsător de boieresc și legat de brazda proprietarilor de pământ a se deștepta din somnul său cel letargic la o viață constiută, când îl oprea de la aceasta nevoia fizică? Și putea el să lase cu bucurie și cu zel pe copiii săi a lua parte la învățătură în astfelu de scoale, unde se propune copilului numaicât limbi streine și ne-nțelese de astfelu de învățători, cari nu-și pute[au] câștiga încrederea poporului și a tinerimei nici prin legătura năciunii, nici prin cea a religiei. [...] Poporul nostru e încă prea înapoiat, însă vina nu are a se ascrie lui. Totuși, mulțămită orânduiriilor, prin care recunoscua prea-nălțatul nostru împărat drepturile și celui mai din urmă a supușilor săi și întărindu-le din nou prea milostivește prin Legea de stat din 20 octombrie 1860, vedem că respândește aurora unui timp mai bun lumina sa asupra poporului nostru. Dar să nu stăm în loc, ci să pășim înainte pe calea cea începută a desvoltării duhovnicești, e datoria noastră a desbate întrebări de o însemnătate comună și a le pune-naintea examenului publicității cugetânde, ca să afle ideile noastre nimerite respândirea cea meritată, cele nimerite însă să se îndrepteze”¹¹¹.

provincială, 1993 (p. 485), deși într-o precizare făcută chiar la începutul lucrării pare a fi în cunoștință de cauză: „Vicisitudinile istoriei au făcut ca în limba română lucrările despre Bucovina să fie relativ puține și ele se situează cronologic în intervalul anilor 1846-1949; ele sunt semnate de de Silvestru A. Morariu, Gh. Sion, P. S. Aurelian, T. V. Stefanelli, George Bogdan-Duică, Mihai Eminescu, Aurel Morariu, Ilie E. Torouțiu, Ion Dragoslav, Nicolae Iorga, Iacob Negruzzi, Ion Simionescu, Ion Nistor” (p. 20). Mai aproape de zilele noastre, la acest articol face trimitere și Constantin Hrehor, fără să-l fi văzut însă și trecându-i titlul greșit. *Descrierea Bucovinei*, ca, de altfel, și anul în care se tipărește (vezi Constantin Hrehor, *Silvestru Morariu Andrievici*, Cuvânt-înainte de Mihai Iacobescu, Iași, Editura Timpul, 2009, p. 35-37).

¹¹⁰ Vezi și Mihai Iacobescu, DIB, p. 433-434: „Diploma imperială din 20 octombrie 1860 prevedea și încetarea oricăror investigații cu privire la identificarea și anchetarea autorilor acelor memorii și acțiuni de protest din Bucovina. Faptul era interpretat de românii din Bucovina ca o reaprobare a menținerii autonomiei naționale a Bucovinei și frunțașii românilor bucovineni trimiteau o telegramă de mulțumire guvernului central condus de Schmerling” (p. 434).

¹¹¹ În 1861, anul apariției articolului la care facem referire aici, în Imperiul Habsburgic era în vigoare Legea învățământului primar sancționată de Maria Theresia, în 1774: *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen Kaiserl.- Königl. Erbländern* (Planul general al școlilor normale, principale și triviale din toate țările ereditare împărătești și regești), prin care s-a realizat moderni-

zarea învățământului din Imperiul Habsburgic. Și în Bucovina funcționau trei tipuri de școli: 1) Școlile comune sau triviale (*Trivialschulen*), la început cu două clase, cu durata de trei ani, reprezentau prima treaptă a învățământului primar și aveau ca obiecte de studiu cititul, scrisul și religia, iar în mediul rural și agricultura. Aceste școli luau ființă în orașele mai mici, în târguri și în toate satele cu parohii, având drept scop pregătirea claselor sociale care își câștigau existența prin muncă fizică, prin cultivarea pământului, practicarea de meserii sau a negoțului mărunț; 2) Școlile capitale sau principale, de căpetenie (*Hauptschulen*), cu patru clase. Acestea erau școli primare destinate pregătirii candidaților pentru admiterea la licee sau alte școli cu caracter secundar. O astfel de școală era prevăzută pentru fiecare district (cerc). Școlile de căpetenie funcționau în orașele mai mari și pe lângă mănăstiri, având ca obiecte de studiu: religia (catehismul, istoria biblică, morală, explicarea evangheliilor), limba (gramatică și compunere), scrierea, elemente de limba latină, geografia, istoria, elemente de gospodărie casnică (pentru fete) și agricultura (pentru băieții de la sate); 3) Școlile normale (*Normalschulen*) erau școli principale model și aveau rolul de a pregăti învățători pentru școlile principale. Acestea se înființau în fiecare provincie, în localitatea în care funcționa comisia școlară. Aici existau cursuri de preparandie (școală pentru pregătirea învățătorilor), cu durata de șase luni la început, apoi de doi ani. După terminarea școlii, tineretul de la sate și orașe care nu-și continua studiile la gimnaziu era obligat ca, până la împlinirea vârstei de 20 de ani, să frecventeze cursurile la școala de duminică, după-amiaza, timp de două ore, făcând repetiții de citire, scriere și socotit. În 1784, în Imperiul Habsburgic se declară obligativitatea învățământului primar. La 10 ianuarie 1784, guvernământul militar al Bucovinei hotărăște „ca toate dispozițiunile relative la învățământ să se facă sub privegherea și cu știrea episcopului și a Consistoriului”, favorizând astfel așezarea unei „temelii naționale românești și confesionale”. Până în 1786, în aceste școli învățământul se desfășura numai în limbile română și germană. La 6 august 1786, Bucovina este alipită regatului galițian, ca al 19-lea cerc (*Kreis*, district), în care conducerea administrativă era poloneză, iar confesiunea, catolicismul. În 1793, guvernul galițian decretează desființarea obligativității învățământului primar, lăsând la latitudinea țăranilor frecventarea școlii de copii. În 1817, limba poloneză devine obligatorie în aceste școli. Până în 1844, între Consistoriul romano-catolic de la Lemberg și Consistoriul ortodox de la Cernăuți se duce o luptă aprigă. În 1840, în Bucovina, la o populație de 334 088 de locuitori existau 46 de școli primare, frecventate de 4 595 de elevi. În 1849, are loc separarea administrativă a Bucovinei de Galiția, iar în 1850 a școlilor de aici. Legea învățământului primar din 1774 rămâne în vigoare până în 1869, când apare o altă lege: *Reichsvolksschulgesetz*. În perioada 1775-1866, în Bucovina sunt înființate 124 de școli primare, în timp ce în perioada 1786-1848, în întreaga Bucovina iau ființă doar 33 de școli primare. Perioada cuprinsă între 1786 și 1848 reprezintă pentru românii din Bucovina o perioadă dificilă, naționalitatea populației, limba română și cultivarea tradițiilor culturale proprii fiind continuu amenințate. După 1848, în Bucovina are loc o viguroasă perioadă de „redeșteptare națională” a românilor și românismului. Perioada 1848-1869 este una distinctă în domeniul învățământului din Bucovina, caracterizându-se prin „revendicări și realizări” importante. Din 1844, școlile ortodoxe sunt supuse autorităților din Cernăuți. Din 1851, acestea se află sub jurisdicție religioasă ortodoxă, până în 1870. Câteva măsuri vizează modernizarea învățământului primar din Bucovina: înființarea cursului de preparandie cu durata de doi ani (17

Articolul *Limba de învățământ în scoalele elementare*, mai puțin cunoscut până acum¹¹², este surprinzător de actual în multe privințe. Dincolo de problemele de psihopedagogie și de metodică predării limbii materne și a limbilor străine, ne surprind nu doar viziunea modernă a preotului profesor Mihai Călinescu, ci și filosofia unei întregi epoci de aspirații înalte către modernitate, ideile epocii despre societate și tipul de om de care aceasta avea nevoie, printr-o educație practică:

„Fiecare învățământ are sau trebu[i]e să aibă un scop dublu: prin învățământ trebu[i]e copilul să-și adune oareșicarea mulțime de științi trebuincioase, prin învățământ trebu[i]e copilul însă să se desvoaltă. Căci științele de sine nu numai că nu nobilează inima, ci ele adeseori nu despteaptă nici măcar facultatea cugetățivă. Noi aflăm așa de adese oameni a[l] căror cap se pare a fi un magazin plin de științe adunate și cari totuși adese în puseciunile [situațiile] cele de toate zilele ale vieței lor nu-și pot ajuta și pre carii-i aduce cea mai simplă întrebare, carea atinge un lucru, afară de cercul știinților învățate, în cea mai mare nedumerire. Au doară n-au fost învă-

decembrie 1848), înființarea unui Pedagogiu (*Lehrerbildungsanstalt*), în 1869, și a Pedagogiului de Fete (1872), înființarea unei Școli de cantori bisericești, în limba română, care pregătea totodată și învățători. În perioada 1852-1866, în Bucovina se înființează 91 de școli. Consistoriul ortodox din Cernăuți, preluând conducerea școlilor ortodoxe, împarte teritoriul Bucovinei în 12 districte școlare și îi însărcinează pe protopopi cu conducerea școlilor primare. Până în 1869, în Bucovina, funcționează 167 de școli primare. În 1869, are loc laicizarea învățământului, iar controlul acestuia trece în seama Consiliului școlar, întreaga provincie fiind împărțită acum în 9 districte școlare, conform cu împărțirea administrativă a ducatului. De acum inspectorul general rezolvă problemele școlare, în colaborare cu consiliul școlar. Ca referenți funcționează aici inspectori școlari districtuali. Pe lângă școlile de stat, încep să funcționeze și școli primare particulare (22 de școli primare particulare, în 1899). Pentru problematica învățământului primar din Bucovina acestei epoci, vezi, printre altele: Emanuil Iliuț, *Învățământul primar și normal în Bucovina*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1928”, Cernăuți, 1928; Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775-1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R. A., 1993; Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774-1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2007.

¹¹² Mihai Iacobescu nu-l menționează în lucrarea citată. Nu-l menționează nici C. Hrehor în teza sa de doctorat, închinată mitropolitului Silvestru Morariu-Andrieș și epocii sale. Îl menționează, însă, Ioan-Dorin Popescu într-un studiu, *Cum au ajuns românii minoritari în Bucovina?*, postat pe Internet, exploatăndu-l însă *pro domo*: „Politica promovată de Habsburgi în Bucovina și materializată prin măsuri ce favorizau colonizarea, catolicizarea și omogenizarea societății prin distrugerea elementului românesc și crearea unei societăți etnice care să servească intereselor imperiului a dat rezultate în timp, numărul românilor reducându-se simțitor. Reducerea numerică a românilor nu a însemnat însă și distrugerea românismului, din contră, a întărit și mai mult legăturile între români, unindu-i la greu și mai ales la acțiuni îndreptate împotriva măsurilor antiromânești și antiortodoxe luate de autoritățile imperiale” (pentru mai multe informații pe această temă, vezi și dacoromania1.go.ro/nr16/cum_a_u_ajuns.htm).

țământul acestor oameni greșit? Lor li s-au dat învățături în feliurite ramuri de științe omenești, dar știința cea mai nevoincioasă, știința cugetării, s-au uitat a li se împărtași. Pentru ace[e]a, s-ar cuveni ca învățătorul să împărtașească în școală copiilor mai cu samă acele științe, de care, cu privire la viitoriul lor, ar avea în vieață mai cu samă nevo[i]e; fiind însă că învățătorul nu poate să privească la toate puseciunile vieței, în care se poate întâmpla să vie scolerii lui, deci năzuința lui să țintească și într-acolo ca copiii, făcându-se oarecând bărbați, să fie neatârnați și să poată cu claritate [claritate] cugeta despre puseciunile vieței lor”.

Problema cardinală a societății românești din Bucovina de la mijlocul veacului al XIX-lea este, așadar, „cum să se crească copiii în școala poporală pentru viața cea practică”. Din această perspectivă, Mihai Călinescu analizează învățământul în „limba maicei”, în primii ani de școală, și, totodată, învățarea limbii germane, în următorii ani, pledând pentru o metodă și un sistem rațional de instrucție:

„De se va urma metoda aceasta, apoi vor primi copiii nostri nu numai o creștere cu caracter național, ci ei ar aduce și o sistematică cultură începătoare în gimnaziile și în scoalele reale. Scolerul, carele au învățat acurat limba maicei sale, într-acei din urmă ani ai scoalelor normale va cunoaște mai târziu la învățământul limbei germane diferitele construcțiuni și forme ale ei, [și] le va însemna, fiind făcut odată pe ele luătoriu de samă. Însă de învață el dintr-un început deodată limba română, slaviană și germană, apoi se confund[ă] în capul său formele și regulile lor, așa încât nu e în stare nicidecum a cunoaște semnele cele caracteristice ale singuritelor limbi și în loc de trei limbi nu pricepe nici pre una”.

Pentru formarea unei „culturi începătoare” temeinice și a unui învățământ eficient, Mihai Miron Călinescu recomandă „diferite cărți de învățătură, cari să promită, după diferitele chiemări ale junimei, și o diferită materie de citire și învățătură”. Dezideratele cuprinse în Diploma imperială din 20 octombrie 1860 – crede preotul Mihai Călinescu – „ne pun la inimă urginta detorie de a cultiva cu râvnă limba noastră și a crește junimea într-un simțiu național”, precum și formarea unor „bărbați carii cunosc deplin limba sa atât în vorbire cât și în scrisoare” și care „pot ieși însă numai din scoalele poporene [intemeiate] pe o bază națională”.

Pledoaria lui Mihai Miron Călinescu pentru învățare continuă, într-o societate multiethnică, multiculturală și multiconfesională, reprezintă una dintre paginile frumoase ale gândirii pedagogice de la mijlocul secolului al XIX-lea din Bucovina și surprinde prin modernitatea viziunii, prin pragmatismul metodei și prin seninătatea interpretării istoriei. Mai adăugăm la toate acestea și faptul că autorul folosește, în mod firesc, natural, etnonimul „român”. uneori în sintagme („năciunea română”), însă fără alte sinonime:

„Însă cât de tare trebu[i]e să pătrundă la inimă pre fiecarele prieten adevărat de năciunea și duhul poporului, ca să urmeze cultura-i în limba maicei, cât de tare trebu[i]e se dorească fiecarele român și rutean, ca să se aplece în școala patriei sale

învățământul în limba poporului, totuși n-ar veni în cap fiecărui înțelept de a rivaliza în contra limbei germane. Eu stimezi duhul și cultura germană și știu că năciunea germană e în timpul de față între cele mai culte în lume; însă fiindcă oamenii cei însemnați prin aceia se estimează dacă virtuțile lor le imităm; deci voim și noi să arătăm stima noastră către năciunea germană prin aceia că ne vom sirgii a ajunge neatârnați și noi înșine acea culme de cultură pe care se află acum germanii. Studiul limbei germane și al celor multe opuri însemnate, cari s[u]nt într-aceia scrise, poate înrăuri numai favorisitoriu asupra duhului junimei noastre; însă prin studiul acesta nu trebu[i] să se respingă studiul și desvoltarea limbei noastre.

Ei, bine! Să admirăm ca dovadă cultura germană, până unde poate păși un popor sirguincios, însă noi să nu ne pierdem încrederea către poporul nostru. Fiecare năciune e de Domnul înzestrată cu dispuseciuni ghibace, așadară și în năciunea română, cea sermană, cea nerecunoscută și nebăgată în samă, se află aceasta dispozițiune și, dacă aceasta n-au ajuns gradul cel dorit al desvoltării, apoi nu este nemică alta de vină decât lipsa de învățatori. Dară și a noastră zi a sosit, acuma și pentru noi se arată zorile cele aurie la răsărit. Desteptați-vă, voi lucrătorilor în viea Domnului! Ca să începeți lucrul încă cu ro[u]a dimineții, pe care zace binecuvântarea lui Dzeu”.

Pledoaria lui Mihai Miron Călinescu pentru „cultivarea tinerimii poporului” din Bucovina – ca „mădulariu brav al omenei” și / sau „oameni adevărați pe baza națională” – și pregătirea temeinică a acesteia pentru „vieța cea practică” este o pledoarie pentru „o creștere cu caracter național”, singura care „poate aduce roadă”, prin cultivarea limbii materne, într-o societate a armoniei dintre stat și cetățeanul „neatârnat” (adică liber), preocupată de „desvoltarea conștiinței și a virtuților naționale”. Din multe puncte de vedere, aceasta este totodată și un model de compoziție literară, redactată într-o frumoasă limbă, cu grafie de tranziție, oferind cercetării de astăzi fapte și fenomene de limbă valoroase:

„Drept că auzim pre mulți cu gura căscată strigând că năciunei trebu[i]e de ajutor! pentru poporul nostru trebu[i]e de lucrat! Însă strigătul nu face lucrul mai bun. Apucați-vă, în loc de a vorbi, de lucru, și, în loc numai de a alerga rătăcit pentru năciune, ajutați copiilor vostri către o vieță duhovnicească, că cum se va interesa cineva serios de năciune, dacă n-are inimă simțitoare pentru fiecare individ al năciunei indeosebi? Învățați și cultivați, o, fraților! unde numai vă e cu puțință; să năzuți însă numai la o creștere cu caracter național, că numai aceasta poate aduce roadă. De ar fi vrut Dzeu să facă din noi germâni, apoi am fi născuți din părinți germâni. A lui Dzeu voie e că s[u]ntem și remânem români și ruteni, a lui voie au pus în inima noastră firea de român sau de rutean și în protiva [împotriva] vo[i]ei lui nu se poate nime [nimeni] oști [lupta]. [...] Dzeu au sădit singur în noi asta dragoste către limba maicei; pentru aceia s[u]ntem și datori de a o cultiva. Frumos vorbește un învățat în privința aceasta: «Onoarea unui popor se ține cea mai mare parte de limba maicei sale, ea este barca, carea poartă onoarea țerii». Și, de nu vom lua aminte asta datorie către Dzeu și către onoarea poporului nostru, apoi se va resbuna ea înfricoșat asupra noastră. În ziua cea din urmă ne va întreba Domnul cum am economisit cu talentele ce ni s-au încredințat și ce să răspundem Domnului? [...] De va fi poporul indeferent către năciunea sa, apoi va trece acest indeferentism și asupra religiei, moralului, asupra alipirii de stat și

guvern. Cine e indeferent de care năciune se ține, acela va fi indeferent și subț care guvern există [există, trăiește], care beserică mărturisește el. [...] Toate năciunile au deosebite dispuseciuni, dară și deosebite plecări spre grișeli. Nu se pot însă nici dispuseciunile desvolta, nici greșelile încungiura de nu se va face junimea prin creștere luătoare de samă la însușirea caracteristică a năciunii sale. Ca să se încungiure aceste urmări rele, cari, acum ivindu-se, le simțim, apoi trebu[i]e să creștem pre junimea noastră de oameni adevărați pa baza națională. Un sfat bun ne dă un învățat: «a pricepe trecutul, fără a-și dori re-ntoarcerea-i, a suferi prezânta [prezentul], însă îndreptându-o, a spera viitoriul, însă pregătindu-l». Aceasta e legea pentru înțelepți și pentru binefăcătoarele organizări! [...] Până ce-mi iau rămas bun de la voi, rog pre toți acei cari ș[u]nt chiemați prin cultură și prin o puseciune putincioasă [pozițiune capabilă] cătră desvoltarea constiinței și a virtuților năcionale de a înrăuri asupra creșterii și culturii ale junimei noastre. [...] Vă rog să grijiți pentru rădicarea scoalelor spre folosul năciunii»¹¹³.

Calendarele românești din Bucovina apărute după 1874 urmăresc emanciparea socială și culturală a românilor prin mijloace diferite. Literatura reprezintă un domeniu favorit, preferat pentru rolul său modelator. Inegală ca valoare, marcată uneori de „un complex provincial”, aceasta contribuie la cultivarea gustului pentru lectură în limba maternă, difuzează valori ale patrimoniului din celelalte provincii istorice românești, contribuie la promovarea limbii literare și, în mod deosebit, la consolidarea conștiinței unității noastre culturale¹¹⁴.

În cadrul literaturii difuzate, poezia ocupă un loc aproape privilegiat.

„**Calendarul pe anul ordinaru 1875**”, „**Edat de Șoțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina**”, publică în partea sa literară, denumită „Almanah”, *Odă. Întru memoria nemuritoriului erou Avram Iancu*¹¹⁵ („Fă tu, Iancule! să crească / Din țărâna-ți vitejească / Feți ce cred în Dumnezeu, / Brațe tari ca brațul tău // Și la crucea gropii tale / Să se lege, să se scoale / Și să-ntindă scutul lor / Peste țară și popor”¹¹⁶); V. Bumbac, *Trufia și modestia*, parabolă, p. 96; *Armăsariul și taurul*, fabulă, p. 97; *Pruncul și rândunica*, fabulă, p. 98-99. În calendarul „pe anul bisect 1876”, Vasile Bumbac semnează patru creații în versuri: *Negustorul de pesce și vulpea*, fabulă, p. 96-97;

¹¹³ Articolul are la sfârșit câteva precizări foarte importante. De aici aflăm că M. K. este „compunătorul almanahului”, adică al părții literare a „Calendarului pentru Bucovina”, lucru neobservat de nimeni până acum. Acesta mai adaugă o precizare de folos pentru lămurirea rostului și importanței acestui tip de periodic în epocă: „Contribuție scripturale pentru anul viitoriu se vor primi cu bucurie”.

¹¹⁴ Din rațiuni ce țin de economia subcapitolului, facem referire, în ceea ce privește literatura, mai ales la calendarele românești care au apărut la Cernăuți în perioada 1874-1895, fără a neglija, însă, alte publicații din perioada 1895-1918.

¹¹⁵ „Calendarul pe anul ordinaru 1875”. „Edat de Șoțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina”, anul al II-lea, [1874], p. 95-96.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 96.

Răutatea și bunătatea, parabolă, p. 97; *Iepurile și broasca*, fabulă, p. 97-98; *Șoarecul și ghinda*, fabulă, p. 98-99.

În tomul pe anul 1878, Ion I. Bumbac publică *Florinta*, fragment din Cântarea I a „epopeii [sale] naționale în 5 cântece”, p. 128-133, „o desfigurată imitațiune” a *Dragoșiadiei* lui Vasile Bumbac (epopeea a reprezentat „un vis al generației de la 1860-70”, cu „strădanii neîncununate de succes”, cum afirmă Constantin Loghin în *Istoria literaturii române din Bucovina...*). *Florinta* cea „vestită și iscusită” este „fiica banului vrâncean”, „heredele” împăratului Traian. La „curtea aurită, cu argint acoperită” a tatălui său, fata strălucește prin frumusețea-i neasemuită, ademenindu-i pe „fiii de-mpărat” dornici de însurătoare. Viața de la curtea banului vrâncean se desfășoară „în cântare, în lucrări, în joc și în sărutări”. Fiii de crai se adună aici „din lumea mare”, aidoma ca în basme, și petrec „în disfatăre”, întrecându-se „în joc, în trânte și în noroc”, „în întrebări încălcite” și „tâlcuri nepomenite”, fiecare căutând să-i arate fetei „vârtutea și mintea sa”. *Florinta* îi refuză, însă, pe toți, neliniștindu-l pe tatăl său, care își revarsă supărarea pe Crihora, „manca vlăstarului”, cea care „a spălat-o în rouă / strânsă când nu plouă, / de pe nouă flori / de nouă colori / și din nouă țeri / și din nouă veri”, menindu-i o viață strălucită. Banul dorește ca fata sa „mândră ca și-o stea” să devină soția lui Țurcan, „ce-i sânge roman”, gândind că, astfel, „poporul român / n-ar sci de păgân”, primind în dar nepoții acestora – „curați lei”, viteji, „demni de bunul lor” și „demni de popor”. În dialogul cu „mărita băneasă”, se dezvăluie destinul „Daciei viitoare / dalbe ca și-un soare”, la care visează banul vrâncean, aidoma românilor bucovineni din veacul al XIX-lea, epoca redeșteptării lor naționale: „Sângele vărsat / Azi nevinovat / Nu-i sânge p[i]erdut / De un popor căzut / În neagra sclavie / Sau în trândăvie! / Ci-i sângele vieței / Măndre și măreței / Dacii viitoare / Dalbe ca și-un soare! / Din aer, din ape, / Din flu[i]er, din [h]arpe / Nepoții l-or suge, / În ei ear va curge! / Purure-nfocându-i, / Purure-ndemnându-i / Gloria străbună / S-o salve-mpreună / [...] Să fie-n veci bravi! / Să n-ajungă sclavi!”¹¹⁷. În felul acesta, părintele dorește s-o scape pe *Florinta* „de amar, de crudul Tihar” („gotul Tihar”), ascunzând-o în Moldova, la Fântâna Rece. Solul „vestitului Tihar” o cere în căsătorie pe *Florinta*, însă banul român „banul creștin” îl refuză și de această dată. Motivarea sa este formulată folcloric, în spiritul veacului: „Fire-am bucuroși, / Fire-am buni, voioși, / Să i-o dăm și lui / Tihar-Gotului, / Că-i un prinț vestit, / Prinț împodobit / Cu multe averi, / Cu multe puteri! / Îi măndru, frumos, / Îi crai glorios!... / Însă îi păgân! / Însă nu-i român! / Și a sa misiune / În această lume / Nu-i și-a Florioarei, / Unica-mi fecioară! / Poporul n-o lasă / Din țară să iasă...”¹¹⁸.

¹¹⁷ „Calendariu pe anul ordinaru 1878. Redigeat de Mihai Miron Calinescu”, secretariul Soțietății pentru cultura și literatura română în Bucovina, anul al V-lea, [1877], p. 129.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 132.

În tomul „pe anul ordinaru” 1879, același calendar publică un nou fragment din epopée, p. 123-131, urmat de un corp de note, p. 122-123.

„Revenind eară la publicarea lui – precizează Ion I. Bumbac –, împlinim o promisiune dată încă în anul trecut. Atunci observasem cum că vom urma în întregirea poemului, ceea ce o și facem, însă în altă formă și, parte, în alt sens, cu mai mult fond istoric. «Curtea banului vrâncean» a devenit «curtea banului oltean, craiovean, basarab». Schimbare care o credem a fi numai în folosul poemului! Poemul întreg constă din [trei] cântări, în cari se tratează soarta și rolul românilor în decursul emigrăciunii popoarelor, în epoca cea mai întunecată a istoriei române. Florinta este «sufletul» întregului poem. În spețial privind, constatăm cum că: *Cântarea I* conține «pețirea» la banul Craiovei. *Cântarea II* conține «lupta cu isbândă contra gotului Tihar». *Cântarea III*, în fine, desfășură dezvoltarea puterii de viață a poporului român și înființarea statelor (principatelor) române: 1) Muntenia (Valachia) cu anexele banate-transilvane; 2) Mărămureșul; 3) Moldova în întinderea sa istorică. Ultimele două cântări se vor publica numai în acest caz, când ne vom convinge cum că merită a fi publicate. Această convingere o vom câștiga prin dejudecarea [aprecierea] *Cântării I* de către cei competenți. În limba și literatura română s-au scris «atâte nesocotite și necoapte» încât este, în adevăr, de prisos a mai urma pe această cale. Noi am făcut o simplă încercare. De cumva am reușit, ne vom bucura! La din contră, nu ne vom supăra»¹¹⁹.

De interes pentru toponimia minoră a Bucovinei sunt „numirile ce figurează” în textul operei, în legătură cu care Ion I. Bumbac oferă explicații în aceleași corp de note:

„Numirile din *Cântarea I* sunt reale și împrumutate de la locurile, isvoarele și râurile aflătoare în ținutul meu natal. Costina, sat pe malul Sucevei, nu departe de orașul Suceava, curat numai «peste-un deal și-o vale și-o limbă de pădure!» Puține sate situate în câmpie, la șes, se bucură de o puseciune atât de frumoasă, atât de poetică: cu dealuri, văi, șesuri, păduri, huciuri, râuri, părâie, po[i]eni, fântâni, drumuri, pomete sălbatice, movili, lanuri, lunci, dumbrăvi etc., cum sunt cele ale Costinei, și carile toate au nume proprie și încă [și] caracteristice: Mănăstioara, Po[i]enița Chiorului, Părâul Mușenilor, Cahle, Căldărușe, Po[i]ana Țurcanului, Fântâna și Dealul Tomei, Frasini, Mestecini, Perii Nichitei, Teișor, Plopi, Beresnicul, Șetrele, Staniscea, Osoiul etc. etc. Nemica nu mi-a făcut vreodată atâta bucurie ca fiecare din aceste nume, cu cari stă în legătură strânsă și nep[i]eritoare întreaga mea copilărie. Fiecare din ele îmi reamintesc și-mi împrăștiează acele timpuri fericite, în cari păseam pe-acolo turma tatălui meu! În *Cântarea I* întâmpinăm multe din acele numiri locale, precum: Florinta, Tihar, Crihora, Fundul Moldovei, Fântâna Rece, Stărlivățul, Părâul Cioarei»¹²⁰

Ion I. Bumbac, *Florinta*, II, p. 80-86 (banul Ioniță, „Ioniță cel de criță”, pleacă la luptă, spre Nistru, împreună „cu ai săi români ageri, sprinteni”, pentru

¹¹⁹ „Calendaru pe anul ordinaru 1879”. „Redigeat de Mihai Miron Calinescu, secretariul Șoțietății pentru cultura și literatura română în Bucovina”, anul al VI-lea, [1877], p. 122.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 122-123.

a-l izgoni pe „gotul Tihar”); Constantin Morariu, *Cosașul*, idilă didactică (poezia recrează un decor rustic, încărcat de pitoresc și ilustrează, alegoric, ideea că „cel ce muncește nicicând, iubite, nu va-nseta”: „Cosând fânașul, m-am pus oleacă / De-a lungul brazdei să ațipesc / Și o minune – minune mare – / În vis deodată eată zăresc: // Văd o fetiță – o frumuseță –, / Cum în viață nu mi s-a dat, / Să-mi vadă ochii așa o floare, / Româncă scumpă de sărutat. // Ea poartă-n mâne o cofă plină / Cu apă rece de la izvor, / Cămașă albă cu-altițe, fluturi / Înfrumusețază al ei trupușor. // Ochi[i]-i sunt mure, păru-i e noapte, / Al ei trup sprinten, față senină. [...] Iubită Muncă! Să sciu că-n viață / Eu tot pământul l-oi triera, / Sudori de sânge că m-or pătrunde / Și zi și noapte te-oi căuta. // Nemic nu poate să mă înalțe, / Tu ești de-acuma a mea mărire; / Tu-mi ești credința, tu-mi ești speranța / Și-a mea comoară de fericire. // Dă-mi, o, Doamne, încă o dată / S-o văd în cale așa ca-n vis, / S-o strâng în brațe, să-i pun cunună, / Să fim părechia din paradis. [...] S-ajute Domnul ca toți românii / Din somn odată să se trezească, / Și așa ferice ca eu cu Munca / Și ei cu dânsa să se-nsoțească!”¹²¹; Ion [I.] Bumbac, *Păstoriul din Carpați*, versuri¹²²; Ion [I.] Bumbac, *Dochia*, versuri; *Pârâul*, versuri¹²³; Ion Berariu, *Stâlpu lui Vodă*, versuri¹²⁴; V. Bumbac, *Șoimul banului din Craiova*, poem după o legendă în proză publicată în „Curierul de Iași”, nr. 135, din 1871, și reprodusă din „Convorbiri literare”¹²⁵; Ion I. Bumbac, *Despre călindariul poporal*, articol de îndrumare (este de reținut, îndeosebi, îndemnul adresat clasei culte din Bucovina de a se folosi de „experiența cea îndelungată” a poporului, de „a învăța și de la dânsul ceva”: „Nu vă feriți de popor! Nu fugiți de el, dacă nu voiți să vi-l înstrăinați și dacă voiți să aveți înrâurire asupra lui!”)¹²⁶.

„Calendarul... Redigeat de Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și musică bisericească în Seminarul archidieceșan din Cernăuți»” publică, între altele, în paginile sale: C. Morariu, *Idealurile*, versuri, traducere din Fr. Schiller¹²⁷; C. Morariu, *Cătră Lotte*, versuri, fragment de W. Goethe¹²⁸; Iraclie [Porumbescu], *Rugăciunea românului* („N-am cerești cuvinte prin care aș spune / Cât de mult frumoasă e patria mea; / Alta mai frumoasă nu e țară-n lume / și nici mai slăvită nu-i alta ca ea! // Pentru a mea țară, ah! inima-mi bate, / Pentru ea eu rugă-nalț la Dumnezeu; / Pentru a mea

¹²¹ *Ibidem*, anul al VII-lea, p. 87-88, *passim*.

¹²² *Ibidem*, p. 90.

¹²³ *Ibidem*, anul al VIII-lea, p. 69, XXVIII.

¹²⁴ *Ibidem*, anul al IX-lea, p. XLI.

¹²⁵ *Ibidem*, p. III-XIII.

¹²⁶ *Ibidem*, anul al X-lea, p. XII-XVII. Fragmentul citat se află la pagina XVII.

¹²⁷ „Calendarul pe anul bisect 1888. Redigeat de Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și musică bisericească în Seminarul archidieceșan din Cernăuți»”, Cernăuți, Editura Tipografiei Archiepiscopale, [1887], p. 131.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 132.

țară vărs lacrimi curate, / Dar și pentru cei ce-s d-un sânge cu-al meu. // «Trăiască» zic «scumpa mea patrie-mamă, / Trăiască cu bine prin veacuri de ani! / Trăiască și totul român ce se chiamă / Și-apoi și-aceia ce nu ni-s dușmani!» // Astfeli e românul cătră a sa țară, / Cătră pământul său sfânt strămoșesc; / Astfeli și spre toții din a sale hotară, / Ce-i sunt cu priință și bine-i vo[i]esc. // «Trăiască, trăiască-a mea patrie-mamă, / Trăiască cu bine prin veacuri de ani! / Trăiască și totul ce român se chiamă / Și cu ei și-aceia ce nu ni-s dușmani!»¹²⁹; V. Bumbac, *Călugărașul* (îndrăgostit de păsări, poetul le-a dedicat un ciclu de poezii, încadrate în proză, *Paserile noastre cântărețe*)¹³⁰. Adresându-se celor „ce judecă frumos și drept / despre ale firii scumpe odoare”, acest „îndrăgostit al florilor”, care „aproape fiecărei flori i-a dedicat câte o poezie”¹³¹, publică în acest calendar o delicată compoziție, indiscutabil, cu rost în pedagogia epocii în care școala, familia cultivată, mai ales, dar și societățile culturale promovau cunoașterea mediului înconjurător și respectul față de natură, prin excursii și drumeții: „Și-acuma vin a vă descrie / Pe-acel odor de cântăreț / Ce-și varsă cântecul isteț / Cu care crângurile-nvie, / Și codrul și grădinile / Și lunca și ceirile. // E dintr-a silviilor viță, / «Călugăraș» i-i numele / Și-i mare cât o vrabie, / Pe cap c-o neagră căciuliță, / Pe piept și pânțele-i albiu, / Altcum deasupra-i cenușiu. // Îl veți cunoaște duple pene / Și-acum lăsați să vă vorbesc / De glasul lui și să măresc / Acoardele-i, ce-s nădrăvane: / El are un șu[i]er drăgălaș, / Că-i șu[i]er de călugăraș. // În zori de zi el se trezeste / Și versu-i sboară cătră ceri / În dricul mândrei primăveri, / Când totu-i vesel și-nfloresce / Și toată ziua ne-ncetat / El cântă până ce-a-nserat. // [...] Și dalbu-i cântec nu-ncetează / Până-ntr-al verii timp târziu, / Ci sună limpede și viu / Și farmecă și disfătează / Pe cei ce-aud și simț mai au / Și ce-i frumos în samă iau. // Călugărașul meu acesta-i! / Deci când april va reveni, / Să-l căutați și-l veți găsi, / Căci de cântare atuncia gata-i; / Îl veți găsi voi pin grădini, / Prin lunci sau codri din vecini”¹³².

Un loc important în economia calendarelor bucovinene din această perioadă îl ocupă proza cu interes pentru istorie, în tradiția „Daciei literare”, dar și sub presiunea racordării la timpul și spațiul național.

Teodor V. Ștefanelli se remarcă prin preocuparea pentru buna cunoaștere a istoriei Bucovinei: *George Fulgerul*, o reconstituire a unui episod din timpul domniei lui Vasile Lupu¹³³, și *Ceva despre Bucovina*¹³⁴.

¹²⁹ „Călindariul pe anul comun 1890...”, p. 119.

¹³⁰ „Călindariul pe anul ordinar 1893...”, p. 111-112.

¹³¹ Constantin Loghin, *op. cit.*, ediția din 1996, p. 177.

¹³² „Călindariul pe anul ordinar 1893...”, p. 112.

¹³³ „Calendariu... Șoietatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, I, 1874, p. 86-101.

¹³⁴ *Ibidem*, III, 1876, p. 82-94.

Ion Grămadă, autor al schițelor istorice *Nunta domniței Măria cu Ianuș Radziwill* (1645) și *Nunta domniței Ruxandra* (1652), incluse în vol. *Din Bucovina de altădată* (1911), apare cu *Jurământul Bucovinei la 1777*¹³⁵ și *Cum era pe vremuri la noi în Bucovina*¹³⁶. Finalul acesteia din urmă se impune și prin realizarea artistică: „Cernăuțiul cel murdar, care îmbrăcase măcar pentru scurtă vreme haină de sărbătoare, ca să primească între zidurile sale alaiul celor doi împărați ce au hotărât lucruri însemnate pentru istoria universală, părea, după strălucirea de o clipă, încă mai pustiu ca înainte, cu ulițele sale strâmte și noroioase, cu mizeriile și cu numeroșii evrei ce i-au schimbat pe încetul caracterul de orașel moldovenesc într-un oraș modern, care aproape nu amintește-n nimic de locuitorii săi băstinași”.

I. E. Torouțiu, cunoscut prin schițele și nuvelele de tinerețe incluse în volumul *Chipuri* (1912), cu subiecte din lumea oamenilor năpăstuiți, sceptici, slabi din fire, dar buni și cinstiți, fără capacitatea de aprofundare a caracterelor omenești, refuzând senzaționalul, cu descrieri de natură uneori reușite și apreciate pentru elementul duios, caracteristic din Bucovina, apare ca un episod din revoluția de la 1848 din Transilvania intitulat *Răzbunare*¹³⁷.

Pentru interesul față de istorie, ca structură tematică, pot fi doar menționate proza lui Averchie Macovei *Doi frați*, evocând un episod din luptele Regimentului bucovinean de Infanterie Nr. 41, în anul 1878, în Bosnia¹³⁸, o nuvelă cu subiect din Războiul de Independență, *Patrie* (nesemnată)¹³⁹, și *Tudor Vladimirescu*, semnată „F. I.”¹⁴⁰.

Consistentă, dar inegală ca valoare, este proza care explorează socialul prin recursul la diverse modele epice.

Teodor V. Ștefanelli (Truță) cultivă povestirea și nuvela cu personaje din mediul rural pe care l-a cunoscut bine. Fără a dovedi prea multă inventivitate, el reușește să treacă de simpla relatare, cu un umor blând și complice, stăpânind un stil fluid și un limbaj care rezistă prin plasticitate. „Calendariu Soțietatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina” îi tipărește două creații cunoscute: *Dascălul Țintilă*¹⁴¹ și *Un omor...*¹⁴².

Mediul predilect al schițelor și nuvelilor lui Ion Grămadă, incluse în volumul postum *Scrieri literare* (1924) este viața de la țară, idilică, plină de seninătate, de optimism robust, înfiorată doar de dorul înstrăinării. Peisagistica,

¹³⁵ „Călimariul poporului bucovinean...”, XXII, 1909, p. 78-91.

¹³⁶ *Ibidem*, XXIV, 1911, p. 63-68.

¹³⁷ „Almanah jubiliar Academia Ortodoxă”, 1909, p. 47-55.

¹³⁸ „Calendariu Soțietatea Academia Ortodoxă”, 1888, p. 102-106.

¹³⁹ „Călimariul poporului bucovinean”, XVI, 1903, p. 67-85.

¹⁴⁰ *Ibidem*, XXI, 1903, p. 81-83.

¹⁴¹ „Calendariu Soțietatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, 1874, p. 101-115.

¹⁴² *Ibidem*, 1875, p. 111-141.

plină de simboluri rustice, îi definește modelul epic dintr-un șir de scrieri. I. Grămadă, în opoziție cu rusticul patriarhal, aduce și tipuri din mediul citadin. Proza sa, de o „moralitate desăvârșită”¹⁴³, se distinge prin capacitatea de evocare, prin finețea observației, prin abilitatea de a crea tipuri umane, umorul decent, vioiciunea stilului și coloratura regională. Schița *Studentii* este tipărită în „Almanah jubiliar «Academia ortodoxă»”, 1909, p. 106-118.

Adrian Forgaci, mai cunoscut ca poet, apare în „Almanah literar”, Cernăuți, 1903, p. 103-112, cu nuvela *Concertul*, vădind grijă pentru construcție, integrând în structura epică scrisori, versuri, dar nedepășind pragul „literaturii de consum” frecvente în calendare.

Calendarele bucovinene nu neglijează memorialistica și nici însemnările de călătorie. Rețin atenția, prin valoarea documentară îndeosebi, *Amintiri despre Eminescu*, de Radu I. Sbiera¹⁴⁴, *Povestea unei vânători de urs*, note de călătorie, de T. V. Ștefanelli¹⁴⁵, *Din vremuri în vremuri*, amintiri din Italia, de Adrian Forgaci¹⁴⁶.

„Călimdariul poporului bucovinean pe anul ordinar 1909”, „Redigeat și edat de Eugen Neșciuc”, publică în partea sa calendaristică, între altele, *Călimdariul vechi (iulian) la răsăriteni și călimdariul nou (grigorian) la apuseni*, p. 9-31. Aici, pentru fiecare lună, pe marginea din dreapta sunt inserate proverbe și zicători, maxime, aforisme. Acest calendar este singurul care, până la 1918, procedează astfel, dând tomului un caracter de „carte de învățătură”:

„Ca să ne bucurăm de libertate, trebuie să știm a ne supune legilor. Când cetim cărți bune, e ca și cum am sta de vorbă cu cei mai cinstiți și mai luminați oameni din alte vremuri. Și cât de mult câștigăm sufletește în urma unui asemenea sfătuirii! Munca lungeste viața, trândăvia o scurtează” (*Ianuarie*).

„Boala urâtului ni vine totdeauna din cauza lenii, niciodată din a muncii. Nu vă fie greu a îngriji de părinții voștri neputincioși, cum nici lor nu le-a fost greu a vă crește. Banii, fie ei și cât de puțini, nu-i aduc omului minte, dară mintea, fie ea cât de puțină, îi poate aduce averi mari. Cine te știe, te cumpără, cine nu, te vinde” (*Februarie*).

„Un cuvânt spus la vreme mângâie pre cel întristat, întărește pre cel slab, îndreaptă pre cel rătăcit și apără pre cel nenorocit și apăsător. Munca este izvorul puterii, al bogăției și al sănătății. Toate ca toate, dar dragoste cu de-a sila nu se poate. Înainte de a vorbi, gândește-te și la aceea ce ți-ar putea răspunde ascultătorii” (*Martie*).

„Nu da bani cu împrumut celui ce vrei să-ți rămâie prieten. Judecățile sunt ca focul: când te prind, e greu să scapi. Tăcerea este învălișul cel mai bun sub care se poate ascunde neștiința. Feme[i]a gândește cu inima, bărbatul adesea nici cu capul. Cine suflă în foc, îi zboară scânteii în ochi” (*Aprilie*).

„Bogatul nu câștigă bogățiile fără osteneală, nici le ține fără frică. Cuvântul este argint, tăcerea, aur. Acela care n-are o mie de prieteni, n-are niciunul la drum, eară

¹⁴³ Constantin Loghin, ILRB, 1926, p. 250.

¹⁴⁴ „Almanach literar”, 1903, p. 85-102.

¹⁴⁵ „Calendarul Societății pentru Cultură”, 1914, p. 65-69.

¹⁴⁶ „Almanach literar”, 1905, p. 107-113.

acela care are un vrăjmăș îl va întâlni pretutindeni. Sgârcitul care-și păzește cu frică bogățiile e mai sărac decât calicul care știe a întrebuița bine unicul ban ce-l are” (*Mai*).

„Cei mici se nenoresc dacă se întrec cu cei mari. E mai bine ca rădăcinile să fie mai adânci decât ca crengile să fie mai înalte. De omul flămând te saturei curând. Nu întrepuie pre cel ce vorbește, chiar dacă le-ai ști mai bine [pe] cele ce le spune el. Între oameni obraznicul mănâncă câteodată praznicul, câteodată bătaii” (*Iunie*).

„Lupta pentru pâinea de toate zilele usucă lacrimile. Tinerețea te judecă, bătrânețea te iartă. Nebunul are inima pe limbă, eară înțeleptul limba pe inimă. Dacă tu însuși nu poți fi lumină, fă cel puțin slujba de sfeșnic. Când vorbești de tine, vorbește cât de puțin și lasă ca alții să-ți laude faptele” (*Iulie*).

„Lupul cu slugi rămâne flămând. Sărăcia e și unica sarcină care devine cu atât mai grea cu cât o supoartă mai mulți. Împăcarea toate le îndulcește, iar gâlceava toate le amărește. Omul e regele tuturor vietăților; el deci trebuie să fie cel mai bun prieten, nu însă tiranul lor” (*August*).

„Cine se razimă în Dumnezeu, aduce la capăt lucrul său. Ziua lucră, ostenește, iar noaptea te odihnește. Omul cu năravul rău tuturor li este greu. Deprindeți copiii să țină la lege, la limbă și la obiceiurile cele bune și frumoase ale neamului și-i veți face fericiți” (*Septembrie*).

„Nu te lauda când mergi în bătaie [la război], ci lasă pre alții să te laude după ce te-ai întors. O povață bună nu face tovărășie cu o pildă rea. După restignire urmează o înviere și după o înviere, o cădere a judecătorilor nedrepti. Cel ce se grăbește, adese[a] se că[i]ește, căci binele numai cu răbdare se dobândește” (*Octombrie*).

„A nu înțelege de unde vine durerea este mai amar decât a o simți. Dacă ai fost prea lipsit de bucurie, nu o mai aștepti și, când îți bate la ușă, nu-ți mai vine să deschizi, de teamă să nu fie o durere prefăcută. Unde nu-i biserică și școală, se înmulțesc cărșmele. Cel desculț joacă eara și fără să-i mai flu[i]eri [cânti]” (*Noiembrie*).

„Piatra care se rostogolește nu prinde mușchi. Din sacul cu cărbune nu scoți făină. Nu te îngriji de piatra care nu-ți stă în drum. Ajutorul străinului e ca umbra spinului. O întrebare proastă ni arată mai repede câtă minte are un om decât zece vorbiri cuminți. Să presări soacra cu zahăr, ea tot acră rămâne, dară dacă-i bine aurită îi totdeauna dulce” (*Decembrie*).

Literatura publicată în calendarele și almanahurile bucovinene din prima parte a veacului trecut ilustrează fizionomia unei generații, o psihologie „a începutului de drum”, un „realism al visătorilor”, care își asumă condiția de „deschizători de drum”, cu entuziasm, sinceritate, pasiune constructivă și devotament, curaj intelectual, energie, „efort de invenție și sfidarea obișnuitului”¹⁴⁷.

Proza calendarelor din Bucovina lasă, uneori, de dorit, căci este lipsită de „acea desăvârșire, de grijă statornică pentru finețe, de eleganță în înfăptuirea tehnică”. Această literatură rămâne deseori doar „un semn al vremii și al locului, din întretăierea cărora a izvorât”¹⁴⁸. Nu trebuie să uităm, însă, că „scrisul

¹⁴⁷ Paul Cornea, *Oamenii începutului de drum, Studii și cercetări asupra epocii pașoptiste*, București, Editura Cartea Românească, 1974.

¹⁴⁸ Eugen Lovinescu, *Literatura Ardealului (cu prilejul povestitorului I. Agârbiceanu)*, în „Convorbiri literare”, București, anul XLIV, nr. 7, vol. 2, sept. 1910, p. 820.

românesc din Bucovina până la unire a avut acest îndoit rol cultural: de a cultiva forma graiului românesc în luptă aici [...] cu toate graiurile pământului și de a servi drept hrană sufletească și armă de apărare generațiilor dinainte de războiul întregirii naționale. Ambele scopuri le-a servit cu credință”¹⁴⁹.

Rolul cultural al calendarelor și al almanahurilor bucovinene este de netăgăduit. Calendarele și almanahurile din Bucovina au contribuit constant la răspândirea cunoștințelor indispensabile pentru viața practică și dezvoltarea conștiinței identitare, punând un accent special pe cultivarea virtuților.

În această direcție, „**Calendariul pentru Bucovina**” publică: *Regule a vremii (timpului) pentru țărani (lucrători de pământ) și alte din iconomi[a] folositoare*¹⁵⁰; *Rețete pentru economia casnică* (îndrumări pentru „oprerea gerului de la arbori”, „stărpirea fornicelor”, „pierzarea ploșnițelor”, păstrarea poamelor întregi, „bancul familiei”: economisirea banilor / „iconomia – știință, numită preavederea, au prefăcut astăzi acest meșteșug într-ace[e]a a se lipsi de puține, pentru de a aduna multe”; întrebuițarea urzicii¹⁵¹); *Folositoare ale economiei științe și rețete de casă*; sfaturi și îndrumări variate: *Taină a firei împotriva șerpelui*; *Leac de mușcătura șerpelui*; *Cum să prinde peștele în apă stătătoare cu folos*; *Cum să prinde peștele în apă curgătoare cu folos*; *Altă mijlocire spre acest scopos*; *Cum să prind racii cu lesnire*; *Cum să pot păstra oa[u]ăle pentru ca vara să nu se strice*; *Leac de durere dinților*; *Alt leac de durere măselelor*; *Șoarecii să nu strice pânea în stoguri*; *Leac de umflătură*; *Cum să poate apăra ca lupii să nu apuce oile*¹⁵²; *Balaurul holercei* (text nesemnat, ca carcater alegoric, despre urmările beției, adică „prefacerea blagoslovitelor roduri a[le] pământului în fel de fel de urmări, de la sfezi, bătai, până la sinucidere și osândă spre moarte”; descrierea tabloului litografiat de I. L. Schmidt din Altona este urmată de câteva versuri: „Iată fiara cea grozavă, / Plină de foc și otravă, / Înghite rodurile țărenilor [țarinilor], / Mâncă și copacii codrilor. // Adăpând cu iadnica boare / De suflet și trup ucigătoare. / De-a[l] ei venin cazi în ticăloasa stare, / Ba duce pre mulți și la pierzare!”¹⁵³); *Cercări folositoare* (sfaturi practice, rețete pentru economia casnică: creșterea și întreținerea părului, păstrarea laptelui dulce, a păstăilor de bob și de fasole, a „perjelor verzi”, „poleala [poleirea] pe lemn fără aur”¹⁵⁴); *Spețieria de casă și de călătorie a lui Hufeland* (documentarul oferă cititorului „mijloacele lecuitoare de casă, care se pot afla și păstra în tot locul”, fiind un admirabil articol de medicină populară: „m[i]jerea

¹⁴⁹ Grigore Nandriș, *Prefață* la volumul C. Loghin, *Antologia scrisului bucovinean până la Unire*, Cernăuți, Editura „Mitropolitul Silvestru”, 1938, p. V-VII.

¹⁵⁰ „Calendariu pentru Bucovina pe anul 1841...”, Cernăuți, La Ioani E[c]khard[t], tipograful Circului Bucovinei, [1840], p. 41-42.

¹⁵¹ „Calendar pentru Bucovina pe anul 1842...”, p. 34-35.

¹⁵² „Calendar pentru Bucovina pe anul 1843...”, p. 37-38.

¹⁵³ „Calendar pentru Bucovina pe anul 1844...”, p. 40.

¹⁵⁴ „Calendar pentru Bucovina pe anul 1846...”, p. 40.

de trestie sau zahărul”; „oțetul de vin”; „săponul, cenușa de lemne, leșia”; laptele, smântâna, untul proaspăt și oloiul; „păsatul de ovăs și arpăcașul”; „clistrul” / irul („la un clistru obicinuit nu avem alta de lipsă decât do[u]ă lingure de păsat de ovăs sau de arpăcaș sau de semânță de in și tocma atâtea flori de mușețel (romaniță) sau de soc [...], acestea le f[i]erbem în patru filigene de apă și strecurăm apa, punem într-însa do[u]ă sau trei linguri de oloi sau untdelem și do[u]ă linguri de sare de rând...”); apa rece și caldă, baia de picioare, „sămânța și turta de in”; „muștariul, hreanul, piperiul”; „vinul, vinarsul sau rechiul”; florile de mușețel / romaniță, de soc, măieran [măghiran]; „iarba creață sau mintă”; „izma melisă, mătăcină, nalbă mică”; „lâna, flanelul, pânza verde de cacs”; „apa de colon, camfor și spirt de sapon”, acesta din urmă recomandat pentru „leșinări, spre spălare sau mirosire”; rețete medicale¹⁵⁵.

Documentarul *Organizațiunea administrațiunei politece a Ducatului Bucovina* conține „Ordinăciunea Ministeriului den Lăuntru”, din 8 octombrie 1850, privind organizarea administrației politice a „țării coronale” Bucovina. Iată, în rezumat, conținutul documentului: I) În fruntea administrației acestei „țări coronale” se află loçtiitorul, care îndeplinește funcția unui „președinte guvernământal”. Acesta are la dispoziție consilieri, concepși și dregători mai mici. II) Sub aspect administrativ, „țeara coronală” Bucovina se împarte în șase căpitării, subordonate „locotinenței”: 1) Cernăuți, cuprinzând cercurile judecătorești Cernăuți, despărțământul 1 și 2, Sadagura și Storojineț; 2) Coțmani, cuprinzând cercurile judecătorești Coțmani și Zastavna; 3) Vijnița, cu cercurile judecătorești Vijnița, Vășcăuți pe Ceremuș, Putila; 4) Rădăuți, cu cercurile judecătorești Siret, Rădăuți și Seletin; 5) Câmpulung Moldovenesc, cu cercurile „judecătoriale” Câmpulung, Vatra Dornei și Gura Humoruli; 6) Suceava, cu cercurile „judecătoriale” Suceava și Solca. III) Administrația „căpităniilor cercuale” o conduce „căpitanul cercual”, având subordonați „comisari cercuali și un secretar”. „Căpitănatul cercual” formează întâia instanță în toate treburile politice ale ținutului. IV) „Locotinenței și căpitanilor cercuali” li se dau „servitorii necesari” pentru îndeplinirea nevoilor curente: desdăunarea / decontarea clătoriilor oficiale, cele pentru întocmirea actelor, pentru „lumânări și lemne de foc” etc. Locotinenții și căpitanii au dreptul la dietă pentru deplasările oficiale. V) „Popistașii deregătoriilor” sunt răspunzători pentru „purtarea tuturor trebelor” etc.¹⁵⁶.

Alte articole difuzate de calendar sunt: *Unile din știința naturei* (articolul cuprinde cunoștințe generale, sfaturi agricole și gospodărești: 1) *Petrele meteoare*; 2) *Despre venitul scorpiunilor*; 3) *Ceva despre chipsuita vârstă a reginei*

¹⁵⁵ „Calendar pentru Bucovina pe anul 1851...”, p. 54-62.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 63-66. Documentul tipărit aici este interesant și din altă perspectivă. Calendarul răspunde, astfel, mai ales la începuturile sale, nevoii administrației / autorităților de a comunica legile țării în rândul comunităților locale și prin alte mijloace decât prin presa specializată, destinată exclusiv consemnării legilor.

(matcei) albinelor; 4) Gălbănarea plantelor; 5) Conochiftirița sau aheta grilotalpa/„racul țarinelor”/coropișnița, „un insect pre[a] mult stricăcios”); *Ceva din câmpul economiei și alte reșur [?] folositoare* (sfaturi agricole, anecdote, indemnuri la muncă și hărnicie: *Cel mai bun leac (antidot) în contra rouei făinoase* (boală a plantelor); *Mijloc de a se îmbogăți*; *Cămila pierdută*; *Stăruința englezască* [englezească]; *Simplu și sigur mijloc spre stărpirea omidelor*; *Poruncă de crăiță*; *Un urieș*; *Murii sau arborii de agut*)¹⁵⁷; E. Simighinovici, *Prisăcăria*, studiu (observând „cât de mare vază au fost rodul sârguinței albinelor”, care „însămănătate era cultura lor în timpurile cele străveche”, dar și înțelegând „cât folos la puțină cheltuială și osteneală ne aduc albinele”, autorul afirmă că „de mirat este pentru ce culturile prisecilor așa puțină luare de samă se hărăzește” în Bucovina. Fiind „iubitor de ramul acesta a[1] gospodăriei, E. Simighinovici dorește să împărtășească cititorilor calendarului „oarecare băgări de samă despre prisăcărie”, fără a avea pretenția că oferă „un sistematic și desăvârșit tractat despre cultura albinelor”)¹⁵⁸; *O cunună de anecdote* (calendarul difuzează prin acest tom 13 anecdote pe teme diverse; reproducem aici una dintre acestea referitoare la calendar: „Doi megieși se certa[u] odată pentru chibzu[i]elele călendarului. Unul, carele nu da crezare prezicerilor acestora, au zis: toate ce scrie călendarul sunt minciuni. Ba nicidecum, răspunsă celalalt cu tot adinsul. Călendarul zice totdeauna bine și drept, și ar găci totdeauna dacă vremea nu ar fi așa de tonatecă [cu toane] și nestatornică”¹⁵⁹); *Ceva despre meteorologie* (prezentarea unui istoric al meteorologiei, „adecă a științei despre fenomenile (arătările) firii și întâmplările vremii”, precum și a unui număr de 24 de semne care vestesc „timp umed sau ploa[i]e” și a celor care anunță / vestesc „vreme bună”)¹⁶⁰; *Nutreț (hrana) pentru albine*¹⁶¹; K. T., *Stecla aparie*, articol de popularizare a unei descoperiri referitoare la „întărirea vâpșelelor pe păreți” de var, „zugerăvuri de frescă”, protejarea de foc a hârtiei, a țesăturilor și a lemnului de brad uscat, aparținând Dr. Fucs, profesor de chimie și mineralogie la Gimnaziul din München („Stecla aparie este un mijloc al mărginirii de oricare nimicire prin foc, putrejiune și smăcinăciune a varului prin aer și s-au aflat de un german, supra conzilieriu (sfetnic de taină) și profesor de himie și mineralogie la Gimna[s]iul din Minchen. Dtr. Fucs. El sânгур au proiectat aflăciunea [descoperirea] sa spre feliurite și însemnate trebi. [...] De ar pica sfătuirile și dorințele lui numai pe pământ bun și roditoriu. [...] Dară de să va adeveri apoi cu bună samă iscodirea această, nu o mică treaptă ar învrednici între altel

¹⁵⁷ „Calendar pentru Bucovina pe anul 1852...”, p. 35-40.

¹⁵⁸ „Calendar pentru Bucovina pe anul 1853...”, p. 38-45. Acesta este cel dintâi studiu de apicultură apărut într-un calendar românesc din Bucovina și semnat de către un bucovinean.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 48-49

¹⁶⁰ „Calendarul pentru Ducatul Bucovinei pe anul 1854...”, p. 61-65.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 65-66.

binefăcătoarele aflări în privința folosului comun”¹⁶²; *Boale de holde*¹⁶³; *Insecte și vegetale* (articolul se referă la „insecte și vegetale” înzestrate cu o „presimțire admirabilă” a schimbării vremii: melcul (culbecul), melcul de arbori, braștele de arbori (Hyla), broasca râioasă, greierii, lăcustele, frunzele arborilor)¹⁶⁴.

Rețin atenția și articolele referitoare în principal la invenții și creșterea viermilor de mătase: L. T., *Despre invenciunile cele mai însemnate*, articol de popularizare¹⁶⁵ (având convingerea că „din lucrurile mici se nasc lucruri mari”, autorul prezintă descoperirile / invențiile unor oameni în decursul vremii: fierul, banii, scrierea, focul, plugul, tiparul, magnetul, ceasul, corabia, poșta publică / „așezămintele poștale” ale contelui Leonard Taksis, telegraful, balonul aerostatic: „Istoria invenciunilor – scrie autorul acestui articol, care seamănă cu pseudonim – este cea mai interesantă și ființelnică parte a istoriei omenimei, și pentru ace[e]a are foarte mare putere [i]m]bolditoare, fiindcă fiecare invenciune, de la începutul ei cel mai mic până la deplinătatea cea mai mare este un compliment pre care îl aduce omul geniului și puterii sale”¹⁶⁶). Pentru acest autor al calendarului bucovinean, inventatorii sunt „adevărați binefăcători și fericiți ai omenimei”. Iată concluzia sa: „Timpul de față este timpul cel politic carele au început încă cu Revoluțiunea cea Franceză din anul 1789 și în anul 1848 s-au rădăcit așa, încât au trecut peste marginile libertății cei înțelepte, neputând încă și acuma a exprima ce ne apasă. Timpurile sunt rele, strigă în zi[u]oa de astăzi tot omul, însă ei nu cugetă că ei fac timpul, și încă mult vor vorbi despre spiritul t[i]mpului, până vor veni la mîntea timpului. Toate au timpul seu și speranța nu face pe nimene de rușine. Ce este in ide[e]a unui om înțelept adevărat, ace[e]a se va și realiza curând au [sau] târziu; ide[e]a înțeleptului se va face opiniune publică, măcar că oameni[i] orbi răd [rād] despre ea. Orișicând [când] va veni timpul[l] acel fericit, nu știu, atîta pot zice, de sigur [în mod sigur, cu siguranță] că acesta nu au fost încă niciodată pe pământ”¹⁶⁷); G. M. [Gheorghe Mironovici], *Despre mătăsărit*¹⁶⁸ (un scurt istoric al mătăsii, cultura agudului (dudului) și a viermilor de mătase în Bucovina, venituri obținute de România din exportul gogoșilor de mătase în Italia și Franța, cultura viermilor de mătase în Transilvania; anunțând că în anul următor va scrie despre „cultura viermilor de mătăsă” „autorul notează: „Den partea mai marilor noștri se făcură cele trebuincioase, întroducând pomăritul în Seminarea și la Școala Preparandală, ca așaia, ieșind oameni cunoscuți cu pomăritul, să cultive pretutindene, pe unde vor fi, și întru acest chip să se pună

¹⁶² „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul 1858...”, p. 39-41.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 41-43.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 47-48.

¹⁶⁵ „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul 1861...”, p. 45-50.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 45.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 50.

¹⁶⁸ „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul 1863...”, p. 34-38.

un fundământ statornic în patria noastră pentru o industrie de astfel mai îndestulătoriu și mai deplin¹⁶⁹; „Nu numai mătăsăritul trebu[i]e de introdus, ci și alte ocupăciuni plăcute și producăcive, precum vinăritul, pomăritul, albinăritul, cultura pământului și a vitelor, ba și chiar a paserilor casnice, gobeilor [păsărilor de curte], care până acuma s-a negreșit [neglijat] cu totul, numai ici coala vezi câte un vinaț bun, câte un pomăt frumos, câte un albinărit indu[l]citoriu, niște fructe corespunzătoare locului, cai, boi, vaci și paseri streordinare [deosebite]. Strămoșii noștri au v[i]ețuit în timpuri mult mai vitrige decât acuma și totuși se nevoiră mult pentru înflorirea patriei sale. Ștefan cel Mare aduse butuci de vie den Ungaria, de la Tokai și-i plântă la Cotnari, care vinațiu există și în ziua de astăzi¹⁷⁰”; G. M., *Un factoriu nesecaver de a ajunge într-un timp scurt la o avuție foarte însămnată* [Sericultura]¹⁷¹ (Ghiorghei Mironovici prezintă preocupările pentru creșterea viermilor de mătase în provinciile Austriei și în Bucovina, afirmând că, în Bucovina, părintele Străjac „a făcut de două ori mătasă în acest an”; în continuare autorul oferă îndrumări pentru cultivarea aguzilor (duzilor) și creșterea viermilor de mătase mai ales în școli); G. M., *Despre creșterea viermilor de mătasă. Proumare din anul 1862* (articolul cuprinde îndrumări practice amănunțite)¹⁷²; *Moșiele mănăstiresci și starea de acum a Fundului Religionariu al Diecesei ortodoxe den Bucovina*, articol nesemnă¹⁷³, o prezentare bogată în date și informații de interes pentru cercetarea istoriei Bisericii din Bucovina (prezentarea pornește de la situația moșiilor celor 24 de mănăstiri din Bucovina de până la 2 iunie 1777; la 1864, capitalul bănesc al Fondului Religionar Greco-Oriental – 7 230 795 fl. valută austriacă, venitul moșiilor era de 216 499 fl., venitul întregului Fond Religionar: 560 757 fl. și 48½ kr. în valută austriacă¹⁷⁴); Art. Ieremievici, *Despre albine*, un articol de popularizare¹⁷⁵ („Un isvor mînos de înavuțire [este] agricultura, eară un ram de agricultură ce aduce foloase însămnate este albinăritul¹⁷⁶”).

Articolele de îndrumare oferă alteori cititorilor sfaturi folositoare, în probleme de actualitate ori în chestiuni practice (circulația pe calea ferată, grădinărit), urmate de anecdote: *Calea fierată*¹⁷⁷, articol de atitudine nesemnă, inclus în partea calendaristică a tomului pentru anul 1868, având subtitlul *Întreprinsele căilor fierate sunt îndetorite a emite următoarele poporecăciuni*, prin care autorul atrage atenția asupra unor probleme care trebuie tipărite și aduse

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 37.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 38.

¹⁷¹ „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul 1865...”, p. 42-47.

¹⁷² *Ibidem*, p. 47-52.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 53-57.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 57.

¹⁷⁵ „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul 1866...”, p. 42-47.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 42.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 22-24.

la cunoștința publicului de către Compania de cale ferată „Lemberg-Czernowitz-Suczawa”, după deschiderea tronsonului Lemberg-Cernăuți, în toamna anului 1866: „ordinea călătoriei” (mersul trenului), cu plecări și sosiri stabilite „cât se poate de acurat” de la(la) diferitele „stăciuni” [stații]; „o tarifă a prețurilor de călătorit pentru persoane și lucruri”; stabilirea „degiărmuriciunilor” privind primirea persoanelor, documentelor de călătorie, primirea și predarea „lucrurilor de străpurtat” [transport], documentele de însoțire a acestora; tarifele de călătorie, afișarea acestora în toate stațiile, pentru „orientarea comună”; stabilirea unor reguli de respectat pentru călători pe timpul călătoriei; sprijinirea personalului de cale ferată de către „antiștii comunali” [primari], „organele de securitate” și „diregătoriele politice”; pedepsirea actelor de nerespectare a prevederilor privind căile ferate, prin acordarea de competențe în acest sens judecătorilor: „Cei ce sunt așiezați la calea fierată sunt îndreptățiți a aresta singuri și a preda diregătoriei politice seau judecătorești celei mai de aproape pe călătorii atinselor prescise, în cazurile când lipsește ajutorul poliției politice seau diregătoriei judecătorești”¹⁷⁸); *Despre grădinărit*, articol valoros, de îndrumare a vieții practice¹⁷⁹ (după o parte generală, autorul anonim face referire la o diversitate de aspecte: conopidă; „trătarea butucilor de vie în anii cei dintâi”; „despre străplântarea și înmulțirea pomilor”; „cum au să se facă pomii cei neroditori roditori”; „despre folosința poamelor simbuoroase”; „cultivarea sfeclelor”; „cultivarea pomilor din sâmburi”; „cum se poate întrebuița butucul de vie ca gard pe lângă drumuri”; „plântarea grădinei de vie”; „rumperea vârvurilor la verzi de carfiol așa-numit trandafiros”; „gard viu ca scut ogoarelor și grădinelor”; „despre răsplântare”; „despre udatul plântelor”; „despre oale de flori”; „unele despre culegerea sămânței”; „despre grija carea se cuvine unor flori”; „mijloace contra insectelor și altor animale strecătoare”: puricele, ploșnița, țânțarii, albina și v[i]espea, musca, molia, blata [insectă dăunătoare], v[i]ermele de grâne (gărgărița), liliacul, șoarecele, guzanul); *Sirguința*, proză nesemnată¹⁸⁰ (din acest articol un fragment este ilustrativ pentru orientarea calendarului românesc din Bucovina în secolul al XIX-lea: „Istoria și esperința ne învață destul de chiar [clar] că puterea și însămnătatea a unui stat nu atârnă de la croitul legilor, așa precum de la demnitatea proprie și caracterul cetățenilor, că societatea face un stat și nu statu[l] societatea, deci cultura a unui stat îi rezultatul total a[l] culturai proprie a fiecăruia deosebit, carii fac o societate. Înăintarea națională îi productul[l] a sârguinței individuale, a[l] culturii individuale, a[l] onestății [onestității], precum din „contra ruina națională îi lucrarea trândăviei proprie, deprăvăciune[a] morală, nehărnicia. De vrem să îmbunătățim starea noastră, să începem cu noi înșine, că nu vei găsi ușor ceva de lipsă în starea noastră ce nu s-ar pute[a] într-un chip reduce

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 24.

¹⁷⁹ „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul 1868...”, p. 43-56.

¹⁸⁰ „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul 1869...”, p. 46-50.

la lipsele în noi înșine, și nu va fi mai bine în lume până ce oamenii nu vor fi mai buni, prin înțelegere și consimțământ, prin silință și sirguință. Resultatele cele mai multe și mai mărețe atârnă de la întrebuițarea mijloacelor simple, de la activitatea a însușirilor ordinare [obișnuite]¹⁸¹); *Anecdote*¹⁸² (grupaj de opt anecdote, între care: 1) *Soarta omului cum se joacă cu el*; 2) *O întâmplare curioasă*; 3) *O șagă bună*; 4) *Un negoț deosebit*; 6) *Momița ca medic*; 7) *Ce face cel necrezătoriu*; 8) *Un răspuns potrivit*).

„**Calendariul... edat de Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina**” publică în paginile sale: T. V. St. [Teodor V. Ștefanelli], *Ceva despre Bucovina*, articol de atitudine¹⁸³ (la centenarul „încorporării Bucovinei cu statul austriac”, ca reacție la „referințele” și „descrierile una mai bizară decât alta” apărute în presa austriacă din toamna anului 1875, autorul întocmește „o schiță despre Bucovina” pentru o mai bună „cunoaștere a istoriei acestei țări”: „Scopul nostru a fost de a lămuri cel puțin încâtva opiniunea publică despre această țară din fundul răsăritean al Imperiului Austriac și a li da românilor de aici câteva date statistice la mână, ca să scie ce să facă și cum să se poarte față cu invectivele unor persoane de rea credință și neamice poporului românesc. În calendariul anului viitor voi prourma această schiță în privința tuturor ramurilor de activitate a poporului românesc din Bucovina din timpul venirii sale sub Imperiul Austriac¹⁸⁴); I. S. [Ion G. Sbiera], *Despre teritoriul de astăzi ce-l locu[i]esc românii parte sânguri, parte în majoritate sau în minoritate cu alte seminții*, prelegere publică susținută, în 1871, în cadrul Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina (publicarea de aici se face în formă „simplificată”)¹⁸⁵; Teofil Bocancea, paroh în Culeuți, *Nutrirea albinelor*¹⁸⁶; Ion al lui G. Sbiera, *Originea românilor*, prelegere susținută în cadrul Societății pentru cultură, în iarna anului 1871¹⁸⁷ (este o continuare la materialul publicat în tomul din 1877, iar încheierea sa este în armonie cu menirea calendaristicii noastre din secolul al XIX-lea și se face după versurile lui Andrei Mureșanu, „pline de încredere și de speranță în viitor”: „Dacă providența, prin secolii de necazuri, / De prin furtuni grozave de-alean și de amaruri / A conservat urmașii colonilor romani, / N-a fost cu scopuri crude de-a-i da ear la tirani! / Din contră, prin aceasta, cu multă-nțelepciune, / A dat ginții

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 45.

¹⁸² *Ibidem*, p. 52-54.

¹⁸³ „Calendariu pe anul bisect 1876. Edat de Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina”, anul al III-lea, Cernăuți, Tiparul la R. Eckhardt, [1875], p. 82-94.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 94.

¹⁸⁵ „Calendariu pe anul ordinaru 1877”, „Redigeat de Mihai Miron Calinescu, secretariul Soțietății pentru cultura și literatura română în Bucovina”, anul al IV-lea, p. 97-110.

¹⁸⁶ *Ibidem*, anul al V-lea, p. 125-127.

¹⁸⁷ *Ibidem*, anul al VI-lea, [1878], p. 81-108.

române o sacră misiune: / Să fie în științe, în artă și cultură / Un foculari puternic cu raze de căldură, / Să fie un luceafăr de-egală-ndreptățire, / Și-a zis spre mângâiere: «Sănin ear o să fie, / Căci steaua cea română n-apune în vecie!»¹⁸⁸); I. G. Sbiera, *Conceptul „națiune” și însemnătatea graiului național*, discurs rostit la 16 noiembrie 1880 în cadrul adunării generale a Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina¹⁸⁹ (într-o formă mai dezvoltată, acesta se publică și în „Almanachul Societății academice social-literare «România Jună»”, anul I, 1883, p. 137-162, cu modificarea titlului); Ion I. Bumbac, *Despre medicina populară sau cum își ajută poporul român în casuri de boală*, un „articol de îndrumare”¹⁹⁰; *Unele leacuri populare*, „articol de îndrumare”¹⁹¹ (în acest documentar sunt prezentate leacuri din medicina populară pentru 27 de boli: „la buboai”, „contra colerei” (colica abdominală), „contra ceasului rău” („răul copiilor”), „contra celui perit”, „pentru creșterea părului”, „pentru curățirea sângelui”, „la durere de ochi”, „la durere de spate”, „contra durerii[i] de stomach”, „la frântură”, „contra degerăturilor”, „fript fiind cu untură sau olei”, „la rane”, „la rofli”, „la orbalț”, „la sclintitură”, „la tusă”, „alt leac de tusă”, „fript fiind cu apă clocotitoare”, „la gălbănări”, „pentru întărirea rădăcinii părului”, „contra limbricilor”, „contra durerilor de măsele”, „pentru nădușală”, „pentru reumatism la copii”; „la stârpirea ploșnițelor”); Dr. V. Funk, *Ceva despre ținerea vacilor*, traducere dintr-o revistă germană¹⁹²; Ion I. Bumbac, *Despre călindariul popular*, „articol de îndrumare” (este de reținut, îndeosebi, îndemnul adresat clasei culte din Bucovina de a se folosi de „experiența cea îndelungată” a poporului, de „a învăța și de la dânsul ceva”: „Nu vă feriți de popor! Nu fugiți de el, dacă nu voiți să vi-l înstrăinați și dacă voiți să aveți înrâurire asupra lui!”)¹⁹³.

„Calendarul... Redigeat de Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și musică bisericească în Seminariul archidieceșan din Cernăuți» publică, între altele, în paginile sale: *Povețe economice și medicinale*, „articol de îndrumare”. Povețele cuprinse aici sunt pentru sughiț, „mușcături de albine”, „alcătuirea unui barometru viu”, ologeala păsărilor („galițelor”), mucegai, stârpirea omizilor, strângerea șinelor pe roată la car, păstrarea ouălor, mijlocul de a face curcile și găinile să clocească, omorârea șoarecilor, stârpirea păduchilor la vaci, „feritul fierului de rugină”, consumarea diferitelor cărnuri și băuturi, combaterea difteriei, lucrarea pământului hleios.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 108.

¹⁸⁹ *Ibidem*, anul al VIII-lea, [1880], p. I-XIX.

¹⁹⁰ *Ibidem*, anul al X-lea, [1882], p. III-IX.

¹⁹¹ *Ibidem*, anul al XI-lea, [1883], p. XXXVII-XL.

¹⁹² *Ibidem*, anul al XII-lea, [1884], p. 130-136.

¹⁹³ *Ibidem*, anul al X-lea, p. XII-XVII. Fragmentul citat se află la pagina XVII.

tratarea durerii de dinți, păstrarea mirosului de trandafiri)¹⁹⁴; *Cugetări și sentințe* („Munca onestă este titlul de nobleță al omului; pentru aceea, în orice condițiune te vei afla, bogat ori sărac, trebu[i]e să muncești”; „Două capete luminate pot mai mult decât două sute lipsite de învățătură. Căci, precum altoirea face din pădureț pom, așa cartea din sălbatic om”; „Numai un lucru face pe om mare: bunătatea lui”; „Lenevia umblă așa de încet, încât sărăcia o ajunge curând”; „Prin întunec, la lumină. Prin rătăcire, la adevăr. Prin răbdare, la scop”; „Temeiul înțelepciunii este frica lui [de] Dumnezeu; întâi teme-te de Dumnezeu și al doilea de cel ce nu se teme de Dumnezeu. Căci pe Dumnezeu cel ce-njură, nici de tine nu se-ndură”; „Cinstește toate religiile, dar te-nchină numai la a ta. Căci cel ce se-nchină la două credințe, acela nicio lege n-are și la toți e în ură mare”; „Când vei vrea să te însori, deschide patru ochi, ca să n-aduci pe dracul cu lăutari în casă”; „Începe de la mic, ca să poți ajunge la mare”; „În timpul în care trăim numai popoarele luminate pot ajunge [la] adevărata mărire”¹⁹⁵).

„**Călimdariiul poporului bucovinean pe anul ordinar 1901**”, „Redigeat și edat de Eugeniu Neșciuc” publică un documentar, nesemnat, de interes pentru cercetarea științifică locală. Noi îl reținem, însă, pentru educația pe care o face presa românească din Bucovina istorică, în cazul de față calendarul, prin astfel de articole.

„Fiecare tot la al său trage – se precizează în chapeau-ul documentarului – și astfel și noi dători suntem a sprijini din răspuțeri pre cei de neamul și de legea noastră. Îndeosebi e de trebuință ca pre meseriașii noștri cei puțin, câți îi mai avem, să-i preferăm totdeauna de câte ori e vorba de cumpărat sau de procurat ceva.

Pentru ca cetitorilor noștri să li înlesnim procurarea lucrurilor trebuincioase la meseriașii români, punem în cele următoare adresele tuturor meseriașilor români de cari am primit scire până acuma¹⁹⁶:

Bodnari [Butnari, dogari]. În Siret: Emilian Socolean, N. Agapi. În Rădăuți: Petru Cojocariu, Dimitrie Halus, Iordachi Halus, Teodor Rezuș, George Rotariu, Iacov Ungurean, Simion Ungurean.

Ciobotari. În Pătrăuț[i] I[ângă]Suceavă: Petru Capverde. În Siret: Ioan Caba, Ilie Moroșan. În Rădăuți: Emilian Calance, Ilie Cojocariu, Petru Ducra, Ieremie Lungoci, Vasile Popovici, George Puiu, Ilie Pojar, Ioan Rusu-Șindilariu, Samuil Rusu-Șindilariu, Constantin Rusu-Șindilariu, Pentelei Romanciuc, Onofrei Rotariu, Anastasie Ștefureac, Ioan Țimbal.

Clopotari. În Pătrăuți lângă Suceava: Vasile Făgăraș.

¹⁹⁴ „Calendarul... Redigeat de Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și musică bisericească în Seminariul archidieceșan din Cernăuți», p. 135-139.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 150.

¹⁹⁶ *Meseriașii noștri*, în „Călimdariiul poporului bucovinean pe anul ordinar 1901”, „Redigeat și edat de Eugeniu Neșciuc”, XV, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, [1901], p. 110-112.

Cojocari. În Pătrăuți I[ângă] Suceavă: Ioan Turturean. În Siret: Petru Agapi, Eugen Agapi, Eugen Colomițchi, Nicolai Nemeș, Nicolai a lui Ioan Nastasi, George Siretean, Ioan (Ticu) Zus, Dimitrie Zurcan, Teodor Zurcan. În Câmpulung: Ioniță Lăcătuș. În Horodnicu de Sus: Filip Ichim. În Rădăuți: Zaharie Calancea, Petru Cojocariu, Iustin Colibaba, Ilarion Buculei, Dimitrie Halus, Dimitrie Hâncu, Ilie Hortopan, Alexandru Hortopan, Petru Hortopan, Teofil Hortopan, Dimitrie Rotariu, Emanuil Șindilariu, Ieremie Șindilariu, Constantin Olinici, Ștefan Rusu, Serafim Popadiuc, Simion Jitariu, Nicodim Trufin, Seraphim Trufin, Ioan Vacarean. În Putna: Teofil Hortopan.

Coșărcari. În Suceavă: Alexei Doroftei.

Covali [Fierari]. În Pătrăuți I[ângă] Suceavă: Serafim Moroșan. În Bosanci: George Ieremie. În Rădăuți: Ioan Furnica, Grigorie Furnica, Leon Furnica, George Șindilariu, Artemie Trufin, Iordachi Trufin.

Croitori. În Rădăuți: Serafim Puiu, Pentelei Vlonga.

Curelari. În Câmpulung: George Hutu. În Rădăuți: Darie Cojocariu, Teodor Colibaba.

Dubalari. În Rădăuți: Ambrozie Halus, Christofor Cojocariu, Gavriil Mironiuc, Serafim Mironiuc, Grigorie Mironiuc, Casian Ducra, Ioan Trufin, Casian Botezat.

Dulgheri. În Rădăuți: Casian Trufin, Ioan Trufin, Gavriil Martinescu, Eutimie Trufin, Grigorie Botezat, Iraclie Dan, Gavriil Vlonga.

Olari. În Rădăuți: Petru Ungurean, Constantin Balței, David Colibaba, Iordachi Scânteii, Ioan Colibaba, Ioan Scânteii, Vasile Bodnariu, Ilie Marciuc, Daniil Simota, Zaharie Marținco.

Pălărieri. În Rădăuți: Isidor Holubaș.

Pitari [brutari]. În Rădăuți: Leon Socolean.

Rotari. În Ilișești: Vasile Bucevski. În Pătrăuți I[ângă] Suceavă: George Constantin, Michail Cervinski. În Rădăuți: Dimitrie Dunic.

Sculptori și teslari. În Tereblecea: Teodor Epure. În Ilișești: Ioan Lupu.

Sumanari. În Rădăuți: Nicolai Scânteii, Eugen Sucevan, Ioan Colibaba.

Văpsitori. În Rădăuți: Terapont Buculei, Dimitrie Mihaiuc”.

Informațiile administrative și bisericești, politice, financiare și școlare, varietatea cunoștințelor științifice, sfaturile gospodărești, economice, agricole, medicale, juridice și etice, articolele despre necesitatea cultivării limbii române, a obiceiurilor, a tradițiilor și a portului popular, literatura extrem de diversă difuzată de calendarele și almanahurile românești din Bucovina (proverbe, zicători, maxime, cugetări, „tradițiuni populare” / legende, anecdote, povestiri, amintiri, însemnări de călătorie, studii și evocări istorice, versuri și proză din literatura cultă, traduceri din literatura universală etc.), cu marea ei forță modelatoare și, în primul rând, cu rol în cultivarea gustului pentru lectură, reprezintă, decenii în șir, un mijloc modern de emancipare a omului și a societății bucovinene.

II. 3. Interesul pentru folclor în paginile calendarelor românești din Bucovina de până la 1918

„**Calendariu pentru Bucovina**”, Cernăuți, 1841-1873, cu titlul modificat, „**Calendariu pentru ducatul Bucovinei**”, din 1854, acordă interes pentru folclor, frecventând câteva specii distincte, cu rol în împlinirea menirii sale în epocă, circumscrisă unui iluminism târziu. Adresându-se omului din Bucovina epocii și urmărind emanciparea sa națională, acesta difuzează, pe lângă informațiile de astronomie și climatologie, administrative, bisericești, cunoștințe științifice, sfaturi etice, gospodărești și agricole, o parte literară, care evoluează treptat spre un „calendariu de petrecere a timpului” (1853), „calendariu de petrecere” (1854) și „almanah” (1860). Un rol deosebit în acțiunea sa modelatoare o are literatura cultă, reprezentată prin cântec, fabulă, odă, sonet, poem, meditație, precum și prin câteva traduceri și adaptări din literatura universală (Pușkin, Derjavin).

Pledoaria pentru cultivarea limbii române și impunerea scrierii cu alfabet latin se realizează și prin intermediul folclorului. Ideile înnoitoare sunt cele expuse în *Convorbire între un tată și între fiul lui asupra limbei și literelor romănesci*, tipărită „ca adaos” la „Calendariul Bucovinei” pe anul 1849¹⁹⁷. Pentru a ne apropia de înțelegerea „duhului vremii”, scrisoarea din 1 decembrie 1849 dintre Pulheria și Veronica, alcătuită de Iracliu Porumbescu și inserată la sfârșitul acestei conversații catihetice, ne ajută să deslușim imaginarul omului modern din Bucovina, implicat deja în procesul emancipării sale naționale:

„Scumpă Veronică! Nu-ți pot spune cât m-au bucurat scrisoarea ta, care mi-ai trimis-o mai în urmă. Și tu scrii dară cu litere române! O, cât de tare acum te iubesc! Crede-mă, Veronică, că te-aș pune-n sân; acolo unde și scrisoarea ta o păstrez. Știi tu de câte ori am cetit eu până acum scrisoarea ta? O, nici nu ți-aș putea spune: de câte ori numai mai scap de lucru, nemică alta nu fac decât mă drăgostesc cu scrisoarea ta. Eu am primit și scrisori nemțești, știi tu, de la amica mea Domnica din Cernăuți, și, mai de mult, și de la fratele meu Costănuță, dară crede-mă că nice una nu mi-au fost așa de scumpă, așa de dragă ca aceasta de la tine, care acum mai în urmă mi-ai scris-o. Tu mi-ai scris și mai înainte și eu și pe acele scrisori nu zic că le desprețu[i]esc, ci, din contra, le stimez pe toate; pentru că sunt de la tine. dară trebu[i]e să-ți spun că pre aceasta din urmă o iubesc și că nicăiurea în alt loc nu o voi păstra-o decât la inimă; și pentru ce, pentru că această scrisoare a ta este așa scrisă, precum o înțelege și inima și sufletul, este scrisă românește, drept românește; deoară că cele ce-mi scrieai mai de mult era[u] nemțești și nu știu cum; deși era[u] ele oricât de frumos compuse și împodobite, tot nu se lipsea[u] de inimă și nu intra[u] în suflet, pentru că era[u] așa cum nu ni-i nici numele, nici sângele, nici neamul. Știu eu, dragă, ce tu aicea vrei să-mi

¹⁹⁷ A. Pumnul, *Convorbire între un tată și între fiul lui asupra limbei și literelor romănesci*, „Convorbire[a] este tipărită [în broșură, ca adaos la] „Calendariul Bucovinei pe anul 1849, [care] din întâmplare întârziindu-se, au ramas neaninată aceluiași, Cernăuți, În Tipografia lui Ioan Ekhardt și fiul Eduard Winiarz, 1850”.

spui; știu eu și așa și este, Veronică, că noi mai de mult cam cu toate și cu toții ne fiream de limba noastră, de limba mamei cea dulce și ne trăgeam cătră cine mai știe care, dară acele tîmpuri nebune, dragă Veronică, s-au trecut; s-au trecut acele păcate, unde tinerii noștri se rușina[u] să vorbească românește, ci tot nemțește, și nemțește și cine mai știe cum, eară de la noi limba nemțească, ca zestre, le o întreba și o cerea. De vorbeam undeva românește, o! îndată zicea că nu suntem învățate, nu suntem cultivate; dar cum numai grăiam în altă limbă, numai nu românește, eată că erai și învățată, și cultivată, și de frunte. Dară acum, dragă Veronică, nu-i așa: mi-au spus frate-meu că în Cernăuți și în alte orașe mici și mari tocma aceia sunt de ocară și bajocoriți, care se rușinează de limba lor cea năciunală; cei mai înțelepți și cei mai mari domni și doamne vorbesc în limba lor cea năciunală și nu se rușinează de ea precum ne rușinam noi de a noastră mai de mult. Și în Cernăuți, tot Costănuță mi-au spus, că cine numai este român, fie el și ce domn mare, tot românește vorbește. Holteii noștri și coconițele, ori în ce adunare, ori la ce zăbavă, românește vorbesc. O, Veronică! de-acum nu ne-a părea ciudă pe amicele noastre cele de la oraș pentru că au ocăziune a învăța și a ști mai bine nemțește și leșește decât noi, de aice, de la țară; acum și ele s-au încredințat că aceea limbă e mai frumoasă decât toate limbele din lume, care e a mamei și năciunală. Ei, ți-am spus acum destul de ce-mi place scrisoarea ta din urmă mai tare decât toate cele mai de demult; și de ce o port și o voi și purta-o tot în sin?...

Aice-ți trimăt, scumpă Veronică, un cântec românesc, pre care mi-l aduse Costănuță de la Cernăuți; el mie tare mult ămi place și cred că și ție ți-a plăcea, en ascultă cum sună: *Fata de roman*. Eu sunt fată de roman, / Numele mi-i Floare: / Am altițe și ghierdan, / Doamne, bine-mi pare! // Eu sunt fată de roman, / Numele mi-i Floare: / Mamă-mea e din Traian, / Au nu-i fală mare! // Eu sunt fată de roman, / Numele mi-i Floare: / Mai mărit de al meu neam / Nu-i altul sub soare. // România, țara mea, / Dulce-i mult și dragă, / Mai frumoși voinici ca-n ea / Nu-s în lumea-ntreagă. // Și eu, Doamne, de-aș trăi / Sute de-ani în lume, / Alți feciori, zău! n-aș iubi / Decât de acest nume!

Asa-i, Veronică, că-i frumos? Auzi ce zice Floarea? Zeu! și eu zic așa, că n-aș iubi alt fecior decât numai român, da tu, Veronică, cum zici? O, cred, dragă, că și tu vei zice așa, mie numai mi-ar fi indoit mai drag, dacă ar ști el și scrie cu litere române. Eu mai am cântece românești mai multe, sângură mi le-am descris de la Costănuță, dară acele subt aceea condițiune ți le-oi da, dacă ți le-i decopia sângură cu mâna ta și cu litere române. Fii sănătoasă, dragă Veronică... Pulheria”.

Din acest miscelaneu al tînărului Iracliu Porumbescu ne interesează, aici, în mod deosebit *Aratrul la Anul Nou*, o compoziție elaborată după model folcloric, în armonie cu ideile progresiste din Principatele Române de după 1848:

„An nou! An nou! / Frățiă, dreptate, / Cu pace, sănătate – / Cu bine la toate, / Pocniți, feciori! Hăi! Hăi! // Dați, feciori, aratrul¹⁹⁸ / Să arăm de-a latul, / De-a lungu-am sulcat¹⁹⁹ / Și-un an am culcat. / Pocniți, feciori! / Hăi! Hăi! // Scumpa noastră țeară / De necaz scăpară, / Țeara românească / Dulce străbunească. / Pocniți, feciori! / Hăi! Hăi! // Căci până acuma / Mai remasem numa / Chiar l-al mamei sin / Ca un fiu

¹⁹⁸ Aratrul, „plugul”.

¹⁹⁹ Sulcat, „brăzdat”.

străin. / Pocniți, feciori! Hăi! Hăi! // De-acum românește, / De-acum străbunește / Haidetu să arăm / Și să sãmănăm! / Porniți, feciori! Hăi! Hăi! // Doamne-ajutã-n bine / Cu tãmpuri senine, / Și-ntr-o oarã bunã - / La țanta comunã! / Mãnãți, feciori! / Hai! Hăi! // Dați, mãi, tirania, / Dați, mãi, despotia / Sã le înjugãm, / Cu ele s-arãm: / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // Dați și-acele rele / Ce ne era[un] grele, / Subt care gemeam, / Ca boii trãgeam. / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // Mãi, dar nu uitați / Boerescu-mi dați: - / Hai, cu el subt jug, / Sã tragã la plug - / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // Sã vadã și el / Cãt e ușurel / Pe alți a-ngrășia / Cu sudoarea sa - / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // Sã vadã el az / Cãtu-i de cu haz / Degeab-a munci, / Pe alți a-ndulci. / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // Dar' sfãnta dreptate / De coarne sã poarte, / Libertatea dulce / Sãmãnța s-arun[un]ce. / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // Sãmãnțã curatã / Din soare luatã, / Sãmãnțã frumoasã / De ingeri culeasã. / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // De care creștea / Pe cãnd strãlucia / Ai noștri strãmoși, / Romanii glorioși. / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // Ear noi în unire, / Frãteasca iubire / O vom cãuta / Și-o vom ajuta. / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // Sã-nvie, sã creascã, / Frumos sã-nfloreascã / În spice mãnõase, / În holde-auroase. / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // Ca și fiii noștri, / Și nepoții noștri / Sã se indulceascã, / Sã se mulțameascã. / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // Feciori, dar odatã! / Din inima toatã / Și tot voinicește - / C-așa-i românește! / Mãnãți, feciori! / Hăi! Hăi! // An nou, dar' cu bine, / Cu tãmpuri senine, / F[e]ricitã fiã / Dulcea Romãniã! / Opriți, feciori! / Ho!"

Din *Convorbire între un tatã și între fiul lui asupra limbei și literelor romãnesci*, mai trebuie reținut finalul, adevãratã sintezã a unui program de propășire prin învãțarea limbii române, cunoașterea istoriei naționale, cultivarea literaturii, „naintarea științelor romãnești”, deprinderea virtuților și sporirea binelui public (prin „lãudabila nevoieșã”, cum frumos scrie Iraclie Porumbescu, la 1850, dupã „întreținerile [sale] luminate” cu refugiații revoluționari de la 1848). Omul modern din Bucovina își trimite acum copiii la școlile din oraș, cãlãtorește, poartã corespondențã, citește literaturã, este informat despre cursul evenimentelor importante din lume, manifestã interes pentru „învãțarea continuã”, într-o „societate deschisã”, cum am spune astãzi:

„T[atãl]: Dumnezeuule sfinte! Ce tãmpuri fericite ajunsei! Cu ce mi-aș putẽ eu asemenea [asemãna] desfãtarea ce mi-o fac fiii mei, prin purtarea lor cea bunã și prin lãudabila nevoieșã de a se ocupa cu literatura noastrã și de a scrie limba romãneascã curat romãnește!

F[iul]: Dar eu trebu[i]e sã mã întorc la scoalã, prins-au caii. La anul viitor, cãnd voi veni acasã, îți voi spune cele ce ți le-am promis din istoria nãciunei și a beserecei noastre, pãnã atuncia mai cetește versurile ce ți le-am dat, cã-s frumoase. Dumnezeu sã vã binecuvinteze și sã vã lungeascã zilele, ca sã ne puteți ajuta în sporire și sã vã bucurați de propășirile noastre!

[Semneazã] Tatãl, mama, sorioara și frãțiorul.

Dumnezeu sã binecuvinteze și sã încununeze ostenelele tale și ale tuturor celor ce lucrã spre naintarea științelor romãnești!²⁰⁰

²⁰⁰ Complementar, sã mai notãm cã fabula *Buceha și litera*, publicatã de Iraclie Porumbescu tot aici, surprinde „minunat de bine lupta ce se ducea pe atunci pentru

„Calendariu pentru Bucovina” publică anecdote²⁰¹, povești²⁰², proverbe și zicători.

„Calendar pentru Bucovina pe anul 1849 de la nașterea Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, carele este an de rand de 365 de zile”, alcătuit de Samoil Andrievici, paroh la Ceahor, publică *Paramii bucovinene*, p. 34, material ce formează, alături de studiul *Fizica elementară*, p. 30-33, partea literară a tomului (*Calendarul de petrecere a timpului*).

Materialul cuprinde un număr de 40 de proverbe românești din Bucovina, dispuse pe două coloane, „paramii” care, în realitate, sunt 39, deoarece cel de al 36-lea proverb nu este altceva decât repetarea, din eroare, a proverbului al nouălea. După știința noastră, avem aici cea dintâi culegere de proverbe românești publicată în Bucovina istorică. Pentru valoarea culegerii, frumusețea lingvistică și imagistică a proverbelor de aici, nemenționate până acum nicăieri, transcriem întregul material:

„[1] Frica e din rai; [2] Nu cum vrê omul, / Ci cum dă Domnul; [3] Mai bine sărac și curat / Decât bogat și cu păcat; [4] Capul plecat sabiia nu[-l] ta[i]e; [5] Mielul blând suga la doa[u]ă mame; [6] Fuduliia mare mămăligă n-are; [7] Totde[a]una urma alege; [8] Râde vârșă de baltă; [9] Baba călătoare n-are sărbătoare; [10] Nu băga lingura unde nu-ți fierbe oala; [11] Vrabiia visază mal[ai]u; [12] Frate ca frate, dar brânza-i pe bani; [13] Pasărea p[i]ere pe limba sa; [14] Hâtrul fâgădu[i]ește iară nebunul trage nădejde; [15] Silința țesă pânza; [16] Î[m]bucătura străină nu ticnește; [17] Cum vei așterne, așa vei dormi; [18] Vorba lungă, sărăciea omului; [19] Fă ce ste bine și nu te teme de nime; [20] Cine dă lui-ș[i] dă, cine face lui-ș[i] face; [21] Toate sunt până la o vreme; [22] Averea se trece, iară bele[a]oa rămâne (coloana I); [23] Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor; [24] Averea nu face pre om, ci omul face averea; [25] Cum e Tanda așa-i și Manda; [26] Mai bună-i vrabia în mână decât ceora în par; [27] Vita se bate cu bățul iară omul cu cuvântul; [28] Ție [i]ți este a râde și mie a plânge; [29] Toate-s bune cu măsură; [30] Buza dulce toți o ling, / Cea amară o i[m]ping; [31] Fără frică nu-i nimică; [32] Vai! Săracu[l] omul prost / Bun odor la casă au fost; [33] Baba să tacă – este vorbă de clacă; [34] Unde-i bine, nu-i de mine, / Unde-i rău, acolo-s eu; [35] Corb la corb nu scoate ochii; [36] Baba călătoare n-are sărbătoare; [37]

întronarea alfabetului latin” în spațiul lumii românești²⁰⁰. „După-o noapte lungă, lungă și amară / ce-n[n]egrise toate-n [a] României țară”, „pe la zori / după cântători”, străluci „o lumină / de auroră senină”, într-o tipografie „ce era vestită foarte-n Româniă”, aleasă de soartă ca în „noul secol ea să părăsească / străina rugină” și să tipărească „limba română / propriu românește”, înfruntând obstacole („Dar cum și-ntr-oameni unii după noapte / Ale dimineții raze-afurisesc; / Lor le place somnul, neagra-obscuritate, / Eară deșteptarea, lumina urâsc”), pentru a împământeni aici „o lege nouă din cea primăvară” a națiunilor civilizate, lucrând cu sârg în „a muzei romane dzi de fericire”. Vezi și Constantin Loghin, ILRB, 1996, p. 100-101.

²⁰¹ Vezi tomul din 1844, în care Teoctist Blajevici publică *Fabule și anecdote* traduse din limba rusă, tomul din 1846, *Știri și anecdote*, p. 20-22; *Anecdote*, p. 40-41.

²⁰² *Povești despre Petru cel Mare, împăratul Rusiei*, în „Calendariu pentru Bucovina”, 1846, p. 9-12.

Feme[i]a frumoasă e primejdioasă; [38] Până-i sâta novă [nouă], se pune în cui; [39] Cât de bună-i noru-mè / Tocma-n urmă voi vidè; [40] Calul de olac, șuerul de rac și țara de jac [jaf] tot atâta fac” [!].

Materialul *Paramii bucovinene*, o „culegere” de mici dimensiuni, dar valoroasă, de proverbe românești, cea dintâi de acest fel tipărită în Bucovina, face obiectul unei analize în subcapitolul *Calendarul și ziarul românesc din Bucovina la mijlocul secolului al XIX-lea*.

„**Calendarul pentru Bucovina**” este cel dintâi periodic din provincia noastră care difuzează tradițiuni (legende), specie frecventată asiduu și de calendaristica românească, începând cu partea a doua a secolului al XIX-lea, specie aflată aici într-o fază incipientă de evoluție: *Biserica lui Dragoș din Volovăț*, *Colnicul tătarilor de lângă Tărășeni*, semnate de Iraclie Porumbescu²⁰³, *Codrul Cosminului*, publicată de Samoil Morariu-Andrievici, care valorifică și tradiția locală (legenda referitoare la „Fântâna lui Sobieski”)²⁰⁴. O mențiune aparte facem pentru studiul folcloric *Nunțile la țară*, semnat de I. Ieremievi²⁰⁵.

²⁰³ „Calendarul pentru Bucovina”, 1858. Iraclie Porumbescu este autorul unei „idile pastorale din Bucovina”, „un fel de scenetă pastorală”, *Stâna*, în care „descrie în mod foarte reușit pornitul oilor la stână și traiul ciobanilor în natura fermecătoare”, cântând „muntenasca sau de jele”, ori „câte-o doină veche”. Versurile acesteia sunt, uneori, foarte aproape de modelul folcloric: „Colo-n sat, lâng-o fântână, / Două fete spală lână. / Una spală tot cântând, / Alta spală suspinând”. Vezi și Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 99-100.

²⁰⁴ *Ibidem*, 1859.

²⁰⁵ *Ibidem*, 1857. Vezi și L. Bodnărescu, ARB, 1903, p. 82; I. Nistor, *Din istoria calendarului nostru*, 1914, p. 59. Despre Ion Ieremievi, autorul acestui „frumos studiu în folklor”, cum scrie Ion I. Nistor aici, din păcate, nu găsim informații și date biobibliografice în majoritatea lucrărilor noastre de gen. Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, în lucrarea *Calendare și almanahuri românești 1731-1918. Dicționar bibliografic*, 1981, p. 425, îl menționează, însă, după L. Bodnărescu și I. Nistor. Profesorul Constantin Loghin nu-l menționează în ILRB, 1926, retipărită, tot la Cernăuți, în 1996. Nu-l menționează nici autorii DLRO, 1979, în care nu sunt menționate, de altfel, nici periodicele din Bucovina istorică. Nu fac excepție, în această privință, nici alte lucrări elaborate și publicate după 1989: Emil Satco, Ioan Pinzar, DLB, 1993; Grigore C. Bostan, Lora Bostan, *Pagini de literatură română Bucovina, regiunea Cernăuți 1775-2000. Compendiu și antologie*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”. 2000 (în continuare, PLRB); Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I-II, Iași-Suceava, Editura „Princeps” – Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004 (în continuare, EB). Nici în lucrările tematice de la noi nu-l găsim pe Ion Ieremievi: Iordan Datcu, S. C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc*, cu o prefață de Ovidiu Bârlea, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979 (în continuare, DF); Iordan Datcu, *Dicționarul folcloriștilor*, vol. II, *Folclorul muzical, coregrafic și literar românesc*, București, Editura „Litera”, 1983; Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, vol. I-III, București, Editura „Saeculum I. O.”, 1998-2001 (în continuare, DER). Noi l-am găsit, în schimb, prezentat într-un articol distinct a lui Lucian Predescu, ERC, 1999, p. 415. Câteva informații

Un loc aparte între materialele de folclor difuzate de „Calendariul pentru Ducatul Bucovinei...” îl ocupă, fără îndoială, *Plugul. Colendă*, semnat de [V.] Alecsandri și tipărit în tomul pentru anul 1869, fără precizarea sursei după care se face reproducerea²⁰⁶.

Pentru importanța textului, facem, în cele ce urmează, referire la întreg textul acestei „colinde agrare”. Formula inițială contribuie la „declanșarea ceremoniei”, conservând un determinativ omis din variantele ulterioare: „Aho, aho, copiii *argați*, / Stați puțin și nu mânați, / Lângă boi v-alăturați / Și cuvântul meu ascultați”.

Într-un adevărat „model de desfășurare a muncii câmpului”, ca realitate a vieții, „colenda” preluată din culegerea lui Vasile Alecsandri prezintă toate muncile necesare pentru obținerea pâinii, săvârșite ritualic de către un „personaj excepțional”. „Bădica Troian”, căruia B. P. Hasdeu îi dedică un studiu, în care cercetează numele și identitatea acestuia²⁰⁷, își alege „un loc curat / de arat și semănat” și brăzdează pământul, „într-o joi”, la fel ca în basm:

folositoare ne oferă și învățătorul bucovinean Filimon Rusu, în *Simion Florea Marian*, conferință comemorativă susținută la Rădăuți, la 4 mai 1947, și tipărită, câteva decenii mai târziu, în volumul Filimon Rusu, *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și tabel cronologic de Vasile I. Schipor, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 179-192. Informațiile referitoare la I. Ieremievici-Dubău se află la p. 180, 182. Pentru prima dată, noi dăm un fișier cu mai multe date referitoare la viața și activitatea sa în capitolul *Redactori și colaboratori ai calendarelor și almanahurilor românești din Bucovina (până la 1918)*.

²⁰⁶ [V.] Alecsandri, *Plugul. Colendă*, în „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1869, carele este an de rand de 365 de zile”, Cernăuți, Tipărit la Rudolf Eckhardt, [1868], p. 43-45.

²⁰⁷ *Vezi Troian*, p. 183-193, în studiul mai amplu *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial*, în volumul B. P. Hasdeu, *Scrieri istorice*, vol. 2, ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Aurelian Sacerdoțeanu, București, Editura Albatros, 1973, p. 158-226. B. P. Hasdeu consideră că „bădica Troian” din colinda *Plugul*, cea publicată de Vasile Alecsandri, nu reprezintă „o simplă mistificațiune”, cu toate că „și dânsul nu este adevărat poporan, ci numai cărturăresc, datorit popilor sau dascălilor de prin sate” (p. 188). Concluzia enciclopedistului B. P. Hasdeu ar trebui reținută: „Întru cât am putut urmări până acuma, numele personal Troian nu există astăzi nicăieri la români și poate că nici n-a existat vreodată, de vreme ce nici în documentele nouă nu ni s-a întâmplat a-l găsi, ceea ce arată că străbunii noștri îl considerau mai presus de calendarul omenesc, ca și când ar fi un nume de divinitate, după cum nu se află numele personal Isus, iar numele personal Cristea este Cristofor, nu Crist. [...] Iată de ce foarte rău fac aceia cari bagă pe furis în colinde pe fantasticul «bădică Troian»” (p. 188-189). Să mai reținem faptul că studiul la care ne referim este publicat, pentru prima oară, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, seria II, tomul XVII (1895-1896), p. 1-69, în extras: 1896.

„S-a sculat mai an / Bădica Troian / Ș-a încălicat / Pe un cal învățat. / Cu nume de Graur, / Cu șaua de aur, / Cu frâu de mătasă / Cât vița de groasă. / Și-n scări el s-a rădicat, / Peste câmpuri s-a uitat / Ca s-aleagă un loc curat / De arat și sămănat. / Și curând s-a apucat / Câmpul neted de arat / În lungiș / Și-n curmeziș. / S-a apucat într-o joi / Cu-n plug cu doisprezece boi, / Boi bourei, / În coadă codalbei, / În frunte țintăței. / Mănați, copii: hei, hei! // Zioa toată a lucrat. / Brazdă neagră-a răsturnat, / Și prin brazdă-a semănat / Grâu mărunt și grâu de vară, / Dee Domnul să răsară! / Mănați, mări: hăi, hăi!”

Creșterea holdei și seceratul fixează „lucru[l] pământului” într-un topos mitic, individualizat printr-un singur toponim, Tighina, și realizat stilistic în „codul poetic” / poetica basmului și a eposului baladesc:

„Și cât lucru a sfârșit, / Eată, mări, s-a stărnit / Un vânt mare pre pământ / Și ploii multe după vânt, / Pământ[ul] de-a recorit / Și sămânța a-ncolțit. / Mănați, copii: hăi, hăi! // La luna, la săptămâna, / Își împle cu apa mâna, / Și se dusă ca să vadă / De i-a dat Dumnezeu roadă. / Și de-i grăul răsărit. / Și de-[i] spicul aurit. / Era-n spic ca vrabia, / Era-n pai ca trestia! / Mănați, mări: hăi, hăi! // Troian iute s-au întors / Și din grajdi pe loc a scos / Un alt cal mai nădravan / Cum îi place lui Troian, / Negru ca corbul, / Iute ca focul, / De nu-l prinde locul, / Cu potcoave de argint / Ce sunt spornici la fugit. / Mănați, copii: hăi, hăi! // El voios a-ncălicat, / La Teghina a apucat, / Și oțel a cumpărat, / Ca să facă seceri mari. / Pentru săcerători tari, / Și să facă seceri mici / Pentru copilași voinici; / Ș-altele mai mărunțele, / Cu mărunchi de floricele, / Pentru fete tinerele / Și neveste ochișele. / Mănați, mări: hăi, hăi! // Ș-a strâns fine / Și vecine, / Și toți finii / Și vecinii, / Și vro trei babe bătrâne / Care știu rându la pâne, / Și pe câmp i-a dus, / Și pe toți i-a pus. / La lucru pământului / În recoarea vântului. / Mănați, copii: hăi, hăi! // Ei cu stânga apuca / Și cu dreapta săcera, / Și pin lan înainta, / De părea că înota. / Alții în urma lor lega, / Snopuri nalte aduna / Și clăi mândre rădica / Ce la soare se usca; / Mănați, mări: hăi, hăi!”

Și aici, „spațiul este o geografie a țării”, iar ambianța, bucolică, învederând faptul că „numai o civilizație rurală putea da glas unor expresii poetice pe cât de simple, pe atât de rafinate”²⁰⁸. Treieratul, măcinatul, cernutul făinii și coacerea pâinii continuă străvechiul ritual agrar, presărat cu note de umor înviorător, într-un rustic domestic, în spațiul căruia rosturile muncii sunt, în final, preluate de „mândra jupâneasă, / Dochiana cea frumoasă”:

„Apoi carele-ncărca / Și pe toate le căra / Și jirezi nalte dura, / În capul pământului / În sterița vântului. / Apoi aria-și făcea / Și din grajdi mai aducea / Zece [i]epe / Tot sirepe, / Și de par că le lega, / Și pe toate le mâna / Împrejurul parului / Deasupra fățiarului / Amănați, mări: hăi, hăi! // Epele mereu fugea, / Funia se tot stringea, / De par iute ajungea! / Și grăul se triăra, / Și flăcăi îl vântura, / Dimerlia scutura, / Harabale încărca / Și la moară le pleca, / Mănați, copii: hăi, hăi! // Eară hoța cea de moară, / Când văzu atâte cară / Încărcate cu povară, / Puse coada pe spinare / Și plecă în fuga mare / La cea luncă de scăpare. / Lunca mare, / Frunză n-are; / Lunca

²⁰⁸ Vezi, între altele, Gheorghe Vrabie, *Din estetica poeziei populare românești. Analize stilistice și literare*, București, Editura Albatros, 1990, p. 154, 159.

mică / Frunza-i pică. / Ear morariul, meșter bun, / Zăria moara prin cătun, / Și-și lua
 cojoc mișos, / Și mi-1 îmbracă pe dos, / Și-și lua ciocanu-n brâu, / Și mai lua și un frâu,
 / Apoi iute alerga, / Moara cu frâu o lega / Și-o apuca de călcâi, / [De-o pune pe căpătâi,
 / Și-i da cu ciocanu-n șele, / De-o așeza pe măsele; / Mânați, măi: hăi, hăi! // El o lua de
 lătoc / Și-o da iar în vad, la loc, / Și turna deasupra-n coș / Grău măruntel de cel roș.
 / Grăul s-așeza pe vatră / Și din coș cădea sub piatră, / De sub piatră în covată / Curgea
 făină curată, / Mânați, copii: hăi, hăi! // Troian mult se bucura, / Zeciuală morii da,
 / Pe morari îl dăruia, / Apoi călare suia / Și voios se înturna / Cu flăcăii ce mâna.
 / Ear boii se opintea, / Și roțile scârțâia; / Mânați, măi: hăi, hăi! // Eată mândra
 jupâneasă, / Dochiana cea frumoasă, / Ce auzia tocmai din casă / Chiotul flecăilor,
 / Scârțietul carelor; / Și-n cămară că mergea, / Și din cui își alegea / Sătă mare
 și cam deasă / Tot cu pânza de mătasă. / Sufleca ea mâneci albe / Și-arăta
 brațele dalbe, / Și cernea, și tot cernea, / Ninsoarea se așternea. / Pe sus
 doabile bâte / Negurile jos căde. / Mânați, măi, hăi, hăi! // Apoi mama
 plămădia / Și-o lăsa până dospia; / Apoi colaci învărtia, / Pe lopată
 mi-i culca / Și-n cuptor îi arunca! / Apoi eară cu lopata / Rumeni îi scotea
 și gata. / Atunci ea-mpărțea vro cincii / La flecăii cei voinici. / Și-mpărțea
 trei colăcei / La copiii mititei / Eară mândrului bărbat / Îi dădea un sărutat!
 / Mânați, măi: hăi, hăi!”

În ceremonialul recitativului, rodnicia pământului este fabuloasă, ca în
 basm, fantasticul se împletește cu umorul jovial, în versuri de o rară frumusețe,
 iar scena urării din final se distinge, în aceeași poetică a desăvârșirii stilistice,
 prin echilibru compozițional și sărbătoreșcul trăirii:

„Cum au dat Dumnezeu, an, / Holde mândre lui Troian, / Astfeli să dea și la voi,
 / Ca să avem parte și noi. / Să vă fie casa, casă, / Să vă fie masa, masă! / Tot cu mesele
 întinse / Și cu fețele aprinse, / Tot cu casele grijite, / Cu buni oaspeți lăcuite,
 / Și la anul să trăiți, / Să vă găsim înfloriți / Ca merii, / Ca perii / În mijlocul verii.
 / Mânați, măi: hăi, hăi! // De urat, am mai ura, / Dar ne-i că vom însera / Pe la curtea
 dumneavoastră / Departe de casa noastră. / Dumneavoastră aveți parte / De curți
 nalte, luminate, / Văruite, șindrilite / Și cu ferești stecluite. / Noi avem
 bordeie mici / Bune de plugari voinici, / Veltucite și lipite / Și cu stuh
 acoparite, / Dar câte paie și la noi / Ațâți bani fie la voi! / De urat, am
 mai ura, / Dar ne-i că vom însera / Și avem a trece-n cale / O dumbravă
 rea din vale, / Unde sunt fete nebune / Ce asvârlă cu alune / Și se leagă de
 feciori / Ca albinele de flori, / Și le-ncurcă cărările / Tot cu dismierdările!²⁰⁹”

²⁰⁹ Reproducerea se face, credem noi, după volumul *Poezii populare ale românilor adunate și întocmite de Vasile Alecsandri*, „Tipărită cu spesele Azilului Elena Doamna”, București, Tipografia Lucrătorilor asociați, 1866, VIII + 416 p. Noi am folosit, pentru verificare, volumul V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, cu însemnări de pe edițiile anterioare și manuscrise de Em. Gârleanu, ediție populară, București, „Minerva”, Institut de Arte Grafice și Editură, 1908. Aici, textul de mai sus se află la p. 238-242. Dintre notele de subsol, nereproduse în calendar, o reținem pe cea dintâi: „Cea mai însemnată colendă la romani era *colenda* Anului Nou, când se felicitau și se dăruiau cu prezenturi, și când era obiceiul a se cânta pe la case. De acolo se trage *colinda* noastră, adică *urarea* de Anul Nou și de Crăciun. Colindătorii merg pe la case, se opresc sub ferești și încep a zice *urarea* numită *plugușor*, împreunându-și cuvintele cu sunet de clopoței sau de fere de plug sau de un instrument ce-i zic *buhai* și care

Prezența *Plugușorului* din colecția lui Vasile Alecsandri în paginile calendarului de la Cernăuți, la doar doi ani de la publicarea sa în volum, reprezintă încă un exemplu de circulație a literaturii române în spațiul provinciilor noastre istorice și de contribuție a periodicelor în acest proces cultural, cu urmări benefice în consolidarea unității culturale a românilor de pretutindeni.

„**Calendariu... Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina**”, Cernăuți, 1874-1885, este redactat („redigeat”) de către Mihai Miron Călinescu (1874-1881), Ion I. Bumbac (1882-1883) și Calistrat Coca (1884-1885). Începând din 1875, partea literară și culturală se intitulează „Almanah”. Scopul calendarului este ridicarea culturală și socială a românilor din Bucovina. Literatura difuzată de acest calendar este deficitară, sub aspect estetic, fiind marcată de „un complex provincial”²¹⁰, însă meritul publicației constă în promovarea limbii literare. „Calendariu... Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina” este primul calendar din Bucovina care apare, în 1882, cu noua ortografie stabilită de Academia Română. Totodată, sub semnătura lui Ion I. Bumbac, periodicul publică articolul *Unele puține despre „Noua ortografie română”*, cuprinzând *Regulile generale și Regulile speciale*²¹¹.

Interesul pentru folclor al acestui calendar, neobservat până acum, este însă notabil, chiar dacă spațiul alocat este unul restrâns. Remarcăm, în primul rând, atenția acordată „tradițiilor populare”, Simion Fl. Marian publicând aici mai multe legende: *Feciorul Dediului*²¹²; *Ștefan-Vodă*²¹³; *Ștefan Tomșa și Mitropolitul Crimca*²¹⁴; *Românca și tătarii*²¹⁵; *Ștefan-Vodă și tătarii*²¹⁶. Același colaborator de prestigiu publică tot aici *Vâlcul*, baladă populară bucovineană²¹⁷, *Soarele și luna*, baladă populară din Transilvania²¹⁸. Calendarul Societății pentru Cultură manifestă deschidere și pentru alte materiale de folclor și de etnografie: Ion I. Bumbac, *Despre medicina populară sau cum își ajută poporul român în cazuri de boală*²¹⁹, *Despre calendarul popular*²²⁰; Isidor Ieșanu, *Costachi*

consistă într-o sită de pele petrecută cu un fir gros de păr de cal. Tragerea firului prin pelea sitei produce un răget surd ca de bou depărtat” (p. 243). Sublinierile operate în text ne aparțin. Mai adăugăm că, exceptând omisiunea unui singur vers, marcat de noi prin croșete, reproducerea în calendar se face în mod corect.

²¹⁰ Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *op. cit.*, p. 565.

²¹¹ „Calendariu... Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina”, IX, 1882, p. 75-80.

²¹² *Ibidem*, II, 1875, p. 100-110.

²¹³ *Ibidem*, III, 1876, p. 100-107.

²¹⁴ *Ibidem*, IV, 1877, p. 114-119.

²¹⁵ *Ibidem*, VI, 1879, p. 123-131.

²¹⁶ *Ibidem*, VII, 1880, p. 91-100.

²¹⁷ *Ibidem*, XI, 1884, p. XXXI-XXXVI.

²¹⁸ *Ibidem*, XII, 1885, p. 89-95.

²¹⁹ *Ibidem*, X, 1883, p. III-IX.

²²⁰ *Ibidem*, p. XII-XVII.

băiatul, poveste populară²²¹; Isidor Ieșanu, *Colinde din Bucovina*, culese personal și împărțite în două categorii: *La Crăciun și La Anul Nou*²²². Câteva tomuri ale calendarului se disting prin atenția specială acordată sătenilor. În calendarul din 1883, preotul Constantin Morariu scrie articolul *Către românii săteni de pretutindeni*²²³. Calendarul din anul următor, XI, 1884, abundă în sfaturi pe teme diverse: *Ceva despre chemarea mamei în sânul familiei*, p. VI-XIII; *Părerile unui țăran despre sărăcirea neamului nostru*, p. XV-XX; *O învățătură și un sfat cu priiună*, articol cu referire la cei stăpâniți de patima beției, p. XXI-XXVI; *Alt sfat bun*, îndemn la păstrarea portului național, p. XXVII-XXX; *Unele leacuri populare*, leacuri pentru buba rea, durerea de ochi, durerea de stomac, căderea părului, degerături etc., p. XXXVII-XL. Calendarul din 1885 publică articolul *Către damele române*, cuprinzând un îndemn pentru păstrarea portului național românesc²²⁴.

În perioada 1882-1883, cât s-a aflat sub îngrijirea lui Ion I. Bumbac, „Calendariu... Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina” nu valorifică, însă, după cum ne-am fi așteptat, în mai mare măsură, folclorul bucovinean. Experiența sa de redactor responsabil de la „Aurora română”, îndeosebi din perioada 1 august 1881-15 decembrie 1882, nu este valorificată în paginile calendarului. Deși nutrește convingerea că „o literatură națională trebuie să-și afle resursele în cercetarea trecutului și a tradițiilor populare” (1880), Ion I. Bumbac nu manifestă în calendar aceleași interes ca la „Aurora română”, unde publică articole despre obiceiuri, moravuri, datini și tradiții populare, semnate de Simion Florea Marian și Dimitrie Dan, precum și creații folclorice provenind din diverse localități ale Bucovinei: cântece de dragoste și de înstrăinare, culese de către preotul Dimitrie Dan din Bilca²²⁵, cântece din Ceahor²²⁶, din Molodia²²⁷, din Horodnic²²⁸, din Marginea²²⁹; cântece din poezia ceremonialului de nuntă, culese de către cantorul bisericesc G. Tămăiașă din Mahala și din satele învecinate²³⁰; bocete și cântece de dragoste culese de către Simion Florea Marian din Siret și Bosanci²³¹; descântece (de dânsel / de

²²¹ *Ibidem*, XII, 1885, p. 98-124.

²²² *Ibidem*, p. 125-129.

²²³ *Ibidem*, X, 1883, p. X-XI.

²²⁴ *Ibidem*, XII, 1885, p. 96.

²²⁵ „Aurora română”, Cernăuți, anul I, nr. 1, august 1881, p. 14-16.

²²⁶ *Ibidem*, anul I, nr. 3, octombrie 1881, p. 45.

²²⁷ *Ibidem*, p. 45.

²²⁸ *Ibidem*, p. 45-46.

²²⁹ *Ibidem*, p. 46.

²³⁰ *Ibidem*, anul II, nr. 4, aprilie, 1882, p. 53-56.

²³¹ *Ibidem*, anul I, nr. 2, septembrie 1881, p. 22-24.

reumatism, de albeață, de beșica cea rea) culese de către I. Berariu, parohul din Stroiești²³².

„Calendariul... Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură retorică și muzică bisericească»...”, Cernăuți, 1886-1895, apare cu o parte literară și culturală intitulată „Almanah”, publicând preponderent materiale de informare: știri și informații politice, juridice, administrative, financiare, școlare, sfaturi pentru popor: povește morale, economice, sanitare, agricole. Pe lângă acestea, calendarul difuzează studii și evocări istorice, versuri, proză, maxime și cugetări, anecdote. În mod surprinzător, interesul pentru folclor al acestei publicații este scăzut. Calendarul publică textul lui Petre Ispirescu *Despre pomul Crăciunului (Christbaum)*²³³, care apăruse la București, în 1879, în volumul *Din poveștile unchiului sfântor, basme păgânești*, o prelucrare de mituri din folclorul universal, cu o prefață de Al. I. Odobescu. Retipărirea de la Cernăuți se face însă după revista „Țara nouă”, redactată de I. Nenițescu, și reprezintă un îndemn la păstrarea datinilor, obiceiurilor, jocurilor și portului românesc. De origine germanică, obiceiul bradului împodobit de Crăciun se răspândește în Europa și în lumea întreagă destul de târziu, începând din secolul al XIX-lea. Folcloristica românească înregistrează fenomenul, pentru a cărui cercetare opinia lui Petre Ispirescu nu poate fi ocolită. Într-o serată a Societății „Junimea”, susținută în casa lui Titu Maiorescu din București, Petre Ispirescu critică obiceiul, iscând „o aprigă discuție pe tema nespecificității lui”. Și în conferința ținută la Societatea „Concordia română”, el denunță originea „barbară” a obiceiului. Revista „Convorbiri literare”, în numărul 9 din 1882, publică textul acestei conferinței, care se tipărește apoi într-o broșură, *Despre pomul Crăciunului* (1886), deschizând o polemică de mai multe decenii în jurul acestei probleme²³⁴.

²³² *Ibidem*, anul II, nr. 4, aprilie 1882, p. 58.

²³³ „Calendariul... Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură retorică și muzică bisericească»...”, Cernăuți, III, 1888, p. 89-102.

²³⁴ Apelul lui Petre Ispirescu are ecou în epocă, o serie de publicații situându-se de partea sa: „Evenimentul” (Iași), „Telegraful român” (Sibiu), „Revista literară” („Literatorul”) (București), „Familia” (Oradea), „«Amicul poporului». Călendariu...” (Sibiu), „Țara nouă” (București), „Orientul român” (Cluj). Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, apar la noi, însă, mai multe informații privind istoria pomului de Crăciun și descrierea unor obiceiuri germanice legate de acesta. I. Achimescu publică articolul *Pomul de Crăciun – legendă germană*, în „Liga literară”, București, 1895, p. 68-70. În „Sonntagsblatt”, 1901, p. 404, apare articolul *Aus der Geschichte des Weihnachtsbaumes [Din istoria pomului de Crăciun]*, iar în „Revista populară”, 1903, p. 157, un alt articol, *Pomul de Crăciun*. Petru Șpan, pedagog cu studii de perfecționare în filosofie și pedagogie la Viena și Jena, în studiul *Pomul de Crăciun*, publicat în revista „Transilvania”, 1896, nr. 1-2, susține că obiceiul are origine romană și că nu reprezintă nici un pericol pentru caracterul nostru național: „Stând astfel lucrul, noi nu avem să ne zguduim în amorul propriu național, în fața pomului de

Petre Ispirescu mărturisește, în acest text, că a văzut pentru prima dată un brad de Crăciun în copilăria sa petrecută în mahalaua Pescăria Veche din București. Faptul i-a produs „o jale de să ferească Dumnezeu”: „Nu mai văzusem decât pe la morți un așa pom împodobit, fiindcă pe la noi de pomul Crăciunului nici pomeneală nu era”. Cu trecerea anilor, el constată că obiceiul se răspândește „precum se întinde și năvălirea în gloată a streinilor de alt neam în orașele noastre”. Pericolul cel mare pentru Ispirescu nu este însă practicarea obiceiului în casele celor înstăriți din societatea românească, ci răspândirea lui în rândul mulțimii, unde ar submina „sărbătorile educative de veselie ale românului”: „Eu îl văz ca o piață rea, ca o cobe, ca unul ce înfățișează semnul jalei și se vâra tocmai în sărbătorile educative de veselie ale românului”. Vinovați pentru aducerea acestui nou obicei de Crăciun ar fi, în opinia sa, „cei procopsiți care au călătorit în Apus”, tinerii care studiază în străinătate și aduc cu ei obiceiuri străine, doicile nemțoaice și franțuzoaice. Petre Ispirescu are convingerea că pomul de Crăciun va diminua importanța obiceiurilor neoașe. Cu această convingere și printr-o atitudine severă față de „străinisme”, Petre Ispirescu face un apel ferm la salvarea obiceiurilor neoașe, la o împotrivire față de moda apuseană, prin apărarea „osiei românismului”: „Să ne împotrivim, fățiș și pieptiș, năvălirii modei și să ne mândrim de vița din care ne tragem!”²³⁵.

Crăciun, ci mai vârstos să-l privim cu oarecare liniște și fără nici o teamă că va altera caracterul nostru național. Acest obicei și așa e pe cale de a deveni un bun comun al tuturor popoarelor cu oarecare pretențiuni culturale”. Cunoscător al unor scrieri pe această temă din literatura germană, cum este aceea a lui Tille Alexander, *Die Geschichte der deutschen Weihacht*, Petru Șpan evocă legende și mituri germanice care au condus la tradiția împodobirii pomului de Crăciun. „Toată literatura poporală din veacul al XVII-lea – scrie el – este plină de această credință”, despre pomi care înfloresc în noaptea de Crăciun. Tot el amintește, de asemenea, opinia medicului silezian Philip Jacob Sachs despre aceeași problemă și citează o pagină ilustrativă dintr-o predică a predicatorului vienez Ulrich Megerle de la sfârșitul secolului al XVII-lea: „Pe când s-a născut fiul lui Dumnezeu, s-au întâmplat multe lucruri miraculoase. Zăpada cea mare din acel ținut a dispărut momentan și deodată s-au arătat pomii cu flori și frunze; pământul s-a înfrumusețat și acoperit cu florile cele mai frumoase”. Alte tradiții din Europa Occidentală se referă la începuturi mai vechi ale obiceiului. O legendă a pomului de Crăciun își are originea în secolul al XVI-lea. Această legendă spune că Martin Luther (1483-1546) ar fi început tradiția cu împodobirea pomilor pentru celebrarea Crăciunului. În ajunul Crăciunului, în jurul anului 1500, el se plimba printre pomii acoperiți cu zăpadă și a fost copleșit de frumusețea unui grup mic de brazi. Ramurile lor, acoperite de zapadă, licăreau în lumina lunii. Când a ajuns acasă, a adus un brad mic în casă și a spus povestea aceasta copiilor. A decorat bradul cu candelă, pe care le-a aprins apoi în onoarea Nașterii Domnului. Vezi, între altele, și Iordan Datcu, *Pomul de Crăciun*, în „România literară”, București, anul XXXV, nr. 51-52, 25 decembrie 2002-7 ianuarie 2003, p. 3.

²³⁵ Pentru ca pericolul să nu mai vină de la clasele înstărite, sensibile la moda vremii, ideea salvatoare ar fi, în opinia lui Petre Ispirescu, ca acestea să adopte tradițiile

Mai reținem aici că, într-o notă de subsol, editorul „Calendarului... Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură retorică și muzică bisericească»...” face apel la cărturarilor din Bucovina să culeagă folclorul românesc, pentru ca acesta să fie publicat în paginile calendarului. Tot acest calendar publică și câteva basme: Ștefan Marian, *Ilie făt frumos*, în tomul „pe anul ordinar” 1886, p. 112-123; P. Ispirescu *Făt-Frumos cel Rătăcit*, în tomul său „pe anul ordinar” 1891, p. 101-112, fără să precizeze sursa din care face reproducerea.

„**Almanach jubilar «Academia Ortodoxă» 1884-1909**” apare la împlinirea a 25 de ani de activitate a societății (1884-1909)²³⁶. Având drept scop principal educația tinerimii academice teologice („perfecționarea reciprocă a membrilor ei pe terenul literar, retoric și muzical-bisericesc”), Societatea „Academia Ortodoxă”, fondată în 1884, se afirmă și în societatea vremii, „punându-se astfel în serviciul lătirii ideilor bune, în serviciul cauzelor mari”, contribuind „cu puținul său la clădirea marelui operă culturale” în Bucovina. Cuprinsă de „dorul de muncă” „întru prosperarea ortodoximii și a națiunii”, Societatea „Academia Ortodoxă” ia asupra sa, de la început, „redigiarea” „Calendarului român pentru archidieceasa Bucovinei”, urmărind ca acesta „să între și în coliba țăranului, căci pentru dânsul trebu[i]e să ne grijim”²³⁷. De-a lungul celor nouă ani de apariție (1885-1895), acesta difuzează „lucruri pur literare și lucruri bune și folositoare, de pe toate terenele științei și economiei”. Călăuzită de două „principii fundamentale”, „principiul religios creștin” și „principiul național”, Societatea „Academia Ortodoxă” își prezintă activitatea la jubileul celor 25 de ani, pe care îl marchează și prin tipărirea almanahului: „Ținerea trează a conștiinței religioase, nutrirea focului străbunei credințe, virtutea adevărată dimpreună cu cea mai curată dragoste de neam, de limbă și moșie sunt sufletul educației ce-o dă «Academia Ortodoxă» fiilor săi”²³⁸.

În paginile „Almanahului jubilar «Academia Ortodoxă» 1884-1909” folclorul este reprezentat doar prin câteva creații: *Poesie populară*, culeasă de I. E. Torouțiu: „De când puiul mi s-o dus, / Negura pe deal s-o pus, / Și pe deal și pe vâlcele / Și pe sprincenele mele. / Și pe deal și pe vâlcea / Și pe inimioara

populare, spre exemplu, „să se joace în saloane Călușarii, Bătuta și Brăul”, adică dansurile naționale românești. Vezi și Iordan Datcu, *op. cit.*, p. 3. Pentru o înțelegere mai largă, contextuală, a problemei, precizăm că textul lui Petre Ispirescu *Despre pomul Crăciunului (Christbaum)* apare, ulterior, și în „«Amicul poporului». Căalendarul”, Sibiu, XXXI, 1891, p. 49-62; „Calendarul...”, Sibiu, LI, 1902, p. 127-141 (calendarul cu cea mai mare longevitate în spațiul românesc: 119 ani, 1792-1911).

²³⁶ „Almanach jubilar «Academia Ortodoxă» 1884-1909”, Cernăuți, Editura Societății „Academia Ortodoxă”, 1909, 157 p.

²³⁷ *Ibidem*, Nicolae Cotos, *Cuvânt înainte*, p. 7.

²³⁸ *Ibidem*, p. 9-10.

mea, / Și pe dealuri și pe văi / Și pe ochișorii mei”²³⁹; *Poesii populare*, selectate din colecția lui G. Vedeanu: „Câte focuri pe sub soare, / Nu-s ca dorul de-arzătoare, / Că dorul, unde se lasă, / Face lacrimilor casă, / Și dorul, unde se pune, / Face inima cărbune. / Câte focuri pe sub stele, / Nu-s ca dorurile mele”; „Plângeți ochi și lăcrămați, / Că voi sunteți vinovați, / Ce-ați văzut, voi nu lăsați, / Ce-ați iubit, nu mai uitați”²⁴⁰; două „povești populare” (anecdote): *De unde se trag nemții și Întrecerea*, auzite în Straja, în august 1904, de N. Cotos²⁴¹.

„Călimdariiul poporului bucovinean”, Cernăuți, 1888-1913, este întocmit de către Samoil Morariu-Andrievici (1888-1894) și Eugen Neșciuc (1895-1913). Rubrica literară și culturală se intitulează *Partea de petrecere* (din 1900). Calendarul, inegal ca orientare, dar și ca exigență literară, se impune însă prin câteva direcții tematice: preferința pentru literatura educativă, evocarea trecutului, interesul pentru folclor, cultivarea limbii române, toate subsumate unui obiectiv major: luminarea „poporului bucovinean”. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, „Călimdariiul poporului bucovinean” difuzează povești, povestiri (istorioare), anecdote (glume), legende, proverbe; schițe, nuvele, scenete, fabule, maxime, aforisme și parabole, informații și sfaturi diverse, studii de istorie, lingvistică și folclor, traduceri din literatura universală, bucurându-se de colaboratori valoroși. În acest calendar bucovinean, își face loc o specie a publicisticii de informație, reportajul, valoros, sub aspect documentar, pentru cercetarea științifică, așa cum este cazul articolului *2 iulie 1904 st. v.*, publicat în tomul XVIII, 1905, p. 53-67.

„Tradițiunile” (legendele) populare se înscriu, prin câteva colaborări, într-o direcție mai largă a calendaristicii din epocă: Simion Fl. Marian, *Românca și tătarii*²⁴²; Simion Fl. Marian, *Iadul și raiul*, legendă populară în versuri²⁴³; P. Dulfu, *Omul nemulțumit*, legendă în versuri²⁴⁴; S. Teodorescu-Kirileanu, *Mănăstirea Putnei*²⁴⁵; Simion Fl. Marian, *Tolpa și Ștefan-Vodă*²⁴⁶; C. Urechie, *De ce-i bradul pururea verde?*²⁴⁷ și *Căpcâni*²⁴⁸.

Un spațiu mai larg este rezervat poveștilor, povestirilor (istorioarelor), snoavelor și anecdotelor (glumelor): Th. D. Speranția, *Țiganul la stână*,

²³⁹ *Ibidem*, p. 56.

²⁴⁰ *Ibidem*, p. 105.

²⁴¹ *Ibidem*, p. 148-151.

²⁴² „Călimdariiul poporului bucovinean”, Cernăuți, IV, Editura Librăriei „Romuald Schally, 1891, p. 71-82.

²⁴³ *Ibidem*, p. 69-71.

²⁴⁴ *Ibidem*, XV, 1902, p. 104.

²⁴⁵ *Ibidem*, XVIII, Societatea Tipografică Bucovineană, 1905, p. 68-69.

²⁴⁶ *Ibidem*, XIX, 1906, p. 85-89 (preluare din volumul *Tradițiuni populare române*, Sibiu, 1878).

²⁴⁷ *Ibidem*, XXII, 1910, p. 82-83.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. XXV, 1912, p. 74-76.

anecdotă²⁴⁹; M. G. T., *Chiște țigănești*, anecdotă²⁵⁰; Eugen Neșciuc, *La ce duce neîmpăcarea*, poveste²⁵¹; *Cine dă, sieși dă*, povestire²⁵²; Elena Didia Odorica Sevastos, *Copiii țiganului și Cum își bocește țiganca danciul*, glume²⁵³; V. A. Urechia, *Țara fără bătrâni*, povestire²⁵⁴; Ion Pop-Reteganul, *Norocul și mintea*, snoavă²⁵⁵; *Cum a intrat Napoleon în rai*, snoavă²⁵⁶; *O anecdotă*, cu referire la o călătorie prin țară a domnitorului Alexandru Ioan Cuza²⁵⁷; *Cum dai, așa vei lua*, istorioară²⁵⁸; *Glume*²⁵⁹; *Nevasta morarului*, anecdotă²⁶⁰; *Minciuni și nu prea*, povestiri, anecdote, glume²⁶¹; [*Glume și anecdote*]²⁶²; Ion Pop-Reteganul, *Toader Sprinten*, povestire referitoare la urmările nefaste ale beției²⁶³; *Din viața lui Petru cel Mare*, istorioară²⁶⁴; *Valoarea lucrurilor*, istorioară²⁶⁵; Th. Speranția, *Țiganul cu pușca*, anecdotă²⁶⁶; L. N. Tolstoi, *Țarul și cămașa*, istorioară²⁶⁷; *Din sacul cu minciuni*, glume²⁶⁸; *Cărăbuș*, anecdotă²⁶⁹; *O pereche de muieri*, anecdotă²⁷⁰; *Fără noroc*, anecdotă²⁷¹; *Norocul cu nenorocirea*, poveste²⁷²; *Glume*²⁷³; *Trocuța*, istorioară²⁷⁴; *Femeia cu trei zile de boierie*, poveste²⁷⁵; Vasile Pop, *Trei crai*, poveste²⁷⁶; *Glume*²⁷⁷; M. Stroescu, *Un om rău*, istorioară²⁷⁸;

²⁴⁹ *Ibidem*, IV, 1891, p. 99-100.

²⁵⁰ *Ibidem*, p. 100-102.

²⁵¹ *Ibidem*, IV, 1891, p. 89-95.

²⁵² *Ibidem*, X, Editura gazetei populare „Deșteptarea”, 1897, p. 107-109.

²⁵³ *Ibidem*, p. 127-128.

²⁵⁴ *Ibidem*, XII, 1899, p. 71-73.

²⁵⁵ *Ibidem*, p. 74-82 (preluare din volumul *Povești ardelenesti*, I-V, Brașov, 1888).

²⁵⁶ *Ibidem*, p. 84-86.

²⁵⁷ *Ibidem*, p. 94-95.

²⁵⁸ *Ibidem*, XIII, 1900, p. 110.

²⁵⁹ *Ibidem*, p. 113-118.

²⁶⁰ *Ibidem*, p. XIV, 1901, p. 69-75 (preluare din „Gazeta Transilvaniei”, Brașov).

²⁶¹ *Ibidem*, p. 110-118.

²⁶² *Ibidem*, XV, 1902, p. 122-128, 129-134.

²⁶³ *Ibidem*, XVI, 1903, p. 82-89.

²⁶⁴ *Ibidem*, p. 91-93.

²⁶⁵ *Ibidem*, p. 95.

²⁶⁶ *Ibidem*, XVII, 1904, p. 102-103.

²⁶⁷ *Ibidem*, p. 97-98.

²⁶⁸ *Ibidem*, p. 107-123.

²⁶⁹ *Ibidem*.

²⁷⁰ *Ibidem*, p. 125.

²⁷¹ *Ibidem*.

²⁷² *Ibidem*, XVII, 1904, p. 57-60.

²⁷³ *Ibidem*, p. 95-103.

²⁷⁴ *Ibidem*, XVIII, 1905, p. 92.

²⁷⁵ *Ibidem*, p. 95.

²⁷⁶ *Ibidem*, p. 97-99.

²⁷⁷ *Ibidem*, p. 100-115.

Nicolai Carabașiu, *Toma Păcală*, poveste²⁷⁹; Ioan S. Ionescu, *Înțelepciunea femeii*, anecdotă²⁸⁰; Moșul [N. Petra-Petrescu], *Dorințele bogatului și dorințele săracului*, poveste²⁸¹; I. Ciocârlan, *Cetățuia Stăncuței*, poveste „din spusa poporului”²⁸²; Horia Petra-Petrescu, *Gică*, poveste²⁸³; Alex. Morariu, *Noi trei, pentru un caș, așa ni se cade*, poveste auzită de la doi țărani din Pătrăuți pe Suceava²⁸⁴; *Dracul în coș*, „întâmplare adevărată”, poveste tradusă în limba română de I. Budișan²⁸⁵; *Glume*²⁸⁶.

Cu toate denumirile sub care circulă prin intermediul „Călindariului poporului bucovinean” (poveste, povestire, istorioară, anecdotă, glumă, întâmplare, vorbă de clacă, poznășie țărănească) și în folclorul din Bucovina (polojanie / polojenie, prujitură, jitie / jâtie, pătăranie, minciună, scornitură, șagă, tacla, pildă, glumă, chiar basm / basnă), textele de aici, precum și altele de aceeași factură, sunt snoave.

Ca specie a epicii populare, în proză, cuprinzând un singur episod, snoava are un caracter satiric și un conținut anecdotic, cunoaște o largă răspândire și se adaptează, de-a lungul timpului, la realitățile locului, contaminându-se, uneori, cu alte narațiuni. Snoavele din paginile acestui calendar, ilustrează bogăția repertoriului românesc al snoavei, numărul mare de variante ale unor teme și motive (aproximativ patru mii de tipuri de snoave propriu-zise și două sute de anecdote), dar și circulația speciei într-un spațiu geografic mai larg.

După conținutul lor, snoavele difuzate de calendar corespund, parțial, celor patru categorii tematice: relații sociale (bogat-sărac), relații familiale (soț-soție, părinți-copii, naș-fîn), deficiențe psihologice și defecte fizice. Deseori, găsim în repertoriul snoavei preferate de calendar narațiuni ce vizează defecte general-umane: avariția, beția, hoția, lenea, lăcomia, minciuna, prostia. Snoavele ce fac trimitere la deficiențe psihologice și defecte fizice lipsesc din paginile calendarului bucovinean. Sunt frecvente, însă, dar fără să abunde, snoavele ce oglindesc coloratura socială și etnică a provinciei. Țăranul, dascălul, preotul, arendașul, cămătarul, negustorul, cerșetorul, românul, neamțul (șvabul), evreul (jidantul), poleacul (polonezul), țiganul sunt personaje în anecdota din Bucovina, care circulă, cu puține excepții, în narațiuni construite într-o poetică a simplității cuceritoare și sub semnul ironiei îngăduitoare, anecdotă spusă / scrisă aproape peste tot, aici, cu serenitate. Astfel de texte vor fi făcut deliciul

²⁷⁸ *Ibidem*, XIX, 1906, p. 77-80.

²⁷⁹ *Ibidem*, p. 81-85.

²⁸⁰ *Ibidem*, p. 91-93.

²⁸¹ *Ibidem*, XXIII, 1910, p. 102-105.

²⁸² *Ibidem*, XXI, 1908, p. 70-77.

²⁸³ *Ibidem*, XXV, 1912, p. 65-68.

²⁸⁴ *Ibidem*, p. 69-73.

²⁸⁵ *Ibidem*, p. 77-79.

²⁸⁶ *Ibidem*, p. 106-109.

ceasurilor de lectură din momentele de odihnă ale cititorului de la oraș și din sate (de la Sâmedru până la Buna Vestire, la clăci diverse, la sărbătorile mari de peste an, în repaosul de la sfârșit de săptămână și de la sfârșitul anului etc.)²⁸⁷ și ar merita să fie strânse într-o ediție critică. Simplitatea, stilul lipsit de podoabe, exprimarea plină de tâlc, nu rareori frumusețea limbii, comicul jovial sunt mărcile acestor narațiuni aproape nelipsite din sumarul calendarului și almanahului românesc din Bucovina de până la 1918.

După criteriul compoziției, snoavele întâlnite în calendar aparțin tipului în care se încadrează narațiunile construite dintr-un singur episod, având un singur personaj, cel negativ (glumele și anecdotele) și tipului care grupează snoave compuse din două scene sau din două acțiuni (cu un sistem binar,

²⁸⁷ Pentru semnificația profundă a fenomenului, văzut din Bucovina, iată câteva observații referitoare la „poveste” și la ceremonialul povestirii: „Poveștile nu sunt lucru de nimica. Ele-s de la Dumnezeu lăsate. Și, mai ales în părțile noastre, poveștile is în mare cinste, de când știu eu și încă mai de mult, de când umbla Dumnezeu cu sacul lui de daruri pe pământ, așa cum merge vorba din bătrâni. Și, într-o părere, trebuie să fie adevărat ce se spune. Anume că, umblând Tătuca din Cer pământul în lung și-n lat, scotea din sac și lăsa pe unde trecea anumite daruri și bogății. La noi în țară se zice că s-o-mpiedicat Dumnezeu într-un ciomp și-o curs din sac toate bogățiile. De aceea se află la noi toate minunățiile, cum numai în rai s-o pomenit. Când s-o ridicat, Dumnezeu o vrut să le strângă înapoi, dară Sfântu Petru nu l-o lăsat: - Lasă-le, Doamne, să fie și pe pustia asta de pământ un colț de rai! Dumnezeu și-o pus degetul pe frunte: - Să fie cum zici tu, Petre. Dară văd eu că nu-i cu dreptate ce s-o-ntâmpat. De aceea le las eu, dară mai zic: Ale lor să fie toate câte ne-o scăpat din sac, dară să le stăpânească numai cu amar și să le apere cu sânge de pofta și jinduiala celor din jur. Să fie bogăți în țară săracă! [...] Povești pot să tot fie pe tot pământul, dară ele nu trăiesc mult. Se vestejesc și mor și lumea le uită. Că la noi, ca nicăieri în altă parte, o rămas cheia poveștilor. Cresc poveștile ca buruienile prin toate coclaurile și pe toate șanțurile. Numai bolânzii nu le văd și numai leneșii-leneșilor, cei care zic stai, mămăligă, să te mânânc, nu-ntind mâna să le culeagă. [...] Poveștile noastre, date nouă ca să ne mai uităm amarul și să putem impinge carul, nu pot fi apă chioară. Ci apă vioară din izvorul adevărului și a[l] dreptății. Și numai cine nu crede nu le vede și la masa lor nu șede, dară cui le-ascultă are minte multă. Așa că și măriile voastre ascultați și nu mai întrebați, că ce-i și cum, că nici eu n-am fost luat cu cârnicul și pus în pod la fum! Zău că na!”. [...] De aceea strângeți-vă grămăgioară, norod din nouă hotară, desjugați boii de la cară; iară voi, șlidă de copii, strângeți-vă lângă pirostii și faceți și voi roată, cu gura căscată, la povestea mea minunată, de când îi lumea lăsată. Și cât om zăbovi și-om povesti, boii hulubi s-or face cudalbi, gospodarii or căpăta peri albi, nevestele s-or face babe îndoite ca niște costoroabe, iară tu, măi băiete, ai să crești mare și ai să umbli la fete; așîderea și voi, copile și fete, nedeochete, o s-ajungeți a plânge sara pe sub părete, așteptând pe bădița ca să clinească portița”. Vezi Vasile Posteuca, *Băiatul drumului*, roman, ediție îngrijită și prefăcută de Ion Crețu, întregită cu un glosar de Vianor Bendescu, Câmpulung [Moldovenesc], [Fundăția Culturală] Biblioteca „Miorița”, 2000, p. 378, 379, 380, 382.

caracteristic snoavei propriu-zise). Tipurile care se apropie, prin sistemul lor compozițional, de basm (tipul serial, cu snoave alcătuite din mai multe episoade; tipul ciclic, cu snoave în care întâmplările sunt grupate în jurul unui personaj reprezentativ, ca, de exemplu, Păcală) nu sunt întâlnite în paginile calendarului ori nu au fost preferate de editorii acestora.

O categorie de snoave sunt explicative, având un caracter legendar. Uneori, acestea se apropie de legenda propriu-zisă, care face referiri la anumite personaje istorice: Alexandru Ioan Cuza, Petru cel Mare, Napoleon, regele Alexandru al Serbiei.

Gluma și anecdota sunt două categorii ale snoavei foarte răspândite în paginile calendarelor românești din Bucovina. Acestea sunt mai reduse ca dimensiune, se limitează la relatarea unui singur moment și sunt de proveniență citadină. Acest tip de snoavă pune accent pe replica din final, așa-zisa poantă, având rostul de a evidenția atribute ale personajului favorit: curajul, inteligența, istețimea, perspicacitatea sau de a îngroșa defecte: cupiditatea, prostia, viclenia, acestea din urmă urmărind aspecte satirice și obținerea comicului²⁸⁸.

În paginile „Călimariul poporului bucovinean” se publică, de asemenea, proverbe populare („vorbe înțelepte”): *Proverbe populare*²⁸⁹; *Proverbe rusești*²⁹⁰; *Vorbe înțelepte*²⁹¹. Iată, spre exemplu, proverbele rusești reținute în tomul pentru anul 1901:

„Multe mânăstiri nu înveselesc orașul; Nenorocirea vine cu maza și merge cu gramul; Pe rus îl înșeală țiganul, pe țigan jidanul, pe jidan grecul, pe grec dracul și pe drac armeanul; O pace rea e mai bună decât un război bun; Dacă bărbatul nu-i schilav, atunci e frumos; La joc și la drum se cunoaște omul; După îmbrăcăminte se primesc oamenii și după minte se petrec afară; Sărăcia nu-i păcat, dar curând te poate face să păcătuiești; Și pe bărbatul bătrân îl iubește soția, dacă el nu e gelos; Numai câinii și domnii mari nu postesc; Care mănâncă usturoi nu trebuie să o mai spună; Unde dracul nu sosește la timp, acolo trimite femeia; O minciună înțeleaptă adeseori e mai bună decât un adevăr prost; Nu-ți prețui femeia după a treia zi, prețuiește-o după al treilea an”.

O mențiune aparte facem, tot aici, pentru colinde. „Călimariul poporului bucovinean” publică, astfel: I. G. Sbiera, *O, Ieru-mi, Doamne!*²⁹²; *Urări de Crăciun*²⁹³; *Florile-s dalbe, Junelui junelaș, Feciorita d’ocheșiță, Sub cetate, Colo*

²⁸⁸ Sabina-Cornelia Stroescu, *La typologie bibliographique des facéties roumaines*, I-II, Bucarest, Édition de l’Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1969; Constanța Buzatu, *Snoava*, în DLRO, 1979, p. 794-795.

²⁸⁹ „Călimariul poporului bucovinean”, IV, 1891, p. 102.

²⁹⁰ *Ibidem*, XIV, 1901, p. 101-102.

²⁹¹ *Ibidem*, XVI, 1903, p. 99-101; XVIII, 1905, p. 88-90; XIX, 1906, p. 94.

²⁹² *Ibidem*, IV, 1891, p. 41.

²⁹³ *Ibidem*, p. 45-47.

sus, mai din sus, Peșitorul, Neamul lui Petru, Sus, boieri, nu mai dormiți!, Grăul, mirul, vinul, Casa bogatului, În orașul Vifleem, Sculați, sculați, boieri mari, Vine Crăciunul cel bătrân, Fii vesel, iubit creștin, Mulțămită după colindă²⁹⁴; Colinde din Ardeal²⁹⁵; Noaptea până-n zori²⁹⁶. Cele mai multe dintre acestea sunt „colinde vechi românești”, după cum precizează Eugen Neșciuc, redactorul calendarului.

Pentru frumusețea și valoarea lor (literară și documentară deopotrivă), transcriem două colinde dintre cele menționate mai sus, cu precizarea că cea de a doua, creație antologică în cadrul poeziei sărbătorilor noastre de iarnă, se bucură de o largă circulație și astăzi:

„Colo-n josul mai în jos, / Colindăm, Doamne, colinda, / Este-o dalbă monăstire, / Colindăm, Doamne, colinda, / Da-n monăstire cine șede? / Dumnezeu cu s[f]ântul Petre. / Se luară, se duseră, / Colindăm, Doamne, colinda, / În mijlocul satului, / La casa bogatului, / Colindăm, Doamne, colinda, / Bun-ă cina, bogat mare? / „Bun-ă cina, nu-i de voi, / Că-i de bogați mari ca noi!”, / Colindăm, Doamne, colinda. / Se luară, se duseră, / Colindăm, Doamne, colinda, / În marginea satului, / La casa săracului, / Colindăm, Doamne, colinda, / Bun-ă cina, sărac mare? / „Bun-ă cina, puținea, / Dați cu toți pe lângă ea!”, / Colindăm, Doamne, colinda. / Luatu-s-au, dusu-s-au, / Colindăm, Doamne, colinda, / Tot pe crâncul ceriului, / Pe urmuța stelelor, / Pân' la ușa iadului, / Colindăm, Doamne, colinda. / „Ia-n vezi, Petre, ce-i vedea!”, / „Văd casa bogatului / În mijlocul iadului, / Arde-n para focului”, / Colindăm, Doamne, colinda. / Luatu-s-au, dusu-s-au, / Colindăm, Doamne, colinda, / Pe urmuța stelelor / Și pe crâncul ceriului / Pân' la poarta raiului, / Colindăm, Doamne, colinda. / „Sui, Petre, vezi ce-i vedea!”, / „Văd casa săracului / În mijlocul raiului / Și ii plină de bunătăți / Pentru că ne-a ajuns la toți!”, / Colindăm, Doamne, colinda” (*Casa bogatului*); „Sculați, sculați, bo[i]eri mari, / Florile dalbe, / Că vă vin colindători, / Florile dalbe, / Noaptea, pe la cântători, / Florile dalbe, / Și nu vă vin nici c-un rău, / Florile dalbe, / Ci v-aduc pre Dumnezeu, / Florile dalbe, / Să vă mântu[i]je de rău, / Florile dalbe, / Un Dumnezeu nou născut, / Florile dalbe, / În scutite învăscut, / Florile dalbe. // Sculați, voi, bo[i]eri plugari, / Florile dalbe, / Că pe cer s-a arătat / Florile dalbe / Un luceafăr minunat, / Florile dalbe, / Ziua să întinerească, / Florile dalbe, / Oamenii să se-nfrățească; / Florile dalbe / Cântă-n luncă păsărele, / Florile dalbe, / La fereastră – rândunele, / Florile dalbe, / Noi vă zicem: să trăiți / Florile dalbe / Întru mulți ani fericiți / Florile dalbe / Și ca pomii să rodiți / Florile dalbe / Și ca ei să-mbătrâniți! / Florile dalbe” (*Sculați, sculați, boieri mari!*)²⁹⁷.

²⁹⁴ *Ibidem*, XVI, 1901, p. 59-60, 60, 60-61, 61, 61-62, 62, 63, 63-64, 64, 64, 64-65, 65, 65, 65-66, 66.

²⁹⁵ *Ibidem*, XVIII, 1905, p. 94.

²⁹⁶ *Ibidem*, XXIII, 1910, p. 84.

²⁹⁷ Colindele difuzate de acest calendar sunt, cele mai multe, colinde religioase. Acestea ilustrează, între altele, faptul că „sărbătoarea Crăciunului este prilej pentru români de a întoarce pagină cu pagină istoria biblică, răsfoind *Scriptura* cu fiecare colind religios, cântec de stea sau vicleim. Din comoara de neprețuit a folclorului românesc, unde se găsesec toarse de veacuri, ca-n firul de borangic, fibrele credinței

În paginile „Călimdariiului poporului bucovinean” se tipăresc și câteva plugușoare: *Cu aratul*²⁹⁸; *Plugușorul. La Sfântul Vasile (Anul Nou)*²⁹⁹. Cel de-al doilea, reprodus din „Revista ilustrată”, reliefează bogăția și unitatea folclorului românesc în diversitatea variantelor sale, frumusețea versurilor și expresivitatea limbii:

„Mâne anul se-n[n]o[i]ește, / Plugușorul se pornește. / Plugul nu-i făcut de mine, / Să n-aveți ciudă pe mine, / Ci-i lăsat de Dumnezeu / Să umble și bun și rău, / Să umble și plugul meu. / Că și noi, de-un an de zile, / Așteptăm pe Sânt Vasile. / Mâne anul a sosit, / Să ni dați ce-ați juruit, / La noi prețu-i hotărât: / Câte-un gălbănaș bătut. / Da nici plug nu v-a arat / Așa mândru, minunat, / Că-i adus din Țarigrad: / I-am pus cormană de brad, / Plazul i l-am pus de plop / Ca să fie cu noroc, / Și răsteiele de corn /

milenare, desprindem din adâncimea sufletului strămoșesc trăirea cuvântului divin, an de an, odată cu sărbătorile creștine. [...] Din felurimea și bogăția colindelor de Crăciun și Anul Nou, din mulțimea versurilor și unitatea melodică a cântecelor de stea, ca și din practicile ce se leagă de aceste două sărbători creștine cu drama religioasă a *Irozilor*, poporul român are cea mai populară sinteză a religiei creștine” (Pantelimon Miloșescu, *Datini strămoșești de Crăciun și Anul Nou*, prefață de Pandele Olteanu, București, Editura pentru Turism, 1990, p. 38-39; vezi și Ion Gh. Savu, *Un tezaur de simțire și gândire creștină. Colindele Sf. Nașteri*, în „Viitorul”, București, anul XXVI, nr. 24, decembrie 1938, p. 1-3; Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români, Crăciunul. Studiu etnografic*, București, Academia Română, *Culegeri și studii*, vol. XX, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1914; Al. Rosetti, *Colindele religioase la români*, București, Editura Cartea românească Pavel Suru, 1920). Dintre culegerile noastre de colinde, pentru rostul ei în epocă, menționăm, în primul rând, culegerea de popularizare întocmită de George Breazu, *Colinde*, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1938, 45 p., reunind 300 de texte, de „o mare frumusețe a versurilor”, provenind din toate provinciile istorice ale țării, considerată de Nicolae Iorga „o mare culegere de poezie populară”, cu toate neajunsurile sale ce stau sub semnul școlii romantice de editare a folclorului. Și în Bucovina, în răspândirea colindelor un rol important îl au manualele școlare, calendarele și almanahurile, care în partea a doua a secolului al XIX-lea și în prima parte a secolului al XX-lea contribuie la difuzarea frumoaselor noastre colinde strămoșești, religioase și laice deopotrivă. Din bibliografia temei, pentru acest spațiu etno-cultural vezi, între altele, I. G. Sbiera, *Colinde, cântece de stea și urări la nunți*, Cernăuți, Tip[ografia] Arhiepiscopală, 1888; Sergiu Moraru (coordonator), *Folclor din Țara Fagilor*, Cuvânt-înainte de Arcadie Suceveanu, prefață de Grigore Bostan, Chișinău, Editura Hyperion, 1993; Aurelian Ciornei, Ion Drăgușanul, *Veniți de vă veselii!*, Suceava, Grupul Editorial „Mușatinii” – „Bucovina viitoare”, 2001 (o bogată culegere de „colinde românești”, întocmită din presa vremii, dar și din colecții personale mai noi, se află aici la paginile 34-87); Ion Drăgușanul, *Vechi colinde bucovinene*, Suceava, Editura „Mușatinii”, 2007, 217 p. (lucrarea reunește texte diverse, colinde, cântece de stea, plugușoare, Irozii, pe care autorul le preia din mai multe surse: I. G. Sbiera, S. Fl. Marian, Elena Niculiță-Voronca, L. Bodnărescu, „Călimdariiului poporului bucovinean”, Cernăuți, 1898-1901).

²⁹⁸ „Călimdariiului poporului bucovinean”, IV, 1891, p. 45-47.

²⁹⁹ *Ibidem*, XIV, 1901, p. 66-68.

De la Valea lui Ion; / Bârsa i-am pus-o de tei / Că plugul nostru-i cu temei./ Sân[t] Vasile de dimineață s-a sculat, / Pe cei ochi negri s-a spălat, / La toți sfinții s-a-nchinat, / Plosca-n mână a luat, / Pe la toți plugarii a dat / Și îndată a și plecat / Cu dânsii la arat / La deal până-n zori / Pe câmpia cu flori; / Brazdă neagră a răsturnat / Și prin brazde-a sămănat / Grâu de vară / Cu negară, / Grâu mărunț / Cu arnăut. / A dat Domnul, s-a făcut. / A trecut o săptămână, / Cel mult o lună, / Sân[t] Vasile a poruncit îndată / La visitiu din grajd să scoată / Un cal graur / Voinic ca un taur, / Cu șeaua de aur, / Cu frâu de margaritari / Ca la boierii cei mari; / Pe murguleț a-ncălecat / Și la grâu a alergat. / Tare a fost înspăimântat / Că grăul s-a scuturat. / De călare s-a plecat / Și trei spice a luat, / În buzunar le-a băgat / Și înapoi s-a înturnat. / Pe murguleț l-a adaptat. / Când din frâu a scuturat /Și murgulețul a nechezat, / Marea că s-a tulburat, / Toate corăbiile s-au înecat, / Numai una a scăpat, / A lui Irod împărat. / Dar Sân[t] Vasile / Nici în samă n-a băgat, / Ci la târg a alergat / Ca să facă secererele / Mărunțele, / Cu zimții de floricele, / Să de[i]e la nepoțele, / La copile ocheșele, / Ca să strângă grâu cu ele. / Și le-a pus la secerat / Pe lanul de după sat, / Că grăul îi mai îndesat. / Câți erau și secerau, / Ca Sân[t] Vasile niciunu[l] nu era, / El cu dreapta seceră, / Cu stânga snopu-l lega, / Cu piciorul îl arunca, / Și încă îl arunca pe cla[i]e /Ca pe grâu să nu mai ploaie; / Când din gură-a şu[i]erat, / Nouă [i]epe-au alergat / Cu copitele / Cât pitele, / Pe unde călca / Scăpăra, / Pe unde atingea, / Frigea. / Paie cupicioarele împingeau / Și grăul curat rămânea. / Apoi la moară îl ducea / Și grăul îl măcina /Și dintr-însul ei făcea / Șapte pite potrivite, / Tocmai bine nimerite / Pentru plugarii voinici, / Le dedea tot câte cinci, / Ear nouă îndoit / Ca să avem pentru plugărit. / Noi, boieri, am mai ura / Că mai știm câte ceva, / Dar ni-i că vom însera / Și nu suntem de colea, /Ci suntem de la Turtură, / De unde brânza ustură, / Și mai suntem de la Calica, /Unde-i mamaliga cât nuca / Și-o păzesc 12 cu măciuca / Să n-apuțe nici furnica. / Să scurtez din cuvânt, / Dați-ne ce-ați juruit: / Câte-un gălbănaș bătut / Și un găvânoșel cu unt /Să ungem boii la gât / C-avem trei dealuri de suit / Și trei văi de coborât; / Să ne mai dați trei vedre de vin / Să fie cheful deplin. / Eu, la anul, de-oi trăi, / Să știți bine că-oi veni / Și vă voi hiritisi. / Eară dacă voi muri, / La anul n-oi mai veni, / Atunci să puneți câte-un ban /Să-mi faceți un cotoman / Să nu mă-ngroape cu suman” (*Mâne anul se-n[n]o[i]ește*)³⁰⁰.

³⁰⁰ Potrivit cercetătorilor săi, „colinda *Plugușorului*” este „una dintre datinile cele mai vechi și mai frumoase ce s-a păstrat și se păstrează încă până în ziua de azi la poporul român”. „Vorbind despre aratul pământului cu 12 boi, despre semănatul grăului, seceratul și măcinatul lui, ca și despre frumoasa morăriță, plugușorul, care cuprinde în sine atâta poezie, este datina românească – scrie unul dintre exegeți – care zugrăvește în culori atât de vii deprinderea principală a poporului nostru. Românul ară și seamănă chiar și în toiul iernii – ară în preseara și seamănă în dimineața Anului Nou!” (vezi Simeon Florea Marian, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, vol. I, *Cârnilegile*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1989, p. 22). Pentru circulația textelor, cu marea lor bogăție de variante, în întreg spațiul românesc, păstrarea datinilor strămoșești și a tradițiilor creștine ale neamului nostru, pentru forma aleasă de exprimare, vezi, între altele, și Pantelimon Miloșescu, *op. cit.*, p. 74-93. La fel ca toate celelalte texte, plugușorul reprodus aici are și o netăgăduită valoare documentară, ilustrând rostul datinilor în menținerea identității culturale și naționale a românilor din Bucovina de altădată.

Pe lângă acestea, „Călimdariumul poporului bucovinean” publică mai multe cântece populare, unele având mențiunea că sunt culese din Bucovina: *Doine cătănești*³⁰¹; *Poezii populare*, majoritatea, strigături³⁰²; *Sluta bogată*, strigături³⁰³; *Poezii populare*, strigături³⁰⁴; *Poezii populare*³⁰⁵; *Chiuituri la joc*³⁰⁶; Valerian Dugan-Opaiț, *Urări la nunțile țărănești în Bucovina*, texte retipărite din volumul *Vătâjelul sau urări ținute la nunțile țărănești din Bucovina*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1904³⁰⁷; C. Urechie, *Cântece populare*, texte culese de autor din localitatea Volovăț³⁰⁸; *Cântece populare*³⁰⁹; *Găcitur*³¹⁰.

„Călimdariumul poporului bucovinean” publică și un studiu de folclor: N. Bălan, *Doina*, „schiță din literatura populară”³¹¹.

„Calendarul Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina pe anul 1914”, apare la Cernăuți, având 176 de pagini. Este editat de Comitetul Societății pentru Cultură și întocmit de Ion Nistor.

Scopul calendarului este precizat în articolul *Din istoria calendarului nostru*: „luminarea minții”, „încălzirea sufletelor” și „îmbălbânzirea moravurilor”.

„Călăuziți de cele mai bune și mai frumoase intențiuni – scrie îngrijitorul periodicului –, trimitem calendarul acesta, ca dar de Anul Nou, în casa fiecărui cărturar român din Bucovina, ca să-i rămână în cursul anului întreg sfătuitor bun și cu priință în toate împrejurările și nevoile vieții. Pentru orele sale de recreație am întocmit și o parte literară, în care am primit numai ceea ce, după socotința noastră, ar putea contribui la luminarea minții și la edificarea sufletească. Pe lângă sfaturi și îndemnuri pentru cei ce au nevoie de ele, aducem și bucăți alese, în versuri și în proză, reproduceri și lucrări originale, toate izvorâte din gândul bun și din sufletul frunțașilor gândirii și simțirii românești. Totodată am atins și toate chestiunile de actualitate de la noi din Bucovina, precum sunt chestia bisericească și cea școlară. [...]

Calendarul acesta e menit atât pentru popor cât și pentru intelectuali, tinde deci să devie un simbol de unire și înfrățire sufletească între toate păturile neamului

³⁰¹ „Călimdariumul poporului bucovinean”. XIV, 1901, p. 81-85.

³⁰² *Ibidem*, p. 104-109.

³⁰³ *Ibidem*, X, 1897, p. 111-112.

³⁰⁴ *Ibidem*, XVI, 1903, p. 94.

³⁰⁵ *Ibidem*, XVII, 1904, p. 85-86

³⁰⁶ *Ibidem*, XVIII, 1905, p. 93-94.

³⁰⁷ *Ibidem*, XIX, 1906, p. 54-63. Noi retipărim lucrarea, după ediția a II-a, Brașov, Editura Librăriei Ciurcu, 1906, sub titlul *Vătâjelul sau orațiuni ținute la nuntele țărănești și doine culese din gura soldaților români*, în volumul Ilie Dugan-Opaiț, *Familia Dugan din Cireș-Opaițeni*, ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției, comentarii, glosar, postfață, anexe și album de Vasile I. Schipor, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2009, p. 182-228.

³⁰⁸ *Ibidem*, XXIII, 1910, p. 76-79.

³⁰⁹ *Ibidem*, p. 79-82.

³¹⁰ *Ibidem*, p. 111.

³¹¹ *Ibidem*, XXV, 1912, p. 60-64.

romănesc din Bucovina. Drept aceea, am întocmit partea literară astfel ca fiecare cetitor să găsească în ea ceva după gustul și înclinațiunile sale. Prin ilustrațiunile de tot felul am căutat să învioșăm textul și să înfățișăm persoane și lucruri demne de a fi cuprinse cu căldură în sufletul nostru”³¹².

Colaborarea pe care o solicită Ion Nistor pentru realizarea acestui calendar bucovinean reprezintă „prinosul cel mai curat și fără de prihană, pe care intelectualii români îl pot aduce spre luminarea minții, spre încălzirea sufletelor și spre împlânzirea moravurilor fraților săi remași acasă la plug și la coasă, în întunecimea neștiinții, în rătăcirile superstiției și în scârba deprinderilor rele”³¹³.

Pentru realizarea obiectivelor sale, calendarul publică sfaturi gospodărești, agricole, sanitare, povește etice, maxime, cugetări, evocări istorice, cronici sociale și culturale. Literatura selectată aparține unor scriitori români de prestigiu, între care: Mihail Sadoveanu, George Coșbuc, Octavian Goga, Ioan Alexandru Brătescu-Voinești, Panait Cerna.

Interesul pentru valorificarea folclorului și a tradițiilor populare românești este, de asemenea, de remarcat în paginile acestui calendar: C. Rădulescu-Codin, *Îngerul românului*, o poveste ce ilustrează „cât poate fapta bună” / urmările faptei bune în viață, reproducere din *Povești și legende din popor*, vol. XVI, editat de Academia Română³¹⁴; *De ce nu a făcut Hristos recurs...?*, snoavă³¹⁵; *Glume*³¹⁶; Dimitrie Marmeliuc, *Ce „zice” poporul românesc, în cântecele sale, despre Cuza-Vodă și Regele Carol*, studiu³¹⁷; C. Rădulescu-Codin, *Norocul și mintea*, snoavă, reproducă *Din viața poporului român*, vol. XVII³¹⁸. Articolul *Un capitol despre lene și superstiție*, semnat de G. Coșbuc, este un admirabil comentariu pe marginea calendarului popular al săptămânii: „Ce poți să vorbești despre zilele săptămânii? Că sunt șapte și că le chiamă așa și așa, că într-una nu e bine să torci, într-alta să frământă (tot lucruri femeiești, săracele femei!), că una te apără de foc, alta de boli, alta de trăsnet. [...] Așa e cu posnașele aceste de zile. Ai lucra și n-ai când!”³¹⁹.

³¹² Ion Nistor, *Din istoria calendarului nostru*, p. 63-64.

³¹³ *Ibidem*, p. 64.

³¹⁴ *Ibidem*, p. 72-76.

³¹⁵ *Ibidem*, p. 80.

³¹⁶ *Ibidem*, p. 96, 117-118.

³¹⁷ *Ibidem*, p. 105-108.

³¹⁸ *Ibidem*, p. 135-139.

³¹⁹ *Ibidem*, p. 158-160. Potrivit calendarului popular românesc (vezi Elena Niculiță-Voronca, Arthur Gorovei ș.a.), „luni este bine să se postească și să se dea de pomană, fiind ziua morților. Tot ce facem aici, pe pământ, luni, morții văd și mănâncă din toate mâncările noastre. Luni e ziua cea mai curată. Pânza pentru albituri se croiește luna. Semănatul trebuie să înceapă luna sau joia, în zori, ca orice lucru însemnat pe care îl face omul. Dacă ceri luna cu împrumut, ai noroc la căpătuială. Tot lucrul care începe luna merge bine, cu spor și ține mult. Dacă primești bani luna e semn bun. Luna se

ține pentru ochi. Tot lumea este ziua vrăjilor, copiii se înțarcă lumea. Marți nu-i bine de urzit, fiindcă în această zi a fost urzită lumea. Marțea și sâmbăta sunt zile pocite, rele. Marțea nu trebuie să începi nimic, fiindcă nu sfârșești cu bine. Marțea nu-i de spor, nici de ajutor, ci de năpastă și ură. O logodnă nu este bine să se facă marțea, miercurea și vinerea, acestea fiind zile păgubitoare. Marți nu-i bine să pleci la drum, să te muți, să îmbraci o haină nouă. Femeile nu trebuie să se spele pe cap în această zi, pentru că le mor bărbații. Marți nu se toarce și nu se coase, fiindcă vine Marțolea (divinitate malefică în Bucovina și Maramureș, care interzice patru îndeletniciri femeiești în această zi a săptămânii: torsul, țesutul, fierberea rufelor și făcutul pâinii), iar vârcolacii mănâncă luna. Miercuri este ziua Maicii Domnului și se postește în cinstea ei. Miercurea nu se începe pânză, fiindcă în această zi s-a făcut pământul. Ca să ai puicuțe, cloșca se pune în zilele femeiești: miercurea, vinerea, sâmbăta și duminica. Ca să ai cucuși, cloștile se pun în zilele bărbătești ale săptămânii: luni, marți și joi. Miercuri este a doua zi din săptămână ca mărime, fiind ziua când a fost prins Hristos. Este zi de post. Miercurea nu trebuie să cârpești nimic, în această zi nu se face leșie, nu se zolește, fiindcă te urăsc oamenii ori rămâi vădană (văduv). Miercurea nu se fac nunți, nu se merge în peșit, nu se pun în pământ castraveții, ca să nu iasă amari, nu se strâng ouăle din cuiabar, ca să nu faci pecingine pe obraz. Joi este o zi bună, în care poți să începi un lucru. În această zi te poți cununa, poți să grijești în casă, să te speli și să te piepteni. Pânza pentru albituri se croiește într-o joi, pe la sfârșitul lunii, ca să țină mai mult. Marțea și joia se spală cămășile. Unghiile nu se taie decât joia și sâmbăta. Vineri este cea mai mare dintre zilele săptămânii, aceasta fiind ziua când a fost răstignit Iisus Hristos. Este zi de post și de nelucrare. Orice lucru început vinerea e fără noroc, nu poate avea un sfârșit bun. Vinerea nu se toarce, nu se coase, nu se scoate gunoiul și cenușa afară din casă, nu se coace pâinea, nu se umple borșul. În această zi nu este bine să dai cu împrumut, fiindcă e spre pagubă. Sâmbăta este ziua morților („prescurărița raiului”). În această zi este bine să nu începi niciun lucru, nici să pornești la vreun drum cu interes. Orice dai sâmbăta este pomană, ceea ce dai în această zi vei vedea pe lumea cealaltă. Numai în această zi este deschis raiul, sâmbăta și duminica iadul fiind închis. Sâmbăta se seamăna cânepa. Ziua aceasta este bună de farmece. Duminica este ziua Învierii, zi plină de lumină, zi sfântă. Cât timp preotul slujește în biserică nu e bine ca omul să doarmă. În această zi nu este bine să sădești plante, că se usucă și nici să uzi flori, fiindcă fac viermi la rădăcină. În această zi nu trebuie să faci focul, să tai păsări, să te speli. Nu este bine să coși, să injugi boii sau să lucrezi ceva, fiindcă-i a foc, nici să pui cloșcă, fiindcă ies puii monștri”. În armonie cu interpretarea lui George Coșbuc, vezi la Elena Niculiță-Voronca și la Arthur Gorovei cântecele satirice referitoare la „săptămâna femeilor leneșe”: „Din părinți am apucat: / Lunea, marțea n-am lucrat; / Miercurea-i împărătească, / Toată lumea s-o slăvească; / Joi: joile sunt legate / Și mă tem să fac păcate; / Vineri: e Vinerea Mare, / Aș lucra, și-i sărbătoare; / Da sâmbătă, de-a tuna, de-a fulgera, / Eu din pat nu m-oi scula! / Duminică, de-a lucra popa, / Voi lucra și eu”; „Luni îi Lunei, / Marți îi Macovei, / Miercurile-mi sunt legate, / Joi nu lucru niciodată. / Vinerile-s Sfinte Vineri, / Tot zile cu post și țineri, / Sâmbăta se face pomană în sat, / Să nu mă duc, ar fi păcat!” (Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român*, Cernăuți, Tip. Wiegler, 1903; Arthur Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, Librăriile „Socec & comp.”, Pavel Suru, C. Sfetea, Seria „Academia Română. Din viața

„**Almanchul literar**”, editat la Cernăuți de Întrunirea academică „Bucovina” și alcătuit de Filimon Taniac, are „un program amăsurat cerințelor”: „luminarea poporului” și „cultivarea inteligenței române” / „deșteptarea națională a inteligenței noastre și a tineretului nostru”, pentru „scăparea [lor] din nenorocirea permanentă” și pentru a deveni conștiente de „misiunea” lor culturală și a prospera prin „unire ambițioasă sufletească”, având o „unică și sfântă țintă”: „apărarea Bucovinei în contra lăcustelor dușmane”. Gândit astfel, „Almanchul literar” are „menirea să fie răspândit și cetit în fiecare cabinet de lectură și în fiecare familie românească”, ducând cu el îndemnul la „unire și frăție”: „Dați-vă deci mâna dreaptă / Cu un sacru jurământ, / Că-n unire și frăție / Vom trăi pân' la mormânt”³²⁰.

În paginile „Almanachului literar”, folclorului i se acordă un spațiu generos. În volumul din 1903, publică: Simion Fl. Marian, *Drăgoi și cucu*, tradiție populară din Bucovina, p. 25-32; Nico Țurcan, „schite din popor”: *Orfanul*, p. 51, *Părăsitul*, p. 52, *Oglinda adevărului*, p. 52-53, *Poveste*, p. 53-54. Sub titlul generic *Ziua și noaptea la popor*, Elena Voronca publică aici: *Seara*, p. 63-65; *Noaptea*, p. 65-68; *Ștима noptii*, *Miezul noptii*, *Zor-de-ziua*, p. 68-70; *Dimineața*, *Ziua*, *Amiaza*, p. 70-72; *Răsăritul*, *Apusul*, *Miezul noptii*, *Amiază-zi*, p. 73-74; *Lumina*, *Domnul Christos*, p. 74-76. În volumul din 1905, „Almanachul literar” publică: Elena Voronca, *Căpitanul lui Ștefan*, „novelă” auzită de la un răzeș din Broscăuți-Storojineț, p. 51-57; Filimon Taniac, *Poezii populare*, p. 89-93.

„Almanachul jubilar «Academia ortodoxă»...”, alcătuit de Nicolae Cotos, își propune și el să corespundă „necesităților timpului”: „cooperarea cu puteri unite întru prosperarea ortodoximii și-a națiunii”, iar pentru aceasta „să între și în coliba țaranului, căci pentru dânsul trebu[i]e să ne grijim”. Urmărind a „gâdeli pofta spre cetire” (a cultiva gustul pentru lectură) a (al) țaranilor, „Almanachul jubilar «Academia ortodoxă»...” publică în volumul din 1909 versuri din folclor referitoare la istoria românească, pe care Vasile Bumbac le inserează în *Botezul Sucevei*, p. 32-41. N. Cotos publică *Două povește populare*, p. 148-151: *De unde se trag nemții și Întrecerea*. Tot aici, se tipărește folclor cules din Bucovina: I. E. Torouțiu, *Poezie populară*, p. 56; G. Vedeanu, *Poezii populare*, p. 105.

„Calendarul «Școalei Române»...”, adresându-se meseriașilor și sătenilor, pe lângă informații administrative, economice, științifice, studii istorice, evocări, poezie și proză (nuvele, povestiri), difuzează folclor, înscriindu-se în tradiția epocii: Elena Voronca, *Cosminul și Dumbrava Roșie*, legende culese din popor, p. 62-63; I. Neculce, *Aprodul Purice*, p. 63; I. G., *Dochia*, legendă, p. 91-93; V. Alecsandri, *Cântecul lui Ștefan cel Mare și Sfânt*, cules din popor, p. 62; Th.

poporul român”, culegeri și studii (XXVII), 1915; Antoaneta Olteanu, *Calendarele poporului român*, București, Editura „Paideia”, 2001, p. 693-714, 15-16.

³²⁰ Prefață la „Almanach literar”, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1905, p. 3-12, *passim*.

D. Speranția, *Tu ești, măi țigane?, Căii țiganului*, anecdote, p. 87, 88-90; I. G., *Doine și strigături*, „împărtașite” (povestite, comunicate) de Nistor Porcuțan din Câmpulung Moldovenesc, p. 90-91³²¹.

„Calendarul copiilor”, Cernăuți, 1909-1914, editat de Societatea academică „Dacia,” în cadrul Bibliotecii populare „Dacia”, publică în mod deosebit povești, povestiri, istorioare, legende și anecdote, îndemnându-și cititorii să adune folclor: *Sărac, dar cinstit*, istorioară, p. 26; *Anecdote*, p. 20, 26, 28-29, 31; S. Fl. Marian, *Țiganul cioban* (p. 25), *Botezul țiganului* (p. 30), *Jurământul țiganului* (p. 30), *Nănașul țiganului* (p. 31)³²²; Moșul [Nicolae Petra-Petrescu], *Rața de aur*, poveste, reproducă din „Amicul tinerimii”, p. 16-19; D. N. Ciotori, *Melcul (Cobelciul)*, povestire retipărită din „Sămănătorul”, p. 22-26; Vasile Balintescu, *Țiganul la cumătrul său Grigoraș*, anecdotă, p. 30-31³²³; G. A. Efram, *Cocostârcul*, legendă reproducă din revista „Fluierașul”, p. 16; Moșu Ștefan, *Din vremea veche*, povestire din copilăria lui Ștefan cel Mare, p. 22-24; V. Ungurean, *Poveste*, p. 24-26; *Anecdote*, p. 18-19; *Găcitoare*, p. 21-22³²⁴; Șt. Domnișoru, *Viorica*, legendă, p. 21-26; *Țiganul vânător*, anecdotă republicată după „Fluierașul”, p. 30; *Măi ciobane de la oi*, cântec, p. 27-28; *Baba Floarea*, snoavă preluată din „Fluierașul”, p. 31-32³²⁵; *În țara lui Prinde Muște*, poveste preluată din „Fluierașul”, p. 21-23; Moș Stan, *Baba Dochia*, poveste, p. 26-27; *Vorbe adânci*, p. 27-28; *Vorbe de clacă*, p. 30-32; *Cântec din vechime*, versuri închinat lui Ștefan-Vodă, p. 19; *Cu plugușorul*, o variantă mai puțin cunoscută, p. 28-30³²⁶.

Calendarale și almanahurile românești din Bucovina de până la 1918 manifestă interes pentru folclor, publicând o diversitate de materiale, de la creații, uneori inedite, până la articole și studii de interes și astăzi pentru cercetarea științifică. Multe dintre textele publicate în paginile calendarelor și almanahurilor românești din Bucovina circulă și într-un spațiu mai larg, contribuind la răspândirea valorilor naționale și, totodată, la crearea și consolidarea unității sufletești și culturale a românilor de pretutindeni.

³²¹ „Calendarul «Școalei Române»...”, Suceava, Editura Societății „Școala Română”, 1905.

³²² „Calendarul copiilor”, Cernăuți, Tipografia Kanarski, 1909.

³²³ *Ibidem*, Societatea Tipografică Bucovineană, 1910.

³²⁴ *Ibidem*, Suceava, Tipografia Societății „Școala Română”, 1912.

³²⁵ *Ibidem*, 1913.

³²⁶ *Ibidem*, Cernăuți, Tipografia „Austria”, 1914.

II. 4. Contribuția scriitorilor din celelalte provincii românești, prezenți în paginile calendarelor bucovinene, la promovarea identității naționale

O cu totul altă poziție față de epic, o disponibilitate nouă de selectare, promovare și difuzare a creațiilor în proză oferă calendarele bucovinene din perioada 1875-1918. Descoperirea epicului este determinată de pătrunderea masivă a spiritului epocii în structura calendarului. În acest răstimp, „se accentuează [...] unitatea culturală a tuturor românilor”, „se formează o spiritualitate unificatoare, cu mare forță de atracție, de nivelare”³²⁷. Așa se explică faptul că preferința celor care întocmesc aici calendare se îndreaptă spre prozatori din toate provinciile românești. Prezența lui C. Negruzzi, I. Creangă, I. Slavici, Al. Vlahuță, B. Delavrancea, I. Al. Brătescu-Voinești, I. A. Bassarabescu, I. Agârbiceanu, M. Sadoveanu reprezintă, în același timp, „treptele povestirii” pe care, descoperindu-le, românii bucovineni își întăresc mai adânc conștiința de sine, primesc „mărturie de vitalitate, de vrednicie, de drept la viață [...] tocmai în partea care e mai amenințată și care are o mai simțită nevoie de a-și vădi însușirile sufletești”³²⁸.

Din proza lui C. Negruzzi, „Căldariul poporului bucovinean” tipărește în 1905, p. 76-80, cu titlul *Sfaturile lui Păcală către Tândală, Scrisoarea XII (Păcală și Tândală sau morala moldovenească)*, „sac de proverbe românești răsturnat în cascadă spumoasă”, „precedent stilistic de glorioasă posteritate”³²⁹. Pentru o întreagă generație atrasă de folclor, din „dorința de identificare cu lumea etniei originare”³³⁰, ca mijloc de apărare împotriva agresiunii cotidianului devastator, *Scrisoarea XII* a putut servi ca model de valorificare savantă a folclorului, îmbinând inteligent și inspirat proverbe cu zicători populare, pigmentate cu elemente de fabulos, într-o structură clasică, de maximă concizie și densitate. Atitudinea umană față de moravuri și tipuri creionate cu vervă și spirit, cu ironie și umor, plăcerea de a comunica — nota particulară a scriitorilor moldoveni din secolul trecut — și de „a asculta povești frumoase din vremile trecute”, după un ceremonial și scenariu străvechi, stilul simplu, spontan, familiar. „arta de a insinua, evoluând cu finețe de la o idee la alta”³³¹ puteau servi nu doar delectării, ci și regăsirii unor punți de revenire la matcă.

³²⁷ Dan Mănuță, *Lectură și interpretare. Un model epic*, București, Editura Minerva, 1988, p. 27.

³²⁸ Eugen Lovinescu, *Literatura Ardealului (cu prilejul povestitorului I. Agârbiceanu)*, în „Convorbiri literare”, anul XLIV, nr. 7, vol. 2, sept. 1910, p. 816-817.

³²⁹ Vladimir Streinu, *C. Negruzzi, marele precursor*, în „Lucafeărul”, anul IX, nr. 52 (243), 24 dec. 1966, p. 1.

³³⁰ Dan Mănuță, *op. cit.*, p. 38-39.

³³¹ C. Ciopraga, *Costache Negruzzi, scriitor modern*, în „Limbă și literatură”, anul XXI, 1969, p. 34-35.

Din creația aceluiași scriitor același calendar tipărește *Sobieski și românii* (XXII, 1909, p. 59-63). Difuzarea prozei lui C. Negruzzi prin intermediul calendarului în spațiul românesc începe devreme. „Calendar pentru poporul românesc”, Iași, IV, 1845, p. 22-29 tipărește, pentru prima oară, *Sobieski și românii*, cunoscută sub titlul *Sobieski și plăieșii*. Aceasta apare mult mai târziu în „Almanah literar și ilustrat”, București, I, 1886, p. 146-150, și în „Calendarul”, Sibiu, XCV, 1887, p. 42-50, cu titlul *Cetatea Neamțului*. Tot aici se publică *Istoria unei plăcinte (Scrisoarea XXII)* (XCLX, 1891, p. 57-60), iar *Lumânărică (Scrisoarea XIII)* în „Calendarul «Săteanului»”, Sibiu, 1895, p. 34-35. „Calendarul poporului”, Sibiu, XXIII, 1908, p. 49-77, difuzează capodopera nuvelisticii românești *Alexandru Lăpușneanu*. Traducerea povestirii lui A. S. Pușkin *Cârjaliul* este inclusă în „Calendarul «Minervei»”, București, XI, 1909, p. 184-186, 188-191.

I. Creangă, cunoscut bine și „gustat” cu o rară plăcere, omagiat în 1910, la 20 de ani de la moarte, prin șezători literare impresionante³³² în toată Bucovina, este reprezentat prin creația sa de început *Soacra cu trei nurori* (1875) în „Calendarul poporului bucovinean”, X, 1897, p. 92-100. Dacă la C. Negruzzi textul reprezenta o invariantă structurală originară aparținând sensului fundamental al eposului (povestitor - comunicare - auditoriu), grupul și povestitorul („bătrânul pădurar”) prefigurând ritualul absolut al povestirii ca „formă arhetipală a epicului”³³³, cu Ion Creangă povestirea românească își precizează mai bine propria sa etică. Compunând aici sub zodia anecdotei propriu-zise, dintr-o altă participare a rapsodului dispus să recreeze formele vechi ale povestirii, el este „povestitorul prin excelență”. Moment de vârf al constantei moldovenești a povestirii, I. Creangă este favorit al unor calendare, care, tipărindu-l, devin publicații privilegiate. *Moș Ion Roată și Unirea*, sub titlul *Anecdote*, apare, pentru prima oară, în „Album macedo-român”, București, 1880, p. 26-27, ulterior în „Almanah literar și ilustrat”, București, II, 1887, p. 86-90 (sub titlul *Moș Ion Roată*), și în „Calendarul «Românului»”, Caransebeș, V, 1893, p. 62-65. *Moș Ion Roată și Cuza-Vodă*, cu titlul *Anecdote*, se tipărește, tot pentru prima oară în „Almanahul Societății Academice Social-Literare «România Jună»”, Viena, I, 1883, p. 29-35. Mai apare și în „Calendarul «Românului»”, Caransebeș, V, 1893, p. 57-61. *Povestea lui Harap Alb*, la doi ani de la apariția în „Convorbiri literare”, se difuzează prin „Călimdarul «Bunului econom»”, Sibiu, III, 1879, p. 1-43. Tot aici, în IV, 1880, p. 81-83, *Ivan Turbincă*, poveste care mai apare în „Almanach literar și ilustrat”, București, I, 1886, p. 92, 94, 96, 98, 100-101, 103-104, 106 și 108-109. Devreme este receptată și *Povestea lui Stan Pățitul* („Călimdarul «Bunului econom»”, Sibiu, VII, 1883, p. 103-120). Tot la Sibiu

³³² Vasile I. Schipor, *Pagini din viața culturală a Bucovinei istorice*, în „Analele Bucovinei”, II, 1 [ianuarie-iunie] 1995, p. 80, 87-90.

³³³ Ion Vlad, *Povestirea. Destinul unei structuri epice (Dimensiunile eposului)*, București, Editura Minerva, 1972, p. 56.

apare *Povestea unui om leneș*, în „Călimdarul poporului”, XIII, 1898, p. 76-78. Un fragment din *Amintiri din copilărie* este inclus în sumarul „Calendarului nostru”, Bârlad, 1918, p. 39-46.

Surprinzător, calendarele bucovinene nu prezintă interes pentru proza lui Ioan Slavici, tipică pentru moralismul și „estetica duișiei” în care s-ar putea încadra. „Almanach jubiliar «Academia ortodoxă»”, Cernăuți, 1884/1909, p. 152-157, tipărește, sub titlul *Este fericire?*, reflecții. O cu totul alta este receptivitatea calendarelor din celelalte provincii. *Scormon* apare în „Călimdarul «Bunului econom»”, Sibiu, V, 1881, p. 103-109, „Amicul poporului. Călimdaru”, Sibiu, XXIII, 1883, p. 83-89, și „Calendarul «Minervei»”, București, IX, 1907, p. 183-190, nuvela *Baciu*, în „Calendarul «Unirii»”, Blaj, III, 1899, p. 65-74, *Popa Tanda*, în „Călimdaru”, Arad, XXII, 1901, p. 94-113, și în „Călimdarul «Bunului econom»”, Sibiu, I, 1887, p. 1-17. *Povestea Spaima zmeilor*, în „Calendarul «Minervei»”, București, IX, 1907, p. 183-190; *O jertfă a vieții*, tot aici, XIII, 1911, p. 191-207, și amintirile intitulate *I. L. Caragiale*, XV, 1913, p. 81-82. „Volksbildungsvereins in Rumänien. Haus Kalender”, București, 1913, p. 215-224, tipărește, pentru prima oară, schița *Ein Demokrat*, tradusă ulterior sub titlul *Un democrat*.

Prezența prozei lui Al. Vlahuță, îndeplinește prerogativele povestirii³³⁴. În „Călimdaru poporului bucovinean”, IX, 1896, p. 99-108, se tipărește *În străini*. Nuvela recrează un „patriarhalism întârziat”, anunțând sfârșitul unei lumi așezate, sugerat de moartea Ilincăi, „cea mai mândră fată din Plăseschi”. Hora, de la care fata „se întorcea ca de la biserică”, și scrânciobul sunt elemente / simboluri rustice ale unui model epic impregnat de lirism și dramatism³³⁵. La fel de inconsistentă este proza lui Al. Vlahuță în calendarul românesc din alte provincii: *Cetea Neamțului*, din *România pitorească*, în „Calendarul «Minervei»”, București, IV, 1902, p. 49-51, *Degețel* (schiță), tot aici, în V, 1903, p. 106-109, *De la țară*, în „Călimdarul poporului”, Sibiu, XVIII, 1903, p. 68-72.

Pentru „estetica duișiei” reprezentativă este schița lui B. Delavrancea *Bunicul* din „Călimdaru poporului bucovinean”, XIII, 1900, p. 107-110, aparținând unui diptic elogiât deseori („flori fără moarte” – M. Sadoveanu, „mici minuni” – D. Murărașu, „două bijuterii ale prozei românești” – Emilia Șt. Milicescu). Prin „alura serafică” a unui bătrân înțelept și sfătos, intrupând sentimente etern umane și prin portretul realizat prin esențializare, potrivit unui clasicism al perfecțiunii, schița infuzată de idilism, în sensul de „expresie a iubirii duișoare și naive”, a modelat și prin intermediul calendarelor generații de copii³³⁶.

Din proza lui Delavrancea, „Volksbildungsvereins in Rumänien. Haus Kalender” selectează pentru sumarul din 1911 *Der Grossvater*, p. 179-181, și *Die*

³³⁴ *Ibidem*, p. 75.

³³⁵ Cf. Dan Mănuță, *op. cit.*, p. 38-39.

³³⁶ Emilia Șt. Milicescu, *Delavrancea*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975, p. 138-139.

Grossmutter, p. 182-184. *Milogul* apare în „Almanah literar și ilustrat”, București, II, 1887, p. 133-136, 139-139, 142-143, 145-146; *Văduvele*, în „Călin-darul poporului”, Sibiu, X, 1895, p. 41-65; *Hagi Tudose*, în „Calendarul Ligei pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor”, București, 1894, p. 40-57, și în „Amicul poporului. Călendariu”, Sibiu, XXXVII, 1897, p. 35-55. „Calendarul nostru”, Bârlad, 1918, p. 55-59, reproduce schița *Două lacrimi*.

Unul dintre prozatorii calendarelor bucovinene care „au susținut cu ope-rele lor disciplina sufletului”³³⁷ este I. Al. Brătescu-Voinești, un povestitor talentat, cu vocația relatării, autor al unor povestiri „de o reală frumusețe, certi-ficând poetica acestei structuri inepuizabile sub raport artistic”³³⁸. Schița *Conu Alecu* („Calendarul Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina”, Cernăuți, 1914, p. 140-143, reproducă din „Viața românească”, Iași, I, Nr. 7, sept. 1906, p. 5-8) înfățișează un povestitor îndrăgostit de istorisiri, mereu în căutarea unui auditoriu dispus să-l asculte („Totdeauna avea ceva de istorisit mai cu haz ca dumnealui”).

Invocând un motiv determinat, I. Al. Brătescu-Voinești creează „ritualul integral al povestirii”, aceasta construindu-se „discret și cu un fluid nostalgic, ca un cântec de violoncel, având duiosie și frumuseți inalterabile”³³⁹, în bună tradiție clasică, personajul aparține caracterelor, într-un șir de schițe pe care le putem considera fiziologii, care trăiesc, în primul rând, prin discursul lor. Schița în discuție ilustrează tendința condensării stilului pentru „a reda cât mai multă viață”³⁴⁰. Autenticitatea decurge aici din oralitatea și naturalitatea stilului. Grija pentru a subordona socialul eticului, naturalitatea dialogului, gradația acțiunii, economia mijloacelor produc bucuria lecturii, alimentată de stabilitatea și echilibrul valorilor morale. Clasicul observator al provinciei, sen-timental și moralist patetic, este preferat de câteva calendare până târziu după 1918: *Din carnetul unui judecător* („Calendarul «Minervei»”, București, VIII, 1906, p. 260-265), *Conu Alecu* („Amicul poporului. Călin-dariu”, Sibiu, XLVIII, 1908, p. 103-106), *Întuneric și lumină* („Almanahul Societății Scriitorilor Români”, București, I, 1912, p. 44-48), *Puiul* („Calendar”, Arad, 1930, p. 97-102). În acest circuit al difuzării prin calendar, proza lui I. Al. Brătescu-Voinești a răspândit, prin „subtilitatea ei necăutată de nuanță educativă”³⁴¹, valori funda-mentale pentru o lume zguduită de ritmurile înnoirii: cultul familiei, cuviința, datoria, respectul, devotamentul, abnegația, indispensabile bunei rânduiei în societate.

³³⁷ Vladimir Streinu, *Ion Al. Brătescu-Voinești sau literatura venerabilă*, în *Pagini de critică literară*, I, *Marginalia*, eseuri, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 180.

³³⁸ Ion Vlad, *op. cit.*, p. 47.

³³⁹ *Ibidem*, p. 77.

³⁴⁰ G. Ibrăileanu, *Scriitori români și străini*, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 413.

³⁴¹ Vladimir Streinu, *op. cit.*, p. 183.

Celălalt observator al provinciei, I. A. Bassarabescu, din creația căruia „Călindariul poporului bucovinean”, XVIII, 1905, p. 83-85, tipărește schița *Sâmburele* (apărută prima dată, în „Floare albastră”, nr. 6, 1898, și în volumul *Nuvele*, 1903, p. 29-31), se prezintă cu o viziune preponderent umoristică, după modelul prestigios al lui Caragiale. Adoptând formula „instantaneului epic”, Bassarabescu realizează mici studii de caracter. Eroii săi sunt „sentimentali lipșiți de inițiativă, cu spaima schimbărilor în modul lor de viață”³⁴². Lipsit de temperamentul povestitorului, autorul cercetează totul cu ochi de psiholog, reține dominantele plastice, atmosfera, în tablouri statice de genul „naturilor moarte”. Investigarea traiului citadin al provinciei pătrunde și în literatura calendarului, aducând un nou model epic. *Sâmburele* este revelatorie, recreând comedia aflării unui ginere potrivit pentru fetele de măritat. Coana Elena visează „să-și dea fata după unul de la gară” („Totdeauna gara a fost o comoară neseacă de gineri”) și eșuează din pricina unui „afurisit de sâmbure”, exclamând numai atât: „Păcat de jobenul tău! Păcat că mai ești de la gară, mojicile!”

Calendarele românești din primele decenii ale secolului au manifestat interes pentru proza lui I. A. Bassarabescu, punând în circulație schițe și nuvele: *Noi și vechi* („Calendar literar și artistic”, București, 1909, p. 107-111), *Bradul* („Anuarul general al presei române”, București, IV, 1910, p. 300), *Străinul* („Calendariul «Românului»”, Caransebeș, XXII, 1910, p. 134-142, text reprodus din „Convorbiri literare”), *Eder* (XXIII, 1911, p. 152-153, după aceeași sursă), *După Rache* („Almanacul Societății Scriitorilor Români”, București, I, 1912, p. 23-28).

Ion Agârbiceanu, alt prozator reprezentativ în literatura calendarului bucovinean, compune după modelul clasic al realismului³⁴³. El intuiește, dincolo de împrejurări, destine omenești cu o largă semnificație morală și socială. Povestirea devine la el „fenomen artistic exemplar”. Autorul este „un static privitor îndelung în fenomen”³⁴⁴, interesat de amănunte, un povestitor viguros, deși lipsit de „înțelegerea rafinată a artei”, un bun observator, încălzit de un nobil idealism³⁴⁵, încrezător în bunătatea originară a naturii omenești. El aduce și în circuitul calendarului „semne îmbucurătoare de energie sufletească” prin care literatura Ardealului reprezintă „un viaticum întăritor, pentru un neam întreg, o hrană spirituală din cele mai prețioase, o îmbărbătare la luptă”. Această literatură „ce învață, ridică sufletele, punându-le dinainte icoana unui

³⁴² Const. Ciopraga, *Literatura română între 1900 și 1918*, Iași, Editura Junimea, 1970, p. 569.

³⁴³ Ion Vlad, *op. cit.*, p. 134.

³⁴⁴ G. Bogdan-Duică, *Ion Agârbiceanu: „Două iubiri”*, în „Societatea de mâine”, anul I, nr. 12, 12 apr. 1924, p. 261.

³⁴⁵ E. Lovinescu, *art. cit.*, p. 817.

traii mai cinstiți³⁴⁶. Duișia, finețea observației și a exprimării, intuiția care luminează meandre ale sufletului omenesc, lirismul absorbit în povestire, viziunea esențial epică sunt particularități ale acestui „document sufletesc” al Ardealului. Agârbiceanu este atras, în alegerea subiectelor, de caracterele frumoase din viață, convins fiind că „un caracter frumos din viața reală poate fi și educativ”³⁴⁷. Proza sa, „carte de modestie și dragoste creștină”, explorează mediul patriarhal românesc³⁴⁸, intruchipând „esența transilvanității”, sensibilizând convergent ideea de spațiu etnic, propulsând printr-o „energie explozivă” epicul, socialul, etnicul și eticul, categorii majore, necesare unei literaturi tinere, prin creații „ca răspuns dat destinului”, în care se contopesc formele, coloratura, varietatea sufletului unei națiuni³⁴⁹.

Peisagistica în povestirile lui Agârbiceanu este un factor definitoriu al modelului narativ. Bătrânul Ion Bârluț din *Adieri* („Almanah jubiliar «Academia ortodoxă»”, Cernăuți, 1909, p. 152-157), copleșit de amintirile vremii când simțea „adierile acelea prin suflet în capul primăverii”, „coboară adânc în sufletul său”, în timp ce „bat vânturi mari de la apus, pline de umezeală, de miros de apă”. Înserarea, vântul și glasul clopotelor, simboluri ale modelului epic favorit, îl înfioară: „ – Ce te-a ajuns deodată, frate, de nu ți-s boii acasă? îl întrebă în urmă. – Nu m-a ajuns nimic. Iacă, mă gândesc că noi, acum, de-aici încolo, va trebui să tot mergem la biserică, mă gândesc că, pentru noi, n-are să mai vină primăvara și viața. Acum tăcu și baba și plecară la biserică. Și pădurile mari de brazi «gemeau de plăcere», dar Ion Bârluț nu le mai auzea”.

Din creația lui Ion Agârbiceanu, „Călimariul poporului bucovinean pe anul ordinar 1913”, „Redigat și editat de Eugen Neșciuc”, tipărește *Dinu Natului*, schiță, p. 93-98, iar „Calendarul poporului pe anul ordinar 1915”, editat de Societatea „Școala română” din Suceava, *Adevărata bogăție*, povestire, p. 70-74.

Din proza lui I. Agârbiceanu mai apar în calendarele noastre: *Vara-ntr-un sat* („Calendarul revistei «Ramuri»”, Craiova, 1908, p. 140-147), *Patima* („Calendarul «Minervei»”, București, XIII, 1911, p. 138-144), *Legendă slava* („Calendariu”, Sibiu, CXVIII, 1910), *Om de potcă* („Călimariul poporului”, Sibiu, XXVI, 1911, p. 41-45), *Domnișoara Lăurica* („Almanahul Societății Scriitorilor Români”, București, I, 1912, p. 9-13), *O floare sălbatică* („Anuarul ziarului «Patria»”, Craiova, III, 1912, p. 52-58), *Acasă* („Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, VI, 1917, p. 100-108).

³⁴⁶ *Ibidem*, p. 822.

³⁴⁷ Ion Agârbiceanu, *Pledoarie pentru proza scurtă*, în „Tribuna”, anul II, nr. 13(60), 29 martie 1958, p. 7.

³⁴⁸ N. Iorga, *Un volum de nuvele al d-lui Agârbiceanu*, în „Neamul românesc literar”, anul II, nr. 12, 21 martie 1910, p. 177-179; Ion Breazu, *Ion Agârbiceanu*, în „Gând românesc”, anul I, nr. 1, mai 1933, p. 75-82.

³⁴⁹ Mircea Zăciu, *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 13-25.

Cu Mihail Sadoveanu se încheie seria prozatorilor reprezentativi în calendarele bucovinene până în 1918. Sentimentul timpului, adus în literatura noastră de Ion Creangă, este trăsătura esențială a povestirilor lui Sadoveanu. La Creangă, timpul folcloric, într-un univers de inedit românesc, de fermecătoare familiaritate rustică, era menit a conserva „stilul arhaic al narațiunii populare”³⁵⁰. Sadoveanu însă, conferind eposului dimensiuni estetice noi, consacră definitiv povestirea în universul formelor epicului. Reevaluând motive și structuri arhetipale, el aduce povestirea din timpuri străvechi, adăugându-i o viziune proprie. Evocând lumi și închipuind destine, Sadoveanu stăpânește mereu „sensurile înțelepciunii ascunse în mituri”³⁵¹.

„Calendarul Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina”, Cernăuți, 1914, tipărește *Povestea descălecatului* (p. 81-84) și *Vestitorii* (p. 152-155). Cea de a doua este, în bună măsură, semnificativă pentru specificitatea epicului sadovenian:

„Pentru cei mici și umiliți, pentru ca sufletele lor să nădăjduiască și să se mângâie, a răsărit odată o stea și s-a născut un prunc, care mai pe urmă a umplut lumea cu lumina bunătații. În umilință s-a născut copilul sfânt, umilit a trăit, umilit și-a dus crucea spre osânda pe care cei răi i-o pregătiseră; pentru cei mulți și sărmani a murit. Dar, în sufletele celor mici, de atunci a ars neînterupt lumina credinței pentru zile mai bune, și nădejdea aceasta mergeau s-o vestească cei doi copii, fără să-și dea seama; cu cântecele și cu steaua lor se duceau să umple de voie-bună inimile oamenilor; și mergeau, tremurând de frig și scâncind prin noaptea de iarnă, și clopoțelul de deasupra capetelor lor tremura dulce. [...] Străinii veniți, tremurând prin frig și prin întunec, necunoscuții cari le deschiseseră ușa găzduirii, acuma stăteau înfrățiți, și cântecul simplu umplea sufletele de mângâiere și de lumină”.

Aceeași povestire o mai întâlnim în „Calendarul «Unirii»”, Blaj, VIII, 1907, p. 137-157. Alte povestiri sadoveniene în calendarele românești: *Luarea Griviței* („Călimdarul de la Cluj”, 1906, p. 23-35), *Zâna lacului* („Calendarul «Minervei»”, București, VI, 1904, p. 114-118), *Codrul* (IX, 1097, p. 225-236), *Ceasul al doilea* (XII, 1910, p. 117-125), *Din Galiția*, povestire cu subiect din Primul Război Mondial (XVIII, 1916, p. 145-148, 150-153), *Emigranții la Brazilia* („Calendarul revistei «Ramuri»”, Craiova, 1908, p. 120-130), *Monastirea Râșca* („Calendarul «Românului»”, Caransebeș, XXI, 1909, p. 67-73).

Din mai multe motive (descoperirea epicului, cu predilecție pentru schiță și povestire, disponibilitatea nouă de selectare, promovare și difuzare a creațiilor în proză), menționăm tot aici un text insolit.

„Calendarul pe anul ordinaru 1878”, „Redigeat de Mihai Miron Calinescu, secretariul Soțietății pentru cultura și literatura română în Bucovina”, anul al V-lea, Cernăuți, Editura și tipariul lui R. Eckhardt, 140 p. + 4 p. cu anunțuri,

³⁵⁰ Ovidiu Bârlea, *Creangă și povestea populară*, în „Ateneu”, Bacău, anul V, nr. 7 (48), iulie 1968, p. 12.

³⁵¹ Ion Vlad, *op. cit.*, p. 90.

publică în partea sa literară, intitulată *Almanach*, p. 71-140, *Portretul Liei. Novelă*, p. 134-139, semnată cu pseudonim: Raul Verde. „Novela” este o narațiune originală. Naratorul evocă aici un *illo tempore*, când „era mulțămîtit de toate, cu lume și cu oameni”, când „viața îi părea un vis lung, lung și ferice”, din care credea că nu se va mai trezi. Incipitul ne introduce în universul ficțional al vieții de demult, prin glasul unui „bătrîn venerabil”, Gribovean[u]:

„O, cât de tânăr eram încă atunci! Eram mulțămîtit cu de toate, cu lume și cu oameni; viața îmi părea un vis lung, lung și ferice, din care am crezut că nu mă voi mai trezi. Îmi plăcea a trăi și priveam traiul de o plăcere deosebită. Mulțămiam adese providenții că m-a lăsat pe pământ și căutam a profita de viață, căci ea e scurtă, [se] străcoară curând, e trecătoare... Atunci eram un june și-acum sunt bătrîn!”

Astfelii vorbi moșul Gribovean[u], pe când noi, cei mai tineri, îl ascultam cu o atenție deosebită”³⁵².

Un alt „martor” al povestirii ne oferă informații despre bătrînul Gribovean[u], despre timpul și locul povestirii:

„Dar oare cine a fost moșul Gribovean[u] și cum s-a întîmplat că am făcut cunoștința aceluia bătrîn venerabil. Era în anul 1871. Mă aflam atunci pentru puține zile în Parisul român, la București, voind a petrece, după mulți ani în cursul cărora studiasem în străinătate, nisece oare plăcute în cercul cunoștilor și amicilor mei, căci era timpul cel mai vesel, în [acel timp din] an, erau cășlegile”³⁵³.

Povestea lui Gribovean[u], „un neasemuit bătrîn plăcut”, depănată la serata din București, o reînvie pe „frumoasa Lia Berghof”, pe care acesta a cunoscut-o în Franța. Din părinți germani, care trăiau de mulți ani la Paris, fata arată de timpuriu „aplecăciuni pentru arte și științi”. Crescând, ea devine „cea mai frumoasă floare în cununa copilelor din Foburg”, „poședând o inimă nobilă”. Se căsătorește, dar soțul ei se stinge răpus de „o boală nevindecabilă”, la Veneția, unde călătoresc amândoi, pentru însănătoșirea bolnavului.

Rămasă văduvă la 22 de ani, Lia „hotări sub jurământ” să nu se recăsătorească.

După multe rugăminți din partea familiei, Lia cercetează iarăși „societățile” de pe „căile lumii”. Conte St. Alboneau, „bărbat de salon”, o introduce la concertele și teatru, la seratele de iarnă și la bal mascat. Aici, ea ajunge, în cele din urmă, „regina seratei”, devenind veselă și cu „un surâs de mulțămire” pe fața ei. După o poloneză, în care perechile se avântau ca într-un „vis lung și plăcut”, în scurta absență a contelui, „o mască neagră” se apropie de dânsa, îi spune ceva, arătându-i un medalion reprezentând „un portret de damă în miniatură” și apoi dispare iute.

³⁵² Raul Verde, *Portretul Liei. Novelă*, în „Calendarul pe anul ordinaru 1878. „Redigeat de Mihai Miron Calinescu, secretariul Soșietății pentru cultura și literatura română în Bucovina”, anul al V-lea, Cernăuți, Editura și tipariul lui R. Eckhardt, p. 134.

³⁵³ *Ibidem*.

Efectul gestului este devastator. Lia cade în leșin, iar contele, disperat, o duce în grabă acasă cu trăsura. Revenindu-și în fire, Lia îi mărturisește mătușii sale că ultima dorință a soțului său a fost să fie înmormântat cu medalionul ei, făcut la Veneția, pe care l-a păstrat tot timpul în decursul bolii sale, ca pe un scump talisman, iar „masca neagră”, la bal, i-a arătat tocmai acel medalion.

Lia este cuprinsă repede de „o boală de nervi”, pătimind „grozave dureri” fizice și morale. În zbaterea ei „între viață și moarte”, într-o zi, un tânăr, după îmbrăcăminte părând a fi un italian, cere să fie dus înaintea bolnavei. El mărturisește că e fiul pictorului Sederelli din Veneția, în atelierul căruia a văzut-o pe frumoasa damă căreia părintele său i-a făcut portretul. În acel timp, trăind experiența unui „coup de foudre”, tânărul Sederelli, când se afla singur în atelier și neobservat, face el însuși același portret. Călătorind în Franța, acesta o caută pe cea care reprezintă „originalul portretului”, dorind să i se recomande. Abia după bal înțelege că a fost „provocatorul unei nenorociri atât de grozave”. După descoperirea „enigmei”, Lia primește în dar medalionul, oferit ca expresie a unei „adorări înfocate”, privindu-l ca pe „un ce misterios” și nevoind „a da credere lucrurilor ce s-au fost întâmplat”.

Contele St. Alboneau o cere în căsătorie, dar Lia, „încă tot frumoasă, mai frumoasă decât în timpul floarei vieții sale”, moare după câteva luni. În memoria sa, contele îi înalță o capelă, în care așează „un tablou de frumuseță rară”, ce reprezintă „portretul Liei”. Rămas singur, contele luptă „contra multor furtuni și vijelii”, iar pictorul Sederelli jr. dispare și nimeni nu mai aude de dânsul nimic.

Naratorul intervine în final, ca personaj care supraviețuiește timpului povestirii, anunțându-ne o altă poveste nefericită de dragoste, pentru care depune el însuși mărturie:

„Umblând eu sara, era o sară lină de primăvară, pe cărările parcului, am cercetat și capela. O mică grădină înconjură acest locaș sfânt, suvenirul unei ființi acuma sfinte... Înaintea porțiței, care te duce înlăuntrul grădinei, se rădică o mică peatră de marmură și am cetit pe ea [câteva versuri săpate, pe care nu le voi uita niciodată]: «Al tău nume, dulce Lie, / Stă pe bolta cea cerească, / Ear tu însăți, scumpă dragă, / Ești în ceata ingerească!»

Asta-i istoria Liei. Istoria adevărată, nu cum am auzit-o povestită de moșul Gribovean[u], precum vă zisesem la început. ci cum am pățit-o eu, în viața mea. Ființa cea gingașă, de al cării portret v-am vorbit, a fost unica mea amică, eară eroul nefericit am fost eu însumi, cel ce v-am povestit”³⁵⁴.

„Novela” surprinde prin modernitatea construcției, în care rolul incipitului este de a fixa reperele spațio-temporale, de a prezenta personajele și de a introduce comentariul naratorului, el însuși personaj al povestirii, privind desfășurarea acțiunii, iar al finalului, de a echilibra compoziția epică.

³⁵⁴ *Ibidem*, p. 139.

Portretul Liei învederează un autor înzestrat cu reale disponibilități. Povestirea construită cu economie de mijloace, dialogurile strunite cu o siguranță sobră, jocul timpurilor, scurtele descrieri vor fi făcut, cu siguranță, „deliciul” unor ceasuri de lectură, având toate caracteristicile pentru a-și apropia în epocă o categorie de cititori, cu siguranță instruiți, pasionați de „novele”.

Dintre descrierile din această „novelă” este de reținut, mai cu seamă, descrierea unui salon de epocă, ilustrativă pentru arta literară a acestui autor necunoscut³⁵⁵, aceasta distingându-se prin pitoresc: „Este datină în Capitală că se retrag damele după ceai într-un cabinet ori în mai multe odăi aparte, pentru a pute fi «sângure», «libere» între sine a critica bărbații, soarele [soarele/seratele], toaletele și altele nuvele [noutăți] din oraș, pe când bărbații se adună în alte odăi la un ciubuc, la un joc de cărți, la convorbiri politice...”³⁵⁶.

Calendarele și almanahurile românești din Bucovina de până la 1918 manifestă un interes aparte pentru poezie, preferând speciile cu mare rol modelator în rândul cititorilor favoriți.

Poezia provenind din celelalte țări locuite de români (mai cu seamă Principatele Române / România și Transilvania) își face loc în sumarul acestora târziu, abia în „Calendariu... Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina” (Cernăuți, 1874-1885). Tomul din 1879 publică *Cântecul gintei latine*, de Vasile Alecsandri, p. 112. La fel de slab reprezentată este poezia din aceste spații ale lumii românești și în „Calendariu... Societatea «Academia Ortodoxă pentru literatură retorică și muzică bisericească...” (1886-1895). Acesta publică *Daniil Sihastrul*, de Dimitrie Bolintineanu, în tomul din 1888, p. 133, și, tot aici,

³⁵⁵ La noi nimeni nu menționează „novella” și nici acest pseudonim. Vezi, în principal: Mihail Straje, *Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*, București, Editura Minerva, 1973; Constantin Loghin, ILRB, 1996, p. 240-246; Eugen Dimitriu, *Dicționar de pseudonime. Autori bucovineni*, în „Scriptum”. Buletin de informare, publicație trimestrială a Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera” Suceava, anul VIII, nr. 1-2, [ianuarie-iunie] 2000, p. 16-19 (acesta din urmă cu multe omisiuni, dar și cu acronime ale unor autori care nu aparțin Bucovinei istorice). Noi am fi tentați să atribuim această „novelă” lui Teodor V. Ștefanelli. Pavel Țugui, însă, într-o lucrare temeinică, *Teodor V. Ștefanelli. Studiu bibliografic*, tipărită în volumul *Bucovina. Istorie și cultură*, București, Editura Albatros, 2002, p. 342-292, nu-l menționează drept autor al acestei povestiri. A se vedea aici și opisul *Scrierile lui Teodor V. Ștefanelli (originale și traduceri)*, p. 288-292. Identificarea și adunarea tuturor scrierilor sale în proză (schițe, nuvele), risipite în periodicele vremii („Calendariu... Soțietății pentru cultura și literatura română în Bucovina...”, „Revista politică”, „Aurora română”, „Gazeta Bucovinei” ș.a.), extinderea ariei de investigare, fără a neglija periodicele din Transilvania, și aprofundarea cercetării ar putea aduce informații noi și în această privință.

³⁵⁶ *Ibidem*, p. 134.

câteva poezii semnate de Matilda Poni: *Cânt-o pasăre...*, p. 114, *La fereastră și Floarea-n câmp*, p. 134.

O deschidere mai mare pentru poezia din Vechiul Regat și din Transilvania se produce prin apariția „Calendarului poporului bucovinean” (1888-1913). Acesta difuzează texte diferite și mai mulți autori: *Peneș Curcanul*, de Vasile Alecsandri, 1891, p. 56-59; *Hora Unirii, Ștefan-Vodă și codrul, Hora de la Plevna, Bucovina*, de Vasile Alecsandri, 1891, p. 56-59, 59-60, 60, 60-61, 61. Tomul din 1897 publică poeziile *Ianuarie*, de Duiliu Zamfirescu, p. 100, și *Aprilie*, de Șt. O. Iosif, p. 106. În 1900, „Calendarul poporului bucovinean” publică trei texte din creația lui George Coșbuc: *Rugămintea din urmă*, p. 91-91, *Spinul*, p. 97-98, și *Nu te-ai priceput*, p. 106. Din creația lui George Coșbuc același calendar publică, în 1902, *Cântec*, p. 105-106, iar, în 1903, *Dorobanțul*, p. 75-76, *Spadă și credință*, p. 90. Calendarul din acest an mai tipărește, printre altele, *Rugăciune*, de Șt. O. Iosif, p. 91. Și tomurile din anii următori difuzează poezie provenind din literatura română: *Crăciunul*, de C. Scrob, 1904, p. 53; *Religia străbună*, de T. D. Speranția, 1904, p. 56-57; *Christos a înviat*, de A. Vlahuță, 1904, p. 66; *Baladă*, de G. Coșbuc, 1904, p. 94; *Preotul*, de T. D. Speranția, 1905, p. 69-70; *Cântec*, de Șt. O. Iosif, 1905, p. 80; *Sonet*, de G. Tutoveanu, 1905, p. 85; *Vara la țară*, de Alexandru Depărățeanu, 1905, p. 86; *Cântecul plugarului*, de Z. Bârsan, 1905, p. 92; *Despărțire*, de M. Eminescu, 1906, p. 74-75; *Luceferii*, 1912, de P. Dulfu, p. 58.

Cu puține excepții, textele aparțin, din punct de vedere estetic, unei literaturi minore a calendarului, care s-a bucurat însă de mare trecere în epocă, îndeplinind, mai cu seamă, un rol în câștigare a publicului pentru lectura în limba română, acolo unde calendarele acestea vor fi reușit să pătrundă. Spre exemplificare, dăm în cele ce urmează câteva exemple.

„Căldariul poporului bucovinean pe anul ordinar 1905” publică poezia lui Z. Bârsan *Cântecul plugarului*, p. 92, exploatănd un celebru motiv literar din spațiul românesc al ființei: „Ciocârlie, ciocârlie, / Ce tot vrei să-mi spui tu mie / De te-nalți și cobori eară / Tot așa ca ș[i]-astă vară? // Urcă-te la ceri mai bine, / Spune-i ceriului de mine, / Spune norilor, le spune / Că mi-e dor de zile bune!... // Ce-mi tot cânți de pribegie, / Ciocârlie, ciocârlie, / Când tu scii că plugul meu / Mi-e altar și Dumnezeu! // Că pământul din răzoare / Tremură de dor de soare, / Să mai iasă de sub glie, / Ciocârlie, ciocârlie!” Tot aici, este difuzată creația lui A. C. Cuza³⁵⁷ *Odă lui Ștefan cel Mare*: „De sus, din locaș de

³⁵⁷ A. C. Cuza (1857-1947), profesor de economie politică la Universitatea din Iași, junimist, colaborator la câteva periodice: „Convorbiri literare”, „Arhiva”, „Făt-Frumos”, în paginile cărora semnează poezie. Între altele, autor al volumelor: *Versuri*, Iași, 1887; *Generația de la 1848 și era nouă*, Iași, 1889; *Despre populație. Statistica, teoria, politica ei. Studiu economic-politic*, Iași, 1899 (lucrare premiată de Academia Română în 1900); *Naționalitatea în artă* (1908); *Poezii, epigrame și cugetări în proză*, Vălenii de Munte, 1909. Prezent în Bucovina în repetate rânduri, presa românească de la Cernăuți, relatează pe larg despre legăturile științifice și culturale stabilite cu Universitatea

lumină, / O, Ștefane, mare și sfânt, / Apleacă-ți privirea senină / Spre fiii tăi de pe pământ. // Trimite-ni tu ajutorul / Virtuților tale ceresci, / Stăpân să-ți renască poporul / Pe vetrele lui bătrânesci. // Nu vezi cum se-ntinde grozava / Urgie de neamuri pe noi? / Cetatea cea sfântă, Suceava, / Așteaptă jertfiri de eroi. // Nu vezi cum ne-amenință oare / Dușmanii cu suflet hain? / Rădicese resbunătoare / Oștirile de la Cosmin! // De sus, din locaș de lumină, / O, Ștefane, mare și sfânt, / În mijlocul nostru revină / Și fă-ni ear loc pe pământ[!]" (p. 67)

Tomul „pe anul ordinar” 1906 al acestui calendar tipărește poezia lui Mihai Eminescu *Despărțire*, p. 74-75, ilustrată cu un delicat desen alegoric, înscriindu-se în rândul publicațiilor bucovinene care îl popularizează pe marele nostru poet, devreme, cu venerație:

„Să-ți cer un semn, iubito, spre a nu te mai uita, / Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta. / Nu floarea vestejită din părul tău bălai, / Căci singura mea rugă-i uitării să mă dai. [...] // Că te-am iubit atâta, putea-vei tu să ierți? / Cu fața spre părete mă lasă prin străini, / Să-nghete sub pleoape a ochilor lumini, / Și când se va întoarce pământul în pământ, / Au cine o să știe de unde-s, cine sunt? / Cântări tânguitoare prin zidurile reci / Cerși-vor pentru mine repaosul de veci. / Ci eu aș vrea ca unul venind de mine-apropae / Să-mi spu[i]e al tău nume pe-nchisele-mi pleoape. / Apoi, de vor, m-arunce în margine de drum... / Tot îmi va fi mai bine ca-n ceasul de acum. / [...] Ci tu remăi în floare ca luna lui april, / Cu ochii mari și umezi, cu zâmbet de copil; / Din cât ești de copilă să-ntinerești mereu, / Să nu mă știi pe mine, cum nu m-oi ști nici eu”.

„Căldariul poporului bucovinean pe anul bisect 1908” publică, sub pseudonimul Despina [I. U. Soricu], poezia *Să nu mai vii*, p. 92:

„Să nu mai vii la noi pe seară / Când luna plină-i peste sat, / Căci ochi dușmani pândesc afară / Și-o să ne afle-ntreaga țară / Iubirea, și-i păcat. // Ei nu vor să ne înțeleagă / Adâncul, necuprinsul dor, / Nici jalea noastră cea pribeagă, / Care cernește firea-ntreagă, / Căci ei au legea lor. // Să nu mai cânti pe dealuri focul / Ce-ți arde sufletu-ndrăgit, / Urechi pizmașe-s în tot locul / Și-o să ne pască nenorocul, / Că-i dor nelegiuit. // Destăinu[i]ește-ți numai ție / Comoara gândului senin / Și-n noaptea neagră și pustie, / Când nu-i pe cer nicio făclie, / Cu drag la mine vin! // Dar nu cerca să uiți cuvântul / Și ruga sufletului meu, / Să nu-ți calci, dragă, jurământul! / Căci, dacă mi-ai săpa mormântul, / Te-ar bate Dumnezeu!”.

Tot aici, este inclusă poezia lui I. Rodina *Limba noastră românească*, p. 86 (inegală ca valoare, alcătuită din 14 strofe a câte cinci versuri fiecare, aceasta trebuie menționată îndeosebi pentru mesajul ei însuflețitor:

„O dulce limbă-n doina ta / Resună tot cuvântul, / Căci morți de-om fi, tot nu te-om da! / Ci cu strămoșii ne-om scula, / Ca să vestim mărirea ta / Peste tot pământul! // Tu ești odorul nostru sfânt / Și-n Dumnezeu credința, / Tu-n suflet, inimă și-n gând, /

Francisco Josefină de aici; este membru titular al Academiei Române, din 1936 (Lucian Predescu, ERC, p. 246; Victor Durnea, *A[lexandru] C. Cuza*, în Eugen Simion (coordonator general), DGLR, vol. II (C-D), 2004, p. 543-544).

Stăpâna noastră... pe pământ / Și-n ceriuri biruința! // [...] Grădini cu flori și lunci cu dor / Te leagă pe brață, / Tu ești cuvântul ziditor / Rostit de-a[l] lunei ținător / Și dătător de viață! // Tu la jertfelnici preamărești / A ceriului tărie, / Împărăteasă ce domnești / În sfinte-altare creștinești / Și-n inimile românești. / În veci, mărire ție! // De aceea-n scumpă limba mea / Resună tot cuvântul, / Căci morți de-om fi, tot nu te-om da, / Ci cu strămoșii ne-om scula / Ca să vestim mărirea ta / Peste tot pământul!³⁵⁸).

Și poezia lui G. Coșbuc *Cântec*, difuzată în Bucovina și prin contribuția aceluiși tom din 1908, se înscrie în programul calendarului, dedicat cultivării unor valori perene și sentimente înalte, precum patriotismul, demnitatea națională, mândria de neam, onoarea:

„Țară-avem și noi sub soare / Și-o râvnesc dușmani destui, / Dar prin vremi asu-
pritoare / N-am lăsat-o nimănu. / E bogată, zici! Vezi bine, / Multe inimi sunt, străine, / Și-i frumoasă, că-i a mea. [...] Sunt și neamuri mai cu nume, / Mai vestite la resboi, / Or fi multe poate-n lume / Câte n-au ajuns la noi, / Dar noi știm ce ne-nvățară / Cei ce-au fost și când rostim / Vorba sfântă «neam și țară» / Noi, străine, tresărim” (p. 98).

Același calendar bucovinean, în tomul său pe anul 1909, difuzează poezia *Bătrânilor* a lui Th. D. Speranția (1856-1929), profesor cu studii în Occident, membru corespondent al Academiei Române (30 martie 1891), autor de manuale, prolific autor de literatură didactică, „risipită” generos în calendarele vremii (anecdote, snoave, povești, teatru sătesc, versuri)³⁵⁹:

„Bătrâni ai neamului, pe voi / Cu toți din inimi vă cinstim; / Ni sunteți pildă de eroi, / Pe urma voastră noi trăim. // Cei ce-au luptat în vremi trecute / Să-i facă țării-un viitor, / Pe voi modele de virtute / Ni v-au lăsat în urma lor. // Ni v-au lăsat icoană vie / De-a lor vieață încercată, / În ochii noștri să ni fie / Virtuțile de altădată” (p. 70).

Poezia *Tânguire* a lui N. Rădulescu-Niger (1861-1944), o vreme redactor al periodicului „Apărătorul săteanului” și autor al unei bogate „literaturi de consum” frecventate asiduu în perioada 1879-1928, dar întâmpinate cu rezerve de critica vremii³⁶⁰, este difuzată tot aici:

³⁵⁸ Ioan Rodina, ziarist, colaborează la câteva publicații din Banat: „Baba satului”, Timișoara, 1908-1912; „Plugarul român”, Timișoara, 1908-1912, unde semnează și cu câteva pseudonime: Moș Noia-Ordin, Noia-Ordin (anagrame), Moșul Babei (vezi Mihail Straje, *op. cit.*, 1973, p. 605).

³⁵⁹ Vezi, între altele, Lucian Predescu, ERC, 1999, p. 798; Lucia Berdan, *Theodor D. Speranția*, în Eugen Simion (coordonator general), DGLR, vol. VI (S-T), 2007, p. 331-332 („Din producția literară a lui S. – afirmă Lucia Berdan – rezistă numai un număr restrâns de anecdote din primii ani ai activității sale”, p. 331).

³⁶⁰ Vezi, între altele, Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 712; Constantin Teodorovici, *Nicolae G. Rădulescu-Niger*, în Eugen Simion (coordonator general), DGLR, vol. V (P-R), 2006, p. 544-545 („Poporanist, dar și sămănătorist *avant la lettre*, [el] și-a fixat, pare-se, un program de ameliorare a realității rurale în urma unui stagiu de câțiva ani la țară și prin țară”, p. 544).

„Trag din greu sârmanii boi / Și cu ei alături, noi. / Că din mila pentru ei / Parcă-am trage și noi trei, / Eu, cu tata și c-un frate, / Pe ogoarele-nsetate. // [...] Doamne, seceta ni-o ia, / E numai prăpăd cu ea; / Peste câmpul ars și gol / A trecut numai pârjol, / Vita umblă, pătîmește, / Cată iarba, nu găsește. // Doamne, toate le-nțelegi, / Ploile cum nu deslegi? / Să ne vie tuturor / Duh ceresc mângă[i]jetor... / Câtă desnădejde-amară / Când e foamete în țară!” (p. 75).

Tomul „pe anul bisect” 1912 al acestui calendar (re)publică poezia *Neamul nostru* (p. 98), semnată doar cu inițiale: E. A. C. [Emil A. Chiffa], o compoziție construită în metru folcloric pe o temă frecventată de autori diferiți în toate provinciile noastre istorice:

„Neamul nostru știi cum este? / Ca și pomul care crește / Într-o margine de drum, / De-l bat vânturi, ploi și fum. / Câte paseri călătoare / Se-ndulcesc de-a lui răcoare! / Câți străini s-au perindat, / Cuib pe ramuri și-au durat. // Neamul nostru știi cum este? / Ca și pomul care crește / Într-o margine de cale, / Toți îi rup crengile sale. / Câți în umbră-i poposesc / Poamele i le răpesc / Și de ele se-ndulcesc. / El rămâne tot mahnit, / Despoiat și sărăcit”.

„Călindariul poporului bucovinean pe anul ordinar 1913” difuzează în Bucovina poezia *Doină*, semnată de Ovidiu Hulea³⁶¹:

„Rămas bun, slăvite Crai, / Izvoașe line, / De-acum iar la drum..., la drum, / Peste țări străine..., / Căci la munte-i traiul greu, / Viața numai jale / Și străinii mă silesc / Ca s-o iau la vale... // Greu e traiul azi la munți, / Tristă-i viața-n vale, / În tot locul am aflat / Numai dor și jale. // Codrul chiar și[i]-a scuturat / Haina-mpărătească, / Nu e nime, murgule, / Să ne-adăpostască” (p. 55).

Anul Nou, creație emblematică pentru literatura calendarului românesc de pretutindeni din această perioadă, ilustrează sensibilitatea epocii și ceva din alcătuirea sufletului românesc („oximoronul genetic” al românilor, potrivit lui Laurențiu Ulici). O reproducem parțial și ca încheiere a subcapitolului:

„Veniși și tu din depărtări / Ca un copil zburdalnic; / Pe frunte porți cununi de flori, / În față ochi strălucitori / Și plini de dor năvalnic. // Îți scuturi capul ma[i]est[u]jos, / Plutind în fericire, / Și tuturora li zâmbești, / Pre toți îi mângăi și-i robești / Cu dulcea ta privire. // [...] Venit-ai să ne mântuiești / De uri și desbinare /

³⁶¹ Ovidiu Hulea, născut la Galda de Jos, în județul Alba, fiu de preot, este profesor la Blaj (1918-1919), apoi la Cluj (1919-1932), de unde este numit director al Liceului din Aiud. Aici, înființează, împreună cu fratele său, Eugen Hulea (1899-1982), cel dintâi ziar românesc, „Zorile”. Este deputat, colaborator al ziarelor „Unirea”, „Românul”, „Gazeta Transilvaniei”, secretar de redacție al gazetei „Unirea”, Blaj, 1916-1919, autor al volumelor de versuri *Blestemul codrului* (1921), *Jertfe naționale* (Cluj, 1929) și al poemului dramatic *Învierea* (1929), autor de manuale: *Istoria literaturii române pentru clasa a IV-a medie*, Cluj, 1921 (în colaborare cu A. Domide), *Carte de citire românească*, 1920 (în colaborare cu A. Ciurea), autor al lucrării *Războiul României*, Oradea Mare, 1921 (vezi Lucian Predescu, ERC, p. 404).

Și-n locul pisei diavolești / Să-mplânti virtuțile cerești / Iubire și iertare? // [...] Un neam de soarte prigonit / Nădejdi în tine pune, / Tresaltă-n el un tainic dor / Și buzele-i șoptesc ușor / O sfântă rugăciune. // Ascult-o și tu și ne dă / A-nvingerii cunună, / În luptele ce le purtăm, / În străduința ce ni-o dăm / S-avem soartă mai bună. // Reversă pacea între frați / Și dragostea de bine, / Și-un blăstăm, de ne-o apăsa, / Ridică-l cu puterea ta, / Să nu ne mai desbine! / Altar ți-o rădica atunci / În inimi iubitoare, / Că unui neam suferitor / I-ai pus balsam vindecător / Pe rana care-l doare. // Cu drag te-om binecuvânta / Că ai venit pe lume / Să faci să înverzească ear / Odrasla vechiului stejar / Cu gloriosu-i nume"³⁶².

O grijă aparte pentru textele poetice de valoare o manifestă, în mod deosebit, „Calendarul Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina pe anul 1914”, îngrijit de Ion I. Nistor, care acordă un spațiu mai mare în paginile sale poeziei de calitate, aparținând unor autori reputați din literatura română, texte având acum, mai pregnant, și rostul de a educa gustul estetic³⁶³: Al. Vlahuță, *Sămănătorul*, p. 70; O. Goga, *Doina*, p. 87; Șt. O. Iosif, *Cântec*, p. 128; P. Cerna, *În peșteră*, p. 163.

Alături de textele provenind din creația autorilor bucovineni, de o mare varietate, compozițiile poetice reținute pentru calendar sunt circumscrise liricii publice, dar și unui delicat lirism individual. Elegia civică, poezia patriotică, imnul și oda, balada, pastelul, meditația, sonetul, poezia didactică se situează pe coordonatele unei conștiințe publice comune, hrănite de sensibilitatea unui „cetățean exemplar”, devotat binelui public, dar și emancipării sale individuale. Caracterul activ al iubirii de țară, entuziasmul, atașamentul față de valori perene, apelul frecvent la virtuți înalte, precum mândria, cinstea, onoarea,

³⁶² „Călimariul porului bucovinean pe anul ordinar 1909”, „Redigeat și edat de Eugen Neșciuc”, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, [1908], p. 123. Poezia nu este semnată, dar, cu siguranță, aparține lui Eugen Neșciuc, care semnează în paginile calendarului, uneori, cu pseudonim: E. N.

³⁶³ Deși nu face obiectul prezentării noastre de aici, menționăm în treacăt că nu este lipsită de interes nici prezența bucovinenilor în calendarele acestei perioade din celelalte provincii românești. Iată o schiță elocventă, evident, lacunară. „Tradiția poporală” a lui S. Fl. Marian, *Tolpa și Ștefan Vodă*, apare în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, II, 1913, p. 130 (aici apărea, în vol., *Tradițiuni populare române*, în 1878). Povestirea *Macsim Sâmboan*, de același autor, se tipărește după „Deșteptarea”, în „Calendarul «Românului»”, Caransebeș, X, 1898, p. 95-102. *Hassan Călugăru*, una din scrierile reușite ale lui T. V. Ștefanelli, circulă prin „Amicul poporului. Calendariu” (Sibiu, XXVIII, 1888, p. 35-49), *Moartea lui Dule* a lui M. Teliman apare în „Calendarul «Minervei»”, VI, 1904, p. 227-233, iar schița lui Em. Grigorovitză *Seminaristul*, în „Almanachul «Dâmbovița»”, București, 1912, p. 197-205. Devreme a fost răspândită prin calendare și una din cele dintâi scrieri în proză ale lui Iraclie Golembiowski -Porumbescu *Desmormântarea domnitorilor Moldovei, în catacombele Monastirii Putna*, tipărită de „Calendar pentru poporul românesc”, Iași, XVI, 1857, p. 64, reproducere din „Gazeta de Moldavia”, unde apăruse în 1856.

irump frecvent din textele incluse în calendarele și almanahurile românești din Bucovina de până la 1918 și contribuie la modernizarea vieții sufletești proprii și a „României întregi”, totodată, prin „comunitatea vieții sufletești”, despre care scria Nicolae Iorga în 1921³⁶⁴.

Multe pagini din „Călimdariiul poporului bucovinean...” difuzează în Bucovina o pleiadă de autori provenind din marile provincii istorice românești, de creația cărora se apropie prin programul asumat. Dintre aceștia îi menționăm, în cele ce urmează, în ordine alfabetică, pe câțiva învățători, profesori, scriitori, publiciști, ofițeri și funcționari mai puțin cunoscuți astăzi publicului larg: **Emil A. Chiffa** (n. în 1882, la Turda), șef-contabil la Banca „Corona” din Bistrița, funcționar bancar în Cluj, publică poezie și proză în „Gazeta Transilvaniei”, „Românul”, „Familia”, „Libertatea”, „Revista Bistriței”; autor al volumelor: *Din primăvara vieții*, versuri (Bistrița, 1905); *Din zile senine*, versuri (1908); *Freamăt de codru*, versuri (1908-1912); *Din zile de jale și sânge*, versuri (1914-1915); *Din templul meu*, versuri (1924); *Paseri călătoare*, versuri (Cluj, 1926)³⁶⁵; **Ion Ciocârlan** (născut în 1874, la Străoanii de Jos, județul Putna – decedat în 1941, la Focșani), învățător, colaborator la „Semănătorul”, „Făt-Frumos”, „Lucefărul”, „Convorbiri critice”, „Viața literară și artistică”, „Ramuri”, este autor al volumelor *Pe plai*, nuvele, București, 1903; *Traiul nostru*, povestiri, Budapesta, 1906; *Inimă de mamă*, București, 1908 (volum distins cu Premiul Academiei Române); *Vis de primăvară*, 1909; *Călăuza podgorenilor*, Craiova, 1913; *Fără noroc*, București, 1914; *La vatră*, 1925; „proza sentimentală” pe care o cultivă cu predilecție evidențiază un observator minuțios al vieții rurale, fidelitate în descrierea obiceiurilor, a comportamentelor și a modului de a fi al țăranilor, păstrând „o anume valoare documentară”³⁶⁶; **Florian Cristescu** (n. în 1884, la Segarcea din Deal, județul Teleorman), institutor, revizor școlar de Teleorman, deputat, senator, este colaborator la „Revista noastră” (sub redacția lui Constanței Hodoș), „Viața literară” (redactată de I. Gorun și G. Coșbuc), este fondator al revistelor ilustrate „Flu[i]erașul” și „Cimpoiul fermecat”, autor de manuale școlare, al unor lucrări de metodică și al unor cărți pentru copii, al volumului *Povestea neamului românesc*, București, 1910³⁶⁷; **Al. Depărățeanu** (născut în 1835, la Deparați, județul Teleorman, decedat în 1865 la București), funcționar în administrația de stat (subprefect), în timpul domniei lui Cuza este ales deputat de Teleorman; influențat de lite-

³⁶⁴ N. Iorga, *Viața sufletească a poporului român*, în volumul *Istoria românilor în chipuri și icoane*, cu o introducere de Andrei Pippidi, București, Editura Humanitas, 1992, p. 203-218 (reproducere a volumului publicat la Craiova, Editura „Ramuri” S. A., 1921).

³⁶⁵ Lucian Predescu, ERC, p. 188.

³⁶⁶ *Ibidem*, p. 194. Un profil biobibliografic mai cuprinzător vezi și pe Internet, la adresa www.crispedia.ro/Ion_Ciocarlan (accesat: 15 mai 2012).

³⁶⁷ *Ibidem*, p. 236.

ratura franceză, scrie poezie, adunată în volumul *Doruri și amoruri*, 1861, este autor al dramei în versuri *Grigore Ghica, Domnul Moldovei*, 1864. Se stinge din viață de tânăr, în 1865. Din creația acestui autor, „Călimdarii poporului bucovinean pe anul ordinar 1905” difuzează două strofe din poezia *Vara la țeară*, p. 86, ilustrate cu o scenă idilică: „Numai vara ceriul face / Cu noi pace; / Numai vara ochiul meu / Vede-n raza de lumina / Toate pline / De mila lui Dumnezeu. // Trageți danțul pe răzoare, / O, fecioare / Cu privirile cerești! / Danțul, cântul și amorul / Sunt izvorul / Fericirii omenești!”³⁶⁸. **Ioan Dragoslav** (1875, Fălticeni – 1928, Fălticeni), vede lumina zilei într-o familie de țărani originari din Bucovina. Colaborator la „Semănătorul”, „Făt-Frumos”, „Lucașfărușul”, „Convorbiri literare”, „Flacăra”, „Viața literară și artistică”, „Junimea literară”. Publică versuri, schițe, nuvele, povestiri și povești, în care „nu depășește marginile unei literaturi de o modestie a mijloacelor atotstăpânitoare”. Între altele, autor al volumelor: *Pe drumul pribegiei*, versuri (București, 1903); *Nuvele* (1910), *Povestiri alese* (1910), *Flori și povești* (1911), *Povești de Crăciun* (1914), *Bucovina* (1916), *Odiseea bătlăiei de la Mărășești*, versuri (1923), *Icoane vechi și noi* (1924). Din creația sa, mai izbutite sunt „prelucrările sau izvodirile proprii cu aspect folcloric din *Facerea lumii* (1908), o istorisire a legendelor biblice”, sau din volumul *Flori și povești*, caracterizate prin „ingenuitatea, culoarea și fluiditatea povestirii populare”, împreună cu „un umor de asemenea de sorginte țărănească”³⁶⁹. **Petru Gheorgheasa** (1878-1946), coleg de clasă cu Simion T. Kirileanu, Leon Mrejeru și Nicolae Stoleru, este învățător, revizor școlar pentru județele Neamț și Baia. Împreună cu cei doi colegi, menționați mai sus, fondează periodicul „Vestitorul satelor”. Colaborator la „Almanahul antialcoolic”, ce apare la Focșani în perioada 1915-1916 sub redacția dr. R. Roșin, propunându-și să continue acțiunea încurajată de A. D. Xenopol, Mina Minovici și Spiru Haret pentru combaterea alcoolismului. Autor al volumelor *Cântece poporane potrivnice beției*. Culese de ~, cu un Cuvânt înainte de A. C. Cuza, Focșani, Tipografia și Legătoria de cărți „Gh. A. Diaconescu”, 1902, 19 p.; *Monografia școlilor și bisericilor de pe moșia regală Broșteni*, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Carol Göbl – Sr Ion Rasidescu”, 1906, 111 p.³⁷⁰. **Ilie Ighel-Deleanu** (1870-1988), redactor la „Fântâna Blanduziei” (1889), „Buciumul” (1889-1890), „Românul” (1890), „Națiunea” (1890-1891), editează revista „Ecolul” (1895) și conduce „Poaia populară” (1903). Colaborator la „Lumina” (1890), „Biblioteca familiei” (1891),

³⁶⁸ *Ibidem*, p. 264.

³⁶⁹ Lucian Predescu, ERC, p. 290; Const. Ciopraga, *Literatura română între 1900 și 1918*, p. 517-519; R[emus] Z[ăstroiu], *Ion Dragoslav*, în Eugen Simion (coordonator general), DGLR., vol. II (C-D), 2004, p. 738-739.

³⁷⁰ Gheorghe Radu, *Personalități nemțene – contribuții la realizarea Marii Uniri de la 1918*, în „Monitorul de Neamț”, ediția online din 1 decembrie 2012 (vezi pentru acesta www.monitorulneamt.ro/stiri/?editia=20121201&pagina=10...; accesat: 15 mai 2012).

„Românul literar” (1891), „Independentul literar ilustrat” (1892), „Familia” (1892-1895), „Lumea nouă literară” (1895-1896), „Naționalul” (1896), unde publică articole, versuri, romane, piese de teatru. Versurile sale, „bine meșteșugite, chiar cu o anume armonie a sonorilor”, imită, uneori „până la pastişă”, motive și imagini din poezia lui Mihai Eminescu, remarcându-se printr-o „tonalitate minoră, romanțioasă”. Autor, între altele, al volumelor *Melancolie*, București, 1892; *Vechi și noi*, București, 1904. Traducător din H. Heine și Carmen Sylva³⁷¹. **Vasile C. Osvadă** (n. în 1875, la Mâhaciu, districtul Turda-Arieș), economist, director de bănci, cu studii la Blaj, Brașov și Viena. Colaborator la „Tribuna”, „Foaia de duminică”, „Revista economică”, „Lupta”. Redactor al periodicului „Tovărășia”³⁷². „Călimdariiul poporului bucovinean pe anul bisect 1980” îi difuzează istorioara *Mai bine s-o mănțe comisiile*, o critică a procesomaniei, p. 83-85. **Nicolae Petra-Petrescu** (1848-1923), unul dintre primii funcționari ai Institutului „Albina”, director al Băncii „Cordiana” din Fofeldea, publicist și traducător. Colaborator, sub pseudonimul Moșul, la „Albina”, „Familia”, „Gazeta Transilvaniei”, „Observatorul”, „Telegraful român”, „Transilvania”, „Amicul tinerimei”, „Școala română”, „Românul”, „Meseriașul român”, „Rândunica”, „Țara noastră”, „Amicul copiilor”, „Amicul familiei”, „Revista ilustrată”. În Bucovina, „Călimdariiul poporului bucovinean...” îi republică anecdota *Bolnavul vindecăt* (1913, p. 58-59) și *Cele douăsprezece luni*, poveste slavă (1913, p. 73-77). Dintre volumele sale: *Ciprian Porumbescu, compozitor român* (Oradea Mare, 1883), *Satul cu comorile*, localizare (Brașov, 1888), *Monografia Institutului „Albina”* (Sibiu, 1897), *De braț cu Moșul în povești* (1924)³⁷³. **Vasile Pop** (1871-1931), autodidact, profesor de engleză la o școală navală din Constanța și maestru de gimnastică, conduce între 1904-1905 ziarul „Evenimentul” (Iași). Colaborator la „Adevărul literar”, „Povestea vorbei”, „Făt-Frumos”, „Semănătorul”, „Luceafărul”, este autor de schițe umoristice, povestiri hazlii, nuvele, romane, versuri și amintiri³⁷⁴. **Ion Pop-Reteganul** (1853-1905), învățător în mai multe sat din Ardeal, secretar al „Astrei” și redactor la „Dreptatea” (Timișoara), „Convorbiri pedagogice” (1886-1888) și la „Revista ilustrată” (Bistrița, 1898). Începând din 1882, publică poezii populare, povești și obiceiuri în diverse periodice: „Contemporanul”, „Familia”, „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna” ș. a. Autor al volumelor (selectiv): *Trandafiri și vioarele* (Gherla, 1885), *Povești ardelenesti* (Brașov, 1888), *Cartea poporului* (Brașov, 1892), *Povești din popor* (Sibiu, 1895), *Pilde și sfaturi pentru popor* (Gherla, 1900), *Casa țaranului român* (1927). Autor al volumelor (selectiv): *Trandafiri și vioarele* (Gherla, 1885), *Povești ardelenesti* (Brașov, 1888), *Cartea poporului* (Brașov,

³⁷¹ www.crispedia.ro/Ilie_Ighel-Deleanu (accesat: 20 mai 2012).

³⁷² Lucian Predescu, ERC, p. 622.

³⁷³ *Ibidem*, p. 650-651; Nicolae B[ârna], *Nicolae Petra-Petrescu*, în Eugen Simion (coordonator general), DGLR, vol. V (P-R), 2006, p. 174.

³⁷⁴ *Ibidem*, p. 672-673.

1892), *Povești din popor* (Sibiu, 1895), *Pilde și sfaturi pentru popor* (Gherla, 1900), *Casa țaranului român* (1927)³⁷⁵. **Carol Scrob** (1856-1913), ofițer de infanterie, ajungând până la gradul de căpitan, în Războiul de Independență, Este colaborează „Literatorul”, în paginile cărui debutază în 1880, cu „Revista literară” ș. a. Cunoscut, mai ales, pentru romanțele și poeziile sale de dragoste puse pe muzică, între care *Plânge Bistrița în vale*, *Știi tu*, *Bardul latinității*, *Luna știe*, *Valurile Dunărei*, face traduceri din Carmen Sylva, Iulia Hasdeu, H. Heine. F. Copeé. Dintre volumele publicate, menționăm: *Rime pierdute*, Craiova, 1881; *Poesii complete*, București, 1889; *De-ale inimei*, I, Iași, f. a.; *Rouă și brumă*, București, 1900. „Călimariul poporului bucovinean pe anul bisect 1904” îi publică poezia *Crăciunul*, pe o pagină cu frontispiciu împodobit cu motive florale: „Sunt aproape două veacuri / De când s-a născut Christos, / Ca de sus, din ceri să aducă / Pacea și-nfrățirea jos. // Dar vai! Pace și-nfrățire / Tot nu-i încă pe pământ; / Tot nu s-a-mplinit nici astăzi / Dorul Lui mareț și sfânt. // Vino, Doamne, înc-o dată! / Mai scoboară-te la noi, / Căci și azi e rătăcită / Turma Ta scumpă de oi! // Fă din toată omenirea / Un ferice-ntins popor! / Dă-ni pacea și-nfrățirea, / Bun și sfânt Mântuitor!” (p. 53)³⁷⁶. **Marin Stroescu** (n. în 1868), profesor secundar în București, inspector școlar, este colaborator cu schițe și nuvele la „Convorbiri literare”, „Viața literară și artistică”, și autor de manuale școlare³⁷⁷. **Grigore Teodosiu** (n. în 1871, la Jibea, județul Argeș), învățător, revizor școlar la Constanța și Muscel, funcționar în Ministerul Educației Naționale și administrator al revistelor „Albina”, „Gândirea”, „Lamura”. Autor de manuale școlare. Dintre volumele sale: *Ciripit de păsărele*, I-II (București, 1921-1925); *Ulcica fermecată*, f. a.³⁷⁸. **George Tutoveanu** (1872-1957), institutor la Craiova, Oltenița, Fălțiceni, Focșani și Bârlad. Profesor secundar, revizor școlar de Tutova, inspector cultural general al Casei Școalelor pentru Basarabia (1926-1928), prefect de Tutova (1931-1932), președinte al Societății literare „Academia Bârlădeană”, fondator la Bârlad al revistelor „Făt-Frumos” (1904), „Florile dalbe” (1919), „Graiul nostru” (1925), „Scrisul nostru” (1929). Între altele, autor al volumelor: *Albastru*, poezii (București, 1910), *Patria*, versuri (Sibiu, 1924), *Poezii alese* (București, 1925). Poetul se remarcă prin cultivarea sonetului și devoțiunea cu care ilustrează „localismul creator”, fenomen teoretizat de Al. Dima (1905-1978), membru corespondent al Academiei Române (1964): „Asemenea poetului provensal Frédéric Mistral [...], el a crezut în ideea provinciei creatoare, unde talentele să se poată manifesta”. Din poezia publicată de George Tutoveanu, pseudonim al lui G. Ionescu, răzbate „temperamentul său echilibrat, generând o lirică senină, armonioasă, în

³⁷⁵ *Ibidem*, p. 673; L[ucia] C[ireș], *Ion Pop-Retegănuț*, în Eugen Simion (coordonator), DGLR, vol. V (P-R), 2006, p. 315-316.

³⁷⁶ *Ibidem*, p. 770.

³⁷⁷ *Ibidem*, p. 819.

³⁷⁸ *Ibidem*, p. 844.

cea mai autentică manieră tradițională”, „nostalgia proprie sufletului moldav”, muzicalitatea versurilor, „elogiul adus peisajului și eroilor neamului”, considerate însemne ale unei lirici de „o cumințenie desăvârșită”³⁷⁹. La Cernăuți, „Călimdarii poporului bucovinean pe anul ordinar 1905” îi publică poezia *Sonet*, sub pseudonimul G. Delatutova, selectată de Eugen Neșciuc pentru a susține scopul publicației:

„Și leneși cad fulgii ușori de zăpadă, / Lin fulgii încep să se-aștearnă. / Și ninge..., și ninge, că-i iarnă, / Iar frigul și foamea se perindă-n stradă. // În casă e bine, și-i cald, și-i lumină. / Ce-ți pasă de gerul, de omătul: / Mai alb îi e sânul și gâtul – / Ce-ți pasă! Tu n-azi c-atâția suspină. // Ah, vântul cum geme! Dar ție ți-i moale... / Întins în alcovu-ți, ți-i cald și agale / Visării te lași, să te-ndemne... // Și n-azi cel cântec – bizare crâmpie / Din vu[i]jetul celor ce n-au în bordeie / Nici haine, nici pâne, nici lemne...” (p. 85).

Dintre acești autori, prezența de noi în ultimele pagini, Ion Pop-Reteganul este singurul scriitor reținut astăzi între lecturile școlare din România, iar George Tutoveanu se bucură de o meritată cinstitură numai în spațiul bârlădean, pentru emanciparea căruia a militat întreaga lui viață.

II. 5. „Pentru o lectură sănătoasă și statornică la poporul nostru”. Cabinetele de lectură

În literatura noastră de specialitate, *cabinetele de lectură* din Bucovina istorică nu beneficiază încă de un studiu științific. Fac referiri la problematica acestora doar câțiva cercetători, mai cu seamă după anul 2000. Profesorul sucevean Mihai Iacobescu publică, în 2001, un studiu în „Codrul Cosminului”, *Statutele unor cabinete satești de lectură, societăți școlare rurale și ale Asociației corpului didactic român, aflate în arhivele din Cernăuți*, în cadrul căruia identifică 63 de cabinete de lectură, întocmind un tablou ce cuprinde câteva date sumare: denumirea, localitatea și anul de înființare³⁸⁰. Tot aici, profesorul Mihai Iacobescu publică și un document valoros: *Statutul Cabinetului „Întrunirea de cetire” din Cireș, județul Storojineț*, descoperit în Arhivele de Stat din Cernăuți, în cadrul unui stagiul de documentare la Cernăuți, în 1998³⁸¹.

³⁷⁹ *Ibidem*, p. 868; Const. Ciopraga, *op. cit.*, p. 208-209; D[orina] Gr[ăsoiu], G[eorge] Tutoveanu, în Eugen Simion (coordonator general), DGLR, vol. VI (S-Z), 2007, p. 818-819.

³⁸⁰ „Codrul Cosminului». *Analele științifice de istorie [ale Universității «Ștefan cel Mare»]*, serie nouă, nr. 6-7 (16-17), 2000-2001, Suceava, Fundația Culturală a Bucovinei, 2003, p. 369-378. Cu același titlu, documentarul este publicat și în „Lumea carpatică”, revistă de cultură și civilizație tradițională, Suceava, nr. 2, 2002, p. 19-23.

³⁸¹ *Ibidem*, p. 370-371. Pentru problematica stagiului de documentare de la Cernăuți, vezi Mihai Iacobescu, *30 de zile în „Siberia”. Căutând arhivele Bucovinei*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura „Junimea”, 2005, 490 p. (ediția I: Iași, Editura „Junimea”, 2003, 456 p.). Datele și informațiile referitoare la „întrunirile sau cabinetele de lectură” din Bucovina apar mai întâi aici, într-o primă formă, vezi p. 204-206.

Ioan-Paul Valenciuc, în teza sa de doctorat *Preoțimea ortodoxă din Bucovina în timpul ocupației habsburgice (1775-1918)*, Cluj-Napoca, Școala Doctorală „Isidor Todoran”, 2011, în capitolul V, *Conștiință națională și acțiune politică. Implicarea preoțimii în societatea bucovineană și în relațiile interconfesionale*, are un subcapitol aparte consacrat acestei probleme, *Cabinete de lectură*, p. 393-402³⁸². În studii diverse și în monografiile unor localități din Bucovina găsim, de asemenea, referiri și la cabinetele de lectură. Cele mai multe sunt sumare, însă, și privesc exclusiv cabinetele de lectură înființate de români în diferite sate și orașe.

Departate de cercetarea de campanie din provincia contemporană, dar încadrându-se programatic în cercetarea sistematică promovată de Institutul „Bucovina” al Academiei Române, privirea noastră asupra acestei problematici își propune să deslușească și perspectiva altor „forme de sociabilitate” întâlnite în spațiul public din Bucovina istorică: teatrul, cazinoul, clubul, societatea, cafeneaua, grădina publică, balul, promenada, excursia de plăcere, picnicul, vânătoarea. În această privință, cercetarea noastră are în vedere conceptul de „sociabilitate”, așa cum este el privit în istoriografia franceză de după 1960, mai ales prin contribuțiile științifice ale istoricului Maurice Agulhon, care definește sociabilitatea, în 1966, ca „aptitudine majoră a unei populații de a trăi intens relațiile publice”³⁸³. Totodată, avem în vedere și un alt sens, mai nou, al conceptului, acela de „formă de interacțiuni”, folosit pentru „articularea unei veritabile sociologii a practicilor sociale” și în „analiza condițiilor culturale, sociale și politice care au condus la modernitatea politică”³⁸⁴ a Bucovinei din primele decenii ale secolului al XX-lea.

„Întrunirile de cetire” sau cabinetele de lectură iau ființă în Bucovina în temeiul *Legii de asociere*, din 15 septembrie 1867.

Datele privind primele cabinete de lectură din Bucovina sunt nesigure, chiar controversate. Preotul Constantin Morariu nu poate înființa, în 1877, cabinetul de lectură „Lumina” din Toporăuți, pentru că vine aici ca ajutor de preot, un an mai târziu, în 1878. Cabinetul de lectură „Dragoș-Vodă”, înființat la Volovăț, în 1880 – cum scrie profesorul Mihai Iacobescu –, este în realitate o

³⁸² Rezumatul tezei, cu sumarul și bibliografia la: doctorat.ubbcluj.ro/.../Valenciuc_Ioan_Paul_Ro... (accesat: 25 august 2013)

³⁸³ Maurice Agulhon, *La sociabilité méridionale. Confréries et associations dans la vie collective en Provence orientale à la fin du XVIII-ème siècle*, Vol. I-II, Aix-en-Provence, 1966. Reluată sub titlul *Pénitents et francs-maçons de l’Ancienne Provence: Essai sur la sociabilité méridionale*, Paris, Fayard, 1968 (ediția a II-a, 1984).

³⁸⁴ Cf. Dan-Dumitru Iacob, *Premise pentru o istorie a formelor de sociabilitate mondenă. Salonul boieresc din prima jumătate a secolului XIX*, în „Xenopoliana”, Iași, X, 2002.

societate culturală, „urzită” în 1872 și aprobată abia în 1876³⁸⁵. Cabinetul de lectură „Dumbrava Roșie” din Boian, care ar fi fost înființat în 1883, nu este menționat nici de Vasile Bizovi în lucrarea sa *Boianul*, Cernăuți, Editura „Bukrek”, 2005. Referiri generale se fac și cu privire la preotul Simion Cobilanschi, „slujitor credincios al intereselor românismului”, care a înființat „case de citire și bănci populare la sate”³⁸⁶, așa cum afirmă câțiva autori, fără alte precizări lămuritoare. El este preot paroh la Gura Humorului (1879-1882), la Corovia (1882-1886) și la Buninți (1886-1896), dar nu știm încă să fi înființat aici vreun cabinet de lectură. Din lucrarea lui Nicolae C. Popescu, *Gura Humorului. Trepte de istorie (1490-1918)*, Galați, Editura „Porto Franco”, 1990, aflăm că preotul Ambrozie Gribovici este președintele cabinetului de lectură din Gura Humorului, care și-a început activitatea în 1890³⁸⁷. Adrian-Dinu Rachieru, într-un articol, *Un prieten al arhivelor – Ilie Luceac*, afirmă că ideea cabinetelor de lectură ar fi fost „lansată de ziarul «Steluța» (1883-1884), acestea dovedindu-se „un eficace mijloc de rezistență” culturală în Bucovina³⁸⁸, fără nici un argument însă. Mihai Camilar susține și el că Simeon Cobilanschi ctitorește, la Gura Humorului, Biserica „Sfinții Arhangheli” și, pe lângă activitatea duhovnicească, se implică și în alte domenii ale târgului, printre altele, înființând o „casă de cetire” și o bancă populară de tip Raiffeisen, „urmărind prin aceasta curmarea greutăților humorenilor săraci în fața cămătăriei sălbatică practică în acea vreme”³⁸⁹, fără alte precizări însă.

„Întrunirile de cetire” sau cabinetele de lectură ale românilor iau ființă masiv în Bucovina după anul 1890.

Contextul în care acestea sunt preluate și introduse de către români în Bucovina este precizat, între altele, în „Deșteptarea”, o gazetă pentru popor (editor: Dimitrie Bucevski, redactor responsabil: Ilie Dimitrovici), care se

³⁸⁵ Dumitru Valenciuc, *Volovățul și locuitorii săi. Repere pentru o monografie*, cu o postfață de Nicolae Cârlan, Suceava, Grupul Editorial „Mușatinii”-„Bucovina viitoare”, 2000, p. 84-86; Dumitru Valenciuc, *Arhipresviter staurofor Constantin Tarangul, Edler von Valea Utsei*, Suceava, Editura „Bucovina istorică”, 2002, p. 20-23.

³⁸⁶ Vezi Dan Mănuță, *Simeon Cobilanschi*, în DLRO, 1979, p. 196; Emil Satco, Ioan Pinzar, DLB, 1993, p. 49.

³⁸⁷ Nicolae C. Popescu, *Gura Humorului. Trepte de istorie (1490-1918)*, Galați, Editura „Porto Franco”, 1990, p. 92, 106.

³⁸⁸ Adrian-Dinu Rachieru, *Un prieten al arhivelor – Ilie Luceac*, în „Noua arhivă românească”, revistă online de istorie, documente și monografii locale, articol postat pe Internet la data de 26 aprilie 2007. Vezi arhivaromaneasca.wordpress.com/.../adrian-dinu... (accesat: 1 septembrie 2013) Periodicul „Steluța”, „foaie pentru poporul român de la țară”, apare de două ori pe lună în intervalul 9/21 septembrie 1883 - august 1884.

³⁸⁹ Mihai Camilar, *Preotul Simeon Cobilanschi (1842-1910), un luminător al țărânimii bucovinene*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți-București, anul XVIII, nr. 2 (37), [iulie-decembrie] 2011, p. 509-514.

implică în această activitate începând din 1895. Într-un documentar din 1898, cu titlul general *Cabinete de lectură*, redacția acestei gazete consemnează un tablou al stării sociale a românilor, îndemnându-i pe aceștia la acțiune:

„Din comunele românești din ținutul Siretelui ni-au venit cele mai rele știri. Nicăiri nu o duc românii mai rău ca în părțile Siretelui. Românii se lăcomesc la făcut datorii și cămătarii storc și măduva din oasele lor; scriitorii cei de alt neam și de altă lege nu caută la nimic decât să tragă pelea de pe țărani. Căpitanul Sworakowski nu vede decât ruși în toate părțile și-i silesce și pe români să grăiască rusește cu târâșul, diregătorii cei de pe la judecătoria și perceptorie (Steueramt) calcă în picioare dreptul limbii românești. Românii sărăcesc vădzând cu ochii și deputații români nu se răspund defel pentru soarta românilor din districtul Siretelui.

Frați români de prin părțile Siretelui! Dacă nu voiți să rămâneți de tot hargăți pe la [străini] și arendători; dacă voiți să nu vă stângă dușmanii lumina, apoi până una-alta săriți cu toții și faceți-vă cabinete de lectură (citire) prin toate satele. Statutele pentru cabinete le puteți căpăta tipărite gata de la administrația «Deșteptării». Trei gospodari să le subscrie și să le trimită căpitanului districtual la întărit, apoi să-și caute ei un gospodar în sat care are două odăi în casa sa, să-l roage să li deie una pe duminica și sărbători, ca să se adune într-însa și să ție într-însa gazete și cărți – și așa cabinetul de lectură îi și gata făcut»³⁹⁰.

Statutele cabinetelor de lectură din Bucovina sunt cunoscute parțial, cum se observă din articolul citat mai sus, dar și din alte numeroase materiale din presa vremii. Profesorul Mihai Iacobescu descoperă, în 1998, în Arhivele de Stat din Cernăuți *Statutele Întrunirii de lectură din Cireș, districtul Storojineț*, un document valoros pe care îl publică ulterior la Suceava. Noi îl reproducem după „Codrul Cosminului”, tomul 6-7, pe 2000-2001, publicat în 2003:

„1) Scopul: de a lăți plăcerea pentru cetitul cărților și gazetelor și astfel a-i lumina pe locuitorii din comuna Cireș.

2) Mijloacele prin care să se ajungă la acest scop:

– înființarea și întreținerea unui cabinet de cetire;

– procurarea și cetirea de gazete și cărți folositoare;

– sfătuirea despre cele cetite și mai ales despre trebile gospodăriei, meșteșugului și negoțului.

3) Membrii.

Întrunirea se compune din membri de rând și onorari.

Poate deveni membru de rând orice persoană care anunță că dorește să intre și va fi primită de comitetul de întrunire.

Membrii onorari îi numește adunarea generală a întrunirii dintre acele persoane care sporesc mai însemnat binele întrunirii.

Ieșirea din întrunire se face prin simplă cerere, după achitarea datoriilor față de întrunire.

Cine nu plătește taxele se șterge de către comitetul întrunirii.

³⁹⁰ Din comunele românești din ținutul Siretelui, în „Deșteptarea”, gazetă pentru popor, Cernăuți, anul VI, nr. 5, 1/13 martie 1898, p. 39.

Cine comite o faptă rea și cade sub pedeapsa legilor statului sau cade în patima beției ori a moravurilor rele sau care lucră în contra intereselor, se exclude de către comitet.

Cel exclus poate fi reprimat dacă devine demn.

4) Drepturi și îndatoriri ale membrilor.

Fiecare membru are următoarele

a) Drepturi:

- să ia parte la adunările generale;
- să facă propuneri folositoare;
- să voteze și să aleagă;
- să fie ales;
- să propună sancțiuni;
- să împrumute cărți și gazete acasă, respectând regulamentul;
- să sporească scopul și foloasele întrunirii prin prelegeri și acțiuni corespunzătoare.

b) Îndatoriri:

- să plătească la lădița întrunirii câte 50 de creițari pe an;
- să ia parte la întruniri;
- să atragă noi membri;
- să ia cuvântul.

5) Conducerea întrunirii:

a) adunarea generală

b) comitetul.

Adunarea generală se întrunește anual, prin listă scrisă. În orice adunare trebuie să ia parte cel puțin jumătate plus unul dintre membri.

Adunarea alege comitetul; decide în problemele patrimoniului; modifică statutul; alege șapte membri în comitet.

Comitetul se compune din: un președinte, un vicepreședinte, un secretar, un casier, un bibliotecar și doi cenzori aleși pe un an.

Neînțelegerile ivite se rezolvă de către o judecătorie de pace, compusă din patru membri, dintre care își aleg câte unul părțile cu pricina, iar pe ceilalți doi îi numește președintele comitetului sau loçtiitorul său.

6) Desființarea întrunirii se face numai printr-o decizie a adunării generale, la care să fie prezenți două părți dintre membrii activi; hotărârea desființării se ia numai cu votul a trei părți din toți membrii. Adunarea decide și asupra soartei patrimoniului după desființarea Întrunirii de cetire”.

Notă: Statutul e avizat la 27 octombrie 1894, prin adresa nr. 134 a Inspectoratului Școlar din Cernăuți, conform Legii de asociere din 15 noiembrie 1867, la cererea unui grup de săteni din Cireș, în numele cărora semnează Constantin Babiuc, Alexandru Opaîț și Mihai Popescu³⁹¹.

³⁹¹ Mihai Iacobescu, *Statutul Cabinetului „Întrunirea de cetire” din Cireș, județul Storojineț*, în „«Codrul Cosminului». Analele științifice de istorie [ale Universității «Ștefan cel Mare»]”, serie nouă, nr. 6-7 (16-17), 2000-2001, Suceava, Fundația Culturală a Bucovinei, 2003, p. 371-372. Autorul face trimitere la Arhivele de Stat din Cernăuți, *Fond Mitropolie 320, Opus 1, Dosarul 6206, p. 2-4*.

Pentru a veni în sprijinul cabinetelor de lectură, „Deșteptarea”, publică în numărul său din 1/13 aprilie 1899, un plan de *Regulament pentru Cabinetul societății de citire „Lumina” din Fundu Moldovei*, document de „ordine interioară” ce se referă la folosirea cărților și gazetelor din fondul bibliotecii.

1) Cărțile și gazetele Societății «Lumina», fiind averea obștească a tuturor membrilor acestei societăți, nime n-are voie să le ie[ie] din cabinetul de citire fără știrea bibliotecarului. Cine ar cuteza să lucre împotriva, acela p[er]de dreptul de membru.

2) Pe masa cabinetului de citire se află numai gazetele ce le ține societatea și anume numai numerele cele mai nouă. Cum vin alte numere, bibliotecarul încuie numerele cele vechi în dulapul cu cărți, eară cele nouă le lasă pe masă și așa face tot mai departe, încuind numerele cele vechi și lăsându-le cele nouă pe masă.

3) Din numerele cele nouă de pe masa cabinetului nime nu poate împrumuta nicio gazetă ca s-o citească acasă la el, pentru că, venind membri de ai societății la cabinet și neaflând numerele cele mai proaspete ale gazetelor pe masă, ei cu tot dreptul s-ar simți strămbătățiți [nedreptățiți].

4) Toți membrii au însă dreptul să împrumute și să citească pe la casele lor cărți și numere vechi de ale gazetelor societății. Cărțile și gazetele cele vechi le împrumută bibliotecarul numai în zilele de dumineci așa că scrie în *Catalogul de împrumut* numele împrumutătorilor și cărțile sau gazetele împrumutate.

5) Un împrumutător poate ține la sine cărțile sau gazetele împrumutate cel mult o lună de dzile, apoi numaidecât trebu[ie] să le de[ie] bibliotecarului înapoi, că de altmintea e globit cu plata de 20 cr. la cassa societății. Dacă însă îi trebu[iesc] pe mai mult decât pe-o lună cărțile și gazetele împrumutate, apoi după o lună să de[ie] despre aceasta de știre presidentului societății.

6) Împrumutătorii sunt datori să păstreze cărțile și gazetele împrumutate în cea mai mare curățenie și trebu[ie] să despăgubiască orice stricăciune a lor.

7) Împrumutătorul e silit să plătiască prețul fiecărei cărți ori [al] gazet[ei] ce a împrumutat-o și a p[er]dut-o ori a sfărmat-o. Prețul cărții are să-l plătiască după suma de bani însemnată în inventarul bibliotecii, eară prețul gazetei după crucerii cât coastă un număr din cutare gazetă.

8) Cheia sau cheile de la dulapul cu cărți, precum și cheia de la odaia cabinetului de citire aflându-se în mâna bibliotecarului, el este răspundzător pentru toate cărțile, gazetele și cealaltă avere a societății câtă e în cabinetul de citire. P[er]dându-se ceva din această avere din pricina bibliotecarului, el e dator să despăgubiască societatea.

Regulamentul acesta fu primit de adunarea generală a Societății «Lumina» din... și de aceea toți membrii «Luminei» sunt datori să ție în samă hotărârile acestea” (Urmează iscălitura presidentului și a secretarului societății)³⁹².

Partea a doua a documentarului *Cabinete de lectură*, pe care îl publică „Deșteptarea”, în numărul 5, din 13 ianuarie 1898, se intitulează *Cabinetele de lectură sunt mare lucru*. Dând exemplul românilor din Crasna, care înființează, la 20 octombrie 1895, Cabinetul de lectură „Unirea”, redacția prezintă foloasele acestui „cuib și izvor al binelui”:

³⁹² Vezi *Societăți de citire* (III), în „Deșteptarea”, anul VII, nr. 7, 1/13 aprilie 1899, p. 53.

„Mă rog, nici crăsnenii nu erau oameni sfinți; căci au doară nu erau și ei dați la păhar și îndătoriți până peste urechi pe la [cămătarii] lor cei mulți? Nu gospodăreau și crăsnenii fără cap, cum gospodăresc românii de prin alte comune? Nu țineau și ei soi de vite prost, ca celelalte sate? Da, nici pe crăsneni nu-i putea scoate nime din naravurile lor cele rele.

Da ean, uitați-vă acuma la crăsneni, oameni buni! Ce vite frumoase, ce cai de soi ales au început a ținea! Cu ce rânduială și chibzuială și-au început a lucra pământul! Cum au început a se lăsa de beție! Cum au trimis atâtea daruri și pomene Internatului de Băieți din Cernăuț! Cum își scot mulțime de copii la școlile cele mari din Cernăuț și Suceava! Ce mândru chor de plugari cântă la liturgiile și înmormântările lor! Ce bal mare au dat ei astă-vară în folosul băieților de școală. La urma urmelor și-au făcut și Bancă sătească!

[...] Dar crăsnenii s-ar fi ticăloșit și ei ca și alte sate, bunăoară ca Igeștenii, de ț-ar fi fost rușine să spui că ești din Crasna, cum Igeștenilor li-i rușine să spuie că-s din Igești, dacă nu și-ar fi făcut de cu bun timp cabinet de lectură. Cabinetul de lectură al crăsnenilor, cabinetul de lectură cel din casa fericților și vrednicilor gospodari Sofron și Maciuca Pleșca, acest cabinet e cuibul și izvorul binelui din Crasna. Acest cabinet e vatra, la care duminica și sărbătoarea se adună la sfat și punere la cale preoții, și învățătorii, și gospodarii, și flecâii Crasnei. În acest cabinet au citit crăsnenii din gazete și cărți cum trebuie să lucrezi pământul, ca și-n an rău să deie roadă; ce soi de vite să ții, ca să câștigi pe ele multe sute într-un unic an; cum să-ți aședzi albinăria; cum să grijești de pomăt; cum să faci chorurile de plugari; cum să scot băeții la școli mari, ca să ajungă domni mari; cum să scapi de cămătari și datorii; cum să-și facă ei Bancă sătească; cum să se mântue de beție; toate aceste și încă multe altele au citit crăsnenii în cabinetul lor din cărți și gazete, le-au resgândit cu preoții, învățătorii și frunțașii lor și s-au hotărât să facă și ei ceea ce fac alte sate cu minte din lume, ca să ajungă la avere mare, trecere mare și bine pământesc mare. Eată pentru ce a dzis «Deșteptarea» că [acum] cabinetele de lectură is mare lucru în sat!³⁹³

Pe lângă obișnuitul îndemn la preluarea exemplului de la Crasna, „Deșteptarea” ne oferă și câteva informații referitoare la cabinetele de lectură din Bucovina vremii:

„Fraților români din districtul Siretelui și din celelalte districte, împlântați în inimile voastre pilda cea frumoasă a crasnenilor, ca să n-o mai uitați niciodată! Crăsnenii și-au făcut întâi și întâi cabinet de lectură și cabinetul de lectură a fost începutul scăpării și mântuirii lor. Din cabinetul de lectură a început apoi pe-ncetul să izvorească binele în satul Crasna și, dacă crăsnenii s-ar ținea și mai departe cu trup și suflet de cabinetul lor, apoi pe-ncetul vor scăpa ei și de celelalte nevoi ce le mai au.

Grăbiți, urniți-vă și faceți-vă și voi cabinete de lectură cum și-au făcut crăsnenii. Să nu mai fie niciun sat românesc fără cabinet de lectură!! În care sat nu-i cabinet de lectură, acolo nu mai poate fi vreun Doamne-ajută. Unde nu-i cabinet de lectură, acolo, păcat că mai este școală; acolo inflorește beția și sărăcia, dar nu binele. Aceasta va dovedi «Deșteptarea» în numărul viitor.

³⁹³ *Cabinetele de lectură sunt mare lucru*, în „Deșteptarea”, anul VI, nr. 5, 1/13 ianuarie 1898, p. 39-40.

«Deșteptarea» știe că-n toată Bucovina sunt vreo 70 de cabinete de lectură românești, dară ea nu știe cum o duc cabinetele aceste pe unde sunt; de trag ele de moarte sau înfloresc. De aceea se roagă «Deșteptarea» cu toată căldura ca toți secretarii cabinetelor de lectură românești să-i scrie cât mai degrabă despre starea cabinetelor lor. Pân-acuma numai cabinetul de lectură din Crasna-Ilschi ni-a trimis o dare de samă despre isprăvile sale din anul trecut³⁹⁴.

În paginile aceluiași număr din 1/13 ianuarie 1898, „Deșteptarea” publică la rubrica intitulată *Corespondența „Deșteptării”, Raportul Societății „Unirea” din Crasna-Ilschi pe anul 1897*, document valoros pentru istoria locală, în primul rând, dar și pentru cunoașterea civilizației cabinetelor de lectură, ca formă a sociabilității, din Bucovina istorică. În 1897, cabinetul de lectură „Unirea” din Crasna-Ilschi are 115 membri, dintre care doi sunt membri de onoare, 10 membri fondatori și 103 membri de rând. Biblioteca are 69 de cărți. Președintele comitetului este Eugen Baron Stârcea, vicepreședinte: părintele Mihai Bendevschi; secretar: învățătorul Petru Popovici; bibliotecar: Pavel Percec; controlori: Luca Gherman și Toader Percec; casier: cantorul Grigore Iliuș. Din comisia judecătorească fac parte Ioan Gherman, Sofron Pleșca și Istrati al lui Toader Gherman³⁹⁵. Pentru importanța sa, dăm în anexă raportul în întregime.

Corespondența „Deșteptării” din 15/27 aprilie 1898 consemnează înființarea cabinetului de lectură „Bălăceanul” din Bălăceana și a cabinetului de lectură „Ajutorul” din Solonețul de Jos, amândouă ca filiale ale Societății cantorilor români „Lumina”. Din corespondență, un fragment subliniază rostul acestora în viața românilor bucovineni:

„Multă vreme am pipăit numai prin întunerec. Acuma ne-au început și nouă a răsări mândrele dzori pentru dzile mai senine. Ochii ni se deschid și începem a cunoaște răul ce atâta vreme ne-a bântuit. Deci nu dormiți, fraților, căci timpul e scump. Și, cine doarme, n-are voie să mănânce și cine nu mănâncă, trebuie să piară. Voiți să periți, voiți să vă stingeți de pe acest petec de pământ frământat cu sângele strămoșilor voștri ori voiți să vă mântuiți? De voiți să periți, de să nu vă rămâie nici urma, dormiți mai departe, cum ați dormit până acuma! Dar de voiți să vă mântuiți, atunci trebu[i]e să vă apucați de muncă. La muncă, deci, români! Căci munca e cea mai bogată și i[m]belșugată comoară ce ne-a dat-o bunul D-dzeu aici pe pământ. Fericit e omul ce muncește cu stăruință, căci acela niciodată n-are lipsă.

Omul[ui], ca să poată munci bine, îi trebu[i]e minte bună. Unde vă puteți câștiga astă minte? Astă minte vă puteți câștiga numai în biserică, școală și în cabinetul de lectură. Biserica să fie plină de voi, școala să fie ticsită de copiii voștri și cabinetul de lectură să vă fie loc de sfătuire și de punere la cale a treburilor voastre.

³⁹⁴ *Ibidem*, p. 40.

³⁹⁵ Pentru date și informații mai multe referitoare la cabinetul de lectură „Unirea” din Crasna-Ilschi, vezi și Laurențiu Dragomir, *Crasna, un colț de eternitate românească din Bucovina. Monografie etnografică și istorică*, București, Editura „Coralia”, 2004, p. 101-104.

De aceea, fraților, căutați cu mic, cu mare, ca să-i dați viață acestui cabinet cărui i s-a pus astăzi temelie. Să îmblați cu toții în duminică și sărbători la citit cărțile și gazetele ce va veni pentru voi, căci numai așa vă va aduce roduri binecuvântate spre folosul vostru și spre cinstea tuturor românilor³⁹⁶.

„Cabinetul de citire” „Viitoriul” din Pătrăuți „pe Suceavă” organizează în prima duminică de după Sfinții Apostoli Petru și Pavel, 5/17 iulie 1898, o „petrecere populară” în Poienița Codrului din pădurea Fondului Religionar. Comitetul se îngrijește ca această petrecere „să fie cât se poate de frumoasă”, oaspeții „să-și poată cumpăra mâncări și băuturi”. Petrecerea este „împreună” cu joc, organizatorii tocmind „vestita musică a lui Boghian din Pătrăuț”. Sătenii sunt anunțați că plătesc de persoană 10 cr., iar de familie 25 cr., în timp ce orașenii de persoană 50 cr., de familie 1 fl., iar studenții 25 cr.

Petrecerea populară din Poienița Codrului este una filantropică, motivată astfel de autorul anonim al cronicii ample din „Deșteptarea”:

„Copiii săraci și buni de școală sunt destui și în comuna Pătrăuț pe Suceavă. Și cum legile împărătești nu-l scutesc de cătănie pe niciun fecior vrednic, tot așa nu-l scutesc ele de îmblarea la școală pe niciun copil sărac și vrednic. Legile împărătești nu-i întrebă pe părinții cei săraci de au ori de n-au cu ce-i îmbrăca și încălța pe copiii lor, ca să îmble prin gerurile [i]ernei la școală; legile împărătești nu-i întrebă pe părinții cei săraci de au ori de n-au pe ce le cumpăra copiilor lor cărți și toate cele trebuincioase. Părinții săraci trebu[i]e numaidecât să-și deie copiii la școală, dacă nu-i dau sunt pedepsiți ori bănește ori cu arest sau cu închisoare.

Asta e mai cu seamă pricina de ce Societatea de citire «Viitoriul» din Pătrăuț pe Suceavă a căutat toate chipurile ca să facă și în ăst an o petrecere populară cu joc. «Viitoriul» a vrut adică să strângă de la oamenii cu inimă bună oarecare sumă de bani, cu care să-i scutească apoi pe părinții cei mai săraci de grijele îmbrăcării și încălțării copiilor lor buni de școală, precum și de grijele cumpărării de cărți și de alte lucruri trebuincioase; «Viitoriul» a vrut să-i scutească pe părinții școlarilor celor mai săraci de pedepse bănești și de închisoare.

Cu acest gând fericit, oamenii de la cârma Societății «Viitoriul» a[u] voit să împlinescă o prea frumoasă faptă creștinească, deoarece știm cu toții că datoria fiecărui creștin este pe cel gol a-l îmbrăca, pe cel ce nu știe a-l învăța și pe cel mahnit a-l mângâia. Dară cu acest gând fericit comitetul «Viitoriului» a voit să împlinescă și altă faptă bună. Știm adică că Maiestatea Sa, prea bunul împărat Francisc Iosif I, a stărut din răspuțeri toată vieța sa ca să facă foarte mult bine popoarelor Sale. Acuma, mai ales, în anul acesta al măritului Său iubileu de 50 de ani de domnie fericită, Maiestatea Sa a dorit ca toate popoarele și toți oamenii din marea Sa împărăție să facă cât se poate de multe lucruri de binefaceri, cu cari să aline năcasurile și nevoile celor sărmani și nenorociți. Eată așadară că Societatea de citire «Viitoriul» din Pătrăuț pe Suceavă a vrut să împlinescă și voința prea înaltă a Maiestății Sale, când și-a pus de gând să îlesnească și în ăst an copiilor celor săraci îmblarea la școală.

³⁹⁶ Deschiderea cabinetelor de citire în Bălăceana și Solonețul de Jos, în „Deșteptarea”, anul VI, nr. 8, 15/27 aprilie 1898, p. 68.

Gândul comitetului Societății «Viitoriul» s-a împlinit cum nu se putea mai bine»³⁹⁷.

Manifestația publică a cabinetului de citire „Viitoriul” din Pătrăuți „pe Suceavă”, din 5/17 iulie 1898, așa cum este consemnată de cronică din „Deșteptarea”, este ilustrativă pentru conceptul de „sociabilitate”, fiind, în primul rând, un model („pildă bună”) „pentru celelalte societăți din ținut”:

„Aici numai atâta spunem, că în âst an locul petrecerei a fost cu mult mai bine întocmit și luminat cu lămpioane, și doară numai atâta scădere a avut, că era cam strâmt pentru mulțimea oaspeților și, mai ales, a jucăușilor. În adevăr, când jucăușii au ajuns la roata cea mare a Horei, n-au mai avut unde se întinde în ocolul dintre laite și, de aceea, cârmacii aceluia joc au fost nevoiți să colindeze cu tot alaiul dănțuitorilor afară de ocol, prin pădure și printre tufișurile de mesteacăn ale imașului. Musica a fost tot cea de an, anume musica vestitului pătrăucean George a lui Niță Boghean, care așa a plăcut oaspeților din Suceavă, încât au făgăduit că vor lua-o și la petrecerile ce le-or face dumnia lor. Sacalușurile și-au făcut și de astă dată datoria atât la sosirea, cât și la pornirea oaspeților. Oaspeți săteni au fost de față mai din toate satele migieșe, ba chiar și din depărtări mai mari, bunăoară din Stroiești, de unde părintele Ioan Doroftei a sosit cu câteva trăsuri pline de stroieșteni. Aceasta cu bună seamă că e bine și frumos, deoarece dintre toate societățile de cetire din ținutul Sucevii până acuma numai Societatea „Viitoriul” din Pătrăuți pe Suceavă a dat dovadă că pricepe a aranja petreceri populare cu adevărat plăcute și folositoare și ar fi foarte de dorit ca și celelalte societăți din ținut să-și ie[și]e pildă și să facă asemenea. Pilda bună însă te însuflețește, mai ales atuncia când o vedzi cu ochii”³⁹⁸.

Lista persoanelor care plătesc „taxa hotărâtă de intrare și încă cu mult pe deasupra” cuprinde „oaspeți scumpi” „ce au binevoit a împodobi petrecerea din Pătrăuț”: „neprețuitul nostru domn deputat din Sfatul Țării Varteres cav. de Pruncul împreună cu prea onorata d-sale familie, pe dl profesor Marian cu familia, pe d-nii profesori Samuil Isopescul, Eusebie Popovici și Ioan Cuparencu, pe părinții Ilie Cercavschi cav. de Ielita, Ioan Doroftei, Mihai Sârbul, Teodor Petruc, Avram Ignătescu, pe dl. Dr. Teofil Lupu, pe dl primar al Sucevii Francisc Des Loges, pe d-nii Amfilochie Turturean, Oth, inspector de finanțe, Stromair, concepist de finanțe, Stranski, măiestru de forestierie, George Toma, Dr. Papp, Ioachim Ciuntuleac, d-na Susana Ciupercovici, d-na Dașchievici și încă foarte mulți alții”³⁹⁹.

³⁹⁷ *Ibidem*, *Petrecerea populară cu joc din Pătrăuț pe Suceavă*. p. 114.

³⁹⁸ *Ibidem*. Antologică este însă, prin fast, rafinament și arta descrierii, petrecerea oferită de Samuil Morariu Andrievici pe moșia de la Horbova, cu ocazia zilei sale onomastice, înainte de a intra în cinul monahal (probabil în 1874). Vezi Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note de Mihai Iacobescu, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 21-22.

³⁹⁹ *Ibidem*, p. 114-115.

„Petrecerea populară” din Poienița Codrului, aranjată de cabinetul de lectură „Viitoriul” din Pătrăuți „pe Suceavă”, în 1898, este un exemplu de reuniune civilizată și de „unire frățească” trăită „în cea mai deplină voie bună și veselie”:

„În onoarea pătrăuțenilor trebu[i]e să spunem că ei și-au dat toată silința ca să-i mulțumească pe oaspeți. Nici o necuviință și nici o întâmplare neplăcută nu s-a ivit în decursul întregii petreceri, ci, dimpotrivă, trebu[i]e să mărturisim că pătrăuțenii au căutat să facă bucurie oaspeților cu toată primirea și purtarea lor. Mai ales atunci și-au dat oaspeții bucuria pe față, bătând din palme și strigând «bravo», când voinicul gospodar Ioan a[l] lui Simeon Turturean a jucat în chip măiestru jocul național Arcanul în fruntea unui lung șirag de feciori și când feciorul Toader a[l] lui Petru Goreac a jucat Corăbieasca. Mai pe scurt ce să înșirăm atâta vorbă? Feciori și fete, gospodari și gospodine, preoți, învățători, studenți, cantori bisericești, domni, doamne și domnișoare, toți și toate au jucat și s-au petrecut la un loc în unire frățească și în cea mai deplină voie bună și veselie”⁴⁰⁰.

Cronica petrecerii de la Pătrăuți de pe Suceava cuprinde o listă a persoanelor care au plătit taxa de intrare, cu 318 nume, constituind în sine un document de epocă sugestiv. Potrivit cronicii, „venitul întreg al petrecerii este de 123 fl. 1 ½ cr.”. „Substragându-se din acest venit speșele de 27 fl. 62 cr. – notează autorul anonim al cronicii –, rămâne venitul curat de 95 fl. 39½ cr.”.

Cu manifestația publică din 1898, cabinetul de lectură „Viitoriul” din Pătrăuți de pe Suceava își sporește numărul membrilor: „Mai pomenim cu multă bucurie că Societatea «Viitoriul» și-a câștigat în ziua petrecerii cinci membri noi, anume pe domnul Ioachim Ciuntuleac, cu taxa de două coroane, și pe domnii Simeon Florea Marian, Ioan Cuparencu, Dr. Teofil Lupu și George Toma cu taxa de câte o coroană. Cu acești domni, Societatea are în timpul de față 170 [de] membri, dintre cari doi sunt fondatori, 76 ordinari sau de rând și 92 sprijinitori”⁴⁰¹.

Cronica manifestărilor publice din Bucovina de la sfârșitul secolului al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea și „mulțămitele publice” tipărite în presa vremii, cu ocazia organizării unor activități filantropice, cuprind date și informații insuficient exploatate în folosul cunoașterii, ori chiar ignorate. Este și cazul materialului asupra căruia mai zăbovim aici, atrăgând atenția asupra unei realități trecute cu vederea, din păcate, în cercetarea științifică de până acum privind Bucovina istorică: „Comitetul «Viitoriului» s-a pus înainte la cale cu dl Fișler, arendașul propinăției din Ițcani, ca venitul de pe berea vândută în decursul petrecerii să fie împărțit în două părți, dintre cari una și un florin pe deasupra să fie a «Viitoriului». Vânzându-se la petrecere 10 polobocle de câte 25 litri de bere, cu câștigul de 20 flori, dl Fișler a și dat în folosul

⁴⁰⁰ *Ibidem*, p. 115.

⁴⁰¹ *Ibidem*.

copiilor săraci de școală din Pătrăuți p[]e S[uceavă] suma de 11 fl., pentru care comitetul Societății «Viitoriul» îi mulțumește și pe calea aceasta⁴⁰².

Câteva documente publicate în „Deșteptarea”, anul VI, nr. 23, 1/13 decembrie din 1898, privesc activitatea cabinetului de lectură „Viitoriul” din Pătrăuți „pe Suceavă”: *Adunarea generală a Societății de citire „Viitoriul” din Pătrăuți pe Suceavă pe anul 1898*, cuvântarea de deschidere, rostită la 21 noiembrie/3 decembrie de preotul Constantin Morariu, președintele societății, p. 190-191; *Raport despre veniturile și cheltuijele Societății de citire „Viitoriul” pe anul 1898*, p. 191; *Raport despre cărțile și gazetele Societății de citire „Viitoriul” pe anul 1898*, p. 191-192. Din cel de-al treilea document, ne reține atenția un fragment: „Societatea noastră are cu totul 62 [de] cărți, dintre cari 15 sunt istorice, 15 de citire, 4 agronomice, 11 de poezii, 8 religioase, 2 igienice, una de știință și 6 de cuprins felurit. Apoi mai are societatea 4 gazete, anume «Patria», «Deșteptarea», «Foaia poporului» de la Sibiu și «Revista pădurilor» din București, care îi vine societății în dar”. Pe lângă acest fond de carte și periodice mai sunt menționate 22 de cărți (manuale școlare), cumpărate pentru școlari de la librarul Binder din Suceava. Ar fi interesant să găsim și inventarul de bibliotecă al unor cabinete de lectură din Bucovina acoperind, eventual, o perioadă mai lungă de timp. N-am găsit până acum un astfel de document. Un alt document, *Raportul Cabinetului de citire „Lumina” din Clocucica pe anul administrativ 1897/98*, publicat de asemenea în „Deșteptarea”, anul VI, nr. 24, 15/27 decembrie 1898, p. 199, cuprinde date și informații la fel de valoroase. Cabinetul are 117 membri ordinari, 27 de membri fondatori și 5 membri onorari. Averea a crescut în anul 1898 cu 394 fl. 54 cr., iar biblioteca are 181 de cărți. Între cărți și periodice: *Medicina populară*, donată de dr. C. D. Severeanu, „Almanahul Societății «România Jună» din Viena”, dăruit de societate, epistole, predici. Interesant este faptul că gazetele cabinetului sunt aceleași ca la Pătrăuți de pe Suceava: «Patria», «Deșteptarea», «Foaia poporului» și «Revista pădurilor».

Contribuția gazetei pentru popor „Deșteptarea” la înființarea cabinetelor de lectură în localitățile din Bucovina este remarcabilă. În câteva numere din 1899, „Deșteptarea” își reinnoiește campania de culturalizare printr-un documentar cu titlul general *Societăți de citire*. În prima parte a documentarului, publicată în anul VII, nr. 5, 1/13 martie 1899, p. 33-34, redacția scrie. „Faceți societăți de citire prin toate satele noastre! Așa a sunat înainte de patru ani glasul «Deșteptării» și al cărmacilor neamului nostru și mulți români s-au încălzit de glasul acela și au înjghebat societăți de citire prin unele sate, dară încă multe, foarte multe sate au rămas până în ziua de astăzi fără lumina acelor societăți⁴⁰³. „Deșteptarea” republică din nr. 23, pe 1895, p. 187, articolul *Cum se fac societățile de citire prin sate*: „Pentru treaba asta e de ajuns, dacă se înțeleg măcar trei bărbați, cari fac la Căpitănie cerere în scris, puind pe dânsa

⁴⁰² *Ibidem*.

⁴⁰³ *Ibidem*, *Domnilor și fraților, la muncă!*, anul VII, nr. 5, 1/13 martie 1899, p. 33.

timbru de 50 cr. Și iscăbind-o cei trei inși. La cerere se alătură cinci exemplare de statute, un exemplar cu timbru de 1 fl., eară celelalte patru exemplare cu timbre de câte 15 cruceri. Pe fiecare exemplar de statute are să se scrie numai numele satului, pentru care se cere societate de citire și numele societății, apoi la § 19 mai trebu[i]e de scris unde are să treacă averea societății dacă societatea s-ar desface. Raspunsul de la Căpitănie va sosi la cel întâi iscălit pe cerere. Statute se pot căpăta de la «Deșteptarea» tipărite gata. Îndemnăm cu tot adinsul ca fiecare sat să-și facă societate de citire!⁴⁰⁴. Tot aici, documentarul se referă la foloasele cabinetului de citire și face recomandări practice cu privire la construirea unor „case de citire” multifuncționale: „Locul căpătat din toloaca comunală îl împărțim apoi în o parte care să fie grădina casei de citire și în altă parte care să cuprindă ograda și pe care să fie clădită și casa. Grădina o împănăm cu pomi roditori și cu cărări și locuri deșerte potrivite, unde să fie laițe și mese pentru tot felul de petreceri, eară casa ar trebui să fie așa: Ea ar trebui să aibă pe lângă odaia servitorului măcar patru despărțituri, anume un salon foarte mare (cel mai mare din tot satul), apoi o odaie pentru cabinetul de citire al societății, altă odaie pentru Banca Raiffeisiană și a treia odaie menită să fie dugheană. În fața casei despre ograda ori în dosul ei despre grădină ar trebui să fie pivnița ei. Pivnița aceea ar fi să fie așa de mare, încât să se întindă sub toată casa și să fie zidită cât se poate de temeinic⁴⁰⁵.

În partea a II-a a documentarului, publicat în anul VII, nr. 6, din 15/27 martie 1899, p. 43, „Deșteptarea” se referă la „cârmuirea” societății de citire: „O societate de citire e cârmuită de comitetul ei și de comisia judecătore. Comitetul e alcătuit din șapte inși aleși de adunarea generală și acei șapte aleg apoi dintre dânșii un president, un vicepresident, un secretar, un cassier, doi controlori și un bibliotecar. Tot adunarea generală alege și comisia judecătore care e alcătuită din trei inși. Ce are să lucre comisia judecătore? Ea numai atâta are de lucru, că dacă se iscă sfedzi sau certe între membrii societății, apoi membrii sfădiți sau certați n-au voie să se pârască pe la judecătorii împărătești, ci au să-și caute dreptatea numai la comisia judecătore, adică la cei trei bărbați aleși ca și comitetul de adunarea generală. Impricinații trebu[i]e să se supu[i]e judecății celor trei numaidecât. Acuma ce are să lucre comitetul unei societăți de citire? Comitetul are să stăruiască din răspuțeri să-i câștigue pe fruntașii satului ori și pe alți bărbați afară de sat ca să fie membri fundători sau întemeietori, adecă membri de aceia cari plătesc societății o dată pentru totdeauna suma de 5 fl.; comitetul are să stăruiască din răspuțeri să-i câștigue pe toți ceilalți săteni – bărbați sau femei – ca să fie ori membri de rând ai societății, plățind pe an numai taxa de 25 cr., ori să fie membri sprijinitori, adecă să sprijinească societatea cu orice fel de daruri. [Aceasta] pentru că fiecare societate de citire are datoria sfântă să încuibe în membrii ei gustul sau plăcerea la

⁴⁰⁴ *Ibidem.*

⁴⁰⁵ *Ibidem*, p. 34.

cititul cărților și gazetelor, și mai are datoria sfântă să de[i]e ajutor și școlerilor celor săraci de la școala din sat”⁴⁰⁶.

Partea a III-a a documentarului *Societăți de citire* este publicat de „Deșteptarea”, în anul VII, nr. 7, din 1/13 aprilie 1899, p. 53, și se referă la biblioteca unui cabinet de lectură, dând celor interesați sfaturi practice, din perspectiva unui obiectiv pe termen lung al societății bucovinene: „Bibliotecile societăților de citire trebu[i]e să fie cu timpul comorile cele mai scumpe ale satelor noastre menite să de[i]e lumină de la părinți în fii, nepoți și strănepoți”; „Chiar numele [de] «societate de citire» ni arată că o societate de felul acesta trebu[i]e să aibă numaidecât cărți și gazete, cari au să fie citite de membrii ei. Cărțile și gazetele sunt așa de trebuincioase, âncât fără dânsese nici nu se poate gândi să fie o societate de citire. Eată de ce datoria cea dintâi a comitetului unei societăți de citire este să cumpere numaidecât cărți și gazete pentru societate”⁴⁰⁷. O altă cale de îmbogățire a fondului propriu de carte și de periodice o reprezintă donațiile („darurile”): „Se înțelege că nu trebu[i]e a se lăsa numai pe daruri, ci, cum am dzis, trebu[i] de sporit averea societăților de citire în toate chipurile și apoi din averea aceea trebu[i] de cumpărat fel de fel de cărți bune”⁴⁰⁸.

Sfaturi practice, valabile și astăzi, se dau aici cu privire la „ținerea în rânduială a bibliotecii” cabinetului de lectură:

„Bibliotecile societăților de citire sau cărțile și gazetele lor trebu[i]e păstrate în cea mai bună rânduială. Pentru ținerea în rânduială a bibliotecii sale, fiecare societate de citire trebu[i]e să aibă numaidecât: 1) un dulap cu incuitoare făcut anume pentru păstrarea cărților și gazetelor; 2) un catalog sau un inventar în care să fie scrise toate cărțile și 3) un catalog pentru împrumutul de cărți sau gazete. Tot buna rânduială cere ca toate cărțile bibliotecii să fie scris[e] în inventar începând de la numărul 1 înainte, apoi numărul din inventar să fie lipit pe o ținică și pe spinarea cărții, așa încât toate numerele inventarului să fie totuna cu numerele de pe spinările cărților. Cărțile mai trebu[i]e însemnate cu pecetea sau cu stampila societății. Pe întâia filă goală a inventarului trebu[i]e scris câte file și fețe are inventarul și fețele trebu[i]e însemnate cu numere de la 1 înainte. Spunem toate acestea, pentru că bibliotecile societăților de citire trebu[i]e să fie cu timpul comorile cele mai scumpe ale satelor noastre menite să de[i]e lumină de la părinți în fii, nepoți și strănepoți. Și chiar de aceea ele trebu[i]e bine întemeiate așși din capul locului păzite ca ochii din cap. Comitetul fiecărei societăți de citire ar mai trebui să facă câte un regulament sau câte o regulă în scris, cum au să se folosiască membrii societăților de cărțile și gazetele bibliotecelor. Regulamentele ar trebui apoi să fie primite de adunările generale și lipite pe pereții cabinetelor de citire”⁴⁰⁹.

⁴⁰⁶ *Ibidem.*

⁴⁰⁷ *Ibidem*, anul VII, nr. 7, din 1/13 aprilie 1899, p. 53.

⁴⁰⁸ *Ibidem.*

⁴⁰⁹ *Ibidem.*

„Deșteptarea”, gazetă pentru popor, în anul VII, nr. 18, din 15/27 septembrie 1899, publică articolul *Folosul cabinetului de lectură*, în care, între altele, se vorbește despre modelul cabinetelor de lectură din Bucovina:

„În cabinetul de lectură adevărat sunt cărți și gazete bune de citit și cu multă învățătură pentru om. Cărțile acelea membrii cabinetului de lectură le cetesc în casa cabinetului de lectură ori le iau acasă și le cetesc acolo singuri ori în fața mai multora; așa învață dintr-însele cu toții. Tot pe atât de folositoare și de bune sunt și gazetele; ele ni dau știri de toate câte se întâmplă în lume și ne feresc de rele. Eu am trăit câțiva ani în Țara Nemțiască și ce am vădzut acolo? Am vădzut că niciun sat nu-i în care să nu fie cabinete de lectură. Ba am vădzut și mai mult, am vădzut că nu-i sat mai mărișor ca să nu aibă așși și gazeta lui. Și ce sta în gazeta cea sătească? Mai întâi sta predica preotului ce o vorbise în biserică în duminica sau sârbătoarea trecută, încât și cei ce nu fuseseră[ră] la biserică puteau ști ce învățătură a dat preotul cu predica lui în biserică. După aceea sta în gazeta cea sătească fel de fel de învățături de ale gospodăriei și anume: de rândul gunoitului, aratului și semănatului, de rândul sămințelor, cositului și strânsului pâinii, de rândul udatului, îngrășatului și grăpatului fânațelor, de rândul prețului pâinii și a[l] nutrețului pentru vite, de rândul ținutului, îngrășatului și boalelor vitelor, de rândul clăditului caselor și celorlalte acareturi și întocmiri de pe lângă casă, de rândul școalelor, drumurilor și a[l] podurilor sătești, de rândul birurilor și asigurărilor de foc, de piatră, de daune în vite, de rândul băncilor sătești și de câte alte rânduri[i]ele bune și frumoase.

Pentru că oamenii cu cabinetul de lectură, adevărat cu cărțile și cu gazetele dintr-înșul capătă atâta învățătură bună, de aceea satele din Țara Nemțiască parecă nu-s sate, ci târguri. În satele din Țara Nemțiască vedzi numai cât case mari și frumoase și tot cu fața la drum; pe lângă casă vedzi grădini frumoase de flori și de legumi, apoi pomete alese și prisăci întinse numai cu stiube[i]e de cele în patru muchi, grajduri bine pardosite și șuri mari, apoi vedzi soiurile cele alese de vite, fie cai, vite cornute sau rămători; chiar în găinarie nu vedzi decât găini, gânște și rețe de soiuri tare alese; eară țarinile îs așși ca niște grădini, așa-s îngrijite de bine. În satele din Țara Nemțiască îs și școalele ca niște curți și, fie eara, fie vara, îs ticsite de copii, căci nu-i neamț care să nu-și de[i]e bă[i]eții și copilele la școală. Eară zidirile cele mai frumoase și mai alese sunt în satele nemțești bisericile; căci neamțul dzice: «Casa Domnului trebu[i]e să fie zidirea cea mai înaltă, cea mai largă, cea mai luminoasă și cea mai frumoasă din sat».

Pentru că în ochii nemților din Țara Nemțiască școala și biserică, apoi cabinetul de lectură și banca sătească sunt lucruri așa de mari, de aceea în satele lor nu vedzi decât o cârșmă ori cel mult două, pentru că oamenii sunt pururea treji și nu se dau la băut. [...]

Așa toate rânduri[i]elele cele bune în satele nemțești se trag din învățăturile cele bune ce le capătă oamenii duminica și sârbătoarea în biserică și apoi în cabinetele de lectură cu cititul cărților și gazetelor celor bune. Dacă-i așa, apoi să se mai poată scula careva și să cuteze a dzice că să nu ni facem și noi cabinete de lectură în tot satul?!⁴¹⁰

În numărul 22, din 15/27 noiembrie 1899, „Deșteptarea” publică un apel, *Cătră cabinetele noastre de citire*, important astăzi pentru cercetarea științifică:

⁴¹⁰ *Ibidem*, anul VII, nr. 18, din 15/27 septembrie 1899, p. 142.

„Spre a tipări în «Calendarul poporului bucovinean» catalogul tuturor cabinetelor de cetire din Bucovina, rugăm pe domnii conducători ai acestora, îndeosebi pe domnii secretari ai cabinetelor noastre să binevoiască a ne trimite până în 8 zile: 1) numele și locul fiecărui cabinet; 2) anul când s-a alcătuit; 3) numărul membrilor înscrși; 4) în a cui casă e găzduit cabinetul; 5) câte cărți are biblioteca cabinetului; 6) câte gazete vin; 7) câtă avere în bani are cabinetul și 8) cine-i presidentul, vicepresidentul și secretarul.

Despre cabinetele de cetire cari nu ni vor trimite aceste răspunsuri, vom trebui să credem că li s-a stâns steaua vieții și nu mai face să le socotim între cei vii.

Tot astfel rugăm și pe domnii conducători ai băncilor Raiffeisen să binevoiască a ni trimite datele trebuincioase. Cernăuți în 25 noemvre 1899. Redacția «Deșteptării», Strada Roșei 28⁴¹¹.

„Căldariul poporului bucovinean”, în tomul XIII, pe 1900, întocmit de Eugen Neșciuc și imprimat de Societatea Tipografică Bucovineană, sub egida Editurii gazetei populare „Deșteptarea”, publică articolul *Cabinetele noastre de citire*, întocmit pe baza formularului solicitat de redacția periodicului „Deșteptarea”, prin numărul său 22, din 15/27 noiembrie 1899. După știința noastră, acesta este cel dintâi tablou nominal asupra cabinetelor de lectură din Bucovina, cuprinzând date statistice, pe care îl reproducem întocmai în acest subcapitol. Precizările din chapeau-ul documentarului sunt importante, pentru că ne luminează contextul: „Noi, românii bucovineni, având, cum am zice, o soarte cam vitregă, cine scie cum am mai duce-o dacă în mijlocul nostru nu s-ar afla oameni cari din resputeri își dau silință de a ni arăta calea cea bună, pe care mergând să ni putem măcar cât de cât lumina mintea și ușura traiul. Ici colea s-au aflat todeauna bărbați de aceștia între noi, eară de câțiva ani înoace numărul lor a început a cresce. Nu este mare el nici astăzi, dară tot atât de drept este că și noi nu li prea urmăm încă preste tot, întru toate și cum ar trebui. Pe une[le] locuri însă munca a adus roade destul de frumoase și aceasta ne îndreptătește ca să nu pierdem nădejdea. [...] Înainte de câțiva ani, au început bărbați luminați de ai noștri de a ni da sfatul și a ne îndemna prin gazete ca să ni înființăm prin sate cabinete de cetire”⁴¹².

Rostul cabinetelor de lectură în viața comunităților românești este precizat tot aici:

„De hrană sufletească poporul nostru e foarte doritor, dovadă aceasta, că de la fire e înzestrat cu o minte care nu adoarme așa de curând. În zile de sărbători, poporul nostru caută să se întâlnească, ca unul de la altul să afle ce se mai aude nou și zice că se duce la sfat sau la cislă. Asta nu-i rău, dară răul zace aiure, că adecă nu se adună poporul la vreun gospodar sau la umbra unui pomăt, la cislă, ci în cârșmă. Întrat odată

⁴¹¹ *Ibidem*, anul VII, nr. 22, din 15/27 noiembrie 1899, p. 172.

⁴¹² *Cabinetele noastre de cetire*, în „Căldariul poporului bucovinean pe anul bisect 1900”, „Redigeat și edat” de „Deșteptarea”, anul XIII, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, [1899], p. 99.

în cârșmă, nu trebuie să mai spunem ce se întâmplă, căci cunoscut este fiecăruia că, pe lângă noutățile ce le-a auzit, adeseori mulți s-au întors cu capuri sparte, eară-n pungă sufla vânt.

Acest rău și multe altele ce urmează dintr-insul văzându-l, oameni luminați au început a ne îndemna ca să ni înființăm cabinete de cetire, unde, adunându-se, oamenii să afle hrana adevărată pentru mintea lor doritoare de luminare; în cabinete să audă ce e nou în țeară, să citească ce se întâmplă în lume de prin gazete și învățături frumoase și folositoare de prin cele cărți, acolo să învețe care e dreptul și care e dătorința fiecărui român, scurt, *cabinetele să fie școala celor vârstnici*, [...] o mare cinste pentru sat și pentru români”⁴¹³.

Cu precizarea că „suntem încredințați că, afară de cele ce le vom numi, mai sunt și alte cabinete”, de la care nu s-a primit însă „nicio știre”, redacția publică următorul „tablou nominal asupra cabinetelor de cetire din Bucovina”:

„1) [*Cabinetul de lectură*] „*Ajutorul*” din Sucevița, în școală. Înființat în anul 1896, are 75 membri, 112 cărți, 1 gazetă, 5 fl. avere. President – Ambrosie Gribovici, vicepresident – Ioan Fedorciuc, secret. – Dimitrie Zarembo; 2) „*Albina*” din Costâna, în casa cantorului Ilie Nahorneac. E alcătuit în anul 1896, are 30 membri, 15 cărți, 4 gazete, 12 fl. avere. Pres. – Dimitrie cav. de Popovici, vicepres. – George Berar, secret. – Amfilochie Țurcan; 3) „*Armonia*” din Suceveni, în casa gospodarului A. Șcrobanet. E alcătuit în anul 1897, are 105 membri, 82 cărți, 3 gazete, 18 fl. avere. Pres. – Constantin Păuș, vicepres. – Nichifor Scurtu, secret. – George Mihalovici; 4) „*Aurora*” din Broscăuții Vechi, în cancelaria comunală. E alcătuit în anul 1898, are 105 membri, 41 cărți, 4 gazete, 3 fl. avere. Pres. – Grigori Costăș, vicepres. – Nico Prodanciuc, secret. – Averchie Macovei; 5) „*Aurora*” din Satu Mare (fără date); 6) *Cabinetul de lectură din Iacobeni*, în cancelaria comunală. E alcătuit în anul 1896, are 24 membri, 32 cărți, 3 gazete. Pres. – Victor Țurcan, vicepres. – Nic. Nichituș, secret. – Alexandru Dranca; 7) „*Călăuzul Făt-Frumos*” din Tișăuț[i], în casa lui Constantin Oloieriu. E alcătuit în anul 1899, are 57 membri, 1 carte, nicio gazetă, 58 fl. 7 cr. avere. Vicepres. Roman Andrieș, secret. – Gavriil Mleşniță; 8) „*Cloșca*” din Botoșana, în casa lui Dumitru Boca. E alcătuit în anul 1895, are 56 membri, 60 cărți, 1 gazetă, 4 fl. avere. Vicepres. – George Câmpan, secret. – George Burciu; 9) „*Cometul*” din Berchișești, în casa lui Grigori Vacariuc. E alcătuit în anul 1897, are 34 membri, 35 cărți, 2 gazete, 18 fl. 15 cr. avere. Pres. – Mihai Ieremievici Berar, vicepres. – Dimitrie Ianoș, secret. – Constantin Velehorschii; 10) „*Constantin cel Mare*” din Volovăț, în casa lui Gavril Boloca. E înființat în anul 1897, are 76 membri, 63 cărți, 2 foi, 47 fl. 23 cr. avere. Vicepres. – Cleminte Buliga, secret. – Vasile Palamar; 11) „*Crai nou*” din Storojineț (fără date); 12) „*Deșteptarea*” din Câmpulung, în casa lui Ioniță Lăcătuș. E înființat în anul 1896, are 135 membri, 102 cărți, 3 gazete, 70 fl. avere. Pres. – Victor Boca, vicepres. – Grigori Ierhan, secret. – Aristarch Cucu; 13) „*Dragoș*” din Drăgoești (fără date); 14) „*Dragoș*” din Frumosu (fără date); 15) „*Deșteptarea*” din Bosanci, în casa lui Ion Toma. E înființat în anul 1895, are 30 membri, 140 cărți, 2 gazete, 68 fl. 58 cr. avere. Pres. – Roman Bărgăuan, vicepres. – Vasile Băndu, secret. – Ștefan Băndu; 16) „*Dreptatea*” din Valea Putnei, în casa lui Gavril Larion. E înființat în anul 1898, are 58 membri, 66 cărți, 2 gazete, 35 fl. 48 cr.

⁴¹³ *Ibidem*, p. 99-100.

avere. Pres. – Constantin Hău, vicepres. – Gavril Larion, secret. – Emilian Nimigean; 17) „*Dumbrava*” din *Volcineț*, în casa gospodinei Domnica Mareșciac. E înființat în anul 1896, are 40 membri, 193 cărți, 2 gazete, 27 fl. avere. Pres. – Vasile Isopescu, vicepres. Simion Halip, secret. Petrea Mareșciac; 18) „*Înfrățirea*” din *Valea Seacă*, în casa lui Elisei Dobria. E înființat în anul 1896, are 46 membri, 42 cărți, 3 gazete, 53 fl. 76 cr. Avere. Pres. – Dimitrie Pașcan, vicepres. – Nicolai Ciurlă, secret. – Simion Medvighi; 19) „*Însoțirea orășenilor români*” din *Suceava*, în gimnasiul cel vechi. E înființat în anul 1890, are 92 membri, 147 cărți, 5 gazete, 500 fl avere. President – Dr. George Mihuță, vicepres. – S. Popovici, secret. – E. Popovici; 20) „*Luceafărul*” din *Vicovu de Sus* (fără date); 21) „*Luceafărul*” din *Ciudei* (fără date); 22) „*Luceafărul*” din *Corcești* (fără date); 23) „*Luceafărul*” din *Camenca*, în casa gospodarului Filip Rotariu. E înființat în anul 1898, are 61 membri, 32 cărți, 3 gazete. Pres. – Ilie Grigorovici, vicepres. – Filip Rotariu, secret. – Alexandru Carleciuc; 24) „*Lumina*” din *Arbore*, în casa lui Isidor Beuca-Costinean. E înființat în anul 1896, are 88 membri, 48 cărți, 1 gazetă, 26 fl. 62 cr. avere. Pres. – Teodosie Iliuț, vicepres. Vasile Mironovici, secret. – Nic. Buliga; 25) „*Lumina*” din *Clocucica*, în casa lui George Hlușcu. E înființat în anul 1895, are 13 membri, 140 cărți, 5 gazete, 190 fl. avere. Pres. – Alexandru Cantemir, vicepres. – Mihai Voitcu, secret. – Constantin Beuca; 26) „*Lumina*” din *Davideni*, în casa lui Petru Verchuleac. E înființat în anul 1896, are 80 membri, 20 cărți, 2 gazete, 14 fl. 60 cr. avere. Pres. – Ilie Tcaciuc, vicepres. – Alexandru Moldovan, secret. – Silvestru Danilescu; 27) „*Lumina*” din *Fundu Moldovei*, în casa lui Simion Mândrilă. E înființat în anul 1895, are 143 membri, 250 cărți, 6 gazete, 266 fl. 46 cr. avere. Pres. – Samuil Șindilar, vicepres. – Toader Leuștean, secret. – Nicolai G. Țăran; 28) „*Mănăstiriște*” din *Mănăstiriște*, în casa Eufrosinei Gariuc. E înființat în anul 1898, are 31 membri, 40 cărți, 3 gazete, 19 fl. 68 cr. avere. Pres. – Andrei Brătean, vicepres. – Ioan Pentelescu, secret. – Isaia Goraș; 29) „*Oușorul*” din *Dorna Candreni*, în cancelaria comunală. Înființat în anul 1898, are 47 membri, 40 cărți, 3 gazete, 156 fl. 25 cr. avere. Pres. – Ioan Vorobchievici, vicepres. – George Popovici, secret. – Leon Emanuil Prelipcean; 30) „*Paza*” din *Straja* (fără date); 31) „*Progresul*” din *Budeniț*, în Casa parochială. E înființat în anul 1895, are 52 membri, 60 cărți, 1 gazetă, 16 fl. 34 cr. bani gata. Pres. – Dr. Iancu cav. de Volcinschi, vicepres. – Ioan Petrescu, secret. – Leon Zavațchi; 32) „*Progresul*” din *Igești*, în casa lui Vasile Loghin. E înființat în anul 1896, are 53 membri, 173 cărți, 4 gazete, 50 fl. 36 cr. avere. Pres. – George Iacoviță, vicepres. Nico cavalier de Reus, secret. – Ilarion Pițul; 33) „*Progresul*” din *Rus-Plavalar*, în casa lui Nicolai Muntean. E înființat în anul 1899, are 50 membri, 60 cărți, 4 gazete, 50 fl. avere. Pres. Toader Bumbac, vicepres. N. Nicoară, secret. Ioan Marian; 34) *Progresul din Stupca* în casa lui Vasile Brătean. Înființat în anul 1896, are 57 membri, 45 cărți, 1 gazetă, 28 fl. 60 cr. avere. Pres. – Dimitrie cav. de Costin, vicepres. – Onufrei Mironovici, secret. – Nicu Donisă; 35) „*Renașterea*” din *Sirete*, în casa lui Ilie Nastasi. Înființat în anul 1896, are 17 membri, 18 cărți, 1 gazetă. Pres. – Simion Silion, vicepres. – Eugen Colomițchi, secret. – Ștefan Popovici; 36) „*Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava*” din *Clocucica* (pe deal). Înființat în anul 1898, are 10 cărți, 80 fl. avere. Pres. – Dr. Ioan Pașcan, vicepres. – Vasile Jemna; 37) „*Școala română*” din *Mănăstirea Humorului* (fără date); 38) „*Sentinela*” din *Ostrița* (fără date); 39) „*Săhastrul*” din *Putna*, în casa lui Ilie Vișan. Înființat în anul 1898, are 31 membri, 40 cărți, 5 gazete, 35 fl. 64 cr. avere. Pres. – George Goraș, secret. – D. Vlad; 40) „*Sentinela poporului*” din *Solca*, în casa lui Tigran cav. de Pruncul. Înființat în anul 1896, are 70 membri, 300 cărți, 4 gazete, 56 fl. 68 cr. [avere]. Pres. – [?], vicepres. – Bogdan Găină,

secret. – D. Mitric-Bruja; 41) „*Silvestru*” din Frătăuțul Vechi, în casa lui Nicolai Luchian. Înfiițat în anul 1896, are 64 membri, 131 cărți, 2 gazete, 88 fl. 10 cr. avere. Pres. – Teodor Patraș, vicepres. – Vasile Marco, secret. – Ioan Todosan; 42) „*Sprîjinitorul*” din Ilișești, în casa lui Chiriac Pașcan. Înfiițat în anul 1895, are 22 membri, 80 cărți, 1 gazetă, 21 fl. 63 cr. avere. Pres. – T. Vasiloschi, vicepres. – V. Buceschi, secret. – Vichente Ianovici; 43) „*Ștefan cel Mare*” din Rădăuți, în casa lui Iustin Colibaba. Înfiițat în anul 1890, are 22 membri, 80 cărți, 3 gazete, 204 fl. 68 cr. avere. Pres. – Christofor Macovei, vicepres. – Artemi Marcu, secret. – George I. Macovei; 44) „*Stejarul*” din Horecea, în casa lui Ilie Cotoman. Înfiițat în anul 1897, are 45 membri, 57 cărți, 1 gazetă, 87 fl. 81 cr. avere. Pres. – Dr. Nicu Blându, vicepres. – Mihai Pitei, secret. – George Hreniuc; 45) „*Steluța*” din Breaza, în casa lui George D. Macovei. Înfiițat în anul 1896, are 67 membri, 83 cărți, 3 gazete, 13 fl. 74 cr. avere. Pres. – George Agapi, vicepres. – Vasile Cocinschi, secret. – Ioan Ghebiuc; 46) „*Stâlpul lui Vodă*” din Vamă, în Casa parochială romano-catolică. Înfiițat în anul 1895, are 157 membri, 97 cărți, 6 gazete, 31 fl. 56 cr. avere. Pres. – Nicolai Lucan, vicepres. – George Dașchievici, secret. – Mihai Dașchievici; 47) „*Școala română*” din Mănăstirea Humorului, în casa servitutului pădurei. Înfiițat în anul 1896, are 50 membri, 60 cărți, 2 gazete, 12 fl. 50 cr. avere. Pres. – George Boca, vicepres. – Petru Colesniuc, secret. – Ioan Varzariu; 48) „*Tețina*” din Roșă, în casa lui George Ștefaniuc. Înfiițat în anul 1896, are 80 membri, 20 cărți, 2 gazete, 60 fl. avere. Pres. – Grigori Hostiuc, vicepres. – George Timcu, secret. – Vasile Scripnicu; 49) „*Tresvia*” din Mahala (fără date); 50) „*Unirea*” din Bucșoia, în casa lui Ioan Piticariu. Înfiițat în anul 1895, are 37 membri, 24 cărți, 2 gazete, 29 fl. 40 cr. avere. Pres. – Ilie Sahlean, secret. – George Brătean; 51) „*Unirea*” din Crasna-Ilschi, în o casă comunală. Înfiițat în anul 1895, are 108 membri, 92 cărți, 6 gazete, 29 fl. 5 cr. avere. Pres. – Baronul Eugen Stârcea, vicepres. – Mihai Bendevschi, secret. – Petru Popovici; 52) „*Unirea*” din Sadova, în o casă comunală. Înfiițat în anul 1895, are 32 membri, 46 cărți, 3 gazete, 12 fl. avere. Pres. – Dionisie Constantinovici, vicepres. – Vasile Ropcean, secret. – Nicolai Nahaiciuc; 53) „*Unirea*” din Udești, în casa lui Vasile Mihăiescu. Înfiițat în anul 1899, are 89 membri, 10 cărți, 87 fl. 85 cr. avere. Pres. – Vasile Popovici, vicepresident – Ilie Cosmiuc, secret. – Ioan Reuș; 54) „*Vatra*” din Horodnicu de Jos, în casa comunală. Înfiițat în anul 1897, are 95 membri, 124 cărți, 4 gazete, 26 fl. 20 cr. avere. Pres. – Dimitrie Popescul, vicepres. – V. Mihalescul, secret. – Dionisie Sorocean; 55) „*Viitorul*” din Pătrăuț pe Suceavă, în casa lui Ion Croitoriu. Înfiițat în anul 1896, are 326 membri, 79 cărți, 4 gazete, 237 fl. avere. Pres. – Constantin Morariu, vicepres. – Vasile Făgăraș; 56) „*Vulturul*” din Fundu Moldovei, în casa lui Simion Mândrilă. Înfiițată în anul 1898, are 51 membri, mai multe cărți de cuprins politic, 35 fl. avere. Vicepres. – Ioan Tonigariu, secret. – Ioan Poienariu”⁴¹⁴.

Tabloul cabinetelor de lectură din Bucovina așa cum îl prezintă „Călimdariiul poporului bucovinean”, în tomul XIII, pe anul 1900, nu este însă complet. În realitate, numărul cabinetelor de lectură înființate de către români, până la

⁴¹⁴ „Călimdariiul poporului bucovinean”, tomul XIII, Cernăuți, „Editurii gazetei populare «Deșteptarea»” – Societatea Tipografică Bucovineană, 1900, p. 99-106. Facem mențiunea că la nr. crt. 37 și 47 este vorba, totuși, de același cabinet de lectură: „Școala română” și nu de două cabinete diferite, funcționând în aceeași localitate rurală, Mănăstirea Humorului.

1900, este mai mare de 56. Câteva, precum cabinetul de lectură „Bălăceanul” din Bălăceana și cabinetul de lectură „Ajutorul” din Solonețul de Jos, amândouă înființate în 1898, ca filiale ale Societății cantorilor români „Lumina”, nu sunt cuprinse aici. Altele nu-și trimit datele și informațiile solicitate. Cele mai vechi cabinete de lectură românești, potrivit acestui document, sunt „Însoțirea orășenilor români” din Suceava și „Ștefan cel Mare” din Rădăuți, amândouă înființate în 1890.

În situația risipirii surselor și a precarității resurselor, cercetarea noastră nu și-a permis, nici în acest caz, epuizarea informației. Avem însă convingerea că cercetări viitoare ne vor aduce date și informații noi, îmbogățind astfel cunoașterea istoriografică. Iată, în cele ce urmează, un exemplu, credem noi, convingător.

O corespondență publicată de periodicul „Steluța”, în luna mai 1884, în cadrul unei rubrici permanente, *Ce se mai aude nou*, precizează, între altele:

„Cabinetul de cetire din Toporăuți merge bine. În trei luni, de când s-a înființat, s-au adunat de la mădularii lui 31 fl. 65 cr., dând fiecare 5 cr. pe lună. Din acești bani s-au cumpărat 4 gazete și 60 cărțile bune de cetit pentru popor.

În Duminica Miroportătoarelor [Mironosițelor, cea de a treia duminică de după Sfintele Paști], a fost o adunare a tuturor membrilor în ograda bisericii. După ce s-a dat samă de tot ce s-a făcut, adunarea a hotărât ca nunțile să se serbeze numai 24 de oare. Toți membrii cabinetului s-au învoit să nu cumpere la nunți rachiu, ci numai ceva vin și bere, dar mai ales s-au înțeles să-și facă poloboace de musturi. Și chramul s-a hotărât să se serbeze numai o zi. Dară părintele paroch Vorobch[i]evici a făgăduit că va mijloci prin comitetul comunal să se căseze chramul de tot, adecă să se serbeze numai chramul bisericesc, eară oamenii de prin satele megieșite să fie opriți a veni la chram pe la case și să benchetuiască.

În sfârșit, adunarea a hotărât să se facă o dugheană creștinească în Toporăuți și a nume așa: comitetul cabinetului a fost împuternicit să scrie la Societatea numită «Magazinul poporal» din Liiov, ca să viă [vină] un om de acolo la Toporăuți și să vadă cum s-ar putea deschide aice dugheană. [...]

Bibliotecarul – un sătean sciutoriu de carte, a făcut propunerea ca toți toporăuțenii ce știu a scrie și a ceti să cetiască în duminici și sărbători *Apostelul* în biserică și să steie în biserică aproape de dascăl, ca să deprindă cântările bisericesti. Propunerea a fost primită. Tot în această sesiă, a fost împuternicit învățătorul să pună cuvânt pentru cabinetul de cetire la Societatea «Casa poporală» din Cernăuți. Această societate are un capital de peste 2 000 fl. și intenționează să construiască o casă care să fie gazdă pentru «băieți de treabă» fără plată⁴¹⁵.

Concluzia corespondentului anonim de la Toporăuți: „Doamne, cât de bine ar fi dacă s-ar face și-n alte sate din Bucovina cabinete de cetire ca în Toporăuți! Cât ar putea atunci oamenii noștri să învețe, să se lumineze și să se

⁴¹⁵ *Ce se mai aude nou?*, articol nesemnat, în „Steluța”, „foaie pentru poporul român de la țară”, Corovia, anul II, nr. 18, 18/30 mai 1884, p. 152-153.

înțeleptască, în loc să meargă pe la cârșme să-și amețască mințile cu beuturi și să petreacă zilele cele sante în sfaturi deșerte!”⁴¹⁶.

După cum observăm din corespondența citată, cabinetul de lectură de la Toporăuți, nemenționat în „tabloul nominal asupra cabinetelor de cetire din Bucovina”, publicat de gazeta „Deșteptarea” în „Călimariul poporului bucovinean pe anul bisect 1900”, ia ființă la începutul anului 1884, numărându-se printre cele dintâi în Ducat. Totodată, corespondentul creionează aici un program clar, coerent, de activitate, precum și preocuparea conducerii de a-i construi infrastructura necesară, aspirând să lucreze în armonie cu instituțiile implicate în modernizarea structurală a societății bucovinene.

II. 6. „Dorul de a-și cultiva spiritul cu știință românească”. Pentru o centrală a cabinetelor noastre de lectură

Chiar dacă nu este complet, tabloul activităților pe care le desfășoară cabinetele de lectură din Bucovina istorică în primele decenii ale secolului al XX-lea, potrivit materialelor de presă și de arhivă cercetate, este unul notabil. Acestea sunt menționate în presa românească a vremii prin diverse știri, de obicei la rubrica *Informațiuni mixte*, mai rar prin cronici ori scurte dări de seamă ocazionale, oferindu-ne date interesante despre propria activitate, susținută prin faptele unor „bărbați cu tragere de inimă pentru poporul românesc” din Bucovina. Prezentăm în cele ce urmează un tablou al activității cabinetelor de lectură ale românilor din Bucovina din perioada 1909-1912, așa cum este reliefat acesta de presa vremii.

Societatea de lectură „Unirea” din Opișeni, districtul Siret, ia ființă la începutul anului 1902, sub conducerea unei „dirigențe”, formată din gospodarii Pentelei a Ioan Bilețchi, Pentelei Boșeliuc și Dumitru Roic. După votarea statutelor în cadrul adunării generale, dirigența trimite, la 26 februarie 1902, „Lăudabilei Căpităniei” din Siret cinci exemplare, cu rugămintea de a-i fi „întărite” statutele.

Societatea de citire „Unirea” din Opișeni își are sediul în casa țaranului Nichifor Tcaci, cuprinzând o bibliotecă și o sală („cabinet de lectură”), destinată lecturii și conferințelor. Pentru o imagine mai detaliată, precum și pentru un plus de rigoare pe care îl aduce acest proiect de modernizare a comunităților românești, iată în cele ce urmează și cuprinsul statutelor acestei societăți, provenind dintr-un alt district al Bucovinei:

„2) Scopul societății:

- a) îmbunătățirea stării morale și materiale a membrilor săi;
- b) dezvoltarea membrilor săi pe terenul cultural și social.

3) Realizarea scopului

⁴¹⁶ *Ibidem*, p. 153.

Societatea își realizează scopul prin:

- a) discursuri ținute de membri și de alți binevoitori;
- b) susținerea unui cabinet de lectură și a unei biblioteci;
- c) aranjarea de petreceri, de concerte și de reprezentațiuni teatrale;
- d) susținerea școlărilor sârmani de la Școala Poporală din Oprișeni;
- e) sprijinirea materială a membrilor săi, adică prin împrumutarea de bani și prin cumpărarea de ustensilii pentru economia agricolă (moriște, cilindre de sortat și curățit, mașini de treierat, teascuri etc.) și împrumutarea lor între membri.

4) Mijloacele materiale pentru realizarea scopului

Banii trebuincioși, precum și celelalte mijloace pentru realizarea scopului societății se adună prin:

- a) taxele membrilor fondatori, ordinari și sprijinitori;
- b) daruri felurite din partea oricui;
- c) venituri din aranjarea de petreceri, concerte și reprezentațiuni teatrale;
- d) colete și tombole.

5) Membrii

Membru al acestei societăți poate fi orice persoană care va fi primită de comitet. Comitetul poate refuza primirea de membrii fără motive.

6) Membrii societății se împart în:

- a) membri fondatori, care plătesc pentru totdeauna suma de 10 coroane;
- b) membri ordinari, care plătesc taxa de intrare de 50 [de] bani și, afară de aceea, o taxă lunară de 20 [de] bani;
- c) membri sprijinitori, cari contribuiesc cu cel puțin 50 [de] bani pe an sau care dăuiesc societății lucruri de valoare;
- d) membri onorari sunt acei pe care îi numește adunarea generală pentru meritele lor mari pentru societate.

7) Datorințele membrilor

Fiecare membru este dator să sprijinească scopul societății.

Afară de aceasta sunt membri fondatori, ordinari și sprijinitori obligați a plăti taxele conform paragrafului 6.

8) Drepturile membrilor

1) Membrii onorari, fondatori și ordinari au dreptul [de]

- a) a lua parte la adunările societății, a face propuneri, a discuta asupra lor și a vota;
- b) a alege și a fi aleși.

2) Toți membrii au dreptul [de]

- a) a participa activ la producțiunile societății;
- b) a se folosi de cabinetul de lectură, de bibliotecă și de toate beneficiile societății.

9) Ieșirea membrilor

Fiecare membru poate ieși din societate, anunțând ieșirea prezidentului.

10) Excluderea membrilor

Comitetul are dreptul să excludă din societate pe acel membru care nu-și îndeplinește datorințele de membru sau jignește interesele societății printr-o purtare nepotrivită.

Membru[l] exclus are dreptul să facă recurs în termen de patru săptămâni contra excluderii sale la juriul societății.

11) Administrarea societății

Afacerile societății se administrează prin:

- a) adunările generale;
- b) comitet;
- c) comisia de control;
- d) juriul societății.

12) Adunările generale

1) Adunările generale sunt ordinare și extraordinare.

În fiecare an, se ține o adunare generală ordinară, [pe] care o concheamă comitetul cu opt zile înainte de termenul ținerii. Dacă [o] cer împrejurările, concheamă comitetul adunării generale extraordinare.

Comitetul e îndatorit a concheama o adunare generală extraordinară, dacă cel puțin cinci membri cer în scris conchemarea unei adunări generale extraordinare, arătând cauza conchemării și obiectul asupra căruia are să se decidă.

Adunările generale extraordinare se concheamă cu opt zile înainte de termenul ținerii.

2) Adunările generale sunt conduse de președintele sau de vicepreședintele societății și se țin fără considerare la numărul membrilor prezenți.

La votări, în adunările generale decide majoritatea absolută a voturilor.

În caz de paritate a voturilor, dirimează [decide] conducătorul adunării.

13) Agendele adunărilor generale

a) adun[area] raporturilor comitetului și a[le] comisiei de control asupra agendelor din anul expirat și darea absoluturii comitetului;

b) schimbarea statutelor, care se face într-o adunare generală, la care sunt de față cel puțin $\frac{3}{4}$ a tuturor membrilor;

c) deciziunea asupra propunerilor comitetului sau ale membrilor;

d) alegerea comitetului, a comisiei de control și a juriului societății, care se face prin vot secret, cu majoritatea relativă de voturi. În caz de paritate a voturilor, decide sorțul.

14) Comitetul

Comitetul societății se compune din șapte inși, care aleg între sine un președinte, un vicepreședinte, un secretar, un casier, un controlor, un bibliotecar și un econom. Comitetul funcționează numai un an și se completează prin alegere.

15) Agendele comitetului

a) Comitetul decide definitiv asupra primirii și a excluderii membrilor (potrivit paragrafului 10);

b) concheamă adunările generale, hotărând ordinea de zi;

c) face propuneri în adunările generale;

d) aduce la îndeplinire hotărârile adunărilor generale;

e) administrează averea societății conform statutelor, încheie la finea fiecărui an socotelile societății;

f) reprezintă societatea în toate afacerile și decide asupra tuturor afacerilor care nu-s rezervate adunărilor generale.

16) Ședințele comitetului

Comitetul ține cel puțin o ședință pe lună. Ședințele comitetului le conduce președintele sau vicepreședintele.

Hotărârile comitetului au numai atunci valoare, dacă sunt de față cel puțin patru membri și sunt făcute cu majoritatea absolută a voturilor. În caz de paritate de voturi, dirimează conducătorul ședinței.

1) Reprezentarea în afară

Prezidentul sau, în caz de împiedicare, viceprezidentul reprezintă societatea în afară. Actele societății se iscălesc de prezident sau viceprezident și de secretar.

18) Comisia de control

Comisia de control se compune din trei membri, care aleg între sine un prezident. Ea e îndatorită a supraveghea administrarea averii societății, a controla cel puțin o dată în trei luni casa, a raporta adunărilor generale asupra administrării averii și a face propuneri.

Membrii acestei comisiuni pot lua parte la ședințele comitetului cu vot consultativ.

19) Juriul

Certele iscate între membrii societății se hotărăsc de juriul societății, care constă din cinci membri care aleg între ei un prezident.

20) Desfacerea societății

Societatea se poate desface numai într-o adunare generală ordinară, la care sunt de față cel puțin 4/5 a tuturor membrilor, prin ¼ de voturi.

În caz de desfacere, averea societății trece la Societatea «Școala română» din Suceava⁴¹⁷.

Cabinetul de lectură „Sprijinitorul” din Ilișești organizează „o petrecere populară îmbinată cu teatru și dans”, în cea de a doua zi de Paști a anului 1909. Petrecerea, la care este invitat „onoratul public român care a binevoit a sprijini și în trecut întreprinderile societății”, este organizată în Palatul comunal din localitate. Intrarea: 1 coroană de persoană, „venitul curat” fiind destinat „scopurilor cabinetului”⁴¹⁸.

„După multă zbuciumare – precizează o scurtă dare de seamă din Stulpicani – le-a succes unor bărbați interesați pentru progresul poporului să trezească din somnul său de mai mulți ani Cabinetul de lectură «Buciumul»”. La adunarea generală din 25 aprilie 1909 „s-a ales următorul comitet”: președinte: teologul absolvent Ioan Puiu; vicepreședinte: agricultorul George Diacon; secretar: Toader Cotlarciuc și ca substitut Dimitrie Răcilă; casier („casar”): administratorul Arcadie Procopovici; controlor: cantorul Gavril Hutu; bibliotecar: învățătorul Mihai Bilous; „economi”: Vasile Șecman și George Silea; membrii fără funcție: superiorul Emilian Vasilovici. În comisia de control: Nicolai Ambruș referent, Teodor Flocea și Nicolai Nacu adlați [asistenți, ajutoari]. În juriul de arbitraj: Emilian Vasilovici, Petru Popescu, Vasile Dumbravă, Niță Silea și Teodor P. Popescu. Mențiunile făcute, cu această ocazie, dincolo de pitorescul lor oferă informații utile pentru a înțelege realitățile vremii: „La adunarea aceasta au lipsit parcă ostentativ toți gospodarii mai în vârstă. Se vede că domnul antiste Mihai Catrinar a știut să deie exemplu

⁴¹⁷ Arhiva Regională de Stat Cernăuți, Fond 3, Inventar 2, Dosar 19 886, filele 1-6. Publicat și de Dumitru Covalciuc, în volumul *Pagini oprîșenene*, Herța, Grupul Editorial „Cuvântul”, 2014, p. 20-24.

⁴¹⁸ *Cabinetul de lectură „Sprijinitorul”*, în „Patria”, organul Partidului Național Român, Cernăuți, anul IV, nr. 17, 4 aprilie 1909, p. 3.

destul de bun consătenilor d-sale. Pentru aceea merită toată lauda flăcăii, cari au venit cu toții la adunare. Ei au dovedit că totuși mai e speranță ca și-n Stulpicani să se îndrepte referințele cele triste de acum”⁴¹⁹.

Cabinetul de lectură „Mihai Viteazul” din Marginea organizează („dă”) în ziua de duminică, 6 iunie 1909, „o petrecere poporală cu teatru, declamări și dans”. Intrarea: 1 coroană, pentru popor – 40 de bani, „venitul curat” fiind menit pentru „ajutorarea școlărilor sermani”⁴²⁰.

Cabinetul de lectură „Unirea” din Crasna „invită pe tot românul” la o „petrecere poporală”, oraganizată duminică, 6 iunie 1909, începând „la oarele 2 p.m.”. Intrarea: 1 coroană pentru intelectuali și 20 de bani pentru popor⁴²¹.

Cabinetul de lectură „Deșteptarea” din Bosanci „aranjează”, la 12 iulie 1909, de Sfinții Apostoli Petru și Pavel, o „petrecere poporală” la care concertează „un cor mixt compus din feciori și fete” din Udești. Venitul este destinat pentru „clădirea unei case naționale”. Petrecerea este programată începând cu orele 2 p.m. Intrarea: 1 coroană de familie și pentru inteligență, 20 de bani pentru popor⁴²².

Cabinetul de lectură „Redeșteptarea cultural-națională” din Frătăuții Noi organizează în ziua de 18 iulie 1909, în Casa Națională, o „petrecere poporală împreună cu concert și dans”, începând cu ora 13,30. Concertul este susținut de către „abiturienții Gimnaziului din Suceava sub conducerea d-lui Dim. Voevidca”. „Venitul curat” este menit pentru Casa Națională. Prețul de intrare: 60 de bani, iar pentru popor 20 de bani⁴²³.

Cabinetul de lectură „Lucefărul” din Camenca „aranjează” duminică, 8 august st. n 1912, o „petrecere poporală împreună cu concert, teatru, declamări și dans” în ograda gospodarului Constantin Mihuță. În invitația din presă se mai menționează: „Acest lucefăr a fost lungă vreme întunecat de niște nori, așa că nu-l mai zărea nimeni; dar acum și-a prins inima-n dinți și-și scoate capul de după norul de care a fost astupat. De aceea rugăm cu cea mai mare căldură ca toată suflarea românească să-i ajute sermanului lucefăr la întreprinderea aceasta”. La această activitate „prorocul Sainciuc și dl Halus țin cuvântări către popor”. Intrarea: 1 coroană de persoană pentru inteligență, 20 de bani pentru studenți și popor⁴²⁴.

Societatea de lectură „Unirea” din Bucșoia „aranjează” duminică, 17 octombrie 1909, „la 2 oare p.m.”, „în poienița din apropierea Cetățuiei”, o „petrecere poporală cu dans”, la care este invitată „toată suflarea românească”. În programul petrecerii: 1) *Barbu lăutariul*, teatru de V. Alecsandri; 2) *De necaz*,

⁴¹⁹ *Ibidem*, *Din Stulpicani*, anul IV, nr. 23, 29 aprilie 1909, p. 3.

⁴²⁰ *Ibidem*, *Petreceri poporale*, anul IV, nr. 33, 3 iunie 1909, p. 3.

⁴²¹ *Ibidem*.

⁴²² *Invitare*, în „Patria”, anul IV, nr. 44, 11 iulie 1909, p. 3.

⁴²³ *Ibidem*, „Redeșteptarea cultural-națională”.

⁴²⁴ *Ibidem*, *Petrecere poporală*, anul IV, nr. 50, 1 august 1909, p. 5.

teatru sătesc de Th. Speranția. În pauză cântă „vestitul cântăreț” Alecu mai multe cântece naționale. Seara, începând cu orele 8, are loc petrecerea cu dans în „spațioasa sală a d-nei Sidorovici”, unde publicul este „delectat” cu „mai multe cântări, declamări și cântece din vioară solo acompaniate de piano”. Intrarea: 1 coroană pentru inteligență, 50 de bani pentru popor⁴²⁵.

Cabinetul de lectură „Sprijinitorul” din Ilișești organizează sâmbătă, 8 ianuarie 1910, a doua zi de Crăciun st. v., începând cu ora 8 seara, o „petrecere populară” în sala Palatului Comunal din loc, la care sunt invitați „toți binevoitorii” săi. Intrarea este generală: o coroană, iar „venitul curat” este menit cabinetului⁴²⁶.

La adunarea generală a cabinetului de lectură „Poiana-Roșa”, din 6 mai 1911, a fost ales următorul comitet: Nicu Prodanciu, președinte; Lazar Coroliuc, vicepreședinte; Vasile Moraraș, secretar; George Bejucica, casier; Mih. Gherman, bibliotecar; Ioan M. Prodanciu, controlor; Petru Ursuleac, econom⁴²⁷.

Cabinetul de lectură „Unirea” din Banila Moldovenească exprimă „Soc[ietății] acad[emice] «Junimea» mulțumitele cele mai profunde pentru mai multe broșuri, pe cari le-a binevoit a le dăru[er] prin stud[ent]ul fil[osof] d[I] Ianovici Max. Acestui cabinet. Președinte: T. de Cracalia⁴²⁸.

Cabinetul de lectură „Unirea sub Oadeci” din Udești aranjează sâmbătă, 3 iunie 1911, de ziua împăraților Constantin și Elena (stil vechi), „o petrecere populară împreună cu dans și teatru” în „localitățile cabinetului de lectură”. Intrarea, 1 cor. de familie sau 50 de bani de persoană. Suprasolviri „se primesc cu mulțumită”. „La caz de timp nefavorabil – se precizează în comunicatul de presă – petrecerea se amână pe a doua zi, duminică, în 4 iunie 1911. Pe calea aceasta invităm pe toți prietenii și cunoscuții noștri din împrejurime și depărtare în număr cât se poate de mare⁴²⁹”.

Cabinetul de lectură „Stânca” din Roșa, „dă” [organizează] duminică, în 28 mai 1911, „o petrecere mare populară” cu concursul Societății academice „Dacia” în „pomățul frumos și mare al gospodarului fruntaș” Nicolai Chiseliță din Roșa-Stânca. La această „petrecere îmbinată cu teatru, concert, declamări și dans”, organizatorii îi „învită pe toți românii de bine”, venitul curat fiind destinat pentru Casa Națională din Roșa. Începutul petrecerii: la ora 2 după-masă, iar intrarea, 50 de bani de persoană. În caz de timp nefavorabil, petrecerea populară se amână pentru ziua de 1 iunie⁴³⁰.

⁴²⁵ *Ibidem*, *Petrecere populară*, anul IV, nr. 70, 10 octombrie 1909, p. 3.

⁴²⁶ *Ibidem*, *Invitare*, anul IV, nr. 93, 30 decembrie 1909, p. 4.

⁴²⁷ *Cabinetul de lectură „Poiana-Roșa”*, în „Foaia poporului”, organul românilor din Bucovina, Cernăuți, anul III, nr. 23, 21 mai 1911, p. 13.

⁴²⁸ *Ibidem*, *Mulțumite publice*, p. 15.

⁴²⁹ *Ibidem*, nr. 24, 28 mai 1911, p. 12.

⁴³⁰ *Ibidem*.

„Petrecerea poporală din Roșă, care a aflat loc duminică, în 14 l.c. în localitățile d-lui Vasile Ostafi, a reușit foarte bine. Venitul curat, în suma de 135 cor. 50 bani, e destinat pentru clădirea Casei naționale din Roșă. Exprimăm și pe această cale sincerile noastre mulțumiri mult stimatei d-ne Agripina de Onciul, d-lui dr. Florea Lupu, d-lui viceprimar George Voitcu, onoratorilor întruniri «Dacia», «Bucovina», «Moldova» și «Junimea», precum și tuturor intelectualilor din loc și oraș cari au binevoit de a înfrumșeța petrecerea prin prezența lor. Pentru comitetul Soc. cult. econ. «Țețina» în Roșă: Modest Scalat, president, Vasile Sofroniuc, secretar”⁴³¹.

Comitetul Cabinetului de lectură „Aurora” din L[i]uzii Humorului „are onoarea de a invita la adunarea generală ordinară pe toți membrii săi. Care se ține „în Casa națională din loc”, duminică, în 28 mai 1911, la 2 ore p.m., având următoarea ordine de zi: 1) Verificarea protocolului ultimei adunări generale; 2) Raportul „casarului” despre starea casei; 3) Alegerea comitetului, a comisiei de control și a juriului societății; 4) Eventuale”⁴³².

Cabinetul de lectură „Poiana-Roșă” din Roșă aranjează duminică, 4 iulie 1911, „o petrecere poporală împreună cu concert și teatru” în gospodăria cantorului Ostefi. „Venitul curat” este destinat o parte pentru zidirea Casei Naționale, o parte pentru înființarea unei biblioteci populare în Roșă. Începutul petrecerii: la orele 2 după-masă. Intrarea: 40 de bani de persoană. În vederea „scopului măreț”, se primesc suprasolviri „cu mulțumită” pe „cale ziaristică”. Inteligența română din Cernăuți este rugată a sprijini această „întreprindere națională”. Semnează invitația la petrecere: „Modest Scalat, președinte de onoare, și învățătorul Nico Prodanciuc, președintele cabinetului”⁴³³.

Cabinetul de lectură „Unirea” din Crasna are, începând cu adunarea generală din 28 mai 1911, un nou comitet: Alexandru Baci, președinte; Dimitrie Corjan, vicepreședinte; Tudor Cancer, secretar; Vasile Pleșca, casier; Tit Penteleiciuc, bibliotecar; Pavel Percec, econom⁴³⁴.

Cabinetul de lectură din Bunești îi invită pe cei doritori, împreună cu „prea stimata familie” la o „petrecere poporală” organizată în 12 iulie st. n. 1911, de „la 1 oră după-masă”. Intrarea pentru popor, 50 de bani, iar pentru inteligență, „după plăcere”⁴³⁵.

Cabinetul de lectură „Silvestru” din Frătăuții Vechi organizează duminică, 16 iulie 1911, „o mare petrecere poporală împreună cu concert, teatru și dans”. Petrecerea se dă la economul D. Luchian. Intrarea: 1 cor. pentru inteligență, 50 de bani pentru studenți, 20 de bani pentru popor. Venitul curat

⁴³¹ *Ibidem*, *Petrecerea poporală din Roșă*, p. 13.

⁴³² *Ibidem*.

⁴³³ *Ibidem*, nr. 25, 4 iunie 1911, p. 14.

⁴³⁴ *Ibidem*, nr. 28, 25 iunie 1911, p. 7.

⁴³⁵ *Ibidem*, nr. 30, 9 iulie 1911, p. 16.

este menit o parte pentru „plătirea cabinetului” și o parte pentru „sprijinirea copiilor sărmani” din localitate. Începutul petrecerii: „la orele 2 după-masă”⁴³⁶.

Comitetul *Societății de cetire „Aurora”* din Todirești îi invită pe toți membrii săi la adunarea generală ordinară, care se ține în localul societății duminică, 16 iulie st. n. 1911, începând „cu orele 2 p.m.”, având următoarea ordine de zi: 1) verificarea protocolului ultimei adunări generale; 2) raportul „casarului” despre „starea casei”; 3) alegerea comitetului, a „comisiei de controlă” și a juriului societății; 4) „Eventuale”⁴³⁷.

Cabinetul de lectură „Progresul” din Igești își invită toți membrii la adunarea sa generală ordinară, duminică, 23 iulie 1911, „la orele 4 p.m.” în „localul Însoțirii din localitate”. Ordinea de zi: 1) alegerea comitetului; 2) „Eventualia”⁴³⁸.

Cabinetul de lectură „Deșteptarea poporului” din Balaceana „invită respectuos” „toată suflarea românească” la „petrecerea poporală împreună cu dans, recitări și concert”, care „se aranjează” cu prilejul sfințirii „Casei naționale, în 30 iulie 1911, la orele 2 p.m.”. Intrarea: pentru intelectuali 1 cor. de persoană, iar pentru popor 50 de bani. „Sara – se precizează în invitația comitetului – binevoească prea stimatele doamne a [se] îngriji pentru aranjarea unui picnic. S-a îngrijit și pentru vânzarea de mâncări și băuturi pe timpul petrecerei. Petrecerea află loc și la caz de timp nefavorabil, având sale spațioase la dispoziție”⁴³⁹.

Societatea de cetire „Viitoriul” din Pătrăuți pe Suceavă aranjează duminică, 23 iulie st. n. 1911, o „petrecere poporală îmbinată cu teatru, concert și declamațiuni”. Petrecerea „începe la orele 2 p.m. în Poienița Codrului”. Intrarea: pentru intelectuali 1 cor. și pentru popor 50 de bani. Seara la ora 9 începe „representarea teatrală” *Lipitorile satelor*, concertul și dansul. Venitul curat este destinat pentru „ajutorarea copiilor sărmani” din localitate⁴⁴⁰.

Cabinetul de lectură „Viitoriul” din Corlata organizează, în ziua de 30 iulie 1911, „o mare petrecere poporală cu program variat”. „Venitul curat” este menit pentru „scopuri filantropice”, iar „onoratul public românesc” este rugat să participe în număr cât se poate de mare. Intrarea: pentru inteligență 1 cor. de persoană, pentru popor 50 de bani. Suprasolviri se primesc „cu mulțumită”. „Începutul, la orele 2 p.m.”⁴⁴¹.

Societatea de cetire „Aurora” din Todirești își alege, în cadrul adunării generale ordinare din 16 iulie 1911, următorul comitet: Petre Tipa, președinte; George Rădășan, vicepreședinte; George Tipa, secretar; Constantin Tipa, casier;

⁴³⁶ *Ibidem*.

⁴³⁷ *Ibidem*.

⁴³⁸ *Ibidem*, nr. 31, 16 iulie 1911, p. 13.

⁴³⁹ *Ibidem*, p. 14.

⁴⁴⁰ *Ibidem*, nr. 32, 23 iulie 1911, p. 9-10.

⁴⁴¹ *Ibidem*, p. 10.

Vasile Ignat, bibliotecar; Nicolai Tipa, „econom”; Nicolai al lui George Seserman, controlor. „Comisia de controlă” este formată din: George al lui Vasile Seserman, președinte; George al lui Petrea Tabarcea și Dumitru Grigorean, membrii. Juriul de arbitri: Petrea Rădășan, Ilie al lui N. Tipa, Avram Tipa, George a Toma Rădășan și Mihai al lui P. Rădășan⁴⁴².

„Duminică, în 13 august [1911] – scrie un corespondent anonim –, a aflat loc în Volcineț petrecerea populară a Cabinetului de lectură «Dumbrava», care era să se deie cu o săptămână înainte, însă, din cauza timpului ploios, a trebuit [să fie] amânată. Cu toate că amânarea n-a fost publicată și cu toate că unii voiau ca dansul din sala cabinetului, care, din întâmplare, a aflat loc duminică, în 6 august, să fie privit ca petrecere populară, aceasta s-a aranjat cu o răușită peste așteptare duminică, în 13 august.

Ziua s-a dat petrecerea în grădina frumoasă a dlui Alexandru Vicheriac. După ce s-a strâns lume multă, președintele cabinetului, părintele V. Isopescu, a deschis petrecerea cu o avorbire [alocuțiune] bine potrivită, căreia [i-]a urmat programul – teatru, cântări etc. Ce privește teatrul, acesta s-a jucat bine. În special și-au jucat rolul deosebit de bine domnișoara Virginia Isopescu – rolul principal –, apoi d-na P. Vicherceac. Și domnii au jucat destul de bine, numai că unii din ei și-au dat mai mult silință să audă suflorul decât să corespundă rolului lor.

După teatru a mai jucat un student din loc foarte nimerit pe un ovreu, care a stârnit multe râsete, arătând cum înșală acești paraziți așezându-se pe la sate. A plăcut mult, dară a fost cam în grabă. S-au declamat apoi unele poezii de elevi din loc, cărora le-au urmat apoi cântările executate de corul studenților, sub conducerea dlui V. Jurco, a cărui muncă a fost răsplătită prin aplauze lungi.

După aceste[a], s-a întins apoi pe tolucața din apropiere o horă mare și frumoasă, de care cu greu s-a despărțit poporul cutropit de puhoiul ucrain, ducând cu sine o amintire plăcută despre toate cele văzute și auzite.

Seara, s-a întrunit inteligența în sala cabinetului, unde s-a petrecut în veselie până în zori de zi.

La petrecere a fost lume multă. Pe lângă inteligența din împrejurime au sosit și din Cernăuț[i] mai mulți domni și doamne. Foarte slab reprezentată a fost învățătorimea din district. Societățile acad[emice] rom[ânești] au fost toate reprezentate, din cari cel mai bine Soc[ietatea] «Dacia». Succesul i se atribuie în cea mai mare parte președintelui Cabinetului «Dumbrava», părintelui V. Isopescu, care nu a cruțat nicio osteneală nu numai cu ocaziunea aceasta, ci de când stă în fruntea acestui cabinet a lucrat foarte mult pentru deșteptarea poporului din această comună periclitată. Multă silință și-au dat și d[l] Vasile Vicherceac, învățător din loc, pentru buna reușită a petrecerii acesteia, iară studențimea din loc a arătat și de astă dată că[-și] cunoaște chiemarea sa pe deplin.

Munca jertfită a fost încoronată pe lângă marele succes moral și de un venit frumos material. Suprasolviri au încurs [au provenit] de la următorii domni: familia Isopescu din loc, 15 cor., părintele Hostiuc din Carapciu, 7 cor., d-na Larion din Climouț[i], 2 cor., d[l] învățător Cojocar din Frătăuț[i], 2 cor., d[l] Emanuil Samușco din loc, 5 cor., d[l] Descher din loc, 1 cor., părintele Corduș, 2 cor., d[l] Vasile Marcu

⁴⁴² *Ibidem.*

din Cernăuț[i], 1 cor., familia Colomițchi din Sirete, 2 cor., d[l] învățător Colomițchi din Sirete, 2 cor. Primească binefăcătorii aceștia cele mai călduroase mulțumiri.

Astfel, petrecerea a răușit pe deplin!

Dă, Doamne, să ne vedem și la anul cu bine!"⁴⁴³.

Adunarea generală extraordinară a Cabinetului de lectură „Sentinela” din Sf. Onufrei [Mănăstioara-Siret] are loc duminică, în 27 august 1911, începând cu orele 3 p.m., cu următoarea ordine de zi: 1) Citirea și verificarea protocolului de la prima adunare generală, ținută în ziua de 3 mai 1908; 2) Raportul președintelui și al consiliului de control asupra activității, cu privire la numărul membrilor activi și averea societății; 3) „Incursele”; 4) Alegerea întregului comitet „din nou”; 5) „Eventuale”. Semnează invitația de participare Sava Georgian, președinte, și Ioan Ursachi, secretar II⁴⁴⁴.

Cabinetul de lectură „Armonia” din Suceveni, districtul Storojineț, își ține adunarea generală duminică, în 27 august 1911, în localul propriu, cu următoarea ordine de zi: 1) Raportul despre activitatea și starea societății în „anul expirat”; 2) Propunerile comitetului; 3) Alegerea comitetului nou; 4) „Eventuale”⁴⁴⁵.

Cabinetul de lectură „Sentinela” din Sf. Onufrei își ține adunarea generală pe anul 1911 la 27 august, la aceasta participând și Societatea studentescă „Dacia”, având statutul de „membră de onoare”, prin Ch. Pridie și Nic. Palamar. Noul comitet are următoarea componență: Sava Georgian, președinte; Ilie Androniciuc, vicepreședinte; Ioan Broască, secretar I; Ioan a Alex. Ursachi, secretar II; Dumitru Ursachi, bibliotecar; Constantin Palamar, casier; George a Constantin Breabăn, econom; Dumitru Popescu, primarul localității, Constantin Ursachi a George, Ștefan Băncescu a Vasile și Titus Bighei, controlori⁴⁴⁶.

Societatea de lectură „Arboroasa” din Ipotești își ține adunarea generală ordinară duminică, în 17 septembrie 1911. Comitetul societății, constituit pentru 1912, are următoarea componență: preotul I. Voloșciuc, președinte; conducătorul școlar L. Burac, vicepreședinte; învățătorul V. Dumencu, secretar; învățătorul I. Macovei, controlor; V. Cibereac, bibliotecar; cantorul Șt. Hladiuc, casier; angajatul L. Burac, „econom”. „Toată suflarea românească – se precizează în corespondența de presă – este rugată a sprijini din răspuțeri această societate fie cu foi [periodice], fie cu cărți de citit”⁴⁴⁷.

Cabinetul de lectură „Nicoară Hăra” din Zaharești invită la adunarea generală, din 9 ianuarie 1912, la „orele 2 d.m.”, în cancelaria comunală, cu

⁴⁴³ *Ibidem*, *Din Volcineț*, nr. 36, 18 august 1911, p. 10.

⁴⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁴⁵ *Ibidem*, nr. 37, 27 august 1911, p. 18.

⁴⁴⁶ *Ibidem*, nr. 42, 24 septembrie 1911, p. 8.

⁴⁴⁷ *Ibidem*, nr. 46, 15 octombrie 1911, p. 10.

următoarea ordine de zi: 1) Constituirea comitetului; 2) Schimbarea numelui cabinetului; 3) „Eventuale”⁴⁴⁸.

Cabinetul de lectură „Stânca” din Roșă-Cernăuți anunță, printr-un comunicat al comitetului său, că duminică, în 31 decembrie 1911, este „aranjată” o șezătoare literar-muzicală, având următorul program: „1) Cuvânt de deschidere; 2) Cântece mixte, interpretate de corul școlii primare din Roșă-Stânca, sub conducerea învățătorului T. Cojocariu; 3) Declamări; 4) Povești spuse de gospodarul fruntaș George al lui Mihalache Bordian; 5) N. Pițu, doine și hore interpretate la vioară, cu acompaniament; 6) Un cuvânt, de gospodarul Nicolai Voloșciuc. Începutul manifestării, la 5 ore d.m.”, iar intrarea, 20 de bani pentru popor și 50 de bani pentru „cărturărimă”⁴⁴⁹.

Societatea „Arcașul” din Vatra Dornei, organizează, în ianuarie 1912, o „petrecere cu joc și teatru” sub conducerea deputatului George Boancheș și a preotului A. Lupaștean. Cu această ocazie, se joacă două „bucăți de teatru”: *Talpa iadului* și *Tinerete-nebunețe*. Din știrea de presă publicată, aflăm că „d-na Sofia Ionescu, Glicheria Forfotă, dl. Rotariu, P. Forfotă, G. Dragan, E. Nacu și S. Negrea au jucat foarte bine și nimerit rolurile lor”. La această petrecere „a fost o mulțime mare de săteni și cărturari din satele învecinate și din România”, iar „venitul curat” se varsă pentru cumpărarea de „haine la copiii sârmani” de la școlile primare din Dorna, aceasta reprezentând o „frumoasă faptă”⁴⁵⁰.

Cabinetul de cetire „Stânca” din Roșă-Cernăuți „aranjează” duminică, 24 martie 1912, o „șezătoare muzical-literară” în sala „Internatului de Meseriași Români” cu următorul program: 1) cor mixt și bărbătesc, condus de învățătorul T. Cojocariu; 2) „declamări de flăcăi și copii; 3) povești spuse de un gospodar și copii; 4) D. Pițu, „cântece din vioară cu acompaniament”; 5) un cântec original din Stânca, cântat de flăcăii N. Olar, I. Pșenițchi, Costachi Lechniuc și Grigori Stefaniuc. „Începutul la orele 3 p.m.”. „Tot românul binevoitor, care are în vedere propășirea, binele și încurajarea la muncă a poporenilor”, precizează comitetul de organizare, este rugat să participe la această șezătoare⁴⁵¹.

Comitetul Societății „Stejarul” din Horecea Urbană „aranjează” duminică, 5 mai st. n., „o petrecere poporală cu dans” în curtea economului Zaharie Cantemir din Horecea Urbană. Nr. 66, începând cu ora 2 p. m. Intrarea de persoană, pentru popor – 20 de bani, iar pentru inteligență, 50 de bani. Urmărind, în perspectivă, construirea unei case naționale, societatea anunță că primește „suprasolviri cu mulțumită”, care „se vor publica pe cale ziaristică”. Și aici este evidentă preocuparea pentru buna organizare a manifestării: „La podul de fier

⁴⁴⁸ *Ibidem*, nr. 57, 31 decembrie 1911, p. 10.

⁴⁴⁹ *Ibidem*.

⁴⁵⁰ *Petrecere poporală*, în „Vremea nouă”, organ țărănesc român, Cernăuți, anul I, nr. 1, 1 februarie 1912, p. 7.

⁴⁵¹ *Șezătoare poporală*, în „Viața nouă”, organ politic național, Cernăuți, anul I, nr. 12, 23 martie 1912, p. 4.

de pe Strada Rusească vor aștepta trăsură”, pentru care se vor plăti câte 20 de bani de persoană, iar în caz de „vreme nefavorabilă” petrecerea se amână pentru duminica următoare, 12 mai⁴⁵².

Cabinetul de lectură „Mănăstериște” „aranjează” duminică 19 mai 1912 „o mare petrecere populară cu dans și cântece” în grădina gospodarului Mihai Gherman, începând cu ora 2 p.m. Intrarea, 60 de bani de persoană. „Venitul curat” este menit pentru sprijinirea copiilor români din localitate. Anunțul mai cuprinde o precizare, formulată în spiritul realităților vremii din Bucovina septentrională: „Tot românul e rugat a lua parte, deoarece suburbiul acesta e foarte grav periclitat”. În caz de timp nefavorabil, se precizează în comunicatul comitetului organizator, petrecerea se amână pentru luna Rusaliilor, 27 mai⁴⁵³.

O scrisoare pusă la dispoziția presei românești face referire la activitatea unui cabinet de lectură din preajma Cernăuților, oferind date și informații prețioase: „Cabinetul de lectură «Stânca» din Roșa desvoltă – mulțumită unei conduceri bune – o activitatea foarte rodnică. [...] Cabinetul are o bibliotecă populară de vreo 550 [de] cărți – lucru atât de rar la noi! Zelul cu care au lucrat conducătorii și membri[i] în acești câțiva ani de când există, a avut drept rezultat o covârșitoare influență binefăcătoare asupra poporului din jur: în acel cotlon al Roșei sunt mai mulți copii la școală decât în toate celelalte trei părți ale Roșei; numărul analfabeților scade mereu. Cât de mult s-a lucrat de pildă numai în anul acesta: pân-acum s-au ținut vreo 30 [de] ședințe, s-au aranjat două șezători și trei petreceri. Cea mai frumoasă a fost petrecerea de duminică, în 5 mai. Până către seară, popor mult a dansat și s-a petrecut în voie bună la un loc cu intelectualii (preoți, funcționari, studenți din toate societățile academice, învățători și multe dame), iar către seară un cor bine instruit a executat un mic concert, începând cu un cântec religios: *Hristos a înviat*. Așa ar trebui să fie totdeauna! Flăcăii Olar și Pășnițchi au declamat din Goga și Coșbuc. O reușită frumoasă, multumită armoniei depline ce e între preot (păr. Grig. Hostiuc), învățători (T. Cojocariu, I. Palaghian etc.) și popor”⁴⁵⁴.

Cabinetul de lectură „Drăgoi” și Societatea „Arcașul” din Drăgoiești „aranjează” în ziua de 12 iulie 1912. de Sfinții Apostoli Petru și Pavel st. v., o „petrecere populară” cu următorul program: „1) Dimineața la serviciul divin vor fi executate cântările liturgice de corul plugarilor; 2) La 12 ore începe petrecerea pentru popor în grădina proprietarului Iulian Petroaie; 3) La 5 ore va avea loc: a) concertul: coruri mixte și bărbătești; b) teatru, jucat de copii; c) declamări; 4) La 8 ore p.m. începe dansul pentru inteligență în Școala populară. Intrarea: 1 cor. – pentru inteligență, pentru popor și studenți – 50 bani. Venitul

⁴⁵² *Ibidem*, anul I, nr. 17, 27 aprilie 1912, p. 4.

⁴⁵³ *Ibidem*, anul I, nr. 19, 11 mai, p. 4.

⁴⁵⁴ *Ibidem*, anul I, nr. 21, 25 mai 1912, p. 7.

curat e merit pentru zidirea Casei Naționale, o pătrime însă, pentru biblioteca copiilor”⁴⁵⁵.

Societățile „Arcașul” și „Trezirea” din Horodnicul de Sus „aranjează” duminică, 14 iulie 1912, st. n., o „petrecere populară cu dans”. Prețul de intrare: 1 cor. de persoană pentru inteligență și 20 de bani pentru „poporeni”. Începutul, „la 2 ore p.m. și seara la 8 ore”⁴⁵⁶.

Cabinetul de lectură „Munca” din Gălănești „aranjează” duminică 14 iulie, a treia zi după Sfinții Apostoli Petru și Pavel, o „petrecere populară împreună cu teatru, concert, declamări și dans”. „Piese muzicale – precizează comunicatul de presă – le va executa corul mixt al plugarilor din loc. Locul petrecerii e Școala populară. Seara va afla loc o convenire socială. Întrarea pentru inteligență 1 cor., pentru poporeni și studenți 20 bani. Venitul curat e merit parte pentru școlarii sermani din loc, parte pentru clădirea unei case naționale”⁴⁵⁷.

Societatea „Sentinela rezeșească” din Costești „aranjează” duminică, 14 iulie 1912, în Căbești „o petrecere populară” în casa lui Alexandru Bohateret. Intrarea: 50 de bani pentru popor și 1 coroană pentru inteligență⁴⁵⁸.

Cabinetul de lectură „Mihai Viteazul” din Măriței organizează o colectă de bani „pentru clădirea unei case naționale”. Într-o notă, comitetul cabinetului consemnează în vara aceluiași an:

„Cu bucurie trebuie să constatăm că publicul român a înțeles pe deplin glasul bieților mărițieni. Dovadă sunt colectele făcute până acum. D[1] Gherasim Buliga, cond[ucătorul] Școlii Norm[ale] din Cernăuți a colectat pe lista nr. 3 suma de 11 cor., 30 bani; Trifon Falat, inv[ățător] în Drăgoiești pe lista nr. 33 suma de 26 cor., 70 bani; Vichenti Jemna, prof[esor] la Liceul din Suceava pe lista nr. 53 suma de 18 cor. și d-ra Elisa Jemna, învățătoare în Voloca pe D[erelui] pe lista nr. 44 suma de 50 cor. Pe lista nr. 73 a donat d. Emanoil cav. de Costin 10 cor., iar d. Alex. Cav. de Grigorcea 20 cor.

Mulțumim tuturor aceluia care ne întăresc în nădejtile noastre, pentru a duce lupta împotriva [primejdiei] ucraine”⁴⁵⁹.

Cabinetul de lectură „Luceafărul” din Camenca „aranjează” în Petreceni, la 21 iulie st. n., o „petrecere populară împreună cu teatru, recitări și dans”, la care este invitată „toată suflarea românească”. Invitația la „această primă petrecere” în Petreceni, atenență [parte] a comunei Camenca, „atât de persecutată de ruși”, în care s-a deschis un curs particular pentru învățarea limbii române, se adresează în mod deosebit „binevoitorilor românilor”, în vederea sprijinirii cursului. „Pentru oaspeți de cătră Cernăuți, Suceava,

⁴⁵⁵ *Petreceri*, în „Vremea nouă”, anul I, nr. 24, 11 iulie 1912, p. 7.

⁴⁵⁶ *Ibidem*.

⁴⁵⁷ *Petrecere*, în „Viața nouă”, anul I, nr. 25, 23 iunie 1912, p. 5.

⁴⁵⁸ *Ibidem*, anul I, nr. 27, 7 iulie 1912, p. 4.

⁴⁵⁹ *Ibidem*, *O casă națională în Măriței*, anul I, nr. 29, 21 iulie 1912, p. 4.

Storojineți și Ciudei – precizează organizatorii – vor aștepta trăsuri la trenurile de la amiazi, la cea mai apropiată gară, Hliboca”⁴⁶⁰.

Societatea „Dumbrava” din Volcineț „aranjează” duminică, 28 iulie st. n., o „petrecere populară îmbinată cu teatru, concert, dans și alte surprize”: „Începutul la orele 3 p.m. Întrarea: pentru intelectuali – 1 cor., pentru poporeni – 20 bani. Petrecerea nu se va amâna la niciun caz de timp nefavorabil”⁴⁶¹.

Societatea „Arcașul” din Cacica „aranjează” duminică, 4 august st. n. 1912, „o mare petrecere populară îmbinată cu teatru, declamări, concert, dans și alte surprize” în „Sala spațioasă” Pilgerheim. Pentru petrecerea, „fără invitații speciale”, programată pentru ora 2 p.m., care „nu se amână la niciun caz de timp nefavorabil”, intrarea este de 1 cor. pentru intelectuali și 50 de bani pentru popor. Având în perspectivă clădirea unei case naționale, organizatorii anunță că se vor primi „suprasolviri cu mulțumită”, care se vor publica „pe cale ziaristică”⁴⁶².

Cabinetul de lectură „Hâra” din Zaharești „dă o mare petrecere populară împreună cu dans” duminică, 4 august st.n. 1912, în Școala populară. Pentru inteligență intrarea este de 1 cor., iar pentru popor – 60 de bani. „Venitul curat” este destinat pentru „sprijinirea copiilor sermani” din localitate⁴⁶³.

Societatea „Arcașul” din Părhăuți „aranjează” în „ograda agricultorului” Pamfil Ignatescu „o petrecere îmbinată cu teatru și dans”. Intrarea pentru intelectuali este de 1 cor., iar pentru țărani – 50 de bani”. O precizare aparte, față de anunțurile altor „petreceri populare” asemănătoare: „bufetul va fi bine îngrijit”⁴⁶⁴.

Cabinetul de lectură „Unirea” din Crasna invită pe cei doritori la „petrecerea populară” care „se aranjează” duminică 11 august, la orele 2 d.m., pe „toločuța de lângă Casa comunală în Crasna-Ilschi, iară seara în sala Palatului Național”. Prețul de intrare: pentru inteligență 1 cor., pentru „poporeni” 20 de bani. Cu această ocazie „suprasolviri se primesc cu mulțumită”⁴⁶⁵.

Cabinetul de lectură „Arboroasa” din Ipotești „aranjează” de „Sânta Marie”/Adormirea Maicii Domnului, 28 august st. v., la ora 2 p. m., „o mare petrecere populară cu concert, teatru, declamări și dans”. la care este invitată „toată suflarea românească”. Petrecerea are loc lângă școală, iar „venitul curat” al acesteia este destinat pentru „cumpărarea de cărți pentru cabinet”⁴⁶⁶.

Societatea de lectură „Mihai Viteazul” din Marginea „aranjează” sâmbătă, 21 septembrie st. n. 1912, „o petrecere populară împreună cu teatru, decla-

⁴⁶⁰ *Ibidem*, *Petreceri*, anul I, nr. 25, 18 iulie 1912, p. 6.

⁴⁶¹ *Ibidem*.

⁴⁶² *Ibidem*, *Petreceri*, anul I, nr. 27, 1 august 1912, p. 8.

⁴⁶³ *Ibidem*.

⁴⁶⁴ *Ibidem*.

⁴⁶⁵ *Ibidem*, *Cabinetul de lectură „Unirea” din Crasna*, anul I, nr. 28, 8 august 1912, p. 7.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, *Petrecere*, anul I, nr. 30, 22 august 1912, p. 30.

mări și dans” în școala primară din localitate. „Venitul curat” al petrecerii este destinat pentru înființarea unei „biblioteci populare”⁴⁶⁷.

Materialele de presă referitoare la cabinetele de lectură, dar și la alte forme de sociabilitate, cercetate de noi, se evidențiază printr-o diversitate de informații, menite a ne facilita înțelegerea epocii în plenitudinea paradigmei sale culturale. Iată doar un exemplu, credem noi, convingător: „Cu toate excenricitățile în genul colorilor, cu toate meșteșugurile din retortele chimice, cari dau materiilor pentru haine cele mai imposibile nuanse [nuanțe] de culoare, suntem veseli de a putea anunța că moda se reîntoarce la natură, deoarece culoarea albă, frumoasă și candidă, va predomini moda din anul acesta. Toată ființa, începând de la copile fragede până la matronă va purta culoarea albă. E adevărat că se poartă mătasă de Shantoung în liliciu-albastru ca pânul și arâmiu, apoi postavuri de lână în auriu și pânzării de in în grin deschis, dar albul predomină”⁴⁶⁸.

Cabinetele de lectură, numite și „societăți de lectură”, „societăți de cetire”, „întruniri de cetire”, „case de cetire”, „școala celor vârstnici”, iau ființă în Bucovina în temeiul *Legii de asociere*, din 15 septembrie 1867. Apărând masiv abia după 1890, cabinetele de lectură ale românilor din Bucovina se înființează, după model german, în majoritatea comunelor rurale și urbane. Numărul acestora crește mereu spre sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. În 1899, potrivit „Călimariului poporului bucovinean pe anul bisect 1900”, „Rediget și edat” de „Deșteptarea”, anul XIII, p. 99-106, erau în Bucovina 56 de cabinete de lectură, în 1905 sunt consemnate aici 87, iar la sfârșitul anului 1912 numărul acestora trece de 100.

După 1910, în viața societății bucovinene apar provocări noi, ce se resimt și în activitatea cabinetelor de lectură ale românilor.

Un articol critic, publicat de profesorul Vasile Greciuc [Grecu] în 1911, reprezintă o radiografie a societății românești din Bucovina, cu precădere a celei din lumea satelor, și propune un proiect de revigorare a activității cabinetelor de lectură.

⁴⁶⁷ *Producțiuni și petreceri*, în „Viața nouă”, anul I, nr. 37, 15 septembrie 1912, p. 6.

⁴⁶⁸ *Coloarea modernă în vara anului 1909*, în „Patria”, anul IV, nr. 35, 10 iunie 1909, p. 3. Complementar, trecerea de la știrea privind vestimentația „la modă” la reclamă surprinde prin naturalețe și lipsa de ostentație: „Din toate raporturile de modă se vede că culoarea albă va predomini la hainele damelor. Cu toate că ea e binevăzută, trebuie de dat seama că culoarea albă e numai atunci frumoasă, când ea este albă ca ghiocul. De aceea se recomandă la curățirea acestor haine săpunul «Lebăda», săpunul consistent de Kali a[1] lui Schicht. Acest săpun perfect curăță și cele mai fine materii, fără ca să le atace. Este egal ori de ele sunt de mătăasă, lână sau in. Săpunul «Lebăda» le face albe ca ghiocul. Săpunul «Lebăda» dă albiturilor coloritul cel mai curat și fin. Să se observe pe învălitoarea săpunului «Schicht» instrucțiunea de care avem să ne folosim” (*O observare la culoarea modernă*, în „Patria” anul IV, nr. 37, 17 iunie 1909, p. 3).

În partea sa introductivă, autorul se referă la „lipsa de bani” și „lipsa de carte”, cele „două mari rele” din „era cabinetelor de lectură”:

„Avuția minții și a banului sunt puterea de viață a unui popor. Averea bunurilor materiale, banii, te fac să ai ce îmbrăca bine, să ai cu ce te hrăni îndestulat, să ai un trup sănătos și voios. Cunoștința de carte te face cu o minte bogată și luminată, cu o judecată tot mai limpede de a deosebi binele de rău, cu o inimă mai bună și mai aleasă.

Întru amândouă direcțiile era și este încă foarte mult de lucru la neamul nostru românesc din Bucovina. Majoritatea covârșitoare – putem însă spune cu cuget împăcat, excepțiile fiind disparente –, românii acestei țeri nu știu destul de bine să-și agonisească avutul trebuincios, nu știu să-l întrebuințeze, nu știu să-l păstreze, nu știu să-l sporească. Dovada e sărăcimea numeroasă de pe la oraș și sate a românilor. Și [faptul] că toți și-ar putea agonisi un trai îndestulat, o dovedesc străinii, nu puțini, ce curg la noi pe zi ce merge, și toți trăiesc destul de bine în asemănare cu noi, și rar care din ei își aduce aminte să se întoarcă de unde a venit.

Cu cunoștința de carte, care ar avea să-i nobiliteze inima, să-i lumineze mintea și s-o îmbogățească cu cele bune și folositoare, ferindu-l de rele, e și mai rău la poporul nostru. Analfabeți ca la noi, la nimeni, doară de rutenii de se țin de noi. Și școala prin comunele noastre face poporului nostru multă cheltuială de bani și de timp. Folosul însă e mic, fiind întocmirea școlii pe la sate cu totul nepractică. De aceea țăranul de cele mai multe ori plătește mai bine pedepse sau șede închis decât să-și trimită copilul la școală, nevăzând niciun folos în urma aceasta. Iar majoritatea celor ce umblă la școală uită peste câțiva ani a ceti și scrie, dacă vreun prilej norocit nu a scăpat pe vreunul de acesta; iar cei ce mai știu ceti, au alt nenoroc, și anume că nu au ce ceti.

Poporul nostru suferă deci și de sărăcia minții și de sărăcia banului. De aceea pe cei mai mulți din ei îi vezi rău îmbrăcați și veștezi la față, fără cunoștința de carte, neștiind nici cine sunt, nici ce pot, neștiind nici ce drepturi și îndatoriri au. Unica hrană sufletească ce o are poporul nostru sunt doară predicile din biserică ale preoților. Durere, trebuie să amintim, însă, că nu-s puțini preoți pe la sate cari nu știu prețui inde[a]juns predica, prin care s-ar putea face atâția oameni mai buni și mai fericiți. Sunt atâtea biserici în cari se predică doar de Paști și de Crăciun.

Oamenii noștri conducători au văzut aceste două mari rele: lipsa de bani și de carte, de cari suferă poporul nostru atât de mult, și s-au gândit serios cum ar afla mijloace de ajutorare. Și mai întâi li-a venit în minte un mijloc prin care au crezut că vor putea combate cu succes întunecul neștiinței de pe la sate. Și, astfel, s-a inaugurat la românii din Bucovina era întemeierii cabinetelor de lectură, cari existau de mai înainte acum la rutenii din această țară. Și cu mare entuziasm și zel se întemeiau aceste case de cetire pentru poporul de la țară, și mari speranțe s-au legat de ele, speranțe cari nu s-au mai împlinit.

Azi, colo și colo de se mai aude de un cabinet de lectură că dă în lunile de vară o petrecere populară. Puține de tot au reușit să-și clădească o casă națională și să înființeze în sat o viață culturală mai trainică. Cele mai multe cabinete de lectură ale satelor noastre, însă, a căror menire a fost descrisă atât de frumos și înduioșător de

A[l]. Vlahuță într-un număr al «Sămănătorului» din anii dintâi, dorm și par a nu mai voi să se trezească sau duc o viață asemenea morții»⁴⁶⁹.

Ca reacție de răspuns, în Bucovina se înființează bănci de tip Raiffeisen, care trec curând „în mod serios” la „organizarea și întrunirea [...] într-o centrală”, aceasta având rolul de a îndruma comunitățile românești spre „o viață economică de valoare”, în cadrul căreia să se producă „o creștere economică [a] țăranului nostru”, printr-o educație a „depunerilor spre fructificare”:

„După vreo câțiva ani, apoi, li-a venit în minte conducătorilor noștri și un mijloc împotriva sărăciei, și anume: întemeierea de bănci populare după sistemul lui Raiffeisen, pentru a căror întemeiere o viață de om a trebuit să se jertfească. O datorie sfântă a băncilor noastre raiffeis[s]iane și a centralei lor e să se ridice din venitul lor curat, destul de frumos, ce-l realizează, un monument de marmură pe mormântul nefericitului în viață și a fericitului întru pomenire Grigori Filimon⁴⁷⁰. Soarta acestor bănci era să fie cât pe aci ace[e]ași ca a cabinetelor de lectură. Fiind însă efectul unei

⁴⁶⁹ Vasile Greciuc, *O centrală a cabinetelor noastre de lectură*, în „Foaia poporului”, anul III, nr. 17, 14 aprilie 1911, p. 5.

⁴⁷⁰ Grigore Filimon vede lumina zilei la 23 iunie 1869, la Plavalari, districtul Suceava, fiind al doilea din cei cinci copii ai țăranilor Ilie și Maranda Filimon. La îndemnul preotului paroh din sat, Ambrozie Popovici, studiază la Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava (1880-1887) și la Facultatea de Litere de la Universitatea Francisco Josefină din Cernăuți (1887-1892). La Cernăuți, activează în cadrul Societății studențești „Junimea”, devenind președinte al acesteia în 1891-1892, iar ulterior membru emeritat. După absolvirea facultății, activează o vreme în învățământ, ca profesor suplinitor pentru latină, greacă și germană, apoi se dedică unei intense activități de organizare a sistemului cooperatist. Sprijinit de câteva personalități ale vieții din Bucovina (George Popovici, preotul Mihai Bendevschi, profesorul Vasile Găină, medicul Ioan Volcinschi, baronul Nicu Mustață, Iancu și Tudor Flondor), înființează în perioada 1899-1905 peste o sută de bănci rurale de tip Raiffeisen, organizate într-o adevărată rețea bancară. Astfel, în 1902, el reușește să pună bazele *Centralei Însoțirilor Românești de Credit din Cernăuți*, care are în subordine 57 de bănci și își începe activitatea în iunie 1903. Aceste bănci rurale, create după sistemul introdus de Friedrich Wilhelm Raiffeisen (1818-1888), acordă împrumuturi cu dobânzi mici pentru locuitorii satelor, având un rol important în societatea din Bucovina vremii. Grigore Filimon, „creatorul cooperației de credit a românilor bucovineni”, de numele căruia este „strâns legată marea mișcare de regenerare economică și culturală a țăranului din Bucovina – cum susține George Tofan –, adevărat apostol al emancipării economice a românilor bucovineni, se stinge din viață la 5 octombrie 1905, la Cernăuți. Vezi, între altele: George Tofan, *Mișcarea populară din Bucovina*, în „Junimea literară”, Cernăuți, anul III, nr. 4, aprilie 1906, p. 76-81; Ion Grămadă, *Din împărăția morților*, în „Patria”, Cernăuți, anul V, nr. 42, 26 iunie 1910, p. 1-3; Aurel Morariu, *Grigorie Filimon (23 iunie 1869-5 oct. 1905)*, în „Făt-Frumos”, Cernăuți, anul X, nr. 5-6, septembrie-decembrie 1935, p. 165-177 (și în extras, tot în 1935); Ioan Cocuz, Dumitru Cucu, *Băncile și creditul funciar românesc în Bucovina (1840-1918)*, Suceava, Grupul Editorial Mușatinii-Bucovina Viitoare, 1999, p. 69-95; Emil Satco, EB, I, 2004, p. 371.

stări rele economice la un popor imediat mai tare simțit, s-au gândit oamenii noștri în mod serios la organizarea și întrunirea acestor bănci într-o centrală, care avea să grijească a procura singuraticelor bănci de pe la sate mijloacele necesare, cari formează și susțin viața unei bănci, și să îngrijească de un control riguros, care să garanteze bunul mers al acestora. Ideea aceasta a unei centrale nu numai că a scăpat singuraticile bănci de la o adormire aproape sigură, ci le-a dat chiar posibilitatea să înjghebe o viață economică de valoare, și, ceea ce e mai însemnat, le-a înlesnit să dea, cu încetul, o creștere economică țaranului nostru. Numai ar trebui ca, în punctul acesta, directorii și vist[i]jernicii băncilor sătești să puie cel mai mare preț pe depuneri, nu numai pe împrumuturi, și să îndemne pe țărani la depuneri, fie aceste cât de mici se poate. Căci în privința aceasta trebuie mai ales școlit țaranul nostru. Cei mai mulți dintre ei nu au altă idee despre o bancă decât că e un institut de unde poți lua bani, câți îți dau, și pe cari îi dai înapoi, când poți, nu când trebuie; și, când îi spui că banca primește și bani de ai lui, ca depuneri spre fructificare, se uită la tine parcă n-ar avea încredere în bancă⁴⁷¹.

Profesorul Vasile Grecu propune, după acest model, „o centrală a tuturor cabinetelor de lectură”, care să antreneze principalele instituții culturale ale satului, biserica și școala, în educarea țaranului român, conducându-l la „conștiința națională luminată, conștiința de demnitatea sa de om, minte bogată în cunoștințe folositoare și morale, știință despre datoriile și drepturile sale și o inimă educată”:

„Și, precum o centrală a băncilor raiffeisiane a fost singurul mijloc de scăpare al lor și le-a condus la o activitate rodnică pe terenul economic, astfel și o centrală a tuturor cabinetelor de lectură, cari există prin satele noastre și cari se vor mai înființa, este numai singurul mijloc de scăpare și înviare al adormitelor noastre cabinete de lectură, cari sunt băncile raiffeisiane sufletești ale poporului nostru și cari ar trebui trezite numaidecât la cea mai rodnică activitate pe terenul intelectual; căci, cu cât mai încet și mai puțin simțitor, în raport cu urmările imediate ale sărăciei, apar urmările întunecului neștiinței de pe la sate, cu atâta sunt mai nenorocite și cu atâta mai greu se pot desrădăcina mai târziu. Numai în urma întunecului neștiinței am pierdut noi sute de mii de suflete românești în valurile rutenismului; și pentru deșteptarea măcar a unei părți din ei și a celor primejduiți ne trebuie eforturi uriașe. În schimb, însă, un țaran, cu conștiință luminată prin carte despre naționalitatea sa, se înstrăinează mai greu chiar decât un intelectual, neavând el din înstrăinarea sa avantajele ce le are un intelectual înstrăinat. Numai în urma întunecului neștiinței o mulțime de țărani de ai noștri umplu criminalele și cârșmele și se feresc de școală și biserică și de povățuitorii lor înspre bine.

Conștiința națională luminată, conștiința de demnitatea sa de om, minte bogată în cunoștințe folositoare și morale, știință despre datoriile și drepturile sale și o inimă educată trebuie să le aibă țaranul român. Aceste toate i le poate da, cu ajutorul bisericii și a[l] școlii, numai o lectură de cărți religioase morale, apoi de orișice fel, numai să fie bine alese, o lectură care să dureze toată viața. Și această lectură o pot înlesni gospodarilor noștri, dintre cari mai ales cei tineri arată mult dor de cetit, numai

⁴⁷¹ *Ibidem*, p. 5-6.

cabinetele de lectură, pentru al căror trai îmbelșugat ar avea să se îngrijească centrala lor. Aceasta ar avea să le puie la dispoziție, îndeajuns și ieftin, cărți alese, să îngrijească de un bibliotecar potrivit și conștiincios din satul cabinetului, un post care, pentru încurajare, ar putea fi remunerat cu o sumă disparentă (10-20 cor. anual), mai ales dacă bibliotecarul va fi țaran. În sfârșit, centrala să aibă îndatorirea de a controla mersul bibliotecii, căci acesta e sufletul cabinetului, cel puțin de două ori pe an, pentru a promova bunul mers al ei și pentru a înlătura eventualele piedeci⁴⁷².

Nutrind convingerea că „pavăza sufletului românesc” este cartea și că prin „răspândirea ei în păturile cele mai largi pot fi „rezolvite [rezolvate], ce-i drept, mai cu încetul, însă cel mai temeinic, și problema națională și politică și câte de toate mai sunt”, autorul afirmă că centrala cabinetelor de lectură „trebuie înființată numaidecât”, propunând ca Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina să fie Centrala cabinetelor de lectură, care să-și asume și răspunderea organizării:

„Numai cartea poate fi pavăza sufletului românesc și prin răspândirea ei în păturile cele mai largi pot fi rezolvite [rezolvate], ce-i drept, mai cu încetul, însă cel mai temeinic, și problema națională și politică și câte de toate mai sunt. Să nu mai ținem lumina sub oboroc, ci s-o punem pe locul cel mai înalt, ca s-o poată vedea și cel din urmă [om] spre fericirea și mântuirea neamului.

Deci centrala cabinetelor noastre de lectură trebuie înființată numaidecât, căci și așa e destul de târziu. Organizația în detaliu și forma rămân de discutat, fie că se întemeiază o societate nouă, fie că se ia inițiativa ca toate cabinetele de lectură să se înscrie în Societatea pentru Cultură și Literatură, devenind astfel aceasta centrala lor și instituind ea un subcomitet anume pentru aceasta⁴⁷³.

Finalul articolului reprezintă o pledoarie pentru „o lectură sănătoasă și statornică la poporul nostru”, pregătită prin organizarea „în mod serios și temeinic” a Centralei cabinetelor de lectură ale românilor din Bucovina și dăruire în munca dezinteresată și concertată pentru „luminarea neamului”:

„Dacă vom avea odată un popor școlit și luminat pân[ă] la cel din urmă lucrător, atunci nu mai avem frică absolut de nimic pe lumea aceasta, ce ne-ar putea stânjeni viața și fericirea noastră de popor. Și școala nu-l poate ocroti pe om toată viața sa; școlii noastre de pe la sate, care abia îți dă începuturile elementare, trebuie să-i sară în ajutor bibliotecile cabinetelor de lectură, cari ar fi o continuare pentru toată viața a școlii primare, scăpându-i astfel pe cei mai mulți de a uita în scurt timp ce au învățat acolo. Și ar fi fericit poporul nostru, dacă unul dintre deputații săi, mai ales cei din Dietă, ar avea înțelegere pentru ideea aceasta și i-ar jertfi toată activitatea sa de deputat, precum alt deputat, spre cinstea lui, și-a jertfit toată activitatea sa centralei băncilor raiffeis[s]iane.

Trebuie de grijit pentru o lectură sănătoasă și statornică la poporul nostru, căci cu o conferință pe an, ținută tot în al cincilea sat, și cu lectura, de multe ori dăunătoare,

⁴⁷² *Ibidem*, p. 6.

⁴⁷³ *Ibidem*, p. 6-7.

ce o oferă gazetele noastre politice, nu se poate lumina și educa un popor, luminare și educare fără care e mort. Mi se va spune: avem cărți și foi foarte puține, potrivite pentru astfel de biblioteci. Voi răspunde: cele foarte puține, câte sunt, nu sunt cetite nici pe a zecea parte, neputând ajunge unde li-i menirea lor.

Și acum mă bucur mult că aceste cuvinte vor apărea în «Școala» și vor fi cetite de ochii dornici de muncă ai multor învățători tineri, entuziasmați de a fi folositori neamului lor. Partea cea mai bună își vor alege-o, dacă vor lăsa totul de o parte și orele lor libere le vor jertfi pentru învierea, bunul mers și îmbogățirea puținului de bibliotecă ce se află la cabinetul de lectură din satul lor, până va veni în scurtă vreme pe lume centrala cabinetelor să organizeze totul în mod serios și temeinic.

Avem aproape în fiecare sat doi până la șase învățători; cel mai tânăr dintre ei poate s-o facă aceasta ușor, câștigându-și cel mai mare merit pentru luminarea neamului său. Știu prea bine că aice greutatea cea mai mare e neregularitatea mare cu care se restitu[ie]sc cărțile, dintre cari multe se și pierd. Însă să nu desperăm, [deoarece] poporul se va deprinde cu încetul la ordine. Și, în sfârșit, menirea unei cărți nu e să steie frumos legată și curată în dulap, ci să se facă ferfeniță de mult ce se cetește. De câte ori o carte bună și folositoare, împrumutată între țărani, ți se va pierde, și peste luni sau ani de zile vei afla-o, soioasă și ruptă de atâta cetit, la unul c[are] nici nu mai știe de unde o are, să te simți cel mai mulțumit, căci numai acea carte și-a avut soarta cea mai fericită, împlinindu-și în calea ei cel mai bine menirea ce i-a fost dată»⁴⁷⁴.

Tot în temeiul *Legii de asociere*, din 15 septembrie 1867, se desfășoară activitatea de înființare a *Ligii românilor în Bucovina*, despre care se vorbește într-un articol din „Călimdarul poporului bucovinean pe anul ordinar 1909”, „Redigeat și edat” de Eugen Neșciuc, p. 127-128. Potrivit acestui articol, această nouă formă de asociere este „o societate națională română”, înființată în anul 1908, la Suceava, și are drept scop „de a promova binele poporului român în Bucovina, mai cu samă însă a sprijini elementul român și coloniștii români în localități cu populație mixtă”. Liga, se menționează în continuare, „va îndemna pe toți românii la o conlucrare neobosită și bine organizată pentru bunăstarea morală și materială a poporului român”: „Întărirea simțului național și creșterea de bărbați independenți, cari în toate întreprinderile lor să aibă numai un singur motiv, adică: progresul poporului român în Bucovina, aceasta este ținta și idealul Societății «Liga românilor în Bucovina»»⁴⁷⁵.

Pornind de la constatarea că românii din Bucovina le „lipsește organizația națională”, Liga românilor în Bucovina își asumă obligația de „a nu se ocupa nicicând cu afaceri politice”, promovând exclusiv „ide[e]a că între fanatismul diferitelor partide politice simțământul național nu mai are chip” și

⁴⁷⁴ *Ibidem*, p. 7.

⁴⁷⁵ *Liga românilor bucovineni*, articol nesemnat, în „Călimdarul poporului bucovinean pe anul ordinar 1909”. Redigreat și edat de Eugen Neșciuc, XXII, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană [1908], p. 127.

cerând de la „toți membrii societății un caracter neprihănit și simțăminte naționale nobile, fără orice șovăire”.

Comitetul central al Ligii se află în Suceava, pe Strada Francisc Iosif 13. Liga are filiale în teritoriu, angajate în „organizarea socială” a românilor bucovineni. Putea fi membru (membră) al (a) Ligii „fiecare român sau româncă, care voiește să sprijinească scopurile societății și se anunță în scris comitetului central”, plătind „o taxă minimală” de 2 coroane pe an:

„Toți românii din țară ar trebui să se înscrie ca membri în Liga românilor, căci pe toți [ar trebui] să ne tragă inima să sprijinim [pe] confracții noștri ce se află în nevoie.

Preoții și învățătorii satelor și a[i] orașelor, profesorii, amplexiații și funcționarii instituțiilor publice ai statului, ai țării și ale celorlalte instituite, vornicii și membrii comitetelor comunale, toți aceștia sunt în prima linie datori a face parte din această societate”⁴⁷⁶.

„Căldariul poporului bucovinean pe anul ordinar 1910”, „Redigeat și editat” de Eugen Neșciuc, publică articolul *Consiliul cultural al țării în Ducatul Bucovina*, p. 85-93. Înființat în temeiul Legii provinciale din 30 iulie 1900 și intrat în activitate în 1901, *Consiliul cultural* al țării din Ducatul Bucovina are menirea „să apere și să reprezinte întru toate interesele economice și să le sprijinească după mijloacele ce-i stau la îndemână”. Atribuțiile sale principale sunt: 1) „a-și da părerea în afaceri ale culturii țării, fiind provocat la aceasta de Guvern sau de Comitetul țării”; 2) „a face singur propuneri Guvernului sau Comitetului țării în afaceri ale culturii țării”; 3) „a sprijini activitatea însoțirilor economice districtuale și a altor însoțiri din țară, cari, după statutele lor, țintesc la cultivarea și promovarea culturii țării peste tot, sau a unor ramuri sau industrii anumite”.

Sediul *Consiliului cultural* al țării se află la Cernăuți și este format din: 1) președinte și vicepreședinte, numiți de către împărat pe o perioadă de șase ani; 2) un membru din Comitetul țării; 3) referentul pentru cultura țării de la Guvern; 4) inspectorul pentru cultura țării; 5) doi membri nominalizați de către Ministerul de Agricultură; 6) doi membri nominalizați de către Comitetul țării; 7) conducătorii însoțirilor economice districtuale; 8) membrii trimiși din partea altor societăți, pe baza împuternicirii speciale primite de la Ministerul de Agricultură. Toți membrii *Consiliului cultural* al țării se numesc pentru o perioadă de șase ani și nu sunt remunerați. Cei menționați la punctele 1-6 formează Comitetul stabil (permanent) al *Consiliului cultural* al țării, care are ca obligații să poarte agendele *consiliului* și să țină ședințe lunare, ale căror protocoale se publică în foi speciale agricole („Agricultoriul”).

Consiliul cultural al țării ține în fiecare an câte o adunare generală, la care participă toți membrii precizați la punctele 1-8, și discută despre „afa-

⁴⁷⁶ *Ibidem*, p. 128.

cerilor” / problemelor stabilite de *Comitetul permanent* (stabil), dar și despre propunerile venite din partea însoțirilor districtuale, precum și din partea societăților special reprezentate în Consiliul cultural al țării.

Consiliul cultural al țării are ca „organe directe de ajutor” următoarele „însoțiri economice” (asociații, întovărășiri, societăți economice) districtuale: Cernăuți-oraș, Cernăuți-district, Câmpulung, Coțmani, Gura Humorului, Rădăuți, Siret, Storojineț, Vășcăuți, Vijnța și Zastavna, precum și toate casele (cercurile, cluburile) și societățile economice.

Însoțirile economice districtuale formează „adevărată legătură între Consiliul cultural al țării și populațiunea agricolă”. „Treaba lor – se precizează în documentar – este de a studia toate momentele cari au influență asupra purtării economiei, a afla mijloace în contra înrăuirilor dăunătoare, a îndruma și perfecționa organizarea economică a țăranilor, a ține adunări și debateri pentru povățuirea membrilor ș. a.”⁴⁷⁷

Însoțirile districtuale sunt „corporațiunile chemate în prima linie ca să facă singure propuneri și să-și deie părerea în afaceri de natură economică”, „să observe și să întreprindă totul ce poate promova cultura țării în districtul lor”. Într-o „astfel de cooperare ideală”, redactorul calendarului, pe care noi îl considerăm ca autor al documentarului, afirmă că „se poate acum observa un progres aproape în toate ramurile economiei” din Bucovina: „Toate întocmirile și îndreptările moderne, prin cari se rădică rentabilitatea economiei sau a unor părți ale ei și cari în părțile apusene ale Monarhiei noastre, de ani întregi, sunt probate și folosite, se introduc – deși numai cu încetul – și la noi, eară aceasta mai ales în urma sprijinului puternic al Consiliului cultural al țării. Aproape în tot anul se fac întocmiri noue [noi] pentru folosul economilor și tot așa crește și necesitatea de subvențiuni, cari se dau după putință și cât ajung mijloacele”⁴⁷⁸.

„Progresul însemnat”, înregistrat în activitatea *Consiliului cultural* al țării, este reliefat, în continuarea documentarului, prin prezentarea subvențiilor acordate de stat și de guvernul Ducatului și întrebuițate în anii 1902 și 1907. Valorile menționate sunt în coroane. Reproducem *ad litteram* cele două evidențe.

A. Subvențiuni primite de la stat		
I. Promovarea învățământului în economie		
1. edarea de foi economice în cele trei limbi ale țării.....	2 000 (1902)	3 000 (1907)
2. cursul de grădinarit.....	1 000 (1902)	1 100 (1907)
3. stipendii pentru elevii agronomiei.....	1 000 (1902)	1 000 (1907)
4. prelegerile conferențiarilor agronomiei.....	1 000 (1902)	– (1907)
5. cursul pomologic pentru învățători.....	– (1902)	650 (1907)

⁴⁷⁷ *Consiliul cultural al țării în Ducatul Bucovina*, în „Călimdariiul poporului bucovinean pe anul ordinar 1910”. Redigat și editat de Eugen Neșciuc, XXIII, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, [1909], p. 85.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, p. 86.

6. două stipendii pentru studenții lăptăritului.....	- (1902)	600 (1907)
7. două stipendii pentru cursul albinăritului la Viena.....	- (1902)	400 (1907)
II. Promovarea însoțirilor economice districtuale.....	- (1902)	4 000 (1907)
III. Pentru creșterea de vite cornute:		
1. cumpărare de tauri.....	12 800 (1902)	16 600 (1907)
2. expoziții de vite cornute.....	4 309 (1902)	3 400 (1907)
IV. Pentru creșterea de animale de casă:		
1. creștere de porci și albine (1 800 + 200).....	2 200 (1902)	7 000 (1907)
V. Pentru lăptărit.....	3 500 (1902)	- (1907)
VI. Pentru sămănături		
Procurare de semințuri.....	2 000 (1902)	6 000 (1907)
VII. Pentru gunoier		
1. locuri modele pentru gunoier.....		2 500 (1907)
2. încercări de gunoier.....		2 000 (1907)
3. procurarea gunoierului (pt. 1902, cumulativ 1-3).....	2 000 (1902)	3 500 (1907)
VIII. Pentru promovarea grădinaritului:		
1. subvențiuni pentru școli de pomi.....	700 (1902)	
2. pentru feliurite subvenții (pt. 1907, cumulativ 1-2).....	2 435 (1902)	6 000 (1907)
3. pentru cultura vielor.....	272 (1902)	400 (1907)
IX. Subvențiuni pentru mașini agricole.....	2 000 (1902)	4 000 (1907)
X. Subvențiuni pentru clădiri de grajduri.....	- (1902)	3 000 (1907)
XI. Pentru vaccinări contra orbalțului.....	- (1902)	1 000 (1907)
Total („la un loc”).....	36 295 (1902)	66 150 (1907)
<i>deci mai mult cu 29 885 [de] coroane.</i>		
<i>B. Subvențiuni primite de la țară</i>		
I. Învățământul economic:		
1. edarea de foi economice.....	- (1902)	4 000 (1907)
2. cursul de grădinarit.....	- (1902)	1 100 (1907)
3. cursul pomologic pentru învățători.....	- (1902)	1 130 (1907)
4. două stipendii la cursuri pentru cultura cănepei.....	- (1902)	1 150 (1907)
II. Promovarea însoțirilor economice districtuale.....	- (1902)	2 000 (1907)
III. Pentru cultura de plante (procurarea de semințuri)	- (1902)	2 000 (1907)
IV. Pentru creșterea de vite cornute		
1. premii pentru vite cornute.....	2 100 (1902)	2 000 (1907)
2. premii pentru tauri.....	- (1902)	3 000 (1907)
3. clădiri de grajduri.....	- (1902)	3 000 (1907)
V. Pentru creștere de cai:		
1. premii pentru cai huțanești.....	400 (1902)	- (1907)
2. alergări de cai țărănești.....	400 (1902)	400 (1907)
3. premii pentru cai de prăsilă.....	- (1902)	1 000 (1907)
4. premii pentru remonte.....	- (1902)	400 (1907)
VI. Pentru grădinarit.....	2 000 (1902)	2 000 (1907)
VII. Pentru scutul paserilor.....	- (1902)	300 (1907)
VIII. Pentru cultura tutunului.....	- (1902)	300 (1907)

IX. Pentru vaccinări contra inflamațiunii splinei.....	- (1902)	958 (1907)
X. Pentru vaccinări contra orbalțului.....	- (1902)	500 (1907)
Total („la un loc”).....	4 900 (1902)	25 338 (1907)
deci mai mult cu 20 438 [de] coroane		
<i>Eară peste tot:</i>		
Subvențiuni de la stat.....	36 295 (1902)	66 150 (1907)
deci mai mult cu 29 855 [de] coroane		
Subvențiuni de la țară.....	4 900 (1902)	25 338 (1907)
deci mai mult cu 20 438 [de] coroane		
<i>În anii 1902-1908 s-au urcat deci subvențiunile cu 50 293 [de] coroane</i>		

Un scurt comentariu însoțește aceste evidențe comparative: „Cifrele acestea arată destul de clar cu cari mijloace promovează Consiliul cultural al țării diferitele ramuri și cât de multiple sunt terenurile pe cari își revarsă el ajutoriul său”⁴⁷⁹. Tot aici se face mențiunea că pentru anul 1908 Consiliul cultural al țării a cerut de la stat subvenții în valoare de 201 300 de coroane, iar de la țară, 29 930 de coroane, pentru „promovarea diferitelor ramuri ale economiei” din Bucovina.

Partea a doua a documentarului prezintă „în ce mod s-au întrebuițat subvențiunile” primite în anul 1907 și „cum Consiliul cultural al țării caută să sprijinească feliurile ramuri ale economiei”.

A. Învățători ambulanți

Sunt menționați aici instructorii agricoli Aurelian Vorona, pentru comunele românești, Dionisie Mețul, pentru cele rutene, și Ioan Polak, pentru comunele germane. În cursul anului 1907 ei țin prelegeri pe teme economice, oferind „multe povățuri folositoare”, instruindu-i pe „economi” în „purtarea rațională a economiei” și arătându-le „foloasele de cari țărani se pot face părtași”, prin mijlocirea Consiliului cultural al țării. Pe lângă acești trei instructori agricoli, țin „prelegeri speciale despre albinărit” învățătorii ambulante Alexandru Șuhan, învățător superior în Boian-Lehuceni, și Ilie Procopovici, învățător superior în Mămăieștii Vechi, care au făcut studii speciale la Școala Societății Centrale pentru Albinărit din Viena. Instructorii agricoli Aurelian Vorona, Dionisie Mețul și Ioan Polak țin prelegeri, tot în acest an, despre creșterea galițelor [păsărilor de curte].

B. Cursuri agronomice

Pentru ferirea țărănimii de boala pelagrei, Consiliul cultural al țării intervine la Comitetul țării pentru înființarea, „cât mai curând”, de școli pentru „econoame” [gospodine], acestea având rostul de a face educație pentru schimbarea hranei, „făcute aproape numai din păpușoi”, cu „mâncare amestecată”. Pentru instrucție în economie și pentru grădini școlare, Consiliul

⁴⁷⁹ *Ibidem*, p. 88. Cele două evidențe comparative se află la paginile 86-88.

școlar al țării, la propunerea Consiliului cultural, distribuie „remunerațiuni în suma de 500 [de] coroane”.

În această parte a documentarului se fac referiri la următoarele cursuri și „afaceri economice”:

Cursul de pomărit pentru învățători. Instructorul agricol Aurelian Voronca ține, timp de 14 zile, un curs de „pomărit” în Suceava, la care participă zece învățători.

Cursul pentru lăptărit. Pentru „cercetarea” unui curs de „lăptărit” în Friedland, sunt trimiși doi „feciori de țărani”.

Cursul pentru cultivarea cânepii. Pentru a studia cultivarea și „prepararea” / prelucrarea cânepii, sunt trimiși în părțile Boemiei, unde se cultivă cânepa, precum și la școlile speciale din Trautenau și Humpoletz instructorii agricoli Aurelian Voronca și Dionisie Mețul. La cursurile pe care le țin, aceștia prezintă cunoștințele „câștigate”, arătând totodată „uneltele și mașinile întrebuintate” în cultura cânepii. Pentru „a studia temeinic” instituțiile însoțirilor, Consiliul cultural al țării îl trimite pe instructorul agricol Ioan Polak „în provinciile apusene”.

Cursul pentru albinărit, organizat în Viena, este frecventat de învățătorul superior Pamfil Traci din Brăiești.

Jurnalistica. Consiliul cultural al țării „scoate” trei gazete economice în cele trei limbi ale țării (română, ruteană și germană): „Agriculoriul”, „Chliborob” și „Bukowinaer landwirtschaftliche Blätter”. Prețul e patru coroane pe an. „Școalele populare”, însoțirile districtuale și societățile agricole au 50% reducere, iar în cazul în care toți membrii unei „însoțiri agricole” se obligă a procura publicația, reducerile se pot face până la 1 coroană pe an. Cele trei gazete apar de două ori pe lună și tratează „toate afacerile economice”, fiind „de neapărată trebuință” „pentru economul care vo[i]ește să progreseze”. Pe lângă aceste gazete se tipăresc mai multe broșuri „despre unele ramuri speciale ale economiei”. Acestea apar, de asemenea, în cele trei limbi ale Ducatului și se împart „gratuit între economi”.

Creșterea de cai. Comitetul pentru creșterea de cai al Consiliului cultural al țării, sub conducerea vicepreședintelui Lukasiwicz, dezvoltă „o activitate foarte intensivă” pentru „rădicarea acestui ram al economiei”. În Bucovina se află 26 de stațiuni erare [aflate în administrația financiară a statului], cu 76 de armăsari; 31 de armăsari se află în îngrijire privată, iar 2 sunt dați cu chirie. În timpul anului, se țin și târguri de remonte, la care Regimentul de Ulani Nr. 1 al Miliției Teritoriale i. r. Leov „cumpără remonte”. În afară de aceasta, sunt premiați 170 de cai, cu 2 488 de coroane 68 bani, acordându-se 29 de medalii de argint din partea Statului și 5 diplome de laudă.

Creșterea de vite cornute. Consiliul cultural al țării urmărește să sporească acest „ram economic”, „cel mai important și mai de folos”, prin „întocmire de stațiuni cu tauri și prin subvențiuni pentru tauri buni”. La sfârșitul anului 1908,

se află în Bucovina 59 de „stațiuni” de tauri „susținute”, iar 46 de „stațiuni” sunt subvenționate de Consiliul cultural al țării. Pentru „stațiuni”, se dau taurii comunelor, însoțirilor districtuale, unor crescători de vite și „casinelor agricole” „în regulă” pe timp de trei ani, ca proprietate a Consiliului cultural al țării, spre folosire gratuită. Taurii subvenționați se vând „economilor” „în regulă” pe timp de trei ani, cu plată de 75% din prețul cumpărării taurului, în trei rate, dintre care trebuie plătită Consiliului cultural al țării prima rată, la primirea taurului, a doua rată până într-un an, iar a treia până la sfârșitul anului al doilea de la primirea taurului. Crescătorii de tauri primesc premii, pentru acoperirea cheltuielilor mari de întreținere pentru un timp mai îndelungat. În 1907, se acordă 1 premiu de 100 de coroane; 1 premiu de 90 de coroane; 2 premii a câte 80 de coroane; 21 de premii de 60 de coroane; 37 de premii a câte 40 de coroane; 2 premii de 30 de coroane. Totodată, în 1907, au loc șapte premieri de vite cornute: Siret (19 august), Putila-Storoneț (24 septembrie), Vatra Dornei (26 septembrie), Coțmani (2 octombrie), Ocna (5 octombrie), Molodia (8 octombrie), Rădăuți (10 octombrie). Sunt premiate cu această ocazie 287 de vite cu 5 410 coroane, acordându-se, totodată, 6 medalii de argint și 48 de diplome.

Pentru încurajarea construirii de grajduri în rândul muntenilor, Consiliul cultural al țării acordă subvenții. Astfel, un econom primește 1 000 de coroane; unul 800 de coroane; 10 economi primesc câte 700 de coroane, 4 câte 600 de coroane, 8 câte 500 de coroane, 5 câte 350 de coroane, 6 câte 300 de coroane, unul 150 de coroane și 2 câte 100 de coroane. În total, pentru acest scop, se cheltuiesc 22 300 de coroane.

Creșterea de masculi. Consiliul cultural al țării se preocupă „să lățească” în Bucovina rasa Yorkshir „prin susținere de multe stațiuni de v[er]i pentru prăsilă și prin subvenționare de scroafe de prăsilă”.

La sfârșitul anului 1908, sunt „așezați” în districtul Cernăuți 14 vieri și 22 de scroafe, în districtul Gura Humorului 6 vieri și 2 scroafe, în districtul Câmpulung 14 vieri și 7 scroafe, în districtul Coțmani 2 vieri și 6 scroafe, în districtul Rădăuți 8 vieri și 7 scroafe, în districtul Siret 15 vieri și 11 scroafe, în districtul Storojineț 9 vieri și 10 scroafe, în districtul Suceava 6 vieri și 9 scroafe, în districtul Vășcăuți 1 vier, în districtul Vijnița 5 vieri și 3 scroafe. În afară de aceasta, pentru îndreptarea rasei, se aduc din Austria de Jos 16 vieri și 15 scroafe. Aceste efective se repartizează astfel: câte 3 scroafe și un vier la stațiunile nou înființate pentru creșterea de masculi, anume în Budeniț, la arendașul Pind, în Cernăuți la instructorul agricol Polak, în Cadobești la Emil de Tomorug, în Tișăuți la exarhul Sârbu și în Ispas la economul Totoescul.

Creșterea de oi și capre. Pentru „rădicarea și îndreptarea” creșterii de oi, Consiliul cultural al țării aduce 8 cărlani și 4 oi din rasa Persică. Efectivul este distribuit în diferite stațiuni de prăsilă, iar pentru sporirea creșterii de capre se aduc 33 de țapi și 187 de capre din rasa Saana.

Creșterea de galițe. Consiliul cultural al țării lasă în seama Societății pentru creșterea galițelor din Cernăuți activitatea de sprijinire a creșterii de galițe și de animale mici. Până la sfârșitul anului 1908, Societatea înființează gratuit la membrii săi 14 stațiuni pentru creșterea de galițe și 12 stațiuni pentru creșterea de iepuri de casă.

Albinăritul. Activitatea este sprijinită de Însoțirea pentru albinărit, înființată în 1908, la Cernăuți. Calendarul nu oferă alte date, ci doar precizarea că informații în legătură cu albinăritul pot fi obținute de la însoțirea economică menționată.

Pescăritul. În această privință, activitatea Consiliului cultural al țării se rezumă doar la „sfaturi și deslușiri”, precizând că „peștișori (liticași) dă Comitetul țării gratuit”, în fiecare an, la cereri adresate până la 15 august.

Afaceri veterinare. Aici sunt menționate vaccinările făcute la porci, contra orbalțului, precum și la vite, contra „inflamațiunii splinei”. „Anunțările” pentru vaccinat se fac la cancelaria comunală.

Cultura pl[an]telor. Aceasta se sprijină, potrivit documentarului publicat de calendarul pe anul 1910, „parte prin lățirea” de cunoștințe teoretice, prin prelegeri ținute de către conferențieri ambulanți, „parte prin ajutor practic” la îngrijirea de fânețe, lunci și diferite sămănături, „mijlocindu-se și cumpărutul semințurilor”. În anul 1907, se vând cu reduceri mari de preț: 650 kg grâu, 1 400 kg secară, 3 175 kg orz, 36 000 kg ovăz, 275 kg porumb, 1 150 kg lucernă, 11 200 kg trifoi, 1 900 kg timotei, 1 555 kg sfeclă și 541 kg sămânță de diferite ierburi.

Pentru sprijinirea culturii de cânepă și de in, se fac încercări de sămănături cu sămânță oferită gratuit din partea Consiliului cultural al țării.

Consiliul cultural al țării „mijlocește” și procurarea de gunoi artificial, distribuind cu „reducere însemnată de preț”: zgura lui Toma: 270 000 kg; făină de oase: 2 900 kg; salpetru (silitră): 1 150 kg; amoniac superfosfat: 1 800 kg; cali sulfuric: 10 100 kg. Pentru sporirea producției și îndreptarea întrebunțării gunoiului de vite, se oferă subvenții în sumă de 3 900 de coroane. În 1907, primesc aceste subvenții: un econom 500 de coroane, 2 economi câte 400 de coroane, 4 economi câte 300 de coroane, un econom 250 de coroane, 4 economi câte 200 de coroane, un econom 150 de coroane și 2 economi câte 100 de coroane.

Consiliul cultural al țării sprijină „lucratură rațională al câmpului”, înlesnind cumpărarea de „mașini de tot felul”, cu 20% reducere de preț și achitarea costului în rate lunare, iar pentru cumpărarea „cu bani gata”, acordând 25% reducere de preț.

Din cele patru magazine de mașini agricole, existente în Cernăuți, Stotrojinieț, Coțmani și Siret, se vând în anul 1907 „mașini și acareturi” în valoare de 22 800 de coroane: 3 pluguri universale, 7 grape, 4 treierătoare, 4 mașini de semănat, 3 mașini de tăiat (Planet), 2 mașini de „îmblătit cu mâna”, 10 vârteje, 9 mașini de îmblătit cu vârtej, 3 moriște, 38 de mașini de tăiat nutreț,

14 mașini de tăiat sfeclă, 1 teasc pentru poame, 17 cumpene decimale, 1 teasc, 5 mașini pentru desfăcat porumbul, 8 căldări și 4 pompe pentru „zamă de gunoi”.

Pomăritul. Consiliul cultural al țării acordă pentru susținerea „școalelor de pomi”, prin însoțirile districtuale din: Suceava – 1 500 de coroane; Câmpulung – 800 de coroane. Pentru Școala populară din Ispas, o remunerație de 30 de coroane. Ca premii, acordate copiilor, pentru „stărpirea de insecte dăunătoare” – 282 de coroane și 79 de bani. Pe lângă acestea, se distribuie: 6206 de meri, 2 105 de peri, 631 de cireși, 172 de vișini, 141 de caiși, 14 zarzări, 1 627 de perji, 8 nuci, 7 gutui, 34 de pomi „trași după forme”, 50 de tufe de păltinele, 20 de tufe de agriș, 1 900 de pădureți (portaltoiuri) și cca 1 000 de mlădițe (altoiuri). Tot acum se distribuie și unelte: 294 de făclii, 37 de furci, 51 de foarfeci pentru omidă, 12 foarfeci pentru pomi, 8 zgârietori, 5 cuțite de curățat crăpăturile, 13 ferestraie pentru copaci, 11 cuțite, 12 cuțite pentru altoit și oculat, toate acestea „parte cu plată, parte gratuit”.

Cultura viei. Aici, se menționează faptul că „s-au făcut din nou încercări cu vițe altoite” și s-a dat vitriol de aramă (piatră vântată) „pentru împoșcat” contra perenoserei⁴⁸⁰.

Societățile și însoțirile. La sfârșitul anului 1907, în Bucovina există însoțiri economice districtuale în: 1) Cernăuți-oraș; 2) Cernăuți-district; 3) Câmpulung; 4) Coțmani; 5) Gura Humorului; 6) Rădăuți; 7) Siret; 8) Storojineț; 9) Vijnița; 10) Vășcăuți; 11) Zastavna.

În Suceava, se află o *Societate agricolă* pentru districtul Suceava, iar în Rădăuți o *Societate agricolă* pentru districtul Rădăuți. Siretul are, începând din 1906, o *Însoțire bucovineană* pentru creșterea de vite pentru districtul Siret, iar în Cernăuți își are sediul Societatea pentru creșterea de galițe și de animale mici, precum și Societatea pentru albinărit. Casine (adică case, cercuri, cluburi) agricole se află în Bădeuți, Boian, Bosanci, Budeniț, Ciudei, Creșceatec, Cuciuru Mare, Frătăuții Vechi, Hliboca, Iordănești, Ițcani, Mahala, Mănăstirea Humorului, Mitocu Dragomirnei, Părhăuți, Satu Mare, Solca, Storojineț, Stupca, Suceveni, Vatra Dornei, Volcineț și Zureni (Țureni).

Pentru acoperirea speselor de regie. în 1907, se acordă subvenții de câte 400 de coroane însoțirilor districtuale Cernăuți-district, Câmpulung, Coțmani, Gura Humorului, Rădăuți, Siret, Storojineț și Vijnița⁴⁸¹.

Compunerea Consiliului cultural al țării

În 1908, Consiliul cultural al țării are în alcătuirea sa: a) președinte – baron dr. Alexandru Hurmuzachi, deputat; vicepreședinte – Anton Lukasiwicz, proprietar mare (amândoi numiți de M. S. Împăratul); b) membrul în Comitetul țării, prof. dr. Ioan cav. de Volcinschi; c) referentul pentru afacerile culturale ale țării de la guvernul i. r. [imperial-regal, cesaro-crăiesc] în Cernăuți și

⁴⁸⁰ *Ibidem*, p. 88-92.

⁴⁸¹ *Ibidem*, p. 92.

inspectorul i. r. pentru cultura țării Wilhelm Adametz; d) membrii desemnați din partea Ministerului i. r. de Agricultură: vice-mareșalul prof. dr. Ștefan Smal-Stocki și consilierul i. r. de domenii Emil Bauer; e) membrii desemnați din partea Comitetului țării: administratorul silvic i. r. George Sârbu și directorul Școlii agronomice din Coțmani, Eugen Zukowski.

Pe lângă aceștia, în Consiliul cultural al țării se află, ca atașați, instructorii agricoli Aurelian Voronca, Dionisie Mețul și Ioan Polak.

Din plenul Consiliului cultural al țării mai fac parte: f) conducătorii celor 11 însoțiri economice districtuale; g) un reprezentant al *Societății forestierilor bucovineni*; h) câte un reprezentant al centralelor însoțirilor economice districtuale române, rutene și germane.

Comitetul pentru creșterea de cai al Consiliului cultural al țării este format din următorii membrii: Isidor cav. de Ianoș, proprietar mare în Panca; Wilhelm Adametz, inspector i. r. cultural al țării; Iancu cav. de Grigorcea, proprietar mare în Carapciu pe Siret, și i. r. căpitan Maximilian Wimmer, comandantul Hergheleii din Vicovu de Sus.

Cancelaria Consiliului cultural al țării are în aparatul său pe secretarul Iacov Borkowski, în calitate de conducător, adjunctul de secretar Alois Neunteufel, ca locțiitor, asistentul Otto Krupka, practicantii Romul Litviniuc, Carl Blassy și Ioan Nicolaus, cancelistul Vladimir Warnicki.

Numărul „actelor incurse și în cea mai mare parte rezolvite” în anul 1908 este de 5 841. Cassariatul Consiliului cultural al țării „l-a purtat” secretariul acestuia.

„Oarele de oficiu” la Consiliul cultural al țării „sunt stătorite” pe timpul săptămânii de la 8 la 13 și de la 15 la 18, iar pentru duminici și sărbători de la 9 la 12.

La sfârșitul documentarului, sunt formulate câteva concluzii: „Consiliul cultural al țării a avut ocaziune să desvolte o activitate rodnică pe toate terenele economice și a știut în toată privința să se apropie tot mai mult de ținta ce o urmărește. Că aceasta i-a fost cu puțință – mai ales în anul greu 1908 – aceasta are să o mulțamească sprijinului i. r. Ministeriu de Agricultură, al Guvernului și al Comitetului țării”⁴⁸².

„Căldariul poporului bucovinean...” publică în tomul pe același an, 1910, *Sfaturi economice*, p. 94-101, ilustrate cu câteva planșe: *Buhai de rasa Simmenthal de 1½ ani a[l] gospodarului Vasile a lui Toader Pădure din Ciudei* (p. 97); *Buhai de rasa Berner de 1½ ani a[l] gospodarului Matei Lang din Bouri* (p. 99); *Colecțiune de vițele de rasa Berner de la premiarea vitelor cornute în Gura Humorului* (p. 101).

„Căldariul poporului bucovinean pe anul ordinar 1911”, „Redigat și editat” de Eugen Neșciuc are o secțiune distinctă, *Partea economică*. Prima

⁴⁸² *Ibidem*, p. 93.

pagină a secțiunii are, ca la *Partea literară*, frontispiciu împodobit cu motive florale (p. 75). Secțiunea cuprinde un documentar amplu, p. 75-98, semnat de Leon Ceahovschi, învățător superior în Sadova, tratând o multitudine de probleme: modul cum folosesc țărani gunoii de grajd, p. 75-76; semănatul cu mașinile în rânduri, p. 76-79; alegerea semințelor, p. 79-80; tratarea coarnelor rupte la vitele cornute, p. 81; îngrijirea vitelor, p. 81-82; tratarea unor boli la vite, p. 83-84; îngrijirea pășunilor, p. 84-85; semnele calului cu năduș[e]jală, p. 85-86; creșterea caprelor – „vacile omului sărac”, p. 86; „să grăpăm sau să tăvălugim primăvara semănăturile?”, p. 86-88; „curățirea poiatei păsărilor de păduchi”, p. 89; cobeia, boala găinilor și combaterea ei, p. 89; despre „împungerea vitelor”, p. 89; stârpirea șoarecilor de câmp, p. 89; mașina de clocit, p. 90-91; „care gunoi artificial se potrivește cel mai bine pentru părțile noastre”, p. 91-98. Articolul este ilustrat cu desene și reproduceri după fotografii: mașină de semănat în rânduri, p. 77; mașină de clocit ouă închisă, p. 90; mașină de clocit ouă deschisă, p. 91; adunarea fânului în căpițe la munte, p. 92, 93, 94, 96, 97, 98.

Până la 1918, cabinetele de lectură ale românilor din Bucovina au reprezentat, cum scrie și Constantin Loghin, în 1942, „adevărate cetățui naționale, în care se păstra cu sfințenie și se cultiva cea mai curată dragoste de neam. Dacă nu toate cabinetele au corespuns acestui ideal, ele totuși au fost un loc de refugiu pentru tot ce era românesc. La umbra lor, țărănimea bucovineană a dus, așa cum a putut, [...] marea luptă de conservare națională. [...] Izvorâte din adâncul instinct de conservare a[l] neamului, înjghebate și conduse decenii de-a rândul de umili intelectuali de la sate, aceste cabinete au fost în timpuri de vitregie străină cuiburi de lumină și suflet românesc. Alături de mai marile lor, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Societatea Doamnelor Române, Societatea Mazililor și Răzeșilor, Societatea Meseriașilor Români etc., ele au crescut și au fortificat conștiința românească din Bucovina. Au fost cuiburi de lumină și suflet românesc, și puteau rămâne până astăzi focare de lumină. Destinul și oamenii au voit altfel”⁴⁸³.

Cercetarea activității cabinetelor de lectură din Bucovina istorică până aproape de sfârșitul deceniului al patrulea din secolul al XX-lea, când comunitatea românilor din Bucovina (sătească și urbană deopotrivă) se află la apogeul afirmării sale identitare, după aproape un secol de „dragoste lucrătoare”, animată de „dorul de progres”, prin „educație practică” (biserici, școli, case naționale, biblioteci / cabinete de lectură, bănci populare de credit, agricultură și economie modernă, meserii, comerț), sub îndrumarea elitelor locale (în principal, preoți, învățători, profesori, medici), spre emanciparea deplină, în armonie cu mersul timpului, prin sporirea energiilor locale și solidaritate socială, ar aduce, cu siguranță, date și informații noi.

⁴⁸³ Constantin Loghin, *Societatea pentru cultura și literatură română din Bucovina (1862-1942). La 80 de ani. Istoric și realizări*, Cernăuți, 1943, p. 207-208.

O astfel de cercetare ar trebui să-și propună, în primul rând, sistematic, adunarea tuturor datelor de fișier și aducerea la zi a referințelor. În al doilea rând, acest tip de abordare ar trebui să-și propună prezentarea activității cabinetelor de lectură în comunitatea epocii, lărgind interesul pentru investigarea surselor și reținând noi documente ilustrative, precum condicile parohiale, introduse în Bucovina în 1890 și ținute cu grijă până aproape de mijlocul secolului al XX-lea, pe care să le includem integral, fără omisiuni partizane, într-un volum de documente.

Cu beneficii reale în planul cunoașterii istoriografice, cercetări viitoare, serioase, ar trebui apoi să adune date și informații referitoare la cabinetele de lectură ale celorlalte naționalități din Bucovina (germani, polonezi, ruteni / ucrainieni), contribuind astfel la emanciparea cercetării științifice privind problematica acestui spațiu emblematic al lumii românești.

II. 7. Instrucțiunea femeilor. „Sfânta datorință de a forma și ánima și sufletul tinerelor mládite” ale națiunii

În periodicele românești din Bucovina, domeniu aparținând exclusiv bărbaților timp de aproape un secol, femeia apare, în diverse ipostaze, odată cu nașterea omului modern, în preajma anului 1848.

Preamărind originea latină a neamului românesc, Iraclie Golembiowski -Porumbescu îi consacră o poezie, *Fata de roman*, aparținând liricii publice, interesantă însă prin pitorescul etnografic și folosirea etnonimului *România* într-o sintagmă sugestivă („România, țara mea”). Deși am menționat textul într-un subcapitol anterior, îl reamintim pentru importanța sa în economia temei în discuție: „Eu sunt fată de roman, / Numele mi-i Floare: / Am altițe și ghierdan, / Doamne, bine-mi pare! // Eu sunt fată de roman, / Numele mi-i Floare: / Mamă-mea e din Traian, / Au nu-i fală mare? // Eu sunt fată de roman, / Numele mi-i Floare: / Mai mărit de al meu neam / Nu-i altul sub soare. // România, țara mea, / Dulce-i mult și dragă, / Mai frumoși voinici ca-n ea / Nu-s în lumea-ntreagă. // Și eu, Doamne, de-aș trăi / Sute de-ani în lume, / Alți feciori, zău! n-aș iubi / Decât de acest nume!”⁴⁸⁴.

Pledoaria caldă pentru cultivarea limbii române și impunerea scrierii cu alfabet latin străbate întregul text al *Convorbirii între un tată și între fiul lui asupra limbei și literelor românesci* de la 1849 (1850). Pentru a ne apropia de înțelegerea „duhului vremii”, scrisoarea din 1 decembrie 1849 dintre Pulheria și Veronica, alcătuită de Iracliu Porumbescu și inserată la sfârșitul conversației catihetice pe care o publică A. Pumnul, ne ajută să deslușim imaginarul omului modern din Bucovina, implicat deja în procesul emancipării sale naționale. Dialogul din care transcriem un fragment se poartă între două tinere, Pulheria

⁴⁸⁴ Poezia se publică în broșură de către Aron Pumnul, *Convorbire între un tată și între fiul lui asupra limbei și literelor românesci*, Cernăuți, 1850, p. 22-23.

și Veronica, dar cercul „coconițelor” bucovinene însuflețite de ideile anului 1848 este mai larg în viziunea tânărului student teolog de la Cernăuți:

„Scumpă Veronică! Nu-ți pot spune cât m-au bucurat scrisoarea ta, care mi-ai trimis-o mai în urmă. Și tu scrii dară cu litere române! O, cât de tare acum te iubesc! [...]

Eu am primit și scrisori nemțești, știi tu, de la amica mea Domnica din Cernăuți, și, mai de mult, și de la fratele meu Costănuță, dară crede-mă că nice una nu mi-au fost așa de scumpă, așa de dragă ca aceasta de la tine, care acum mai în urmă mi-ai scris-o. Tu mi-ai scris și mai nainte și eu și pe acele scrisori nu zic că le desprețu[i]esc, ci, din contra, le stimez pe toate; pentru că sunt de la tine, dară trebu[i]e să-ți spun că pre aceasta din urmă o iubesc și că nicăiurea în alt loc nu o voi păstra-o decât la inimă; și pentru ce, pentru că această scrisoare a ta este așa scrisă, precum o înțelege și inima și sufletul, este scrisă românește, drept românește; deoară că cele ce-mi scrieai mai de mult era[u] nemțești și nu știi cum; deși era[u] ele oricât de frumos compuse și împodobite, tot nu se lepea[u] de inimă și nu intra[u] în suflet, pentru că era[u] așa cum nu ni-i nici numele, nici sângele, nici neamul.

Știi eu, dragă, ce tu aicea vrei să-mi spui; știi eu și așa și este, Veronică, că noi mai de mult cam cu toate și cu toții ne fiream de limba noastră, de limba mamei cea dulce și ne trăgeam cătră cine mai știe care, dară acele timpuri nebune, dragă Veronică, s-au trecut; s-au trecut acele păcate, unde tinerii noștri se rușina[u] să vorbească românește, ci tot nemțește, și nemțește și cine mai știe cum, eară de la noi limba nemțească, ca zestre, le o întreba și o cerea. De vorbeam undeva românește, o! îndată zicea că nu suntem învățate, nu suntem cultivate; dar cum numai grăiam în altă limbă, numai nu românește, eată că erai și învățată, și cultivată, și de frunte.

Dară acum, dragă Veronică, nu-i așa: mi-au spus frate-meu că în Cernăuți și în alte orașe mici și mari tocma aceia sunt de ocară și bajocoriți, care se rușinează de limba lor cea năciunală; cei mai înțelepți și cei mai mari domni și doamne vorbesc în limba lor cea năciunală și nu se rușinează de ea precum ne rușinam noi de a noastră mai de mult. Și în Cernăuți, tot Costănuță mi-au spus, că cine numai este român, fie el și ce domn mare, tot românește vorbește. Holteii noștri și coconițele, ori în ce adunare, ori la ce zăbavă, românește vorbesc”⁴⁸⁵.

⁴⁸⁵ *Ibidem*, p. 22. Din acest miscelaneu mai trebuie reținute câteva compoziții aparținând tânărului Iraclie Golembiowski-Porumbescu. Fabula *Buceha și litera*, p. 26-28, oglindind aspecte din frământarea politică și culturală a epocii, se bucură de circulație, surprinzând „minunat de bine lupta ce se ducea pe atunci pentru întronarea alfabetului latin” în spațiul lumii românești. „După-o noapte lungă, lungă și amară / ce-n[n]egrise toate-n [a] României țară”, „pe la zori / după cântători”, străluci „o lumină / de auroră senină”, într-o tipografie „ce era vestită foarte-n Româniă”, aleasă de soartă ca în „noul secol ea să părăsească / străina rugină” și să tipărească „limba română / propriu românește”, înfruntând obstacole („Dar cum și-ntre oameni unii după noapte / Ale dimineții raze-afurisesc; / Lor le place somnul, neagra-obscuritate, / Eară deșteptarea, lumina urăsc”), pentru a împământenii aici „o lege nouă din cea primăvară” a națiunilor civilizate, lucrând cu sârg în „a musei romane dzi de fericire” (subintitulată *Fabulă adevărată, spusă junimei rom[â]ne en seara de ajunul parintelui Ciril, spre 14 februarie* și semnată Iracliu P., fabula este tipărită și în „*Bucovina*”. *Gazetă românească*

Din *Convorbire între un tată și între fiul lui asupra limbei și literelor românesci*, mai trebuie reținut finalul, o adevărată sinteză a unui program de propășire prin învățarea limbii române, prin cunoașterea istoriei naționale, cultivarea literaturii, „naintarea științelor românești”, deprinderea virtuților și sporirea binelui public (prin „lăudabila nevoie”, cum frumos scrie Iraclie Golembiowski, la 1850, după „întreținerile [sale] luminate” cu refugiații revoluționari din Principate și din Transilvania de la 1848).

Omul modern din Bucovina își trimite acum copiii la școlile din oraș, călătorește, poartă corespondență, citește literatură, este informat (se informează) despre cursul evenimentelor importante din lume, manifestă interes pentru „învățarea continuă”, într-o „societate deschisă”, aflată pe drumul ireversibil al modernizării sale.

Tot din această perioadă, o corespondență pe care o publică gazeta „Bucovina” în iarna anului 1850 consemnează „o serbare publică”, în cadrul căreia se disting „frumoasele doamne și domnișoare” din Cernăuți, „îmbrăcate în vesminte elegante, de varie colorii”, însuflețind petrecerea organizată după modelul „balurilor mari vienene” în scopuri caritabile:

„În 2 februarie [1850] k.n. [stil nou] fu dat în Casa Magistratului al doile[a] bal în folosul invalizilor bucovineni din Regimentul de Infanterie Parma și Șivkovicz. Resultatul acestuia trecu peste toate așteptările: cu toate că lumea elegantă, nainte cu o zi, petrecu la un strălucit bal privat până în zioă albă. De mulți ani n-au fost la o serbare publică adunată o soțietate așa numeroasă și strălucită. Largul spațiu al casei noastre magistratuale, ornat foarte după gust, era așa de plin, cât cei ce au venit mai târziu numai cu prea mare anevo[i]e au putut străbate înlăuntru prin deasa mulțime. Stările era[u] toate numeros reprezentate. Frumoasele doamne și domnișoare, într-o numerositate estraordinariă, îmbrăcate în vesminte elegante, de varie colorii, preîmbându-se în strălucindă luminăciune, traseră asupra-și ațintirea ochilor tuturor și însuflețiră toată sărbarea. Totul înfățișă un prospect imposant și măreț, care ne aducea aminte de balurile mari vienene [vieneze] ținute spre binefaceri. Un necurmat șir de jucători își petrecu în cea mai serină veselie la pătrunzătorul resunet al muzicii până dimineața. Este îmbucurătoriu a privi cu câtă căldură îmbrățișează publicul nostru orice idee patriotică și anume câtă compătămire arată cu toată ocaziunea către fiii Ducatului nostru, carii, părăsind turmele paterne și jertfindu-se în armia împărătească, pentru patriă, se rentorc cu rane dureroase seau ciunți [invalizi] și neputincioși de a-și agonisi cele de trebuință spre susținerea vieții. Pentru aceea, s-au rostit din multe părți viea [via] dorință ca poporăciunei noastre să i se mai dea o dată ocaziunea de a putea

pentru politică, religie și literatură. *Romänische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur*, anul III, nr. 10, 27 februarie 1850, p. 45-46). *Aratrul la Anul Nou*, p. 23-26, este o compoziție elaborată după model folcloric, în armonie cu ideile progresiste din Principatele Române de după 1848. Creațiile menționate mai sus sunt semnate cu pseudonim: Iracliu Porumbescu.

conferi [dona] spre mulțirea [sporirea/mărirea] fundului [fondului] întemeiat pentru invalizi”⁴⁸⁶.

Mai târziu, după 1875, presa românească din Bucovina va publica numeroase cronici de acest fel închinare balurilor anuale, „reprezentative”, organizate mai ales de către societățile studențești din Cernăuți, în cadrul cărora „doamnele române” din Bucovina se evidențiază prin propaganda entuziastă pe care o fac pentru costumul popular românesc.

Din perioada „redeșteptării naționale” a românilor din Bucovina se păstrează exemplul pilduitor al Elenei (Ilincăi) Hurmuzachi (1796-1858), soția boierului Doxachi Hurmuzachi (1782-1857), născută Murguleț, femeie energică și deșteaptă, însă mamă temătoare ca nu cumva „curentul cultural instrainatoriu din Bucovina” să-i îndepărteze copiii, cinci băieți (Constantin, Eudoxiu, Gheorghe, Alexandru, Nicolae) și două fete (Eliza, Eufrosina), de modelul în care au fost crescuți în casa de la Cernauca: „Să grijim, iubite soțule, ca în acest amestec de limbi copiii noștri să rămâie” ceea ce sunt⁴⁸⁷. Pentru această familie de români bucovineni de la mijlocul veacului al XIX-lea, a lucra pe această cale pentru țara lor reprezenta o problemă supremă de iubire, onoare și devoțiune.

Eufrosina (Frosa), căsătorită Petrino (1820-1891), și Eliza (Săftica), căsătorită Sturdza (1821-1885), doamne cultivate, erudite (amândouă surori Hurmuzachi cunoșteau cinci limbi), interesate de educația în familie, literatură, muzică și culegerea folclorului din Bucovina, animate de o mare iubire de neam, ilustrează „virtuțile femeilor române”, cum scrie George Barițiu într-o scrisoare de epocă (1850). La îndemnul lor, Carol Mikuli, care îi cunoaște pe Hurmuzăchești, în 1847, adună balade, cântece păstorești, doine și hore, pe care le publică în albumul *48 aires nationaux roumains* (Paris, 1863)⁴⁸⁸.

Testamentul boierului Doxachi Hurmuzachi, transmis pe patul de moarte, în aprilie 1857, „frunțașilor români” din Bucovina, frecvent invocat în literatura noastră istoriografică, este memorabil și ilustrează constantele unui model de educație în familie și în societatea bucovineană a epocii:

„Prietenii și scumpi compatrioți, vă mulțumesc de cercetare.

Eu poate nu voi mai trăi mult. Domniile voastre, însă, veți trăi și trebu[i]e să trăiți, dară să nu uitați că aveți de îndeplinit trei datorii mari și sfinte, pentru cari aveți a răspunde înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor și a urmașilor voștri. Aceste trei

⁴⁸⁶ Cernăuți, [2 februarie 1850], în „Bucovina”. Gazetă românească pentru politică, religie și literatură. Romänische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur”, anul III, nr. 4, 2 ian./6 febr. 1850, p. 21-22.

⁴⁸⁷ Constantin Loghin, ILRB, 1996, p. 75.

⁴⁸⁸ Vezi Ilie Luceac, *Familia Hurmuzachi între ideal și realizare. O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cernăuți-Timișoara, Editura „Alexandru cel Bun” – Editura Augusta, 2000, p. 129-251; Veronica Todoșciuc, *Contribuția membrilor familiei Hurmuzachi la dezvoltarea culturii și literaturii române în Bucovina*, București, Editura Semne, 2012, p. 71-76.

datorii sunt: patria, limba și biserica. Românească este țara aceasta în care trăim, câștigată și păstrată cu sângele străbunilor noștri și înzestrată cu drepturi românești, cari n-au putut să apună, pentru că sunt o proprietate nepieritoare a ei. Limba română, sufletul naționalității noastre, pe care ne-au păstrat-o străbunii noștri în timpul barbariei chiar cu răpunerea vieții, a fost totdeauna și este adevărata limbă a acestei țări, nici un drept nu s-a aflat în putere ca s-o desființeze. Biserica țerii noastre este biserica ortodoxă, odorul cel mai scump al sufletelor noastre, care, cu toate că are drepturile cele mai frumoase, se află totuși în împrejurările de față amenințată de niște jurstări [împrejurări] nefavorabile și cere ajutorul fiilor săi ca să o apere. Deci vă jur pe Dumnezeu, pe fericirea voastră și pe tot ce aveți mai prețios și mai sfânt ca să fiți urmași demni de străbunii și părinții voștri, ca să vă nevoiți cu toată virtutea nu numai să apărați drepturile, religiunea și limba patriei voastre, ci să le lăsați urmașilor voștri într-o stare mai înfloritoare decât le-ați primit. Iar pentru binele și fericirea națiunii române să depărteze D[umne]zeu din mijlocul românilor sămânța intrigii și a invidiei, spiritul de partid, egoismul și pofta de a domni cu stricăciunea binelui public și să le insuflă spiritul armoniei, al frăției și al bune înțelegeri între sine spre înființarea mărețului scop ce le stă înainte”⁴⁸⁹.

În „Calendar pentru Bucovina” (1841-1873) publică numai autori bucovineni, cei mai mulți fiind preoți. Ei se adresează unui public încă nediferențiat, îndemnând la o viață trăită în cumpătare, prin cultivarea virtuților:

„1. Până când relighi[a] o vei țănê, / Blagosloveni[a] în casă-[ți] va rămănê. // 2. Ce zici poate a lua / Întru ale tale nu număra, drept aceea: / Bogăția ta să fie... îndestularea, / Cinste[a] ta să fie... virtutea, / Bucuri[a] ta să fie... cuget[ul] curat, / Putere[a] ta să fie... rugăciunea, / Nădejdea ta să fie... ceriul. / Al tău unul să fie, cela ce au fost, este și va fi. // 3. Ce nu-ți trebui nu cumpăra / Măcar d-ar fi și de o para, / Mai mare cheltuială decât căști[g] / Te va face apoi calic. // 4. Ce vrei să nu să răsune / Nimănui nu spune, / C-altul să tacă nu aștepta / Ce n-ai putut săngur răbda”; [...] „8. Bogatul zgărcit este asemenea câmii ce poartă saci cu bani și să-ndoapă cu belde (mărăcini), cară vin și înghită apă; 9. Un vrăjmaș mai mult ni poate strica, decât zece prietini ni pot face plăcere. Deci dară de te învo[i]ești cu un vrăjmaș cât de mic și mișel, este aceasta mult mai mare folos decât ai dobândi un prietin mult putincios; 10. Cine lung vra să fie bătrân, trebu[i]e timpuriu să se facă bătrân, adecă el trebu[i]e devreme să se facă mintos și prin tinerăță preavăzătoare să-ș[i] agonisească bătrâneată vigetă (trainică); [...] 12. Arată-te cătră vrăjmașii tăi așe ca cum ți-ar putea încă de acuma face prietini, și cu prietini tăi așa pășește ca cum ar putea încă să ți se facă vrăjmași; 13. Cine se teame de toate, cade și de însăși a sa umbră; 14. Un vrăjmaș înțelept este de protimisit (mai mult de prețuit) decât un prietin brudiu [necopt, nevolnic]; 15. Adeseori inima rea este învălită în mătăș și-n fire de aur, drept ace[e]a să judici din fapte, dar nu din veșminte”⁴⁹⁰.

⁴⁸⁹ Textul apare mai întâi în „Telegraful român”, Sibiu, anul V, nr. 32, 1857, p. 126. Noi îl reproducem însă după Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 75-76.

⁴⁹⁰ *Paramii și ziceri învățătoare și folositoare*, în „Calendar pentru Bucovina pe anul 1842 de la nașterea Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, carele este an de rând de 365 [de] zile”, Cernăuți, „La Ioan Ekhardt, tipograful Circului Bucovinei”, [1841], p. 37. Materialul nu este semnat, autorul acestuia fiind probabil P. Dimitrovici,

Alteori, autorii se referă numai la „bărbatu înțelept și virtuos”, ca în versurile din *Iroii adevărați*, semnate de Samoil Andrievici: „Așa-i bărbatu înțelept / Și virtuos. Șireata soartă / Pre el din loc nu-l poartă, / Ci stă la orice vreme drept, / De calcă aspru[l] nenoroc / Pre toți cu îmbele picioare, / Nu poate pre el să-l oboare. / Bărbatu esta stă pe loc”⁴⁹¹.

Învățătura pe care o răspândește calendarul românesc din Bucovina acestor ani este una eminamente contemplativă. O meditație filosofică pe tema trecerii timpului și a soartei nestatornice ilustrează apologia vieții contemplative și nu îndemnul la viața practică, prin care se afirmă calendarul, între altele, ceva mai târziu: „Floarea vieții veștezește, / Plângeți, ochi, că nu e vis! / Orice bine să răpește / De a[l] său mormânt deschis. // Fantazia aurește / Neștiutu[l] vietoriu / Și pe unde ei-ș[i] zidește / Un palat vecuitoriu. // Ce visază-n sânta țară / A nădejdi inima / Este rod de primăvară / Care vântul va sufla. // Da[r] noroc[u]-amăgind zboară / Înainte[a] ochilor, / Însă gios nu să pogoară, / Că nu este stătătoriu. // Astăzi este, însă mâne / Nice urma vei afla, / Peste noapte nu rămâne / Mai mult lângă casa ta. // Măne-a lui înșălătoare / Față altul va privi, / Mințitoriu[l] esta soare / Pe alt deal va răsări. // Astăzi dară te sorește, / Alte zori nu aștepta, / Că nădejde[a] amăgește / Și norocu[l] te-a-nșela. // Un Ede[n] spre vecuire / Pe pământ nu plâzmu, / Că a vieții înflorire / Măne să va-nveștezi”⁴⁹².

Un text insolit în literatura „calendarului de petrecere a timpului”, *Mijloc de a se îmbogăți*, publicat în tomul pe anul 1852 și semnat cu pseudonim, anunță însă o nouă orientare tematică, aducând totodată spiritul critic în paginile calendarului românesc din Bucovina:

„Într-un gream [cerc] de oameni cari se tânguia asupra vremilor greale, apăsătoare, întrebat fiind [oarecine] ce socoate despre aceasta, începu a li spune: – lubiții mei priteni și vecini buni! Drept că adeturile [birurile]-s greale, dară de n-am mai avea noi încă și altele de plătit, decât ceale ale maghistratului (Primăriei), apoi nu ne-ar cam prea păsea, însă eacătă că noi avem încă mai și altele, care cu mult mai rău ne apasă. A noastră leane, de pildă, ni scade (împuținează) de d[o]u[ă] ori mai mult decât maghistratul, a noastră deșeartă fuduliă de trei ori și a noastră ne[b]unie de patru ori mai mult. De aceste biruri nu ne poate ice[aici] dară [scuti] încă pe lângă aceia niciun deputat, nici de tot, nici pe jumătate a ne mântui. Dar apoi tot încă nu-s toate pierdute, di vom vrea numai să urmăăm svatului bun, căci Dumnezeu ajută pe acei ce însuș[i] se ajută.

Spre o cărmuire (regință) ce ar săli norodul să angareze (roboteze, iobăgească) a zecea partea din vremea sa, ar striga fieșcare; însă cât mai mult încă și răpește celor

ieromonah la Mănăstirea Putna, cel care întocmește acest calendar în perioada 1841-1847.

⁴⁹¹ [Samoil] Andrievici, *Iroii adevărați*, în „Calendar pentru Bucovina pe anul 1846 de la nașterea Domnului și Mântuitoriului nostrum Iisus Hristos, care este an de rând, de 365 de zile”, Cernăuți, „La Ioan Ekdar[d]t, tipograf în Bucovina”, [1845], p. 36.

⁴⁹² Idem, *Cântec*, în „Calendar...”, p. 37-38.

mai mulți dintre noi lenea, adică trândăvia. Ei, mă rog, numărați vremea, carea, în totală zădărniciă, nelucrând nemica seau în zăbavă, ce și iele nu folosesc, o petreceți făcându-vă p[i]erde-vară, și veți afla că am dreptate”⁴⁹³.

Schimbarea orientării tematice a „calendarului de petrecere a timpului” este una anevoioasă. Între altele, o evidențiază un text, *Tu nu despera*, publicat în tomul din 1858, îngrijit, începând din 1848 de Samoil Andrievici:

„Tu nu despera / Întru starea ta! / Azi, deși viforă, fulgeră, tună, / Mâni va să vie vremea mai bună. // Vezi la Carpați, / Ce-s astăzi brumați, / Toat-a lor viață sub earn-au perit, / Velul de moarte i-au i[m]brobodit. // Dară Sân-Gheorghii vine / Cu zile-i cald-line; / El iarna și ghiața de loc [din acest loc] va curma / Și codrii, și țareni ear [iarăși] le-a învia. // Fortuna îi rē, / Azi dă, mâne-ți è [ia], / Te-ngână, te râde, te scoate din minte, / Ea ți-i ca maștie [maștîhă, mașteră] și nu ca părinte. // Dar nu despera / Întru starea ta! / Nu tot ce luce îi aur, ce[-i] dulce îi miere, / Fluturul în luce, musca în dulce piere. // Și omului strică, / De-i curge și pică. / De-i merge tot bine, și bine mereu, / El uită de toate, și de Dumnezeu”⁴⁹⁴.

Între virtuțile pe care le cultivă consecvent calendarele și almanahurile românești din Bucovina după 1848, la loc de mare cinste se află dragostea de țară, circumscrisă unei admirabile pedagogii a binelui public și animată de o curată „dragoste lucrătoare”/„împreună-lucrare”:

„Toți dorim cu înfocare / Patria să înflorească, / În lumină ca de soare / Î[m]pregiur să străluciască. // Toți rugăm cu umilință: / Fericirea-i să vlăsteze, / În cultură și credință / Patria să se-nt[r]-ărmeze. // Toți voim să fie-n lume / Rolul patri[e]i însemnat, / S-auzim că el ei nume / E de toți, de toți cântat. // Toți urăm

⁴⁹³ B., *Mijloc de se îmbogăți*, în „Calendar pentru Bucovina pe anul Mântuirii 1852, care este an bisect de 366 de zile”, Cernăuți, Tipărit la Ioann Ekhar[d]t și Fiiu[l], [1851], p. 38-39. Vezi și General Splény, *Beschreibung des Bukowiner Districts. Descrierea Districtului Bucovina, Viertes Hauptstück, Capitolul IV, Beschreibung des Genie und Eidenschaften der Nation. Descrierea geniului și însușirilor națiunii*, în volumul *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, Prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 58-61. Iată câteva excerpte: „Lenevia este considerată de norod ca baza fericirii”; „Acest popor leneș și neștiutor nu exercită nicio activitate în cultivarea pământului. Munca lor nu se desfășoară [...] decât până la satisfacerea nevoilor de neînlăturat ale vieții, toate celelalte daruri ale naturii se apreciază numai în stare brută și fără a le îmbunătăți, a le înmulți sau a le înfrumuseța. Această indolență se extinde asupra tuturor produselor pământului. Ogoarele destinate însămânțării cu porumb sau cu puținele altfel de roade nu se cultivă deloc, în afară de aratul numai decît necesar; totul se plantează fără îngrișăminte, iar creșterea este lăsată pe seama providenței” (p. 59, 61).

⁴⁹⁴ *Tu nu despera*, în „Calendar pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1858, carele este an de rând de 365 de zile”, Cernăuți, Tipărit la Ioann [E]khar[d]t și Fiiu[l], [1857], p. 47. Poezia nu este semnată, însă cu siguranță aparține preotului Samoil Andrievici.

cu-nvăpăiare / Patriei lumescul bine, / S-aibă cu indestulare / Zile bune și sănine. //
 Toți lucrăm cu ne-ncetare, / Ca în patrie să crească / Și să se reverse-n floare / Desvol-
 tarea sufletească. // Toți mănăm tot înainte / În amoare și frăție, / Repede cu zel
 f[i]erbinte / Pe a patriei câmpie. // Toți cei tineri ne luptăm / Cu un suflet înfocat /
 Patria s-o rădicăm / Pân-la ceriul cel înalt. // Toți urcăm la D[umne]zeu /
 Rugăciune-nvăpăiată, / Să abată orice rău / De la patria amată. // Toți strigăm
 cu-[m]bărbătare / Ura, e[go]ismul piară, / Piară scârnavă mândrie / De pe-a patriei
 câmpie. // Toți dorim ca între toate / Țările de pe pământ / Patria cu-ntăietate /
 Să-nflorească mai curând"⁴⁹⁵.

În același registru tematic se înscrie și compoziția cantabilă *Patria noastră* din sumarul calendarului pe anul 1860. Textul nu este semnat, dar autorul poate fi identificat lesne, preotul Samoil Andrievici, versificator iscusit și desăvârșit pedagog, viitorul etnarh al Bucovinei:

„Bucovina, maica-țară, / Înflorește desfătat / Din hotară în hotară / Se deschiră-n
 lung și-n lat. / Tot să crească, înflorească, / Fiii săi înnorociască / Patria noastră! //
 Bucovina, țară grasă, / Din păduri și din câmpii / Daruri scumpe ea revarsă / Credin-
 cioșilor săi fii. / Tot reverse, înmulțiască, / Fiii săi înnorociască / Patria noastră! //
 Bucovina, țară dragă, / Între toate pe pământ, / Ea-ncălzește și ne-[m]bracă / În al său
 călduț ves[t]mânt. / Tot îmbrăce, încâlziască, / Fiii săi înnorociască / Patria noastră! //
 Bucovina, țară bună, / Unde toate prisosesc, / Pre toți fiii săi adună / În cinuțu-i părin-
 tesc [tagmă, cămin]. / Tot adune, înmulțiască, / Fiii săi înnorociască / Patria noastră! //
 Bucovina, țară dulce, / Unde-i pace și prisos, / Fericire ne aduce / Și un viitor voios. //
 Tot aducă, prisosiască, / Fiii săi înnorociască / Patria noastră! // Bucovina, țară lină,
 A românului Eden, / Crește-n sus ca o grădină, / Sus în floare s-o vedem. / Tot să
 crească, înfloriască, / Fiii săi înnorociască / Patria noastră!"⁴⁹⁶.

Din aceeași perioadă datează și compoziția în versuri a lui Vasile Bumbac *Ce e vârtutea?* Pentru acest autor bucovinean, virtutea este „lumina lumii”, „coroană la-mpărați” și „tăria oștășimei”, „onoarea la bărbați”, „modestia juneței” și „ornământ la tineret”, „pietatea cărunteței”, „caracterul bun și drept”, „maica dreptății”, „odor neprețuit”, „culme a moralității” și „comoară” fără de sfârșit, o „mare avuție”. „Poetul reprezentativ al Bucovinei romantice și luptătoare de la 1860”, „entuziastul cântăreț al generației de la 1860-1870 și „Nestorul poezilor bucovineni” din deceniile următoare definește virtutea ca fiind „iubirea de frăție între șerb și-ntre stăpân”, „traiul cu dulceață între părinți și între fii”, fundamentul vieții și al „credincioasei prietenii”, „sânta

⁴⁹⁵ Procopovici, *Dorințele tineretului bucovinean*, în „Calendarul pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1859, care este an de rand de 365 de zile”, Cernăuți, „Tipărit la Ioann Ekhar[d]t și Fiiu[l]”, 1858, p. 46.

⁴⁹⁶ *Patria noastră*, în „Calendarul pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1860, carele este un an bisect de 366 de zile”, Cernăuți, „Tipărit de Ioann Ekhardt și Fiiu[l]”, [1859], p. 42.

legătură între cei căsătoriți”, „curăție și măsură” pentru preoțime, „a lumii sănătate”⁴⁹⁷.

Tot din acest tom trebuie menționat articolul *Copilul nu înțelege aceasta*, semnat cu pseudonim, critică a educației pe care o primesc copiii de mici în familie. Articolul arată, totodată, cât este de necesar „a plânta în inimele cele fragede [ale] copiilor niște principii bune și mântuitoare sau, mai bine zicând, a deștepta și a conduce dispuseciunile ce se află în ei, eară mai [apoi] a vighea asupra crescăciunii copilelor, care au să fie odinioară [mai târziu] înseși mame, crescătoare și conducătoare de copii!”⁴⁹⁸.

Câteva articole semnate de Miron Călinescu și publicate în calendarul pe anul 1862, atrag, de asemenea, atenția. *Sfatul înțelept. Cum se poate omul înavuți* este o predică despre frecventarea bisericii, care poate aduce „mult folos sufletului și stării” materiale ale omului⁴⁹⁹. *Productele adevăratei dragostei cei hristianești*, semnat de același autor, se înscrie în aceeași arie tematică⁵⁰⁰. Excepție face un documentar, *Unele instrucțiuni pentru întemplări nenorocoase*, cuprinzând sfaturi medicale și îndrumări practice⁵⁰¹: I. *Cum trebu[i]e să ne purtăm cătră cei înecați*, p. 43-44; II. *Cum trebu[i]e să ne purtăm cătră cei înveninați*, p. 44-45; III. *Cum trebu[i]e să ne purtăm în tâmp de tunet și pe ce avem de luat sama, ca să nu venim în primejdie de a fi detunați*, p. 45-46; IV. *Cum sunt de trătat cei morți după părere și cei leșinați*, p. 47; V. *Cum trebu[i]e să ne purtăm la intreruperea focului*, p. 47-48.

Compoziția *Portul românesc*, semnată de Vasile Bumbac în calendarul din 1863, cuprinde în cele nouă strofe ample, a câte opt versuri fiecare, îndemnul la purtarea cu mândrie a portului național:

„Voi, fii bravi ai ginții mele, / Viție de Trăian! / Ce-nfloriți ca ramuri bele / Neamul cel roman. / Ce de-n Tisa pân-la Nistru / O limbă-ntonați, / Ah, purtați și portul vostru / Ca români stimati! // Neamțul, leahul și maghiarul / Poartă portul seu, / Turcul, grecul și tătarul / Tot așa fac, zeu! / Deci așa și tu, române, / Poartă-ți toga, da! / Și vei fi văzut mai bine / De năciunea ta! [...] Toga, tunica, sumanul, / Ce mai așteptați?! / Astea le-a purtat românul. / Suvenir prea sânt! / Deci, copii de-n Romenie, / Le purtați și voi! / Spre amentire să vă fie / De străbuni eroi”⁵⁰². Patru strofe din

⁴⁹⁷ V. Bumbac, *Ce e vârtutea?*, în „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1861, carele este an de rand de 365 de zile”, Cernăuți, „Tipărit de Ioann Ekhardt și Fiiu[1]”, [1860], p. 44.

⁴⁹⁸ N. Z., *Copilul nu înțelege aceasta*, în „Calendariu...”, [1860].

⁴⁹⁹ M. K., *Sfatul înțelept. Cum se poate omul înavuți*, în „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1862, carele este an de rând de 365 de zile”, Cernăuți, Tipărit la Ioann Ekhardt, [1861], p. 40-41.

⁵⁰⁰ M. K., *Productele adevăratei dragostei cei hristianești*, p. 41-43.

⁵⁰¹ *Ibidem*, p. 43-48. Documentarul apare fără semnătura autorului.

⁵⁰² V. Bumbac, *Portul românesc*, în „Calendariu pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1863, carele este an de rand de 365 de zile”, Cernăuți, Tipărit la Ioann și Rudolf Ekhardt, [1862], p. 40.

această compoziție versificată se adresează mamelor și „românțuțelor tinerele” cu același îndemn stăruitor: „Voi, dulci mumelor și bune / De neamul român! / Floricele plăpânde, june / De-ntr-al nostru sân: / Creșteți-le românește / Și vi le-mbrăcați / Cu veșmânt ce-mpodobește / Gintea ce-o amați. // [...] Eară dacă-n limbi străine / Le veți educa / Și-ntr-un port străin, zeu, nime / Nu le-a adopta; / Deci le creșteți românește / Și vi le ornați / În costum ce-nveselește / Neamul ce-l nălțiați! // Românțuție tinerele, / Ființe zeine, / A năciunei floricele / De odoare pline! / Purtați mândrele altiție / Cu fluturi aurii / Și veți fi mai drăgulițe / L-a[i] năciunii fii”⁵⁰³.

„Calendaru[1] pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1869...” publică un articol nesemnlat, *Sârghiunța*, în care autorul afirmă că „istoria și esperința [experiența] ne învață destul de chiar [clar] că puterea și însămnătatea a unui stat nu atârnă de la croitul legilor, așa precum de la demnitatea proprie și caracterul cetățenilor, că societatea face un stat și nu statu[1] societatea, deci cultura a unui stat îi rezultatul total a[1] culturai proprie a fiecăruia deosebit, carii fac o societate”. „Înaintarea nacională – privită din acest punct de vedere – îi productul[1] a sârghiunței individuale, a culturii individuale, a onestății [onestității], precum, din contra, ruinarea nacională îi lucrarea trândăviei proprie, deprăvăciune[a] morală, nehărnicia”⁵⁰⁴ cetățenilor.

Depășind viziunea contemplativă asupra lumii, în cadrul căreia omul se află mereu „supt vremi”, copleșit de sentimentul zădărniceii (vezi meditația publicată în 1846), calendarul românesc din Bucovina acestor ani își consolidează pedagogia binelui public, în cadrul căreia oamenii devin „mai buni prin înțelegere și consimțământ, prin silință și sârghiunță”: „De vrem să îmbunătățim starea noastră, să începem cu noi înșine, că nu vei găsi ușor ceva de lipsă în starea noastră ce nu s-ar pute într-un chip reduce la lipsele în noi înșine, și nu va fi mai bine în lume până ce oamenii nu vor fi mai buni prin înțelegere și consimțământ, prin silință și sârghiunță. Resultatele cele mai multe și mai mărețe atârnă de la întrebuintarea mijloacelor simple, de la activitatea a însuși[r]ilor ordinar”⁵⁰⁵.

Calendarul editat de Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, tipărit la Cernăuți în perioada 1874-1885, se distinge printr-o atitudine nouă față de tema în discuție, în evident progres. Astfel, tomul din 1875, publică în partea sa literară, intitulată *Almanah*, studiul *Sărăcia la poporul nostru, causele ei și mijloacele în contra-i*, p. 78-89, semnat cu pseudonim. Considerând că „economia este isvorul principal al veniturilor poporului nostru și baza bunei stări materiale a lui”, autorul afirmă că „dacă vom privi situațiunea geografică și topografică a patriei noastre, calitatea ei naturală, precum și referințele ei față cu alte țări, vom cunoaște că locuitorilor acestei țări li sunt

⁵⁰³ *Ibidem*, p. 41.

⁵⁰⁴ „Calendaru[1] pentru Ducatul Bucovinei pe anul Mântuirii 1869, carele este an de rând de 365 de zile”, Cernăuți, Tipărit la Rudolf Ekhardt, [1868], p. 46.

⁵⁰⁵ *Ibidem*.

închise căile pe care alte popoare își află susținerea și-și întemeiază bunăstarea lor”⁵⁰⁶. Poporul nostru din Bucovina – observă autorul – se află într-o „stare materială apăsătoare”, „pre dânsul îl cuprinde pe zi ce merge sărăcia cu toate consecințele sale”. Mulți români bucovineni „și-au însărcinat proprietățile cu datorii”. Neputând „solvi datoriile”, ei își vând proprietățile, spre a „mulțami” pe creditori („Vinderea proprietăților mari și mici, a caselor și a pământurilor este la ordinea zilei”). În Bucovina, la țară, există „o mulțime de proletari, carii se susțin numai cu lucrul mânilor”.

Cauzele acestei „decăderi materiale” a românilor bucovineni sunt, în viziunea acestui atent observator și analist, următoarele: 1) neactivitatea sau, „de-a dreptul zis, lenea”; 2) „aplecarea la beție”, „băutura rachiului, carele îl dărâmă în privința fizică și morală” pe bucovinean, precum și „facerea de datorii din ușurătatea minții”, ca urmare a beției; 3) „spiritul timpului cel frivol și lu[x]urios”; 4) lipsa de cultură, adică „imposibilitatea de a-și purta economia în mod rațional și practic”; 5) împrumuturile de bani cu dobânzi exagerate; 6) sterilitatea pământului; 7) „referințele climatice”: inundațiile, grindina, focul, „boalele de vite”, prețurile mici ale „productelor”, lipsa de cumpărători, dar și alte „împrejurări nefavorabile”.

Un loc special în economia studiului îl ocupă prezentarea mai multor „mijloace în contra beției”, problemă gravă a lumii satelor bucovinene timp de aproape un secol: 1) crășmele și localitățile de vânzare a rachiului să se reducă la un număr hotărât și să se restrângă licența acordată pentru înființarea altora noi; 2) stăruință într-o activitate care să urmărească temperarea consumului de rachiou („bețivul să nu-și poată lesne mulțami patima sa”), industria „să aducă jertfe” pentru binele fizic și moral al oamenilor, producând rachiou bun, care, apoi, în mod firesc, să fie și mai scump; 3) poporul să-și poată procura mai ușor „alte băuturi mai puțin stricătioase”, precum berea, vinul etc., iar pentru aceste băuturi să se pună „un bir mai mic”; 4) consumarea rachiului la „felurite întâmplări” ale vieții omului de la țară („botejuni”/botezuri, nunți, hramuri, înmormântări) să înceteze cu totul sau să se restrângă la „o măsură înțeleaptă”; 5) reforma „să purceadă de la stările cele mai înalte, căci cei mici se îndreaptă după cei mai mari și servitorul imitează pe domnul său”; 6) stăpânii să lucreze „în contra beției”, să nu mai dea lucrătorilor rachiou pentru „întreținerea puterilor”.

În tomul pentru anul 1875 al aceluiași calendar reține atenția și articolul *Unele recugetări despre starea culturii la poporul din Bucovina*, p. 90-94, semnat, de asemenea, cu pseudonim. Autorul acestuia mărturisește, de la bun început, că articolul s-ar fi putut intitula mai potrivit *Lipsa de cultură la poporul din Bucovina* și deplânge, mai întâi, lipsa unui ziar românesc: „Din nefericire,

⁵⁰⁶ V. M., *Sărăcia la poporul nostru, cauzele ei și mijloacele în contra-i*, în „Calendariu pe anul ordinaru 1875. Edat de Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina”, anul II, Cernăuți, Tiparul lui R. Eckhardt, [1874], p. 78.

n-avem în Bucovina un ziar românesc și de aceea am fost nevoit să tipăresc acest articol în calendarul anului acestuia, presupunând că acesta va fi întrebunțat și cetit nu numai de preuți și de învățători, ci și de cântăreții bisericești și de acei puțini cari mai știu [știu] ceti și prin cari poate că vor trece ideile aceste și în poporul cel mare”⁵⁰⁷.

Între problemele aduse în discuție de acest „amic al poporului”: – străinii ocupă majoritatea posturilor în dregătorii, ei având în mână instituțiile vitale (precum judecătoriile), tot negoțul și meseriile, prin urmare și „toată înrăurința în afacerile publice”; – „pământeni noștri devin din pricina lipsei de cultură din zi în zi tot mai săraci”, nu trag folos din meserie și negoț, pământul lor „se împărțește parte între moștenitori, iar cea mai mare parte se vinde străinilor”. Concluzia autorului este că „numai cultura aduce pre om la cunoștința că prin silință și trezie poate deveni cineva avut, numai cultura deschide drumul spre lucrare și însemnătate în public”⁵⁰⁸.

Și referirile la starea învățământului „poporal” din Bucovina, pe care le face profesorul Ion G. Sbiera, adevăratul autor al articolului, ilustrează starea îngrijorătoare a culturii poporului român de aici:

„În anul 1850 s-au înființat foarte multe școli populare, dar ce folos dacă ele au fost și sunt mai tot deșerte și mulți din cei carii sunt chemați a stăruii pentru sporirea învățământului nu-și îndeplinesc datorința.

Cu zece ani în urmă, în Cernăuți s-a înființat pe spezele Fondului religionar Școala reală superioară greco-orientală. Potrivit ultimului raport de activitate al directorului, în anul școlar 1873/74 au cercetat școala 67 de școlari de lege greco-orientală [ortodocși], între care 45 de români din Bucovina și România, și 537 de alte confesiuni, între care 276 de lege israeliteană, 200 de lege romano-catolică. Cam aceeași situație se înregistrează și la gimnaziile din Cernăuți, Suceava și Rădăuți, la Școala de agronomie, la Școala de meserii, precum și la Școala de copile”⁵⁰⁹.

Calendarul pe anul 1878 „edat” de Societatea pentru Cultură publică, sub semnătura profesorului Samuil V. Isopescu, *Femeea pe terenul economiei naționale*, p. 81-124, un material amplu, în șase părți, cea dintâi traducere în limba română a lui Lorenz von Stein apărută în Bucovina, realizată la numai doi ani de la publicarea lucrării *Die Frau auf dem Gebiet der Nationlökonomie* la Stuttgart⁵¹⁰. Prezintă „puterea, ordinea și înrăurința ei neinvincibilă ce

⁵⁰⁷ Un amic al poporului [Ion G. Sbiera], *Unele recugetări despre starea culturii la poporul din Bucovina*, p. 90.

⁵⁰⁸ *Ibidem*, p. 91.

⁵⁰⁹ *Ibidem*, p. 93.

⁵¹⁰ Lorenz von Stein, pe numele său adevărat Wasmer Jacob Lorentz, vede lumina zilei la 18 noiembrie 1815, în localitatea Eckernförde din Schleswig-Holstein. Studiază filosofia și jurisprudența la Universitățile din Kiel și Jena (1835-1839), apoi la Universitatea din Paris (1841-1842). După susținerea examenului de docență, devine conferențiar la Universitatea din Kiel (1846-1852). Stein ia atitudine în problema

numim noi economia națională a femeii”⁵¹¹, traducerea reliefează procesul prin care „econoama cuminte poate sâmtși și precalcula lesne” „ordinea de ranguri” în trebuințele casnice.

„Calendariu pe anul ordinaru 1879”. Redigat de Miron M. Călinescu, secretariul Soțietății pentru cultura și literatura română în Bucovina”, publică în partea sa literară (Almanach) articolul 1877-1878, p. 109-111, ce consemnează un eveniment epocal din istoria românilor, „biruința strălucită” obținută în Războiul de Independență, considerată de autor o „victorie adevărată ce încântă pe frați și uimi pre străini, ear pre român îl rădică în fața lumii”: „An de fală! An de biruință! Scris cu litere mașcate [mari] în istoria românimei întregi! După timpuri grele, timpuri pline de amar și apăsare, în cari se lupta bietul român pentru limbă și nume, pentru lege și moșie, nesocotit fiind și disprețuit de toată limba străină, urgisit de asupritori, după atâte[a] timpuri de tristă

landului Schleswig-Holstein, militând pentru drepturile ducatelor, motiv pentru care, în 1852, este demis. Nimirile sale în funcția de conferențiar la Königsberg și Würzburg sunt respinse de guvernele Prusiei și Bavariei. În 1848, Lorenz von Stein introduce conceptul de mișcare socială în cartea sa *Die sozialistischen und kommunistischen Bewegungen seit der dritten französischen Revolution* (Mișcările socialiste și comuniste după cea de a treia Revoluție Franceză) publicată la Stuttgart, concept reluat ulterior și în *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage* (Istoria mișcării sociale în Franța de la 1789 până în zilele noastre), vol. I-III, Leipzig, 1850. În perioada 1855-1885, Lorenz von Stein este profesor de economie politică la Universitatea din Viena. Publică acum: *System der Staatswissenschaft* (Sistemul științelor politice) (vol. I, Statistik, Basel, 1852; volumul al II-lea, *Gesellschaftslehre* [Sociologie], Basel, 1857); *Die neue Gestaltung der Geld- und Kreditverhältnisse in Österreich* (Noua organizare a condițiilor monetare și de credit în Austria) (Viena, 1855); *Lehrbuch der Volkswirtschaft* (Manual de economie națională) (Viena, 1858); *Lehrbuch der Finanzwissenschaft* (Manual de științe financiare) (Leipzig, 1860); *Verwaltungslehre* (Studii administrative), (Stuttgart, vol. I-VIII, 1865-1884); *Handbuch der Verwaltungslehre* (Compendiu de studii administrative) (Stuttgart, 1870); *Die Lehre vom Heerwesen* (Doctrina sistemului militar / armatei) (Stuttgart, 1872); *Die Frau auf dem Gebiet der Nationalökonomie* (Femeia în aria economiei naționale) (Stuttgart, 1875). Prin aceste lucrări Lorenz von Stein, adept al Școlii istorice germane de economie, inaugurate de Friedrich List (1789-1846), pune bazele științei administrației și finanțelor publice. Contribuțiile sale la istoria ideilor politice privesc: interpretarea economică a istoriei, statul de drept și „statul bunăstării”, proletariatul și lupta de clasă. Lorenz von Stein se stinge din viață la 23 septembrie 1890, la Hadersdorf-Weidlingau, în districtul Wiener-Penzing (vezi *Brockhaus' Konversations-Lexikon*, ediție complet revizuită și adăugită, vol. XV, *Social-Türken*. Leipzig, Berlin și Viena, 1903, p. 284-285; de.wikipedia.org/wiki/Lorenz_von_Stein, accesat: 1 septembrie 2013).

⁵¹¹ Lorenz de Stein, *Femea pe terenul economiei naționale*, în „Calendariu pe anul ordinaru 1878”, „Redigat de Mihai Miron Calinescu, secretariul Soțietății pentru cultura și literatura română în Bucovina”, anul al V-lea, Cernăuți, Editura și tiparul lui R. Eckhardt, [1877], p. 93.

memorie se îndură bunul Dumnezeu de soartea-i nemeritată și-i hărăzi biruință, biruință strălucită, victorie adevărată, ce încântă pe frați și uimi pre străini, ear pre român îl rădică în fața lumii, redobândindu-i deodată toată fala sa strămoșească”⁵¹².

Tot aici, calendarul difuzează și una dintre creațiile lui Vasile Alecsandri cu larg ecou în epocă, *Cântecul gintei latine*, care va fi trezit interesul aparte al cititorilor de pe întreg spațiul lumii românești, umplându-le inimile de admirație și mândrie: „Latina gintă e regină / Într-ale lumii ginte mari, / Ea poartă-n frunte o stea divină / Lucind prin timpii seculari. / Menirea ei tot înainte / Măreț îndreaptă pașii săi, / Ea merge-n capul altor ginte / Vărsând lumină-n urma ei. // [...] // Latina gintă are parte / De-ale pământului comori / Și mult voios ea le împarte / Cu celelalte-a ei surori. / Dar e teribilă-n mânie / Când brațul ei liberator / Lovesce-n cruda tirănie / Și luptă pentru-al ei onor”⁵¹³.

Calendarul nu consemnează acum, din păcate, contribuția femeilor din Bucovina la sprijinirea soldaților români răniți pe câmpurile de bătălie din Bulgaria.

Contribuția celor două comitete formate la Cernăuți și Suceava, conduse de Natalia Hurmuzachi și Elena Popovici-Logotheti, din care făceau parte „femei din toate clasele sociale”, este evocată de către istoricul Ion I. Nistor:

„Dar nici femeile din Bucovina nu se lăsă mai prejos. În dorința lor fierbinte de a contribui la opera de asistență pentru soldații răniți, femeile bucovinene formară două comitete, unul la Cernăuți condus de Natalia Hurmuzachi și altul la Suceava în frunte cu doamna Elena Popovici-Logotheti. Din aceste comitete făceau parte femeile din toate clasele sociale, boierese, preotese și țărănci, care destrămau scamă și coseau bandaje pentru «răniții noștri». Aplecate asupra rufăriei pe care o destrămau, doamnele din societate și femeile din popor poate că nici nu-și dădeau seama că acțiunea lor de caritate simboliza destrămarea unui trecut de robie și toarcerea firelor pentru un viitor de mândrie și libertate. Râvna femeilor bucovinene merită cu atât mai mare laudă, cu cât acțiunea lor se desfășura contra voinței guvernului bucovinean, care inițiasă în Bucovina o colectă pentru asistența răniților turci!”⁵¹⁴

Tomul pentru anul 1882 al acestui calendar, îngrijit de Ion I. Bumbac, în partea intitulată *Almanach*, publică articolul *Însemnătatea culturii naționale pentru femei în genere și lipsa acesteia la femeile române bucovinene*, p. XIV-XXVIII, semnat de C. Morariu, în care autorul cere înființarea de școli secundare pentru fete, după modelul celor din Moldova și Muntenia. Tot aici redactorul responsabil al calendarului, Ion I. Bumbac, semnează articolul *Gimnasiul Sucevei este menit, de la înființarea sa, spre deșteptarea și luminarea poporului*

⁵¹² Miron M. Călinescu, 1877-1878, în „Calendariu pe anul ordinaru 1879”, „Redigat de Miron M. Călinescu, secretariul Soțietății pentru cultura și literatura română în Bucovina”, anul al VI-lea, Cernăuți, Editura și tiparul lui R. Eckhardt, [1878], p. 109.

⁵¹³ *Ibidem*, p. 112.

⁵¹⁴ Ion Nistor, IB, 1991, p. 252.

românesc din Bucovina, p. XXIX-XXXIII. În cadrul acestuia reține atenția un grupaj de versuri ce ilustrează menirea publicației: emanciparea românilor prin cultivarea științei de carte, distingându-se prin tonul cald, mobilizator: „Frați români de neam și lege, / Fii ai țerei, vechi moșneni, / Ceriul soartea v-o direge, / Săltați azi bucovineni! // Împăratul se-ngrijesce / De-al vost bine ne-ncetat, / În Suceavă se ivesce / Un luceafăr luminat! // Vechia școală românească, / Templul vostru strămoșesc, / Ce-a știut [știut] bărbați să crească / De cari azi nu se gălesc, / Eată ear [iar] că luminează, / Eată ear că s-a deschis / Pentru toți ce-naintează / Și nu vor a fi de ris [râs]! // Alergați, români, la școală, / La Suceavă vă grăbiți, / Și-ți fi ear ce-odinioară: / Popor brav de bravi școliți. // Și-ți sci ear trăi și bine, / Nu veți stinge-nădușiți / de păcate, cu rușine, / De-ntunerice copleșiți”⁵¹⁵.

Și calendarul pentru anul următor include în partea sa de „almanach” articole de îndrumare: Ion I. Bumbac, *Despre medicina porală sau cum își ajută poporul român în casuri de boală?*, p. III-IX; Dr. A. Ștefanovici, *Anghina difterică sau boala de gut (mai ales la copii)*, p. XVIII-LI. Sub motto-ul „Salus populi suprema lex”, preotul C. Morariu semnează compoziția în versuri *Cătră românii săteni de pretutindene*, adevărat manifest, cuprinzând sfaturi și îndemnuri la o viață rațională, practică. „Românii săteni de pretutindene” sunt îndemnați să muncească fără preget, să nu-și vândă pământul, să nu se împrumute cu dobânzi exagerate și să renunțe la consumul de băuturi alcoolice: „Munca-i dulce mângâ[i]ere, / Munca-i a vieții miere. / Așadar trai cu dulceață / În întreaga voastră vieță / De voiți ca să aveți / Tot munciți, dar nu ședeți! // Și ca crunta voastră muncă / Și folos să vă aducă, / Nu vindeți cu niciun preț / Câmpurile ce le-aveți; / Nu luați pe î[m]prumute / Cu dobânzi sute la sute, / Ba de feli dac-ați putea / Bani a nu î[m]prumuta, / Poate judecă oricine / Că ați face tare bine, / Căci decât cu-[m]prumutat / Să gândesci că-i fi bogat, / Mai bine sărac, curat / Fără grijă și păcat. / Nunțile le mai scurtați, / Chramurile le lăsați, / Cârșmele le părăsiți, / Cu rachiu nu v-amețiți, / Căci rachiu-i cel mai mare / Dușman pentru-a voastră stare”⁵¹⁶.

În aceeași rânduială a lucrării conștiente pentru „îndreptarea stării”, românii săteni sunt îndemnați să înceteze „de a [mai] pripăși straie” cumpărate din târguri („fuste, rochii, testemele, / horboțele, catifele, / flori, cordele, bolduri, pene / cumpărate din dughene, / pălărie de fabrică, / azi o porți, mâne se strică, / ciuboțele, botinele / și-alte multe fesfeșele”), ce aduc sărăcie în

⁵¹⁵ Ion I. Bumbac, [*Frați români*], în „Călindariu pe anul ordinaru 1882”, „Redactat de Ion I. Bumbac, secretariul Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, anul al IX-lea”, Cernăuți, Editura Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, [1881], p. XXXIII.

⁵¹⁶ C. Morariu, *Cătră românii săteni de pretutindene*, în „Calendaru pe anul ordinaru 1883”, Redactat de Jon J. Bumbac, anul al X-lea, Cernăuți, Editura Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, Tipariul lui Rudolf Eckardt, [1882], p. X.

economia casnică, ucigând „lucrul de mână” și „schimonosind portul mândru strămoșesc”: „Cânepă, în sămănați, / Pe soții le îndemnați / Ca să toarcă, să zolească / Și să țese, să albească, / Să coase cămeși cu-altițe / Pentru sine și fetețe, / Și cămeși cu mâneci late / Pentru soț, fecior și frate; / Să se poarte în catrințe, / Să se-[m]brobodê-n ștergere, / Să silească tot cu mâna / La copii să facă stare; / Ear din târg pe bani să ia / Ce e mai de trebuință, / Lucruri făr de care traiul / Este făr de puțință. / Eară voi, bărbați, feciori, / Voi opinca n-o lăsați, / Căci e ieftină și bună. / Opincuțe deci purtați / Și-[m]brăcați-vă-n sumane / Și-n cojoace bătrânesci, / Ear pe cap purtați cu toții / Cușmele vechi țurcănesci”⁵¹⁷.

Pentru „fericirea” copiilor, „românii săteni de pretutindene” sunt îndemnați să-și trimită vlăstarele și la „școalele mai înalte”, pentru că „azi mintea luminată-i / cea mai mare putere-n lume”, dar și la meserii, deoarece „azi meșteșugul are / mare trecere în lume”, aducând oricui îl îmbrățișează „bună stare și renume”.

În același program meliorativ al stării sătenilor se înscrie și educația pentru economisirea („cruțarea”) resurselor proprii: „În sfârșit, v-aș sfătu / Să-nvățați de a gândi / Și la zilele bătrâne, / Nu numai de azi pe mâne, / Deci cruțați în tinerețe, / Ca s-aveți la bătrânețe!”.

Sfârșitul acestui program-manifest de emancipare a lumii satului românesc din Bucovina, alcătuit sub forma unei compoziții versificate, subliniază direcțiile de urmat, din perspectiva viitorului: „Sfatul meu de-l veți urma, / Starea voastră s-andrepta, / Căci nu veți fi băutori, / Nimărui nu-ți fi dători, / Câmpurile le-ți păstra, / Ba-ncă veți și cumpăra; / Straie veți purta curate, / Trainice, de voi lucrate. / Veți sci cum să fericiti / Copilașii-vă iubiți / Și, când veți i[m]bătrâni, / Veți avè cu ce trăi, / Și-ți privi cu mulțămire / La trecuta viețuire”⁵¹⁸.

Almanahul calendarului Societății pentru Cultură, editat de Calistrat Coca (1884-1885), continuă aceeași direcție tematică. În tomul pentru anul 1884, acesta difuzează articolul *Ceva despre chiâmarea mamei în sinul familiei*, p. VI-XIII, cuprinzând sfaturi și îndemnuri la „privighierea cu iubire și conștiință asupra inimei copiilor” adresate mamelor: „O, mamelor! măreață-i chiâmarea voastră! În mânilor voastre este repusă fericirea fiilor voștri, viitoriul poporului și a[1] patriei; voi puteți a li însufla simțeminte nobile și a-i conduce la fapte mari și frumoase; voi puteți face din ei creștini și cetățeni buni. Nu lăsați deci să treacă nefolosit timpul scump al copilăriei, căci numai pomului tânăr i se poate da orice direcțiune. [...] Privighiați dară cu iubire și conștiință asupra inimei copiilor voștri și fiți încredințate că sâmburii buni ce-i veți plânta în sufletele lor nevinovate vor încolți și se vor resfira în ramuri de fericire nu numai pentru copii, ci și pentru voi înș[e]vă. Din sămânța nună, înfipță în

⁵¹⁷ *Ibidem*, p. X-XI.

⁵¹⁸ *Ibidem*, p. XI.

inimile lor fragede, veți culege apoi fructe însutite, care vă vor face a uita cu plăcere de ostenețele și grijele ce le aveți acu[m] ca mame”⁵¹⁹.

Din sumarul aceleiași tom, trebuie reținut și articolul *Părerile unui țăran despre sărăcirea poporului nostru*, p. XV-XX, articol de asemenea nesemnat, ce evidențiază „lipsa de învățătură” în rândul sătenilor, pe care îi îndrumă „cum să scii purta bine și cu folos gospodăria lor”: „Pricina pricinilor că oamenii noștri sărăcesc din zi în zi tot mai tare și sărăcesc văzând cu ochii e lipsa de carte, lipsa de învățătură. Ei nu știu nici ceti, nici scrie, nici răfui [socoti]; de aceea îmblă înșălați în toate părțile”⁵²⁰. Tot aici, articolul *O învățătură și un sfat cu priință*, p. XXI-XXVI, combate beția, ca fenomen devastator în lumea satului bucovinean, *Alt sfat bun*, p. XXVII-XXX, este un îndemn la „gunoitul” câmpului, iar *Unele leacuri populare*, p. XXXVII-XL, vizează 27 de boli și mijloace de combatere a acestora.

Calendarului Societății pentru Cultură pentru anul 1885 tipărește compoziția *Către damele române*, p. 96, versuri nesemnate, cuprinzând un îndemn pentru păstrarea portului național.

„Calendariul... redigeat de Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și muzică bisericească în Seminariul arhidieceșan din Cernăuți», apărut în perioada 1886-1895», își propune „cooperarea cu puteri unite întru prosperarea ortodoximii și-a națiunii”. Dorind să intre „în coliba țăranului”, și acest calendar își propune a stimula „pofta spre cetire” a sătenilor și a satisface interesul de cunoaștere al acestora, fiind atent la „necesitățile timpului”, ferindu-se de „critica din mânie” și declarându-se receptiv la colaborările „din orișice ram al literaturii noastre”⁵²¹.

În tomul pentru anul 1886 al „Calendariului... redigeat de Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și muzică bisericească în Seminariul arhidieceșan din Cernăuți»”, Aurora Voronca publică articolul *Damelor române din Bucovina*, p. 92-94, un îndemn la purtarea costumului

⁵¹⁹ *Ceva despre chiămarea mamei în sinul familiei*, articol nesemnat, în „Calendariu pe anul bisect 1884”, „Redigeat de Calistrat Coca, secretariul Soșietății pentru cultura și literatura română în Bucovina”, anul al XI-lea, Cernăuți, Editura Soșietății pentru cultura și literatura română în Bucovina – Tipografia arhiepiscopală, [1883], p. XIII.

⁵²⁰ *Ibidem*, p. XV.

⁵²¹ Academia ortodoxă, *PT publicu[l] cetitor*, „Calendariu pe anul ordinaru 1886. Redigeat de Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și muzică bisericească în Seminariul erchidieceșan din Cernăuți», Cernăuți, Editura Tipografiei arhiepiscopale, [1885], p. 91. Corelativ, ar mai trebui reținut și un text semnat de către preotul C. Morariu, *Regulă pentru viață*, versuri, ce precede articolul-program: „Casă mândră pentru viață de voesci ca să-ți durezi, / De trecut tu niciodată să nu te interesezi; / Fugi cât poți de întristare, n-o lăsa să te-amăgească, / Ci prezentul totdeauna viața să ți-o îndulcească. / Te feresce mai de samă nici pre-un om să nu uredi / Și-ți încrede vi[i]torul pronie dumneze[i]esci” (p. 90).

popular românesc de către „clasele inteligente” și pentru înființarea unui institut pentru educarea copiilor în spirit „religios-național”.

„Costumul românesc, părăsit de către inteligența română”, „rămas a fi purtat numai pe la țară”, ar fi – susține Elena Niculiță-Voronca, adevărata autoare a articolului – „cel mai bun remediu contra timpuriei noastre vestejiri”⁵²², oferind un exemplu grăitor, cu importanță aparte în educația națională pe care o face literatura calendarului românesc din Bucovina în această perioadă:

„Abia de la un timp încoace, grație reginei Elisabeta, damele române au început a orna garderoba lor și cu costumul național. În Bucuresci este și un bazar pentru costume naționale, ear țărani de prin județe aduc aice manufacturele lor. Pe lângă țărance lucră la costumul național și copilele din Asilul «Elena Doamna» precum și cele de pe la scoalele profesionale. Multe dame din înalta aristocrație și-au făcut un costum cu mâna lor proprie și azi în România chiar dame, nu de națiune română, poartă costum românesc și-l îmbracă în zilele de sărbătoare, umblând în el la primblare, ear pe la petreceri și baluri costumul național joacă un rol însemnat”⁵²³.

Articolul surprinde pătrunderea în Bucovina a „modei de-a vini la baluri în costum național” și totodată înfiriparea gustului estetic și a conștiinței rolului educativ al obiceiului, ca „nobilă misiune” a româncelor:

„Moda de-a vini la baluri în costum național a ajuns în urmă și-n țara noastră. Pe când în România azi costumul național se îmbracă numai la serbări naționale și încă nu de toate damele, pentru că cele mai multe vo[i]esc se arate talia și șlepurile [corpurile, trena] lor, la noi și-n Transilvania damele se silesc a-și procura sau și a-și face costum național. Causa de ce-și fac câte un costum național este că în el poți merge în tot anul pe la soirele cu dansu[l] ce ne dă [Societatea studentească] «Junimea», nemaifiind nevoită a spesa bani pentru o rochie nouă. Sunt însă dame care și-au făcut costum [național] pentru că inima lor simția ceva românesc, dar de acestea sunt puține. Aceste dame cu un gust mai estetic, sciind a aprecia valoarea costumului național, sunt modistele timpului și ele ne spun că românele în costumul național au mai mult vină-ncoace decât în hainele nemțești. Dacă sunt ele așa, atunci au ajutat deocamdată numai clasei inteligente, însă ele mai au o nobilă misiune și aceea este de-a face ca și feme[i]a română de la țară să aprecieze costumul național și să nu-l schimbe cu fușta. Nu este suficient de-a purta costumul național și-a fi român[ă], ci trebu[i]e a proba și prin faptă că suntem soții demne ale barbaților nostri”⁵²⁴.

Pătrunderea pe piața din orașele Bucovinei a „pânzei albe de America, a citurilor și-a materialelor de lână” influențează negativ industria casnică și, prin urmare, portul popular „de pe lângă oraș”:

„Azi țărancă română, ademenită de micul preț al pânzei de America albă, al citurilor și-al materialelor de lână, nu mai bo[i]jesce a lucra la cânepă. Aceasta boală a

⁵²² Aurora Voronca, *Damelor române din Bucovina*, în *art. cit.*, p. 92.

⁵²³ *Ibidem*.

⁵²⁴ *Ibidem*.

cuprins mai toate sufletele celor de pe lângă orașe. În satele aproape de orașe, femeile avute poartă fuștă, colțuni și alte lucruri cari nu sunt făcute cu mâna lor. Nainte n-ar fi purtat feme[i]a de la țară fuștă să-i fi plătit, azi însă se întrec care de care. Sumanul și cojocul li-a mai rămas ca semn distinctiv. Stergarile le-au schimbat cu șaluri, șaluțe și testemele, cari însă nu le prind așa ca stergarile”⁵²⁵.

Pentru revigorarea industriei casnice locale, în ritm cu vremea, Aurora Voronca propune o adevărată școală pentru „feme[i]a de la țară”, apelând la preotese, care să devină „adevăratele mame ale poporului”, adunând în jurul lor energiile lucrative ale „nevestelor și bărbaților”, ca „mame scumpe” care „vo[i]esc binele și prosperarea” fiicelor lor:

„Trebuije să învățăm pre feme[i]a de la țară să nu fie conservativă, adecă să toarcă cum a apucat de la mama și bunica, ci să se dă[i]e după timp. Spre acest scop ni trebuije comitete, în cari preotesele noastre ar putea mult lucra. Aceste comitete pentru rădicarea industriei naționale ar trebui să-și procure furce de roate, resboai și alte instrumente mai perfecționate decât cele primitive ce le posedăm ereditate de la bunicele noastre. [...] Brâne și lăicere alese n-ar fi numai un ornament pentru casa țaranului, ci și pentru înțelegița română, care s-ar fâli cu ele. Pânza de casă, cu încetul, s-ar înlocui s-ar înlocui earăși, cu toate că America [i] face mare concurență. Atunci casa țaranului s-ar înavuți și el ar umbla curat și nesdrdrențăros. Venitul lui ar fi mai mare decât cheltu[i]ala și satele s-ar regula. Preotesele ar fi adevăratele mame ale poporului. Pe lângă ele s-ar aduna nu numai nevestele, ci și bărbații, ca să audă vocea lor dulce de mamă scumpă, care vo[i]esce binele și prosperarea fi[i]celor sale”⁵²⁶.

Având convingerea că „a sosit timpul când nu mai putem trăi în lătărgie [letargie]” și că trebuie „să aflăm remediu contra cangrenei ce-a cuprins inimele noastre”, autoarea cercetează starea nației sale și caută soluții de modernizarea structurală a comunității, chemând la un alt tip de activitate („să ne apucăm mai serios la lucru”), privit ca o problemă de onoare socială. Între aceste soluții, promovarea limbii poporului în școli și internate, înființarea unui „institut pentru educațiunea copilelor române în spiret religios național” care să poată deveni „mame adevărate” și „stâlpi ai relegiunii ortodo[x]e în această țară”:

„Damele altor națiuni au reuniuni, societăți și câte alte[le] pentru cultura lor. Ce facem însă noi? Pentru binele poporului nu lucrăm, dar nici pentru al nostru. Până acum foarte puține dame române și-au cunoscut misiunea lor în acest timp.

Suferim adecă de un rău. Copilele române nu se înstru[i]esc în sensul ortodox și [în spiret național. Scoalele și internatele private, în cari se educă copilele române, nu ne dau mame adevărate, pentru că ele nu sunt ale noastre, naționale. Limba în aceste institute este cea germană și încâtva presărată cu cea polonă. Aceste două limbe devin limba de predelecțiune a copilelor și tânăra mamă le propagă la leagănul copiilor săi. [...] Preoteasa noastră trebuije să scie mai întâi limba poporului, care-i și a sa, și atunci vor dispăre orice neplăceri cari se aud.

⁵²⁵ *Ibidem*, p. 93.

⁵²⁶ *Ibidem*.

A sosit timpul când nu mai putem trăi în lătărgie. Preoteasa din Putna să ne servească de model și să aflăm remediu contra cangrenei ce-a cuprins inimele noastre.

Trebu[i]e să ne îngrijim pentru un institut de copile. Damele române de pe la orașe să formeze comitete. Să se facă un fond pentru înființarea unui institut pentru educațiunea copilelor române în spiret religios național. În institutul acesta ar trebui să se cultive și brodările. Costumuri naționale, aere, pocrine și alte lucruri bisericesci s-ar pute lucra de către fi[i]cele de preoți, ceea ce până acuma nici nu se scia. [...] Până ce nu vom avea un astfelu de institut de creștere pentru copile, noi înș[i]ne nu vom pute tice că avem mame adevărate, cu atâta mai puțin însă străini[i].

Femeile române au fost acele cari au conservat limba română până azi. Ar fi însă cu cale ca noi, acuma, la rândul nostru să ne nemicim aceea ce prin sute de ani s-au mântinut? Nu!⁵²⁷.

Aurora Voronca este cea dintâi colaboratoare care publică în calendarele românești din Bucovina. Articolul *Damelor române din Bucovina*, scris și publicat în 1885, premerge programului promovat de Societatea Doamnelor Române din Bucovina, înființată în 1891, reflectând preocupările elitei feministe din Bucovina vremii⁵²⁸.

La Cernăuți, în toamna anului 1888, mai multe doamne din înalta societate bucovineană au inițiativa asocierii pe terenul activității filantropice: Olga Grigorcea, Ștefania Hurmuzachi, Aglaia Isopescul, Veronica Mitrofanovici, Elena Popovici-Logothetti, Sofia Ștefanovici, Alma Volcinschi⁵²⁹. În noiembrie

⁵²⁷ *Ibidem*.

⁵²⁸ Spre deosebire de calendar, ce apare o singură dată pe an, ziarele, apărând frecvent de două ori pe săptămână, reflectă mai cuprinzător și activitatea consacrată emancipării femeilor, constituind o bogată sursă de date și informații pe teme diverse. În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea apar în Bucovina următoarele ziare: „Gazeta Bucovinei”, Cernăuți, 2/14 mai 1891-6/18 aprilie 1897; „Deșteptarea”. Gazetă pentru popor, Cernăuți, 1/13 ianuarie 1893-7/20 noiembrie 1904; „Patria”, Cernăuți, 2/14 iulie 1897-21 aprilie/4 mai 1900.

⁵²⁹ În 1850, la Brașov, ia ființă *Reuniunea Femeilor Române*, având drept scop ajutoarea „fetițelor orfane române mai sărace”. Între doamnele aflate în fruntea Reuniunii se află Maria Nicolau, Zoița Fr. Ciurcu, Maria Secăreanu, Elena Iuga, Sevastia Mureșanu, Anastasia Datcu, Eufrosina I. G. Ioan După modelul Reuniunii de la Brașov, la Iași, în 1867, Cornelia Emilian înființează *Reuniunea Femeilor Române*, cu un scop apropiat: „îndrumarea fetelor pe calea meseriilor pentru a-și câștiga existența”. La București, sub președinția Ecaterinei Cantacuzino, în 1904, ia ființă *Societatea Femeilor Române*, având ca menire educarea femeii în spiritul culturii naționale. Vezi, între altele: Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838-1929)*, Iași, Editura Polirom, 2002; Alin Ciupală, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea. Între public și privat*, București, Editura Meridiane, 2003; C. Turliuc, M. N. Turliuc, *Condiția femeii în societatea modernă*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, Editura Performantica, 2004; *Feminismul românesc*, în *Enciclopedia română*, apud enciclopediaromaniei.ro/wiki/ Feminismul_romanesc (accesat: 15 octombrie 2013).

1889, este convocată o adunare, în cadrul căreia este ales un „comitet provizoriu” alcătuit din „doamne române din diferite stări”, însărcinat să înființeze societatea și să întocmească statutele. Din „comitetul provizoriu” fac parte mai ales „aristocrate române” („soții de boieri, de preoți și de intelectuali”): Elisaveta Bejan, Iulia Bumbac, Minodora Coca, Aglaia Cosovici, Aristeia Grecul, Olga Grigorcea, Natalia Hurmuzachi, Ștefania Hurmuzachi, Aglaia Isopescul, Eugenia-Olga Morariu, Agripina Onciul, Anisia Mustață, Eufrosina Petrino-Armis, Fevronia Popescul, Elena Popovici-Logothetti, Elena Reus-Mârza, Iosefina Seleschi, Victoria Stârcea, Sofia Ștefanovici, Alma Volcinschi, Elena Voronca, Sinclitica Wojucki, Sofia Zaloziecka, Virginia Zurcan. Statutele societății sunt aprobate de Guvern la 6 aprilie 1890, iar adunarea generală de constituire are loc la 25 ianuarie/6 februarie 1891, eveniment la care participă 55 de „femei române” din Bucovina. Scopul Societății Doamnelor Române din Bucovina este unul cultural, filantropic și de interes obștesc național (românesc): – „sporirea învățământului mai ales la partea feme[i]ască a poporului român din Bucovina”; – „sporirea lucrărilor de casă, adică a feluritelor țesături și cusături”. Veniturile societății se constituie din donații, din organizarea unor „petreceri populare” și din cotizațiile membrilor (membri fondatori, membrii de rând, membri sprijinitori, membri de onoare și membri corespondenți). Sub presiunea „pericolului de deznaționalizare a românilor”, Societatea Doamnelor Române înființează filiale în toată Bucovina (atât în orașe, cât și în unele sate, precum Bilca, Fundu Moldovei, Mihalcea, Stupca, Vama, Vicovu de Sus), în 1906 numărul acestora ajungând la 30 și cuprinzând 230 de membri. În 1892, societatea inițiază la Cernăuți un curs de limba română, frecventat de 142 de fete (în 1893 – 172; în 1894 – 217) și un curs de croitorie pentru fetele lipsite de posibilitatea de a-și continua studiile. Din donația boierului George Popovici, Societatea Doamnelor Române din Bucovina construiește Internatul pentru Fetițe Române din Cernăuți, cu 30 de locuri, inaugurat la 15 septembrie 1894. Alte inițiative ale societății: înființarea *Pensionatului românesc* (1 octombrie 1896), acesta având menirea de a „crește fiicele din clasa medie” în spirit românesc, „prin întipărirea ideilor morale în sensul neamului nostru, [prin cultivarea] graiului viu național, prin deșteptarea sentimentelor nobile ale iubirii de patrie, de neam, a sentimentelor estetice și morale, bazate pe percepțiile religiunii noastre”; înființarea școlii populare de fete, cu limba de predare română (1 septembrie 1898); inaugurarea unui *Asil de copii* români (1 octombrie 1902); deschiderea unui al doilea *Asil de copii* români (Mănăstериște, 1 iunie 1906); organizarea unor expoziții cu lucrări de industrie casnică și artă populară, cu scopul de a promova costumul popular românesc și de a revigora industria casnică femeiască din Bucovina. Prin mijlocirea societății, țesăturile și costumele tradiționale românești pătrund în depozitele de vânzare din Viena, dar și în Elveția, Germania, Anglia, America. În preajma anului 1910, Societatea Doamnelor Române din Bucovina administrează 17

fundații constituite din donații ale unor mari familii nobiliare locale: Hortense și Dimitrie cav. de Costin, Constantin și Isabella de Flondor, Eugeniu, Aristeia, Sinclitica și Eufrosina Gribovici, Louis conte Logothetti, dr. Grigori Onciul, George cav. de Popovici, Parascheva și Mihalachi de Repta, Constantin de Stamati-Ciurea, Tit și Fani de Onciul, dr. Victor baron Styrcea, Aurora Tomovici născută Gribovici, Nicolae Ursachi. Între acestea, Fundațiunea jubiliară „Francisc Iosif I”⁵³⁰.

Tot în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, activează în Bucovina Societatea „Românca tânără”, înființată în 1893, la Cernăuți, urmărind „cultivarea reciprocă a membrilor ei în limba românească”, după cum mărturisește profesorul Ion G. Sbiera, unul dintre inițiatori, societatea având, din păcate, o viață scurtă. La Suceava, din 1902, începe să activeze Societatea „Unirea româncuțelor”, înființată de „așezământul de afirmare românească” Însoțirea orășenilor români (1890-1933), cu scop cultural și filantropic, propunându-și îmbunătățirea situației morale și materiale a tuturor membrilor ei, sprijinirea tinerelor nevoiașe prin cultivarea lucrului de mână.

În tomul pe anul 1886, „Calendarul ... redigeat de Societatea «Academia ortodoxă ...»” publică articolul profesorului Ion G. Sbiera *Ce poate neînțelegerea*, p. 103-111, semnat cu pseudonim, conținând îndemnuri la luminarea poporului: „Românul îi descept [deștept] de feliul său, ar putea lucra toate și cu sporiul cel mai mare, numai îi trebu[i]e îndemn și învățătură. [...] Carte și desceptare [deșteptare] trebu[i]e fiecăruia, dară pe lângă carte și desceptare trebu[i]e și esemplu bun. [...] Toți să lucre spre același scop. La toate trebu[i]eșce voință sinceră și cunoștință de cauză și, dacă vom avè aceste, vom putè ajunge acolo că țerișoara asta să fie plăcută tuturor [...] și vom trăi ales de bine”⁵³¹.

O mențiune specială facem pentru tomul din anul 1893 al calendarului editat de Societatea „Academia ortodoxă ...”. Acesta difuzează, fără a-și preciza sursa, studiul lui Șt. Buzilă, *Lipsa instrucțiunii femeilor*, p. 113-124, consacrat unei probleme ce a însuflețit dezbaterea publică și în spațiul lumii românești

⁵³⁰ Vezi, între altele: Sofia Ștefanovici, *Istoricul și activitatea Societății Doamnelor Române din Bucovina (1891)*, în volumul *Românii din Bucovina (1775-1906)*, București, p. 79-86; T. V. Ștefanelli, *Mișcarea feministă din Bucovina*, în „Viitorul româncelor”, Iași, anul I. nr. 4, aprilie 1912, p. 55-57; Olga Ștefanovici, *Societatea Doamnelor Române din Bucovina*, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, XVII-XVIII-XIX, 1990-1991-1992, p. 172-177; Emilian-Dan Petrovici, *Repertoriul societăților cultural-naționale românești din Bucovina (1848-1918)*, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei”, XX, Iași-Rădăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1993, p. 219-238; Mircea Grigoroviță, *Societăți culturale și de binefacere*, în volumul *Din istoria culturii în Bucovina (1775-1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R. A., 1994, p. 132-170; Harieta Mareci-Sabol, *Doamnele Române din Bucovina: elitism, filantropism, militantism (1891-1918)*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți-București, anul XX, nr. 1 (40), [ianuarie-iunie] 2013, p. 163-175.

⁵³¹ Un amic al poporului, *Ce poate neînțelegerea*, p. 111.

timp de câteva decenii în epocă: „Femeia merită ca asupra ei să se facă studiile cele mai profunde și serioase, ca ea să fie considerată după adevăratul ei merit”, deoarece „misiunea femeiei este o misiune sublimă, o misiune importantă [...], ea este icoana fidelă a familiilor, a națiunilor și a patriei, și, ca atare, femeia are lipsă de o deosebită instrucțiune, de o deosebită creștere, ca ea să poată satisface acestei misiuni”⁵³².

Invocându-l pe Richard Sheridan (1751-1816), portrivit căruia „înțelepciunea bărbaților depinde de la cultura spiritului femeilor”, autorul subliniază influența femeii „înzestrate cu toate calitățile ce i se recer”, „prin lucrările sale”, în viața unui bărbat: „O soție înzestrată cu toate calitățile ce i se recer, va sci delătura norii de pe fruntea bărbatului său prin chiar un singur surâs; îl va sci mângâia în vreme de întristare, îl va sci ajutora în năcazuri de cari bărbații adeseori au parte în vieață. Cu un cuvânt, prin privire, prin vorbă, prin îmblet, prin gesturile sale și cu atât mai vărtos prin lucrările sale, va scie documenta totdeauna un simțământ plin de credință, iubire și alipire eternă față cu soțul său. Un bărbat cu o atare soție poate în adevăr să se simtă fericit. Sub o atare influință cugetele, faptele și lucrările lui devin mărețe. Fiecare oară, fiecare moment îi produc noauă și noauă bucurie, însuflețindu-l din ce în ce spre fapte tot mai strălucite”⁵³³. În istorie – afirmă autorul – „bărbații mari au fost totdeauna soții unor femei conșcie [conștiente] de dătorințele lor și înzestrate cu calitățile necesare”, prezentând un exemplu din istoria românilor: „Astfelu, Mihai Viteazul a avut soție pe vrednica Floare, care atât în bine [la bine], cât și în rău [la rău] se scia afla totdeauna lângă bărbatul ei”⁵³⁴.

Soția este „în adevăr încântătoare și frumoasă” – afirmă, mai departe, Ștefan Buzilă – când devine mamă, rolul ei fiind acum „cu mult mai măreț, cu mult mai strălucit”: „Influința soției acum nu se estinde numai asupra unui simplu individ, asupra bărbatului, ci asupra unei familii, asupra unei națiuni, asupra patriei întregi, deoarece nimic nu e mai adevărat ca aceea că familii bune dau națiuni bune și acestea fericesc patria și din contra. Deci, dară, nu esistă [există] oficiu mai măreț, mai sfânt ca oficiul și dătorința de mamă!”⁵³⁵. Pentru un copil, o mamă reprezintă „mai mult decât o școală”, chemarea ei fiind, în această privință, dublă, „de a educa și de a instrua”: „Până când școala

⁵³² Șt. Buzilă, *Lipsa instrucțiunii femeilor*, în „Calendariul pe anul ordinar 1893. Redactat și edat de Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și musică bisericască în Seminariul arhidieceșan din Cernăuți”, Cernăuți, Tipo- și litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu Andrieșici, [1892], p. 113. Ștefan Buzilă, preot greco-catolic și protopop din Poiana Ilvei, este cunoscut prin contribuțiile sale de istorie locală. El este autorul *Monografiei comunei Sânosif*, tipărită la Sânosif, în *Tipografia lui George Matheiu* (1910).

⁵³³ *Ibidem*, p. 114.

⁵³⁴ *Ibidem*.

⁵³⁵ *Ibidem*, p. 114-115.

se ocupă numai cu înmărirea inteligenței, până atunci mama are sfânta dătorința de a forma și ânima și sufletul tinerelor mlădițe, căci cunoscut lucru este că nobileța inimei, caracterul nu se câștigă prin învățatură, ci prin însuflare maternă”⁵³⁶.

Nutrind convingerea că „nobilitatea simțămintelor” nu se poate dobândi „de ai cerca toate școalele din lume”, „fără singur de la mamă”, preotul transilvănean Ștefan Buzilă îl citează pe prozatorul romantic german Jean Paul (Johann Paul Friedrich Richter) (1763-1825): „În cei trei ani de întâi ai vieții, omul învață mai mult decât în trei ani la Academiă; învață gramatica și lexiconul limbei materne, primesce un număr estraordinar de intuițiuni și cunoscințe”⁵³⁷. Tot aici, vorbind despre „toată responsabilitatea ce cade asupra mamei”, autorul invocă „regula fără excepțiune” despre care istoricul francez Jules Michelet scrie că „atât bărbații cei mari, cât și cei mici sunt fiii mamelor pe care le-au avut”, oferind exemple din istoria românilor (soția lui Vasile Lupu) și din istoria universală (Caius Iulius Caesar, Alexandru Macedon, frații Gracchi, Napoleon; Ludovic XIII).

Pentru a-și îndeplini „dătorințele mărețe”, „misiunea” și „sarcinele grele”, femeia are nevoie de „o instruire specială, îngrijită și aleasă”, de „o creștere deosebită”: „O femeie lăsată în stadiul ei natural, neinstruată, fi-va în stare să satisfacă tuturor acestora? Nicidecât, ci, pentru ca să poată face destul acestor acceptări [așteptări], acestor dătorințe mărețe, femeia are lipsă de o instruire specială, îngrijită și aleasă, de o creștere deosebită și aceasta cu atât mai vârtos pentru că prin familiă, influința femeiei se estinde [extinde] și asupra patriei, pe a[i] cărei cetățeni îi formează mamele”⁵³⁸.

Pentru a ilustra „lipsa cea mare a instrucțiunii femeilor, a necrescerii adevărate a lor”, preotul Ștefan Buzilă întreprinde un excurs istoriografic ce învederează faptul că acolo „unde femeia s-a bucurat de instrucțiunea necesară și, prin urmare, dânsa a fost adevărată soție și mamă, acolo și statul a înflorit și a fost mare, și viceversa”. Privirea sa în istorie urmărește „problema femeii” în Egiptul antic, China, India, Grecia, Roma, în învățatura chistică și în Evul Mediu, fiind permanent însoțită de concluzii succinte: „Unde femeia nu este la culmea chiămărei sale, fără exagerare, se poate susține că acolo domnesce ignoranța, barbaria și sălbăticia”⁵³⁹; „unde femeia își capătă instrucțiunea și educațiunea competentă ei, familiile și statele sunt înfloritoare”; „lipsa sciinței [științei] la soție și la mamă aduce după sine cele mai nefericite fructe”⁵⁴⁰.

Câteva pagini din economia studiului sunt consacrate emancipării femeilor „în adevăratul ei sens”, autorul prezentând „în cari obiecte [domenii]

⁵³⁶ *Ibidem*, p. 115.

⁵³⁷ *Ibidem*.

⁵³⁸ *Ibidem*, p. 116.

⁵³⁹ *Ibidem*, p. 118.

⁵⁴⁰ *Ibidem*, p. 120.

trebu[i]e să se instrueze femeile mai cu de adinsul”: 1) instruirea sistematică („trebu[i]e să avem femei în adevăr culte”, care „să se nizească [năzuiescă] totdeauna a învăța mai întâi lucrurile acelea ce le sunt neapărat de lipsă”): „Dacă vom avea familii bune și națiunea lăudată, trebu[i]e să avem femei în adevăr culte, ceea ce vom dobândi prin o instrucțiune îngrijită și ferită de orice scăderi atât în familie, cât și în școli. Instrucțiunea din familie stă în strânsă legătură cu cea școlară, completându-se una pe alta, fiind școala numai o continuare a perfecțiunii începute în familie”⁵⁴¹; 2) studierea religiei („o instrucțiune bună pretinde ca femeia să învețe mai presus de toate religiunea”, deoarece „începutul înțelepciunii e Dumnezeu”): „Partea cea mai însemnată a omului e sufletul, care e un ce divin. Cultivarea acestuia o poate face numai studiul religiunii. Religiunea e aceea care uneste pe om cu Dumnezeu. Femeia fără religiune e un monstru, e o proptea putredă a soțului și curând ori mai târziu e capabilă a-și părăsi nu numai familia, dar chiar și onoarea. O femeie fără religiune va crește o generație fără moralitate. Femeile fac moravurile popoarelor!”⁵⁴²; 3) inițierea în tainele economiei casnice („necesar pentru femei e apoi studiul economiei”): „Femeia în acest ram să aibă așa instrucțiune cât să poată susține echilibrul și special în economia casei. Tot ce atinge din economie viața publică, cade în sfera de activitate a bărbatului, iar tot ce este privat cade în sarcina femeii. [...] Femeia totdeauna să știe cât de mare e venitul, cât de sigur e acela, precum și cât se recere neapărat pentru consumare. O economie bună știe înainte de ce și în ce cuant are lipsă pe un an sau pe o lună; își întocmește treburile astfel ca nicidecum să nu se consume tot ce se adună, ci o parte însemnată se pune deoparte pentru zile rele. [...] De sine înțeles că în legătură cu acestea femeia trebu[i]e să aibă și cunoștințe matematice”⁵⁴³; 4) cunoașterea și practicarea „industriei casnice” („de mare folos este pentru o mamă de familie și industria domestică, prin care se economisesc resurse financiare importante și se organizează mai bine timpul, cu beneficii în viața socială”): „Multe femei aruncă o mulțime de bani în vânt numai pentru aceea că ele nu știu sau nu voiesc a purta industria de casă abstrăgând de la aceea că foarte frumoase laud[e] și nume își câștigă [câștigă] muierele cari se ocupă cu industria de casă”⁵⁴⁴; 5) învățarea temeinică a limbii materne și a unor cunoștințe folositoare de igienă, istorie, geografie etc., într-o lucrare permanentă ce urmărește „frumusețea adevărată”, prin dobândirea virtuților („Poședând femeia odată atari științe, este foarte folositoriu a ști și altele. Precum limba maternă, ca să-și învețe și pre copiii a o cunoască perfect și nu după cum se întâmplă că multe mame vorbesc cu copiii[i] lor în limbă străină, necunoscând pre a lor; apoi igiena, istoria, geografie[a] etc. etc. Să nu învețe femeile numai ca să se

⁵⁴¹ *Ibidem*, p. 121-122.

⁵⁴² *Ibidem*, p. 122.

⁵⁴³ *Ibidem*, p. 123.

⁵⁴⁴ *Ibidem*.

poată mărita, ci ca să scie după ce vor fi măritate, căci atunci începe adevărata lor lucrare. Să nu se încreadă numai în frumuseță trupească, ci adevărata lor frumuseță să fie virtutea câscigată prin instrucțiune bună”⁵⁴⁵.

Din partea literară a tomului pentru anul 1894 al aceleiași calendar, sunt de reținut câteva articole. *Cauzele necredinței la timpul present* reprezintă un îndemn la „educațiunea și instrucțiunea” tinerimii în spiritul religiei creștine, pentru a rezista la confruntarea în viață cu „convingerile greșite”. „Creștinismul pentru fericirea omului – subliniază autorul – cere lupta cu sine însuși, cu propriile sale deprinderi”⁵⁴⁶. Cel de al doilea articol este un îndemn la viața practică a omului modern, croită cu bună rânduială, în spiritul muncii, una dintre cele treisprezece virtuți (cumpătarea, tăcerea, ordinea, hotărârea, economia, munca, sinceritatea, dreptatea, moderația, curățenia, liniștea, castitatea, umilința) pe care le propovăduiește gânditorul iluminist american Benjamin Franklin (1706-1790): *Nu p[î]rdeți timpul, ocupați-vă necurmat de ceea ce folosesce, abțineți-vă de la orice faptă inutilă*⁵⁴⁷.

Și poezia lui A. Bârseanu *Ascuns e adevărul*, difuzată prin intermediul acestui tom, dincolo de cultivarea gustului pentru lectura în limba română și sentimentul unității noastre culturale, sugerează nevoia de lucrare a omului cu sine însuși, precum și alegerea conștientă a „drumului prielnic” în viață, cu beneficii miraculoase pentru neamul întreg: „Ascuns e adevăru-n noi / Întocmai ca izvoru-n stâncă; / Îl cată mulți, dar câți ajung / S-aline setea lor adâncă? // Cu p[i]eptul ars zădarnic mii / Muncesc viața lor întreagă; / S-aud șoptind însă la el / Prielnic drum nu sciu s-aleagă. // Dar într-un cias, menit de veci, / Un Moise eată se ivesce, / Lovesce stânca...., stropi lucesc, / Poporu-ntreg întineresc”⁵⁴⁸.

„Călimariul poporului bucovinean”, întocmit de Samuil Morariu Andrievici (1888-1894) și Eugen Neșciuc (1895-1913), are, între direcțiile sale de activitate, „luminarea poporului”. Tomul pe „anul ordinar 1902” al acestui calendar este ilustrativ pentru rostul periodicului avut în epocă. Dintre articolele de îndrumare, câteva sunt expresia preocupării elitelor românești din Bucovina epocii. *Moșia și limba noastră. Scriere poporală*, p. 59-61, cuprinde îndemnuri adresate sătenilor: îndemnul la muncă (munca este o „mare mângâiere”, „a vieții dulce miere”); să nu vândă pământul; să nu împrumute bani cu dobândă mare; renunțarea la băuturile alcoolice („părăsirea cârșmelor”); „cruțarea” resurselor („scurtarea nunților”, „lăsarea chramurilor” și „înțârcarea cheltuielilor”); să nu

⁵⁴⁵ *Ibidem*, p. 124.

⁵⁴⁶ D. Nicolescu, *Cauzele necredinței la timpul present*, în „Calendarul pe anul ordinar 1894. Redactat și edat de Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și muzică bisericească în Seminariul archidieceșan din Cernăuți”, Cernăuți, Tipo- și litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu Andrievici, [1893], p. 131-135.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, p. 137-140.

⁵⁴⁸ *Ibidem*, p. 136.

cumpere straie din târguri; revigorarea industriei casnice pentru păstrarea portului strămoșesc; purtarea copiilor la școală; îndrumarea copiilor spre învățarea meșteșugurilor care se bucură de „mare trecere în lume”, aducând fiecărui om „avere și bun nume”. Versificația urmărește aici exclusiv să transmită învățătura: „Nu vindeți cu niciun preț / Locurile ce le-aveți, / Ci munciți și căutați / Cât puteți să cumpărați! / Că numai atunci vom crește, / Neamul ni s-a înmulți, / Dumnezeu ni-a face parte, / Lumea ne va ferici: / Când pământul ni-om păstra / Și pământ vom cumpăra, / Când pământul îl vom sci / Ca și viața prețui”⁵⁴⁹. Iată și celelalte articole publicate în acest tom: *Luptele strămoșilor noștri pentru apărarea și păstrarea pământului românesc*, p. 63; *Cum s-a luptat pentru păstrarea pământului românesc vo[i]evodul Moldovei Ștefan cel Mare*, p. 64-66; *Învățătură*, p. 71-73 (strămoșii noștri au purtat numeroase războaie, vărsându-și sângele, pentru păstrarea pământului; domnitorii din vremurile de demult au privegheat ca străjerii, urmărind „să nu se împruțineze pământul” țării lor; în „strâmătorări mari”, ei și-au închinat țara dușmanilor și au plătit biruri grele, dar „n-au suferit ca ei să cumpere și să stăpânească pământ românesc, n-au suferit ca pământul românesc să treacă în mâni străine”); *Alte învățături din istoria strămoșilor noștri despre păstrarea pământului*, p. 73-78 („Nu dați, fraților, nu dați străinilor niciun petec, nicio palmă de loc din grădinile și din țarinile voastre, nu dați moșiile voastre, nu dați pământul vostru românesc, că el este frământat cu sângele moșilor și strămoșilor noștri”); *Învățături despre păstrarea pământului românesc scoase din istoria de pe timpul fanarioților*, p. 78-85 („Noi, românii bucovineni, trebu[i]e să facem ca înțelepții fruntași și cărmaci români” de odinioară; „Pe jăratec ori pe frigare să ne pu[i]e nevoile și strâmătorările vieții, nicio palmă de loc să nu vindem străinilor, ci să cumpărăm de la ei și, ca să putem păstra pământul și încă și cumpăra, trebu[i]e să ne facem bance [bănci] de bani prin toate satele noastre!”); *Ce să facem ca să nu ne primejduim pământul cu școlirea copiilor*, p. 87-92 (îndemnul de a cumpăra case prin târguri, care să fie „gazde pentru școlirea copiilor noștri”); *Cea mai mare primejdie pentru pământul nostru ar fi înstrăinarea noastră de limba românească*, p. 92-94; *Istoria pe scurt a limbei românești*, p. 94-96; *Îmbărbătări la luptă pentru păstrarea limbii române*, p. 96-98; *Primejdia înstrăinării pământului cu haine cumpărate din dughene*, p. 99-103. Finalul documentarului subliniază esența acestui adevărat program-manifest, conceput pentru salvagardarea lumii satului românesc din Bucovina de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: „Pământul, pământul este temelia pentru viața noastră de aici și de aceea el trebu[i]e păstrat și înmulțit” (p. 103).

⁵⁴⁹ *Moșia și limba noastră. Scriere populară*, în „Călimdariiul poporului bucovinean pe anul ordinar 1902”, „Redigeat și edat” de Eugen Neșciuc, Cernăuți, anul XV, Societatea Tipografică Bucovineană, [1901], p. 61.

„Călimdარიul poporului bucovinean pe anul ordinar 1901” publică articolul *Binefăcătorii neamului*, p. 86-90, întocmit probabil de redactorul tomului, Eugen Neșciuc. Considerând că „semnele cele mai bune pentru trăinicia unui popor sunt iubirea de lege, neam și moșie” și că „nu pierе niciodată” „poporul care are în sinul său bărbați cari pentru binele obștimei cu dragă inimă sunt gata a jertfi totul”, autorul consideră că „în mijlocul românilor bucovineni se află un număr însemnat de bărbați însuflețiți pentru binele obștimei, pentru înflorirea neamului românesc”. Dovadă în Bucovina pentru „marinimoșia bărbaților devotați causei naționale și binelui obștesc” sunt mai multe realizări însemnate, între care: „internatul de studenți români și cel de fetițe”, Palatul Național din Cernăuți, binefacerile Societății „Școala română” din Suceava. Calendarul pentru acest an elogiază aici „doi preoți vrednici” care „au arătat iubire învățată pentru națiunea lor”, protopresviterii Ioan Gribovici și Andrei Carage[a]:

„Protopresviterul Ioan Gribovici, paroch în Staneștii pe Siret și soția sa, doamna Eufrosina, născută Dimitrovici, au jertfit pentru zidirea și înfrumusețarea bisericei din acea comună aproape la 10 000 [de] coroane și au înființat șapte stipendii, și anume: 1) un stipendiu cu capital de 1 000 [de] coroane pentru un student sărman de la Gimnasiul ort. or. în Suceavă, întru amintirea răposatului lor fiu Teofil, care a studiat la acel institut; 2) un stipendiu cu capital de 1 000 [de] coroane pentru o copilă sărmană întru amintirea răposatei lor fiice Sinclitica; 3) două stipendii cu capital de câte 1 000 [de] coroane pentru doi elevi din Internatul de studenți români în Cernăuți; 4) trei stipendii cu capital de câte 1 000 [de] coroane întru amintirea răposaiților lor copii Eugen, Aurora și Aristeia, la un loc, deci, suma considerabilă de 17 000 cor.

Iubirea de jertfă pentru binele obștesc venerabilul protopresviter Ioan Gribovici a arătat-o și prin aceea că, până a se înființa Școala poporală în Stanești, preacucernicia sa a întemeiat și condus prin cinci ani o școală privată. Doamna Eufrosina Gribovici e membră [f]ondatoare a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și spriginitoarea a multor societăți de binefacere⁵⁵⁰; „Protopresviterul Andrei Carage, paroch în Lențesci, un preut foarte venerabil [...], prin jertfe însemnate aduse pe altariul națiunii și al umanității, a arătat că își află fericirea întru aceea [de] a face fericiți pre alții. [...] La cumpărarea casei pentru Internatul de studenți români în Cernăuți, venerabilul binefăcător a jertfit 1 200 [de] coroane și contrabu[i]e și astăzi cu sume însemnate în susținerea internatului; asemenea, Palatul Național în Cernăuți, pentru a cărui cumpărare protopresviterul Carage a jertfit 1 000 [de] coroane, precum și mulți studenți, pre cari el i-au ajutat în nevoi, la dânsul au aflat totdeauna sprijin și

⁵⁵⁰ *Binefăcătorii neamului*, în „Călimdარიul poporului bucovinean pe anul ordinar 1901”, „Redigeat și edat” de Eugeniu Neșciuc, anul XIV, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, [1900], p. 88.